

મુક્તાનંદ

કાવ્યમ્

ભાગ-૨

પ્રેરક : પ.પૂ.સદ્‌ગુરુ શાસ્ત્રી શ્રી ઘનશ્યામપ્રકાશદાસજી સ્વામી

પ્રકાશક : શ્રી સ્વામિનારાયણ ગુરુકુલ કંડારી

॥ વૃત્તાલયે સ ભગવાન્ જયતીહ સાક્ષાત્ ॥

સદ્‌ગુરુ શ્રી મુક્તાનંદસ્વામી વિરચિત

મુક્તાનંદ કાવ્યમ્

(ભાગ : ૨)

સંપાદક - સંશોધક :
શા. સંતવલ્લભદાસ, ગુરુકુલ કંડારી

પ્રેરક :
પ.પૂ.સદ્‌ગુરુ શા. શ્રી ઘનશ્યામપ્રકાશદાસજી સ્વામી

પ્રકાશક :
શ્રી સ્વામિનારાયણ ગુરુકુલ ભક્તિનગર - કંડારી

શ્રી મુક્તાનંદ કાવ્યમ્
(ગ્રંથકર્તા : સ. ગુ. શ્રી મુક્તાનંદ સ્વામી)

પ્રકાશક :
"શ્રી સ્વામિનારાયણ ગુરુકુલ ભક્તિનગર-કંડારી"
તા. : કરજણ, જી. વડોદરા, ગુજરાત
પીન : ૩૯૧૨૧૦, ભારત

આવૃતિ : પ્રથમ
પ્રત : ૧૦૦૦
કિંમત : રૂ. ૧૦૦-૦૦

સૌજન્ય :
પ.ભ.શ્રી ધરમભાઈ બી. પટેલ - સુણાવ
(હાલ અમેરિકા)

પ્રાપ્તિસ્થાન :
શ્રી સ્વામિનારાયણ ગુરુકુલ "ભક્તિનગર" કંડારી,
ફોન : (૦૨૬૬૬) ૨૩૨૩૩૪, ૨૩૨૭૩૪
શ્રી સ્વામિનારાયણ ગુરુકુલ વડોદરા
ફોન : (૦૨૬૫) ૩૧૩૪૦૯૯
શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર લોયાધામ
ફોન : (૦૨૭૫૫)૨૬૫૪૪૧, ૨૬૫૪૫૧

શ્રી હરિકૃષ્ણ મહારાજ-વરતાલધામ

ગ્રંથકર્તા સદ્‌ગુરુશ્રી મુક્તાનંદ સ્વામી

શુભાશંસનમ્

અક્ષરાધિપતિ કરુણાવરુણાલય પૂર્ણ પુરૂષોત્તમનારાયણ સ્વયં ધર્મ અને ભક્તિ થકી વિક્રમસંવત્ ૧૮૩૭ના ચૈત્ર સુદ નવમીના રોજ પ્રગટ થઈને અનંત જીવોના કલ્યાણ માટે માતા-પિતાને સદ્‌ગતિ આપીને ગૃહત્યાગ કરીને ભારતવર્ષના તીર્થોમાં વિચરણ માટે નીકળ્યા છે. સદ્‌ગુરુ શતાનંદ સ્વામીએ સત્સંગિજીવનમાં "पातुं धर्ममधर्ममुत्खनयितुं श्रीभक्तिधर्माङ्गतो..... (१/४/१)" શ્લોક દ્વારા તેમજ સ.ગુ. મુક્તાનંદ સ્વામીએ માહાત્મ્યના મંગલાચરણ શ્લોક દ્વારા "अत्रोन्मूलयितुं त्वधर्ममवितुं साधूं च धर्मं शुभम्.... (१/१)" શ્રી હરિના પ્રાગટયના બે હેતુ બતાવ્યા છે - એકતો ધર્મ અને ધર્મપરાયણ સજ્જનોની રક્ષા અને બીજુ અધર્મ અને અધર્મપરાયણ અસુરોનું શમન. શ્રી હરિ ભારતવર્ષના ખુણે ખુણે ફરીને આ હેતુઓને સાધવા લાગ્યા. તે તીર્થોમાં "तीर्थध्वांक्ष" બનેલા દંભી સાધુઓના પાખંડને ખુલ્લા પાડ્યા. અને ગોપાળયોગી જેવા અનેક સાચા સાધકોની આસ્થાને અમીસિંચન પણ કર્યું. રાજાઓની અશ્રદ્ધા, અંધશ્રદ્ધા અને શ્રદ્ધાને અનુરૂપ શિક્ષણ આપ્યું.

પક્ષીની બે પાંખની જેમસમાન ન્યાયથી શ્રી હરિ બંને પ્રયોજનોને સફળ કરવા છતાં "જાકો દેખ છાતી ઠરે વાકા પડ્યા દુકાલ" વચનાનુસાર અંતર્યામી હોવા છતાં નરનાટક આચરતા પ્રભુ અંતરથી એવી સાધુતાની મૂર્તિની શોધમાં હતા, કે જેના માટે આ શબ્દો છે -

જેના અંતરમાં અવિનાશી વાસ કરી વસીયા ।
તેણે કામકોધ પામ્યા નાશ, લોભ ને મોહ ગયા ॥ ચોસઠ પદી ॥

પ્રાય : બહુધા ભક્તોએ તથા સાધુઓએ "बहिरीक्षणलोकमानुषम्..." એ દીનાનાથ ભટ્ટકૃત સ્તુતિવાક્યાનુસાર

નરનાટકમાં વિહરનારા વનમાળીને નરરૂપમાં જ નિહાળ્યા હતા. આ રીતે સાત વર્ષ, એક માસ અને અગીયાર દિવસ સુધી વિચરણ કર્યા બાદ તીર્થાટન ક્રમથી જ વિક્રમસંવત્ ૧૮૫૬ શ્રાવણ વદ ષષ્ઠિના સંગવ સમયે લોજમાં જ્યારે શ્રી હરિ પ્રથમવાર સ.ગુ. મુક્તાનંદ સ્વામીને મળ્યા ત્યારે વર્ણીરાજની પ્રતિભાથી સંતો તો આકર્ષાયા પરંતુ શ્રી હરિ સ્વંય પણ પૂજ્ય.સ્વામીમાં અદ્‌ભુત રીતે ખેંચાયા. એજ મહારાજનો અભ્યાન્તર ભાવ સ.ગુ. શતાનંદ સ્વામી આ રીતે ગુથ્યો -

वर्णिराजोऽपि तान्साधून् कलावपि जितेन्द्रियान्।
धिया सुशीलान् निश्चित्य, स्वसंगार्हानमन्यत ॥ स.जी.१-५-५२॥

અહી ''अपि'' શબ્દ બતાવે છે કે શ્રીહરિને મુક્તાનંદ સ્વામી આદિના સહવાસમાં કળી હતપ્રભ દેખાયો.

પરંતુ ''तद्विज्ञानार्थं स गुरुमेवाभिगच्छेत्, समित्पाणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठम्...'' (मु। १/२/१२) શ્રુતિ કથિત ''ब्रह्मनिष्ठत्व'' તો જણાયું. પરંતુ ''श्रोत्रियत्व'' ની પરીક્ષા માટે શ્રીહરિએ જીવ, ઈશ્વર, માયા, બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મના લક્ષણો પૂછયા. સારી રીતે લક્ષણો પ્રતિપાદન કર્યા પછી પણ સ્વામીએ જ્યારે પોતાની અલ્પશ્રુતતા કહી બતાવી ત્યારે શ્રીહરિએ કહ્યું જે

ऋजुं निष्कपटं साधुं तं निश्चित्याब्रवीच्च सः ।
त्वयोत्तरं यथार्थं वै, मुने ! कृतमसंशयम् ॥ स. जी. १/५१/४१॥

અને આવા પ્રસંગ માટે જ કેનોપનિષદનું આ વચન છે.

यस्यामतं मतं तस्य मतं यस्य न वेद सः ।
अविज्ञातं विजानताम् विज्ञातमविजानताम् ॥ केनो.२/३ ॥

ભાષ્યકાર સ. ગુ. ગોપાળાનંદ સ્વામીએ આ મંત્રના ઉપનિષદ્ ભાષ્યમાં કહ્યું છે જે ''ભગવત્તત્વને વેદાન્ત વચનોથી જાણ્યા પછી પણ માને છે કે સંપૂર્ણ પણે નથી જાણતો તે જ ખરેખર જાણે છે'' આ શ્રુતિ વચન શ્રીહરિએ ''उत्तरम् यथार्थं वै'' શબ્દ વાપરી ચરિતાર્થ કર્યુ. અને બાળવયમાં શ્રી હરિ મોક્ષપીપળા પર ચડી મુમુક્ષઓના ભાવ પૂર્ણ કરવા ગૃહત્યાગ માટે આતુર હતા. ત્યારથી હજારો તીર્થોની યાત્રા કરી. ''હાલનાં

નેપાળ, તિબેટ, ચીનમાં પણ પદાર્પણ કર્યું.'' છતાં શ્રીહરિની વિચરણભાગીરથી જાણે મુક્તમુનિને જ પામવા નિકળી હોય તેમમુક્તમુનિ ન મળ્યા સુધી અવિરત વહેતી જ રહી. હવે તો શ્રીહરિ મુક્તમુનિને સોંપાય ગયા. અહો જેને રાજાઓ સમૃદ્ધિથી, મઠાધીશો મહંતાઈથી, વિદ્વાનો પાંડિત્યથી ને સજ્જનો સદ્‌ગુણોથી બાંધી ન શક્યા એ પરમાત્મા મુક્તમુનિના પ્રેમપાસંગમાં સદા માટે બંધાયાં. એટલે જ વેદો કહે છે -

''यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा विवृणुते तनुं स्वाम्''
(कठो.२/३)

એ વચન પરમાત્માએ સત્ય કર્યું. એ જ મુક્તમુનિની મહાનતા છે; કે જેને મળીને ભગવાનના પગપણ સ્થંભી ગયા.

સ.ગુ. મુક્તાનંદ સ્વામી એટલે એવા સંત કે જેને શ્રીહરિએ કા. ૩માં બીજા શુકમુનિ વિગેરે સંતોની સાધુતાની દીવાદાંડી સમાન બતાવ્યાં છે. પૂજ્ય. સ્વામી એટલે એવું એકમાત્ર પાત્ર જેમણે શ્રીહરિના જીવનકાળની સૌથી વધારે લીલાઓ અનુભવી. તેથીજ ગ.મ.૫૮માં શ્રીહરિએ સ્વામીને સંપ્રદાયની પુષ્ટિ માટે પોતાના ચરિત્રોથી સભર ગ્રંથ પ્રણયનની આજ્ઞા કરી. વ્યાસસૂત્ર પર રચિત પૂજ્ય. સ્વામીનું ભાષ્ય જોતા સ્વામીની અદ્વિતીય વિદ્વત્તાના દર્શન થાય છે. મહાન વિદ્વાન હોવા છતાં પગમાં ઘુંઘરા બાંધીને નૃત્ય કરતા તેથી સ્વામીને દાસત્વભક્તિના આચાર્ય પણ કહી શકાય. સ્વામીના જીવનમાં ''पांडित्यं निर्विद्य बाल्येन तिष्ठासेत्'' એ શ્રુતિ સંપૂર્ણતયા ચરિતાર્થ દેખાય આવે છે.

પાંચસો પરમહંસોની હારમાળાના મેર સમાન મુક્તમુનિને સાધુતા, વિદ્વત્તા દાસત્વભક્તિ, સાથે વાત્સલ્ય, કારુણ્ય જેવા ભગવદ્‌-ગુણોથી પૂર્ણ જોઈનેજ શ્રીહરિએ ''સત્સંગની માં'' એવું બિરુદ આપ્યું છે. ''प्रोक्ताः कृष्णेन ये वा निजहृदयसमाः यत्पदे तीर्थजातम्....'' એ વચન પણ મુક્તાનંદ સ્વામીની ભક્તિ માટે પૂર્ણપણે યોગ્ય ભાસે છે.

માત્ર સંસ્કૃતનાં જ મહાન વિદ્વાન ન હતા. કિન્તુ હિન્દી તેમજ પ્રાકૃતભાષાના ખુબ કુશળ કવિ અને ગવૈયા પણ હતા. સંપ્રદાયના અષ્ટકવિમાં હરિચરિત્રામૃત સાગરના આધારે સૌ પ્રથમઆદિકવિનું સ્થાન મહારાજે સ્વામીને આપ્યું છે. વાજંત્રવાદનમાં પણ સ્વામીનું કૌશલ્ય અપ્રતિહત હતું.

હ.ચ.સા. ના પુર ૬ અને ૩૩માં તરંગના આધારે મુક્તમુનિ તથા બ્રહ્મમુનિએ "યુગન તથા મુગન નામનાં મોરયંત્ર" વગાડ્યા છે. આમ સ્વામી અનેકવાદ્યવાદનકુશળ હતા. પૂજ્ય. સ્વામી ખુબસુંદર તિલક કરતા તેથી સ્વયં મહારાજે જ સ્વામીની ભૂરી ભૂરી પ્રશંસા આ રીતે કરી છે-

"મુક્તમુનિ તિલક કરનેમેં, અતિ ચતુર રહાય ।
ઐંસે ચતુર ન કોઇ સંતમે, તિલક એક ઇનકું આય ॥ હ.ચ.સા. ૬/૧૮॥

તેથી જ સત્સંગિજીવનમાં સુવ્રતમુનિએ સ્વામી માટે કેટલુ આદરસૂચક વિશેષણ વાપર્યુ છે જે "ઔધ્ધવીયાગ્રણીર્મુનિ: (૧/૫૧/૪૦) સ્વામીની યશગાથા મહારાજની યશગાથા જેવી વિસ્તૃત છે.

પૂ. સ્વામીએ મહારાજની આજ્ઞાથી મહારાજના સહવાસમાં તેતે સમયમાં હજારો કીર્તનો અને "લઘુકાય કાવ્ય-ગ્રંથો"ની રચના પણ કરી. તે લઘુગ્રંથોનો સંગ્રહ "મુક્તાનંદ કાવ્યમ્" એ સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનો અતિ વિશિષ્ટ ગ્રંથ છે. અમારા આદિ ગુરુ એવા સ.ગુ. મુક્તાનંદ સ્વામીના આ ગ્રંથને "શ્રી સ્વામિનારાયણ ગુરૂકુલ ભક્તિનગર -કંડારી" દ્વારા "દશાબ્દિ મહોત્સવ" ના ઉપક્રમે પ્રકાશિત કરી રહ્યા છીએ.

આ ગ્રંથના પ્રકાશનમાં શા. સંતવલ્લભદાસ આદિ સંતોએ ખૂબજ જહેમત ઊઠાવી છે. અને પ્રકાશન કાર્યમાં પ.ભ. દાનવીર શ્રી ધરમભાઈ ભાનુભાઈ પટેલે ઉદાર દિલે આર્થિક સહયોગ આપ્યો છે. તે સર્વે પર મહારાજ અને સ. ગુ. મુક્તાનંદ સ્વામીની સદા અમીદ્રષ્ટિ રહે. અને આ ગ્રંથને વાંચનાર તથા સાંભળનાર સહુ કોઈ મુમુક્ષુ-ભક્તોને પણ પૂ. સ્વામીએ પાઠવેલા આ અતિ રુડા આશીર્વાદ જરૂર ફળશેજ -

"પ્રીતિ સહિત યહ ગ્રંથકું સુને સુનાવે કોઇ,
તાપર રીજે શ્રીહરિ, લહત પરમ પદ સોઇ" ॥ પંચરત્નમ્ ॥

લી. શાસ્ત્રી ઘનશ્યામપ્રકાશદાસના
સસ્નેહ જય શ્રીસ્વામિનારાયણ

वृत्तालये स भगवान् जयतीह साक्षात्

નમ્ર નિવેદન

શ્રીજી મહારાજ પછી સંપ્રદાયમાં જેમનું સૌ પ્રથમસ્થાન હતું, શ્રીજી મહારાજ પણ જેમને ગુરૂસ્થાને માનતા, છતા જેઓ દાસભાવે રહ્યા હતા, જેમણે જીવનના અંતિમશ્વાસ સુધી સંપ્રદાયની સેવામાં, સાહિત્ય રચનાઓમાં કલમચલાવી છે એવા સત્સંગની મા સમા સંત મુક્તમુનિની કાવ્ય રચનાઓના કેટલાય અંશો વિસ્મૃતિના પડ નીચે દટાવા લાગ્યા છે,ત્યારે સ્વામીની સાહિત્ય રચનાઓ માત્ર દંતકથાઓની જેમ કથનમાત્ર ન થઈ જાય એટલા માટે આ પુસ્તક પ્રકાશનનો શુભ સંકલ્પ પરમપૂજ્ય સદ્‌ગુરૂ શાસ્ત્રીજી સ્વામી શ્રી ઘનશ્યામપ્રકાશદાસજી સ્વામીના મનમાં સ્ફૂર્યો હતો. આ સંકલ્પને સાકાર કરવા પૂજ્યપાદ સ્વામીશ્રીના **કૃપાપાત્રસેવક પરમભક્તશ્રી ધરમભાઈ બી. પટેલ - સુણાવ (હાલ અમેરિકા)**એ - આર્થિક સહયોગ આપી સેવાનો અમૂલ્ય અવસર લીધો છે. જેનાથી આટલું વિશાળ પુસ્તક આજ **શ્રી સ્વામિનારાયણ-ગુરૂકુલ-કંડારીના "દશાબ્દિ મહોત્સવ"**ના ઉપક્રમે પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે.

આ ગ્રંથના રચયિતા કવિ એક સાંપ્રદાયિકતત્ત્વવેત્તા જ નહિ પણ સાંસ્કૃતિક ક્ષેત્રે એક અદ્વિતીય સંત હતા. તેમની સાહિત્યક સેવાનું યશોગાન ગાતા શેષ પણ થાકી જાય, એટલુ ઉત્તમ-ઊચ્ચકોટિનું સાહિત્ય હોવા છતા આજ સુધી આ રસની તરસ બહુ ઓછા લોકોને લાગી છે એ એક કૌતુક છે.

મુક્તમુનિની કાવ્યકૃતિઓ "મુક્તાનંદ કાવ્યમ્" નામના પુસ્તકરૂપે વર્ષો પહેલા વરતાલના મહાન બ્રહ્મનિષ્ઠ સંત **શાસ્ત્રી શ્રીહરિજીવનદાસજી સ્વામી**એ પ્રકાશિત કરેલ. એકવીસ કૃતિઓનુ આ કાવ્ય અપ્રસિદ્ધ જેવુ રહ્યું, પણ હમણા થોડા સમયથી અત્ર તત્ર સર્વત્ર "પંચરત્નમ્" નામક નાનકડી એક જ કૃતિએ વાંચક જગતમાં શ્રોતાઓમાં અજવાળું કરી આપ્યું છે. પરિણામે ચોમેરથી આ ગ્રંથરત્નને પ્રકાશિત કરવાની માંગ દેશ-વિદેશમાં ઉઠી છે. વર્ષો પહેલા પણ પ.ભ.શ્રી ધરમભાઈ અમેરિકાના આગ્રહથી આ કાર્ય હાથમાં લીધેલુ અને આજે એમના જ સહકારથી પૂર્ણ થઈ રહ્યું છે.

આ ગ્રંથ પ્રકાશન સમયે તેના વિશાળ કદને ધ્યાનમાં લઈ મુક્તાનંદ કાવ્ય ભાગ-૧/૨, એમબે ભાગમાં આકર્ષક કલર કવર પેજ સાથે

આપની સમક્ષ મુકી રહ્યા છીએ. મુક્તાનંદ કાવ્યની આ સૌ પ્રથમગુજરાતી આવૃત્તિ છે. આ ગ્રંથના અધ્યયન સમયે મુંજવતા **કઠિન શબ્દોના સરળ અર્થ** પ.ભ. શ્રી શાંતિકુમાર ભટ્ટે તૈયાર કરી આપ્યા છે અને તે પણ તે જ પૃષ્ઠની નીચે વાંચકની અનુકૂળતા માટે મુક્યા છે. કઠિન શબ્દોના સરળ અર્થની સાથેસાથે વાંચકને મનપસંદ વિષયની અનુકૂળતા માટે અનુક્રમણિકા પણ તૈયાર કરી છે. એટલું જ નહિ પણ દરેક ગ્રંથોના પ્રારંભમાં ગ્રંથનો સંક્ષિપ્ત છતા સંપૂર્ણ પરિચય અને મહિમા દરેક ગ્રંથના આરંભમાં આપ્યો છે. આટલી વિશેષતાઓની સાથે સાથે આ પ્રકાશનમાં ''રાસલીલા'' ''રાસપંચાધ્યાયી'' ''હનુમત્કવચ'' ''હનુમન્મંત્રવિધિ'' ''હનુમદષ્ટોત્તરશત નામાવલિ'' ''હનુમન્મંત્રપુરશ્ચરણવિધિ'' અને ''હનુમદષ્ટોત્તરશતનામસ્તોત્રમ્'' આ હનુમત્પંચક જેવા ગ્રંથોનો પણ સંશોધન સાથે સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

આ ગ્રંથના પ્રકાશન કાર્યના આરંભથી અંત સુધી સતત મારા વડિલ ગુરૂબંધુઓ, શા. શ્રી સુવ્રતવલ્લભાચાર્ય અને શા. શ્રી શુકવલ્લભદાસજી સ્વામીનું સતત માર્ગદર્શન મળ્યું છે. આ કાર્યને આટલી સુંદર રીતે સત્સંગ સેવામાં, સત્સંગીઓના હાથમાં મુકવા માટે અમારા કરતા પણ વધુ મહેનત ''અરવિંદભાઈ ડુંગરાણી'' એ કરી છે. સેવાના આ વિરાટકાર્યમાં સહભાગી બનનાર પ.ભ.શ્રી ધરમભાઈ, અ.નિ.પ.ભ.શ્રી શાંતિકુમાર ભટ્ટ તથા નામીઅનામી સહુકોઈ સહયોગીઓને વરતાલ વિહારી શ્રી હરિકૃષ્ણ મહારાજ સર્વ પ્રકારે સુખીયા કરે એવી પ્રાર્થના કર્યા વિના રહી શકાતું નથી.

આજ અમે શ્રીજી મહારાજના અતિ વહાલા સંત મુક્તમુનિના નાનામોટા ચોવિસ જેટલા ગ્રંથોનો સંપુટ આપના હાથમાં મુકતા આનંદ અનુભવીએ છીએ. આ પ્રકાશન કાર્ય ખૂબજ પ્રાજ્ઞ સજ્જનોની દેખરેખ હેઠળ થયુ હોવાથી ક્ષતિઓથી દૂર રહેવા પામ્યુ છે. છતાં આપ સુજ્ઞ વાંચક ભક્તોને આવી કોઈ ક્ષતિ દેખાઈ તો આપ ક્ષમ્ય ગણશો જ...

गच्छतःस्खलनं क्वापि भवत्येव प्रमादतः ।
हसन्ति दुर्जनास्तत्र क्षमा दधति सज्जनाः ॥

શા. સંતવલ્લભદાસના સસ્નેહ જયશ્રી સ્વામિનારાયણ

મુક્તાનંદ સ્વામી વિષે

આ મુક્તાનંદ સ્વામી સર્વ સંતમાં શ્રેષ્ઠ છે. સત્સંગની મા છે. અને મારા ગુરૂ પણ છે.

"ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ"

ભગવાનના સંત જે મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા મોટા હોય તેના નામ લઈ પ્રાર્થના કરવી તો ઘાટ સર્વે ટળી જાય અને નિરાંત થાય.

"ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ"

આ બ્રહ્માની સૃષ્ટિમાં મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા બીજો કોઈ સમર્થ નથી એ તો એક જ છે.

"સદ્‌ગુરુ શ્રી નિત્યાનંદ સ્વામી"

મુક્તાનંદસ્વામી જેવા સંત વાર્તા કરતા હોય ને એક હજાર માણસની સભા બેઠી હોય તો પણ બધાના શંકાના સમાધાન થતા જાય.

"સદ્‌ગુરુ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી"

મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા સ્ત્રી ધર્મો હજુ સુધી કોઈએ લખ્યા નથી.

મેલીજો ફ્રાંજવા - ફ્રાન્ચ

આ કવિઓમાં મુક્તાનંદજી ઘણા લોકપ્રિય થયા હતા. શૃંગારના ભાવો અને વાક્યરચનાઓને તે અવનવું સ્વરૂપ આપી ગયા. આ કવિઓની કલા સમકાલીન ધોરણે જોતા ઉંચા પ્રકારની હતી. એ ઉદ્ધવગીતા અને સતીગીતા પરથી દેખાય છે. એણે પુરોગામી સાહિત્યમાં નવી ઘાંટી અને નવી મોહકતા આણ્યાં.

કનૈયાલાલ મુનશી

(થોડાક રસદર્શનો - સાહિત્ય અને ભક્તિનાં)

મુક્તાનંદજીએ જેટલી કવિતા ગુજરાતી ભાષામાં કરી છે, જે સજજતાથી કરી છે. એટલીજ સજજતાથી હિન્દી અને વ્રજ ભાષામાં કવિતા કરી છે. ભાષામાં પદ્યાત્મકતા સાથે કાવ્યાત્મકતા સહજ ભાવે વણાયેલી જોવા મળે છે. વ્રજભાષાના વ્યાકરણજ્ઞાનથી મુક્તાનંદજી પરિચિત છે.

"સર્વમર્દન વોરા"

સંપ્રદાયના આદિ કવિ મુક્તાનંદજીએ વ્રજભાષામાં ૧૭ ગ્રંથોની રચના કરી છે. કેવળ ભાષાની દ્રષ્ટિએજ નહિં પરંતુ ભાવોલ્લાસની દ્રષ્ટિએ પણ સુકવિની વ્રજભાષામાં કવિતા જ્ઞાન ભક્તિ અને વૈરાગ્યની સાક્ષાત્ ત્રિવેણી છે. ગુજરાતી ભાષા હોવા છતાં પણ આ કવિની વ્રજભાષા કવિતા, પ્રાસાદિકતા, શબ્દસૌષ્ઠવ અર્થવૈભવ તેમજ પદલાલિત્યથી ભરપૂર છે.

"અંબાશંકર નાગર"

મુક્તાનંદ કાવ્યમ્ ભાગ-૨

કાવ્યાનુક્રમણિકા

અવધૂતગીતમ્

૧.	ભગવાન દત્તાત્રેયના ચોવિશ ગુરૂનું વર્ણન	૧

ગુરૂચોવિશી

૧.	ભગવાન દત્તાત્રેયના ચોવિશ ગુરૂનું વર્ણન	૫૧

કૃષ્ણ પ્રસાદ

	વિષય	શ્લોક સંખ્યા	પેજ નં.
૧.	મંગલાચરણ	૧	૬૧
૨.	વાસુદેવ નારાયણના પાટોત્સવનો પ્રસંગ	૨ થી ૭	૬૧
૩.	તીર્થ મહિમા - દ્વારકા	૮ થી ૧૨	૬૪
૪.	અયોધ્યાવાસી સાથે સચ્ચિદાનંદ સ્વામીની દ્વારકાની યાત્રાનું વર્ણન	૧૩ થી ૯૫	૬૬
૫.	સચ્ચિદાનંદ સ્વામી દ્વારા દ્વારકાની યાત્રાનું વર્ણન	૯૬ થી ૧૦૦	૧૦૧
૬.	ગઢપૂરથી દ્વારકાધીશની પ્રતિષ્ઠા માટે વરતાલ આવી પ્રતિષ્ઠા કરિ, કહેલો મહિમા.	૧૦૧ થી ૧૧૧	૧૦૩

શ્રી નારાયણ ચરિત્રમ્

૧.	મંગલાચરણ	૧	૧૦૯
૨.	બાલ ઘનશ્યામ પ્રાગટ્યથી ગૃહત્યાગ સુધીની સંક્ષિપ્ત લીલા	૨-૩	૧૦૯

૩.	વનવિચરણ કરિ લોજ આગમન	૪ થી ૮	૧૧૧
૪.	લોજથી પિપલાણા જઈ દિક્ષા ગ્રહણ કરિ જેતપૂરમાં ગાદીએ બેઠા	૯ થી ૧૧	૧૧૩
૫.	સમાધિ પ્રકરણ	૧૨ થી ૧૪	૧૧૩
૬.	યજ્ઞ-મૂર્તિ સ્થાપના અને મહારાજના ગુણોનું વર્ણન	૧૫ થી ૧૭	૧૧૫
૭.	સંતના લક્ષણ અને મહિમા	૧૮ થી ૧૯	૧૧૬
૮.	ભૂજ જતા શ્રીહરિએ નિષ્કુળા-નંદ મુનિને માટે સમુદ્રનું પાણી મીઠું કરેલ તે	૨૦	૧૧૬
૯.	પ્રગટ સ્વરૂપ શ્રીહરિનું અવતાર કાર્યનું વર્ણન	૨૧ થી ૨૫	૧૧૭
૧૦.	ધર્મવંશીનું આગમન, તેમનો મહિમા, અને તેમની આચાર્ય પદે સ્થાપના	૨૬ થી ૩૩	૧૧૯
૧૧.	ગ્રન્થ મહિમા અને ઉપસંહાર	૩૪	૧૨૧

નારાયણ કવચમ્

૧.	નારાયણકવચનો ગુજરાતી અનુવાદ	૧૨૩

વૈકુંઠધામ દર્શન

૧.	વૈકુંઠધામનું વર્ણન	૧૩૯

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા ભાષાટીકા

અધ્યાયય	વિષય	પેજ નં.
૧.	અર્જુનવિષાદ યોગ	૧૪૭
૨.	સાંખ્ય યોગ	૧૫૭
૩.	કર્મયોગ	૧૭૩
૪.	જ્ઞાનકર્મ સંન્યાસ યોગ	૧૮૫
૫.	કર્મ સન્યાસ યોગ	૧૯૮
૬.	આત્મસંયમયોગ	૨૦૬
૭.	જ્ઞાનવિજ્ઞાન યોગ	૨૧૮
૮.	અક્ષર બ્રહ્મયોગ	૨૨૭
૯.	રાજવિદ્યા રાજગુહ્યયોગ	૨૩૬
૧૦.	વિભૂતિયોગ	૨૪૪
૧૧.	વિશ્વરૂપ દર્શન યોગ	૨૫૩
૧૨.	ભક્તિયોગ	૨૬૭
૧૩.	ક્ષેત્રક્ષેત્ર વિભાગ યોગ	૨૭૨
૧૪.	ગુણત્રય વિભાગ યોગ	૨૮૨
૧૫.	પુરૂષોત્તમ યોગ	૨૮૯
૧૬.	દૈવાસુર સમ્પદ્ વિભાગ યોગ	૨૯૬
૧૭.	શ્રદ્ધાત્રય વિભાગ યોગ	૩૦૩
૧૮.	મોક્ષ સન્યાસ યોગ	૩૧૧

કપિલગીતા

	મંગલાચરણ	૩૩૩
૧.	એકાંતિકભક્તિયોગ નિરૂપણ	૩૩૮
૨.	તત્ત્વલક્ષણ નિરૂપણ	૩૫૦
૩.	પ્રકૃત્તિ પુરૂષ વિવેક નિરૂપણ	૩૬૮
૪.	અષ્ટાંગ યોગ નિરૂપણ	૩૭૭
૫.	ભક્તિના ભેદ તથા કાલ સ્વરૂપ નિરૂપણ	૩૯૩
૬.	વૈરાગ્યના હેતુરૂપ સાંસારિક દુઃખ નિરૂપણ	૪૦૭
૭.	વૈરાગ્યના હેતુરૂપ કર્મસંસૃતિ નિરૂપણ	૪૧૫
૮.	સકામ-નિષ્કામ ભાગવત ધર્મફલ નિરૂપણ	૪૨૯
૯.	માતા દેવહૂતિની સિદ્ધદશાનું નિરૂપણ	૪૪૩

ગુણવિભાગ

૧.	સત્ત્વ-રજ-તમ; ત્રણ ગુણની વિસ્તૃત ચર્ચા	૪૫૫

શ્રીનારાયણગીતા

૧.	મુકુંદાનંદ બ્રહ્મચારીના પૂછવાથી શ્રીહરિ કહેલ ત્યાગી-ગૃહીની નિત્યવિધિ તથા સાધારણ ધર્મ	૪૬૯

રુક્મિણિ વિવાહ

૧.	રુક્મિણિ વિવાહના પદો	૪૮૫

રાસલીલા

૧.	રાસલીલાના ગરબી ઢાળના પદો	૪૯૩

હનુમત્પંચકમ્

૧.	હનુમાનજીની ૧૦૮ નામાવલિ તથા પુરશ્ચરણવિધિ	૪૯૯

સૌજન્ય

શ્રી વરતાલ વિહારીના અનન્ય ઉપાસક સંતવર્ય પૂજ્યપાદ સદ્‌ગુરૂવર્ય શાસ્ત્રીજી સ્વામી (કંડારી - ગુરૂકુલ) ના સમાગમે સહજનંદી ઓજ પ્રાપ્ત કર્યું પ.ભ. શ્રી ધરમભાઈ બી. પટેલે.

"પુષ્ટિ વધે ગ્રંથથી સમ્પ્રદાયની" આ ગૂઢ રહસ્યને સમજીને સર્વાવતારી વરતાલ વિહારી શ્રી હરિકૃષ્ણમહારાજના અનન્ય ઉપાસક બન્યા. તન-મન-ધન સમર્પિત કરીને સત્સંગ વિકાસમાં સહભાગી બન્યા.

આજે "મુક્તાનંદ કાવ્યમ્" ભાગ : ૧-૨ જેવા વિરાટ ગ્રંથમાં આર્થિક સેવા કરીને તેમણે સદ્‌ગુરૂશ્રી મુક્તાનંદ સ્વામી, પૂજ્યપાદ શાસ્ત્રીજી સ્વામી તથા સમગ્ર સત્સંગ સમાજનો અખૂટ રાજીપો પ્રાપ્ત કર્યો છે.

એમના સમર્પણથી આજ આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે ત્યારે ગુરૂકુલ પરિવાર તરફથી તેમને હાર્દિક અભિનંદન.

પ્રાસ્તાવિકમ્

जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः ।
नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं भयम् ॥

એ કાવ્યવાક્યાનુસાર કવિ ભલે કાયાથી વર્તમાન સમયે જીવિત ન હોય પણ પોતાની ચમત્કૃતિકર કાવ્યકાયા દ્વારા લોકહૃદયમાં અમર બની રહે છે. એજ રીતે સદ્ મુક્તાનંદસ્વામી પણ પોતાનાં કીર્તનો, કાવ્યો દ્વારા ભક્તોનાં હૃદયમાં વસી રહ્યા છે. ભારતભરમાં ભમી ચૂકેલા તીવ્રત્યાગી, પરમવૈરાગી, વર્ણી નીલકંઠ મોટા મોટા મઠાધીશો અને નૃપતિઓની મહંતાઈ, સ્ત્રી, ધન દોલત, રાજ્યની દુર્ભેદ્ય વિકટજાળમાં ન ફસાઈ લોજપુરમાં સાધુતાની સાક્ષાત્ મૂર્તિસમા મુનિવર મુક્તાનંદની સમીપે કાયમી રહ્યા. જો મુક્તાનંદ સ્વામી ન હોત તો આપણને સ્વામિનારાયણ ભગવાનની પ્રાપ્તિ ન હોત તેથી આ સંપ્રદાય સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામીનો ઋણી છે.

પ્રગટઉપાસના, ગુરુભક્તિ, સત્સંગવિકાસહિતૈષી, મધુરભાષી દાસત્વભાવ, સરલહૃદય આદિગુણોની હારમાળાથી શ્રીજીનાં તેઓ હૃદયપ્રિય બની રહ્યા અને પોતાનાં કાવ્ય અને ગુણોની અનુપમ ફોરમથી અદ્યાવધિ સત્સંગ બાગમાં મહેકતા રહ્યા.

સત્સંગસાહિત્યનાં પાનાઓમાં ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ અને સદ્ મુક્તાનંદ સ્વામીનાં સ્નેહભર્યા પાવન પ્રસંગો સ્વર્ણાક્ષરોથી અંકાયેલા છે. ગુણ-વિદ્યાનાં આધિક્યને કારણે મુક્તાનંદ સ્વામી રામાનંદ સ્વામીનાં શિષ્ય મંડળમાં મુખ્ય માન્ય હતા માટે જ તેઓ પ્રથમ ગાદીનાં વારસદાર અને હકદાર હતા છતાં જ્યારે રામાનંદસ્વામીએ નીલકંઠને ગાદી આપવાનો પ્રસ્તાવ મુક્તાનંદ સ્વામી પાસે મુક્યો ત્યારે સ્વામીએ સહર્ષ તે પ્રસ્તાવ સ્વીકાર્યો. આ પ્રસંગથી જ સ્વામી કેવા ગુરુગાદીમોહથી નિસ્પૃહ, નિર્મોહ હતા તે ખ્યાલ આવે છે. આ રીતે સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામી આ સંપ્રદાયનાં આધારશીલા સમાન છે જે સંપ્રદાયની ભવ્ય ઈમારતની ઉત્તુંગ ધર્મ ધજા આભને આંબીને કલ્યાણનો કોલ આપી રહી છે.

વિવિધવિદ્યાવિશારદ, મુનિમુખ્ય મુક્તાનંદ સ્વામી વિરચિત "મુક્તાનંદ કાવ્ય" તુલસીદાસકૃત રામાયણતુલ્ય, ગેય, આસ્વાદ્ય છે. આ કાવ્યને યોગ્ય ઢાળમાં ઢાળી ગાવામાં આવે તો આત્મરંજન અને લોકરંજન પમાડે તેવું પરમોપયોગી છે.

"શ્રીહરિકૃપા અધિક સુખદાઈ, ભરતખંડ મનુષ્ય તન પાઈ ।
પ્રભુ ભજ ત્યજ સબ વિષય વિકારા, સમજ દેખ જગ જુઠ પસારા" ॥
(પંચરત્ન)

આ રીતે ભાવગંભીર, પદલાલિત્ય, ચોપાઈ, છંદ, સોરઠા, દોહા તથા વિવિધ રાગોનાં પદોથી સર્વવિધકાવ્યગુણોથી સમલંકૃત પ્રસ્તુત કાવ્ય છે. પ્રસ્તુત કાવ્યમાં સ્વામીએ ભક્તિ, આત્મજ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ગુરુમુખીજ્ઞાન, પ્રગટ પ્રભુની ભક્તિ, મનુષ્ય શરીરની દુર્લભતા વિગેરે મોક્ષોપયોગી સાધનોનું નિપુણતાથી નિરુપ્યા છે.

આ બૃહદ્કાવ્ય જેમની પ્રેરણાથી પ્રકાશિત થઈ રહ્યુ છે એવા અમારા ગુરુવર્ય સદ્. શાસ્ત્રીજી સ્વામી શ્રી ઘનશ્યામપ્રકાશદાસજી (ગુરુકુલ-કંડારી) કે જેઓશ્રી સંપ્રદાયનાં અંગભૂત સાહિત્યનાં પ્રચારને વેગ આપી રહ્યા છે તેમની આજ્ઞાથી શા. સંતવલ્લભદાસજીએ આ કાવ્ય પ્રકાશનમાં ખૂબજ પરિશ્રમ કર્યો છે અને આ બૃહદ્ કાવ્યપ્રકાશનમાં પૂ. શાસ્ત્રીજી સ્વામીનાં કૃપાપાત્ર અને અનન્યસેવક પ.ભ. શ્રી ધરમભાઈ ભાનુભાઈ પટેલ (સુણાવ) હાલ શિકાગોનો સહયોગ પ્રાપ્ત થયો છે. ધરમભાઈને પૂ. શાસ્ત્રીજીનાં સમાગમથી દ્રઢ ઉપાસના સાથે સુદૃઢ સત્સંગ થયો છે. ભગવાન શ્રી હરિ તથા પૂ. શાસ્ત્રીજી સ્વામી આ સેવા બદલ તેમનાં પર ખુબજ પ્રસન્ન થયા છે. તેમનો સત્સંગ પ્રતિદિન વધે તેવી પ્રભુનાં ચરણે પ્રાર્થના...

અંતમાં આ ગ્રંથ સર્વ સંતો, ભક્તોને અતિ ઉપયુક્ત બનશે એવી આશા રાખું છું.

લી. શા. શુકવલ્લભદાસનાં જયશ્રી સ્વામિનારાયણ

મોમ્બાસાનાં ભક્તોએ આર્થિક સહયોગ આપ્યો છે. મોમ્બાસાનાં ભક્તો શ્રી વિઠ્ઠલભાઈ, કરશનભાઈ તથા નાના-મોટાં સર્વે ભક્તો શ્રી સ્વામિનારાયણ ગુરુકુલ કંડારી તથા પૂ. શાસ્ત્રીજી સ્વામી સાથે ખૂબજ હેત-પ્રેમથી જોડાયેલા છે. મોમ્બાસાના સત્સંગમાં સંપ એકતા, લાગણી, ભાવના વિગેરે અનુકરણીય છે. આ પ્રકાશનકાર્યમાં સહયોગ આપવા બદલ ભગવાન શ્રી હરિ તથા પૂ. શાસ્ત્રીજી સ્વામી તેઓ પર ખુબજ પ્રસન્ન થયા છે.

अवधूतगीतम्

શ્રીમદ્ ભાગવતના એકાદશ સ્કંધમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને ઉદ્ધવના સંવાદ દ્વારા પરમ અવધૂત એવા દત્તાત્રેય મુનિના ઉપદેશ તથા ચરિત્રોનું આ ગ્રથમાં વર્ણન છે. એ જ અધ્યાયોને અનુવાદરૂપે સરળ તેમજ રસાળ ભાષામાં "અવધૂતગીતમ્" ગ્રંથમાં ગૂથવામાં આવ્યો છે. આકાશ, વાયુ, અગ્નિ વિગેરે તત્ત્વોથી ભગવાન દત્તાત્રેયે જે ગુણ ગ્રહણ કર્યા તેનુ વિસ્તૃત વર્ણન છે. આ ગ્રંથની ફલશ્રુતિ આ રીતે કહી છે -

जो यह ग्रंथकु प्रेमजुत,
पढत सुनत मतिधीर ।
ताके सब बन्धन टरे,
उरमें बसत बलवीर ॥

આ ગ્રંથની રચના વરતાલમાં થઈ છે. સં. ૧૮૮૪ના ચૈત્ર શુક્લ નવમીના રોજ આ ગ્રંથ પૂર્ણ થયો છે.

o

૯૪% પ્રિન્ટ ઓપ્શન સ્કેલ

॥वृत्तालये स भगवान् जयतीह साक्षात् ॥

મુક્તાનંદમહામુનિકૃત-કાવ્યસંગ્રહે-

અવધૂતગીતમ્

દોહા - ધર્મ ભક્તિ દૃઢ સ્થાપનેં, અધર્મ કરન વિનાશ ।
પ્રગટ હોત શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ, સદા વંદુ પદ તાસ ॥૧॥
સો શ્રીકૃષ્ણ જુગજુગ વિષે, ધરત સબહી અવતાર ।
વિઘન હરન સબ સુખ કરન, મમ ઉર બસહું ઉદાર ॥૨॥
શ્રી ગુરુ સહજાનંદ સોઈ, મમ ગુરુ અકળ અનૂપ ।
તેહિ આજ્ઞાસેં ગ્રંથ યહ, રચિહું પરમ સુખરૂપ ॥૩॥
શ્રી ઉદ્ધવ સંપ્રદાયકે, ત્યાગી વૈષ્ણવ વૃંદ ।
વિરતિ જ્ઞાન તેહી હોંન હીત, હરન મોહમય ફંદ ॥૪॥
સોરઠા - કહ્યો શ્રીકૃષ્ણ કરી પ્રીત, ઉદ્ધવ પ્રતિસેં સુખદ ।
શ્રીઅવધૂતકો ગીત, કરતહું તેહિ ભાષા પ્રબંધ ॥૫॥

ચોપાઇ

શ્રીશુક ઉવાચ ।

અબ શ્રી શુકમુનિ પરમ ઉદારા, અનંત જીવકો કરન ઉદ્ધારા ।
કૃષ્ણ રુ ઉદ્ધવ સંવાદા, તાહી કહન હીત અતિ આહ્લાદા ॥
તેહિ પ્રસ્તાવ કથા સુખદાની, નૃપ પ્રતિ કહત હે અતિ મુદ આની ।
સુનુ નૃપ જગકર્તા અજ જેહા, નિજસુત સનકાદિક જૂત તેહા ॥
ત્યું મરીચ્યાદિ પ્રજાપતિ જેહૂ, સબહી દેવકે ગણ જૂત તેહૂ ।
એ સબહી દ્વારામતિ આએ, પુરિ દેખત અતિશેં મુદ પાએ ॥
ત્યુંહિ ત્રિકાલદર્શી લય કારી, ભૂતકે ગણનિ જુક્ત ત્રિપુરારી ।
દ્વારામતિ પ્રતિ આએ હે સોઈ, કૃષ્ણકો દર્શ ચહત સબ કોઈ ॥
દોહા - ઓરહું સુરગણ અનંત વિધિ, તિનકે વૃંદ વિશાલ ।
દ્વારામતિ આવત ભયે, નિરખન કૃષ્ણ કૃપાલ ॥૧॥

ચોપાઇ

સબહી ભાતિ સમર્થ સુરરાજા, આએ વાયુગણ લિયે સમાજા ।
દ્વાદશ ભાનુ પ્રબલ તમહારી, અષ્ટ વસુ અતિશેં જયકારી ॥
ઉભય દેવ અશ્વિનિકુમારા, ઋભુનામ સુરગણ હે ઉદારા ।
ત્યુંહિ અંગિરસ નામ હે જેહુ, દેવકે ગણ અતિશેં બડ તેહુ ॥
ત્યું એકાદશ રુદ્ર અનુપા, શંભુ સમાન પ્રબલ તેહી રુપા ।
વિશ્વેદેવા સુરગણ જોઉ, સાધ્ય નામ સુરગણ હે સોઉ ॥
એ સબ અતિશેં તતપર હોઇ, દ્વારામતિ પ્રતિ આએ હે સોઇ ॥૨॥

ત્યું ગંધર્વ અપ્સરા રું નાગા, સિદ્ધ ચારણ ગુહ્યક બડભાગા ।
ઋષિ પિતર વિદ્યાધર વૃંદા, આયે સબહી અતિ પાય આનંદા ॥
દોહા - એ સબહી શ્રીકૃષ્ણકો, દરશન કરનકે કાજ ।
દ્વારામતી આવત ભયે, સુરગણ વિવિધ સમાજ ॥૩॥

ચોપાઇ

અતિ સમર્થ શ્રીકૃષ્ણ હે જોઇ, મનુષ્યકું અધિક મનોહર સોઇ ।
અપનિ મૂરતિસેં અજ અવિનાશી, સબહિકે પાપ હરન સુખરાશી ॥
ઐસો નિજ જશ અતિ સુખરૂપા, વિશ્વમેં તેહી વિસ્તાર્યો અનૂપા ।
સો મૂરતિ નિરખન ચહે તબહી, ઐસે બ્રહ્માદિક સુર સબહી ।
શ્રીદ્વારામતી આયે ઉદારા, હરિ દરશન હિત પ્યાસ અપારા ॥૪॥

સુરપુરસેં સમૃદ્ધિ બડ જેહા, ઇનસે જુક્ત દ્વારામતી એહા ।
ત્યું અતિશે શોભાકો ધામા, ઐસિ દ્વારિકા અતિ અભિરામા ॥
સો પુરિમેં હે અજ અવતારી, જેહિ દરશન અદ્‌ભુત સુખકારી ॥
દોહા - ઐસે સુખદ શ્રીકૃષ્ણકું, બ્રહ્માદિક સુરવૃંદ ।
પ્રેમ સહિત નિરખત ભયે, પાએઉ અતિ આનંદ ॥
નયન તૃપત નહિ હોત ઇમિ, સુર નિરખત સુખધામ ।
દેખિ શ્રીકૃષ્ણકું દેવ સબ, ભએ અતિ પૂરનકામ ॥૫॥

ચોપાઇ

સુનુ નૃપ બ્રહ્માદિક સુરવૃંદા, હરિ દરશન ઇમિ પાય આનંદા ।
સ્વર્ગકે વનમેં ભયેઉ સુખરૂપા, ઐસે પુષ્પ સુગંધી અનૂપા ॥

સો કુસમનિસેં મગન હોય દેવા, પ્રભુકું વધાવત ભએ ततખેવા ।
યદુકુલતિલક શ્રીકૃષ્ણ મુરારી, તેહિ વધાય આનંદ ભયો ભારી ।
વિવિધ ભાતિકે પદ હે જામેં, અનંત પ્રકારકે અર્થ હે તામેં ।
ઐસે બચનનીસેં મુદ આની, અખિલ ભુવન પ્રતિ અતિ સુખદાની ।
ઐસે કૃષ્ણદેવકું તબહી, સુરગણવૃંદ સ્તવત ભએ સબહી ॥૬॥

છંદ હરિગીત

દેવા ઉચુઃ -

જય જય હે નાથ પતિત પાવન તુમ હો સમર્થ શ્રીહરિ,
હમ સબહિ મન કર્મ વચનસેં તુમકું નમત ભુવિ શિર ધરી ।
મહાકર્મરૂપી પાશસેં છુટનકું ચાહત જંત જૂ,
દેઢ ભક્તિ જુત તવ પદસરોજકું ઉર ધરત બુદ્ધિવંત જૂ ॥૭॥

અનિરુદ્ધરૂપ જો તુમ સોં તિહુ ગુણરૂપ માયાસેં સદા,
અતિશેં અપાર જો વિશ્વ તીનકું સ્રજતહી સમરથ તદા ।
દુસ્તર્ક જગ નિજરૂપમેં તુમ સ્રજત પાલત હરત હો,
માયા રું તિહુ ગુણકે નિયંતા તિનસેં રંચ ન ડરત હો ॥
દોહા - જગકે ઉદય સ્થિતિ પ્રલયસેં, તુમ નિર્લેપ ઉદાર ।
રાગાદિકસેં રહિત તુમ, કરુણાનિધિ કરતાર ॥
સોરઠા - તવ માયા તમરૂપ, તિનકે આવરણસેં રહિત ।
નિજ સુખ પરમ અનુપ, તાહીમેં પ્રીતિ જુક્ત તુમ ॥૮॥

ચોપાઇ

તુમ અતિ સ્તવન જોગ્ય અઘહારી, સબમેં શ્રેષ્ઠ તુમ દેવ મુરારી ।
વિષયકી અભિલાષા અતિ ભારી, તિનસેં જુક્ત જેહી મન સવિકારી ॥
અન્ય દેવ ઉપાસક જેહા, એસે પુરુષ અનંતવિધિ એહા ।
સો બહુ શાસ્ત્ર પઠત કરી પ્યારા, જજ્ઞ દાન તપ કરત અપારા ॥
તિનસેં તાસ શુદ્ધિ નહિ એસિ, જ્યું તવ જશ સુનિ હોવત તેસિ ।
શુદ્ધ સત્ત્વ ગુણ જુક્ત જો સંતા, તવ પદપંકજરત બુદ્ધિવંતા ॥
તેહિ મુખ તબ જશ સુનત હે જબહી, જન્મ કોટી અઘ મેટત તબહી ।
તવ જશ શ્રવણકી શ્રદ્ધા જોઈ, સદ્ય પુનિત કરત હે સોઈ ॥

દોહા - તવ જશ શ્રવણકે સ્વાદકું, જાનત હે જન જોઈ ।
તેહિ સમ ત્રિભુવનકે વિષે, અતિ પુનિત નહિ કોઈ ॥૯॥

ચોપાઇ

એહિ વિધ તવ જશ શ્રદ્ધા જેહુ, અતિ વિશુદ્ધિકો કારન એહુ ।
હમતો તવ પદ પંકજ જેહી, પ્રગટ પ્રમાણ વિલોકે તેહી ॥
તાતે તવ પદ પંકજ હોઇ, મહામુનિવૃંદ સુખદ કહે સોઇ ।
હમરે મનમહી અતિ વિકરાલા, વિષયવાસના દુઃખદ વિશાલા ॥
તેહી જારન હિત તવ પદ દોઉ, ધૂમકેતુ સમ હો બહુ સોઉ ।
પ્રભુ તવ પદ સરોજ સુખદાની, નિજ કલ્યાણકે હિત મુનિ જ્ઞાની ॥
પ્રેમસેં આર્દ્ર હૃદયમહિ ધારી, ચિંતન કરત પરમ સુવિચારી ।
દૃઢ તવ ભક્ત ત્યાગી જગલાજા, સમ ઐશ્વર્ય પ્રાપ્તિકે કાજા ॥
દોહા - સ્વર્ગ ઉલંઘિકે ધામ તવ, તિનકિ પ્રાપ્તિકે કાજ ।
ચતુર્વ્યૂહમહિ ચરણ તવ, નિત્ય અર્ચત કવિરાજ ॥
સોરઠા - વાસુદેવ પ્રભુ જોઈ, સંકર્ષણ પ્રદ્યુમન સુખદ ।
અનિરુદ્ધ રૂપમેં સોઈ, તવ પદ પૂજત ભક્ત સબ ॥૧૦॥

ચોપાઇ

પ્રભુ જજમાન જોરી કર દોઇ, તિનસેં હુતદ્રવ્ય ગ્રહીકે સોઇ ।
યજ્ઞકે કરનહાર હે જેઉ, તિન તવ પદ સુખદાયક તેઉ ॥
વેદવિધિસેં તતપર હોઇ, યજ્ઞકે અનલમેં ચિતવત જોઇ ।
યજ્ઞપુરુષરૂપી તુમ જેહી, વેદકિ વિધિસેં પૂજત તેહી ॥
ત્યું તવ માયા અતિ જયકારી, અષ્ટ સિદ્ધિ અણિમાદિક ભારી ।
ઇનકું પાવને ઇચ્છત જેહા, ઐસે જોગી વિચક્ષણ એહા ॥
સો તવ પદસરોજ સુખદાની, નિજ આત્મામેં ભજત મુનિ જ્ઞાની ।
પ્રભુ તવ પરમ ભાગવત સંતા, ઉદ્ધવ આદિ ભક્ત બુદ્ધિવંતા ॥
દોહા - સો તવ ચરણસરોજકું, અનન્ય ભાવસેં દેવ ।
અધિક મગન હોય પ્રેમી જન, પૂજત ભયે તતખેવ ॥
સોરઠા - સો તવ પદ સુખકંદ, હમરી વાસના અશુભ તેહી ।
જારન કાજ સ્વચ્છંદા, પ્રબલ અનલ સમ હોઉ નિત ॥૧૧॥

ચોપાઇ

હે સમરથ અનન્ય તવ દાસા, તિન અર્પિ અતિ પાય હુલાસા ।
ઐસી અતિ સુગંધી વનમાલા, તેહિ તુમ નિજ ઉર ધરત કૃપાલા ॥
નિજજન અર્પિ યાતે અતિ પ્યારી, બહુત વાર લગિ રહત હો ધારી ।
અતિ કમલાતહે માલા જબહી, શ્રી સવતિ સમ માનત તબહી ॥
જેહિ ઉરમે દૃઢ મોર નિવાસા, તહાં વસિ શુષ્ક માલ તજિ ત્રાસા ।
યું કમલા ઈર્ષ્યાવશ હોઇ, વનમાલા પર જરત હે સોઇ ॥
તુમ કમલાકો અનાદર કરિકે, ભક્ત અર્પિ માલા ઉર ધરિકે ।
પ્રેમી ભક્તકી પૂજા જેહી, તુમ અતિ પ્રેમસેં ગ્રહત હો તેહી ॥
ઐસે તુમ હો ભક્ત અધીના, તાહીતેં તવ પદ સેવે પ્રવીના ॥
દોહા - પ્રભુ હમરે ઉરકે વિષે, અશુભ વાસના જોઉ ।
તેહિ જારન તવ પદ સુખદ, પ્રબલ અનલ સમ હોઉ ॥૧૨॥

ચોપાઇ

પ્રભુ તવ પદપંકજ સુખદાની, જાહી ભજત મહામુનિ વિજ્ઞાની ।
બલિકું છલમેં તવ પદ એહૂ, તિન પેંડ જુત હોયકે તેહૂ ॥
પ્રથમ પાઓ ભૂમિ ભર લીના, દ્વિતીય પાઓ સત્યલોકમેં કીના ।
ઐસો તવ પદપદ્મ હે જોઇ, તવ જનકું અતિ સુખપ્રદ સોઇ ॥
અતિ ઉંચો જ્યું વિજય ધ્વજ ભારી, ત્યું સોહત ભયો અતિ જયકારી ।
ગિરત ત્રિવિધ ગંગાકિ ધારા, સોઇ પતાક તિહૂ જુક્ત ઉદારા ॥
દેવકે સૈન્યવિષે નિત્ય જેહા, અભયકો કરનહાર હે એહા ।
અસુરકે સૈન્યમેં તવ પદ જોઉ, અતિ ભયકારી દુઃખદ હે સોઉ ॥
દોહા - સંત રું [1]વિબુધકે મોક્ષ હિત, તવ પદપદ્મ હે જેઉ ।
અસુર અસાધુનકું સદા, અધોગતિ હિત હે તેઉ ॥
સો તવ ચરણ સરોજ ધ્વજ, ભજત હે હમ રતિ લાય ।
હમરે પાપકે પુંજ તેહી, સબવિધિ દેહુ મિટાય ॥૧૩॥

ચોપાઇ

હે પ્રભુ યુદ્ધાદિકસેં પ્રાની, પિડે પરસ્પર અતિ અભિમાની ।
ઐસે બ્રહ્માદિક તનુધારી, નિજ નિજ જોરસેં અતિ અહંકારી ॥

---

૧ વિબુધ - દેવ

તદપિ કર્ષુક[1]કે વૃષભ[2]કિ નાંઈ[3], તવ આધીન સો રહત ગુંસાઈ ।
કાલરૂપસેં તુમ અઘહારી, સબહિકે પ્રેરક દેવ મુરારી ॥
પ્રકૃતિ પુરુષસે પર તુમ સ્વામી, પુરુષોત્તમ જગ અંતરજામી ।
પ્રભુ તવ વચન સરોજ હે જોઈ, હમરો સુખ વિસ્તારો સોઈ ॥૧૪॥
જગકો ઉદય સ્થિતિ હોત સંહારા, તેહિ કારણ તુમ દેવ ઉદારા ।
પ્રકૃતિ પુરુષ મહત્તત્ત્વ હે જેહૂ, તિનકે નિયંતા તુમ કો તેહૂ ॥
દોહા - શીત ઉષ્ણ વર્ષા ઋતુ, એ તિહું નાભિ અનૂપ ।
સબહિ વિશ્વકે નાશહીત, પ્રવર્ત્યો હે જેહી રૂપ ॥
સોરઠા - ઐસો કાલ કરાલ, અતિ ગંભીર જેહી વેગ બડ ।
સોઉ તુમ જન પ્રતિપાલ, તાહીતે પુરુષોત્તમ તુમહી ॥૧૫॥

ચોપાઇ

હે પ્રભુ પ્રકૃતિકો પતિ જેહૂં, પ્રબલ પુરુષ તવ શક્તિ તેહૂ ।
તુમસેં સામર્થી પાવત જબહી, સફલ વીર્ય સો હોવત તબહી ॥
વિશ્વકો ઉત્પત્તિ કારણ એહી, મહત્તત્ત્વ બડ નામ હે જેહી ।
તાહી ગર્ભ જિમિ માયામાંઇ, ધરતહે ત્રિયમેં વીર્યકી નાંઇ ॥
સો મહત્તત્વ પ્રકૃતિ જૂત જેહા, આપસેં અંડકું સ્રજત હે તેહા ।
સો બ્રહ્માંડકો ઐસો રૂપા, આપમેં પ્રબલ પ્રકાશ અનૂપા ॥
બાહીર આવરણ સપ્ત હે જોઇ, તિનસેં જુક્ત વર્તત હે સોઇ ॥૧૬॥

છંદ હરિગીત

સોઇ વિશ્વ સ્થિર ચર રૂપકે તુમ નિયંતા સુખકંદ જૂ,
માયા રું તિહૂ ગુણ જાલસેં તુમ રહત દેવ સ્વછંદ જૂ ।
સબ ઇન્દ્રિનકિ વૃત્તિસેં તુમ વિષયકું સેવન કરો,
તદપિ નિયંતા ઇન્દ્રિયકે નિરલેપ તિનસેં ના ડરો ॥
દોહા - તુમ બિન દુજે જોગી તીન, સબહી વિષય તજી દિન ।
તદપિ ઇન્દ્રિગણ વિષસેં, ડરત હે પરમ પ્રવીન ॥૧૭॥

ચોપાઇ

સોલ સહસ્ર અતિ સુંદર નારી, તિનકિ કામ કલા અતિ ભારી ।

૧ ખેડુતના ૨ બળદની ૩ જેમ

તિનસેં તુમારે મનકું સોઈ, ક્ષોભ કરન સમર્થ નહિ કોઈ ॥
કામકી કલા કહાવત જેહૂ, કરી સંક્ષેપ કહત હે તેહૂ ।
મંદહાસ જૂત જોવત જેહા, પ્રબલ કટાક્ષ જુક્ત હે તેહા ॥
તિનસેં નિજ અભિપ્રાય જનાવે, તાતેં મનોહર કહ્યો ન જાવે ।
ઐસી ભ્રકુટિમંડલ છબિધામા, અનંગ પ્રદીપન અતિ અભિરામા ॥
કામ સંબંધી મંત્ર હે જોઉ, ભ્રકુટિ વિલાસસેં પ્રેરત સોઉ ।
અનંગ સંબંધિ મંત્ર તિનમાંહી, એહી સમ નિપુન ઓર કોઉ નાંહી ॥
દોહા - ઐસી ષોડસ સહસ્ર અરું, અષ્ટપત્ની હે જોઈ ।
તદપિ તુમારો મન હરન, સમર્થ હોત ન કોઈ ॥
સોરઠા - તુમ સમર્થ સુખધામ, તદપિ ભક્ત આધીન નિત ।
નિગમહુ તવ ગુણગ્રામ, પ્રેમ મગન ગાવત રહત ॥૧૮॥

ચોપાઇ

હે પુરુષોત્તામ પરમ અનૂપા, પ્રભુ તવ કથા સો અમૃત રૂપા ।
સોઈ સુધા જલ બહને હરિ, કીર્તિ રૂપ સરિતા સુખકારી ॥
અરુ તવ પદપંકજ હે એહા, તિનકું ધોય નિકશો જલ જેહા ।
સો જલ વહે અતિ મુદ પાઇ, ગંગાદિક સરિતા સુખદાઇ ॥
ત્રિભુવનકે અઘ હે જોઈ, તાહી મિટાવન સમરથ સોઈ ।
યું સરિતા કીર્તિમય જેઉ, ત્યું ચરણોદક રૂપી તેઉ ॥
ઉભય ભાતિકે તીરથ એહી, સબહિ પ્રાણિકું સુખપ્રદ તેહી ।
નિજ વર્ણાશ્રમમેં રહે સંતા, તીરથ ઉભય સેવે બુદ્ધિવંતા ॥
દોહા - તિનમેં તુમારી કિર્તીમય, તીર્થ કહત શ્રુતિ જેહુ ।
શ્રવણસેં નિત્ય સેવન કરત, અતિ સુખદાયક એહુ ॥
ત્યું ચરણોદક રૂપ અન્ય, તીર્થ પરમ સુખદાની ।
સ્નાનાદિકસેં સુમતિ સબ, તેહિ સેવત મુદ આની ॥૧૯॥

ચોપાઇ

શ્રીશુક ઉવાચ

અબ યહ કથા અનુપમ જેહા, શુક પરીક્ષિત પ્રતિ કહત હે તેહા ।
સુનુ નૃપ ઇંદ્રાદિક સુર જેઉ, શિવ સમેત કમલાસન તેઉ ॥
એહિ વિધ સ્તવન શ્રીકૃષ્ણકો કીના, પ્રેમસે વંદન કરીકે પ્રવીના ।

અજ અંતરિક્ષસેં અતિ મુદ આની, બોલત ભયેઉ શ્રીકૃષ્ણસોં બાની ॥૨૦॥

બ્રહ્મોવાચ

અજ શિર નાય કહત કર જોરી, સુનહું નાથ અબ વિનતિ મોરી ।
જીવમાત્રકે તુમ આધારા, તવ આશ્રિત વર્તત જગ સારા ॥
ભુવકો ભાર ઉતારન કાજા, પ્રગટ હોઉ સુર નર મુનિરાજા ।
હમ યું પ્રથમ પ્રારથના કીના, સો તુમ સબહિ હૃદે ધરિ લીના ॥
દોહા - જ્યું હમ પ્રાર્થના કરિ, ત્યું હિ હર્યો ભુવિ ભાર ।
નિજ જનકું સુખ દેન હિત, લિન મનુજ અવતાર ॥૨૧॥

ચોપાઇ

સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાન જો સંતા, તવ પદ પંકજ રત બુદ્ધિવંતા ।
તિનકે વિષે તુમ પરમ પ્રવીના, અતિદૃઢ ધર્મકો સ્થાપન કીના ॥
સબહી લોકકે પાતક ભારી, તિનહીકું નાસકિ કરને હારી ।
એસિ સુખ નિજ કીર્તિ જોઇ, દશ દિશિમહી વિસ્તારી સોઇ ॥૨૨॥
યદુ રાજાકે વંશમેં આઇ, દિવ્ય રૂપ ધાર્યો સુખદાઇ ।
એસે તુમ સબહીકે સ્વામી, નિર્ગુણ નિર્વિકાર બહુનામી ॥
અતિ અદ્‌ભુત પ્રાકૃત જિનમાંહી, એસે ચરિત્ર અનુપ કહાંહી ।
તેહિ તુમ વિશ્વકે અતિ હિત કાજા, કરત ભએઉ સચરાચર રાજા ॥૨૩॥
દોહા - હે પ્રભુ યા કલિજુગ વિષે, સાધુ મનુષ્ય હે જેઉ ।
તવ ચરિત્રકે શ્રવણસેં, ભવજલ તરિહે તેઉ ॥
સોરઠા - ત્યું તવ ચરિત ઉદાર, પ્રેમ સહિત કરે ગાન નિત ।
અતિ અગાધ સંસાર, બિન પ્રયાસ તેહિ તરિહે સબ ॥૨૪॥

ચોપાઇ

હે પુરુષોત્તમ સુનુ મમ બાતા, તુમ જદુવંશ વિષે સાક્ષાતા ।
અતિ કૃપાલુ લિનો અવતારા, અનંત પતિત કિયેઉ ભવપારા ॥
એસે તુમ જગ અંતરજામી, તુમરો જન્મ ભયે બહુનામી ।
ભયેહે વર્ષ એક શત પચિસા, સો તુમ જાનત હો જગદીશા ॥૨૫॥
હે પ્રભુ તુમ સબ જગ આધારા, સબહિકે મનકી જાનનહારા ।
અબ તુમકું સુરકારજ જોઉ, કરનકું શેષ રહ્યો નહિ કોઉ ॥

કરન જોગ્ય તુમ કિનો સબહી, અધિક નિવૃત્તિજુક્ત હો અબહી ।
વિપ્રશાપ સેં યુદકુલ જેહુ, અતિશે નષ્ટ પ્રાય ભયો તેહૂ ॥૨૬॥

દોહા - હે શ્રીકૃષ્ણ તેહી કારને, જો તવ ઈચ્છા હોય ।
તો નિજ ધામમેં આઈયે, હમહીકું વલ્લભ સોય ॥
સોરઠા - હમ સબ તુમરે દાસ, લોકપાલ સુરવૃંદજુત ।
સબકું રહત એહી આશ, હમરે લોક કિજે પુનીત ॥૨૭॥

ચોપાઇ

શ્રીભગવાનુવાચ

વિધિકે વચન સબહી ઉર ધારી, અજ પ્રતિ કહત શ્રીકૃષ્ણ મુરારી ।
સુનહું સુરેશ્વર કહું સત્ય બાની, જ્યું તુમ મોય કહત મુદ આની ॥
ત્યું હમ કિન અચલ નિરધારા, તિનમહી તિલભર ફેર ન ફારા ।
કાજ તુમારા સબહી હમ કીના, ભુકો ભાર હર્યો હે પ્રવીના ॥૨૮॥

અતિ પ્રાકમ રું શૂરપન ભારી, તિન જુત સામર્થી અતિ સુખકારી ।
ઈનમેં મદોન્મત્ત જદુકુલ એહા, લોકકું નાશ કરના ચહે તેહા ॥
સો જદુકુલ અતિ પ્રબલ હે અબહી, મેં નિજ તેજસેં રુંધ્યો સબહી ।
જ્યું જલધિકો નીર અપારા, રોકિકે રાખત અચલ કિનારા ॥
દોહા - સિંધુતુલ્ય અતિશે પ્રબલ, જદુકુલકો બલ જેહુ ।
મો બિન અધિક અધર્મકો, કારન ભાસત તેહૂ ॥૨૯॥

ચોપાઇ

અધિક મદોન્મત્ત જાદવ જેહા, તિનકો કુલ અતિશે બડ એહા ।
ઈનકર નાશ કિયે બિન રૈહુ, જો મેં અપને ધામપ્રતિ જૈહુ, ॥
સબ મરજાદ ઉલંઘત તબહી, જદુકુલ ધર્મકું તોરત અબહી ।
યાહીસેં સુર નર જુત સબ પ્રાની, નાશકું પૈંહે એહિ બહુ હાની ॥૩૦॥

સુનહુ અનઘ તોય કહું સત્ય બાતા, જદુકુલ સબહિ અધિક વિખ્યાતા ।
વિપ્રશાપસેં અતિ ભયકારી, જદુકુલ નાશ ઉદે ભયો ભારી ॥
હમહી અચલ આરંભ્યો એહી, સબવિધ જાનિ લેહૂ તુમ તેહી ।
જદુકુલનાશ ભયેકે અંતા, મેં અતિશે તબ હોય ન ચિંતા ॥

દોહા - અપને ધામમેં જાતહિ, તુમરે ભુવન પ્રતિ તાત ।
એહું અચલ સિદ્ધાંત યહ, માનિ લેહૂ સત્ય બાત ॥૩૧॥

ચોપાઇ

શ્રીશુક ઉવાચ

અબ યહ કથા અધિક સુખદાઇ, શુક પરીક્ષિતકું કહત મુદ પાઇ ।
સુનુ નૃપ સબહી લોકકે સ્વામી, એસે કૃષ્ણ દેવ બહુનામી ॥
તિન અજ[1]કું ઈમિ વચન સુનાએ, સુનત વિરંચિ[2] પરમ મુદ પાએ ।
વિધિ[3] શ્રીકૃષ્ણકું વંદન કરિકે, શ્રીહરિરૂપ અચલ ઉર ધરિકે ॥
દેવકે ગણનિ[4] સહિત અજ એહી, ગએ નિજ સત્યલોક પ્રતિ તેહી ॥૩૨॥
તા પીછે દ્વારામતિ માંહી, મહા ઉત્પાત ભએઉ સુખ નાંહી ।
તિનકું દેખિ શ્રીકૃષ્ણ મુરારી, કરત વિચાર અખિલ અઘહારી ॥
આપકે પાસ વૃદ્ધ મિલ આએ, સો સબ જાદવ નિકટ બોલાએ ।
તિન પ્રતિ પ્રભુ બોલત ભએ બાની, સુનત શ્રવણ મનકું સુખદાની ॥૩૩॥

શ્રીભગવાનુવાચ

દોહા - હે સબ જાદવ સુનહૂ અબ, એહિ દ્વારામતિ માંહી ।
ઉઠેઉ પ્રબલ ઉત્પાત બડ, ચહુ ઓર સુખ નાંહી ॥
અપને કુલકું વિપ્રસેં, શાપ ભયો હે જોઇ ।
અનંત કોટી ઉપાયસેં, ટાર્યો ટરત ન સોઇ ॥૩૪॥

ચોપાઇ

જદુકુલ વૃદ્ધ સુનો મમ બાતા, જો આપુન જિવન ચહો ભ્રાતા ।
તો અબહી દ્વારામતિ માંહી, બાલ વૃદ્ધ કોઉ રહેનો નાંહી ॥
અતિશે બડ પવિત્ર અઘહારી, ઐસો પ્રભાસ ક્ષેત્ર સુખકારી ।
તિનપ્રતિ ચલિયે સબહી તતકાલા, વિલંબ તજી ભય જાની વિશાલા ॥૩૫॥

દક્ષકે શાપસેં ઉડુપતિ જેઉ, રાજયક્ષ્મ ગ્રહી લિનો તેઉ ।
એસો ચંદ્ર પ્રભાસમેં જાઇ, સ્નાનમાત્ર કિનો મુદ પાઇ ॥
તિનસેં ક્ષયકો રોગ ગયો તેહી, તીર્થ પ્રભાસકો મહાતમ એહી ।
સબહી કષ્ટસેં છુટો સોઇ, તાસ કથા જાનત સબકોઇ ॥

૧. ૨. ૩. બ્રહ્મા ૪. સમૂહ

દોહા - સબ નિજ કલા જો નાશ ભઈ, પુનિ તેહી પાયો ચંદ ।
યું નિજ કલાકિ વૃદ્ધિ લખિ, ભયો અધિક આનંદ ॥૩૬॥

ચોપાઇ

તાહિતે આપુન સબહી સુજાના, તીર્થ પ્રભાસમેં કરીકે સ્નાના ।
પિતરું દેવકી તૃપ્તિ કરીકે, વિપ્રમેં ભાવ ભક્તિ ઉર ધરીકે ॥
બહુ પ્રકારકે ગુણ જિનમાંઇ, એસે અન્ન જો સુખદ કહાંઇ ।
તિનસેં સુશીલ વિપ્રવર જેહા, પ્રેમસેં સબહી જિમાયકે તેહા ॥૩૭॥
અતિ સુપાત્ર બ્રાહ્મણકું તબહી, પ્રેમસેં દાન દીજિએ સબહી ।
સોઇ દાનસેં મહાદુઃખ જેહૂ, અનાયાસ તરિહું સબ તેહૂ ॥
જ્યું નૌકાસેં ઉદધિ તરિ જાવે, ત્યું દ્વિજસેવા કષ્ટ મિટાવે ॥૩૮॥

શ્રીશુક ઉવાચ

અબ શ્રીશુકમુનિ અતિ મુદ પાઇ, કહત કથા સંત સુખદાઇ ।
હે કુરુકુલકું આનંદ દાતા, સુનહુ કથા અતિશે વિખ્યાતા ॥
યું શ્રીકૃષ્ણ તેહિ આજ્ઞા દીના, જાદવ સબહી હૃદે ધરિ લીના ।
દોહા - સો પ્રભાસ પ્રતિ જાન હિત, સબ મનસુબા કીન ।
નિજનિજ રથ જોતાયકે, તતપર ભએઉ પ્રવીન ॥૩૯॥

ચોપાઇ

સુનુ નૃપ અચલ શ્રીકૃષ્ણકે દાસા, નિજ અનુવૃતિ રહત પ્રભુપાસા ।
એસે ઉદ્ધવ પરમ પ્રવીના, રહત સદા પ્રભુપદ લયલીના ॥
ક્ષેત્ર પ્રભાસ જાન હિત જેઉ, અતિવૃદ્ધ ઉદ્યમ દેખિકે તેઉ ।
અરુ શ્રીકૃષ્ણ જાદવ પ્રતિ જેહા, વચન કહેઉ સુનિકે સબ તેહા ॥
અધિક ઘોર અસગુન દુઃખદાતા, તિનકું દેખિ જાનત ભએ બાતા ॥૪૦॥
ભવ બ્રહ્માદિક દેવ હે જેહુ, વિશ્વકે ઈશ્વર અતિબડ તેહુ ।
તિનહીકે ઈશ્વર ભવભયહારી, એસે કૃષ્ણ દેવ સુખકારી ॥
તિનકું એકાંતમેં મિલિકે જોઇ, ઉદ્ધવ અધિક દીન સમ હોઇ ।
દોહા - પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણકે, પદ સરોજ સુખદાની ।
તેહી નિજશિરસેં વંદીકે, જોરત ભયે જુગ પાની ॥
સોરઠા - યું ઉદ્ધવ હોય દિન, પુલકિત તન દૃગ શ્રવત જલ ।
પ્રભુસંગ પરમ પ્રવીન, પ્રેમમગન બોલત ભયેઉ ॥૪૧॥

ચોપાઇ

ઉદ્ધવ ઉવાચ

હે દેવાધિદેવ બહુનામી, હે બ્રહ્માદિક દેવકે સ્વામી ।
હે જોગેશ્વર અજ અવતારી, હે સુખકંદ સદા અવિકારી ॥
તવ જશ શ્રવણ રુ કીર્તન જોઈ, પતિતકું પાવન કરત હે સોઈ ।
એસે તુમ હો સદા સુખદાની, તવ પદરત રહે મુનિ વિજ્ઞાની ॥
જદુકુલકો કરીકે સંહારા, મનુષ્ય લોક તુમ તજિહો ઉદારા ।
યહ નિશ્ચે ભાસત હે મોઈ, ઈનમેં નાથ સંશય નહિ કોઈ ॥
તુમ અતિશે સમર્થ સુખરૂપા, પુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મ અનૂપા ।
તદપિ વિપ્રકો શાપ હે જેઉ, પ્રભુ તુમ ના ટારત ભયે તેઉ ॥૪૨॥

દોહા - હે કેશવ તવ પદકમલ, તાહી અર્ધ ક્ષણ નાથ ।
તજનકું મેં સમર્થ નહિ, સદા રખહું નિજ સાથ ॥
સોરઠા - તેહી કારણ સુખકંદ, મોહીકું અપને ધામ પ્રતિ ।
સંગ લેઉ જગવંદ, તુમ હો ભક્તપ્રતિપાલ નિત ॥૪૩॥

ચોપાઇ

હે શ્રીકૃષ્ણ તવ ચરિત અનૂપા, મનુષ્યકું અતિશે મંગલરૂપા ।
સુનનહાર શ્રોતા જન જેહી, તિનકે શ્રવણકું અમૃત એહી ॥
એસો તુમાર ચરિત્ર એહા, તિનકું સુનત સુમતિ જન જેહા ।
સો જન અન્ય ઈચ્છા દુઃખદાઈ, તાહિ તજત તવપદ રતિ લાઈ ॥
તુમકું નિરંતર સેવત તેહા, તામે લેશ નહિ સંદેહા ॥૪૪॥

સજ્યા આસન અટન હે જેઉ, ક્રીડા સ્નાન રું ભોજન તેઉ ।
ઈત્યાદિક સબ ક્રિયામેં દેવા, કરત નિરંતર પ્રભુ તવ સેવા ।
એસે હમ સબ પ્રભુ તવ દાસા, તુમ સેવા બિન ઓર ન આશા ॥
દોહા - તુમ હો હમારે આતમા, તુમ પ્રિય પ્રાણ આધાર ।
તુમકું પલક ન તજિ શકે, એહિ મત અચલ હમાર ॥૪૫॥

ચોપાઇ

હે પ્રભુ તુમ ભુક્તે મુદ પાઇ, પુષ્પકે હાર પરમ સુખદાઇ ।
ચંદન ભૂષણ વસન હે જેહા, તવ પ્રસાદ ધારે હમ તેહા ॥

તિનસેં અલંકાર જુત હોઈ, મગન રહત પદ ચિત પ્રોઈ ।
તવ ઉચ્છિષ્ટકે જીમનહારે, એસે પ્રભુ હમ ભક્ત તુમારે ॥
તવ માયા બલવંત બહુનામી, હમ નિશ્ચે તેહી જિતિહું સ્વામી ॥૪૬॥
સબહિ પદારથકો કિયો ત્યાગા, એસે દિગંબર મુનિ બડભાગા ।
શાંત રુ નિર્મલ મન હે જેહી, નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્ય જુત તેહી ॥
તપ વ્રત આદિક વિવિધ પ્રકારા, કરે પ્રયાસ સહે કષ્ટ અપારા ।
દોહા - એસે ઋષિ સબસેં અધિક, પ્રભુ તવ અક્ષર ધામ ।
તેહી પાવત નિર્મલ મતિ, બ્રહ્મ હે જાકો નામ ॥૪૭॥

ચોપાઇ

હે મહાયોગેશ્વર સુખરૂપા, યહ સંસાર અધિક દુઃખકૂપા ।
કર્મકે માર્ગમેં ભ્રમત રહે જોઉ, ઐસે હમ સંસારી સોઉ ॥
તુમ જો કિયે શુભ ચરિત ઉદારા, તેહિ કીર્તન કરિ વારંવારા ।
ત્યું તુમ વચન કહેહે જેહી, વારંવાર સંભારીકે તેહી ॥
મનુષ્ય લોકકું મિલત હે જેહૂ, તવ ગતિ હાસ વિલોકન તેહૂ ।
ત્યું પરિહાસ જુક્ત તવ બાનિ, તેહી સંભારીકે શારંગપાનિ ॥
પ્રભુ તવ ભક્ત સંગ મુદ પાઇ, તવ ગુણ કથા કરનિ સુખદાઇ ।
તિનસેં હમ દુસ્તર સંસારા, તેહિ તરિહું તવ ભજન આધારા ॥
હે પ્રભુ પ્રથમ કહે ઋષિ જેઉ, બ્રહ્મધામકું પાવત તેઉ ।
સોઈ ધામકું હમ અવિનાશી, તવ ભક્તિસેં પૈહું સુખરાશી ॥૪૮॥૪૯॥

શ્રીશુક ઉવાચ ।

દોહા - શુક પરીક્ષિત પ્રતિ કહત હે, અબ યહ કથા ઉદાર ।
જાહી સુનત શ્રીકૃષ્ણસંગ, બાઢત પ્રેમ અપાર ॥
સોરઠા - સુનુ નૃપ ઉદ્ધવ દાસ, તિન ઈમિ દિયો હે જનાય જેહિ ।
એસે કૃષ્ણ અવિનાશ, મુક્તાનંદકે પ્રભુ સુખદ ।
આપકું વલ્લભ એહી, નિજ એકાંતિક દાસ દૃઢ ।
એસે ઉદ્ધવ જેહી, તાહિ કહત ભયે પ્રેમજુત ॥૫૦॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
એકાદશસ્કંધે ભગવદુદ્ધવસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવરકૃતટીકાયાં
પ્રથમોઅધ્યાયઃ ॥૧॥

ચોપાઇ

શ્રીભગવાનુવાચ

અબ શ્રીકૃષ્ણ બોલેઉ અનુરાગી, સુનુ ઉદ્ધવ અતિશે બડભાગી ।
તુમ મોકું ઈમિ કહત ઉદારા, જદુકુલકો કરીકે સંહારા ॥
મનુષ્યલોક તજીહો તુમ દેવા, ત્યુંહિ મેં કરન ચહું તતખેવા ।
બ્રહ્મા ભવ ઈન્દ્રાદિક અબહી, લોકપાલ આએ રહે સબહી ॥
મમ નિવાસ વૈકુંઠમેં હોઇ, સુરગણ યું ઇચ્છત સબકોઇ ॥૧॥

અબ યહ મનુષ્ય લોકકે માંઇ, દેવનિકો કારજ જો કહાંઇ ।
સો સબ હમ નિકિવિધ કીના, નાંહિ કરન કછુ રહ્યો હે પ્રવીના ॥
દેવકે કારજ હિત અકુલાઇ, અજ મમ પ્રારથના કરી આઇ ।
દોહા - સંકર્ષણ નિજ અંશ જુત, એસો મેં કરી પ્યાર ।
જદુકુલ મહી પ્રગટત ભયો, હરન સબહી ભુવ ભાર ॥૨॥

ચોપાઇ

વિપ્રકે શાપસે જરી ગયો જેહૂ, એસો સબ એહ જદુકુલ તેહૂ ।
કરીકે પરસ્પર કલહકું તાતા, નાશકું પૈહે સબહી સાક્ષાતા ॥
પુનિ જો દ્વારિકા અતિપ્રિય મોઇ, આજશેં સાતમેં દિનમેં સોઇ ।
સબ વિધિ સિંધુ બોરી હે એહા, તામે લેશ નહિ સંદેહા ॥૩॥

હે ઉદ્ધવ સુનહુ મમ બાતા, મેં સુખકારી અખિલ જગત્રાતા ।
યહ નરલોકકું તજિહું જબહી, તાહી સમે નર નારી સબહી ॥
નાશ ભયે જેહિ પુણ્ય વિશાલા, ઐસે લોક હોઇ હે તતકાલા ।
કલિજુગ કૃષ્ણ લોકકો આઇ, કરીહે પરાભવ જોર જનાઇ ॥૪॥

દોહા - હે ઉદ્ધવ જેહિ મેં તજ્યો, એસે ભૂતલ માંહી ।
સબવિધિ સમઝી વિચારીકે, રહન જોગ્ય તુમ નાંહી ॥
સોરઠા - યા કલિજુગમહિ તાત, અધર્મમેં રુચિ જુત અચલ ।
ઐસે મનુષ્ય સાક્ષાત, હોઇ હે અપરિમિત અતિદુઃખદ ॥૫॥

ચોપાઇ

તાહિતે હે ઉદ્ધવ બડભાગા, સબહી પદારથકો કરી ત્યાગા ।

તુમ તો સ્વજનબંધુમહી તાતા, તજિકે સર્વ પ્રીતિ દુઃખદાતા ॥
મમ સ્વરૂપમેં મનકું ધારી, સબવિધિ હોય શુદ્ધ અવિકારી ।
સુખ દુઃખમેં સમ દૃષ્ટિ હોઈ, ભૂપર ફિરહું જ્યું લખે ન કોઈ ॥૬॥

ચોપાઇ

॥ શ્રીશુક ઉવાચ ॥

અબ યહ કથા અનુપમ જોઉ, શુક પરીક્ષિત પ્રતિ કહત હે સોઉ ।
સુનુ નૃપ સુખદ શ્રીકૃષ્ણ કૃપાલ, તિન એહિ વિધિ પ્રેરેઉ તતકાલ ॥
ઐસે ઉદ્ધવ અતિ સુવિચારી, પરમ ભાગવત ભક્ત હે ભારી ।
તત્ત્વ જ્ઞાન વિજ્ઞાન ચહે જેહા, તેહી પ્રભુ પદસરોજ દૃઢ નેહા ॥
દોહા - પ્રભુ પદ વંદેઉ પ્રેમજુત, ઐસે ઉદ્ધવ જોઈ ।
વિનય સહિત શ્રીકૃષ્ણ પ્રતિ, પુનિ બોલત ભયે સોઈ ॥૭॥

ચોપાઇ

॥ ઉદ્ધવ ઉવાચ ॥

ઉદ્ધવ કહત હે જુગ કર જોરી, સુનહુ નાથ કછુ બિનતિ મોરી ।
હે જોગેશ જોગ ફલદાતા, તુમ પ્રભુ જોગેશ્વર વિખ્યાતા ॥
હે સબ જોગકે કરનેહારે, તવ પદ ભજત હે મુનિ મતવારે ।
ધ્યાન કરનકે જોગ્ય હો દેવા, સુર મુનિ સિદ્ધ કરત તવ સેવા ॥
મહાજોગીનકું તુમ બહુનામી, આત્મતુલ્ય પ્રિય અંતર્જામી ।
જોગ શાસ્ત્રકી ઉત્પત્તિ જેહુ, તુમહિસેં હોત નિરંતર તેહૂ ॥
ઐસેં તુમહી શ્રીકૃષ્ણ મુરારી, મમ કલ્યાણકે હિત અઘહારી ।
દૃઢ સંન્યાસરૂપ જેહી, ઐસો ત્યાગ કહ્યો તુમ એહી ॥
દોહા - જેહિ ત્યાગસેં ટરત હે, સબહી વિષય સુખ આશ ।
તવ પદરત હોય પ્રાણી સબ, પાવત પદ અવિનાશ ॥૮॥

ચોપાઇ

હે સમર્થ સચરાચર સ્વામી, હે સબ જીવકે અંતરજામી ।
કામભોગ ઈચ્છા જેહી ભારી, વિષયનમેં તેહિ મન સવિકારી ॥
પ્રભુ તવ ભક્તિ રહિત જો પ્રાનિ, ઐસે પુરુષ જો તન અભિમાની ।
તિનકું સબ તજનો તતખેવા, અધિક કઠિન મોય ભાસત દેવા ॥
તદપિ મેં પ્રભુ ભક્ત તુમારા, જ્યું કહી હો ત્યું કરીહુ ઉદારા ॥૯॥

પ્રભુ મોય ત્યાગ કહત હો ભારી, એહી ઉપદેશ પરમ સુખકારી ।
દેહ વિષે મોય અતિ અહંકારા, પુત્રાદિકમહી મમત અપારા ॥
તિનસેં અતિ દૃઢ બંધન મોઈ, ગૃહમધ્યે ફસ્યો મૂઢમતિ હોઈ ।
દોહા - પ્રભુ તુમ કહ્યો જો ત્યાગ સો, અનાયાસ સિદ્ધ હોય ।
ત્યું નિજ સેવક જાનિકે, શિક્ષા કિજે મોય ॥૧૦॥

સોરઠા - હે સમર્થ તુમ સત્ય સ્વરૂપા, સ્વયંજ્યોતિ સબ ભાતિ અનૂપા ।
સબહી જીવકે આત્મ ઉદારા, તુમ હો અખિલ જગકે આધારા ॥
તુમ બિન અન્ય સુર નર મુનિ જોઈ, મોય જ્ઞાનદાતા નહિ કોઈ ।
બ્રહ્માદિક સબહિ તનુધારી, તેહિ તુમ માયાસેં અતિ ભારી ॥
મોહ ભયો બુદ્ધિમહી જેહુ, કાહુંસે ટાર્યો ટરત ન તેહુ ।
વિષયમેં અર્થબુદ્ધિ હે જેહી, ભ્રમના ટારી ટરત ન તેહી ॥
તવ માયાવશ વર્તત જેહા, ઓરકું કહા સમુઝાઈ હે એહા ।
દોહા - તેહિ કારન તુમ બિન અપર, કહા સમુઝાઈ હે મોય ।
તવ માયાવશ વિશ્વ યહ, પરવશ સમ સબ કોય ॥૧૧॥

ચોપાઇ

તાહિતે સુનહુ દેવ મુનિ ત્રાતા, વિવિધ ભાતિકે દુઃખ વિખ્યાતા ।
તિનસેં અધિક તપ્યો મેં સ્વામી, વિરતિજુક્ત મમ મતિ બહુનામી ॥
ઐસો મેં તવ દાસ કહાયો, તુમરે શરણકું સબ વિધિ પાયો ।
તુમ રાગાદિક રહિત મુરારી, કાલકે કાલ દિવ્ય તનુધારી ।
તુમ જગ અંતરજામી ઉદારા, સબહિમેં વ્યાપક સબસેં ન્યારા ।
તુમ સર્વજ્ઞ સદા સુખરૂપા, પરમેશ્વર પરબ્રહ્મ અનૂપા ।
કાલસેં નાશ ન પાવત જેહા, ઐસો અક્ષર ધામ હે એહા ।
સો વૈકુંઠ સદા તવ સ્થાના, તેહિ પાવત તવ ભક્ત સુજાના ॥
દોહા - નર હે જાસ સતત સખા, ઐસે દેવ ઉદાર ।
તુમ હો નારાયણ ઋષિ, મેં ભયો શરણ તુમાર ॥૧૨॥

ચોપાઇ

॥ શ્રીભગવાનુવાચ ॥

અબ શ્રીકૃષ્ણ દેવ સાક્ષાતા, કહત હે ઉદ્ધવકું પ્રિય બાતા ।

હે ઉદ્ધવ યહ લોકકે માંઈ, પરમ વિચક્ષણ મનુષ્ય કહાઈ ॥
સો યહ લોકકો રૂપ હે જેઉ, તાસ પરીક્ષા કહત હે તેઉ ।
સો બહુધા આપહીસેં તાતા, નિજ આત્મા જો અધિક વિખ્યાતા ॥
વિષય વાસનાસે બુદ્ધિવંતા, તાહિ ઉદ્ધારત શુભમતિ સંતા ॥૧૩॥

હે ઉદ્ધવ પશુતનમેં પ્રાની, રહ્યો જો જીવ સો અતિ અજ્ઞાની ।
સોઉ નિજ હિત અનહિતમેં તબહી, આપકે ગુરુ આપહિ બને સબહી ॥
તબ યહ મનુષ્યકું જ્ઞાન અપારા, નિજ હિત અનહિત જાનત સારા ।
તાહિતે નિજ સુખ દુઃખમેં સોઈ, આપકો ગુરુ સો આપહિ હોઈ ॥
દોહા - તેહિ કારન યહ મનુષ્ય સબ, ગ્રહત હે ઉભય પ્રમાન ।
પ્રગટ અરુ અનુમાનસેં, કરત હે નિજ કલ્યાન ॥૧૪॥

ચોપાઇ

મનુષ્ય દેહમેં રહેં જેહા, સાંખ્યશાસ્ત્રમહિ સમઝત એહા ।
તેહિ વિધિ જોગશાસ્ત્રમેં જાને, પરમ વિચક્ષણ મોય પિછાને ॥
સબહિ શક્તિસેં જુક્ત ઉદારા, ઐસો મે સબ જગ આધારા ।
અતિશે પ્રગટ રુપસેં પ્રાની, દેખત મોય પરમ સુખદાની ॥૧૫॥

હે ઉદ્ધવ કોઉ એક પગવાના, કોઉ દો પગ જુત દેહ સુજાના ।
કોઈકું તિ પગ કોઈકું ચારા, કોઈ કોઈ દેહનેં ચરન અપારા ॥
કિતનેક બિન ચરનકે દેહા, સ્થિર ચર અનંત ભાતિ હે એહા ।
જિવકે હિત હમ સ્રજે હે સોઈ, તિન મધ્ય મનુષ્ય દેહ પ્રિય મોઈ ॥
દોહા - મનુષ્ય દેહકું પાય સબ, શુભ સાધન કરી તાત ।
મોહ રું મમતા તોરીકે, મોય મિલત સાક્ષાત ॥૧૬॥

ચોપાઇ

હે ઉદ્ધવ સુનહુ મમ બાતા, એહિ પ્રસંગમેં અતિ વિખ્યાતા ।
હે ઈતિહાસ પુરાતન એકા, તાહી કહત જેહિ પરમ વિવેકા ॥
તિનમેં શ્રીદત્ત રું જદુકો ભારી, દૃઢ સંવાદ પરમ સુખકારી ॥૧૭॥

ધર્મકે જાન ઐસે જદુરાજા, બનમેં ગયેઉ લિયે સેન સમાજા ।
તહાં અવધૂત વિપ્રવર કોઈ, તિનકું દેખી નૃપ તતપર હોઈ ॥

ચરણસરોજમેં શીશ નમાઈ, પુછન ચહત પરમ મુદ પાઈ ।
સો બ્રાહ્મણ અવધૂતકે વેશા, કાહુસે ત્રાસ ન પાવત લેશા ॥
અતિ સર્વજ્ઞ રું ફિરત અકેલા, તરુણરૂપ સંગ કોઉ ન ચેલા ।
દોહા - ઐસે વિપ્ર અવધૂતકું, દેખિકે નૃપ હોય દીન ।
પ્રેમ સહિત કર જોરીકે, પુછત ભયો પ્રવીન ॥૧૮॥

ચોપાઇ

॥ યદુ ઉવાચ ॥

યદુ રાજા બોલેઉ હોય દીના, સુનહુ વિપ્રવર પરમ પ્રવીના ।
તુમ પ્રભુ ઉદ્યમ કરત ન કોઈ, તદપિ પરમ સુખી ભાસત મોઈ ॥
ઐસી તુમારી નિપુણ મતિ એહૂ, કહાંસે પ્રાપ્ત ભઈ હે તેહૂ ।
જો મતિ પાયકેં ત્યાગી અસારા, તુમ સબ જાન હો તદપિ ઉદારા ॥
બાલક જ્યું બિચરત જગમાંહી, કાહુંસે હર્ષ શોક ઉર નાહી ॥૧૯॥

યા સંસારમેં મનુષ્ય હે જેહા, નિજ સ્વારથ ઈચ્છત હે તેહા ।
ધર્મ અર્થ અપવર્ગ રું કામા, એ ચહુ પુરુષારથ અભિરામા ॥
તિનમેં પ્રવર્તત હે સબ પ્રાની, એ ચહુ ફલ અતિ સુખપ્રદ જાની ।
દોહા - તિનહુમેં બહુધા મનુષ્ય, આયુષ જશ શ્રી જોઈ ।
તેહી પાવન હિત જત્નકું, કરત રહે સબકોઈ ॥૨૦॥

ચોપાઇ

તુમ સમર્થ સર્વજ્ઞ સ્વચ્છંદા, ચતુર શિરોમણી તુમ જગવંદા ।
દેહસેં અતિ સુંદર તવ રૂપા, બચનમેં ચાતુરી પરમ અનૂપા ॥
ઐસે હો તુમ તદપિ ગુંસાઈ, ઉન્મત્ત જડ પિશાચકી નાંઈ ।
યું જનાત કછું કરત ન કાજા, તુમ કછું નાઈ ચહત મુનિરાજા ॥૨૧॥

કામ ક્રોધ મદ લોભકો ભારી, દાવાનલ અતિશે દુઃખકારી ।
તિનકી ઝાલસેં યહ જગ જોઈ, નિશદિન જરત રહે સબકોઈ ॥
તુમ તિનકે સંગ જરત ન લેશા, એહિ તુમાર પ્રભુ અધિક વિશેષા ।
જ્યું દવસેં ભયો મુક્ત જો નાગા, ગંગા જલમેં ગિર્યો બડભાગા ॥
દોહા - ઐસો ગજ ગંગાવિષે, લહત જ્યું સુખ વિશ્રામ ।
ત્યું ન તપત તુમ તાપસેં, રહત સદા સુખધામ ॥૨૨॥

ચોપાઇ

સુનહું વિપ્રવર તુમ અતિ ધીરા, વિષય ભોગસેં રહિત ગંભીરા ।
તુમ એકાકી ફિરત જગમાંહિ, સુખ તુમાર સમ ઓરકું નાહિ ॥
મુનિ તવ મનમેં આનંદ ભારી, તેહી કારણ સો કવન અઘહારી ।
વિનય સહિત પુછત હું જેહા, કરુણા કરીકે કહો મોય તેહા ॥૨૩॥

॥ શ્રીભગવાનુવાચ ॥

અબ યહ કથા પરમ સુખદાની, કહત શ્રીકૃષ્ણ અધિક મુદ આની ।
સુનુ ઉદ્ધવ જદુરાજા જોઇ, વિપ્રકો દાસ વિમલમતિ સોઇ ॥
તિન એહિવિધિ પુછેહે જેહુ, અતિ સન્માન કિયે હે તેહુ ।
અતિ બડભાગી મનોહર રૂપા, ઐસે વિપ્ર અવધૂત અનૂપા ॥
દોહા - વિપ્રકું વિનયસેં અતિ નમે, એસે જદુ ભૂપાલ ।
તિન પ્રતિ શ્રીઅવધૂત મુનિ, બોલત ભએ તતકાલ ॥૨૪॥

ચોપાઇ

॥ બ્રાહ્મણ ઉવાચ ॥

દ્વિજવર કહે સુનુ નૃપતિ ઉદારા, હેં હમાર ગુરુ વિવિધ પ્રકારા ।
સો ગુરુ હમ નિજ મતિસેં કીના, સબકો રહસ્ય હૃદે ધરિ લીના ॥
ઈન સબ ગુરૂ મોય જ્ઞાન ન દીના, નિજ વિચાર ગુરુ માને પ્રવીના ।
જિન ગુરુસેં બુદ્ધિ ગ્રહી ભારી, મુક્ત હોય વિચરું અવિકારી ॥
બહુત ભાતિકે મમ ગુરૂ જેહા, તિનકે નામ સુનો તુમ તેહા ॥૨૫॥
ભૂમિ વાયુ આકાશ રુ વારિ, અગ્નિ ચંદ્રમા રવિ, તમહારી
અજગર સિંધુ કપોત પતંગા, મધુમક્ષી મદઝર માતંગા ॥૨૬॥
મધુકો હનનહાર હે એહું, મૃગ અરુ મીન પિંગલા તેહું ॥
દોહા - કુરરપક્ષિ અરુ બાલ, કન્યા નિપુન કુમારી તેહું ।
શરકર મકરી વ્યાલ, ભમરી એ ચોવીશ ગુરુ ॥૨૭॥

ચોપાઇ

હે જદુરાય અધિક વિખ્યાતા, એ ચોવીશ ગુરુ મમ તાતા ।
જ્યું હમ ગુરુકો આશ્રય લીના, સો સબ વરનિ સુનાઉં પ્રવીના ॥
હમકું ગ્રહણ જોગ્ય હે જેઉ, તજન જોગ્ય ઐસે અર્થ તેઉ ।
તેહિમેં ગુરુકી વૃત્તિસેં તબહી, સિખત ભયો વિચારીકે સબહી ॥૨૮॥

હે યયાતિ કે સુત મતિમાના, તુમ હો પુરુષ મધ્ય શ્રેષ્ઠ સુજાના ।
જિન ગુરુસેં જેહિ વિધિ મેં ભારી, સિખત ભયો રહસ્ય સુખકારી ॥
તેહિ પ્રકાર વરનિ કહું તોઈ, સુનહું કથા મોસેં અબ સોઈ ॥૨૯॥

ચોપાઇ

હે નૃપ દૈવકે વશ જો જંતા, ઐસે યા જગ મનુષ્ય અનંતા ।
તિન અતિ પીડ્યો તદપિ ઉદારા, દૈવાધીન જાની જગ સારા ॥
દોહા - ઐસો જોગી નિજ જોગ મગ, તિનસેં ચલત નહિ લેશ ।
એહિ નિયમ હમ ભૂમિસેં, લિયો અચલ ઉપદેશ ॥
જ્યું ભૂમિ સબ પ્રાણિકો,ખુંદ્યો ખમત અપાર ।
દોષ ન ધારત ઉર વિષે, કરત અધિક ઉપકાર ॥
સોરઠા - ત્યું હમ અધિક વિચારી, દ્રોહ કરત જો મનુષ્ય સબ ।
તેહિ અપરાધ વિસારી, કરત હે હિત અતિ પ્રેમજુત ॥
ભુમિસેં શિક્ષા એહી, ગ્રહણ કિનિ હમ અતિ સુખદ ।
તુમહુ વિચારો તેહી, નૃપ અબ નિત્ય મમ પ્રથમ ગુરુ ॥૩૦॥

ચોપાઇ

અબ જો ભૂમિ શૈલ તરુ રૂપા, તિનસેં શિક્ષા લિની અનૂપા ।
તેહિ અવધૂત કહત મુદ આની, સુનુ નૃપ કથા પરમ સુખદાની ॥
જિનકિ ક્રિયા અનંતવિધિ એહુ, પર હિત હોત નિરંતર તેહૂ ।
ત્યું જેહી જન્મ સોઉ પરકાજા, ઐસો સંત વિમલમતિ રાજા ॥
શૈલસેં શિક્ષા શિખત જોઈ, અબ મેં કહત હું સબવિધિ તોઈ ।
જ્યું ગિરિકે તરુ તૃણ જલ આદી, પર હિત હોત યું રીત અનાદી ॥
યાહીતે ગિરિકો જન્મ હે એહા, પરહિત હોત નિરંતર તેહા ।
ત્યું સાધુ ક્રિયા સબ જેઉ, પરમારથ હિત હોવત તેઉ ॥
દોહા - સબહિ મનુષ્ય કે મોક્ષ હિત, વિચરત સાચે સંત ।
નિજ સ્વારથ નહિ ચહત કછુ, જાનિ લેહુ બુદ્ધિવંત ॥
તેહિ વિધિ સાધુ વૃક્ષકો, હોવત શિષ્ય સુજાન ।
તરુ જિમિ પરમારથ કરત, ધરત સદા હરિધ્યાન ॥
સોરઠા - જ્યું પરમારથી વૃક્ષ, પત્ર પુષ્પ ફલ કાષ્ટ કરી ।

નિજ છાયાસેં દક્ષ, પર ઉપકારકું કરત નિત ॥
આપકું કાટત જોઇ, તદપિ કરત ઉપકાર તેહી ।
ત્યું સત્ય સાધુ સોઇ, સબવિધિસેં પર હિત કરત ॥
આપકો દ્રોહ અપાર, કરત કૃતઘ્નિ પુરુષ નિત ।
તદપિ તાસ ઉપકાર, કરત સંત શુભ ગુણસદન ॥
દોહા - એહિ વિધિ શિક્ષા અતિ સુખદ, ગિરિ તરુરૂપી જેહૂ ।
સો ભૂમિસેં લિનિ હમ, પરમારથ હિત તેહૂ ॥૩૧॥

ચોપાઇ

અબ વાયુસેં લક્ષ લિયો જેઉ, મુનિ અવધૂત કહત હે તેઉ ।
સુનુ નૃપ પ્રાણ જો વાયુ કહાવે, ભોજન માત્રસેં શાંતિ પાવે ॥
ઇન્દ્રિનકું પ્રિય વિષય હે જેહૂ, ઐસે રસાદિક ચહત ન તેહૂ ।
તેહી વિધિ આહાર માત્રસે સંતા, અતિ સંતોષ પાવે બુદ્ધિવંતા ॥
તેહું ઇન્દ્રિયનકું પ્રિયરૂપા, રસ સ્પર્શાદિ વિષય દુઃખકૂપા ।
તિનકું ન ઇચ્છત હે મુનિ જ્ઞાની, જાસ વૃત્તિ પ્રભુ પદ લપટાનિ ॥
અરુ જો આહાર કરત નહિ લેશા, તબ મન વ્યાકુલ હોત વિશેષા ।
તાતેં જ્ઞાનવિચાર ન હોઇ, એહિ સમ હાનિ ઓર નહિ કોઇ ॥
દોહા - યાહિતેં તન નિરવાહ હિત, ભોજન કરનો વીર ।
વિષયકી તૃષા ન રાખનિ, એહિ મમ મત ગંભીર ॥
વિષયકી તૃષા કરત જો, તાસ બાની મન દોઉ ।
અતિ વિક્ષેપકું પાવહી, શાંતિ લહત ન સોઉ ॥
સોરઠા - એહિ વિધિ શિક્ષા સાર, પ્રાણવાયુસેં લિનિ હમ ।
એહી મત મોર ઉદાર, વિષયકી તૃષ્ણા અતિદુઃખદ ॥૩૨॥

ચોપાઇ

સિત રું ઉષ્ણાદિક જો અપારા, ઐસે જાસ સ્વભાવ વિકારા ।
સો શબ્દાદિક વિષય હે જોઇ, તાહીકું પાવત જોગી સોઇ ।
વિષયકે ગુણ અરુ દોષ અનંતા, તિનસે રહિત હે મુનિ બુદ્ધિવંતા ।
ઐસો મુનિવર વિષયન માંહી, કબહુ પ્રીતિ જુત હોવત નાંહી ।
જ્યું વાયુ સબહિનમેં વહહિ, તદપિ અસંગિ સબહીમેં રહહિ ।

શુભ રું અશુભમહિ વાયુ એહા, રહે નિર્લેપ ન કિતહુ સનેહા ।
એહિ વિધિ ઉત્તમ શિક્ષા જેહુ, વાયુસે લિનિ હમ તેહૂ ॥૩૩॥

અપને જીવાત્માકો રૂપા, તેહિ દેખત જો જોગિ અનૂપા ।
ભૂમિ વિકાર રૂપ જો દેહા, તિનમેં પ્રવેશ કિયો મુનિ તેહા ॥
સુખ દુઃખાદિ દેહ ગુણ જોઉ, તેહિ આશ્રિત તદપિ મુનિ સોઉ ।
તિનસેં લેશ ન બંધન પાવે, નિઃશંક હોય ગોવિંદ ગુણ ગાવે ॥
દોહા - ભુવ વિકાર પુષ્પાદિસેં, કરે પ્રવેશ સાક્ષાત ।
તદપિ તેહિ ગુણ દોષસેં, વાયુ લેશ ન બંધાત ॥
એહિ વિધિ શિક્ષા વાયુસેં, નિજમતિ કર હમ લિન ।
તનમેં અહં મમ ત્યાગિકે, રહું નિરબંધ પ્રવીન ॥૩૪॥

ચોપાઇ

અબ આકાશસેં શિક્ષા લિના, સો તોય કહત હું નૃપતિ પ્રવીના ।
અપને દેહ વિષે મુનિ જ્ઞાની, રહત સ્વચ્છંદ સ્વરૂપ પિછાની ॥
નિજ આતમકું બ્રહ્મ કે સંગા, એક ભાવ ભયો અચલ અભંગા ।
તાતે સ્થિર ચર વિશ્વકે માંઇ, વ્યાપી કે વર્તત બ્રહ્મકિ નાંઇ ॥
યું સર્વમેં નિજ આત્મ જેહા, અધિક અસંગી રહત તેહા ।
સબ વ્યવધાન રહિત નિજ રૂપા, અતિ નિર્લેપ વિચારે અનૂપા ॥
જ્યું નભ સબમેં વ્યાપક હોઇ, અતિ અસંગી વ્યવધાન ન કોઇ ।
એહિવિધિ શિક્ષા અતિ સુખદાની, ગગનસેં હમ લિનિ મુદ આની ॥૩૫॥

દોહા - વાયુકે પ્રેરે પ્રબલ, તેજ તોય મહી રૂપ ।
ઐસે ઘનાદિક ભાવસેં, નભ નિર્લેપ અનૂપ ॥
સોરઠા - ત્યું જેહી સ્રજે હો કાલ, ઐસે દેહાદિક સબહી ।
તિનસેં જીવ વિશાલ, લિપ્ત ન હોવત અતિ અચલ ॥
યહ શિક્ષા હે તેહું, હમ નભસેં લિનિ વિમલ ।
અતિ સુખદાયક એહુ, જ્ઞાન ધ્યાન વિજ્ઞાન જુત ॥૩૬॥

ચોપાઇ

અબ જલસેં શિક્ષા લઇ જેઉ, મુનિ અવધૂત કહત હે તેઉ ।
સુનુ જદુરાય કહુ તોય બાતા, જલકિ નાંઇ નિર્મલ સાક્ષાતા ॥

જેહિ સ્વભાવ સુંદર સુખરૂપા, મધુર વચન મુનિ કહત અનૂપા ।
મનુષ્યકું પુનિત કરન કે કાજા, તીરથરુપ સદા મુનિરાજા ॥
ઐસે મુનિ વિજ્ઞાની જેહી, અતિ કલ્યાણકારી હે તેહી ।
દરશ સ્પરશ કીર્તનસે એહા, જગ પુનિત કરે નહિ સંદેહા ॥
જલમેં નિર્મલતાદિક ભારી, અપને ગુણ અતિશે સુખકારી ।
તિનસેં જ્યું સબ વિશ્વકું વારી, પુષ્ટ પવિત્ર કરત દુઃખહારી ॥
દોહા - એહિ વિધિ શિક્ષા અતિ સુખદ, જલસેં લઈ મેં તાત ।
યા કારન મમ ઉર વિષે, શાંતિ રહત સાક્ષાત ॥૩૭॥

ચોપાઇ

અબ પાવકસેં લક્ષ લિયો જેહા, દત્ત દિગંબર કહત હે તેહા ।
સુનુ નરેશ મહા મુનિવર જોઈ, જ્ઞાનસેં અતિ તેજસ્વી હોઈ ॥
તપસેં દીપ્તિમાન રહે ભારિ, ક્ષોભ રહિત અતિશે અવિકારી ।
ઉદર સોઈ એક પાત્ર હે જાકું, ત્રિભુવન સુખ તૃણતુલ્ય હે તાકું ॥
દૃઢ અષ્ટાંગ જોગ જુત ધીરા, ઐસો જોગી પરમ ગંભીરા ।
સાત્વિક રાજસ તામસ આહારા, તાહી જિમત મુનિ રહે અવિકારા ॥
આહારકે પ્રબલ સ્વભાવકે રૂપા, ઐસે મલ અતિશે દુઃખકૂપા ।
સો મલકું મુનિ સ્પર્શત નાંહી, ભજનાનંદ મગન મનમાંહી ॥
દોહા - જ્યું પાવક સબ ગ્રસત હે, તદપિ રહત અવિકાર ।
ઈનકે મલકું ના ગ્રહે, જારિ કરત તેહી છાર ॥
સોરઠા - એસિ શિક્ષા જોઈ, સો પાવકસેં લિનિ હમ ।
અતિ સુખદાયક સોઈ, નિર્વિકાર નિત્ય રહન હિત ॥૩૮॥

ચોપાઇ

અરુ જો ચાહત નિજ કલ્યાના, ઐસે મનુષ્ય અધિક બુદ્ધિમાના ।
તિનકું સેવન જોગ્ય હે જોઈ, ઐસો જોગી અનુપમ કોઈ ॥
સો કોઉ સ્થલમેં ગુપ્ત રહે જ્ઞાની, કોઉ સ્થલ પ્રગટ હોત મુનિ ધ્યાની ।
સબહી ઠોર મુનિ ફિરત સ્વચ્છંદા, શરણાગતકે હરત ભવફંદા ॥
આપકું ભિક્ષા દેવનહારા, ઐસે મનુષ્ય જો પરમ ઉદારા ।
તાસ પાપ તિહુ કાલકે જેહું, જારિકે છાર કરત મુનિ તેહું ॥

યું ભિક્ષા મિષ હરત હે પાપા, ઐસો મુનિકો પ્રબલ પ્રતાપા ।
જ્યું પાવક કહું ગુપ્ત નિવાસા, કહું પ્રગટ હોય કર પ્રકાશા ॥
દોહા - આપમેં હોમનહાર તેહિ, જાર પાપ પ્રચંડ ।
યું હુતદ્રવ્ય ભક્ષણ કરે, રહે નિર્લેપ અખંડ ॥
સોરઠા - એહિવિધિ શિક્ષા સાર, અનલસેં લિનિ અતિ સુખદ ।
કરત પતિત ભવ પાર, મહીમંડલમેં ફિરહુ નિત ॥૩૯॥

ચોપાઇ

અબ જો ચંદ્રસે શિક્ષા ધારી, સો અવધૂત કહત વિસ્તારી ।
હે જદુરાય સુનો સજ્જ હોઈ, જાકો મગ નહિ જાનત કોઈ ॥
ઐસો કાલ કરાલ હે ભારી, તિનસેં ભએ જો ભાવ દુઃખકારી ।
જન્મ આદિ અવસાન પ્રજંતા, એ સબ ભાવ જાનો બુદ્ધિવંતા ॥
સો સબ દેહકું જિવકું નાંહિ, યહ સિદ્ધાન્ત સબહિ શ્રુતિમાંહિ ।
જ્યું શશિકલા કહાવત એહા, કાલસેં બઢત રુ ઘટત હે તેહા ॥
સંપૂરણ શશિમંડલ જોઈ, કાલસેં બઢત ઘટત નહિ સોઈ ।
દોહા - એહિવિધિ શિક્ષા ચંદ્રસેં, મેં શિખ્યો કરિ પ્યાર ।
તન અભિમાનકું ત્યાગિકેં, પાયો બ્રહ્મવિચાર ॥૪૦॥

ચોપાઇ

પુનિ પાવકસેં શિક્ષા પાઈ, સો અવધૂત કહત રતિ લાઈ ।
સુનુ નૃપ જલ પ્રવાહ સભારી, જિનકો વેગ શીઘ્ર લયકારી ॥
ઐસે કાલ કરાલસેં એહા, સ્થિર ચર સબહી જીવકે દેહા ।
તિનકર નિશદિન ઉદય વિનાશા, હોત નિરંતર અગમ તમાશા ॥
તદપિ તાહી ન દેખત કોઈ, સૂક્ષ્મ નાશ નિરંતર હોઈ ।
જ્યું પાવકકિ જ્યોત પ્રચંડા, ઉદય વિનાશકું પાવે અખંડા ॥
તદપિ તાહી નહિ દેખત પ્રાની, અતિ સૂક્ષ્મ ગતિ જાત ન જાની ।
દોહા - એહિ વિધિ શિક્ષા અનલસેં, પ્રાપ્ત ભઈ હે મોય ।
તન અભિમાનકું ત્યાગિકે; રહ્યો બ્રહ્મમય હોય ॥૪૧॥

ચોપાઇ

અબ જિમિ રવિસેં શિક્ષા ધારી, સો મુનિ દત્ત કહત સુખકારી ।

જબ કોઈ જોગીકું હિત લાઈ, અન્ન વસ્ત્રાદિક દેવત આઈ ॥
તબ તેહી ગ્રહણ કરત મુનિ ધીરા, રહત શ્રીહરિ પદરત ગંભીરા ।
જબહી સુપાત્ર મિલત હે કોઈ, તિનકું પદારથ દેવત સોઈ ॥
તદપિ લેનદેનમેં જ્ઞાની, નાંહિ પદારથરત મુનિ ધ્યાની ।
જ્યું રવિ નિજ કિરનનિસેં વારિ, ગ્રહણ કરત સબ જગ તમહારિ ॥
પુનિ વર્ષાઋતુ આવત જબહી, સો જલ વૃષ્ટિ કરત રવિ તબહી ।
દોહા - એહિવિધિ શિક્ષા ભાનુસેં, ગ્રહણ કિનિ હમ જોય ।
લેત દેત કોઉ વસ્તુમેં, મોહ ન હોવત મોય ॥૪૨॥

ચોપાઇ

અબ કપોતસેં શિક્ષા ધારી, તાહી કહત અતિશે વિસ્તારી ।
સુનુ નૃપ કોઉ પદારથમાંહી, મુનિકું પ્રીતિ કછું કરનિ નાંહી ॥
ત્યું પ્રસંગ અતિશે કોઈ સંગા, કરન જોગ્ય નહિ મુનિ શુભ અંગા ।
કરત પ્રસંગ જો મનવશ હોઈ, અધિક દીનમતિ હોવત સોઈ ॥
સો કપોત જિમિ અતિ દુઃખ પાવે, જન્મ મરણકો અંત ન આવે ॥૪૩॥

સુનુ નૃપ કોઉ કપોત મતિહીના, તરુમધ્ય સદન પ્રેમજુત કીના ।
નિજત્રિયા તરુણ કપોતી સંગા, વસત ભયો વનમધ્ય અભંગા ॥
કિતનેક વર્ષ ગએઉ ઈમિ વીતિ, બાઢી પ્રબલ પરસ્પર પ્રીતિ ॥૪૪॥

દોહા - બાંધે પરસ્પર પ્રેમસેં, હૃદય બાનિ મન પ્રાન ।
ગ્રહધર્મિ ખગ દંપતી, કછુ ન સુઝત આન ॥
યું કપોત ખગ પરસ્પર, જોરે હે નેનસેં નેન ।
બુદ્ધિસે બુદ્ધિ અંગ અંગમે, જોરી રહત દિનરેન ॥૪૫॥

ચોપાઇ

સજયા આસન એકહિ સંગા, સ્થાન અટન એકસંગ અભંગા ।
વાર્તા ક્રીડા સંગહિ કરહી, ખાન પાન એક સંગ અનુસરહી ॥
ઐસે કપોત કપોતી દોઉ, શંકા રહિત રહત નિત્ય સોઉ ।
વનકી પંક્તિ મહી વિચરત રહહી, ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી સુખ લહહી ॥૪૬॥

સુનુ નૃપ સો કપોતી હરિમાયા, હાસ વિલાસ કરત મન ભાયા ।
તિનસેં કપોતકો મન હરિ લિના, નઈ નઈ પ્રીતિ બઢાવે પ્રવીના ॥

યા તે કપોત દયા કરે ભારી, કિનિ કપોતી પ્રાનસેં પ્યારી ।
જો જો વસ્તુ ચહત નિજ નારી, સો તેહિ દેત જાનિ સુખકારી ॥
દોહા - યું ઇન્દ્રિનકે વશ ભયો, ઐસો કપોત અજ્ઞાન ।
કષ્ટસેં લાવત ભોગ સબ, લખિ ત્રિયા પ્રાણ સમાન ॥૪૭॥

ચોપાઇ

દૃઢ પતિવ્રતા કપોતિ એહા, પ્રથમહિ ગર્ભ ગ્રહણ કિયો તેહા ।
જબ તેહિ પ્રસવકો અવસર આયો, કિયો હે કપોત સદન મન ભાયો ।
પતિ ઢિગ નીડમેં ઈંડઉ પાયે, હરિમાયાસેં ઉભય મુદ છાયે ॥૪૮॥
નાંહિ વિચારમેં આવત લેશા, ઐસિ સ્વભાવ જો શક્તિ વિશેષા ।
ત્યું હિ કાલ કર્માદિકરૂપા, પુરુષોત્તમકી શક્તિ અનૂપા ॥
તિનસેં રચે જેહી અંગ અવેવા, યું ખગબાલ બનેઉ તતખેવા ।
કોમલ અંગ ઉભય પર આયે, પક્ષિરુપ ભયેઉ મન ભાયે ।
જલસેં ભરે ઈંડમેં એહી, કાલસેં ભયે ખગરુપિ તેહી ॥૪૯॥

દોહા - સો બચ્ચનિ પર ઉભયકું, ઉપજિ દયા અપાર ।
જ્યું જ્યું બાનિ સુને બાલકી, ત્યું ત્યું બાઢત પ્યાર ॥
બાલબચન સુનિ તોતરે, તિનસેં અતિ સુખ હોય ।
માયાવશ નિજ સુતનિમેં, રહે અધિક ચિત્ત પ્રોય ॥
સોરઠા - ઐસે કપોતિ કપોત, સદા મગન રહે મોહવશ ।
દ્રગ ભરી બાલકું જોત, તેહી પોષણ કરે પ્રેમજુત ॥૫૦॥

ચોપાઇ

અતિમુદ જુત બચ્ચે નિત્ય રહહી, ખગદંપતી દેખત મુદ લહહી ।
સુંદર સ્પર્શ જુક્ત હે જેહી, ઐસિ પંખ બનત ભઈ તેહી ।
સો બચ્ચનકિ સુંદર બાનિ, અતિ સુંદર ચેષ્ટા સુખદાની ।
પ્રેમસેં ઉઠિ ઉઠિ સન્મુખ આવે, તિનસેં ઉભય મન મોદ ન માવે ।
યું ખગ દંપતિ શિશુરત ભયેઉં, સ્નેહકે જાલ બંધાયકે રયેઉ ॥૫૧॥

સ્નેહસેં બંધેહે પરસ્પર જોઈ, ઐસે કપોત કપોતિ દોઈ ।
હરિમાયાસેં મોહકું પાયે, દીનબુદ્ધિ ગૃહપાશ બંધાયે ।
યું કુટુંબિ ખગ દંપતિ એહા, નિજ શિશુ પોષન કરત હે તેહા ॥૫૨॥

દોહા - એક સમે ખગ દંપતિ, ચુગા[1] લેંન શિશુ કાજ ।
ગયેઉ દૂર બનકે વિષે, પિછે ભયો અન્ય સાજ ॥
ચુગાકું ઈચ્છત ખગશિશુ, બનકે વિષે ચહુ ઓર ।
નીડ[2] નિકટ બડિ બેરલું, ચુગત હે ઠોરહી ઠોર ॥૫૩॥

ચોપાઇ

વનમેં ફિરનહાર મહાપાપી, ખગ મૃગવૃંદકું અતિ પરિતાપી ।
હરિ ઈચ્છાસે તેહિ સ્થલ આયો, ખગ હનિ કરન ચહત મન ભાયો ॥
ઐસો કોઉ વ્યાધ[3] વિકરાલા, દેખત તાઈ હત તતકાલા ।
અપને નીડ નિકટ તબ સોઈ, ક્રીડા કરત મગન મન હોઈ ॥
એસે ખગ શિશુપર કુવિચારી, દેખિકે તુરત જાલ વિસ્તારી ।
સોઈ જાલમેં ખગશિશુ સબહી, પકરત ભયો પાપરત તબહી ॥૫૪॥

નિજશિશુ પોષનમેં ખગ દોઉ, અતિ ઉત્સાહ જુક્ત રહે સોઉ ।
ચુગા લેંન હિત વનમેં ગયેઉ, તાહિતે શિશુ ઢિગ કોઉ ન રયેઉ ॥
દોહા - ઐસે કપોતી સો, ચુંગાકું લે તેહિ કાલ ।
નીડ નિકટ આવત ભએ, જહાં શિશુ બંધ હે જાલ ॥૫૫॥

ચોપાઇ

નિજ શિશુ બાંધે હે જાલમેં જેહી, કરત પોકાર કૃપણ સમ તેહી ।
દેખિકે તાહી કપોતિ એહા, અતિશેં દુઃખ પાવત ભઈ તેહા ॥
કરત રુદન અતિ દુઃખવશ હોઈ, શિશુ સન્મુખ દોરત ભઈ સોઈ ॥૫૬॥

જેહિ મન સ્નેહસેં અતિ બંધાના, દીન ચિત્ત ગતિ લખત ન આના ।
જાલસેં બંધે હે સબ નિજબાલા, તાહિ વિલોક્ત હે તેહિ કાલા ॥
તદપિ દેવમાયાસેં તબહી, સ્મૃતિ નાશ હોવત ભઈ સબહી ।
ઐસિ અતિ બેહાલ મનમાંઇ, જાલમેં પરિ પતંગકિ નાંઇ ॥૫૭॥

જાલમેં બંધ્યો જો નિજ પરિવારા, સો કપોતકું પ્રાનસેં પ્યારા ।
તિનકું દેખિકે અતિ અકુલાયો, કુમતિ કપોત અધિક દુઃખ પાયો ॥
દોહા - બંધીહે જાલમેં શિશુ સહિત, આપતુલ્ય નિજ નારી ।

૧. ચુગા - ચણ ૨. નીડ - માળો, ૩. વ્યાધ - શિકારી

તાહિ દેખિ અતિ દુઃખદ, કરત વિલાપ પોકારી ॥૫૮॥

ચોપાઇ

અહો મેં અધિક કષ્ટકું પાયો, અલ્પ પુણ્ય સો સબહી નસાયો ।
મેં દુરમતિ અતિશે ન્યાઇ, ભયો મમ નાશ સો દેખો આઇ ।
વિષયકે સુખમેં તૃપ્તિ ન મોઇ, રહ્યો અપુરન જન્મ વિગોઇ ।
ધર્મ રું અર્થ કામ જુત જેહા, એસો મમ ગૃહસ્થાશ્રમ એહા ।
સો ભયો નાશ સ્વપ્રકી નાંઇ, રહ્યો મેં પાપી સુને ગૃહ માંઇ ॥૫૯॥

મોંકુ જોગ્ય સદા સુખકારી, મમ અનુકૂલ ઐસિ યહ નારી ।
દૃઢ પતિવ્રતા રું શુભ ગુણધામા, એસિ કપોતિ અધિક અભિરામા ।
મોકું સુને સદનમેં ત્યાગી, નિજ સુત સંગ અધિક અનુરાગી ॥
દોહા - અતિ પવિત્ર નિજ સુતસહિત, ચલી સ્વર્ગમેં સોય ।
સુને ગૃહમેં દુઃખ સહન, રાખિ જાત હે મોય ॥૬૦॥

ચોપાઇ

અહો મમ નાશ ભઇ પ્રિય નારી, સુત હુ નાશ ભયે અતિ સુખકારી ।
દીન જ્યું કષ્ટસેં જીવન મોર, દુઃખકે દવસે જરે ચહુ ઓર ।
એસો મેં સુત ત્રિયા બિન જેહું, અતિ સંતાપ સહત હું તેહૂ ।
કેહિ કારન સુને ગૃહમાંઇ, જીવન ચહુ પ્રેતકિ નાંઇ ॥૬૧॥

એહિવિધિ કરત વિલાપ અપારા, કૃપન અજ્ઞાન કપોત ગમારા ।
જાલસેં અતિ દૃઢ બાંધે જેહી, કાલવ્યાલ ગ્રસિ લિને તેહી ।
ચેષ્ટારહિત ન બોલત કોઉ, એસે નિજસુત નારી સોઉ ।
તિનકું દેખત તદપિ સોઇ, ગિર્યો હે જાલમેં તતપર હોઇ ॥૬૨॥

દોહા - એસો ગૃહસ્થ કપોત તેહિ, સુત ત્રિયાજુત તતકાલ ।
મારિકે ક્રૂર કિરાત તબ, પાયો પ્રમુદ વિશાલ ॥
સોરઠા - અર્થ સિદ્ધ ભયો જાસ, ઐસો વ્યાધ અતિ હર્ષ જુત ।
ઉર નહિ કાહુકિ ત્રાસ, જાત ભયો નિજ ભુવન પ્રતિ ॥૬૩॥

ચોપાઇ

સુનુ નરેશ ઈમિ કુમતિ ગમારા, હોત કુટુંબિ વહત દુઃખભારા ।

મનમેં અતિ અશાંત રહે એહા, દુઃખદવ જરત નિરંતર તેહા ।
શુભમતિહીન કૃપણ અરુ કામી, એસો ગૃહસ્થ હોત અઘગામી ।
નિજ કુટુંબ પોષન રત રહહિં, તેહિ હિત કષ્ટ અનંત વિધિ સહહિં ।
સો નિજ કુટુંબ સહિત દુઃખ પાવે, કુમતિ કપોત જ્યું અતિ વિલખાવે ॥૬૪॥

હે નૃપ ખુલ્યો મુક્તિકો દ્વારા, એસો મનુષ્ય તન પરમ ઉદારા ।
સો તન પાયકે પામર પ્રાની, જો ન ભજત શ્રીહરિ સુખદાની ।
ઈન કપોત જિમિ ગૃહકે માંહી, અતિ આસક્ત ઓર સુધ નાંહી ॥
દોહા - એસે મનુષ્યકું ઈશકો, ધામ જો અધિક સ્વચ્છંદ ।
તિનકું પાય પિછો ગિર્યો, યું માનત મુનિવૃંદ ॥
સોરઠા - એહિવિધિ શિક્ષા સાર, હમ કપોતસેં લિનિ દૃઢ ।
ગૃહરત કુમતિ ગમાર, સો સતત દુઃખ જરત ।
ગૃહાસક્તિ દુઃખધામ, તેહિ તજિ મમ પદરજ રહહું ।
મુક્તાનંદકે શ્યામ, ઉદ્ધવકું કહ્યો મર્મ યહ ॥૬૫॥

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં એકાદશસ્કંધે ભગવદુદ્ધવસંવાદે અવધૂતગીતે મુક્તાનંદમુનિકૃતટીકાયાં દ્વિતીયોઅધ્યાયઃ॥૨॥

ચોપાઇ

॥ બ્રાહ્મણ ઉવાચ ॥

સો અવધૂત વિપ્ર સુવિચારી, અતિશે શાંત રહત અવિકારી ।
અજગરસેં શિક્ષા ગ્રહી જેહા, જદુરાજાકું કહત હે તેહા ।
સુનુ નૃપ ઈન્દ્રિયકે સુખ જોઈ, જીવકું મિલત નિરંતર સોઈ ।
સ્વર્ગમેં જ્યું સુખ પાવત પ્રાની, નરકમેં સો લહત અજ્ઞાની ।
જ્યું દુઃખ જતન કરે બિન આવે, સુખહી ત્યું જતન કરે બિન પાવે ।
વિષય સંબંધી સુખ હે જેહુ, દુઃખ જિમિ સહજસેં પાવત તેહુ ।
તેહિ કારન જો વિવેકી હોઈ, વિષયકે સુખ ઈચ્છઈ નહિ કોઈ ॥૧॥

અતિ સ્વાદુ કી અધિક રસ હીના, બોત કિ થોરા બાસિ નવીના ।
હરિ ઈચ્છાસેં મિલત હે જેહી, એસો આહાર સુખદ લખિ તેહી ॥
દોહા - અજગર સમ જેહી વૃત્તિ હેં, એસો જોગી ગંભીર ।

સ્વાદ રહિત હોય જિમત હે, અતિશે શાંત સુધીર ।
જ્યું અજગરકે મુખવિષે, હરિઇચ્છા પરે આઇ ।
સોઇ ભોજન અહિ ભખત હે, ત્યું હમ શિક્ષા પાઇ ॥૨॥

ચોપાઇ

આપકું અન્ન મિલત નહિ જોલું, નિરાહાર મુનિ રહત હે તોલું ।
તદપિ ઉદ્યમ કરત ન કોઇ, એસો જોગી અચલમતિ સોઇ ।
ભાગ્યમેં લિખ્યો સો મિલત હે આઇ, યું લખિ ધીરજ ધરી મન ભાઇ ।
બહુત દિવસલું સોવત રહહિ, ભોજન હિત કછું વચ ન કહતહિ ।
જ્યું અજગરકું મિલત ન આહારા, નિરાહાર રહે યું નિરધારા ।
ઉદ્યમ રહિત સો અતિ ગંભીરા, બહુત દિવસલું સોવત ધીરા ॥૩॥

ત્યું મુનિકે ઇન્દ્રિ મન એહા, તિન સંબંધિ સામર્થિ જુત જેહા ।
એસો અપનો વપુ હે જોઉ, તિનકું ન કામ કરાવત કોઉ ।
યું જોગી સોવત હે જબહુ, નિદ્રા રહિત રહત નિત્ય તબહું ॥
દોહા - સબહી અંગ સમર્થ સદા, તદપિ ન ઉદ્યમ લેશ ।
અજગર ક્રિયા ન કરત કછું, ત્યું મુનિ શાંત વિશેષ ॥
સોરઠા - એહિવિધિ શિક્ષા જોય, અજગરસેં હમ લિનિ તેહું ।
હૂં રહું અકરતા હોય, તન હિત ઉદ્યમ ત્યાગી સબ ॥૪॥

ચોપાઇ

અબ સમુદ્રસે શિખે જેઉ, મુનિ અવધૂત કહત હે તેઉ ।
હે નૃપ બાહીર નિર્મલ ધીરા, ઉરમહી સબસેં અતિ ગંભીરા ।
યહ એસો હોઇ હે મનમાંહી, યું વિચારમેં આવત નાંહી ।
જેહિ અભિપ્રાય ગૂઢ સમ હોઇ, યાતે ઉલંઘિ શકત નહિ કોઇ ।
અતિ અગાધ કોઉ પાર ન લહહિ, એસો જોગી ક્ષોભ વિન રહહિં ।
જિનમેં અતિ નિશ્ચલ રહે વારી,એસો સિંધુ વિમલ અવિકારી,
તિનકિ નાંઇ પ્રથમ કહે જેહા, એસે ગુણનિ જુક્ત મુનિ એહા ॥૫॥

શ્રીનારાયણપર દૃઢ ધ્યાની, એસો મુનિવર દૃઢ વિજ્ઞાની ।
સબહી ભોગસુખ મિલત વિશેષા, તદપિ ન હર્ષ પાવે મુનિ લેશા ।
સબહી ભોગ વિન રહત હે જબહી, તિલભર શોક ન પાવત તબહી ॥

દોહા - વર્ષાઋતુ મહી નદીનકે, નીરસે જલધિ ગંભીર ।
જ્યું ન બઢત હે લેશ ભર, ના બોરત નિજ તીર ।
ગ્રીષમ કાલમેં નદીનકો, કછુ ન આવત વારી ।
તદપિ ન સુકત વારિધિ, ત્યું મુનિવર અવિકારી ॥
સોરઠા - એહિ વિધિ શિક્ષા સાર, સિંધુસેં લિનિ સુખદ ।
ઉર ધરિ બ્રહ્મ વિચાર, ઉદધિ તુલ્ય રહું અચલ નિત ॥૬॥

ચોપાઇ

અબ જ્યું પતંગસેં શિક્ષા ધારી, સો અવધૂત કહત હે વિસ્તારી ।
સુનુ નૃપ દેવકી માયારૂપા, એસિ નારી અધિક દુઃખકૂપા ।
જિન ઈન્દ્રિગણ જિત્યો નાંહી, એસો જોગી અપક્વ કહાંહી ।
સો વનિતાકું દેખત જબહી, તિનકે હાવભાવસેં તબહી ।
અતિ લલચાય રહત જડ હોઈ, રૌરવ નરકમેં પરત હે સોઈ ।
જ્યું પતંગ પાવકકું દેખિ, તાસ રુપ અતિ સુખપ્રદ લેખિ ।
અતિ લલચાય અગ્નિમેં પરહિં, સુખદ જાનિ જડમતિ જરી મરહિં ।
યું ત્રિયરૂપમેં જોગી લોભાવે, સો હરિવિમુખ હોય દુઃખ પાવે ॥૭॥

હરિમાયા રચિ રાખે જેહા, એસે અનંત પદારથ એહા ।
કનક કામિની આભરણ જેહુ, ત્યું વસ્ત્રાદિ પદારથ તેહુ ।
તિનમેં ભોગકિ મતિ ભઈ જેહી, અંતરમેં લલચાત હે તેહિ ॥
દોહા - એસો જોગી જડમતિ, અંધ પતંગ જ્યું હોઈ ।
ભ્રષ્ટ હોત નિજધર્મસેં, નાશકું પાવત સોઈ ।
તાતેં નારી ભૂષન કનક, વસ્ત્રાદિક હે જેઉ ।
ઈનમેં લોભ ન પાવનો, દેખન જોગ્ય ન તેઉ ॥
સોરઠા - યું શુભ શિક્ષા જેહુ, હમ પતંગસેં લિનિ જબ ।
ગુરુ કરી માન્યો તેહું, પ્રભુ વિન અન્ય સુખ અતિ દુઃખદ ॥૮॥

ચોપાઇ

ભ્રમરસેં શિક્ષા લિનિ જેહી, મુનિ અવધૂત કહતહે તેહી ।
સુનુ નૃપ જિતને અન્નસેં શાંતિ, તન નિર્વાહ હોત સબ ભાંતિ ।
તિતને અન્નકું મુનિ બડભાગી, બહુત ઘરનિસેં લેવત માગી ।

જેહી વિધિ ગૃહસ્થકું પીર ન હોઈ, ત્યું થોરો અન્ન લેવત સોઈ ।
અલ્પ અલ્પ બહુ ઘરસેં લાવે, ભ્રમર વૃત્તિસેં સો અન્ન પાવે ।
જ્યું અલિ[1] અનંત ફુલસેં જાઈ, અલ્પ સુગંધ લેત સુખદાઈ ।
કાહું ફુલકું પિર ન કરહી, અધિક અસંગી સમ અનુસરહી ।
અતિ સુગંધસેં એકહી માંઈ, ના બંધાય રહે કિટકી નાંઈ ॥
દોહા - ત્યું મુનિ ભોજન સાર હિત, એકહી ગૃહસ્થકે દ્વાર ।
નિત્ય બંધાય રહેનો નહિ, એહિ શુભ વિમલ વિચાર ॥૯॥

ચોપાઇ

તેહી વિધિ અધિક કુશલ નર જોઈ, છોટે બડે સબ ગ્રંથસેં સોઈ ।
સારકો ગ્રહણ કરત બુદ્ધિવંતા, મધુકર વૃત્તિ રખત ઈમિ સંતા ।
જ્યું અલિ બહુત કુસુમસેં જાઈ, ગ્રહત સુગંધિ પરમ મુદ પાઈ ।
ત્યું વિવેકી જોગી વિજ્ઞાની, નિજ કલ્યાનકે કારન જાની ।
જો જો શાસ્ત્ર ઊપજોગમે આવે, ઈતનેહિ ગ્રહણ કરત સુખ પાવે ।
સો સબ શાસ્ત્ર કો ગ્રહણ ન કરહી, યું મુનિ મધુકર[2] વ્રત અનુસરહી ।
ઉભય ભાતિ ઈમિ શિક્ષા જેહું, હમ મધુકરસેં લિનિ તેહું ॥૧૦॥

મધુમક્ષિસેં સિખે જેઉ, મુનિ અવધૂત કહત હે તેઉ ।
સાંઝકે આગલે દિનકે કાજા, ભિક્ષા અન્ન ન રખત મુનિરાજા ।
કર સોઈ પાત્ર ઉદર સોઈ ઝોરી, એસો હોય મમત સબ તોરી ॥
દોહા - તન સુખ તૃષ્ણા ત્યાગીકે, ધીરજ ધારી વિશેશ ।
મધુમક્ષિ જ્યું મહામુનિ, સંગ્રહ કરત ન લેશ ॥૧૧॥

ચોપાઇ

યહ સંધ્યા હિત અન્ન સુખદાઈ, યહ મેં કાલ જિમિ હું મુદ પાઈ ।
એહિ વિધિ ભિક્ષા અન્ન હે જોઈ, મુનિવર સંગ્રહ કરત ન સોઈ ।
જો કુછ સંગ્રહ કરતા જાવે, સો મુનિ અન્નસંગ નાશકું પાવે ।
જ્યું મધુમાંખિ લોભવશ હોઈ, મધુસંગ્રહ સો કરત સબ કોઈ ।
અતિ લોભિષ્ટ મક્ષિકા તબહી, મધુસંગ નાશ હોત હે સબહી ।
ત્યું મુનિ લોભ રખત કછુ જોઉ, સબ વિધિ નાશકું પાવત સોઉ ।
એહીવિધિ શિક્ષા અધિક વિચારી, હમ મધુમક્ષિસેં ઉર ધારી ॥૧૨॥

૧ ૨ મધુકર - ભમરો

અબ હસ્તિસેં શિક્ષા લીના, સો તોય કહત હું નૃપતિ પ્રવીના ।
ભિક્ષુક એસો જોગી જેહા, કાષ્ઠહુંકિ નારીકું તેહા ।
પગહુંસે સ્પર્શત નહિ કબહી, જોગકો ક્ષેમ હોત હે તબહી ॥
દોહા - ચિત્રાદિક ત્રિયામાત્રકું, સ્પરશત જોગી હોય ।
મદઝર ગજ જયું મોહ વશ, નાશકું પાવત સોય ।
જયું કાગદકિ હાથની, દેખિકે ગજ મતિમંદ ।
કરન જાત અંગસંગ તબ, પડત ગરતકે ફંદ[1] ॥
સોરઠા - ત્યું ત્રિય કાષ્ઠકિ જેહુ, જો તેહિ સ્પરશત જોગી હોય ।
બંધત પાવત તેહુ, અનંત કોટી જુગ ભવ ભ્રમત ॥૧૩॥

ચોપાઇ

અધિક વિવેકી જોગી અનૂપા, નિજ આતમકું મૃત્યુરૂપા ।
એસિ દુઃખદ નારી ઢિગ જ્ઞાની, કબહુ ન જાત મૃત્યુ પહિચાની ।
અરુ જો નારી ઢિગ જાવત કોઇ, અતિબલ જુત અન્ય નર બહુ હોઇ ।
સો તેહિ નાશ કરત તતકાલા, દુર્મતિ ગજ જિમિ મરત બેહાલા ।
જયું કરિનિ[2] ઢિગ મત્તગજ જાવે, તેહી બલિષ્ઠ ગજ મારન ધાવે ।
અન્ય બલવાન્ હરત ગજ પ્રાના, ત્યું મુનિકિ ગતિ જાનો સુજાના ।
યું શિક્ષા કરિસેં હમ ધારી, જુવતિ પ્રસંગ સો અતિ દુઃખકારી ॥
દોહા - મોહ મૂલ ભવ શૂલપ્રદ, જુવતિ જાની દુઃખકૂપ ।
ત્રિય પ્રસંગ સબ વિધિ તજે, સો મુનિ પરમ અનૂપ ॥૧૪॥

ચોપાઇ

અબ મધુપોડે ગિરાવનહારા, તાસ લક્ષ સોઉ કહત ઉદારા ।
સુનુ નૃપ અતિલોભી નર જોઇ, ધન હિત કષ્ટ સહત રહે સોઇ ।
તિન દુઃખસેં સંચ્યો ધન જેહા, અતિશે પાપરુપ હે તેહા ।
દાન કરનકે જોગ્ય ન હોઇ, સો ધનસેં સુખ લહત ન કોઇ ।
આપકું ભોગ જોગ્ય નહિ હોવે, કૃપણ સંચિ ધન જન્મ વિગોવે ।
સો ધન કૃપણ પાસસેં સબહી, લુંટિકે ઓર હી ભુક્તત તબહી ।
પુનિ તેહી પાસસેં લુટીકે ઓરા, તિસરો ભુક્તત હે નિજ જોરા ।

૧. ખાડારૂપી બંધનમાં ૨. હાથણિ

જ્યું મધુહંતા અર્થકો જાના, નિજ સ્વાર્થરત ઓર ન જ્ઞાના ।
દોહા - સંચિ રાખ્યો સબ મક્ષિકા, સહત સુધા સમ જેહું ।
મધુહંતા સો પ્રયાસ વિન, સબવિધિ ભુક્તત તેહું ।
તાતેં પદાર્થ મિલત જે, તેહિ દેનો તતકાલ ।
કિ રવાનો કિ ખવાબનો, જાનીહું સબ દુઃખજાલ ॥
સોરઠા - યું મધુહાસેં તાત, લિનિ હમ શિક્ષા સુખદ ।
લોભાદિક ઉત્પાત, ત્યાગીકે રહું હરિ ભજનરત ॥૧૫॥

ચોપાઇ

પુનિ મધુહાંસે શિક્ષા લીના, સો અબ સુનહું નરેશ પ્રવીના ।
અધિક કષ્ટસેં ધન ઉપજાવે, તિનસેં ભોગ સાજ સબ લાવે ।
બડે ભોગ ભુક્તે ચહે જેહા, એસે ગૃહસ્થ પુરુષ હે એહા ।
તિનકે સદન મહી મુનિવર આઇ, પ્રથમહી જિમત પરમ મુદ પાઇ ।
જ્યું મધુમાખિનકું પ્રિય એહું, અતિદુઃખસેં સંચ્યો હે તેહું ।
સો મધુકું મધુહા રતિ લાઇ, ગ્રહન કરનકું આવત ધાઇ ।
મધુમાખિન ભુક્તો નહિ લેશા, પ્રથમસેં લેત હે તજિ અંદેશા ॥
દોહા - એહિવિધિ શિક્ષા સમુઝિકે, મધુહાસેં હમ લીન ।
ભૂમંડલમેં સબહીકે, સુખ હિત ફિરું પ્રવીન ॥૧૬॥

ચોપાઇ

અબ કુરંગ[1]સેં સિખે જેઉ, મુનિ અવધૂત કહત હે તેઉ ।
હે નૃપ વનમેં વિચરત જોઇ, એસો જોગી તપસ્વી કોઇ ।
ગ્રામ્ય ગીત નરત્રિય કે જેહી, મુનિવર કબહુ સુનત નહી તેહી ।
વધિક[2]કે ગાનસેં મોહકું પાયો, નિકટ જાય નિજ પ્રાન ગમાયો ।
એસે મૃગસેં શિક્ષા એહા, અધિક વિચારી ધારી ઉર તેહા ॥૧૭॥
ત્રિયાકે ગ્રામ્ય ગીત હે જોઉ, નૃત્ય રું વાદ્ય બજાવત સોઉ ।
મૃગિસુત તાહિ સુનત લલચાયે, ઋષ્યશૃંગ અતિ મોહકું પાયે ।
જુવતિનકે ક્રીડામૃગ હોઇ, વેશ્યાકે સમ વર્તે સોઇ ॥
દોહા - તાતેં ત્રિયકો નૃત્ય અરું, ગીત વાદ્ય ધ્વનિ જેહું ।
જોગી સુનહી ન દેખહી, ગ્રામ્ય દુઃખદ લખિ તેહું ॥

૧. હરણ ૨. શિકારિ

ચોપાઇ - એહિ વિધિ શિક્ષા સાર, હમ મૃગસેં લિનિ સુખદ ।
ઉર ધરી વિમલ વિચાર, ગ્રામ્ય ગીત કિયો ત્યાગ સબ ॥૧૮॥

ચોપાઇ

મીનસેં શિક્ષા લિનિ જેહી, મુનિ અવધૂત કહત હે તેહિ ।
સુનુ નૃપ સબ ઇન્દ્રિનસેં ભારી, અતિશે ક્ષોભકિ કરનેહારી ।
દુઃખહીસે જિતન જોગ્ય હે જેહા, એસિ પ્રબલ રસના હે એહા ।
તિનસેં સ્વાદમેં મોહકું પાવે, એસો જન રસ હિત વિલખાવે ।
અતિશે ભ્રષ્ટબુદ્ધિ હે એહું, રસવશ નાશકું પાવત તેહું ।
જ્યું રસસ્વાદમેં અતિ લલચાઇ, મીન મોહવશ જાત બંધાઇ ।
લોહકો બડીશ ચુન જુત જોઉં, અતિ રસવશ હોય નિગલત સોઉ ।
તિનસેં મીન નાશ હોઇ જાવે, ત્યું રસવશ મુનિ જન્મ ગમાવે ॥૧૯॥

દોહા - નિરાહાર હોય નિપુન નર, ત્યાગત ભોગ વિશાલ ।
રસના બિન અન્ય ઇંદ્રિગણ, જિતત હે તતકાલ ॥
સોરઠા - નિરાહાર નર જોઇ, તિનકિ રસના ઇન્દ્રિ તબ ।
અતિ તૃષ્ણા જુત હોઇ, રસકે સ્વાદ હિત અતિ બઢત ॥૨૦॥

ચોપાઇ

અન્ય ઇન્દ્રિગણ જિતત જેઉ, એસો પુરુષ વિચક્ષણ તેઉ ।
જોલું ન રસના જિતન પાવે, તોલું જિતેન્દ્રિય નાંહિ કહાવે ।
રસના ઇન્દ્રિય જીતિ જબહિ, સબહી ઇન્દ્રિગણ જિત્યો તબહી ।
તાહીતેં રસકે સ્વાદમેં સંતા, નહિ આસક્ત હોત બુદ્ધિવંતા ।
રસના ઇન્દ્રિ પ્રબલ અપારા, તેહિ જિતત કરી વિમલ વિચારા ।
એહિવિધિ શિક્ષા અતિ સુખદાઇ, મીનસેં હમ લિનિ મુદ પાઇ ॥૨૧॥

અબ જો પિંગલા વેશ્યા એકા, તિનસેં લિયેઉ જિમિ વિરતિ વિવેકા ।
એહિ આખ્યાન કહનકે કાજા, સો સંવાદ કહત મુનિરાજા ।
સુનુ જયાતિકે સુત જદુ ભૂપા, નૃપતિ જનક વિદેહી અનૂપા ॥
દોહા - સો વિદેહકે નગરમેં, પ્રથમ ભઈ હે જોઇ ।
નામ પિંગલા સ્વૈરિણી, તેહિ સમ ઓર ન કોઇ ॥
સોરઠા - તિનસેં શિક્ષા લિન, સો તોય કહત હું સબહિ વિધિ ।

સુનુ તેહિ નૃપતિ પ્રવીન, મોહજનિત સબ દુઃખ હરન ॥૨૨॥

ચોપાઇ

એસિ પિંગલા વેશ્યા જેહા, એક સમે તતપર હોય તેહા ।
અધિક ધનાઢ્ય રું રુપનિધાના, એસો પુરુષ જો પરમ સુજાના ।
તેહિ એકાંતમેં લેનકે કાજા, રચ્યો હે મનોહર સેજ સમાજા ।
યાહિતે ઉત્તમ રુપકું ધારી, સાયંકાલ વિષે સોઈ નારી ॥
અપને ભવનકે બાહીર દ્વારા, તિનમેં ઠાડિ[1] ઉર લોભ અપારા ॥૨૩॥

સુનહું પુરુષ મધ્ય શ્રેષ્ઠ નરેશા, જેહિ ઉર ધનકિ આશ વિશેષા ।
એસિ પિંગલા વેશ્યા એહા, ધનવંત પુરુષમેં અધિક સનેહા ।
જબ એહિ મગ આવત ધનવાના, તબ તેહી દેખિ હોત એકતાના ॥
દોહા - યહ મેરે પતિ હોઈ હે, દેઈ હે મૂલ્ય અપાર ।
યું માનત નરનર પ્રતિ, સ્વૈરિણિ સજિ સિંગાર ॥૨૪॥

ચોપાઇ

પુરુષકું લે એકાંતમેં જાવે, યું નિત્ય મનવાંછિત ધન પાવે ।
તિનસેં જીવિકા કરત હે જેહા, એસિ પિંગલા વેશ્યા એહા ।
સો મગ જો ધનવંત આવે, તાહિ દેખે નિજપતિ ઠહિરાવે ।
સો નર ચલે જાત જબહી, ધનવંત ઓરકું ઈચ્છત તબહી ।
બહુ ધનદાતા પુરુષ હે જોઈ, મેરે ભવનમેં આઈ હે સોઈ ।
યું મનમેં માનત શઠ નારી, ધનહિત તેહિ ઉર તૃષ્ણા ભારી ॥૨૫॥

યું ધન આશાસે દુઃખ સહહિં, નિંદ ન આવત શાંતિ ન લહહિં ।
યુ નિજ દ્વારમેં ઠાડ એહી, એસિ પિંગલા તલપત તેહી ॥
દોહા - ક્ષણ ભિંતર ક્ષણ દ્વારપર, આવત વિકલકિ નાંઇ ।
યુંહિ કરત ભઈ અર્ધ નિશિ, બઢ્યો હે શોક મનમાંઇ ॥૨૬॥

ચોપાઇ

ધનકિ આશાસેં તતકાલા, શુક્યુ મુખ ભઈ અધિક બેહાલા ।
જિનકો ચિત્ત ભયો અતિદીના, એસિ પિંગલા દુઃખિત મલીના ।

૧ - ઊભી

તિનકું ધનકિ ચિંતા જેહા, ભઈ વૈરાગ્યકો કારણ તેહા ।
મહા સુખદાનિ પરમ વૈરાગા, ઉપજ્યો તાસ ઉર ભઈ બડભાગા ॥૨૭॥

સુનુ નરેશ નિર્વેદ હે જોઈ, જાકે ચિત્તમેં વશ્યો દૃઢ હોઈ ।
એસિ પિંગલા ગનિકા જોઉ, તિનકો ગીત અનુપમ સોઉ ।
સોઈ ગીત મોસેં તુમ અબહી, સુનહું યથારથ કરીકે સબહી ॥
દોહા - આશારુપી પાશસેં, બંધ્યો સબ સંસાર ।
તેહિ છેદન વૈરાગ્ય સો, અતિ તિખિ તરવાર ॥
સોરઠા - જેહિ ઉર વિરતિ ન હોઈ, સો રહે વિષયમેં રાગિ નિત ।
આપકું બંધન સોઈ, ત્યાગ કરનકું ચહત નહિ ॥૨૮॥

ચોપાઇ

પિંગલોવાચ

અબ પિંગલા કહત હે બાની, સુનત સુધાસમ અતિ સુખદાની ।
અહો મેં નિજ મન જિત્યો નાંહી, ડુબ રહિ વિષય સુખ માંહી ।
મેરે મોહકો અતિ વિસ્તારા, તિનકું દેખો જેહી વાર ન પારા ।
નરકરૂપ નર હૈ સબ ભાતિ, કમભોગ ઈચ્છુ દિન રાતિ ।
યાહિતેં મેં અવિવેકી અભાગી, ભ્રષ્ટ ભઈ શુભ ધર્મકું ત્યાગી ॥૨૯॥

અંતરજામિ રૂપસેં એહી, મમ સમીપ નિત્ય રહતહે જેહી ।
સબહી કામ અરુ ધનકે દાતા, એસે શ્રીપતિ અતિ વિખ્યાતા ।
સો ભગવાનરૂપ પતિ તજિકે, મેં ભઈ ભ્રષ્ટ તુચ્છ નર ભજિકે ॥
દોહા - દુઃખમય પીડા શોક અરુ, મોહકો દેવનહાર ।
સો તુચ્છ નરકું ભજ ભઈ, મેં મતિમંદ ગમાર ॥
સોરઠા - તાહિતેં મેં અજ્ઞાની, વિમલ વિવેક ન લેશ ઉર ।
અતિશે તન અભિમાનિ, પરિહું મોહકે સિંધુમધ્ય ॥૩૦॥

ચોપાઇ

અહો અતિનિંદા જોગ્ય હે જેહા, લોક પરલોકમેં દુઃખપ્રદ તેહા ।
એસો પરનર સંગ વ્યભિચારા, તિનસેં જીવિકા હોત હમારા ।
તાહીતે મેં નિજ આતમ જોઈ, વૃથા તાપ જુત કિનો સોઈ ।
પરત્રિયમેં લંપટ અતિપાપી, ધનતૃષ્ણા જુત જગ પરિતાપી ।

શોકકું નર જોગ્ય હે જેહી, એસો અતિ પામર નર એહી ।
તિનસેં કામભોગ ચહું ભારી, મેં અપનિ સબ બાત બીગારી ।
નિજતન બેચીકે ધન જો લીના, સો ધન સબસેં અધિક મલીના ॥
દોહા - સો ધનસેં આજીવિકા, કરન ચહુ મતિહિન ।
વિરતિ જ્ઞાન હરિભક્તિ બિન, ભઈ મેં અધિક મલિન ॥૩૧॥

ચોપાઇ

હાડહિસેં નિર્મ્યો હે જેઉ, પિઠકો અસ્થિ મોભસમ તેઉ ।
પાંસુરી સબહી બાંસ હે જામેં, હાથરુપા ઓસો સ્તંભ હે તામે ।
ત્વચા રોમ નખસેં ઢંકાના, દેહ સદન મલ મૂત્ર નિધાના ।
મલહિ ઝરત દુજો કછુ નાંહી, એસે નવ હે દ્વાર જિનમાંહી ।
વિષ્ઠા મૂત્રસેં પુરન જેહા, અતિ દુર્ગંધ જુક્ત નિત્ય તેહા ।
એસો પુરુષકે દેહ સ્વરુપા, બરન્યો સદન સબહી દુઃખકૂપા ।
તિનકું મો બિન અન્ય ત્રિયા જોઈ, નિજપતિ જાની ન સેવત કોઈ ।
તાકું મેં સેવું કરી પ્યારા, યાતે મોય અતિશે ધિક્કારા ॥૩૨॥

દોહા - જનક વિદેહકે નગરમેં, રહિ મેં એક મતિમંદ ।
પ્રભુ બિન ચહું અન્ય કામ, યાતે ફસિ ભવફંદ ॥૩૩॥

ચોપાઇ

અતિ સમર્થ સબકે હિતકારી, સબસેં અધિક પ્રિય દેવ મુરારી ।
સર્વાત્મ અરુ સબકે સ્વામી, અતિ કૃપાલુ જગ અંતરજામી ।
એસે શ્રીહરિ સબ સુખદાતા, કમલાકાન્ત અધિક વિખ્યાતા ।
તેહિ મેં નિજાત્મસે તતખેવા, લૈહું મોલ કરી હું નિત્ય સેવા ।
એહિવિધિ મેં શ્રીહરિકે સંગા, કરીહું રમણ કમલા જ્યું અભંગા ॥૩૪॥

અતિશે નાશવંત જેહી રુપા, એસે પંચ વિષય દુઃખકૂપા ।
ઈન વિષયનકે દાતા જોઉ, એસે પુરુષ નાશવંત સોઉ ।
કહા સો નિજત્રિયકો પ્રિય કરહી, જો પરતંત્ર હોય ભવ ફરહી ॥
દોહા - કાલકે વેગ સેં ચલત હે, ઈન્દ્રાદિક સુર જેહું ।
અતિ પરવશ નિજ નારિકો, કહા પ્રિય કરત હે તેહું ।

તાહીતેં ચૌદાદિ લોકમેં, હરિ બિન અન્ય હે જોઈ ।
સબહિ વિચક્ષણ નારીકું, સેવન જોગ્ય ન કોઈ ॥૩૫॥

ચોપાઇ

કોઈ શુભ કર્મનિસેં એહી કાલા, મોપર રિઝેઉ વિષ્ણુ કૃપાલા ।
તાહીતેં મેં મતિમંદ ગમારા, તેહી સુખદાયક પરમ ઉદારા ।
એસો દૃઢ વૈરાગ્ય હે જેઉ, મમ ઉર ઉદય હોત ભયો તેઉ ।
યાતે ભઈ મેં અધિક બડભાગી, કમલાકાન્ત સંગ અનુરાગી ॥૩૬॥

મેરો મંદ ભાગ્ય જો હોઈ, તબ વૈરાગ્યકો કારન જોઈ ।
એસો ક્લેશ હોય ક્યું મોઈ, જાસે પરમ પદ લહે સબકોઈ ।
જિન વૈરાગ્યસેં પુરુષ ઉદારા, અનાયાસ હોવત ભવપારા ।
બંધન તન ગેહાદિકરૂપા, તિનકું ત્યાગી લહે શાંતિ અનૂપા ॥૩૭॥

દોહા - દૃઢ વૈરાગ્યકે રૂપ યહ, કિયો હે ઈશ ઉપકાર ।
તાહીમેં શિરસેં ગ્રહણ કરી, ત્યાગેઉ સબહી વિકાર ।
ગ્રામ્ય પુરુષ અરુ વિષયમેં, રહત હે આશા જોય ।
તિનકું ત્યાગી હરિભજન હિત, રહિ મેં તત્પર હોય ॥
સોરઠા - સબકે નિયંતા જોઈ, એસે શ્રીહરિ અતિસુખદ ।
તિનકો શરણ હે સોઈ, મેં પાવત ભઈ પ્રેમજુત ॥૩૮॥

ચોપાઇ

ઈન વૈરાગ્યકિ શ્રદ્ધા જેહા, અતિદૃઢ ધારિ રઈહું તેહા ।
અતિસંતોષ જુક્ત મતિ મોરી, આશાપાશ દિયેઉ સબ તોરી ।
મિલહી જો મોય ભાગ્ય અનુસારી, તાહીસેં જિવું હોય અવિકારી ।
એસિ મેં અતિ તત્પર હોઈ, નિજ આતમ હે અનન્યગતિ જોઈ ।
તિનસેં રમાકાંત કે સંગા, ક્રિડા કરિહું સુખ અભંગા ॥૩૯॥
પર્યો હે સંસાર કુપમેં પ્રાની, વિષયનસેં જેહી બુદ્ધિ નસાની ।
વિરતિ વિવેક ગયેઉ દંગ હોઈ, ભયો હે અંધ ત્રાતા નહિ કોઈ ।
ક્રોધસેં કાલવ્યાલ ગ્રસિ લીના, એસો જીવ દુઃખિત અરુ દીના ॥
દોહા - તિનકો રક્ષણ કરન હિત, હરિ બિન શક્ય ન કોઈ ।
અધમ ઉદ્ધારન શ્રીહરિ, સબવિધિ સુખપ્રદ સોઈ ॥૪૦॥

ચોપાઇ

કાલરૂપી મહાવ્યાલ હે જેહા, વિશ્વકું નિગલ રહ્યો હે તેહા ।
એહિવિધિ જબ દેખત સંસારા, ઉરમહિ રાખત વિમલ વિચારા ।
લોક પરલોકકે ભોગસેં તબહી, દૃઢ વૈરાગ્યકું પાવત જબહી ।
શ્રીભગવાનકું ભજત અખંડા, જૂઠા જાનત પિંડ બ્રહ્મંડા ॥
તબ યહ જીવાત્મા હે જોઈ, આપકો રક્ષક આપહી હોઈ ॥૪૧॥

બ્રાહ્મણ ઉવાચ - જબ અવધૂત વિપ્ર મુદ પાઈ, નૃપસેં કહત કથા સુખદાઈ ।
સુનુ નૃપ યું નિશ્ચે જુત જેહી, એસિ પિંગલા દૃઢમતિ તેહી ।
પુરુષકિ તૃષ્ણાસેં ભઈ ભારી, એસિ મલિન આશા દુઃખકારી ।
તિનસેં છેદિ ભઈ શાંત સયાની, સજ્યાપર બેઠિ સુખ માની ॥૪૨॥

દોહા - સુનુ નરેશ તેહી કારનેં, આશા અતિ દુઃખરુપ ।
ત્યુંહિ નિરાશા ભાવ સો, સુખપ્રદ પરમ અનુપ ।
જેહી વિધિ વેશ્યા પિંગલા, કાંતકિ આશા ત્યાગી ।
સુખસે સોઈ નિજ સેજપર, ભઈ અતિશે બડભાગી ॥
સોરઠા - એહિવિધિ દૃઢ ઉપદેશ, લિયો હે પિંગલાસેં સુખદ ।
આશા તજત અશેષ, સો પ્રભુ પદપંકજ ભજત ।
કથા પરમ સુખધામ, મુનિ અવધૂતકો ગીત યહ ।
મુક્તાનંદકે શ્યામ, ઉદ્ધવકું કહ્યો પ્રેમજુત ॥૪૩॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં એકાદશસ્કંધે
ભગવદુદ્ધવસંવાદે અવધૂતગીતે મુક્તાનંદમુનિકૃતટીકાયાં તૃતીયોધ્યાયઃ ॥૩॥

ચોપાઇ

॥ બ્રાહ્મણ ઉવાચ ॥

અવધૂત વિપ્રવર તેઉ, કુરર પક્ષિસેં સિખે જેઉ ।
સો જદુ રાજાકું મુદ પાઈ, કહત કથા અતિશે સુખદાઈ ।
સુનુ નૃપ મનુષ્યકું સુખપ્રદ જોઈ, સો સો પદારથ અતિપ્રિય હોઈ ।
તિનકો સંગ્રહ કરત હે જેહી, નિશ્ચે દુઃખ હિત હોવત તેહી ।
સબહી પદારથ હે દુઃખરુપા, તિન કર સંગ્રહ અતિદુઃખકૂપા ।

એહિવિધિ જાહિ જથારથ જ્ઞાના, સો સબ સંગ્રહ તજત સુજાના ।
એહિ નર અતિ અપાર સુખ પાવે, પ્રેમ મગન ગોવિંદ ગુન ગાવે ॥૧॥

જ્યું કોઉ કુરર પક્ષી અહંકારી, માંસકો લોચા લે રહ્યો ભારિ ।
તાહિ નિરામિષ કુરર અપારા, અતિ બલવંત સો કરત પ્રહારા ॥
દોહા - જબ સો ગિધ આમિષકો, દુઃખદ જાની કિયો ત્યાગ ।
તબહી સો ખગ અતિ સુખ લહ્યો, તજ્યો માંસ અનુરાગ ।
ત્યું જોગી સંગ્રહ તજત, સુખિ હોત હે સોઈ ।
એહિ વિધિ શિક્ષા કુરરકિ, લિનિ મુદિત મન હોઈ ॥૨॥

ચોપાઇ

અબ બાલકસેં શિક્ષા ધારી, તેહી મુનિ દત્ત કહત વિસ્તારી ।
સુનુ નરેશ મેરે મનમાંહી, માન અરુ અપમાન સો નાંહિ ।
ગૃહ સુતવાનકું ચિંતા જેહા, મમ ઉર કબહુ ન વ્યાપત તેહા ।
ક્રીડા નિજ આત્મસેં હમારી, ત્યું આત્મામેં પ્રીતિ મોય ભારી ।
એસો મેં ઈન ભૂમિ માંઇ, ફિરુ નિઃશંક બાલ કિ નાંઇ ॥૩॥

અજ્ઞાનિ અરુ ઉદ્યમ હીના, જો એસો બાલક પ્રવીના ।
તિહુ ગુનસેં પરબ્રહ્મ હે જેહું, તેહિ પ્રાપત ભયો જોગી તેહુ ।
ઉભયકે ઉર ચિંતા નહિ લેશા, પરમાનંદમેં મગ્ન વિશેષા ॥
દોહા - એહિ વિધિ શિક્ષા બાલસેં, હમ લિનિ કરી પ્યાર ।
સબહિ દ્વન્દ્વ દુઃખ રહિત નિત, શાંત રહૂ એકતાર ॥૪॥

ચોપાઇ

અબ કુમારી કન્યાસેં જોઉ, શિક્ષા લિનિ અનુપમ સોઉ ।
સો સબ કથા કહનકે કાજા, તેહિ આખ્યાન કહત મુનિરાજા ।
કાહુ ગ્રામમહી પરમ સુજાના, રહિ કુમારી કન્યા સયાના ।
તિનકે માત તાત રહે જેહુ, ઓરહિ ગામ જાત ભયે તેહુ ।
આપકો વિવાહ કરન હિત કોઈ, નિજ ગૃહ આયેઉ તતપર હોઈ ।
સો પાહુંનકિ સેવા તબહી, કન્યા આપ કરત ભઈ સબહી ॥૫॥

સુનુ નૃપ તાહી જિમન હિત બાલા, ચાઉર કરન ચહત તતકાલા ।

शालिकु[1] ले एकांतमें जाई, खांडत भई मनमें सकुचाई ॥
दोहा - तब तिनके करमें रहे, कंकन विविध प्रकार ।
अति बड शब्दकुं करत हे, सब ऊनकत एकतार ॥६॥

चोपाइ

तब सो कुमारी अति बुद्धिवाना, मनमें विचारत परम सुजाना ।
निज कर शाली खांडना जेउ, निजगृह लाज गमावत तेउ ।
एहिविधि मानिके लज्जा पाई, निज कर कंकनसें सकुचाई ।
एक एक करीके तब बाला, चुरि उतारत भई ततकाला ।
एक एक हाथमें चुरि दोई, मगन होय राखत भई सोई ॥७॥

पुनि सोई शालिकुं खांडन लागी, युं निज उद्यममें अनुरागी ।
करमही दो दो कंकन जेहुं, अतिशे शब्द करत भअे तेहुं ।
तिनहुंमें एक एक चुरि उतारी, एक एक हाथमें एक एक धारी ॥
दोहा - तब सो एक एक चुरीसें, शब्द न होत लेश ।
युं निःशंक होय कन्यका, खांडन लगि नरेश ॥८॥

चोपाइ

हे शत्रुके मारनहारा, सुनहुं नृपति शुभ बचन हमारा ।
लोकके तत्त्वकुं जानन काजा, ईन लोकनमें फिरत रहुं राजा ।
सो कुमारी किया हे जेउ, देखिके सुखप्रद जानी तेउ ।
तिनसें यह उपदेश हे जोई, सबविधि में शिखत भयो सोई ॥९॥

बहुतको वास होत एक संगा, तिनमें कहल दुःख रहत अभंगा ।
दोउ जन संग रहत हे जबहुं, वार्ता होत परस्पर तबहुं ।
जयुं कुमारीके कंकण सोउ, एक एक रहे न बोलत कोउ ।
तिनकि नांई जोगी गंभीरा, अेकही भुवि चरत मुनि धीरा ॥
दोहा - एहिविधि शिक्षा अति सुखद, हम कुमारीसें लीन ।
यातें अकेला रहतहुं, कलह सबहि तजी दीन ॥१०॥

चोपाइ

अब शरकर[2]सें शिक्षा धारी, सो गुरु दत्त कहत सुखकारी ।

१ शालिकु - धान्य २ बाण बनावनार (लूहार)

સુનુ નૃપ જિન જિત્યો નિજ શ્વાસા, જિત્યો હે આસન કરી અભ્યાસા ।
સો જોગી અતિ તતપર હોઇ, વિરતિ જોગ અભ્યાસસેં સોઇ ।
નિશ્ચલ કિયો હે નિજ મન જેહું, હરિકે રુપમહિ જોરત તેહું ।
યું હોય સાવધાન બુદ્ધિવંતા, પ્રભુ પદરત રહે દૃઢ મતિ સંતા ॥૧૧॥

સુખદાયક શ્રી હરિકો રૂપા, તિનમેં સ્થાનક પાયો અનૂપા ।
એસો અતિ નિર્મલ મન જેહા, કર્મવાસના ત્યાગત તેહા ।
ધિરેહિ ધિરે સબહી મલ ત્યાગી, હોત અચલ હરિપદ અનુરાગી ॥
દોહા - અતિશે બાટ્યો સત્ત્વ ગુન, તાહીસેં રજતમ ટારી ।
અતિ નિર્મલ મનમેં, મુનિ ધારત દેવ મુરારી ।
સોરઠા - વિષય વાસના જોઇ, તિનસેં રહિત મનસેં અતિ વિમલ ।
પાવે પરમ સુખ સોઇ, મગન રહત હરિરુપ મધ્ય ॥૧૨॥

ચોપાઇ

એહિ વિધિ ધ્યાનસેં શ્રીહરિમાંહિ, ધર્યો હે ચિત્ત કહું ડોલત નાંહી ।
તેહિ અવસર સો જોગી નરેશા, બાહીર ભિંતર લખત ન લેશા ।
જ્યું સર સુંધો કરન સુજાના, શરમેં ચિત્ત જોર્યો એકતાના ।
એસો શરકર પરમ પ્રવીના, શર સુધારવેમેં લયલિના ।
આપકે નિકટ હોય તેહિ કાલા, નિકશ્યો નૃપસંગ સેન વિશાલા ।
શરકર લેશ ન જાન્યો એહા, શરમેં ચિત્ત જોરિ રહ્યો તેહા ।
યું શરકરસેં શિક્ષા ધારી, પ્રભુ પદરત રહું ઓર વિસારી ॥૧૩॥

ચોપાઇ

અબ જ્યું સર્પસેં શિક્ષા લીના, સો તુમ સુનહું નરેશ પ્રવીના ।
મહા મુનિવર સોઉ સર્પકિ નાંઇ, લોકનિસેં ડરિકે મનમાંઇ ।
યાંતે અકેલા ફિરત ઉદારા, એક ઠોર ન રહત કરી પ્યારા ॥
દોહા - સાવધાન નિતરહત હે, અતિ એકાંતમેં બાસ ।
કોઉ ન જાનત ત્યું ચલે, રખત ન દુજો પાસ ॥
સોરઠા - થોરે બોલત બેંન, યું મુનિવર વર્તત અચલ ।
સો સબકું સુખદેન, ભુમંડલમહી ફિરત નિત ॥૧૪॥

ચોપાઇ

નાશવંત એસો યહ દેહા, તેહિ હિત ગૃહ આરંભત જેહા ।
સો અતિશે દુઃખકે હિત હોઇ, તેહિ બિન અન્ય ફલ હોત ન કોઇ ।
યાતે ઓર કિયો ગૃહ તિનમાંઇ, કરિકે પ્રવેશ સર્પકિ નાંઇ ।
જોગી સુખસેં બઢત સુવિચારિ, યહ શિક્ષા હમ સર્પસેં ધારિ ॥૧૫॥

વિશ્વકે ઉદ્ભવ સ્થિતિ સંહારા, એક શ્રીહરિસેં હોવત સારા ।
મકરી[1]કે દૃષ્ટાંતસેં રાજા, જગ ઉદયાદિક કહનકે કાજા ।
પ્રથમહિ જગ સંહારકિ રીતિ, સુનહું નરેશ રાખિ દૃઢ પ્રીતિ ।
અતિ સમર્થ અરુ દિવ્યસ્વરૂપા, એસે એક શ્રીકાંત અનૂપા ।
નિજ માયાસેં ઈશ અનંતા, પ્રથમહિ વિશ્વ સૃજ્યો ભગવંતા ॥
દોહા - પ્રભુ નિજશક્તિ કાલસેં, હરિકે સબ સંસાર ।
આપ અકેલે રહતહે, અક્ષરકે આધાર ।
આપતુલ્ય પ્રભુ આપહે, તેહિ સમ ઓર ન કોઇ ।
નિજ સ્વરુપસે શોભહી, સબકે આશ્રય સોઇ ॥૧૬॥

ચોપાઇ

પ્રકૃતિ પુરુષકે પ્રેરનહારા, આદિપુરુષ શ્રીકાંત ઉદારા ।
અપનિ સામર્થિરુપ જો કાલા, અધિક ભયંકર અતિવિકરાલા ।
સોઇ સબનસેં પ્રભુ સુખરૂપા, સત્ત્વાદિક સબ શક્તિ અનૂપા ।
તિનકું પ્રકૃતિમહી કરત હે લીના, આપ એક રહે પરમ પ્રવીના ॥૧૭॥

પર અજ આદિક સુર હે જેહું, અવર જો મનુષ્યાદિક હે તેહું ।
ઈન સબકે અતિશે હિતકારી, સંબંધી સમર્થ દેવ મુરારી ।
જાકો સબવિધિ કૈવલ્ય નામા, પ્રકૃતિ પુરુષ પર સબ સુખધામા ।
દોહા - પરમાનંદ સ્વરૂપ જેહી, મૂરતિ અધિક અભિરામ ।
સબહી ઉપાધિ રહિત નિત, રહત હે પૂરનકામ ॥૧૮॥

હે શત્રુકે દમનહારા, સુનુ જદુરાજા વચન હમારા ।
શ્રીનારાયણ જનપ્રતિપાલા, નિજ સામર્થ્યરુપી જો કાલા ।

---

૧ કરોળિયો

તિનસેં ત્રિગુણ જુક્ત જો માયા, ક્ષોભ કરત તેહી સુર મુનિરાયા ।
સો માયાસેં મનોહર રૂપા, પ્રથમ સ્રજત મહતત્ત્વ અનૂપા ॥૧૯॥
એસો મહત્તાત્ત્વ હે જેઉ, તિહું ગુણકો કારજ કહે જેઉ ।
સોઈ સૂત્ર અહંકારકે દ્વારા, સ્રજત વિશ્વ સબ વિવિધ પ્રકારા ।
જો મહત્તાત્ત્વમેં સબ સારા, રહ્યો હે ગુંથાય સદા એકતારા ॥
દોહા - ઈન મહત્તાત્ત્વકે જોગસેં, સંસૃતિ પાવત જંત ।
જન્મ રું મરણ પ્રવાહકો, કબહું ન આવત અંત ॥૨૦॥

ચોપાઇ

જેહિ વિધિ ઉર્ણનાભિ[1] વિખ્યાતા, નિજ ઉરસેં ઉપજિ સાક્ષાતા ।
એસિ અપનિ ઉરણા જેહી, નિજમુખસેં વિસ્તારીકે તેહી ।
લારસેં ક્રીડા કરીકે સબહી, પુનિ સોઈ લારકું નિગલત તબહી ।
ત્યું નારાયણદેવ કૃપાલા, પ્રથમ સ્રજત માયા તતકાલા ।
સો શ્રીહરિ માયાકે દ્વારા, મહત્તાત્ત્વકું સ્રજત ઉદારા ।
સોઈ મહત્તત્ત્વકે દ્વારસેં દેવા, સ્થિરચર વિશ્વ સ્રજત તતખેવા ।
તબ સો વિશ્વમેં વિવિધ પ્રકારા, વારાહાદિક નિજ અવતારા ।
સો અવતારસેં ક્રીડા ભારી, કરતહે દેવ પરમ સુખકારી ।
પુનિ નિજ શક્તિ માયા જેહુ, આપમેં લિન કરતહે તેહુ ॥
દોહા - યું શુભ શિક્ષા અતિ સુખદ, હમ મકરીસેં લીન ।
પ્રભુ પ્રતાપ ઉર ધારિકે, સબ ચિંતા તજિ દીન ॥૨૧॥

ચોપાઇ

જ્યું ભમરિસેં શિક્ષા ધારી, સો ગુરુ દત્ત કહત વિસ્તારી ।
સુનુ નૃપ યહ જિવાત્મા જોઇ, સ્નેહ દ્વેષ અરુ ભયસેં સોઈ ।
જો જો પદારથમેં યહ જંતા, નિજમન જોરત અચલ અનંતા ।
યું દૃઢ બુદ્ધિસેં મન ધારે, લક્ષસેં પલકમાત્ર નહિ ટારે ।
તબ યહ જિવકો અકલ અનૂપા, હોત પદારથકે સમરૂપા ।
આપ સો વસ્તુ તુલ્ય હોઇ જાવે, તિલભર ફેર રહત નહિ પાવે ॥૨૨॥

૧ - કરોળિયો

જ્યું ભમરિ કોઉ ભિંતકે માંહી, રુધીકે કિટકું રાખત તાહી ।
સો લટ કરત હે ભ્રંગકો ધ્યાના, ભમરિ સંગ હોત એકતાના ॥
દોહા - અપને પુરવ રુપકો, કીટ કરત નહિ ત્યાગ ।
સો ભમરિ સમ રુપકું, પાવત હે બડભાગ ॥
સોરઠા - ત્યું યહ જીવ હે જોઈ, હરિકો ધ્યાન દૃઢ કરત જબ ।
તેહી સાધર્મ્યકું સોઈ, પાવત હે હરિભક્ત તબ ।
અન્ય પદારથ જેહું, તિનકો ધ્યાન દૃઢ કરત નિત ।
તેહી સમ હોવત તેહું, ફેરફાર કછુ રહત નહિ ।
એહિ વિધિ શિક્ષા સાર, હમ ભમરિસેં ધારિ દૃઢ ।
ઉર ધારિ જગ આધાર, તદાકાર રહુ તાહી સંગ ॥૨૩॥

ચોપાઇ

હે અતિશે સમર્થ જદુભૂપા, એહી મમ ગુરુ ચોવિશ અનૂપા ।
તિનસેં અનુપમ બુદ્ધિ એહા, પ્રેમ સહિત શિખત ભયો તેહા ।
અબ નિજદેહસેં શિખ્યો જોઈ, એસિ બુદ્ધિ કહત હું તોઈ ।
સો સબ કથા પરમ સુખદાની, મોંસેં સુનહુ અધિક મુદઆની ॥૨૪॥

સુનહુ નરેશ મોર વપુ એહી, મમ ગુરુ બન્યો હે સબહિ વિધિ તેહી ।
અતિ સુખદાયક વિરતિ વિવેકા, તાહિકો કારન દેહ હે એકા ।
ઉદય વિનાશકું ધરી રહ્યો જેઉ, અશુચિ અસાર કાલવશ તેઉ ।
ઉત્તર ફલ સો સદા દુઃખરૂપા, તેહિ ધરી રહત દેહ દુઃખકૂપા ।
યાતે વિરતિ વિવેકકો તાતા, દેહ સોઈ કારણ વિખ્યાતા ॥
દોહા - પુનિ યહ દેહસેં મેં સદા, તત્ત્વ જો આત્મ વિચાર ।
તાહી જથારથ ભાવસેં, ઉર ધાર્યો કરી પ્યાર ।
સોરઠા - તદપિ નિજવપુ જેહી, શ્વાન સિંગાર[1]કો ભક્ષ દૃઢ ।
યું નિશ્ચે કિયો એહી, રહું વિદેહ સમ દેહ મધ્ય ॥
દોહા - દેહમેં આતમ બુદ્ધિ સો, સબહી ભાતિ મોય નાંહી ।
યાહિતે ભયો હું અસંગિ મેં, ફિરત હું અવનિ માંહી ॥૨૫॥

૧ - શિયાળ

ચોપાઇ

બહુત કષ્ટસેં ધન ઉપજાયો, સો ધન સંચિ અધિક મુદ પાયો ।
ઐસો પુરુષ અલ્પમતિ જેઉ, તન અભિમાની રહત હે તેઉ ।
નાશવંત એસો નિજદેહા, તિનકો કરન ચહત પ્રિય તેહા ।
ધન ત્રિય પુત્ર પશુ ગૃહ જોઉ, દાસી દાસ કુટુંબી સોઉ ।
કરત હે તેહી સમૂહ વિસ્તારા, ઈનકો પોષન કરત અપારા ।
ઐસો યહ જો દેહ દુઃખદાની, જીવકું સબવિધિ કરત હે હાની ।
અન્ય દેહકી ઉત્પત્તિ જેહી, તિનકે બીજરુપ હે તેહી ।
ઐસે કર્મ ઉપજાયકે દેહા, આપ નાશ હોય જાવત એહા ॥
દોહા - વૃક્ષ તુલ્ય જેહી ધર્મ હે, ઐસો વપુ વિખ્યાત ।
તરુ જ્યું બીજ ઉપજાયકે, આપ નાશ હોય જાત ॥૨૬॥

ચોપાઇ

યા તનકો અતિશે અભિમાના, તાહીકું ધરિ રહ્યો જીવ અજાના ।
તેહી એક ઓરસેં જિહ્વા જેહા, રસકે સ્વાદમેં ખેંચત જેહા ।
કબહુંક જલકિ પ્યાસ અતિભારી, જલપ્રતિ ખેંચત હે દુઃખકારી ।
દુજિ ઓર ઉપસ્થ હે જેઉ, મૈથુન હિત ખેંચત હે તેઉ ।
તેહિ વિધિ ત્વચા ઈન્દ્રિય હે જોઈ, સ્પર્શકિ સુખપ્રતિ ખેંચત સોઈ ।
ઉદર શાંતિ હિત અન્નકું ચહહી, શ્રવણ શબ્દપ્રતિ ખેંચત રહહી ।
ઘ્રાણ ગંધ પ્રતિ ખેંચત જબહી, લેનકું ચહત સુગંધી સબહી ।
અતિચંચલ દૃગ રુપ કિશોરા, ખેંચત રહત જનાકે જોરા ।
ઓર હૂં કર્મ ઈન્દ્રિગણ જેહી, નિજ નિજ વિષયમેં ખેંચત તેહી ॥
દોહા - જ્યું એક પુરુષકું વિરહ જુત, બહુત કામિની હોય ।
તેહી ખેંચત ચહું ઓરસેં, નિજ ગૃહ પ્રતિ સબ કોય ॥
સોરઠા - ત્યું યહ જીવકું તાત, પ્રબલ ઈન્દ્રિગણ વિષય પ્રતિ ।
ખેંચત હે સાક્ષાત, નિજ નિજ જોર જનાય બડ ॥૨૭॥

ચોપાઇ

મનુષ્ય દેહકિ દુર્લભતાઈ, તેહિ અવધૂત કહત મુદ પાઈ ।
સુનુ નરેશ પ્રભુ અજ અવતારી, એસે શ્રીપતિ અતિ સુખકારી ।
અપનિ શક્તિરૂપ જો માયા, તિનસેં વિશ્વ કિયા મન ભાયા ।
તરુ બેલિ ખગ મૃગકે વૃંદા, મશક દંશ સરીસર્પ સ્વછંદા ।
ઈન આદિક તનુ વિવિધ પ્રકારા, સ્રજિકે તાહિ પ્રભુ પરમ ઉદારા ।
તિનસેં નાંહી સંતોષકું પાયે, સબકું દેખિ મનમેં સકુચાયે ।
જબ પ્રભુ મનુષ્ય દેહ સ્રજિ રયેઉ, તબ અતીશે મુદ પાવત ભયેઉ ॥
દોહા - પુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મકું, પ્રગટ વિલોકન કાજ ।
નિરમિ બુદ્ધિ સબ મનુષ્યમેં, આપહી શ્રીમહારાજ ॥૨૮॥

દોહા - યાતે અતિ દુર્લભ તન એહા, અતિ અનિત્ય કછુ નહિ સંદેહા ।
તદપિ મોક્ષદાતા હે એહી, લગ્યો હે મૃત્યુ પિછે નિત્ય જેહી ।
જોલું ન મૃત્યુ ગ્રસત હે ધાઈ, તોલું દેહ લખી અતિ સુખદાઈ ।
નિજ કલ્યાણકે હિત તતકાલા, જતન કરત હરિજન મતવાલા ।
વિષયનકે સુખ હિત સો ધીરા, જતન કરત પરસંગ ભીરા ।
પશુ પંખિ આદિ જો ગમારા, સબમેં વિષય સુખ મિલત અપારા ॥૨૯॥

દોહા - એહિવિધિ વિમલ વિવેકસેં, ઉપજ્યો દૃઢ વૈરાગ્ય ।
જ્ઞાનસેં હરિ ઉર ધારીકે, કિયો હે ઓર સબ ત્યાગ ॥
સોરઠા - ત્યાગિકે તન અહંકાર બ્રહ્મસંગ ભયો એકરસ ।
તજિ કામાદિ વિકાર, ભુમિવિષે ફિરું અતિમગન ॥૩૦॥

ચોપાઇ

શ્રીભગવાનુવાચ

અબ સો કથા શ્રીકૃષ્ણ ઉદારા, કહત હે ઉદ્ધવકું કરી પ્યારા ।
સુનું ઉદ્ધવ સો વિપ્ર અવિકારી, અતિગંભીર બુદ્ધિ જેહિ ભારી ।
એસે મુનિ અવધૂત હે જેહા, નૃપ જદુકું યું કહીકે તેહા ।

જદુરાજા ઢિગ આજ્ઞા માગી, ચલનકું ત્યાર ભયેઉ મુનિ ત્યાગી ।
જદુરાજા તેહી વંદન કીના, અતિ પ્રારથના કિન પ્રવીના ।
તાતે પ્રસન્ન ભયેઉ તતકાલા, એસે મુનિ અવધૂત કૃપાલા ।
જેહિ વિધિ આવત ભયે મુનિ ધીરા, તેહિ વિધિ ગયેઉ પરમ ગંભીરા ॥૩૧॥

ઉદ્ધવ અપને પૂર્વજ જેહિ, ઈનહિકે પૂર્વજ હે તેહી ।
એસે જદુરાજા હે જોઈ, અધિક સચેત રું તતપર હોઈ ।
મુનિ અવધૂતકે વચન અનૂપા, તેહિ સબવિધિ સુનિકે જદુભૂપા ॥
દોહા - સુખ દુઃખ મેં સમ ભાવ જુત, સબહી સંગ કિયો ત્યાગ ।
શ્રીહરિસોં મન જોરિકે, ભયો હે ભૂપ બડભાગ ।
યાતેં ઉદ્ધવ તુમ હી યું, સબહિ સંગ તજિ તાત ।
સુખ દુઃખમેં સમ હોયકે, મોય ભજો સાક્ષાત ।
યું અવધૂતકે વચનસેં, દીનબંધુ દેવેશ ।
મુક્તાનંદકે પ્રભુ કહ્યો, ઉદ્ધવકું ઉપદેશ ॥૩૨॥

જો યહ ગ્રંથકું પ્રેમ જુત, પઢત સુનત મતિ ધીર ।
તાકે સબ બંધન ટરે, ઉરમેં વસત બલવીર ॥
સોરઠા - મુનિ અવધૂતકો ગીત, સુનિ ઉર ધારત મતિ નર ।
સો અતિ હોત પુનિત, મોહજનિત સબ દુઃખ ટરત ॥
દોહા - સંવત અઠાર ચોરાસિયો, અતિ સુખપ્રદ મધુમાસ[1] ।
રામનવમી રવિવાર દિન, પુરન ગ્રંથ પ્રકાશ ।
ગુણનિધિ ગુર્જરદેશ મધ્ય, વૃત્તાલય હરિધામ ।
તિનમેં ગ્રંથ પુરન ભયો, અતિ સુખપ્રદ અભિરામ ॥

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં એકાદશસ્કન્ધે
ભગવદુદ્ધવસંવાદે અવધૂતગીતે મુક્તાનંદમુનિકૃતટીકાયાં ચતુર્થોઅધ્યાયઃ ॥૪॥
અવધૂતગીતં સંપૂર્ણમ્ ॥

૧ - ચૈત્રમાસ

॥ વૃત્તાલયે સ ભગવાન્ જયતીહ સાક્ષાત્ ॥

મુક્તાનંદમહામુનિકૃત-કાવ્યસંગ્રહે-

ગુરુચોવીશી

મંગલાચરણ છપ્પય

ૐ નમો બ્રહ્મ અનૂપ રૂપ સચરાચરસ્વામી, નમો સદ્‌ગુરુ શ્યામ કામપૂરણ સુખધામી ।
નમો સંત સુજાન જ્ઞાન અન્ય ન જીન હોઈ, વંદનમેં ત્રય ભાવ એક વપુ જાનહુ સોઈ ॥
યહ ત્રય મંગલ રુપ હે વિઘ્ન અમંગલ સબ હરે, મૂલદાસ તિન પદકમલ વાર વાર વંદન કરે ॥૧॥

ગ્રંથમહિમા

ગુરુ ચોવીશ જ્યું લક્ષ પક્ષ સબ મતસેં ન્યારા,
જ્યામહિ અનુભવ જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્ય વિચારા ।
દત્ત મુનિ યદુ સંવાદ અનુપમ એકાદસ માંહી,
જેહી જાનન જીવ શોક કાલ ગુન કર્મ નસાહી ॥
એસી યહ અદભુત કથા જથામતિ નહી જાનહી,
શ્રી સહજાનંદ પ્રભુ ઉર વસે તબ યહ કથા લખાનહી ॥૨॥

ચોવીશ ગુરુનાં નામ

લક્ષ ગુરુ ચોવીશ દત્ત મન લીનો જાકો,
ભિન્ન ભિન્ન કરી નામ કહું અબહી મેં તાકો ।
મહી, ૧ જલ, ૨ અનલ, ૩ સમીર, ૪ વ્યોમ, ૫ રવિ,
૬ શશી, ૭ અહિ, ૮ અજગર, ૯ સિંધુ, ૧૦ પતંગ, ૧૧ કપોત,
૧૨ મીન, ૧૩ માખી, ૧૪ મૃગ, ૧૫ કુંજર, ૧૬ ભ્રમર,
૧૭ પીંગલા, ૧૮ વિહંગ, ૧૯ શિશુ, ૨૦ કન્યા, ૨૧ શરકર,
૨૨ જાનહી, મકરી ૨૩ ભૃંગી ૨૪ મૂલદાસ કહે ગુરુ ચૌવીશ બખાનહી ॥૩॥

ગ્રંથપ્રયોજન

યહ સબ ગુરુકે નામ લક્ષન અબ તિનકે ગાઉં,
દત્ત કહ્યો જ્યું હિત વિગત સો બરની સુનાઉં ।

જેહી સમઝત જદુ ભૂપ રુપ પરમાનંદ પાયો,
સોઈ સુભગ સંવાદ કૃષ્ણ ઉદ્ધવ પ્રતિ ગાયો ।
સોઈ ગુન ગાવન વિપુલ અબ મન મતિ સમ સબહી કહે,
ઈનમેં મર્મ અગાધહી સદ્‌ગુરુ બિન કોઈ ના લહે ॥૪॥

પૃથ્વી ૧

યાહી પ્રથમ લહી લક્ષ દક્ષ જન અચલ રહાવે,
ખને વાપી અરુ કૂપ કોટ કોઉ ભવન બનાવે ।
ગિરિવર ભાર અઢાર સહે અતિ તિન કર ભારા,
જડ ચૈતન્ય જીવ રહત સબહિ ભૂમિ આધારા ॥
આપ સહત દુઃખ અન્ય હિત પર ઉપકાર સદા કરે,
યાહી અનૂપ ગુન અવનીકો સંત સુદૃઢ હૃદયે ધરે ॥૫॥

જલ ૨

આપહી શીતલ અમલ ઓરકો મલ સબ હરહી,
હરે તૃષા અરુ તાપ આપ સમ શીતલ કરહી ।
સબ રસમય સુખ શાંતિ પાનતેં પ્રાણ રહાવે,
ત્યું હરિજન સુખરુપ પાસ ગયે ત્રાસ નસાવે ॥
શીતલ અમલ સુખદ અતિ યહ જલ ગુન હરિજન ગ્રહે,
સદગુરુ બીન સમજત નહી પ્રગટ વેદ આગમ કહે ॥૬॥

અગ્નિ ૩

અનલ લક્ષ યહ સાર આહાર બીન સ્વાદ સો કરહી,
જારત હિ શુભ અશુભ આઈ જ્વાલા જો પરહી ।
સંચત ના કછુ વસ્તુ અસત પ્રગટ અન્ય આશા,
ત્યું સબ કરે વ્યવહાર દોષવર્જિત હરિ દાસા ।
કાષ્ઠ દેહમેં વિકત બહુ અગ્નિ આત્મા એકહી,
એસે સંત સુજાન સો જાનત તત્ત્વ વિવેકહી ॥૭॥

વાયુ ૪

પવન લક્ષ યહ પ્રબલ વહે દિનરેન અભંગા, ।
લિપ્ત ન ગંધ સુગંધ ફીરે સબ ઠોર અસંગા ।

જગ પરઠત ગુન દોષ વાકું ગુન દૂષણ નાંહી,
ત્યું હરિજન નિરલેપ રહત માયાકૃત માંહી ।
કરે કાજ અન્ય આશ સબ વૃદ્ધિ હાની સબમાં નહી,
યાહી અમુલ્ય ગુન પવનકો જાનત સંત સુજાનહી ॥૮॥

આકાશ ૫

ગગન લક્ષ યહ ગૂઢ મૂઢ નહી જાનત સોઈ,
સદા એક રસ અખંડ પ્રીત કબહુ નહી હોઈ ।
સબકે મધ્ય આકાશ લોક સબ હે નભ માંઈ,
ત્યું હરિમેં સબ જક્ત જક્તમેં હરિ દરસાઈ ॥
વાય અભ્ર લિંગ આત્મા દૈવત ગયે નિર્મલ રહે,
યાહી લક્ષ આકાશકો સંત સુજાન સો દૃઢ ગ્રહે ॥૯॥

સૂર્ય ૬

રવિ જલ શોષત કિરણ પાઈ અવસર પુની દેવે,
લીન દીનકો ભાર આપ શિર ભુલી ન લેવે ।
ભાસત ઘટ પ્રતિબિંબ આપ ઘટમેં નહી આવે,
ત્યું મુનિ યહ તનુ સંગ અસંગી કર્મ ઉભાવે ॥
જયું રવિ ત્યું નિર્બંધ યહ કરતા અકરતા સો રહે,
મૂલદાસ માહંત જન યહ શિક્ષા રવિતેં લહે ॥૧૦॥

ચંદ્રમા ૭

શુક્લ પક્ષ સંયોગ કલા નિત્ય અધિક બઢાવે,
ઘટત શ્યામ પક્ષ સોઈ માસ ભયે સકલ નસાવે ।
કલા ઘટત અરુ બઢત ચંદ્ર એકરુપ સદાઈ,
ત્યું તન ઉત્પતિ નાશ આતમા અખંડ રહાઈ ॥
પરે દેહ તબ ના મરે ભયે ન હોય નવીનહી,
સુધા શ્રવત શીતલ સદા શશી ગુન સંત પ્રવીનહી ॥૧૧॥

સર્પ ૮

આશ્રમ કરત ન આપ સાપ રહે પર ગૃહ માંહી,
ત્યું યહ સંત મહંત રચત નહી આશ્રમ ક્યાંહી ।

ફિરત રહે સબ દેશ બેશ અવધૂત બનાઇ,
તન આદિ યહ જક્ત પ્રીત સબસેં છીટકાઇ ॥
ઉદાસીન અહો નિશ રહે ચહે ન સુખ અસ્થાનહી,
યહ શિક્ષા અહિતેં લહે મુનિવર પરમ સુજ્ઞાનહી ॥૧૨॥

અજગર ૯

આસન અચલ સદાય વિકલ કબહુ નહિ હોઇ,
તૃષ્ણા નહી મનમાંહી લોભ કબહુ નહી કોઇ ।
કબહુ મીલત ન ભક્ષ ભોગ કબહુ બહુ પાવે,
પ્રારબ્ધ વશ દેહ જાની મન દૃઢ રહાવે ॥
નિઃસ્વાદી દૂષણ તજી સહજે આવહી સો ભખે,
યહ ગુન અજગરકો સુભગ મુનિ મનમેં નિશ્ચલ રખે ॥૧૩॥

સમુદ્ર ૧૦

અતિ અગાધ ગંભીર નીર પરિપૂરણતાઇ,
બઢત ઘટત નહી લેશ ગ્રીષ્મ વરષાઋતુ પાઇ ।
ત્યું કોઇ ડારત ધુર કોઉ ચંદન ચરચાવે,
કોઉ ભાખત કટુ વચન કોઇ બહુ વિનય સુનાવે ॥
રાગ દ્વેષ નહી કાહુસે પરિપૂરન શીતલ સહી,
ગુન ગંભીર યહ સિંધુકો સંત સુજ્ઞાન રાખત ગ્રહી ॥૧૪॥

પતંગીયું ૧૧

તન ધન ભવન ભંડાર માત પિતુ ભ્રાત સનેહી,
સુત દારા પ્રિય આદી દૃષ્ટ પદારથ જેહી ।
તેહી સહ કરત ન પ્રીત રહત સબ સંગ અસંગા,
એક દીપકકે હિત તજત નિજ પ્રાણ પતંગા ॥
જો ઉપજત પુનીહી સો સત વસ્તુ નાં કહે,
મુનિવર પરમ પ્રવીન સો નિઃસ્પૃહી સબસેં રહે ॥૧૫॥

હોલો ૧૨

કપોત એક વનમાંહી કપોતનીસેં ગૃહ કીનો,
પ્રથમ ભયે દો પુત્ર તાહીસું અતિ રંગભીનો ।

એક દિન અબલા સહિત ભક્ષ કછુ લીન સીધાયે,
પીછે આય બધીક બાલ દોઉ પાશ બંધાયે ॥
તેહી હિત ખગ નારી સહિત દુઃખિત હોઈ ફંદમેં પર્યો,
યહ કપોતકો ગુન લઈ મુનિ ગૃહસ્થાશ્રમ પરહર્યો ॥૧૬॥

મીન ૧૩

જિહ્વા સ્વાદકે હિત લેત શિર સંકટ ભારી,
મરત જરત ત્રય તાપ ફીરત અતિ દિન દુઃખારી ।
કરતહી ભક્ષ અભક્ષ એક રસના સુખ કારન,
લવ સુખ હિત નર મૂઢ સહત દુઃખ કાલ અપારન ॥
સકલ ઇંદ્રિ તબ હોય વશ જબ રસનાકું વશ કરે,
એહિ મત્સ્ય ગુન ગ્રહિ સંત જન નિઃસ્વાદી વ્રત દ્રઢ ધરે ॥૧૭॥

માખી ૧૪

ધન હિત ઉદ્યમ કરત મરત પલ મૂઢ અપાના,
ખેતી ખ્યાલ મજુરી કરત કોઉ પઢત પુરાના ।
છલ બલ કરી બહુ શ્રમ જોરે ધન શકે ન ખાઈ,
દહે અગ્નિ લહે ચોર કટક[1] ભૂપતિ લે જાઈ ॥
તેહી હિત હોઈ વિકલ અતિ જ્યું મધમાખી મધુ ગયે,
તાતેં મુનિ ઉદ્યમ ત્યજી નિર્લોભી વ્રત દ્રઢ કિયે ॥૧૮॥

મૃગ ૧૫

વિપુલ મનિ બહુ કાવ્ય તાહીકી જુક્તિ ઘનેરી,
કવિત ગીત પદ છંદ રસિક બહુ ભાંતિ અનેરી ।
તેહી સુનીકે નર મૂઢ મૃગસમ રહે લુભાઈ,
ગુરુ વેશ ધરી બધિક રમત મન બાન લગાઈ ॥
સો સંસૃતિ છુટત નહી વાક જાલમહી જો પરે,
તાતે સદ્‌ગુરુ બચન ગ્રહી અન્ય બચન સબ પરહરે ॥૧૯॥

હાથી ૧૬

ગયંદ એક વનમાંહી હસ્તીની ચિત્ર નિહારી,
ભયો કામવશ અંધ પર્યો મહા કઠીન અજારી ।

૧ - સૈન્ય

તજ્યો પ્રાન દુઃખ પાઇ કામ ઇંદ્રિન હિત સોઇ,
તાતે સંત સુજાન નારી અંગ રુપ ન જોઇ ॥
સુપચ સાપની સમ લખી અષ્ટ ભાતિ મૈથુન તજે,
યહ શિક્ષા ગજતેં લહી નિષ્કામી વ્રત દૃઢ ભજે ॥૨૦॥

ભમર ૧૭

મધુકર કમલ અનેક ફીરત સ્વઈચ્છા સોઇ,
લેત સુગંધ અપાર લુબ્ધ કોઉ ઠોર ન હોઇ ।
ત્યું મુનિ ફિરે બહુ દેશ કાહુ સંગ પ્રીત ન ઠાને,
સબ ગ્રંથનકો મર્મ વિભાગ સાર સબ જાને ॥
યહ ગુન મધુકરતેં ગ્રહે રસ વિભાગ તાતેં લહે,
મન ઇંદ્રિકૃત શુભ અશુભ સકલ દોષ વર્જિત રહે ॥૨૧॥

પિંગલા - ગનિકા ૧૮

જનક નગ્રકે માંહી પિંગલા નાર સુહાગી,
કીયો શુભ શણગાર દ્રવ્ય હિત પતિ અનુરાગી ।
નિશા આધ ગઇ બીત પુરુષ ધનવંત ન પાયો,
તબ ઉપજ્યો વૈરાગ્ય આપ ધિક્કાર જનાયો ।
વિરહ ઉપજ્યો હરિકે વિષે તબ મન ઇંદ્રિ સ્થિર ભયો,
પાય પિંગલા પરમ સુખ બૃહદ્ વૈરાગ્ય ગુન યહ ગ્રહ્યો ॥૨૨॥

સમલા ૧૯

લેઇ આમિષ ખગ કુરર ગયો તે ગગન મોઝારી,
તબ તિન સજ્જન આઇ વિકલ કીયો ચંચ વિહારી ।
તબ તિન દીનો બીહાઈ તાહી પીછે સબ ધાયે,
પાયો ખગ સંતોષ જબહી આમિષ છીટકાયે ॥
યહ વિધ માની માયા તજત તબ અનૂપ સુખ પાવહી,
રહત પરમ આનંદમેં ત્રય ગુન તબ ન સતાવહી ॥૨૩॥

બાલક ૨૦

કામ ક્રોધ મદ લોભ આદિ ગુન વ્યાપત નહી,
વૃદ્ધિ હાનિ સમ તુલ્ય તાપ ત્રય નહી ઉરમાંહી ।

પાણી અગ્નિ અહિ કનક શત્રુ મિત્રહી સમ જાને,
આનંદમયી ઉદાર જકત વ્યવહાર ન જાને ।
માન મોહ તૃષ્ણા રહિત રાગ કોઉ પર ના ધરે,
યાહી લક્ષ શિશુકો લહી મુનિ જગમહી વિચરત ફિરે ॥૨૪॥

કન્યા ૨૧

કન્યા વિપ્રકી એક છનત ચાવલ કર ડોલે,
કંકન તા કરમાંહી છુવત પરસ્પર બોલે ।
કિયો એક તબ દૂર તોહું રવ મીટ્યો ન તાહી,
તબ ઉર કરી વિચાર એક રખ સબ છીટકાઈ ॥
રહ્યો એક તબ ચૂપ ભયો પીછે રવ કુંનસેં કરે,
યહ ગુન કુમારીસેં લહી એકાકી મુનિવર ફીરે ॥૨૫॥

બાણ કરનાર ૨૨

શરકર તરુતલ એક કરત શર પુષ્પ અનૂપા,
તન મન ચિત્ત તિન માંહી નાહી દેખત અન્ય રુપા ।
તબ કોઉ ભૂપતિ સૈન ગયો આગે તિન હોઈ,
વાકો શબ્દ સ્વરુપ દિખ્યો કછુ સુન્યો ન સોઈ ॥
ત્યું મુનિજન હરિ ભજનમેં અચલવૃત્તિ રાખત સહી,
મન ઇંદ્રિય ગુન મેટીકે શિક્ષા શરકરસેં લહી ॥૨૬॥

કરોળીયો ૨૩

નિજ મુખતેં વિસ્તારી મકરી[૧] બહુ જાલ બનાવે,
સો બહુ દિવસ બનાવ લેઇ નિજ વદન સમાવે ।
ત્યું મુનિ યહ સબ જકત ભયો જાનત ભ્રમમાંહી,
અખિલ વિશ્વ અનાદિ સોઇ માયાકૃત નાંહિ ॥
આપ સમાવહી આપહી સ્વઇચ્છા પ્રગટત સહી,
મકરી લક્ષ મહંત જન યહ રાખત દ્રઢ ઉર ગ્રહી ॥૨૭॥

ભમરી ૨૪ - ભૃંગી કીટકું કશત હોત તહી ભૃંગી અનૂપા,
સો બહુરી કોઉ કાલ હોય નહી કીટ સ્વરુપા ।

૧ મકરી -કરોળિયો

ત્યું સદ્‌ગુરુકે બચન સુનત નર હરિસમ હોઈ,
રહ અખંડ અવિનાશ વાસ ગર્ભ ધરે ન સોઈ ॥
કૃપા સિંધુ કરના કરી નિજ સમ નિજ જનકું કરે,
યાહી લક્ષ શુભ ભૃંગીકો મહંતસે દ્રઢ ઉર ધરે ॥૨૮॥

ગુરુમહિમા

યહ ચૌવીશ ગુરુ લક્ષ વિગત સહુ કહે વખાના,
યહ પરમારથ નાહી ઈનતે લહે ન જ્ઞાના ।
જબ મીલહી ગુરુ બ્રહ્મ સહજ તબ યહ ગુન ગાવે,
ગુરુ બિન કોટી ઉપાય કિયે ગુન એક ન પાવે ॥
તાતે તજ મન સકલ શ્રમ બ્રહ્મવેત્તા ગુરુ ખોજ અબ,
સબ જગ કરે ઉપદેશ તબ શ્રીસહજાનંદ પ્રભુ મિલહી જબ ॥૨૯॥

ગુરુમહિમા

એહી અવસર પરબ્રહ્મ પ્રગટ વિચરત જગમાંઈ,
કરત ચરિત અતિ સુભગ પ્રગટ કહે લક્ષ બુઝાઈ ।
પ્રગટ મીલાવત રામ કામ મદ ક્રોધ નસાવત,
જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્ય પ્રગટ મુક્તિ દરસાવત ॥
એસે સમર્થ સદ્‌ગુરુ પ્રગટ પ્રમાણ જન કહતહી,
તાકે વચન જબ ધરહી ઉર તબ યહ ગુન સબ લહતહી ॥૩૦॥

દર્શન ખટ મત વિપુલ વરણ અરુ આશ્રમ ચારી,
ચતુર સંપ્રદાય આદી કહત સબ લક્ષ પોકારી ।
સુનત પઠત દિન રાત મોહ ભ્રાંતિ નવ માને,
જીવ ગુરુકે શિષ્ય કછુ યહ મરમ ન જાને ॥
બ્રહ્મ ગુરુકે શિષ્ય જીવ સમજત નહી યહ સાનકું,
તાતે સદ્‌ગુરુ પદ લહે તજી કપટ અભિમાનકું ॥૩૧॥

શ્રી ગુરુ સહજાનંદ દ્વન્દ્વ મેટન ભવ ભારી,
ધરત રુપ નિત્ય નિમિત્ત સદા નિજજન હિતકારી ।

રુપ ચરિત ગુન અમિત અમિત ઉપમા શ્રુતિ ગાવે,
હરિ હર અજ અહિરાજ ધ્યાન મુનિજન સબ ધાવે ॥
કૃપાસિન્ધુ યું પ્રાનતે વિનય બાલ સુની લીજીએ,
મૂળદાસ તવ દાસ હે અભયદાન ગુરુ દીજીએ ॥૩૨॥

ગ્રંથોત્પત્તિ સમય દર્શક

સંવત અઢાર ત્રેસઠે જ્યેષ્ઠ પક્ષ શ્યામ સુહાયે,
તેરસ તિથિ ભૃગુવાર ગુરુ ચૌવીસ તબ ગાયે ।
વાજત શુભ વાજીંત્ર બજાવત ગુનિજન જૈંસે,
ત્યું પ્રેરક ગુરુ હોઈ કહાવત જનપેં ઐસે ॥
સો ગુરુ સહજાનંદ પ્રભુ પ્રગટ હે અબ અશરન શરન,
મૂળદાસકે ઉર સદા વસો યહ મૂરતિ મન હરન ॥૩૩॥

॥ ઈતિ શ્રીમૂલદાસ (મુક્તાનંદ) કૃત ગુરુચોવીશી સંપૂર્ણા ॥

॥વૃત્તાલયે સ ભગવાન્ જયતીહ સાક્ષાત્ ॥

મુક્તાનંદમહામુનિકૃત-કાવ્યસંગ્રહે-

કૃષ્ણપ્રસાદ

પદ ॥૧॥ (રાગ-ગરબી)

('ગોરસ લઈને ગોપિકા, ચાલી વેચવા કાજે' એ ઢાળ છે)

શ્રી દ્વારામતી શ્યામને, વંદુ કર જોડી ।
ચરણે શિશ નમાવતાં, નાખે બંધન તોડી ॥૧॥
શ્રીગુરુ સહજાનંદને, વંદું કરી પ્રીતિ ।
હરિ ભજવાની જે થકી, જાણી સર્વ રીતિ ॥૨॥
કર જોડી મુનિ વૃંદને, વંદું શિર નામી ।
કીધી કૃપા જે ઉપરે, બલવંત બહુનામી ॥૩॥
દ્વારામતી થકી આવિયા, જેનિ ભક્તિને ભાળી ।
શ્રીવરતાલ બિરાજિયા, વિઠ્ઠલ વનમાળી ॥૪॥
શ્રીઉદ્ધવ સંપ્રદાયના, મહા મુનિવર જાણી ।
કરુણા કરી જેમ કૃષ્ણજી, કહુ સર્વે વખાણી ॥૫॥
ભક્તવત્સલ બિરુદ રાખવા, વેગે આવ્યા મુરારી ।
મુક્તાનંદ કહે તે કથા, હવે કહું વિસ્તારી ॥૬॥

પદ ॥૨॥

સોરઠ દેશ સોયામણો, તેને મધ્ય છે ભારી ।
દુર્ગનગર રળિયામણું, અતિશે સુખકારી ॥૧॥
રાજા ઉત્તમ તે શહેરનો, હરિભક્ત કહાવે ।
દેશ દેશ થકી મહામુનિ, તિયાં ચાલિને આવે ॥૨॥
ભક્ત અચલ ભગવાનનો, સાધુસેવામાં પ્રીતિ ।
સાર અસાર વિવેકની, જાણે સર્વ રીતિ ॥૩॥
તે રાજા અતિ પ્રેમશું, ચરણે શિર નામી ।

પોતાને ઘરે રાખિયા, સહજાનંદ સ્વામી ॥૪॥
સ્વામી વશ્યા તે શહેરમાં, સંગે શિષ્ય હજારુ ।
આપે શુભ ઉપદેશને, હરે મોહ અંધારુ ॥૫॥
સદ્‌ગુરુ સ્વામી સ્વતંત્ર છે, રહ્યા ભક્તિને જોઈ ।
મુક્તાનંદ કહે તે વિના, બીજો અર્થ ન કોઈ ॥૬॥

પદ ॥૩॥

શિષ્યસહિત શ્રીકૃષ્ણને, સેવે નિત્ય સ્વામી ।
ભજન કરે અતિ ભાવસું, રહે દૃઢ નિષ્કામી ॥૧॥
સ્વામીને વચને શ્રીકૃષ્ણની, મૂરતિ સુખકારી ।
નૃપ સ્થાપી દરબારમાં, મહિમા વધ્યો ભારી ॥૨॥
વર્ષના ઉત્સવ સર્વને, કરે અતિ વિસ્તારી ।
નૃપ મનમાં એમ ચિંતવે, કેમ રીઝે મુરારી ॥૩॥
એક સમે તે શહેરમાં, ઉત્સવ તિથિ આવી ।
માઘ માસની પંચમી, સહુને મન ભાવી ॥૪॥
વાસુદેવને મંદિરે, સઉ વસંત વધાવા ।
તાલ મૃદંગ બજાવિને, લાગ્યા ગુણિજન ગાવા ॥૫॥
સંવત અઢાર એકાશિયો, એ વત્સર જાણો ।
મુક્તાનંદ કહે તે સમે, આવો ખેલ મંડાણો ॥૬॥

પદ ॥૪॥

સ્વામિના શિષ્ય અનંત ત્યાં, આવ્યા ઉત્સવ જાણી ।
નર નારી અતિ પ્રેમશું, બોલે જય જય વાણી ॥૧॥
દેશદેશથકી આવિયા, યતિ મુનિ બ્રહ્મચારી ।
રથ વાહન ચડી આવિયાં, અગણિત નરનારી ॥૨॥
શિષ્ય સહિત સ્વામી પંડ્યે, શુભ વિધિવંત રીતે ।
રુક્મિણી સહિત શ્રીકૃષ્ણને, પૂજ્યા ઘણી પ્રિતે ॥૩॥
થાળ ધરી મહા આરતી, અતિ પ્રેમે ઉતારી ।
પુષ્પની અંજલિ આપિને, કરી જય ધુનિ ભારી ॥૪॥
નાનાવિધના રંગ લૈ, નિજ ભક્તને સંગે ।

અબીર ગુલાલ ઉડાડિને, રમ્યા સ્વામી ઉમંગે ॥૫॥
વિપ્ર આદિ મુનિવૃંદને, ઘણિ જુગતે જમાડિ ।
મુક્તાનંદ કહે રીઝિયા, સ્વામી રંગે રમાડી ॥૬॥

પદ ॥૫॥ (રાગ ગરબી)

('ઓરા આવો રે મારા લેરખડા વનમાળી' એ ઢાળ છે.)

એમ કરી ઉત્સવ રે, પછી જમિયા સદ્‌ગુરુ સ્વામી ।
જમતા જોઈને રે, હરખ્યા મુનિવર નિષ્કામી ॥૧॥
જુગતે જમીને રે, ગયા નિજ આસન સુખકારી ।
પોત પોતાને રે, ઉતારે ગયાં નરનારી ॥૨॥
પાછલે પહોર રે, સ્વામી મંડપ મધ્ય આવ્યા ।
વેગે આવ્યા રે, હરિજન સહુને મન ભાવ્યા ॥૩॥
મોટે આસને રે, બેઠા મુનિવરના રાજા ।
ગુણિજન ગાવે રે વાજે ત્યાં બહુવિધ વાજા ॥૪॥
બેઠા આગળ રે, ત્યાગી નિર્મળ મનવાળા ।
પંડિત પુરાણી રે, મુખ આગળ અતિ મરમાળા ॥૫॥
વિપ્ર વિવેકી રે, બહુ વેદના અર્થ પ્રકાશે ।
મુક્તાનંદ કહે રે, તે બેઠા સ્વામી પાસે ॥૬॥

પદ ॥૬॥

સદ્‌ગુરુ સ્વામી રે, અતિ નૌતમ વાત ઉચ્ચારે ।
ચૌદ વિદ્યામાં રે, પ્રવીણ તે દ્વિજ ઉર ધારે ॥૧॥
સૌ સંન્યાસિ રે, બ્રહ્મચારી પ્રભુને પ્યારા ।
સનમુખ બેઠા રે, કરે ઉપનિષદ ઉચ્ચારા ॥૨॥
ગૃહી નરનારી રે, જ્યાં જોગ્ય ત્યાં બેઠા પાસે ।
હરિમુખ નિરખે રે, થઈ ગદગદ હર્ષ હુલ્લાસે ॥૩॥
સમીપ સંબંધિ રે, અયોધ્યા નગર નિવાસી ।
ભાઈ ભત્રિજા રે, આવ્યા ભજવા અવિનાશી ॥૪॥
સર્વે સંબંધિ રે, સ્વામીને સનમુખ શોભે ।
જોઈ સભાને રે, મહા મુનિવરનાં મન લોભે ॥૫॥

તારાગણમાં રે, જેમ પૂરણ શશી અતિ છાજે ।
મુક્તાનંદ કહે રે, એમ સંતમાં સ્વામી બિરાજે ॥૬॥

પદ ॥૭॥

સંત સભામાં રે, અતિ શોભે સદ્‌ગુરુ સ્વામી ।
કરુણા દૃષ્ટે રે, સહુને નિરખે બહુનામી ॥૧॥
દાસ સહુને રે, ઉર આનંદ અધિક વધારી ।
બોલ્યા સ્વામી રે, સદ્‌ગ્રન્થનું તત્ત્વ વિચારી ॥૨॥
સુણજો સર્વે રે, વૈષ્ણવ જન મુનિ બ્રહ્મચારી ।
ગૃહી ત્યાગી સહુ રે, સુણો હિતની વાત તમારી ॥૩॥
ભૂમંડલમાં રે, જે ઉદ્ધવ આશ્રિત કા'વ્યા ।
તે વૈષ્ણવ જન રે, શ્રીકૃષ્ણ તણે મન ભાવ્યા ॥૪॥
તેને કરવાં રે, શુભ તીરથ કરી બહુ પ્રીતિ ।
સહુ વૈષ્ણવની રે, એ આદિ અનાદિની રીતિ ॥૫॥
મુક્તાનંદનો રે, વાલો સહુને સુખકારી ।
તીરથ માહાત્મ્ય રે, કે'વા માંડ્યું અઘહારી ॥૬॥

પદ ॥૮॥

તીરથ કરતાં રે, પાપિનું પાતક નાસે ।
દયા ધર્મની રે, સુખ દુઃખ આવે દ્રશ્ય ભાસે ॥૧॥
પુરા વૈષ્ણવ રે, મળે તીર્થમાં અવિકારી ।
તેહને મળતાં રે, વધે ઉર ભક્તિબલ ભારી ॥૨॥
રામ કૃષ્ણાદિક રે, જે હરિ અવતાર કે'વાય ।
તે મૂર્તિનું રે, તીરથમાં દર્શન થાય ॥૩॥
ધૌમ્ય ને લોમશ રે, મુનિ માર્કંડ આદિ અનંતા ।
તીરથ સેવે રે, અતિ આદર કરી બુદ્ધિવંતા ॥૪॥
રાજા સર્વે રે, યુધિષ્ઠિર આદિ ઉદારા ।
કિધાં તીરથ રે, થાવા શ્રીહરિને પ્યારા ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદ રે, એમ બોલ્યા સદ્‌ગુરુ સ્વામી ।
તીરથ કરતાં રે, થાય નિર્મલ મન નિષ્કામી ॥૬॥

પદ ॥૯॥ (રાગ ગરબી)

('લટકાળા તારે લટકે રે, લેરખડાં હું લોભાણી' એ ઢાળ છે)

એમ બોલ્યા સદ્‌ગુરુ સ્વામી રે, સાંભળજો હરિજન વાણી ।
જેમ રીઝે હરિ બહુનામી રે, તેમ તમને કહુ હિત જાણી ॥૧॥
જે મારા શિષ્ય કહાવે રે, તે હરિજન મન વિચારી ।
ઉર વાત અચળ ઠેરાવો રે, કહું સહુને અતિ સુખકારી ॥૨॥
દૃઢ ભક્તિ મનમાં ધારી રે, તીરથ કરવાં અતિ પ્રીતે ।
જેમ રીઝે દેવ મુરારી રે, રહેવું અતિ ઉત્તમ રીતે ॥૩॥
કરે સ્નાન દાન હરિસેવા રે, તીરથમાં દૃઢ ભક્તિ કરી ।
આપે અમૃત ભોજન મેવા રે, વૈષ્ણવ વિપ્રને મોદ[1] ભરી ॥૪॥
એવી રીતે તીરથ કરતાં રે, પાપ સર્વે પ્રલય થાશે ।
ચિત્ત શ્યામળીયામાં ધરતાં રે, મનના મળ સર્વે જાશે ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદ ઉમંગે રે, સહુ હરિજનને સુખ કરવા ।
સ્વામી બોલ્યા નિજજન સંગે રે, મોહનજીમાં મન ધરવા ॥૬॥

પદ ॥૧૦॥

વળી બોલ્યા સદ્‌ગુરુ વાણી રે, સહુ હરિજનસું હેત કરી ।
આજ સહુથી અધિક પ્રમાણી રે, દ્વારામતી જ્યાં આપ હરી ॥૧॥
જે જે તીરથ જગમાં કાવે રે, માહાત્મ્ય તેનું પ્રગટ ઘણું ।
તોય દ્વારકા તુલ્ય ન આવે રે, અતિ માહાત્મ્ય એ ધામતણું ॥૨॥
સહુ મનવાંછિત ફલ આપે રે, શ્રીદ્વારામતી ધામધણી ।
મહાકર્મનાં બંધન કાપે રે, જેહની કીરતિ પ્રગટ ઘણી ॥૩॥
જીયાં રુક્મિણીનાથ રંગિલો રે, નિત્ય રણછોડ બિરાજે છે ।
છોગાળો છેલ છબિલો રે, અતિ સુંદર છબી છાજે છે ॥૪॥
કર્યાં કનક ભુવન અતિ કોડે રે, વિશ્વકર્મા મન રાખિને ।
કરિ પોળ્ય કનકને ટોડે[2] રે, જલમાં પાયા નાખીને ॥૫॥
ત્યાં શ્રીસોતા જગસ્વામી રે, અખંડ બિરાજે અવિનાશી ।
કહે મુક્તાનંદ બહુનામી રે, નિત્ય દ્વારામતિના વાસી ॥૬॥

૧. - આનંદથી, ૨. - દરવાજે

પદ ॥૧૧॥

વળી બોલ્યા સ્વામી વિચારી રે, સાંભળજો સહુ ચિત્ત રાખી ।
કહું હિતની વાત તમારી રે, જદુપતિનો મહિમા દાખી ॥૧॥
શ્રીહરિ નિજકુળ સંહારી રે, અંતર્ધાન થયા જ્યારે ।
પ્રભુ લીધું મનમાં વિચારી રે, નિજમંદિર રાખ્યું ત્યારે ॥૨॥
સિન્ધુ પણ તેમજ કીધું રે, હરિમંદિર તજિ અન્ય બોળ્યું ।
સહુ હારદ જાણી લિધું રે, કનક કિચમાં રગદોળ્યું ॥૩॥
પ્રભાસમાં નિજકુળ મારી રે, અંતર્ધ્યાન થયો રસિયો ।
સર્વ ભૂનો ભાર ઉતારી રે, નિજમંદિર આવી વસિયો ॥૪॥
નિત્ય કનક ભુવનમાં રાજે રે, આપણ સર્વને સુખ કરવા ।
એમ નિત્ય નૌતમ છબિ છાજે રે, નિજજનનાં મનડાં હરવા ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદ કહ્યું સ્વામી રે, એ તીરથ મુક્તિ આપે ।
જિયાં સદા બહુનામી રે, કર્મતણાં બંધન કાપે ॥૬॥

પદ ॥૧૨॥

કલિયુગમાં એ પુરી જેવું રે, તીરથ બીજું કોઈ નહી ।
નિત્ય શ્રીરણછોડને સેવું રે, દ્વારામતિમાં વાસ રહી ॥૧॥
તે માટે મુનિવર ત્યાગી રે, ગૃહી હરિજન એ ઉર ધરજો ।
તમે છો સર્વે બડભાગી રે, દ્વારામતિ તીરથ કરજો ॥૨॥
ત્યાં જૈ તીરથ વિધિ કરવો રે, શ્યામળિયામાં ચિત્ત ધારી ।
તીરથ જૈ લોભ પરહરવો રે, હરિ ભજવા આનંદકારી ॥૩॥
ગૃહસ્થને પુણ્ય વિશેષે રે, કરવું તીરથમાં જૈને ।
તે કોટિઘણું ફળ લેશે રે, આપે કૃષ્ણાર્પણ કહીને ॥૪॥
તીરથ જૈ મુનિવર જ્ઞાની રે, પૂજવા અતિશે પ્રેમ કરી ।
જે ધીરજવંત મહાધ્યાની રે, ઉરમાં રાખે અખંડ હરિ ॥૫॥
એમ સર્વેને સ્વામી રે, સંબંધી સામુ ભાળી ।
કહે મુક્તાનંદ બહુનામી રે, વાત કહી અતિ મરમાળી ॥૬॥

પદ ॥૧૩॥ (રાગ ગરબી)

('ચાલ સખી જોવાનેરે જાઈયે' એ ઢાળ છે)

અવધપુરીથકી આવ્યા સંબંધી, સ્વામીને દર્શન કાજ રે ।

INDEX

વિપ્ર વિવેકી પ્રભુસંગ પ્રીતિ, જોઈને રીઝ્યા મહારાજ રે ॥૧॥
મોટેરા બંધુ સ્વામીના, રામપ્રતાપ કે'વાય રે ।
તેહના પુત્ર તે નંદરામજી, વાલા સદા જદુરાય રે ॥૨॥
ઈચ્છારામજી ભાઈ નાનેરા, તેહના સુત ગોપાળ રે ।
મગન રહે હરિરૂપમાં નિશદિન, ઉર ધરી દીનદયાળ રે ॥૩॥
મનછારામજી પુત્ર મામાના, એ ત્રણને કહ્યું સ્વામી રે ।
સંબંધી સર્વ જાઓ દ્વારિકાં, નિરખો હરિ બહુનામી રે ॥૪॥
ઉદ્ધવને આશ્રિત જે વૈષ્ણવ, તેને તો જાવું જરૂર રે ।
નિરખો જૈ રણછોડ છોગાળો, આંહિથી નહિ ઘણું દૂર રે ॥૫॥
ત્રિસ યોજન છે દ્વારિકા નગરી, માટે શીઘ્ર[1] સધાવો રે ।
મુક્તાનંદનો નાથ કે' તમને, ક્યાં મળે અવસર આવો રે ॥૬॥

પદ ॥૧૪॥

સ્વામી સંબંધિસું બોલિયા પ્રીતે, સાંભળજો એક ધ્યાન રે ।
ગોમતીજીમાં નાહીને પ્રેમે, દેજ્યો યથાવિધિ દાન રે ॥૧॥
શંખ ચક્ર ગદા પદ્મની છાપું, લેજો કરી બહુ ભાવ રે ।
દ્વારિકાનાથનું દર્શન કરવા, વસજો જઈ નાવ રે ॥૨॥
શંખોદ્ધારમાં જૈને આપજો, શક્તિ પ્રમાણે દાન રે ।
પ્રેમસહિત રણછોડ છોગાળો, નિરખજો કરુણાનિધાન રે ॥૩॥
બ્રહ્મભોજન કરી સંત જમાડી, આવજો ગોપી તળાવ રે ।
પિંડારે જૈ પિતૃ તારજો, રાખજો એજ ઠેરાવ રે ॥૪॥
સ્વામીનાં વચન સુણી કર જોડી, બોલિયા કોસલવાસી રે ।
વચન તમારે દ્વારિકા જાસું, કરુણા કરી અવિનાશી રે ॥૫॥
દ્વારામતી જઈ તીરથનો વિધિ, કરશું તે શક્તિ પ્રમાણે રે ।
મુક્તાનંદ કે' એમ કહી દ્વિજ, તૈયાર થયા તે ટાણે રે ॥૬॥

પદ ॥૧૫॥

વિપ્ર વળી કર જોડી વિનય કરી, સ્વામીને કહ્યું એહ રે ।
મારગનાં પુરગામનો ભેદુ[2], વૈષ્ણવ મોકલો તેહ રે ॥૧॥
મારગના ભેદુને સંગે, દ્વારામતી અમે જાઈએ રે ।

૧. તત્કાળ - ઝડપથી ૨. - જાણકાર

વચન તમારા શિરપર ધરી, હમણાંજ તતપર થાઈએ રે ॥૨॥
વિપ્રનાં વચન સુણી શ્રીસ્વામી, લીધિ વાત વિચારી રે ।
દૂર દેશના વિપ્ર છે માટે, ભોમિયો કરવો ત્યારી રે ॥૩॥
સર્વ સભામાં તેવો હરિજન, ખોળિયો સદ્‌ગુરુ સ્વામી રે ।
સચ્ચિદાનંદ નામે મહા મુનિવર, દૃઢમતિ અતિ નિષ્કામી રે ॥૪॥
શુદ્ધ સમાધિનિષ્ઠ તે સાધુ, નિર્ભય જડભરત તેવા રે ।
કરુણાની દૃષ્ટે વિલોકીને સ્વામી, જાણ્યા તે મોકલ્યા જેવા રે ॥૫॥
હે મુનિવર તમે કૃષ્ણભક્ત છો, સંતમાં પૂજ્ય કહાવો રે ।
મુક્તાનંદનો નાથ કે' દ્વિજને, દ્વારામતી પરસાવો[1] રે ॥૬॥

પદ ॥૧૬॥

સચ્ચિદાનંદને કરુણા કરીને, ફરી બોલ્યા ગુરુદેવ રે ।
મુનિ તમે એ મારગના ભેદુ, ત્યાર થાવો તતખેવ રે ॥૧॥
બિજા પણ બહુ સાધુના મનમાં, દ્વારિકાં જવાની આશ રે ।
શીતકાલ વીતે સૌ જાશે, નિરખવા શ્રીઅવિનાશ રે ॥૨॥
અવધપુરીવાસિને સંગે, જાવાને થાજો ત્યાર રે ।
જાવા જોગ્ય તમે છો મુનિવર, જાણો વિવેક વિચાર રે ॥૩॥
નિજનિજ ઘર પ્રત્યે આંહીથી, મોકલવા છે ઓંણ[2] રે ।
તે માટે એ હારદ તમ વિના, બિજો તે જાણે કોણ રે ॥૪॥
તે માટે તમે ચિવટ રાખી, જાત્રા કરાવી આવો રે ।
મારગમાં સુખી થાય તે કરજો, પરમ વિવેકી કહાવો રે ॥૫॥
વાસુદેવની ઈચ્છા હશે તો, હું પણ સંતને સંગ રે ।
મુક્તાનંદનો નાથ કે' આવીશ, દ્વારિકા અતિ ઉમંગે રે ॥૬॥

પદ ॥૧૭॥ (રાગ ગરબી)

('સહજાનંદ સ્વામીરે કે, ભજ દૃઢ ભાવ ભરી' એ ઢાળ છે)

એવી સાંભળિ મુનિવર રે કે, મહાપ્રભુની વાણી ।
મન મગન થયા છે રે કે, સુખદાયક જાણી ॥૧॥
ગુરુ વચન ગ્રહીને રે કે, ચરણમાં શિષ ધરી ।
કર જોડીને બોલ્યા રે કે, મુનિવર વિનતિ કરી ॥૨॥

૧. - મોકલો, ૨. - આ સાલ

INDEX

પ્રભુવચન તમારાં રે કે, પાળિસ પ્રેમ ભરી ।
આવો અવસર દુર્લભ રે કે, મુજને ન આવે ફરી ॥૩॥
તન મન ધન અર્પ્યું રે કે, તમને જે દીનથી ।
વેચો તો વેચાયરે કે, શું ઘણું દાખું કથી ॥૪॥
તમને રીઝવવા રે કે, જાઈસ વિપ્રસંગે ।
મને દ્વારિકા જાવારે કે, ઉમંગ વાધ્યો અંગે ॥૫॥
આપી ટીમણ[1] વિપ્રને રે કે, વેગે ત્યાર કરો ।
મુક્તાનંદના સ્વામીને રે કે, એ ચિંતા પરહરો ॥૬॥

પદ ॥૧૮॥

મુનિવરની વાણી રે કે, મનમાં ધારીને ।
બોલ્યા સદ્‌ગુરુ સ્વામી રે કે, વચન વિચારીને ॥૧॥
મયારામજી વિપ્રને રે કે, પુછ્યું પ્રેમ ભરી ।
યાત્રાનું મુહૂર્ત રે કે, જો જો શોધ કરી ॥૨॥
આ અમારા સગા સઉ રે કે, જાશે દ્વારામતી ।
એનું મુહૂર્ત જોતાં રે કે, ફેર ન રાખો રતી ॥૩॥
તેતો વિપ્ર વિવેકી રે કે, સ્વામીનો શિષ્ય ખરો ।
ખરચે ખરચાવે રે કે, સૌને ધર્મ વરો ॥૪॥
દ્વિજ ધર્મધુરંધર રે કે, સત્યથી નવ ડોલે ।
શિર જાય તો મુખથી રે કે, જુઠું નવ બોલે ॥૫॥
એવા વિપ્રને પ્રેર્યો રે કે, સદ્‌ગુરુ સુખકારી ।
મુક્તાનંદ કે' તે દ્વિજ રે કે, મગન થયો ભારી ॥૬॥

પદ ॥૧૯॥

વૃદ્ધ વિપ્ર વિવેકી રે કે, સદ્‌ગુરુ વચન ગ્રહી ।
મોટી પાઘડીમાંથી રે કે, ટીપણું હાથ લહી ॥૧॥
જોષી મુહુર્ત જોયું રે કે, યાત્રા યોગ્ય ઘણું ।
જોયું ચંદ્રતણું ફલ રે કે, ફેર ન રાખ્યો અણું ॥૨॥
પછી સ્વામીને સનમુખ રે કે, તે દ્વિજ વાત કહી ।
પ્રભુ નવમીનું મુહૂર્ત રે કે, શોધીને કીધું સહી ॥૩॥

૧. - ભાથુ રસ્તામાં જમવા માટેનુ ભોજન

પછી સ્વામીએ પ્રેર્યા રે કે, દ્વારિકાં જાઓ તમે ।
અજવાળી નવમીનું રે કે, મુહૂરત જોયું અમે ॥૪॥
પછી કોસલવાસી રે કે, ગુરુને પ્રણામ કરી ।
ચાલ્યા મુનિવર સંગે રે કે, ભજતા કૃષ્ણ હરી ॥૫॥
સૌ દ્વારકાંનાથનું રે કે, ચાલતાં ભજન કરે ।
મુક્તાનંદ કે' તેમ તેમ રે કે, વેગે પગલાં ભરે ॥૬॥

પદ ॥૨૦॥

મુનિસોત તે બ્રાહ્મણ રે કે, ચોંપેથી ચાલે ઘણું ।
ઈચ્છે દર્શન વે'લું રે, દ્વારિકાંનાથ તણું ॥૧॥
મહા વદ્ય પડવામાં રે કે, ગોમતી તીર ગયા ।
દેખી મૂળ દ્વારકાં રે કે, મન ઘણું મગન થયા ॥૨॥
આવ્યા ગુગળી[1] બ્રાહ્મણ રે કે, ધાઈને તે ટાણે ।
પરધન હરવાની રે કે, જુક્તિયો બહુ જાણે ॥૩॥
તેણે ગોમતીજીમાં રે કે, નાહ્યાની ના પાડી ।
રંક યાત્રિને રોકી રે કે, ધન લુંટે દાડી ॥૪॥
ધન આપશો ત્યારે રે કે, ગોમતી સ્નાન થશે ।
નહી તો લાંઘણ[2] કરી કરી રે કે, સૌના પ્રાણ જશે ॥૫॥
ત્યાંના વિપ્રની વાણી રે કે, સાંભળી ભયકારી ।
મુક્તાનંદ કે' કોશલ રે કે, દ્વિજ ધડક્યા ભારી ॥૬॥

પદ ॥૨૧॥ (રાગ ગરબી)

('સાંભળ વાત કહુ એક છાની' એ ઢાળ છે)

કોસલ વાસીએ લીધું વિચારી, ધન આપ્યા વિના થાશે ખુવારી ॥૧॥
જે માગ્યું તે તરત ધન આપ્યું, ગૃહી વિપ્રે કર બંધન કાપ્યું ॥૨॥
નંદરામ આદિક શુભ રીતે, ગોમતીસ્નાન કર્યું અતિ પ્રીતે ॥૩॥
ત્યાગીને તીરથમાં સહુ જાણે, આડ્ય અટક નહી કોય ઠેકાણે ॥૪॥
પુછ્યા વિના નાહ્યા ગોમતી વારી, સચ્ચિદાનંદ મુનિ મેલ્યા વિસારી ॥૫॥
મુક્તાનંદ કહે મુનિવર જ્ઞાની, એકલા રહી ગયા દૃઢમતિ ધ્યાની ॥૬॥

૧. પંડા ૨. ઉપવાસ

પદ ॥૨૨॥

મંદમંદ ગતિ ચાલતા સ્વામી, ગોમતી તીર ગયા નિષ્કામી ॥૧॥
કૃષ્ણનાં ક્રીડા સ્થાનને જોઈ, મુનિ હરિરૂપ રહ્યા મન મોઈ ॥૨॥
હરિમૂર્તિ મુનિવર ઉર ધારી, પુલકિત તન લોચન વહે વારી ॥૩॥
આતમનિષ્ઠ અધિક મુનિ ત્યાગી, જોગીરાજ પ્રભુપદ અનુરાગી ॥૪॥
દેહભાગ અંતરથી વિસારી, ગજની પેઠ્યે આવ્યા અવિકારી ॥૫॥
આતમારામ અકિંચન ધ્યાની, મુક્તાનંદ કહે મુનિ વિજ્ઞાની ॥૬॥

પદ ॥૨૩॥

એવા અકિંચન મુનિ નિરમોઈ, ગુગલી સર્વ રહ્યા તેને જોઈ ॥૧॥
પિંડ ધરે ભૂમિ પર જ્યારે, કાગડા વીંટિ વળે બહુ ત્યારે ॥૨॥
તેમ મુનિને વિટ્યા દ્વિજ ધાઈ, ધન અર્થી નહિ બીજી સગાઈ ॥૩॥
બાલક વૃદ્ધ જુવાન ત્યાં આવી, વળગી પડ્યા યજમાન બનાવી ॥૪॥
ચારે કોરથી લુગડાં તાણે, મુનિવર મનમાં રોષ ન આણે ॥૫॥
મુક્તાનંદ કહે મુનિવર જ્ઞાની, ગુગળિયે ગળ્યા જડ અભિમાની ॥૬॥

પદ ॥૨૪॥

ગુગળી વિપ્રને લેશ ન જ્ઞાન, મુનિવરને ગણ્યા કપટિ સમાન ॥૧॥
કોઈ કહે આતો ઉન્મત્ત ભારી, કોઈ કહે આતો કેંફનો આરી[1] ॥૨॥
કોઈ કહે ઠગ ધુતવા આવ્યો, ઉપર સાધુનો વેશ બનાવ્યો ॥૩॥
એવાં વચન કહિ પાછા ધકેલિ, ગોમતીમાં ગયા સંતને મેલી ॥૪॥
અવધપુરિવાસી જિહાં નાયા, ધન સારું તિહાં ગુગલી ધાયા ॥૫॥
મુક્તાનંદ કહે ધનસું સગાઈ, જોરે આયે તુલસી દલ ધાઈ ॥૬॥

પદ ॥૨૫॥ (રાગ ગરબી)

("ઓરા આવોરે અલબેલા' એ ઢાળ છે)

ચાલવે સમર્થ નહિ મુનિ જ્ઞાની, મારગમાં બેઠા દૃઢ ધ્યાની ॥૧॥
ત્રણે અવસ્થાથી પર જૈને, બેઠા સમાધિમાં સ્થિર થૈને ॥૨॥
બ્રહ્મસ્વરૂપમાં વાસ કરીને, મુનિ બેઠા હરિ ધ્યાન ધરીને ॥૩॥
કોશલવિપ્ર શ્રીગોમતી નાઈ, વિપ્રને દાન દઈ સુખદાઈ ॥૪॥
વેગે સંત સમીપ તે આવ્યા, ધ્યાની મુનિ દ્વિજને મન ભાવ્યા ॥૫॥
મુક્તાનંદ કહે મુનિને જોઈ, દેખી સમાધિ રહ્યા મન મોઈ ॥૬॥

૧. - આદી

પદ ॥૨૬॥

સંતની જોઇ સમાધિ ભારી, કૌશલ વિપ્ર રહ્યા છે વિચારી ॥૧॥
મારગમાંથી ઉપાડી લઈને, મુક્યા અન્ય ઠેકાણે જૈને ॥૨॥
પછી બોલ્યા ગોપાળ પ્રમાણી, સુંણો નંદરામજી મારી વાણી ॥૩॥
આપણે શું કરવું હવે ભાઈ, જે કરે સૌની થાય ભલાઈ ॥૪॥
મનછારામજી મનમાં તપાસી, બોલ્યા ઉર ધરી શ્રીઅવિનાશી ॥૫॥
મુક્તાનંદનો શ્યામ સંભારી, કહીશ હું વારતા અતિ સુખકારી ॥૬॥

પદ ॥૨૭॥

સંતને કેમ કરી સંગ લેવાશે, મુકી ગયે મહા અધર્મ થાશે ॥૧॥
તે માટે આપણે રહીએ આંહી, મુનિ તજી જાવું ઘટે નહિ કયાંહિ ॥૨॥
તે પ્રત્યે બોલ્યા ગોપાલજી વાણી, સંતની રીત સરવ મેં જાણી ॥૩॥
એ મુનિવરની સમાધી ભારી, ઉતરે નહિ કોયની ઉતારી ॥૪॥
ક્યારેક ત્રણ દિવસ સ્થિતિ થાય, ક્યારેક પાંચ દિવસ વહી જાય ॥૫॥
મુક્તાનંદ કે' કૈયે દશ દહાડે, મુનિવર ઉઠી નયણ ઉઘાડે ॥૬॥

પદ ॥૨૮॥

વળી બોલ્યા ગોપાળ વિચારી, મુનિ સચ્ચિદાનંદની સ્થિતિભારી ॥૧॥
પંદર દિવસ પણ થાય સમાધિ, ભજનમાં ભાસે નહિ તનવ્યાધિ ॥૨॥
દીર્ઘ સમાધિ એહની જાણું, દિવસના નિયમનું નહિ ઠેકાણું ॥૩॥
એમ સુણી નંદરામ કહે ભાઈ, જાત્રા કીજે ઉતાવળા ધાઈ ॥૪॥
આઠ કે નવ દિવસને વાંસે, પાછા આવશું મુનિવર પાસે ॥૫॥
તીરથમાં નહિ સંતની ચિંતા, મુક્તાનંદ કહે દ્વિજ બુદ્ધિવંતા ॥૬॥

પદ ॥૨૯॥ (રાગ ગરબી)

('રંગીલા રંગડાને ચટકે રે' એ ઢાળ છે)

તીરથમાં પરમાર્થ જાણીરે, વળી નંદરામ કહે વાણીરે ॥૧॥
તીરથમાં સંત રહે સુખિયારે, ન થાય કોઇ કાળે દુખિયારે ॥૨॥
તીરથમાં ત્યાગી બહુ આવેરે, ભજન કરે નિર્ગુણ નિરદાવેરે[1] ॥૩॥
તીરથ એ ઘર ત્યાગી કેરુરે, કહ્યું છે મુનિવર ઘણેરુરે ॥૪॥

૧ નિરદાવે રે - અર્થ સ્પષ્ટ નથી

એવાં એનાં વચન સુણિ કાનેરે, સાચાં ગળ્યાં મતિને અનુમાનેરે ॥૫॥
મુક્તાનંદ તે દિન ત્યાં રહીનેરે, પ્રભાતે ચાલ્યા સજજ થઈનેરે ॥૬॥

પદ ॥૩૦॥

આરંભડે જૈ પૈસા દૈનેરે, તરત ચાલ્યા છાપો લૈનેરે ॥૧॥
નાવે ચઢી ખાડી પાર થયારે, પછી દ્વિજ શંખોદ્ધાર ગયારે ॥૨॥
પુરી તે પ્રભુને ઘણી પ્યારીરે, જોઈ દ્વિજ મગન થયા ભારીરે ॥૩॥
તીરથનો કર સર્વ આલીરે, ગયા દ્વિજ હરિમંદિર ચાલીરે ॥૪॥
નયણાં ભરી નિરખ્યા બહુનામીરે, છોગાળો દ્વારામતી સ્વામીરે ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદ અઘહારીરે, મોહનમુખ નિરખ્યું સુખકારીરે ॥૬॥

પદ ॥૩૧॥

પ્રેમે કરિ પૂજન કીધુંરે, પ્રસાદી ચરણામૃત લીધુંરે ॥૧॥
યથાશક્તિ સર્વ વિધિ કિધોરે, તીરથમાં લાવ ઘણો લિધોરે ॥૨॥
બ્રાહ્મણને મોદક જમાડીરે, કરે દ્વિજ હરિદર્શન દાડીરે ॥૩॥
વિવેકી સંત સર્વ લાવીરે, જમાડે પ્રેમે પધરાવીરે ॥૪॥
પુરીમાં પાંચ દિવસ રહીનેરે, વળ્યા પાછા તતપર થઈનેરે ॥૫॥
અહોનિશ મુનિને સંભારેરે, અર્ધ ક્ષણ કોઈ ન વિસારે રે ॥૬॥
કહે મુક્તાનંદ મુનિ સારુરે, આવ્યા દ્વિજ વેગે જેમ વારુ[1] રે ॥૭॥

પદ ॥૩૨॥

વેગે દ્વિજ ગોમતીમાં જઈનેરે, ખોળ્યા મહામુનિને ચિત્ત દઈનેરે ॥૧॥
ન દીઠા ક્યાંઈ મુનિ જ્યારેરે, નાહ્યા ફરી ગોમતીમાં ત્યારેરે ॥૨॥
આવ્યા તજી ખોળ્યાની આશારે, મુકે દ્વિજ દુઃખિયા નિઃશ્વાસારે ॥૩॥
જે દિ દ્વિજ શંખોદ્ધાર ગયારે, તે દિ મુનિ જાગી ત્યાર થયારે ॥૪॥
જાણ્યું દ્વિજ ગયા અંકિત થાવા રે, ચાલ્યા મુનિ ગોમતીજી ના'વારે ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદ મુનિ ત્યાગીરે, નાહ્યાની આજ્ઞા જઈ માગીરે ॥૬॥

પદ ॥૩૩॥ (રાગ ગરબી)

('સાંભળ્ય સજનીરે લાલતણી કહુ લીલા' એ ઢાળ છે -)

તીરથ કાંઠેરે, ધનલોભી દ્વિજ ભારી। હસી હસી બોલ્યારે, સંતનું વેણ સંભારી ॥૧॥
ગોમતી ના'વારે, સંતનો વેશ બનાવ્યો। શું મુખ લૈને રે, આજ્ઞા લેવા આવ્યો ॥૨॥

૧. - વાયરા માફક

ધન જ્યારે આપીશરે, ત્યારે આજ્ઞા જડસે। નહીતો તુંજ પરરે, લાકડિયો, બહુ પડશે ॥૩॥
દ્વિજ આદિ મળીરે, તિરસ્કાર બહુ કીધા। ગોમતી ગંગારે, ના'વા પણ નવ દીધા ॥૪॥
ધન નારીનેરે, નથી અડતો એમ જાણી। શિષ્ય સ્વામીનોરે, પાખંડી પરમાણી ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદરે, મુનિને સૌ સંતાપે । ઈર્ષ્યા રાખીરે, અન્ન પણ કોઈ ન આપે ॥૬॥

પદ ॥૩૪॥

એમ અનાદરરે, પુરવાસીનો જાણી। મુનિ ધરી ધીરજરે, સમરે શારંગપાણી ॥૧॥
સહજ સ્વભાવેરે, નિજ તનશું નહિ પ્રીતિ। મન ધરી હરિમાંરે, ષટ ઉર્મીને[1] જીતિ ॥૨॥
માટે મુનિવરરે, અન્ન કોઇ પાસ ન માગે। દિનદિન અધિકા રે, હરિચરણે અનુરાગે ॥૩॥
ત્રણ દિવસ લગીરે, મુનિવર અન્ન જળ ત્યાગી। ગોમતી તીરેરે, ભજન કરે બડભાગી ॥૪॥
તોપણ નિર્દયરે, નાહ્યાની ના પાડી । કઠણ વચન કહીરે, સંતાપે ઘણું દાડી ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદરે, સાંભળી સૌની વાણી । નહિ દીયે ના'વારે, લીધિ વાત પ્રમાણી ॥૬॥

પદ ॥૩૫॥

ત્યાં થકી ચાલ્યારે, હરિઇચ્છા એમ જાણી। હસિયા દુરિજનરે, અમરષ[2] મનમાં આણી ॥૧॥
ક્રોધ તજીનેરે, ભુખ તરષ પણ જીતિ। ગયા આરંભડેરે, ચોથો દિન ગયો વીતિ ॥૨॥
આરંભડામાંરે, છાપને લેવા સારુ । ભુખ્યા નિરધનરે, કલપે લોક હજારુ ॥૩॥
લાંઘણ ચોરેરે, રુદન કરે નરનારી। ભૂપર લોટેરે, ત્રાહિ ગોવિન્દ પોકારી ॥૪॥
જમપુર જેવુંરે, આરંભડાને જોઈ। તે સત્ય માન્યુંરે, કે'તાં લોક વગોઈ ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદરે, આરંભડાનાં વાસી । જમના જેવું રે, બોલે રુપ પ્રકાસી ॥૬॥

પદ ॥૩૬॥

લાંઘણ ચોરેરે, કોઈ બે લાંઘણવાળા। કોઈ ત્રણ લાંઘણરે, કરીને થૈ ગયા કાળા ॥૧॥
પાંચ ને છે છોરે, દિનના કોઈ ઉપવાસી। મરવા જેવા રે, થૈ સમરે અવિનાશી ॥૨॥
વૃદ્ધ ને બાળક રે, ભુખે ચીસો પાડે। પડયાં સરખાં રે, સૌને પેટ દેખાડે ॥૩॥
મુખ ભુખડિયેરે, મડદા સરખાં ભાસે। જીવન જેવુંરે, લાગે શ્વાસ ઉછવાસે ॥૪॥
પેટ ભુખડિયેરે, વળગ્યાં વાંસે જૈને, અબળાઓ એવીરે, કલપે દુઃખણી થૈને ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદરે, ત્યાંના લોક હરામી । દુઃખિયા દેખીરે, કરે અપકીર્તિ સામી ॥૬॥

૧ - કામ, ક્રોધ આદિ છ વિકાર, ૨ - અમર્ષ - ગુસ્સો

પદ ॥૩૭॥ (રાગ ગરબી)

('વાલા રમઝમ કરતા કાન, મારે ઘેર આવોરે' એ ઢાળ છે)

મારગડે વનમાં ચોર, ધન હરી લીધું રે ।
ભુખે ધ્રુજે થરથર દેહ, જળ નથી પીધું રે ॥૧॥
એવા વિપ્રને સાધુ અનેક, પૈસા સારુરે ।
પીડે છાપુના દેનાર, રંક હજારુરે ॥૨॥
એવું દેખીને દારુણ પાપ, મન દુખાણારે ।
સાધુ સહી ન શકે પરતાપ, અતિ અકળાણારે ॥૩॥
ભુખે મરીને સુકાણા કંઠ, લાંબી વાણીરે ।
કર જોડીને સમ બહુ ખાય, સ્વારથ જાણીરે ॥૪॥
તેને છાપોના દેનાર, નિરધન ભાળીરે ।
કરે રાંક ઉપર બહુ રીસ, આપે છે ગાળીરે ॥૫॥
તેવાં ગામનાં લોક ગમાર, અવળું બોલેરે ।
મુક્તાનંદ માણસ સર્વ, ત્યાં જમ તોલેરે[1] ॥૬॥

પદ ॥૩૮॥

મુનિ આરંભડાનાં લોક, નિરદય જોઈરે ।
જેમાં દાન દયાનું વેણ, ન બોલે કોઈરે ॥૧॥
કોઈ સાધુ નિરધન રંક, મરવા જેવારે ।
બળે જઠરાગ્નિમાં અંગ, નહિ ધન દેવારે ॥૨॥
એવું જાણી ધખાવી છાપ, કાષ્ઠ અંગારેરે ।
દાંત ભીંસીને દાબે છાપ, રીસને મારેરે ॥૩॥
મુનિ સહજ સ્વભાવે દયાલ, દયા ઘણી મનમાંરે ।
દેખી રાંક ઉપર અતિ રોષ, કંપ્યા તનમાંરે ॥૪॥
મુનિ છાપ દેનારા પાસ, ચાલીને આવ્યારે ।
તેને માન દઈ મુનિરાજ, હસી બોલાવ્યારે ॥૫॥
તમે કૃષ્ણના ભક્ત કૃપાલ, કરુણા કીજેરે ।
મુક્તાનંદ મુનિ કહી વાત, છાપો દીજેરે ॥૬॥

---

૧ - સમાન

INDEX

પદ ॥૩૯॥

તેતો સાંભળી સંતની વાત, હસિયા ભારીરે ।
તેમાં બોલ્યા ખલેશ્વર[૧] એક, અતિ અહંકારીરે ॥૧॥
આતો બળધિયા સરખો એક, આંકો તો સારુરે ।
છુટો ચરસે તજી મરજાદ, ધર્મ તમારુરે ॥૨॥
અન્ય બોલ્યો ધુતારા અપાર, આવે છે ક્યાંથી રે ।
આવા જ્યાંથકી ધારે ભેખ, ધુતે ત્યાંથીરે ॥૩॥
કોઇ બોલિયો પાધરી વાત, દ્રવ્યને આપીરે ।
સાધુ છાપ લિયો તતકાળ, બંધન કાપીરે ॥૪॥
તે શું બોલિયા સંત વચન, સત્ય કહી દાખુંરે ।
અમે ધન નારીનો સંગ, લેશ ન રાખુંરે ॥૫॥
તેણે મહા મુનિવરની વાત, સત્ય ન જાણીરે ।
મુક્તાનંદ કહે મતિમંદ, બોલિયો વાણીરે ॥૬॥

પદ ॥૪૦॥

બોલ્યો ચારણ કરી ચતુરાઇ, કંથા તારીરે ।
તેમાં રુપિયા છે જરુર, લિધું વિચારીરે ॥૧॥
ત્યારે સચ્ચિદાનંદ સુજાણ, કંથા આપીરે ।
ખોળી હાર્યા તે ચારણ સોય, જન પરિતાપી[૨]રે ॥૨॥
જ્યારે ધનનો ન દીઠો લેશ, દુર ફગાવીરે ।
તેતો કંથા સંત સુજાણ, લીધિ આવીરે ॥૩॥
ત્યારે બોલિયો ચારણ કોય, લજજા ટાળીરે ।
એને ધન છે કોપીનમાંય, લેશું સંભાળીરે ॥૪॥
ધન રાખે કૌપીનમાં સંત, સીવિ કરીનેરે ।
કાંતો રાખે જટામધ્ય દામ, જુક્તે ધરીનેરે ॥૫॥
એમ ધન હરવા ચતુરાઇ, ચારણે કીધિરે ।
મુક્તાનંદ કે' મુનિ વાત, સાંભળી લીધિરે ॥૬॥

૧ - લુચ્ચાનો સરદાર, ૨ - ખૂબ દુઃ આપનાર

પદ ॥૪૧॥ (રાગ ગરબી)

('સખિ ધન્ય ધન્ય વ્રજનો વાસ, ધન્ય નંદરાણી રે' એ ઢાળ છે)

વળી બોલિયો ચારણ સોય, અતિ ઉલ્લાસેરે ।
મેં કાલ્ય કઢાવ્યું દ્રવ્ય, સંતની પાસેરે ॥૧॥
મેં કાલ્ય જોઈ કૌપિન, સંતની જ્યારેરે ।
મળ્યા રોકડા રૂપિયા ચાર, મુજને ત્યારેરે ॥૨॥
એમ કહીને ચારણ સોય, નિર્લજજ વાણીરે ।
પછી કાઢવા માંડી કૌપીન, અન્ય સમ જાણીરે ॥૩॥
ત્યારે બોલિયા મુનિવર ધીર, હરિ ઉર ધારીરે ।
તમે લ્યો છો સૌની લાજ, એ અઘ ભારીરે ॥૪॥
તમે સંત અસંત વિવેક, લેશ ન જાણોરે ।
તમે ધન ધુત્યાને કાજ, અવળું તાણોરે ॥૫॥
અમે સ્વામિનારાયણના સંત, સત્ય કહી દાખુંરે ।
મુક્તાનંદ કહી મુનિ વાત, દામ ન રાખુંરે ॥૬॥

પદ ॥૪૨॥

તેણે સ્વામિનારાયણ નામ, સાંભળ્યું જ્યારેરે ।
ક્રોધે કરી રાતાં નેણ, બોલ્યો ત્યારેરે ॥૧॥
તારા ગુરુ પાસે છે રોક[1], રુપિયા લાખુંરે ।
તને મફત મળે નહિ છાપ, સત્ય કહિ દાખુંરે ॥૨॥
ગુરુ પાસે જૈ ધન લાવ્ય, તો મળે છાપુંરે ।
વણ લીધે પુરા દામ, છાપ ન આપુંરે ॥૩॥
જા જા તું આંહિથી દૂર, એમ કહી દીધુંરે ।
તે મુનિવરનું અપમાન, અતિશે કીધુંરે ॥૪॥
પછી લાંઘણ ચોરામાંઇ, મુનિવર આવ્યારે ।
તિયાં છાયાનો નહિ લેશ, તાપે તપાવ્યારે ॥૫॥
એતો આજ કે કાલ્ય જરુર, પુછી જોશેરે ।
મુક્તાનંદ કે' મુનિરાય, બેઠા ભરોંશેરે ॥૬॥

૧ - રોકડા

પદ ॥૪૩॥

તે લાંઘણ ચોરે શોક, વરતે ભારીરે ।
કરે ભુખ્યા આરત નાદ, અતિ પોકારીરે ॥૧॥
અતિ નિર્દય ગામ કઠોર, મુનિવર જોઈરે ।
આવું નિર્દય નરકપ્રજંત[૧], ગામ ન કોઈરે ॥૨॥
જમપુરમાં પાપી જીવને, બહુ મારેરે ।
આતો પુણ્યવાનના પ્રાણ, લેવા ધારેરે ॥૩॥
કરે ધનવાળાશું હેત, છાપું આપેરે ।
બાંધે નિર્ધન સાથે વેર, બહુ સંતાપેરે ॥૪॥
એમ જોતાં કૌતક એક, ઉપજ્યું આવીરે ।
તિયાં આવ્યો ખાખી એક, રાખ લગાવીરે ॥૫॥
માથે ભુરી જટાનો ભાર, લોચન રાતાંરે ।
મુક્તાનંદ કે'ડરપે બાળ, પાસે જાતાંરે ॥૬॥

પદ ॥૪૪॥

ખાખીને ભાંગ્યનો કેફ, તનમાં ભાસેરે ।
લાંબો લોહતણો વિકરાળ, ચીપિયો પાસેરે ।
અંજનગિરિ સરખા અંગ, રાખ લગાવીરે ।
તે ચાલે છાતીને જોર, ભય ઉપજાવીરે ॥૨॥
એતો કાઢે ઘર ઘર કંઠ, સિદ્ધને તોલેરે ।
જય દ્વારિકાંનાથ એ બોલ, મુખથી બોલેરે ॥૩॥
તેણે લોહજંજિર[૨] લપેટ, કમરે કીધોરે ।
તેમાં મુંજતણો લંગોટ, પે'રી લીધોરે ॥૪॥
તે વાંકી નજરે જોઈ, બાલ ડરાવેરે ।
મુખ દાઢી મુંછ મદેલ[૩], ધમક્યો આવેરે ॥૫॥
એમ આવી ઉતાવળો પાસ, છાપું માગીરે ।
મુક્તાનંદ કહે મસ્તાન, તે વૈરાગીરે ॥૬॥

૧. નરક સમાન ૨. લોઢાની સાંકળ ૩. મદ ભર્યો

પદ ॥૪૫॥ (રાગ ગરબી)

('અલબેલાજી પ્રાણ આધારરે, તમપર વારિ રે' એ ઢાળ છે)

એમ નિરભે બોલ્યો બોલરે, ખાખી બાવોરે ।
મને આ ઘડીયે તતકાલરે, છાપ લગાવોરે ॥૧॥
તેને રાજપુરુષ કહી વાતરે, છેટે રહેજેરે ।
વે'લી છાપ દીધાની વાતરે, મુખથી મ કહેજેરે ॥૨॥
એમ રાજપુરુષ બહુ વારરે, જાજા કિધોરે ।
તોય બાવલિયો જોરાણ[૧] રે, માગ ન દિધોરે ॥૩॥
મંડ્યો છાપ લેનારા મધ્યરે, આવીને બાવોરે ।
પછી બોલ્યો ચારણ બોલરે, પાછો ધકાવો[૨]રે ॥૪॥
પછી રાજપુરુષ કરી રીસરે, પકડ્યો આવીરે ।
તેને બહુ મળી બળિયો તોયરે, હાર્ય મનાવીરે ॥૫॥
લીધો અતિ ઉતાવળો દૂરરે, ગડદે[૩] મારીરે ।
મુક્તાનંદ કોંણિ પ્રહારરે, કિધો ભારીરે ॥૬॥

પદ ॥૪૬॥

હતો બળિયો પણ બહુ સંગરે, જોર ન ફાવ્યુંરે ।
કીધું સિદ્ધપણે જે જોરરે, કામ ન આવ્યુંરે ॥૧॥
પછી સર્વ સીપાયો સંગરે, બોલ્યો વાણીરે ।
અમે અતિશે ત્યાગી સંતરે, લેજ્યો પિછાણીરે ॥૨॥
હુંતો આવેલ છાપું કાજરે, કાઢી કાં મેલોરે ।
મને જાણીને દુર્બલ સંતરે, સીદ ધક્કેલોરે ॥૩॥
પછી બોલ્યા સર્વે સીપાઈરે, જો ધન દેશોરે ।
તો આ ઘડિયે તમે છાપરે, સૌ મધ્ય લેશોરે ॥૪॥
પછી બોલિયો ખાખી બોલરે, ધન શીયું[૪] મારેરે ।
હુંતો ત્યાગી ધનનો સંગરે, ન કરું લગારેરે ॥૫॥
એને અંતર કપટ અપારરે, ઉપર્ય ત્યાગીરે ।
મુક્તાનંદ કહે ધનમાંયરે, મન અનુરાગીરે ॥૬॥

૧ - બળવાન બાવો, ૨ - ધક્કેલો, ૩ - મુક્કા મારીને, ૪ - ક્યાંથી ?

પદ ॥૪૭॥

વળી બોલિયો ખાખી સંતરે, ધન નવ રાખુંરે ।
હુંતો જન્મ ધરી કોય કાળરે, જુઠ ન ભાખુંરે ॥૧॥
મેતો લોહની સાંકળ એકરે, બાંધીને રાખીરે ।
બીજું ધન દોલત સુખ સાજરે, દીધું છે નાંખીરે ॥૨॥
એક લોહનો ચીપિયો હાથરે, રાખ્યો છે ધારીરે ।
બીજા ધન માતરનો સંગરે, નાંખ્યો નિવારીરે ॥૩॥
એમ કે'તાં ચારણ એકરે, પાસે આવ્યોરે ।
તેણે ખેંચી જટાનો જૂટરે, હળવે હલાવ્યોરે ॥૪॥
પડી એક સોનાની મોરરે, ભોંપર આવીરે ।
પછી આવી વળ્યા અનેકરે, નાંખ્યો ફગાવીરે ॥૫॥
બધા ચારણ આદિ સીપાઈરે, પકડી પછાડેરે ।
મુક્તાનંદ કહે તે રંકરે, રાડ્યો પાડેરે ॥૬॥

પદ ॥૪૮॥

નાંખ્યો ભોંપર ખાખી સંતરે, તાણી તાણીરે ।
તેની જટા વિખેરી ખુબરે, ધનવંત જાણીરે ॥૧॥
પછી નિકળી બીજી ચારરે, મોર સોનાનીરે ।
તેણે ઉપર જણવી ત્યાગરે, રાખીતી છાનીરે ॥૨॥
તે સંતની સર્વે મોરરે, સીપાયે લીધીરે ।
તેને મુકીને તતકાળરે, આજ્ઞા દીધિરે ॥૩॥
થયો અધમુવા સરખો સંતરે, અતિ રિસાણોરે ।
દેતાં નવ લીધિ છાપરે, ક્રોધે તણાણોરે ॥૪॥
તે તીરથવાસીને શાપરે, બહુવિધ દેનેરે ।
ચાલ્યો મુકીને નિઃશ્વાસરે, નિરધન થૈનેરે ॥૫॥
જોયું સચ્ચિદાનંદ સુજાણરે, કૌતુક ભારીરે ।
મુક્તાનંદ કે' મુનિ વાતરે, લિધી વિચારીરે ॥૬॥

પદ ॥૪૯॥ (રાગ ગરબી)

('જનમ સુધાર્યો રે મારો' એ ઢાળ છે)

મુનિવર લિધુંરે વિચારી, આંયાં નિરધનિયાને ખ્વારી ॥૧॥

છાપો ધનવશરે જાણી, મુનિવર કાંઈ ન બોલ્યા વાણી ॥૨॥
હસતા ચારણરે આવ્યા, સચ્ચિદાનંદને હસી બોલાવ્યા ॥૩॥
ધનનો સંચો[1]રે ભારી, સંતમાં બહુ છે જોયું વિચારી ॥૪॥
તે પણ નજરેરે જોયું, ખાખિએ કપટ કરી ધન ખોયું ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદરે પાપી, જીવે નિશદિન સંત સંતાપી ॥૬॥

પદ ॥૫૦॥

ચારણ મુનિનેરે કે'છે, તું પણ બગ ધ્યાની થૈ રે'છે ॥૧॥
મેં મન લીધુંરે વિચારી, તું પણ તે સરખો ઠગ ભારી ॥૨॥
જેમ ખાખીનેરે કીધું, જોરા મરદી ધન હરિ લીધું ॥૩॥
ચાકર કરડા[2]રે અમારા, કરશું તેવા હાલ તમારા ॥૪॥
મુનિવર બોલ્યારે ત્યારે, મોટી શિશ જટા નહિ મારે ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદરે વાણી, મુનિવર બોલે સત્ય પ્રમાણી ॥૬॥

પદ ॥૫૧॥

વળી સચ્ચિદાનંદરે સ્વામી, બોલ્યા નિર્મલ મન નિષ્કામી ॥૧॥
કંથા જુનીરે મારે, તે પણ નાવે કામ તમારે ॥૨॥
એક લંગોટીરે પાસે, બાર આંગળની સારી ભાસે ॥૩॥
તે લૈ છાપોરે આપો, તો લિયો આ ઘડિયે દુઃખ કાપો ॥૪॥
એમ મુનિ બોલ્યારે જ્યારે, હસતા ચારણ ચાલ્યા ત્યારે ॥૫॥
મુનિવર અન્ન જળરે ત્યાગી, નિર્ભય ભજન કરે બડભાગી ॥૬॥
કહે મુક્તાનંદરે જ્ઞાની, સુખ દુઃખ સમ જાણે મુનિ ધ્યાની ॥૭॥

પદ ॥૫૨॥

મુનિ ત્રણ લાંઘણરે કીધિ, તોપણ દુષ્ટે છાપ ન દીધિ ॥૧॥
નિજ દુઃખ મનમાંરે ના'ણે, મુનિ પરદુઃખ ગિરિતુલ્ય પ્રમાણે ॥૨॥
પરદુઃખ દેખીરે ભારી, મુનિવર ન શક્યા ધિરજધારી ॥૩॥
વેગે ચાલ્યારે ધાઈ, પો'ત્યા શંખોદ્ધારમાં જાઈ ॥૪॥
હરિમંદિરનેરે પાસે, મુનિવર આવ્યા એકજ શ્વાસે ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદરે મનમાં, લાગી પ્રીતિ હરિ દરશનમાં ॥૬॥

---

૧. સંચય, ૨. કઠોર

પદ ॥૫૩॥ (રાગ ગરબી)

('સખિ આજ મોહન દીઠારે કે શેરિયે આવતા રે' એ ઢાળ છે)

જ્યારે મુનિ દ્વારકાંનાથનેરે, પો'ત્યા જઈ બારણે રે ।
તે ટાણે ગોમતી પો'ત્યારે, બ્રાહ્મણ મુનિ કારણે રે ॥૧॥
અયોધ્યાવાસી દ્વિજનેરે, મુનિ સંગ હેત છે રે ।
બ્રાહ્મણ મહાભક્ત પ્રભુનારે, વિવેક સમેત છે રે ॥૨॥
સંતે હરિ દરશન સારુરે, જાવા માંડ્યું દ્વારમાં રે ।
પેઠા તિયાં પોળિયા[૧] બોલ્યારે, અતિ અહંકારમાં રે ॥૩॥
તું તે કોણ ક્યાંથી આવ્યોરે, ચાલ્યો કેમ જાયછે રે ।
આપ્યા વિના દ્રવ્ય અમારુંરે ઘેલો કેમ થાયછે રે ॥૪॥
છાપ વિના હુકમ વોંણો[૨] રે, આવ્યો કેમ ધાઈને રે ।
વે'લો યાંથી વેગળો જા તુંરે, ઈચ્છે જો ભલાઈને રે ॥૫॥
રાતાં રાતાં લોચન કાઢીરે, દરવાણી આવિયા રે ।
કહે મુક્તાનંદ મુનિનેરે, પાછા ધકાવિયા[૩] રે ॥૬॥

પદ ॥૫૪॥

અતિ અપમાન કીધુંરે, ધક્કા બહુ મારિયા રે ।
દેખે સૌ લોક તમાસોરે, કોંણે નવ વારિયા રે ॥૧॥
એવી રીતે વેગળા રાખીરે, ડારા બહુ દિધલા રે ।
પેઠો તો વાત છે તારીરે, ચોરસમ કિધલા રે ॥૨॥
મુનિ સચ્ચિદાનંદ તારેરે, બેઠા જૈ હાટમાં રે ।
એકાએકી મંદિર સનમુખરે, બિરાજ્યા વાટમાં રે ॥૩॥
જાતા હરિમંદિર માંહિરે, ગુગલીને જોઈને રે ।
મહામુનિ સાદ કીધોરે, રુડા જાણી કોઈને રે ॥૪॥
આવો મોટા વિપ્ર વિવેકીરે, સુણો મારી વાતડી રે ।
આજ મને કૃષ્ણ દેખાડોરે, ઠરે મારી છાતડી રે ॥૫॥
દ્વારામતીનાથ સાથેરે, લાગી મને ધાંખડી[૪] રે ।
વા'લો મુક્તાનંદને નિર્ખિરે, ઠરે મારી આંખડી રે ॥૬॥

૧ - પોળના રક્ષકો, ૨ - વગરનો, ૩ - ધક્કા મારી પાછા કાઢ્યા, ૪ - ઝંખના

પદ ॥૫૫॥

વળી મુનિ વિપ્રને કે'છેરે, ચિત્ત દઈને સુણો રે ।
પુરાણમાં વિપ્રનો મહિમારે, કહ્યો છે અતિ ઘણોરે ॥૧॥
વિપ્ર કેરુ અંતર કોમળરે, કહ્યું છે સર્વ ગ્રંથમાં રે ।
બ્રાહ્મણ સૌથી આગળ ચાલેરે, મોક્ષ કેરા પંથમાં રે ॥૨॥
માટે મુજ ઉપર કરુણારે, કરો દ્વિજરાયજી રે ।
કરાવો શ્રીકૃષ્ણનું દરશનરે, લાગું છું પાયજી રે ॥૩॥
વિપ્ર કહે સાંભળો સાધુરે, વાત કહું એટલી રે ।
સાચું કેજે મોર સોનાનીરે, તું પાસે કેટલી રે ॥૪॥
કંથા કે કોપીનમાં સાંધેલરે, ધન હોય તું કને[1] રે ।
ઈચ્છા હોય દર્શન કેરીરે, આપ્ય સર્વે મને રે ॥૫॥
મુનિ કહે ત્યાગ અમારેરે, ધન નવ રાખિયે રે ।
વા'લો મુક્તાનંદનો રાખીરે, બીજું સૌ નાંખિયે રે ॥૬॥

પદ ॥૫૬॥

વળી મુનિ કહે અમે ત્યાગીરે, ધાતુને અડું નહી રે ।
ધન ત્રિય ત્યાગ અમારેરે, માની લેજો સહી રે ॥૧॥
સહજાનંદ સ્વામિના સાધુરે, ધન ત્રિય ત્યાગિયે રે ।
કૃપાનિધિ કૃષ્ણ સાથેરે, દૃઢ અનુરાગિયે રે ॥૨॥
ત્યારે દ્વિજ બોલિયા કોપિરે, સુણો કહિયે વાતડી રે ।
તમે તો પાખંડ ચલાવીરે, કીધિ બહુ ઘાતડી રે ॥૩॥
હવે જો તું મરીશ આંહિરે, તોય તને જાણિયો રે ।
ન દેખિશ દ્વારકાંનાથનેરે, પાખંડી પ્રમાણિયો રે ॥૪॥
સહજાનંદના શિષ્યકેરારે, અમે ખરા કાળ છું રે ।
ધુતારાની ઉપર અમેરે, અતિવિકરાળ છું રે ॥૫॥
પુરીમધ્ય પેસવું દુર્લભરે, બિજુતો ક્યાં થકી રે ।
મુક્તાનંદ કે' દરશનનીરે, ના પાડી કરી નકી રે ॥૬॥

---

૧ પાસે

INDEX

પદ ॥૫૭॥ (રાગ ગરબી)

('મેં તો સગપણ કીધુંરે, શ્યામળિયા સાથે' એ ઢાળ છે)

વળી બોલ્યા બ્રાહ્મણરે કે, સંતશું કોપ કરી ।
તારા ગુરુને પાસેરે કે, જાતું પાછો ફરી ॥૧॥
તારો સદ્‌ગરુ પોતે રે કે, કૃષ્ણ કહાવે છે ।
ઠાલો તું ભમવારે કે, સીદને આવેછે ॥૨॥
અમે જ્યાં નથી ભેટ્યા રે કે, ત્યાં લગી ગાજેછે ।
અણસમજું આગળરે કે, અધિક વિરાજે છે ॥૩॥
એવાં કઠણ વચન કહીરે કે, ગુગલી ઘેર ગયા ।
ત્યાં સનમુખ આવીરે કે, બિજા ઉભા રહ્યા ॥૪॥
બોલ્યા મુનિ સાથેરે કે, ધનને આપીને ।
કરો કૃષ્ણનું દરશનરે કે, બંધન કાપીને ॥૫॥
ઠાલો શું લાંઘેરે કે, ધનને સંતાડીને ।
મુક્તાનંદ કે' બોલેરે કે, ગાલ વજાડીરે ॥૬॥

પદ ॥૫૮॥

કોઈ કઠણ વચન કહીરે કે, અતિ અપમાન કરે ।
મુનિ રોષ ન રાખેરે કે, હરિ ઉર ધ્યાન ધરે ॥૧॥
કોઈ કે' શઠ ક્યાંથીરે કે, બેઠો આવીને ।
કોઈ કે' ધુતારોરે કે, જાસે ફાવીને ॥૨॥
કોઈ ધુળ લઈનેરે કે, શિરપર નાંખે છે ।
કોઈ ઠિકરાં શિરપર રે કે, મુકી રાખે છે ॥૩॥
કોઈ આંખ્ય દેખાડીરે કે, અધિક ડરાવે છે ।
કોઈ તાલી પાડીરે કે, ધ્યાન ચુકાવે છે ॥૪॥
કોઈ કાનમાં મુખ કરીરે કે, અધિક પોકારે છે ।
કોઈ ઉનમત્ત જાણીરે કે, મુખપર મારે છે ॥૫॥
કદરજ[1]ની પેરેરે કે, અતિ અપમાન કર્યું ।
મુક્તાનંદ કે'મુનિવરરે કે, ચિત્ત હરિચરણ ધર્યું ॥૬॥

૧ - દુષ્ટની

INDEX

પદ ॥૫૯॥

પુરમાં મુનિવરની રે કે, ઘરઘર વાત કરે ।
એક આવ્યો છે સાધુરે કે, નિત્ય બગધ્યાન ધરે ॥૧॥
એતો સ્વામિનો સાધુરે કે, જાદું જાણે છે ।
વશ્ય કરી લોકને રે કે, મોજું માણે છે ॥૨॥
એમ દોષ દેખાડેરે કે, બ્રાહ્મણ અતિ ભારી ।
નિર્મલ મનવાળારે કે, ડરપે નરનારી ॥૩॥
અભ્યાગત જાણીરે કે, સેવા દૂર રહી ।
કોણે શુભ વચને કરીરે કે, મુખ નવ વાત કહી ॥૪॥
ઈર્ષ્યાને વશ્ય થૈરે કે, અતિ અવળું તાણ્યું ।
મુનિવરનું માહાત્મ્યરે કે, દુરમતિ નવ જાણ્યું ॥૫॥
અન્ન જળની આશારે કે, તજી મુનિવર જ્ઞાની ।
મુક્તાનંદ કે' હરિપદરે કે, મન ધાર્યું ધ્યાની ॥૬॥

પદ ॥૬૦॥

શ્રીદ્વારિકાં નાથનુંરે કે, દ્વાર નિહાળીને ।
બેઠા મુનિ સનમુખરે કે, આસન વાળીને ॥૧॥
ધન દૈ મંદિરમાંરે કે, જે જાત્રિ જાય ।
ત્યાં નરનારીનીરે કે, અતિ ભીષણ થાય ॥૨॥
નરને નારીનાંરે કે, ઉરસંગ ઉર ઘાસે ।
એવી દેખી અનીતિરે કે, અતિ અધર્મ ભાસે ॥૩॥
મુનિ પાપ તીરથમાં રે કે, દેખી મન ડરિયા ।
આતે છુટશે ક્યાં જૈરે કે, બોલ્યા સઉ પરિયા[1] ॥૪॥
ત્યાંના વાસીનુંરે કે, નિર્દયપણું ભાળી ।
આંહિ આરંભડાથીરે કે, અઘકી હદ વાળી ॥૫॥
તેને આરંભડાથી રે કે, શ્રીમદ અતિ જાણી ।
મુક્તાનંદ કે' મુનિવરરે કે, કાંઈ ન કહે વાણી ॥૬॥

૧ - યાત્રી

પદ ॥૬૧॥ (રાગ ગરબી)

('સખિ સાંભળ્યને કહું એક વારતારે' એ ઢાળ છે)

મુનિ બેઠા વિચારી એમ વારતા રે, રવિ અસ્ત થયા તેજ સંઘારતા[1] રે ॥૧॥
ટળ્યું તેજ થઈ રજની અંધારી રે, મુનિ અન્તરમાં શોચ કરે ભારી રે ॥૨॥
અતિનિર્દય સ્થાનમાં હું આવ્યો રે, મને લોકે પાખંડી ઠેરાવ્યો રે ॥૩॥
આંહિ કરવા જોગ્ય શો ઉપાય રે, કેમ કૃષ્ણજીનું દર્શન થાય રે ॥૪॥
આંહિ આવે તેને કષ્ટ થાય ભારી રે, મુક્તાનંદ કહે લીધું વિચારી રે ॥૫॥

પદ ॥૬૨॥

આંહિ આવશે અમારા ગુરુભાઈ રે, ત્યાગી મુનિવર મહા સુખદાઈ રે ॥૧॥
ગુરુવચન તે કેમ લોપાશે રે, આંહિ આવે તેની શીગતિ થાશે રે ॥૨॥
કરી આવો હરિદર્શન પ્રીતે રે, મને આગન્યા ગુરુની એવી રીતે રે ॥૩॥
ગુરુપાસે હવે કેમ જવાય રે, આંહિ દર્શન પણ નવ થાય રે ॥૪॥
ભક્તવત્સલ શ્રીકૃષ્ણ કે'વાય રે, જાણે અન્તરના સૌ અભિપ્રાય રે ॥૫॥
મુક્તાનંદ કહે મુનિવર ત્યાગી રે, રાખ્યો પ્રભુનો ભરોંસો બડભાગી રે ॥૬॥

પદ ॥૬૩॥

વા'લો દ્વારકાંનો નાથ છે દયાળ રે, મને દર્શન દેશે તતકાળ રે ॥૧॥
મુનિ મનમાં વિચારી એમ લીધું રે, પછી ગુરુને તે વંદન કીધું રે ॥૨॥
પ્રેમે કૃષ્ણજીનું ધ્યાન ધારી રે, બેઠા અન્ન જળ સર્વ વિસારી રે ॥૩॥
એમ બેઠાં બેઠાં દિન થયા ચાર રે, મુનિ કરે ગુરુ વચન વિચાર રે ॥૪॥
તજ્યું અન્ન ને ઉદક મુનિ ધીર રે, મુનિ દઢમતિ અતિ ગંભીર રે ॥૫॥
મુક્તાનંદ કે' સમાધિ દૃઢ લાગી રે, તેમાં કૃષ્ણને વિલોકે બડભાગી રે ॥૬॥

પદ ॥૬૪॥

મને ગુરુએ વચન કહ્યું જેમ રે, મારે દર્શન કરવું તેમ રે ॥૧॥
દૃઢ અંતરમાં આંટી એમ વાળી રે, જોવા પ્રગટ સ્વરૂપ વનમાળી રે ॥૨॥
દિન પાંચમેં તે મુનિ બડભાગી રે, થયા અતિશે દર્શન અનુરાગી રે ॥૩॥
પછી સ્તવન કર્યાનું મન ધાર્યું રે, હરિમાહાત્મ્ય અધિક વિચાર્યું રે ॥૪॥
મુક્તાનંદ કે'સ્તવન સુખકારી રે, મુનિ ઉચર્યા દયાળુતા વિચારી રે ॥૫॥

૧ - સંઘરતા

પદ ॥૬૫॥ (રાગ ધોળ)

('શ્યામળિયા સનેહિ તારી પ્રીતડી બંધાણી વા'લા એ ઢાળ છે)

રુક્મિણી નાથ તારી, મૂર્તિ રુપાળી વા'લા ।
શ્રીકૃષ્ણ સદા વિહારી, નિત્ય વનમાળી વા'લા ॥૧॥
ભવ બ્રહ્મા ઈન્દ્ર આદિ, વંદે જેના પાય વા'લા ।
ધર્મ ભક્તિને ધરી, રહ્યા છો સદાય વા'લા ॥૨॥
પુણ્યરૂપ કીર્તિનો કે'તાં, ના'વે પાર વા'લા ।
દ્વારિકાં અધીશ તારી, મૂર્તિ ઉદાર વા'લા ॥૩॥
મહાવરદાતા મને, રિઝજો મુરારી વા'લા ।
દરશન દીજે જાઉ, તમ પર વારી વા'લા ॥૪॥
અસુરના ભયથકી, ભક્તોને ઉગારો વા'લા ।
શંખ ગદા ચક્રધારી, દુષ્ટને સંહારો વા'લા ॥૫॥
સર્વે શક્તિના સ્વામી, અખંડ વિરાજો વા'લા ।
મુક્તાનંદના સ્વામી સદા, અતિ છબિ છાજો વા'લા ॥૬॥

પદ ॥૬૬॥

દ્વારકાંના નાથ મને, દરશન આપો વા'લા ।
દાસપર રીઝો વરદાતા, દુઃખ કાપો વા'લા ॥૧॥
વસ્ત્ર હર્યાને ટાણે, દ્રૌપદી સંભાર્યા વા'લા ।
શ્રીસહિત સજ્યા ત્યાગી, પ્રેમેશું પધાર્યા વા'લા ॥૨॥
ચીરના સમૂહ પુરિ, લજ્જા તેની રાખી વા'લા ।
ભક્તની ભીડે આવ્યા, સભા સઉ સાખી[૧] વા'લા ॥૩॥
શ્રીપતિ દ્વારકાધીશ, વરના દેનારા વા'લા ।
મુજપર રીઝો કરો, કષ્ટનો સંહાર વા'લા ॥૪॥
અચળ તમારાં ભક્ત, દ્રૌપદીને જાણી વા'લા ।
દુઃશાસને કેશ ગ્રહી, ચીર લીધાં તાણી વા'લા ॥૫॥
ભક્તવત્સલ વિરદ[૨], લીધું વિચારી વા'લા ।
મુક્તાનંદ કે' કૌરવ ઉપર, કોપ કર્યો ભારી વા'લા ॥૬॥

૧ - સાક્ષી, ૨ - બિરૂદ

પદ ॥૬૭॥

દ્રૌપદીનું માનભંગ, જ્યારે એણે કિધું વા'લા ।
ત્યારે તમે કોપ કરી, સાચું પણ લીધું વા'લા ॥૧॥
કૌરવોની નારિયોને, કેશ વિના કીધિ વા'લા ।
રંડાપો આપીને ઘણું, રઝળાવિ દીધિ વા'લા ॥૨॥
દ્વારકાંના નાથ તમે, કમલાના સ્વામી વા'લા ।
મુજપર વરદાતા, રીજો બહુનામી વા'લા ॥૩॥
દુર્વાસા થકી દુઃખ, ઉપજ્યું અપાર વા'લા ।
દુઃખમાં ડુબતા દેખી, લીધિ તેની સાર વા'લા ॥૪॥
અડવાણે[1] પગે વેગે, વનમધ્ય આવ્યા વા'લા ।
ભાજિનું પાનડું જમી, ભક્તને બચાવ્યા વા'લા ॥૫॥
ભક્તવત્સલ હું તો, દાસ તમારો વા'લા ।
મુક્તાનંદના નાથ મારો, વિનય ઉર ધારો વા'લા ॥૬॥

પદ ॥૬૮॥

દ્વારકાંના રાજા રુડા, વરના દેનાર વા'લા ।
મુજપર રીઝો મારા, હૈડાના હાર વા'લા ॥૧॥
સત્યભામાજીનું(તમે), મનવાંછિત તે કીધું વા'લા ।
ઈન્દ્રાદિક દેવ જીતિ, પારિજાત લીધું વા'લા ॥૨॥
પારિજાત વૃક્ષને રોપ્યું, પુરિમાંઇ વા'લા ।
માનેતીને માન દીધું, દુબ્યા[2] નહિ કાંઇ વા'લા ॥૩॥
દ્વારકાંના નાથ, સત્યભામાજીના શ્યામ વા'લા ।
વરના દેનાર મને, રીઝો ગુણના ધામ વા'લા ॥૪॥
વેરે કરી વાંકી રાખે, ભ્રકુટી અપાર વા'લા ।
શસ્ત્ર લઈ સામા થાય, મારવાને ત્યાર વા'લા ॥૫॥
વાંકાં વાંકાં વેંણ બોલે, દૈત્ય ગમાર વા'લા ।
મુક્તાનંદના નાથ તેનો, કરોછો ઉદ્ધાર વા'લા ॥૬॥

૧ - ઉઘાડા, ૨ - દુઃખ પામ્યા

પદ ॥૬૯॥

દુષ્ટ દૈત્યોને આપો, વૈકુંઠનો વાસ વા'લા ।
એવા તો દયાળું તમે, એક અવિનાશ વા'લા ॥૧॥
તમારું દરશન તેતો, અમૃત કે'વાય વા'લા ।
ધનવાળા પામે, નિર્ધન ઠાલા જાય વા'લા ॥૨॥
એવું તમને કે'વું તેતો, અતિશે અસાર વા'લા ।
દીનબંધું નામ તારું, અતિશે ઉદાર વા'લા ॥૩॥
અકિંચન વાલા તમને, પ્રાણસમાન વા'લા ।
ભક્તને આધીન તમે, કાવો[1] ભગવાન વા'લા ॥૪॥
દ્વારકાં અધીશ તમે, વરદાતા કાવો વા'લા ।
મુજપર મહેર કરી, ચોંપે ચાલી આવો વા'લા ॥૫॥
કરુણાનિધાન નામ તારું, અતિશે ઉદાર વા'લા ।
મુક્તાનંદના નાથ કરો, કરુણા જાચું વા'લા ॥૬॥

પદ ॥૭૦॥

જ્ઞાનાદિક રત્ન સમૂહ, અતિ સાર વા'લા ।
ભૂમિવિષે જીવોકેરો, કરવા ઉદ્ધાર વા'લા ॥૧॥
ઉદ્ધવને વિષે ધર્યું છે, નિર્મલ નિજજ્ઞાન વા'લા ।
ઉદ્ધવદ્વારે અનંતને દેવા, અભય દાન વા'લા ॥૨॥
ઉદ્ધવસ્વામિનો મારગ, ભજતો હું દાસ વા'લા ।
મુજપર રીઝો વરદાતા, અવિનાશ વા'લા ॥૩॥
દ્વારામતી રાય તમે, કૃપાળુ કેવાઓ વા'લા ।
મુજપર મહેર કરી, વેગે રાજી થાઓ વા'લા ॥૪॥
કલિમલ અંતરે સ્ફુરે, છે દુઃખકારી વા'લા ।
સુર નર અસુરને, મોહે નાખ્યા મારી વા'લા ॥૫॥
તે થકીતો છેટે તમે, સદા સુખધામ વા'લા ।
તે માટે ત્રિયુગ એવુ, કે'છે મુનિ નામ વા'લા ॥૬॥
સંસારથી તપિને શરણે, આવે કોય વા'લા ।
દીનાનાથ પામેછે વાંછિત, વર સોય વા'લા ॥૭॥

૧ - કહેવડાવો

INDEX

દ્વારામતીનાથ વરદાતા, છો દયાલુ વા'લા ।
મુક્તાનંદના સ્વામી મને, રીઝો તતકાલ વા'લા ॥૮॥

પદ ॥૭૧॥ (રાગ ધોળ)

('મારે પ્રીત બંધાણીરે કે, શ્યામળિયા સાથે' એ ઢાળ છે)

પ્રેમ કરી વિનંતિ રે કે, મુનિવર વિજ્ઞાની ।
પ્રભુમાં ચિત્ત ચોર્યુંરે કે, બેઠા દૃઢ ધ્યાની ॥૧॥
તજિ ત્રણ અવસ્થારે કે, તુરિયા પદ પો'તા ।
ત્યાગ્યા ત્રણ ગુણનેરે કે, ષટ ઉર્મિ સોતા ॥૨॥
જગદીશ જદુપતિરે કે, દ્વારામતી સ્વામી ।
સદા ભક્તવત્સલ બિરુદરે કે, રાખે બહુનામી ॥૩॥
તેના ભાવને જાણેરે કે, હરિ અંતરયામી ।
દીધું દર્શન મુનિનેરે કે, જાણી નિષ્કામી ॥૪॥
માઘ કૃષ્ણ એકાદશીરે કે, વિજયા અતિ સારી ।
તેની રાત્રે આવ્યારે કે, જદુપતિ સુખકારી ॥૫॥
ચોથે પો'ર પધાર્યારે કે, મુનિપાસે હસતા ।
વાલો મુક્તાનંદનોરે કે, અંતર મસમસતા[1] ॥૬॥

પદ ॥૭૨॥

જેવા શંખોદ્ધારમાંરે કે, પ્રગટ સ્વરુપે સદા ।
તેવા પ્રથમ તે મુનિનારે કે, ઉરમાં પ્રગટ તદા ॥૧॥
રુક્મિણી સત્યભામારે કે, ઉદ્ધવ સંગ લઈ ।
પ્રભુ સાત્યકી સોતારે કે, પ્રગટયા ઉરમાં જઈ ॥૨॥
કોટિ કોટિ સૂર્ય સમરેકે, પ્રગટ્યું રુપ જૈયે ।
મુનિ અચરજ દેખીરે કે, પ્રેમમાં મગન તૈયે ॥૩॥
દર્શન દઈ તત્ક્ષણેરે કે, અંતર્ધાન થયા ।
મુનિવ્યાકુળ થૈનેરે કે, વેગે જાગી ગયા ॥૪॥
જોયું દૃષ્ટિ ઉઘાડીરે કે, મહા મુનિવર જ્યારે ।
દિઠા પ્રગટ સ્વરૂપેરે કે, ત્રિભુવનપતિ ત્યારે ॥૫॥

૧ - મસ્ત બનીને

જોઈ રૂપ અલૌકિકરે કે, મુનિમન હરખ ઘણો ।
વાલો મુક્તાનંદનોરે કે, સુરતરુ ભક્તતણો ॥૬॥

પદ ॥૭૩॥

ઘનશ્યામ મનોહરરે કે, સુંદર વપુ છાજે ।
પીળાં વિજળી સરખાં રે કે, પીતાંબર રાજે ॥૧॥
પહેર્યાં અનંત આભૂષણરે કે, ઝળકે કાન્તિ ઘણી ।
માથે રવિસમ શોભેરે કે, કાન્તિ મુગટતણી ॥૨॥
કાજુ[૧] કમળ સરિખાંરે કે, સુંદર દ્રગ શોભે ।
ગળે મોતિની માળારે કે, જોઈ જોઈ મન લોભે ॥૩॥
શોભે હાર હૈયાપરરે કે, સુંદર અતિ સારા ।
મંદહાસ સહિત મુખરે કે, લાગે અતિ પ્યારા ॥૪॥
ભુજ ચાર ધર્યા છેરે કે, શંખાદિક ચારે ।
દ્વારામતી સ્વામીરે કે, શોભા બહુ ધારે ॥૫॥
કમળા[૨] શુભ આભરણ[૩] રે કે, વસ્ત્ર ધરી તનમાં ।
સેવે મુક્તાનંદનો રે કે, પ્રભુ સુખ ભરિ મનમાં ॥૬॥

પદ ॥૭૪॥

કાજુ વીંજણો કરમાંરે કે, લૈ કમલા પ્યારી ।
બીજે હાથ કમળ લૈ રે કે, સેવે સુખકારી ॥૧॥
ઝળહળતી જ્યોતિરે કે, ધરી હરિમુખ નીરખે ।
કમળા પ્રેમે કરીરે કે, જોતાં મન હરખે ॥૨॥
લાવણ્ય રૂપે કરીરે કે, અધિક બિરાજેછે ।
કર સુવર્ણ ઝારીરે કે, અતિ છબી છાજેછે ॥૩॥
એવાં સત્યભામા પણ રે કે, હરિમુખ જોઈ રહે ।
પ્રભુપાસે રહીનેરે કે, ગમતાં વચન કહે ॥૪॥
ઉદ્ધવ ચામર લૈ રે કે, જમણી કોર રહી ।
અતિ વિનયથી વિંજેરે કે, જય જય શબ્દ કહી ॥૫॥
સાત્યકી લઈ ચામરરે કે, ડાબી કોરે તદા ।
પ્રેમે મુક્તાનંદનારે કે, પ્રભુજીને સેવે સદા ॥૬॥

૧ - સરસ, ૨ - લક્ષ્મી, ૩ - ઘરેણાં

પદ ॥૭૫॥

વાંસે છત્ર લઈનેરે કે, અર્જુન શોભેછે ।
શ્રીપતિ મહારાજારે કે, જોઈ મન લોભેછે ॥૧॥
એવા શ્રીપતિ નિરખીરે કે, મુનિ મન મોદ ભર્યા ।
પ્રેમે દંડની પેરરે કે, પ્રભુને પ્રણામ કર્યા ॥૨॥
પ્રેમ આંસુએ રુંધેલરે કે, નયન મુનિ ત્યાગી ।
રોમાંચિત અંગેરે કે, પ્રભુપદ અનુરાગી ॥૩॥
એકાદશ દિન લગરે કે, અન્ન જળ ત્યાગ કર્યું ।
ચિત્ત શ્યામળિયામાંરે કે, મુનિવર અખંડ ધર્યું ॥૪॥
વિપ્રાદિક નિર્દયરે કે, જાત્રા વ્યર્થ કરી ।
એવા મુનિને નિર્ખીરે કે, પ્રેમે અધીર હરિ ॥૫॥
તજિ શંખ ચક્રને રે કે, હરખે કર ઝાલી ।
વાલો મુક્તાનંદનોરે કે, મળ્યા ઉરમાં ઘાલી ॥૬॥

પદ ॥૭૬॥

મુનિને હરિ હરખેરે કે, વેગે મળ્યા જ્યારે ।
મુનિ મનવિષે માન્યોરે કે, સુફળ જનમ ત્યારે ॥૧॥
મુનિના ભુજ ઉર પરરે કે, શ્રીહરિ હાથ ધર્યા ।
મુનિને શિર કર ધરીરે કે, અધિક સનાથ કર્યા ॥૨॥
ખંભાપર કર ધરીરે કે, અતિ પ્રેમી ભાળી ।
મુનિવર સંગ બોલ્યારે કે, વિહ્વલ વનમાળી ॥૩॥
તમે ધન્યધન્ય મુનિવરરે કે, ધન્ય ભક્તિ તારી ।
હમણાં હું રિઝ્યોરે કે, તુંજપર અતિ ભારી ॥૪॥
તે માટે મુંજથકી રે કે, વાંછિત વર માગો ।
અતિશે કેમ માગુંરે કે, એવો ભય ત્યાગો ॥૫॥
જે જે તમે માગોરે કે, તે સર્વે આપું ।
પ્રેમે મુક્તાનંદનોરે કે, પ્રભુ કહે દુઃખ કાપું ॥૬॥

પદ ॥૭૭॥ (રાગ ધોળ)

('કુંદન પુર વિવાહ રચ્યો, સુંણિ ભૂપતિ ભીમકરાય' એ ઢાળ છે)

પ્રેમે કરી પ્રભુ બોલિયા, સાંભળો સંત સુજાણ ।
ભક્તના કરી રાખિયા, મેતો મારા તન ધન પ્રાણ ॥૧॥
ચૌદ ભુવનમાં જે સુખ સંપત્ય, સારમાં અતિસાર ।
સાધુને ન દેવાય એવું, મેં નથી રાખ્યું લગાર ॥૨॥
તે માટે શંકા તજિ તમે, માગો મુનિ વરદાન ।
જે માગો તે આપશું, એમ બોલ્યા શ્રીભગવાન ॥૩॥
એવી રીતે વરદાન સારુ, પ્રેર્યા સુંદર શ્યામ ।
પ્રભુ વિના મુનિ અન્ય ન ઈચ્છે, એવા ભક્ત અકામ ॥૪॥
અન્ન ઉદક અગ્યાર દિન, લગી તજ્યું મુનિવર જેહ ।
શ્રીહરિના કર સ્પર્શ, સર્વ કષ્ટ ભાંગ્યું તેહ ॥૫॥
પોતાપર પ્રેમ પ્રભુનો, દિઠો અનંત અપાર ।
મુક્તાનંદ કહે મહામુનિ, કીધો તે પરમ વિચાર ॥૬॥

પદ ॥૭૮॥

શરણાગત વત્સલપણું, વળી કૃપાના ભંડાર ।
એવા ગુણ જોઈ મુનિના, મનમાં વાધ્યો પ્રેમ અપાર ॥૧॥
પ્રેમ અતિશે પ્રગટ્યો, તેણે લોચન વહે જલધાર ।
ગદગદ સ્વર મુનિ બોલિયા, કરી વંદન વારમવાર ॥૨॥
નમો નમો શ્રીમંગલમૂર્તિ, નમો અખિલ આધાર ।
નમો નમો નરદેવ રૂપે, જાદવના શણગાર ॥૩॥
નમો કરુણાસિંધુ તમને, શ્રીદ્વારામતી રાય ।
મેટણ અતિ અઘ ઓઘને, લળિ લળિને લાગું પાય ॥૪॥
ભક્તવત્સલ ભગવાન તમને, વંદુ વારમવાર ।
સર્વ કારણને નમું, જેથી પામિયે ભવપાર ॥૫॥
શ્રીસત્યભામા રમણ તમને, નમું છું જોડિ હાથ ।
નારાયણ તમને નમું, વાલા મુક્તાનંદના નાથ ॥૬॥

પદ ॥૭૯॥

અર્જુનનું પ્રિય કર્યાને કારણ, કૃષ્ણ સ્વરૂપ કૃપાલ ।
વૃષ્ણિકુલ કેરા મુખિ તમને, નમું તતકાલ ॥૧॥
રાજકન્યા અનંતને, મનવાંછિત ફલ દેનાર ।
વરદાતા શ્રીવિષ્ણુ તમને, વંદુ વારમવાર ॥૨॥
ભૂના ભાર રૂપ નૃપ તેના, દાવાનળ વિકરાલ ।
સાધુને સત્ય ધર્મના, તમે પ્રેમેશું પ્રતિપાલ ॥૩॥
સુદામાનું દારિદ્રય, હરનાર સુખના ધામ ।
ઉદ્ધવને અતિવલ્લભ તમને, પ્રેમે કરું છું પ્રણામ ॥૪॥
શ્રીપતિ શોભાધામ છો, વૈકુંઠપતિ મહારાજ ।
દેવકીનંદન દયાળું, ગોવિંદ ગરિબનિવાજ ॥૫॥
દ્વારિકાંપતિ ચક્રપાણી, રૂક્મિણીના ઈશ ।
મુક્તાનંદમુનિ માગિયું, રહો રાજી શ્રીજગદીશ ॥૬॥

પદ ॥૮૦॥

દયાનિધિ નિજદાસ ઉપર, કૃપા આવિ જેહ ।
તે તમમાં શોભે સદા, અન્ય ઠોર ક્યાંઈ ન તેહ ॥૧॥
મનોરથ મારા તમે, કર્યા સુફળ શ્રીભગવાન ।
પૂરણકામ કર્યો મને તમે, આપ્યું દર્શનદાન ॥૨॥
પ્રભુ તમારા ચરણપંકજ, અખિલ આનંદરૂપ ।
તે હમણાં હું પ્રગટ પામ્યો, આનંદકારી અનૂપ ॥૩॥
એ થકી વરદાન અન્ય, હવે શું માગું સુખકંદ ।
તોપણ છે એક જાચ્યા એવું, જાણજો જગવંદ ॥૪॥
વચન સુણી વરદાન મુજને, આપો દીનદયાલ ।
અસમર્થ નહિ આપતાં, તમે કા'વો જનપ્રતિપાલ ॥૫॥
ભક્તવત્સલ બિરુદ તમારું, સત્ય સદા સુખધામ ।
મુક્તાનંદના નાથ તમને, વાલા જન નિષ્કામ ॥૬॥

પદ ॥૮૧॥ (રાગ ધોળ)

('સખિ સાંભળને કહું વાતડીરે, આનંદની એક આજ' એ ઢાળ છે)

સુણો શ્યામ સલુણા વાતડીરે, આનંદ કારી એક ।
એમાં થાશે ઉત્તમ ખ્યાતડીરે, જાણશે લોક વિવેક ॥૧॥
દીધિ ગુરુ અમારે આગન્યારે, ઉત્તમ એ ઉપાય ।
કરો ગૃહી ત્યાગી સહું જાતરારે, જોવા જાદવરાય ॥૨॥
અતિ ઉત્તમ શ્રીદ્વારામતીરે, તીરથ કરવા જોગ્ય ।
કરે જે કોય એની જાતરારે, પામે સુખ આરોગ્ય ॥૩॥
સ્વામી સદ્‌ગુરુની આગન્યારે, એમ થઈ છે દેવ ।
તેમાં ધનવાળાને ધામમાંરે, છાપ મળે તતખેવ ॥૪॥
તેને થાય સુખે આ જાતરારે, જે કોય આપે દામ ।
એને આડ્ય નહિ આ ધામમાં રે, નિરખે સુંદર શ્યામ ॥૫॥
આતો તીરથ ત્યાગી સંતનેરે, ધન બિના કેમ થાય ।
મુક્તાનંદના વાલા માવજીરે, એનો શો ઉપાય ॥૬॥

પદ ॥૮૨॥

સાધુ ઉદ્ધવના આ લોકમાંરે, તેને તો કરતાર ।
કરવી કઠણ છે આ જાતરારે, આપે દુઃખ અપાર ॥૧॥
મને ના'વા ન દીધિ ગોમતીરે, તેમ ન દીધિ છાપ ।
આજ તો લાંઘણ થઈ અગ્યારમીરે, તમે હર્યો સંતાપ ॥૨॥
તમે દર્શન આપ્યું દીનનેરે, સુંદર શ્યામ સુજાણ ।
મને આજ મળ્યા જીવાડવારે, જાતા રાખ્યા પ્રાણ ॥૩॥
અતિ કઠણ આવા દેશમાંરે, સંતે કેમ અવાય ।
એને જેમ કરી ગુરુ આગન્યારે, તે પણ કેમ લોપાય ॥૪॥
જેવી રીત્યે દર્શન તેહનેરે, થાય સદા સુખધામ ।
એવી મહેર કરો મુનિ ઉપરેરે, જાણિ દાસ અકામ ॥૫॥
મોહન મહેર કરી મુને ઉપરેરે, ચાલજો મારે સાથ ।
મુક્તાનંદના વાલા શ્રીહરિરે, એ વર માગ્યો નાથ ॥૬॥

પદ ॥૮૩॥

એવી પ્રાર્થના બહુ પ્રેમશું રે, કીધિ સંત સુજાણ ।
અતિ માન દૈ મુનિ રાયને રે, બોલિયા સારંગપાણ ॥૧॥
થયા ભક્તવત્સલ ભૂધરો રે, સાધુને આધીન ।
સાચાં વચન બોલ્યા શ્રીહરિ રે, દયાનિધિ થઈ દીન ॥૨॥
તમે જે માગ્યું જુગત્યે કરી રે, કરીશ તેમજ કામ ।
મારે સાચી દોલત સંત છે રે, નિષ્કામી ગુણધામ ॥૩॥
એવા સંતતો આંહિ આવતાં રે, પામે દુઃખ અપાર ।
મારું દર્શન દુર્લભ આંહિતો રે, એ નિશ્ચે નિરધાર ॥૪॥
આંહિ તીરથમાં જેજે રહે રે, દયા ન તેને લેશ ।
લોભે લાજ તજિ વલખાં કરે રે, જુઠા દૈ ઉપદેશ ॥૫॥
મારા સંત સકોમલ તેહનો રે, દ્રોહ કરે દિન રાત ।
મુક્તાનંદનો વાલો બોલિયા રે, જાણું છું સૌ વાત ॥૬॥

પદ ॥૮૪॥

માટે આવીશ હું વરતાલમાં રે, સંતતણા સુખકાજ ।
એવું અતિ આનંદે બોલિયા રે, શ્રીમુખ શ્રીમહારાજ ॥૧॥
ત્યાંતો શ્રી લક્ષ્મીનારાયણની રે, મૂર્તિ આનંદરૂપ ।
તેમાં આવીને સહુ સંતને રે, આપીશ સુખ અનુપ ॥૨॥
આપિશ આંહિ એવું હું ત્યાંકણે રે, દર્શનકેરું દાન ।
કરીશ મતવાલા સૌ સંતને રે, એમ બોલ્યા ભગવાન ॥૩॥
ત્યાંની મૂર્તિને રૂપે કરી રે, દર્શન મારું જેહ ।
થાશે શ્રીવરતાલના ચોકમાં રે, સૌ સંતોને તેહ ॥૪॥
સૌને દ્વારિકાંનાથની જાતરા રે, સિદ્ધ થાશે તે ઠામ ।
તેમાં સંશય લેશ માં રાખજો રે, એમ બોલ્યા સુખધામ ॥૫॥
જ્યાં હું વસુ ત્યાં દ્વારામતી રે, સંગ રહે સાક્ષાત ।
મુક્તાનંદ કે મોહન પ્રેમશું રે, વરરૂપે[1] કહી વાત ॥૬॥

૧ વરરૂપે - વરદાન રૂપે

પદ ॥૮૫॥ (રાગ ગરબી)

('સાંભળ સૈયર કહું વાતડી, ઉત્તમ આસો માસ' એ ઢાળ છે)

ઉદ્ધવ મારો આતમા, એમાં ન સંશય લેશ ।
જેને મેં નિજ જ્ઞાનનો, આપ્યો છે ઉપદેશ ॥૧॥
આચાર્યપણું આપિયું, કીધા મોક્ષ દાતાર ।
ઉદ્ધવના ઉપદેશથી, પતિત થયા ભવપાર ॥૨॥
તે ઉદ્ધવસંપ્રદાયના, સંત સકોમલ જેહ ।
ધન નારી ત્યાગી મને, ભજે નિરંતર તેહ ॥૩॥
એ મારગને આશરે, ગૃહી નરનારી કોય ।
શુદ્ધ ધર્મમાં તે રહે, મુજને વાલા સોય ॥૪॥
ઉદ્ધવના સંપ્રદાયનાં, જે કોઈ ત્યાગી સંત ।
મુજને ઉદ્ધવતુલ્ય તે, અતિવાલા બુદ્ધિવંત ॥૫॥
સંત કહે તે હું કરું, એજ અનાદિ રીત ।
મુક્તાનંદનો નાથ કે', મુનિ સંગ મારે પ્રીત ॥૬॥

પદ ॥૮૬॥

તે માટે મુનિ જાઓ ત્યાં, આજ તમે થઈ ત્યાર ।
હું પણ આવીશ ત્યાંકણે, તમ ભેળો કરી પ્યાર ॥૧॥
તે મુનિને પ્રભુ એમ કહી, થૈ ગયા અન્તર્ધ્યાન ।
મુનિવર અચરજ માનિયું, નિરખિ શ્રીભગવાન ॥૨॥
મુનિ મનમાં વિસ્મય થયા, લીધિ વિચારી વાત ।
સાચું કરશે શ્રીહરિ, જે બોલ્યા સાક્ષાત ॥૩॥
શ્રીગુરુ સહજાનંદની, કરુણાનું એહ ફલ ।
ઉરમાં એમ વિચારિયું, તેમાં નહિ સંદેહ ॥૪॥
કેને ન કહી એ વારતા, મરમ ન જાણે કોય ।
સચ્ચિદાનંદ મુનિ ચાલિયા, ગોમતીએ ગયા સોય ॥૫॥
વિપ્ર જુવે છે વાટડી, કોશલવાસી સુજાણ ।
મુક્તાનંદ મુનિ કારણે, વ્યાકુળ સૌના પ્રાણ ॥૬॥

પદ ॥૮૭॥

જ્યારે ગયા દ્વિજ ગોમતી, ખોળ્યા ઠામો ઠામ ।
કોશલવાસી વિપ્રને, મુનિ ન મળ્યા નિષ્કામ ॥૧॥
ન મળ્યા શહેર બજારમાં, ન મળ્યા ગોમતી તીર ।
શ્વાસ ભરે દુઃખિયા થઈ, નયણે વરષે નીર ॥૨॥
સૌનાં મુખ ગયાં ઉતરી, વિપ્ર કરેછે વિચાર ।
દૈવજોગે કરીને થયું, આપણે પાપ અપાર ॥૩॥
સ્વામિને વાલા ઘણા, સંત દયાળું સોય ।
આંહિ થકી ક્યાં ગયા હશે, ખબર ન લાધિ કોય ॥૪॥
સંત વિના સ્વામી કને, કેમ જાશું કહો વાત ।
કેમ કરી મુખ દેખાડશું, થયો અધિક ઉતપાત ॥૫॥
દૈવે હણ્યા એવા આપણે, શું કે'શું જૈ વેંણ ।
મુક્તાનંદના નાથનું, આવ્યું શિર પર કેંણ ॥૬॥

પદ ॥૮૮॥

કેમ કરી જાશું આપણે, દુર્ગનગરમાં વીર ।
કંકનાં[1] વચન સ્વરૂપ તે, કેમ સહેવાશે તીર ॥૧॥
ત્યારે તે પ્રત્યે બોલિયા, મનછારામજી વાત ।
સંતને મુંકી ન ચાલવું, પ્રથમ કહ્યું મે ભ્રાત ॥૨॥
તેતો તમે નવ સાંભળ્યું, હવે શ્યા ઘસવા હાથ ।
સારું કરશે સૌતણુ, સંભારો જદુનાથ ॥૩॥
ગમ ખાઈ ગોપાલજી, બોલ્યા વચન સુજાણ ।
મેં મોટેરા ભાઈનાં, કિધાં વચન પ્રમાણ ॥૪॥
તાતતુલ્ય બડા ભાઈનું, વચન તે કેમ લોપાય ।
એમ જાણી ગયા આપણે, હવે તે શો ઉપાય ॥૫॥
શોક સહિત એવી વારતા, બોલ્યા વિપ્ર ઉદાર ।
મુક્તાનંદના નાથનો, ઉરમાં ત્રાસ અપાર ॥૬॥

૧ કંકના - કોઈના

પદ ॥૮૯॥ (રાગ ગરબી)

('વંદુ સહજાનંદ રસરૂપ, અનુપમ સારને રે લોલ' એ ઢાળ છે)

બોલ્યા નંદરામજી બોલ, સુણો ગોપાલજીરે લોલ ।
પ્રથમ કહી તમે સર્વે વાત, હવે થયા બાળજીરે લોલ ॥૧॥
મુનિની સમાધિને મુજ પાસ, પ્રથમ મોટી કહિરે લોલ,
હવે તમે વૃથા ધરો છો વાંક, કે મારે શિર લહિરે લોલ ॥૨॥
એવું કે'તાં મનછારામ, મધ્યેથી બોલિયારે લોલ,
બે ભાયોને વચન વિવાદ, કે સર્વ ઉકેલિયા રે લોલ ॥૩॥
દૈવે જે નિરમ્યું તે થાય, વૃથા ચિન્તા તજોરે લોલ,
દુઃખ હરતા દ્વારામતિ રાય, અચળ ઉરમાં ભજોરે લોલ ॥૪॥
સ્વામિએ મોકલ્યા જેને પાસ, કે તે સંભાળશેરે લોલ,
સમરથ છોગાળો રણછોડ, કે સંકટ ટાળશેરે લોલ ॥૫॥
તે માટે તમે દૃઢ વિશ્વાસ, રહો ઉરમાં ધરીરે લોલ,
સમરો મુક્તાનંદનો શ્યામ, કે સુખ કરશે હરિરે લોલ ॥૬॥

પદ ॥૯૦॥

વળી કહે મનછારામજી વાત, દયાળુ તે સંત છે રે લોલ,
સચ્ચિદાનંદ મુનિ દૃઢ હરિભક્ત, કે ઉર ભગવંત છે રે લોલ ॥૧॥
મુનિવર પ્રથમ દુરગપુર જાય, એવું થાશે નહિ રે લોલ,
આપણને મુકીને આંહિ, કે તે જાશે નહિ રે લોલ ॥૨॥
શંખોદ્ધાર ગયા મુનિ ધીર, કે નિશ્ચે જાણજોરે લોલ,
મારા મનમાં ભાશ્યું એમ, કે સત્ય પ્રમાણજોરે લોલ ॥૩॥
આવશે નિશ્ચે મુનિવર આંહિ, અચલ એ વારતારે લોલ,
માટે આપણે રહેવું આંહિ, કે હરિ સંભારતારે લોલ ॥૪॥
એવાં તેનાં વચન સુણિ બેઉ ભ્રાત, કે માની વાતડીરે લોલ,
ભજવા લાગ્યા શ્રીભગવાન, કે કરી સ્થિર છાતડીરે લોલ ॥૫॥
દ્વારકાધીશને ગુરુનું ધ્યાન, ધરી દ્વિજ ત્યાં રહ્યારે લોલ,
મુક્તાનંદ કહે સંતની વાટ્ય, કે જોઈ દ્વિજ નવ ગયારે લોલ ॥૬॥

પદ ॥૯૧॥

નિત્ય દ્વિજ ગોમતીજીમાં નાહ્ય, કે વિધિવત રીતશુંરે લોલ,
નિરખે ત્યાં નિત્ય શ્રીરણછોડ, કે પૂરણ પ્રીતશુરે લોલ ॥૧॥
ચિન્તા સહિત રહ્યા દિન ચાર, આવિ એકાદશીરે લોલ,
આદર્યો દ્વાદશીને દિન પાક,[૧] કે ગોમતીમાં વસીરે લોલ ॥૨॥
સંતની ચિન્તા વિપ્ર સુજાણ, કરે મનમાં ઘણી રે લોલ,
વારમવાર જુવે દ્વિજ વાટ, મુનિ આવ્યાતણી રે લોલ ॥૩॥
આપણું મન્દમતિનું ભાગ્ય, કે એવું ક્યાં થકીરે લોલ,
આવે પારણાં વેળા એ સંત, વેગે જ્યાં ત્યાં થકીરે લોલ ॥૪॥
મુનિવર દર્શનનું દઈ દાન, આવિ કરે પારણાં રે લોલ,
તો એ મુનિવરનાં મહા પ્રેમ, શું લિજે વારણાંરે લોલ ॥૫॥
કોશલવાસી વિપ્ર વિચાર કરે મનમાં ઘણારે લોલ,
મુક્તાનંદ મનોરથ થાય, મુનિ મળવા તણારે લોલ ॥૬॥

પદ ॥૯૨॥

વાધ્યો હૈડે હરખ અપાર, બોલ્યા નંદરામજીરે લોલ,
મારો જમણો ફરક્યો હાથ, શુકન સુખધામજીરે લોલ ॥૧॥
મનછારામ મગન કહે વાત, શુકન મને થાય છેરે લોલ,
મારાં જમણાં ફરકે અંગ, કે રુડું જણાય છેરે લોલ ॥૨॥
બોલ્યા અતિ હરખે ગોપાલ, કહું સર્વે કથીરે લોલ,
જે મેં દીઠું સ્વપને આજ, કે તે જુઠું નથીરે લોલ ॥૩॥
રહિ જૈયે પાછલી છો ઘડી રાત્ય, સ્વપન મને આવિયુંરે લોલ,
દિઠા સચ્ચિદાનંદ મુનિ સંત, કાજ અતિશે થયુંરે લોલ ॥૪॥
આવે છે શ્રીદ્વારામતીરાય, ને મુનિ ઉરમાં ધરીરે લોલ,
એવું સ્વપનું દિઠું આજ, કે લેજો દૃઢ કરીરે લોલ ॥૫॥
એમ સૌ કે'તાં પરસ્પર વાત, દિઠા મુનિ દૂરથીરે લોલ,
મુક્તાનંદ કે' મુનિ મન હરખ, કે આવ્યા હજુરથીરે લોલ ॥૬॥

૧ - રસોઈ

પદ ॥૯૩॥ (રાગ ગરબી)

('મારે મંદિર આવો માવજી હું વારી રે' એ ઢાળ છે)

મુનિવર મલપંતા આવિયા, આનંદ અતિ। કૌશલ દ્વિજને મન ભાવિયા; આનંદ અતિ ॥૧॥
મતવાલા ગજની પેર મુનિ; આ૦ । કરતા આવ્યા નારાયણ ધુની; આ૦ ॥૨॥
જય સ્વામી કહિ સનમુખ ગયા; આ૦ । દ્વિજ મુનિવર ચરણે લપટી રહ્યા; આ૦ ॥૩॥
જેમ ઇન્દ્રિય સુખિ મળિ પ્રાણને; આ૦ । તેમ દ્વિજ મળિ સંત સુજાણને; આ૦ ॥૪॥
મુનિને હસતા દ્વિજે ભેટિયા; આ૦ । સંતાપ સર્વ મુનિ મેટિયા[1]; આ૦ ॥૫॥
મુક્તાનંદ મુનિશું ભેટ્ય થઈ; આ૦ । કંકાશ કલ્પના દૂર ગઈ; આ૦ ॥૬॥

પદ ॥૯૪॥

ભુજ ભરિ ભેટ્યા મુનિરાયને, મન મોદ અતિ। પ્રેમે તન પુલકિત થાયને; મન૦ ॥૧॥
સૌ હસતા ઉતારે ગયા; મન૦ । કોશલવાસી દ્વિજે મગન થયા; મન૦ ॥૨॥
કહ્યું કુશલ પરસ્પર પ્રેમશું; મન૦ । મુનિવર વર્તે દૃઢ નેમશું; મન૦ ॥૩॥
મુનિને નવરાવ્યા પ્રીતશું; મન૦ । અન્ન આપ્યું ઉત્તમ રીતશું; મન૦ ॥૪॥
મુનિવરને પીરસિ વિપ્ર જમ્યા; મન૦ । એમ સહુંને સંતાપ શમ્યા; મન૦ ॥૫॥
દિન વીત્યો તીરથની વાતે; મન૦ । મુક્તાનંદ તૈયાર થયા પ્રીતે; મન૦ ॥૬॥

પદ ॥૯૫॥

શ્રીગોમતીથી સધાવિયા, કોશલ વાસી। મુનિ સચ્ચિદાનંદ સંગ આવિયા; કો૦ ॥૧॥
ફાગણ શુદી છઠ્યે ચોંપ કરી; કો૦ । ગઢડે આવ્યા આનંદ ભરી; કો૦ ॥૨॥
મારગમાં રાત્ય રહ્યા જ્યાં જ્યાં; કો૦ । સ્વપનામાં નિત્ય દેખે ત્યાં ત્યાં; કો૦ ॥૩॥
રણછોડ છોગાળો સંગ આવે; કો૦ । શ્રીસહિત જોઈ આનંદ પાવે; કો૦ ॥૪॥
સ્વપનાનું રૂપ સંભારતા; કો૦ । કરે એક બીજાને વારતા; કો૦ ॥૫॥
રણછોડ રંગિલો મુનિ સંગે; કો૦ । મુક્તાનંદ નિરખે નવ રંગે; કો૦ ॥૬॥

પદ ॥૯૬॥

તે દુરગનગરમાં આવિયા, મુનિવર જ્ઞાની। સ્વામી સભા મધ્યે બોલાવિયા; મુનિ૦ ॥૧॥
દ્વિજ સોતા દંડ પ્રણામ કર્યા; મુનિ૦ । ગદગદ સ્વર નયણે નીર જર્યા; મુનિ૦ ॥૨॥
સચ્ચિદાનંદ વાલા શ્યામને; મુનિ૦ । સ્વામી બોલાવ્યા નિષ્કામને; મુનિ૦ ॥૩॥
ગુરુ પુછી તે કહી વારતા; મુનિ૦ । સૌ તીરથને સંભારતા; મુનિ૦ ॥૪॥

---

૧ - દૂર થયા

જેમ પોતાને શિર કષ્ટ થયું; મુનિ૦ । હરિ દર્શન વોંણું સર્વ કહ્યું; મુનિ૦ ॥૫॥
જેમ એકાદશ લાંઘણ થઈ; મુનિ૦ । મુક્તાનંદ ગુરુને વાત કઈ; મુનિ૦ ॥૬॥

પદ ॥૯૭॥ (રાગ ગરબી)

('ઓરા આવોને વારી જાઉ વાલમરે, નંદના નંદનજી' એ ઢાળ છે)

બોલ્યા સચ્ચિદાનંદ મુનિ વાત રે; સાંભળો ચિત્ત ધરી ।
ત્યાંને લોકે કર્યો ઉતપાત રે; સાં૦ ॥૧॥
મને ગોમતી નાહ્યાની મના કીધિ રે; સાં૦ । મને છાપુ પણ નવ દીધિ રે; સાં૦ ॥૨॥
મને દર્શન કરવા ન દિધું રે; સાં૦ । મારું અતિ અપમાન પણ કીધું રે; સાં૦ ॥૩॥
મેં તો કીધા અગ્યાર ઉપવાસ રે; સાં૦ । તોય લોકે કરી ઉપહાસ રે; સાં૦ ॥૪॥
એને આપણ સંગાથે અતિવેર રે; સાં૦ । સૌના નેણુંમાં વરસે ઝેર રે; સાં૦ ॥૫॥
એવિ દ્વારકાંના લોકની રીત રે; સાં૦ । મુક્તાનંદ કહે ઘનસંગ પ્રીત રે; સાં૦ ॥૬॥

પદ ॥૯૮॥

સુણિ સચ્ચિદાનંદની વાત રે, દ્વારિકાં નાથ જાતાં । સૌ ડર્યા સુણિ સંતાપ રે; દ્વા૦ ॥૧॥
મુનિ પામ્યા છે મનમાં ખેદ રે; દ્વા૦ । સૌ મુનિવરને મળ્યો ભેદ રે; દ્વા૦ ॥૨॥
મુનિ માની છે જાતરા દૂર રે; દ્વા૦ । તેમાં ત્યાગીને કઠણ જરુર રે; દ્વા૦ ॥૩॥
એવું જાણિને ત્યાગી આશ રે; દ્વા૦ । થયા સંત સૌ મનમાં નિરાશ રે; દ્વા૦ ॥૪॥
એમ દિઠા દુખાતા સંત રે; દ્વા૦ । બોલ્યા સચ્ચિદાનંદ બુદ્ધિવંત રે; દ્વા૦ ॥૫॥
મારી વાર્તા સુણો સર્વકોય રે; દ્વા૦ । મુક્તાનન્દ મુનિ બોલિયા સોય રે; દ્વા૦ ॥૬॥

પદ ॥૯૯॥

મને મળ્યા છે દ્વારિકાં નાથ રે, અતિ આનંદ થયું। મારે માથે મુક્યા છે હરિ હાથ રે; અતિ૦ ॥૧॥
મને વર આપ્યો કરી પ્રીત રે; અતિ૦ । એમાં આપણિ થઈ ઘણી જીત રે; અતિ૦ ॥૨॥
મારે સંગ આવ્યા છે કરી વાલ રે; અતિ૦ । વાલો રે'શે સદા વરતાલ રે; અતિ૦ ॥૩॥
એવું સાંભળીને હરખ્યા અપાર રે; અતિ૦ । સૌ મુનિને નમ્યા બહુવાર રે; અતિ૦ ॥૪॥
કર્યા સચ્ચિદાનંદના વખાણ રે; અતિ૦ । કિધો સૌ મળી પ્રેમ પ્રમાણ રે; અતિ૦ ॥૫॥
બહુ શાંતિ પામ્યા સંત રે; અતિ૦ । આવ્યા મુક્તાનંદ ભગવંત રે; અતિ૦ ॥૬॥

પદ ॥૧૦૦॥

સ્વામી સદ્‌ગુરુ સાંભળી વાત રે, હૈડે હરખ ઘણો। એને મળ્યા મોહન સાક્ષાત રે; હૈડે૦ ॥૧॥
દેતા નિજજનને આનંદ રે; હૈડે૦ । બોલ્યા સ્વામી સહજાનંદ રે; હૈડે૦ ॥૨॥

સ્વામી મુનિને વખાણી કહી વાત રે; હેડે૦ । રુડા રણછોડરાયની ખ્યાત રે; હેડે૦ ॥૩॥
સ્વામી સહજાનંદ સુજાણ રે; હેડે૦ । કરે વારમવાર વખાણ રે; હેડે૦ ॥૪॥
મુનિ સચ્ચિદાનંદ તજી ગર્વ રે; હેડે૦ । ગુરુ પાસે તે વાત કરી સર્વ રે; હેડે૦ ॥૫॥
મુક્તાનંદ કહે મુનિ કહ્યું આપ રે; હેડે૦ । સૌ થયું તમારે પ્રતાપ રે; હેડે૦ ॥૬॥

પદ ॥૧૦૧॥ (રાગ ગરબી)

('તમે મીઠું બોલીને મન લીધુંરે મીઠડા બોલાજી' એ ઢાળ છે)

સ્વામી સહજાનંદ સુજાણ રે, કૃષ્ણ પ્રસાદથકી । કર્યું ઉત્સવનું પરિયાણ રે; કૃષ્ણ૦ ॥૧॥
આવ્યા દ્વારામતીનો રાય રે; કૃષ્ણ૦ । તેનો આનંદ ઉર ન સમાય રે; કૃષ્ણ૦ ॥૨॥
માસ ફાગણમાં ફુલડોલ નામ રે; કૃષ્ણ૦ । આવ્યો ઉત્સવ અતિ સુખધામ રે; કૃષ્ણ૦ ॥૩॥
તે ઉત્સવ ઠેરાવ્યો વરતાલ રે; કૃષ્ણ૦ । વધ્યો શ્રીરણછોડ સંગ વાલ રે; કૃષ્ણ૦ ॥૪॥
ગૃહી ત્યાગી વનિતાનાં વૃંદ રે; કૃષ્ણ૦ । તે સોત સ્વામી સહજાનંદ રે; કૃષ્ણ૦ ॥૫॥
જાવા ધારે છે વરતાલ ગામ રે; કૃષ્ણ૦ । વાલો મુક્તાનંદનો શ્યામ રે; કૃષ્ણ૦ ॥૬॥

પદ ॥૧૦૨॥

લખી પત્ર દીધા દ્વિજ હાથ રે, કૃષ્ણપ્રસાદ થયો । મુક્યા બ્રાહ્મણને મુનિનાથ રે; કૃષ્ણ૦ ॥૧॥
સર્વ દેશથકી નિજદાસ રે; કૃષ્ણ૦ । સ્વામી તેડ્યા છે પોતા પાસ રે; કૃષ્ણ૦ ॥૨॥
તે રાત્યે સુતા સૌ સંત રે; કૃષ્ણ૦ । દિઠા સ્વપનામાં શ્રી ભગવંત રે; કૃષ્ણ૦ ॥૩॥
શ્રીસોતા તે દ્વારકાંરાય રે; કૃષ્ણ૦ । લાગ્યા સ્વપ્નામાં સૌ મુનિ પાય રે; કૃષ્ણ૦ ॥૪॥
વાલે કીધિ તે સંતપર વાલ રે; કૃષ્ણ૦ । જાતા દિઠા તે ગામ વરતાલ રે; કૃષ્ણ૦ ॥૫॥
રિઝ્યા મુક્તાનંદનો શ્યામ રે કૃષ્ણ૦ । કિધું વરતાલ ગામ નિજ ધામ રે ; કૃષ્ણ૦ ॥૬॥

પદ ॥૧૦૩॥

ઉઠ્યા પ્રાતસમે મુનિવૃંદ રે, કૃષ્ણ કૃપા કીધિ । જૈ વંદ્યા શ્રીસહજાનંદ રે; કૃષ્ણ૦ ॥૧॥
કહિ ગુરુજીને સૌ મુનિ વાત રે; કૃષ્ણ । દીઠા સ્વપ્નમાં હરિ સાક્ષાત રે કૃષ્ણ૦ ॥૨॥
ત્યારે બોલ્યા શ્રીસ્વામી સુજાણ રે; કૃષ્ણ૦ । મુનિ વચન તમારાં પ્રમાણ રે; કૃષ્ણ૦ ॥૩॥
સૌને એક જેવું સ્વપન ન થાય રે; કૃષ્ણ૦ । એતો રિઝ્યા છે રણછોડરાય રે; કૃષ્ણ૦ ॥૪॥
થયો સ્વપનામાં પ્રભુનો પ્રવેશ રે; કૃષ્ણ૦ । તેમાં સંશય નહિ લવ લેશ રે; કૃષ્ણ૦ ॥૫॥
જાણ્યું મુક્તાનંદ ગુરુદેવ રે; કૃષ્ણ૦ । સ્વામી ત્યાર થયા તતખેવ રે; કૃષ્ણ૦ ॥૬॥

પદ ॥૧૦૪॥

લૈ શિષ્ય હજારો સંગ રે, સહજાનંદ સ્વામી । આવ્યો દાસને અધિક ઉમંગ રે; સહ૦ ॥૧॥

જોયું સપ્તમીનું મુહૂર્ત સાર રે; સહ૦ । થયા ગઢડેથી અસવાર રે; સહ૦ ॥૨॥
તેજી અરુણ ઉતાવળે વિરાજે રે; સહ૦ । અશ્વ હાંકતાં અધિક છબિ છાજે રે; સહ૦ ॥૩॥
મૃદુ કમળ સરિખો કર વામ રે;[1] સહ૦ । તેમાં ઝાલી છે અશ્વ લગામ રે; સહ૦ ॥૪॥
છડી જમણે કર ગ્રહી શ્યામ રે; સહ૦ । ધોળાં વસ્ત્ર ધર્યાં અભિરામ રે; સહ૦ ॥૫॥
સોમ આદિ ચોફેર અસવાર રે; સહ૦ । મુક્તાનંદ કહે અધિક ઉદાર રે; સહ૦ ॥૬॥

પદ ॥૧૦૫॥ (રાગ ગરબી)

('ઓરા આવો અમ પાસે શ્યામળિયાજી' એ ઢાળ છે)

સ્વામી સહજાનંદને, ઉર હરખ અતિ । વેગે કરી આવે છે વરતાલ; ઉર૦ ।
જોવા શ્રીજગવંદને; ઉર૦ । છોગાળા રણછોડ સંગાથે વાલરે; ઉર૦ ॥૧॥
ફાગણ શુદી એકાદશી; ઉર૦ । આવ્યા વાલો વરતાલ ગામ; ઉર૦ ।
જ્યાં રણછોડ રહ્યા વશી; ઉર૦ । કૃપા કરિને કીધું નિજધામ; ઉર૦ ॥૨॥
સ્વામી પણ સંધ્યા સમે; ઉર૦ । તેજ દિને આવ્યા પુરુષોત્તમ પાસ; ઉર૦ ।
નરનારી સૌને ગમે; ઉર૦ । દેશદેશથી દોડી આવ્યા દાસ; ઉર૦ ॥૩॥
શ્રીસોતા રણછોડજી; ઉર૦ । શોભે લક્ષ્મીનારાયણ રૂપ; ઉર૦ ।
જાણ્યા બંધન તોડજી; ઉર૦ । સૌને મનમાન્યા શ્રીકૃષ્ણ અનૂપ; ઉર૦ ॥૪॥
ત્યાં જે ગૃહસ્થ આવિયા; ઉર૦ । તેણે પણ દિઠું ત્યાગી પેર; ઉર૦ ।
સ્વપને દેખિ ભાવિયા; ઉર૦ । શ્રીરણછોડ પધાર્યા લીલાલેર; ઉર૦ ॥૫॥
જેણે સ્વપને ભાળિયા; ઉર૦ । તે બિજાને કહિ સમઝાવે વાત; ઉર૦ ।
એમ સંશય સૌ ટાળિયા; ઉર૦ । મુક્તાનંદનો નાથ પ્રગટ સાક્ષાત; ઉર૦ ॥૬॥

પદ ॥૧૦૬॥

લોક સૌ વિસ્મય થયાં, આનંદ અતિ । પ્રેમે પૂજ્યા રાજા રણછોડ; આ૦ ।
નજરે નિરખી પાપ ગયાં; આ૦ । રુક્મિણી કૃષ્ણની જોડ; આ૦ ॥૧॥
સ્વામી સહજાનન્દજી; આ૦ । શિષ્ય સહિત બાંધ્યો ફુલનો ડોલ[2]; આ૦ ।
પ્રભુ પૂજ્યા જગવંદજી; આ૦ । હરિ હરિજનને કિધા રંગ ચોળ; આ૦ ॥૨॥
અબીર ગુલાલ ઉડાડિયા; આ૦ । કૃષ્ણ રુક્મિણી કેરાં ગાયાં ગીત; આ૦ ।
રસિયો રંગ રમાડિયા; આ૦ । શ્રી રણછોડ રંગિલો પરમ પૂનીત; આ૦ ॥૩॥

૧ - ડાબો ૨. - હિંડોળો

શ્રીદ્વારામતી રાયનો; આ૦ । ઉત્સવ કિધો ઉમંગે ગુરુદેવ; આ૦ ।
હરિભજન ઉપાયનો; આ૦ । રાહ બતાવ્યો તરવાને તતખેવ; આ૦ ॥૪॥
જ્યારે પ્રભુ ત્યાં આવિયા; આ૦ । ત્યારે આવ્યો સંગ સકલ પરિવાર; આ૦ ।
દ્વારકાં પુરરૂપે થયાં; આ૦ । સરરૂપે થયાં ગોમતી સાર; આ૦ ॥૫॥
જ્યાં ત્યાંથી તીરથ ઘણાં; આ૦ । આવ્યાં સર્વે પ્રભુજીને પાસ; આ૦ ।
મુક્તાનંદના નાથતણાં; આ૦ । ચરણકમળની સૌ તીરથને આસ; આ૦ ॥૬॥

પદ ॥૧૦૭॥

આનંદે ઉત્સવ કરી, અતિ સુખકારી । તે રજનીમાં પોઢ્યા સદ્‌ગુરુ શ્યામ; અતિ૦ ।
સ્વપને દિઠા શ્રીહરિ; અતિ૦ । શ્રીદ્વારામતી નાથ કહ્યું સુખધામ; અતિ૦ ॥૧॥
આ સ્થાનક હું આવિયો; અતિ૦ । માટે મારા આયુધની ઘો છાપ; અતિ૦ ।
એ મત મુજને ભાવિયો; અતિ૦ । છાપ દઈ તમે ટાળો સૌનાં પાપ; અતિ૦ ॥૨॥
એ રીતે હરિ હુકમ કર્યો; અતિ૦ । સ્વામી સહજાનંદ સુજાણ; અતિ૦ ।
હુકમ લઈ શિર પર ધર્યો; અતિ૦ । કર જોડીને કિધાં વચન પ્રમાણ; અતિ૦ ॥૩॥
સદ્‌ગુરુ સ્વામી ઉઠિયા; અતિ૦ । પ્રાતસમે સૌ આગળ કીધિ વાત; અતિ૦ ।
નિજજન ઉપર ત્રુઠિયા;[1] અતિ૦ । છાપ અપાવી તૃપ્ત કરી સાક્ષાત; અતિ૦ ॥૪॥
ત્યાગી જોઈ તે મૂરતિ; અતિ૦ । દિઠા સર્વે દ્વારામતી રાય; અતિ૦ ।
નિમેષ ન મેલે ઉરથી; અતિ૦ । લળિ લળિ લાગે પાય; અતિ૦ ॥૫॥
પ્રેમ ઘણે પૂજા કરી; અતિ૦ । મુનિવરનાં મન પામ્યાં પૂરણ શાન્ત; અતિ૦ ।
મુક્તાનંદ મળિયા હરિ; અતિ૦ । છોગાળો નિરખતાં ભાગી ભ્રાન્ત; અતિ૦ ॥૬॥

પદ ॥૧૦૮॥

મુનિવર મનમાં મગન થયા, શ્રીહરિ મળતાં । દ્વારામતિ જાવાનું સિધુ કામ; શ્રી૦ ।
અંતરથી સંશય ગયા; શ્રી૦ । પ્રેમી જનને તેજ જણાણું ધામ; શ્રી૦ ॥૧॥
સરરુપે શ્રીગોમતી; શ્રી૦ । તેમાં નાહી લિયે સૌ સુંદર છાપ; શ્રી૦ ।
હરિજનને મન હરખ અતિ; શ્રી૦ । તીરથ કરી સૌ અધિક થયાં નિષ્પાપ; શ્રી૦ ॥૨॥
સમ્પૂરણ દ્વારામતી; શ્રી૦ । માની લીધિ સૌ સત્સંગી સંત; શ્રી૦ ।
ગુરુ કરુણા ઉર હરખ અતિ; શ્રી૦ । સંશય શોક કુમતનો આવ્યો અન્ત; શ્રી૦ ॥૩॥

---

૧ - પ્રસન્ન થયા

એમ અતિ આનંદ થયો; શ્રી૦ । શિષ્ય સહિત સ્વામી વશિયા એક માસ; શ્રી૦ ।
નિત્ય દર્શન સંતાપ ગયો; શ્રી૦ । ભજન ભક્તિનો સૌને અધિક પ્રકાશ; શ્રી૦ ॥૪॥
નિત્ય નિત્ય સુંદર શ્યામશું; શ્રી૦ । વધવા લાગ્યો પૂરણ પ્રેમ; શ્રી૦ ।
મનમાન્યું સુખ ધામશું; શ્રી૦ । ધાર્યું પૂરણ પતિવ્રતાનું નિયમ; શ્રી૦ ॥૫॥
સત્યયુગ સૌમાં આવિયો; શ્રી૦ । સ્વામી સહજાનંદતણે પ્રતાપ; શ્રી૦ ।
કલિયુગ દૂર નસાવિયો; શ્રી૦ । મુક્તાનંદ કે' નાઠા સૌ સંતાપ; શ્રી૦ ॥૬॥

પદ ॥૧૦૯॥ (રાગ ગરબી)

('મને રસિયા સંગાથે રંગ લાગ્યોરે' એ ઢાળ છે)

વશ્યા રણછોડરાય વરતાલ્યે રે, આવે જાતરાયે લોક અતિ વાલ્યે રે ॥૧॥
સૌ સંત સહિત જગસ્વામી રે, કરે હરિ દર્શન નિષ્કામી રે ॥૨॥
આવિ ચૈત્ર શુદી ત્રીજ સારી રે, એનો ઉત્સવ કરાવ્યો સ્વામી ભારી રે ॥૩॥
એનું મત્સ્યજયંતી શુભ નામ રે, પૂજ્યા વાસુદેવ પ્રભુ સુખધામ રે ॥૪॥
આવ્યો રામનવમી ઉત્સવ જેહ રે, અતિ આદરે કરાવ્યો સ્વામી તેહ રે ॥૫॥
પછી વિમલા એકાદશી આવી રે, સૌ સંતોને મન ભાવી રે ॥૬॥
વાસુદેવજીનો ઉત્સવ ભારી રે, અતિ આદરે કરાવ્યો સુખકારી રે ॥૭॥
કહે મુક્તાનંદ ગુરુરાય રે, એમ ઉત્સવ કરાવી રાજી થાય રે ॥૮॥

પદ ॥૧૧૦॥

પછી સદ્‌ગુરુ સહજાનંદ રે, સૌને સિખ આપી જગવંદ રે ॥૧॥
જાઓ પોત પોતાને સૌ ઠામ રે, ભજો રણછોડરાય સુખધામ રે ॥૨॥
એમ સિખ દૈ સૌને દયાળ રે, પોતે પારણાં કર્યાં તતકાળ રે ॥૩॥
કરી રણછોડરાયને પ્રણામ રે, સ્વામી સંગ લૈ સંત નિષ્કામ રે ॥૪॥
ચાલ્યા દ્વાદશીને દિન સુખકારી રે, આવ્યા દુર્ગનગર ભયહારી રે ॥૫॥
દેશદેશથી આવ્યાતા હરિજન રે, લીધિ છાપને પુનિત કર્યાં તન રે ॥૬॥
ગયા હરિજન નિજ નિજ ગામ રે, લેતા રણછોડરાયનું નામ રે ॥૭॥
કહે મુક્તાનંદ મુનિકાજ રે, રહ્યા વરતાલ શ્રીમહારાજ રે ॥૮॥

પદ ॥૧૧૧॥

એમ શ્રીદ્વારામતી રાય રે, સદા ભક્ત આધિન કે'વાય રે ॥૧॥
સ્વામિનારાયણના સંત અતિ ત્યાગી રે, સુધા હરિચરણે અનુરાગી રે ॥૨॥
તેને દર્શન દેવા કાજ રે, વશ્યો વરતાલ સર્વ સમાજ રે ॥૩॥
ફાગણ શુદી એકાદશીને દિન રે, આવ્યા વરતાલ જગજીવન રે ॥૪॥
જ્યારે વશ્યા વરતાલ જદુરાય રે, વધ્યો દ્વારકાં સમાન મહિમાય રે ॥૫॥
આવે જાતરાયે લોક અપાર રે, વધ્યો અધિક પ્રતાપ ઉદાર રે ॥૬॥
થયું દ્વારિકાં સમાન તે ગામ રે, જેમાં રહ્યા રણછોડ સુખધામ રે ॥૭॥
કહે મુક્તાનંદ મુરારી રે, સદા સંતને આધિન સુખકારી રે ॥૮॥

પદ ॥૧૧૨॥

કીધો કૃષ્ણપ્રસાદ ગ્રંથ સાર રે, એ છે હરિજનનો શણગાર રે ॥૧॥
નહિ સાંભળીને સિખિ આ વાત રે, જેમ દિઠું તેમ કહ્યું સાક્ષાત રે ॥૨॥
આ ગ્રંથને કર્યાથી સુખકંદ રે, મને રીઝો સ્વામી સહજાનંદ રે ॥૩॥
વળી રીઝજો વિશેષે કરી સંત રે, રીઝો દ્વારકાંના નાથ ભગવંત રે ॥૪॥
જદુનાથનો આ ગ્રંથ ઉદાર રે, પ્રેમે ભણશે તે પામશે પાર રે ॥૫॥
સિખે સાંભળે ને પ્રેમે કરી ગાય રે, તેને રીઝશે અખંડ જદુરાય રે ॥૬॥
થાશે લોકમાં સુખી ને જશ માન રે, અંત્યે ભેટશે તે શ્રીભગવાન રે ॥૭॥
કહે મુક્તાનંદ પ્રભુ પાસ રે, સુણી રીઝે તેનો વૈકુંઠવાસ રે ॥૮॥

ઇતિ શ્રીમત્સકલધર્મમર્યાદાપાલનધુરંધરશ્રીમદુદ્ધવસંપ્રદાયપ્રવર્તકાચાર્ય
શ્રીસહજાનંદસ્વામિશિષ્ય-મુક્તાનંદમુનિવિરચિતે શ્રીકૃષ્ણપ્રસાદે ભગવતો
વૃત્તાલયાગમનોત્સવનિરુપણનામા ગ્રન્થઃ સમ્પૂર્ણઃ ॥

॥વૃત્તાલયે સ ભગવાન્ જયતીહ સાક્ષાત્ ॥

મુક્તાનંદમહામુનિકૃત-કાવ્યસંગ્રહે-

શ્રીનારાયણચરિત્રમ્

પદ ॥૧॥ (પદ રાગ મંગલ)

વંદું પ્રગટ શ્રીસહજાનંદ, સો વર્ણિરૂપ હે ।
જાકો મહિમા અગમ અગાધ, સો પરમ અનૂપ હે ॥૧॥
સોતો પ્રકૃતિ પુરુષ પર, ધામમહીં નિત્ય રાજહિ ।
એસે અતિ તેજોમય દેવ, અધિક છબી છાજહિ ॥૨॥
તહાં વૈષ્ણવ વૃંદ અપાર, ચરન સેવા કરે ।
સદા ગુણ અભિમાની દેવ, હુકમ ત્યુંહિ અનુસરે ॥૩॥
સો તો જ્યું ભએ વર્ણિરૂપ, ભૂમિપર આયકે ।
વાકિ કહું સંક્ષેપસેં, બાત અધિક મુદ પાયકે ॥૪॥
ભયો દુર્વાસાકો શાપ, ભક્તિ અરું ધર્મકું ।
ધરે દ્વિજકુલ માનુષ દેહ, જાનિ શુભ મર્મકું ॥૫॥
તાકે પુત્ર ભએ શ્રીકૃષ્ણ, દયાનિધિ દેવ જુ ।
જાકે દરશ સ્પરશ જનવૃંદ, તરે તતખેવ જુ ॥૬॥
જાકો નિગમ ન પામે પાર, નેતિ કહિ ગાવહિં ।
એસે હરિ દેવનકે દેવ, અખંડ કહાવહિં ॥૭॥
નિકે જન્મ કર્મ ગુન તાસ, કહું અતિપ્રેમસેં ।
કહે મુક્તાનંદ તેહિ સંત, સુનત નિત્ય નેમસેં ॥૮॥

પદ ॥૨॥

નિકો[1] સુભગ દેશ સરવાર, પુનિત જેહિ નામ જુ ।
સોતો ઉત્તર કોસલ મધ્ય, અવધપુર ધામ જુ ॥૧॥
આછો અવધસેં ઉત્તર, આઠ કોશ એક ગ્રામ હે ।

૧ - સરસ

તાકો છપિયા નામ તેહિ, મધ્ય ધર્મકો ધામ હે ॥૨॥
જાકિ સરવરિયા દ્વિજ, જ્ઞાતિ સાવર્ણિ ગોત્ર હે ।
જાકે કુલમેં પઢત બહુ, વેદ રું અગ્નિહોત્ર હે ॥૩॥
જાકે પ્રવર હે તિન પુનિત, વેદ જેહિ સામ હે ।
વાકિ કૌથુમી શાખા પુનિત, અધિક અભિરામ હે ॥૪॥
પાંડે હરિપ્રસાદ જેહિ નામ, સો ધર્મકો રૂપ હે ।
સતી પ્રેમવતી તેહિ નારી, સો ભક્તિ અનુપ હે ॥૫॥
મધુ[1] માસમેં નૌમી શુક્લકી, દશ ઘટિ નિશિ ભઈ ।
તબ પ્રગટ ભએ શ્રીકૃષ્ણ, સબહિ ચિંતા ગઈ ॥૬॥
ભયો ત્રિભુવન જય જય કાર, કુસુમ સુર વર્ષહિ ।
કરે નૃત્ય અપસરા અનેક, અધિક મન હર્ષહિ ॥૭॥
આયે માર્કંડ મુનિ, ધર્યો હે નીલકંઠ નામ જુ ।
કહે મુક્તાનંદ હરિકૃષ્ણ, સોઈ સુખધામ જુ ॥૮॥

પદ ॥૩॥

ભએ વિપ્ર રૂપ ઘનશ્યામ, જગદ્‌ગુરુ આપ જુ ।
ભયો સંતકું સુખ સબ, દુષ્ટ પાએ સંતાપ જુ ॥૧॥
પ્રભુ બાલચંદ્ર જિમિ બઢત, શિશુ ખેલ જુ ।
ફિરે સબ હરિમંદિરમાંહિ, સો આપ અકેલ જુ ॥૨॥
રહે અવધમેં તબ નિત્ય, પુરિકું પ્રકમા દેવહિ ।
નિત્ય સબ તીરથમહિ જાત, કથારસ સેવહિ ॥૩॥
ભએ આઠ વર્ષકે લાલ, દિયો ઉપવીત જુ ।
જાકિ પ્રાકૃત બાલસેં સબહિ, અલૌકિક રીત જુ ॥૪॥
ભએ તિરોભાવ પિતુ, માત પાએ વૈરાગ્ય જુ ।
કિયો બાલરૂપ તતકાલ, તાત ગૃહ ત્યાગ જુ ॥૫॥
રોવે પુરજન મિત્રકે વૃન્દ, ભ્રાત સબ રોવહિં ।
ખોજે અવધમેં તિરથ સબહિ, જહાં તહાં જોવહિં ॥૬॥
ચલે વર્ણિવેશ ઘનશ્યામ, ઉદાસી હોય કે ।
વાકું વન મૃગ ખગવૃંદ, ચકિત ભએ જોયકે ॥૭॥

૧ - ચૈત્ર

INDEX

યું વનમેં ગએ શ્રીકૃષ્ણ, તાતગૃહ ત્યાગિકે ।
કહે મુક્તાનંદ હઠ જોગ, કરત અનુરાગિકે ॥૮॥

પદ ॥૪॥

ગએ ઉત્તર દિશમહિ, હિમગિરિકી તરાઈમેં ।
ફિરે વિકટ ગહન વન મધ્ય, ત્યાગ મસ્તાઈમેં ॥૧॥
ઠાડે એક પાઉં તપ કરત, ઉર્ધ્વ ભુજ હોય જુ ।
કરે કંદ મૂલ ફલ આહાર, તપસ્વી સોય જુ ॥૨॥
સહે ગ્રીષ્મ કાલમેં પંચ, અગ્નિકી ઝાલ જુ ।
કરે તાપસ જ્યું તપ સોઈ, ભક્ત પ્રતિપાલ જુ ॥૩॥
સહે વરષા ઋતુમહિં સદા, શિશ જલધાર જુ ।
એસે પરમ મગન હોય, રહત બાલ સકુમાર જુ ॥૪॥
સો તો શીત કાલમેં કરત હે, જલમધ્ય વાસ જુ ।
નહિ સર્પ સિંહ ગજ પ્રેતકી, ઉરમહિં ત્રાસ જુ ॥૫॥
રહે બનમેં ત્યાગી સબ સંગ, અકેલા અવિનાશ જુ ।
એક મૃગ છાલા કૌપીન, વૃક્ષતલ વાસ જુ ॥૬॥
એસો અધિક કઠિન તપ કરત, રું સાધત જોગકું ।
કહે મુક્તાનંદ ઘનશ્યામ, તજે સબ ભોગકું ॥૭॥

પદ ॥૫॥

પ્રભુ રાજજોગ કિયો સિદ્ધ, સો અલપહિ કાલસેં ।
એક વનમહિ જોગી ગોપાલ, સો મિલેઉ દયાલસેં ॥૧॥
નિત્ય સેવત ચરનસરોજ, સો જોગી ગોપાલ જુ ।
તાકું સિદ્ધ કિએ તતકાલ, ભક્તપ્રતિપાલ જુ ॥૨॥
ગએ પુરુષોત્તમ પુરિ આપ, સોઈ ઘનશ્યામ જુ ।
ધારે પવન પાન કરી દેહ, ધામ કિયો ધામ જુ ॥૩॥
આયો બ્રહ્મરાક્ષસ અતિઘોર, યુદ્ધ તાસેં ભયો ।
વાકો ચેટક[૧] ન ચલ્યો કોઉ, શિષ્ય હોયકે ગયો ॥૪॥
સહે શિરપર સિત રું ઘામ[૨], ગ્રામમેં ન આવહિં ।

૧ - યુક્તિ પ્રયુક્તિ, ૨ - ગરમી

બિન જાચે શુચિ અન્ન દેત, સો રુચિકર પાવહિં ॥૫॥
તહાંસે રામનાથ ગએ સોઈ, ભક્ત જિમિ હોયકે ।
નિત્ય પૂજત શાલગ્રામ, અધિક ચિત્ત પ્રોયકે ॥૬॥
ચલે એક દિન વનમધ્ય, પ્યાસ અતિશે લગી ।
તપે શિરપર ધૂપ અપાર, ક્ષુધા અતિશે જગી ॥૭॥
આયો વનમહિં કૂપ અનૂપ, તાસ ઢિગ જાયકે ।
કહે મુક્તાનંદ હરિસેવ, કરત હિત લાયકે ॥૮॥

પદ ॥૬॥ (પદરાગ ખટ)

શ્રીઘનશ્યામ ભક્તભયહારી, ભક્ત જું ભક્તિ કરત સુખકારી; શ્રી૦ ॥૧॥
કૂપસેં જલકો પાત્ર ભર લીના, શાલગ્રામકું અર્પણ કીના; શ્રી૦ ॥૨॥
અર્ધા ભર ડારત જલ જબહિ, શાલગ્રામ સો પિબત તબહિ; શ્રી૦ ॥૩॥
એક પાત્ર જલ પિયો જબ સોઈ, ભર્યો અન્ય પાત્ર પ્રેમવશ હોઈ; શ્રી૦ ॥૪॥
તૃપ્ત ભએ તબલું જલ લાએ, શાલગ્રામકું પુજિ સુખ પાએ; શ્રી૦ ॥૫॥
યું બન બિચરત અજ અવતારી, મુક્તાનંદ છબીપર બલહારી; શ્રી૦ ॥૬॥

પદ ॥૭॥

યું ઘનશ્યામ વીર વ્રતધારી, કરત કઠિન તપ અજ અવિકારી; યું૦ ॥૧॥
શ્વેત વૃષભપર બેઠિ સોહાએ, તેહિ સ્થલ ગૌરી શંભુ ચલી આએ; યું૦ ॥૨॥
પસ દોય સાથુ શંભુ જબ દીના, પ્રભુકું ભોગ ધરી ભોજન કીના; યું૦ ॥૩॥
તહાંસે ભૂતપુરિ ગએ એહા, રામાનુજકો જન્મસ્થલ તેહા; યું૦ ॥૪॥
રામાનુજકી મૂર્તિ વિશાલા, દેખિકે મગન ભએઉ તતકાલા; યું૦ ॥૫॥
તહાંસે હરિ પશ્ચિમ દિશિ આએ, મુક્તાનંદ કે પ્રભુ મન ભાએ; યું૦ ॥૬॥

પદ ॥૮॥

સોઈ ઘનશ્યામ મુમુક્ષુ કાજા, સંત જ્યું વર્તત સુરમુનિરાજા; સો૦ ॥૧॥
ધર્મ જ્ઞાન વિરતિ જુત જેહા, કરે શ્રીકૃષ્ણભક્તિ મુનિ તેહા; સો૦ ॥૨॥
અધર્મમૂલ ઉખારન ભારી, સબ તીરથમેં જાત સુખકારી; સો૦ ॥૩॥
તીર્થનમેં જો મુમુક્ષુવૃંદા, તાહિ દે દર્શ હરત ભવફંદા; સો૦ ॥૪॥
ત્યાગી તપસ્વિનકે મદહારી, અતિત્યાગી શ્રીહરિ બ્રહ્મચારી; સો૦ ॥૫॥
એહિ વિધ ચરિત્ર કરત સુખકંદા, મુક્તાનંદ કે નાથ સ્વચ્છંદા; સો૦ ॥૬॥

પદ ॥૯॥

એહિ ઘનશ્યામ અકળ અવતારી, તીર્થહું તીર્થ કરત સુખકારી; એહિ૦ ॥૧॥
નરનારાયણ મુનિસમ રૂપા, ગુણ પ્રાકમ તેહિ તુલ્ય અનૂપા; એહિ૦ ॥૨॥
પશ્ચિમકે સબ તીરથ કીના, લોજમેં આયકે દર્શન દીના; એહિ૦ ॥૩॥
ઉદ્ધવ સોઈ રામાનંદસ્વામી, તહાં રહે તિનકે શિષ્ય નિષ્કામી; એહિ૦ ॥૪॥
તેહિ સંગ ભેટ ભઈ હે જબહિ, મુનિ ઘનશ્યામ મગન ભએ તબહિ; એહિ૦ ॥૫॥
સોઈ સંતન મધ્ય રહે ઘનશ્યામા, મુક્તાનંદ કે પ્રભુ ધામા; એહિ૦ ॥૬॥

પદ ॥૧૦॥ (પદરાગ-રવેણી)

ગિરિ રૈવત ઢિગ પિપર ગ્રામા, તહાં ગુરુ આએ પરમ અભિરામા ॥૧॥
ગુરુ રામાનંદ ઢિગ જબ ગએઉ, દર્શન પાય મગન હોય રએઉ ॥૨॥
પ્રેમસેં દંડ જ્યું કિન પ્રણામા, રહે કર જોરિ ધર્મતપધામા ॥૩॥
ગુરુ રામાનંદ ઢિગ બૈઠાએ, કુશલ પ્રશ્ન પુછે મન ભાએ ॥૪॥
કાર્તિક શુદી એકાદશી જેહા, નામ પ્રબોધિની અતિબડ તેહા ॥૫॥
તેહિ દિન શ્રીરામાનંદસ્વામી, દીક્ષા દિન જાનિ બહુનામી ॥૬॥
અક્ષર અષ્ટકો મંત્ર ઉદારા, ગુરુ ઉપદેશ કિયો શ્રુતિસારા ॥૭॥
મુક્તાનંદ કે પ્રભુ સુખકારી, લિયો ઉપદેશ ઈશ અવતારી ॥૮॥

પદ ॥૧૧॥

સંપ્રદાય ઉદ્ધવકો જેહુ, તિનકે રહસ્ય પ્રાપ્ત ભએ તેહુ ॥૧॥
દીક્ષા જન્મ ભયો હે જબહી, અતિબડ ઉત્સવ કિનો તબહી ॥૨॥
એહિવિધિ શિષ્ય ભએઉ ઘનશ્યામા, સહજાનંદ ધર્યો ગુરુનામા ॥૩॥
નારાયણ મુનિ નામ હે જેહા, પ્રેમસેં ધરત ભએઉ ગુરુ તેહા ॥૪॥
તેહી પ્રતાપ ગુરુ જાન્યો અપારા, દિયો ઉપદેશ કરત અધિકારા ॥૫॥
ઉદ્ધવ મતમેં મુખ્ય તેહિ કીના, ગુરુ નિજ ગાદી તુરત હિ દીના ॥૬॥
ઉદ્ધવ સ્વામી મનુષ્યતન ત્યાગી, દિવ્યસ્વરૂપ ભએઉ બડભાગી ॥૭॥
કહે મુક્તાનંદ હરિ બહુનામી, પ્રગટ ભએઉ સહજાનંદ સ્વામી ॥૮॥

પદ ॥૧૨॥

સોઈ સહજાનંદ પ્રભુ સુખકારી, અતિ પ્રતાપ જુત ભએ અઘહારી ॥૧॥
કલિમહિ સતજુગ કરનકે કાજા, લિનિહે પ્રથમ કામકી લાજા ॥૨॥

લોભ મોહ મદ મત્સર ટારે, માન રું ક્રોધકે મૂલ ઉખારે ॥૩॥
ધર્મ ભક્તિ વૈરાગ્ય રું જ્ઞાના । નિજભક્તન ઉર ધરેઉ સુજ્ઞાના ॥૪॥
હિંસા યજ્ઞ રું પાષંડ જેહા । અધિક ઉચ્છેદ ભએ હે તેહા ॥૫॥
અસુરકું અધિક મોહ ઉપજાઈ । નાશ કરાએ જાની અન્યાઈ ॥૬॥
અનંત પતિત કરન ભવપારા । યમ રું નિમ કિયો સેતુ ઉદારા ॥૭॥
મુક્તાનંદકો નાથ પ્રવીના, યું કલિજુગમહિ સતજુગ કીના ॥૮॥

પદ ॥૧૩॥

તાપિછે સહજાનંદસ્વામી, દેશ દેશ પ્રતિ ગએ બહુનામી ॥૧॥
અપનો પ્રતાપ અલૌકિક જોઉ, સબ મનુષ્યકું જનાયો હે સોઉ ॥૨॥
અધિકારી અરું અનઅધિકારી, એસે અસંખ્ય પુરુષ અરુ નારી ॥૩॥
જો જો આપકે શરણમેં આવે, તાહિકું ભજનકી જુક્તિ બતાવે ॥૪॥
બિન અષ્ટાંગ યોગ અભ્યાસા, નિજ આશ્રિતકે ઇન્દ્રિ મન શ્વાસા ॥૫॥
તિનકો નિરોધ જ્યું આપમેં હોઈ, એસિ સમાધિ કરાવત સોઈ ॥૬॥
વાસુદેવકે ધામ હે જેહુ, ગોલોકાદિ અલૌકિક તેહુ ॥૭॥
દેખે સમાધિમહિ હરિવાસા, વૈભવ પાર્ષદ પરમ પ્રકાશા ॥૮॥
કહે મુક્તાનંદ શ્રીભગવંતા, યું ઐશ્વર્ય દેખાએ અનંતા ॥૯॥

પદ ॥૧૪॥ (પદરાગ-બિહાગ)

શ્રીગુરુ સહજાનંદ ઉદારા, તારેહે પતિત અપારા શ્રીગુરૂ ।
આપકે આશ્રિત મનુષ્ય સબહિકું, અંત સમો જબ હોય ।
આપકો દર્શન કિ નિજ સંતનકો, દરશન પાવત સોય; શ્રીગુરૂ૦ ॥૧॥
કિ વૈકુંઠ લોકકે વાસિ, પાર્ષદ દર્શન દેત ।
બેઠિ વિમાનમેં પહુંચત, પ્રભુકે ધામમેં પ્રેમસમેત; શ્રીગુરૂ૦ ॥૨॥
એસે અગણિત દિવ્ય અલૌકિક, દેખિ પ્રતાપ વિશાલ ।
અનંત મનુષ્ય અપનો મત તજિકે, આએ શરણ તતકાલ; શ્રીગુરૂ૦ ॥૩॥
અનન્ય ભક્ત હોય ભજત હે હરિ, જન પ્રભુકો પ્રગટસ્વરુપ ।
મુક્તાનંદ કે નાથજીકો મહિમા, જાનિકે પરમ અનૂપ; શ્રીગુરૂ૦ ॥૪॥

પદ ॥૧૫॥

સોઈ ગુરુ સહજાનંદ પ્રવીન, ધર્મભક્તિ દઢ કિનઉં; સોઈ૦ ।
એકાદશી જનમાષ્ટમી આદિ, પ્રભુકે જન્મદિન જેહુ ।
તિનમહિ પ્રભુકે બડે બડે, ઉત્સવ અધિક કરાએહે તેહું; સોઈ૦ ॥૧॥
ત્યું વિષ્ણુકી પ્રીતિ હિત કિને, વિષ્ણુજાગ અપાર ।
વેદકી વિધિ જુત વિપ્રકું, દિને દાન સો વિવિધ પ્રકાર; સોઈ૦ ॥૨॥
ત્યુંહિ કરાએ બડે બડે મંદિર, કૃષ્ણદેવકે કાજ ।
પ્રેમસહિત શ્રીકૃષ્ણ રાધિકા, પધરાએ મહારાજ; સોઈ૦ ॥૩॥
ધર્મ ભક્તિ લક્ષ્મીનારાયણ, નરનારાયણ જેહી ।
વેદકે વિધિ જુત ઈષ્ટકી, મૂર્તિ પધરાઈ હે તેહી; સોઈ૦ ॥૪॥
સો સબ મૂર્તિનમેં નિજ દૈવત, ધારત ભએ મુનિભૂપ ।
મુક્તાનંદ કે પ્રભુ તેહિ અવસર, ઉત્સવ કિએહે અનૂપ; સોઈ૦ ॥૫॥

પદ ॥૧૬॥

ભક્તિધર્મ સુત દીનદયાલ, જુગજુગ જનપ્રતિપાલ, ભક્તિ૦ ।
પુરુષોત્તમ જેહિ નામ નિરંતર, અક્ષર ધામ નિવાસ ।
જાકે દર્શ સ્પર્શ વંદનસેં, ટરત વિકટ જમત્રાસ; ભક્તિ૦ ॥૧॥
નિજસંતન હિત ધરત વિવિધ વપુ, દ્વિભુજ ચતુર્ભુજ શ્યામ ।
ભક્તકે સબહિ મનોરથ પુરણ, કરત સદા સુખધામ; ભક્તિ૦ ॥૨॥
નિજભક્તનકું શિક્ષાકે હિત, રખત એકાંતિક ધર્મ ।
ત્યું અષ્ટાંગ યોગ અરુ, મહાવ્રત કરત જનાવત મર્મ, ભક્તિ૦ ॥૩॥
અતિકામી તસ્કર નટ વ્યસની, દ્વેષી સ્વારથી જોઈ ।
મુક્તાનંદ કે નાથ ત્યું મુદજુત, ભજત શ્રીકૃષ્ણકું સોઈ, ભક્તિ૦ ॥૪॥

પદ ॥૧૭॥

ધર્મ ભક્તિ સુત પ્રબલ પ્રતાપ, ભક્ત જ્યું વર્તત આપ, ધર્મ૦ ।
સતી ચકોર ચાતક અરુ ચકવા, ચકવી પતંગ રું મીન ।
જ્યું નિજ ઈષ્ટમેં મગન હે એ સબ, ત્યું પ્રભુ મેં લેલિન; ધર્મ૦ ॥૧॥
સ્નેહસેં આતુર ભયસેં આતુર, રોગિ ક્ષુધાસેં દીન ।
ત્યું હરિજનસું દીનતા રાખત, સમર્થ પરમ પ્રવીન; ધર્મ૦ ॥૨॥

INDEX

સદ્ગ્રંથનકો પઠન શ્રવણાદિક, તિનમહિ પ્રીતિ અપાર ।
સંત સભામધ્ય કહત નિરંતર, બ્રહ્મવિદ્યા શ્રુતિસાર; ધર્મ૦ ॥૩॥
પરે સંસારજાલ મહિ પ્રાની, તાહિ છોડાવનહાર ।
મુક્તાનંદ કે નાથ જગદ્ગુરુ, કરુણાનિધિ કરતાર; ધર્મ૦ ॥૪॥

પદ ॥૧૮॥ (રાગ-રવેણી)

સાચે સંતકી રીત હે જેહા, નારાયણમુનિ કહત હે તેહા ॥૧॥
બ્રહ્મસ્વરૂપમેં એકતા હોઈ, તદપિ રહત નિજધર્મમેં સોઈ ॥૨॥
બ્રહ્મસ્વરૂપ હોઈ ભજે ભગવંતા, પંચ વિષય ત્યાગત સોઈ સંતા ॥૩॥
યું નિજ મત સબ સંતકું કહહીં, હરિજન મધ્ય નિરંતર રહહીં ॥૪॥
ભક્તિધર્મ સુત પરમ પ્રવીના, યું નિજમત દૃઢ સ્થાપન કીના ॥૫॥
ધર્મજુક્ત ભક્તિ વિખ્યાતા, ધરી નિજ ભક્તનમેં સુખદાતા ॥૬॥
એકાંતિકકે ધર્મ સબ જેહુ, કલિમધ્ય અધિક પ્રગટ કિએ તેહુ ॥૭॥
મુક્તાનંદકો નાથ ઉદારા, યું કલિજુગ મત કિન સંહારા ॥૮॥

પદ ॥૧૯॥

નારાયણમુનિ અજ[1] અવતારી, નિજમત સબકું કહત સુખકારી ॥૧॥
નિજ નિજ ધર્મ નિગમ કહે જેહા, મનુષ્યકું તજન જોગ્ય નહિ તેહા ॥૨॥
પ્રભુકો મહિમા જાનત કાજા, સેવત જોગ્ય હે સંતસમાજા ॥૩॥
જીવકું બ્રહ્મસંગ એક કરના, પ્રભુ વિન ઓર આશા પરહરના ॥૪॥
તેજઃ પુંજમહિ દિવ્યસ્વરૂપા, વાસુદેવ પ્રભુ પરમ અનૂપા ॥૫॥
તિનકિ ભક્તિ પ્રેમજુત જોઈ, મનુષ્યમાત્રકું કરનિ સોઈ ॥૬॥
સુખદ ભાગવત ધર્મ હે એહુ, પ્રભુ નિજજનકું કહેઉ સબ તેહુ ॥૭॥
મુક્તાનંદકો નાથ પ્રવીના, યું કલિયુગ મત ખંડન કીના ॥૮॥

પદ ॥૨૦॥

એક સમે કચ્છ ભુજ ગએ સ્વામી, સિંધુકે જલમેં ચલેઉ બહુનામી ॥૧॥
આપકે પાસ શેર જલ જેહુ, દીયો કોઉ અભ્યાગતકું તેહુ ॥૨॥
ચાર કોસલું ખારું વારી, તેહિ મધ્ય પ્યાસ લગિ અતિભારી ॥૩॥
ચલિ ન શકત લગિ પ્યાસ અપારા, ચહું દિશ ભર્યો હે સિંધુ જલ ખારા ॥૪॥

૧ - અજન્મા

INDEX

સંગ નિષ્કુલાનંદ જો સંતા, પ્યાસકે દુઃખસેં ભજત ભગવંતા ॥૫॥
ભર અંજલિ જલ ચાખ્યો જબહી, મિષ્ટ ભયો ગંગાસમ તબહી ॥૬॥
તબ અતિશે જલપાનહું કીના, સંગ જલપાત્ર સોઉ ભરલીના ॥૭॥
મુક્તાનંદકો નાથ પિછાની, સિંધુ કિનિ સેવા મનમાની ॥૮॥

પદ ॥૨૧॥

યું નિત્ય નૌતમ લીલા કરહિં, કહત સુનત કલિમલ સબ જરહિં ॥૧॥
માયિક મત સબ ખંડન કીના, જ્ઞાન વૈરાગ્ય તરુણ કર લીના ॥૨॥
અતિશે સુખદ ભક્તિ અરું ધર્મા, નિજજન ઉર સ્થાપેઉ લખિ મર્મા ॥૩॥
પાષંડિ ગુરુ ગજ મતવારે, સિંહ જ્યું તોરી કુંભસ્થલ મારે ॥૪॥
શાસ્ત્ર બાહ્ય મત ખંડેઉ સબહિ, ઉદ્ધવ મતકું પુષ્ટ કિયો અબહી ॥૫॥
પ્રશ્નસેં પંડિતકો મદ ટારે, અઘ ઓગુનકે મૂલ ઉખારે ॥૬॥
બ્રહ્મભોજ લક્ષાવધિ કીને, વિપ્રકું દાન બહુત વિધિ દીને ॥૭॥
સોઈ સહજાનંદ સ્વામી ઉદારા, મુક્તાનંદકે પ્રાણ આધારા ॥૮॥

પદ ॥૨૨॥ (રાગ-મંગલ)

એસે નિજગુરુકે ગુન સોઈ, કછુક પુનિ કહત હું ।
જાકો મહિમા અગમ અગાધ, પાર નહિ લહત હું ॥૧॥
જાકું સદગ્રંથનકો, રહસ્ય તાહિ પ્રીત હે ।
સોતો કામાદિકસેં દેવ, અખંડ અજિત હે ॥૨॥
નહિ આપકું હરિજન સંગ, માન લવલેશ હે ।
જાકે વચન રસાયનરૂપ, સત્ય ઉપદેશ હે ॥૩॥
મેરુસમ હરિભક્તકે દોષ, સો રજસમ જાનહિં ।
વાકો રજસમ ગુન હે, તાહિ મેરુસમ માનહિં ॥૪॥
જાકે હરિભક્તનસું હેત, સો અગમ અપાર હે ।
જાકિ સબ ક્રિયા સંતન કાજ, એહિ નિરધારહે ॥૫॥
જાકું નિષ્કામી હરિભક્તકિ, સેવા ભાવહિં ।
કહે મુક્તાનંદ તેહિ નિગમ[૧], નેતિ કહિ ગાવહિં ॥૬॥

૧ - વેદ

પદ ॥૨૩॥

એસે સદ્‌ગુરુ સહજાનંદ, ફંદ સબ ટારહિં,
વાકે જો કોય આવત શરણ, તાહિ ઉદ્ધારહિં ॥૧॥
વાકો પ્રેમમગન હોય ભક્ત, જો દર્શન કરત હે ।
તાકે કાલ કર્મ ગુન પાસ, સો સબહિ ટરત હે ॥૨॥
જાકું અધિક કુકર્મી જીવ, મિલત જબ આયકે ।
સો તો હોવત સંત સમાન, ગોવિંદ ગુન ગાયકે ॥૩॥
શુક સનકાદિકસેં સંત, સો જેહિ ગુન ગાત હે ।
એસે પ્રગટ શ્રીકૃષ્ણ દિનેશ, અધિક વિખ્યાત હે ॥૪॥
વાકો જો જો કરત અપમાન, સો મહાદુઃખ પાવહિં ।
સો તો મરિકે મૂઢમતિ મંદ, નરકમેં જાવહિં ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદ ગુરુદેવ, કલ્પતરુ રૂપ હે ।
હોવે ફલ નિજભાવ પ્રમાન, સો આપ અનૂપ હે ॥૬॥

પદ ॥૨૪॥

સ્વામી સહજાનંદ સુખધામ, પ્રગટ જબસેં ભએ ।
ગએ તબસેં સબ પાષંડ, ભાવ ઉપજે નએ ॥૧॥
ભયો સબકે ઉર વૈરાગ્ય, ભોગ નહિ ભાવહિં ।
ભએ નિષ્કામી નરનારી, ગોવિંદ ગુન ગાવહિં ॥૨॥
બઢે જપ તપ તીરથ, જોગ જજ્ઞ વ્રત જ્ઞાન જુ ।
ઈન સાધનસેં સબ લોક, ભજત ભગવાન જુ ॥૩॥
કિએ ગોકુલ સમ બહુ ગામ, ધામસમ પુર કિએ ।
તામેં મરત સો પાવત મોક્ષ, યું વર શ્રીમુખ દિએ ॥૪॥
હરિમંદિર ઘર ઘર કિને, સત્ય ઉપદેશસેં ।
એસે સ્વામિનારાયણ, ફિરત મનોહર વેશસેં ॥૫॥
નિજ આશ્રિત નરત્રિય વૃંદકું, યું સુખ દેત હે ।
કહે મુક્તાનંદ મમ નાથ, સો કરુણાનિકેત હે ॥૬॥

પદ ॥૨૫॥

સ્વામી ઉદ્ધવકો સંપ્રદાય, સામાન્ય આગે રહ્યો ।

તાકું શ્રીગુરુ સહજાનંદ, પ્રબલ કિનો નયો ॥૧॥
દારુ માંસ ચોરી પરનારી, સબહિ હરિજન તજે ।
હિંસા આત્મઘાત વિટાળ, ત્યાગિકે હરિ ભજે ॥૨॥
પૂજે હરિમૂર્તિ નરનારી, એકાદશી વ્રત કરે ।
કરે પુરુષ સોઈ ચહું તિલક, મધ્ય ચન્દ્રક ધરે ॥૩॥
ત્યાગી સંતકું અષ્ટ પ્રકારસેં, ધનત્રિયા ત્યાગ હે ।
સબ હરિજન સમ અન્ય નેમ, ભજન અનુરાગ હે ॥૪॥
નિકિ શાસ્ત્ર જુક્ત સબ રીતિ, દેખી મન ભાવહિં ।
તાતે અન્ય મત જાનિ અસાર, શરણ સબ આવહિં ॥૫॥
કિયો ઉદ્ધવ મત યું પુષ્ટ, અલૌકિક રીતસેં ।
કહે મુક્તાનંદ તેહિ ચરિત્ર, ગાન કરું પ્રીતસેં ॥૬॥

પદ ॥૨૬॥ (રાગ-ખટ)

શ્રીગુરુ સહજાનંદ પ્રવીના, યું અધર્મ મત ખંડન કીના; શ્રી૦ ॥૧॥
દુર્ગ નગ્રમહિ કિન નિવાસા, નિજજશ સબ જગ ભયો હે પ્રકાશા; શ્રી૦ ॥૨॥
એક સમે બંધુ મન ભાએ, કૌસલ પુરુસેં દોઉ ચલિ આએ; શ્રી૦ ॥૩॥
રામપ્રતાપ રું ઈચ્છારામ, આએ કુટુંબ જુક્ત ગુનધામા; શ્રી૦ ॥૪॥
ઉભયકે પુત્ર મુખ્ય કિએ દોઉ, ગાદી અપનિ દિનિ પ્રભુ સોઈ; શ્રી૦ ॥૫॥
મુક્તાનંદ કે નાથ ઉદારા, ધર્મવંશ કિયો પુષ્ટ અપારા; શ્રી૦ ॥૬॥

પદ ॥૨૭॥

ધર્મવંશ જશ અતિ સુખકારી, સુનત પુનિત હોત નરનારી; ધર્મ૦ ॥૧॥
ધર્મવંશિકે શરણ જો આવે, સો નિજ કુટુંબ સહિત તરિ જાવે; ધર્મ૦ ॥૨॥
પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ મુરારી, તેહિ રિઝત પ્રભુ ભવભયહારી; ધર્મ૦ ॥૩॥
ધર્મ વંશકે વિપ્ર હે જોઈ, પ્રાકૃત મનુષ્યકે સમ નહિ સોઈ; ધર્મ૦ ॥૪॥
ધર્મ વૃદ્ધિ હિત દ્વિજ ભએ દેવા, કરન શ્રીકૃષ્ણ દેવકી સેવા; ધર્મ૦ ॥૫॥
મુક્તાનંદ કે પ્રભુ સુખદાતા, ધર્મવંશ કિયો અતિ વિખ્યાતા; ધર્મ૦ ॥૬॥

પદ ॥૨૮॥

ધર્મવંશિ નરનારી ઉદારા, સબહિકું પ્રભુપદ પ્રેમ અપારા; ધર્મ૦ ॥૧॥
ધર્મવંશિકી રીત હે સોઈ, અધર્મ મગ પગ ધરત ન કોઈ; ધર્મ૦ ॥૨॥

સબ મંદિર સતસંગમેં જેહા, ધર્મવંશિકું દિનેઉ તેહા; ધર્મ૦ ॥૩॥
ધર્મવંશકે વિપ્ર હે જોઉ, કરે ઉપદેશ પુરુષકું સોઉ; ધર્મ૦ ॥૪॥
અપને કુટુંબિ બિના અન્ય દારા, તેહિ સંગ વચન ન કરત ઉચ્ચારા; ધર્મ૦ ॥૫॥
મુક્તાનંદકે પ્રભુ અઘહારી, યું શુભ રીતિ કિનિ સુખકારી; ધર્મ૦ ॥૬॥

પદ ॥૨૯॥

ધર્મવંશિકે શરણ જો આવે, પાપી જીવ પુનિત હોઈ જાવે; ધર્મ૦ ॥૧॥
શિષ્ય હોવન આવત નર જોઉ, તિનકી રીતિ કહત હું સોઉ; ધર્મ૦ ॥૨॥
પ્રાત સમે શુચિ જલમહિ નાવે, લે કર પૂજા ગુરુ ઢિગ[1] આવે; ધર્મ૦ ॥૩॥
સબહિ નેમ સતસંગ કે જેહા, ગુરુ સમજાય ધરાવત તેહા; ધર્મ૦ ॥૪॥
શિષ્ય ગુરુ આગે પૂજા ધરહિં, ગુરુ ઉપદેશ મંત્રકો કરહિં; ધર્મ૦ ॥૫॥
મુક્તાનંદ કહે યું શિષ્ય હોઈ, સતસંગિ વૈષ્ણવ ભયો સોઈ; ધર્મ૦ ॥૬॥

પદ ॥૩૦॥ (રાગ રવેણી)

ધર્મવંશિકો પ્રબલ પ્રતાપા, દે ઉપદેશ મિટાવત પાપા ॥૧॥
જબ શરણાગત હોવત જંતા, તાહિ મિલાવત શ્રી ભગવંતા ॥૨॥
ધર્મવંશિ દ્વિજપત્ની જેહા, બાઈમાત્રકું શિષ્ય કરે તેહા ॥૩॥
પુરુષકું સો ઉપદેશ ન કરહિં, જ્યું હરિ આજ્ઞા ત્યું અનુસરહિં ॥૪॥
નિજ કુટુંબિ બિન નરસેં સોઈ, સ્પરશ કિ ભાષણ કરત ન કોઈ ॥૫॥
મુક્તાનંદકે નાથ પ્રવીના, યું ઉપદેશકિ આજ્ઞા કિના ॥૬॥

પદ ॥૩૧॥

શિષ્ય હોવન જબ આવત બાઈ, તિનકિ રીતિ સબ દેહું બતાઈ ॥૧॥
ભોરમેં ના'યકે અતિ શુદ્ધ હોઈ, ગુરુપત્ની ઢિગ આવત સોઈ ॥૨॥
પ્રેમસેં પૂજા આગે ધરહિં, દોઉ કર જોરિકે વંદન કરિહિં ॥૩॥
જબ ગુરુ પત્ની કરત ઉપદેશા, તેહિ ઉર સંશય રહત ન લેશા ॥૪॥
વાસુદેવ બિન અન્ય સુખ જેહું, અતિ દુઃખરૂપ જનાવત તેહુ ॥૫॥
મુક્તાનંદ કહે સો સબ નારી, હોત રમાસમ પ્રભુકું પ્યારી ॥૬॥

પદ ॥૩૨॥

સતસંગિ વૈષ્ણવ નરનારી, તિનકિ રીતિ સબ કહું સુખકારી ॥૧॥

---

૧ - પાસે

મદિરા માંસ ચોરી અરુ જારી, એ ચહું તજત રહત અવિકારી ॥૨॥
જીવ ન હનત ન વિટલત જેહા, આતમઘાત કરત નહિ એહા ॥૩॥
સબહિ નેમ સતસંગકે જેહિ, હરિજન રખત અચલ કરી તેહિ ॥૪॥
સતીકે ધર્મ કહે હે જેહુ, વનિતામાત્ર રખહિ દૃઢ તેહુ ॥૫॥
મુક્તાનંદ કહે હરિજન સોઈ, પ્રભુ વિન ઓરસેં પ્રીત ન હોઈ ॥૬॥

પદ ॥૩૩॥

એહિવિધિ શ્રી ગુરુદેવ પ્રવીના, ધર્મવંશકું ગુરુપદ દીના ॥૧॥
જેહિ વિધિ શિષ્ય હોત નરનારી, સો સબ વિધિ બરન્યો સુખકારી ॥૨॥
ધર્મશાસ્ત્રમહિ ધર્મ હે જેહા, ત્યાગી સંત રખહિ સબ તેહા ॥૩॥
ભવજલપાર કરનકે કાજા, કિનોહે ધર્મસેતુ મુનિરાજા ॥૪॥
શ્રી ગુરુ સહજાનંદ ઉદારા, એહિવિધિ તારે હે પતિત અપારા ॥૫॥
મુક્તાનંદ કહે સોઈ મમ સ્વામી, પૂરણ બ્રહ્મ પ્રગટ બહુનામી ॥૬॥

પદ ॥૩૪॥ (રાગ મનોહર)

શ્રી ઘનશ્યામ કે ચરિત્ર મનોહર, પ્રેમસેં ગાવત જોઈ હો ।
નરનારી સબ પાપસેં છુટે, પાવે પરમ પદ સોઈ હો ॥૧॥
જુગજુગ જન્મ ધરત સંતન હિત, સોઈ પ્રગટ મહારાજ હો ।
ભક્તિ ધર્મ સુત હોયકે વિચરત, નિજ સંતનકે કાજ હો ॥૨॥
ધર્મ સહિત શ્રી કૃષ્ણકી ભક્તિ, પ્રબલ કિનિ જગવંદ હો ।
કલિમલ ગ્રસિત અનંત જન તારે, શ્રી ગુરુ સહજાનંદ હો ॥૩॥
સતસંગિનકું જીવન જૈસે, ચરિત કિએ સુખધામ હો ।
કલિજુગ મધ્ય અનંત નરનારી, કિને હે પૂરનકામ હો ॥૪॥
એસે ચરિત્ર કિયે નારાયણ, અતિપાવન જેહિ નામ હો ।
જો યહ પ્રેમસેં સુનત રું ગાવત, પાવત પ્રભુકો ધામ હો ॥૫॥
નારાયણ ચરિત્રનકે સુંદર, પદ હે તિસ અરું ચાર હો ।
જો નિત્ય યાકો પાઠ કરત, સો પાવત ભવજલ પારહો ॥૬॥
સંવત અઢાર બ્યાસિકે જયેષ્ઠે, વદ્ય દશમી ગુરુવાર હો ।
ભયો હે ગ્રન્થ સંપૂરણ તેહિ દિન, શ્રી ગઢ નગ્ર ઉદાર હો ॥૭॥
નારાયણ કે ચરિત્ર મનોહર, સુનત કુમતિ જરિજાત હો ।
મુક્તાનંદકો નાથ તુરત તેહિ, રિઝત પ્રભુ સાક્ષાત હો ॥૮॥

ઈતિ શ્રીમુક્તાનંદ મુનિવિરચિતં શ્રીનારાયણચરિત્રં સંપૂર્ણમ્

॥वृत्तालये स भगवान् जयतीह साक्षात् ॥

મુક્તાનંદમહામુનિકૃત-કાવ્યસંગ્રહે-

નારાયણકવચમ્

દોહા - વિઘ્ન વિનાશન દુઃખહરન, નારાયણ ભગવંત ।
સોઈ સદા મમ ઉર વસો, સુખનિધિ અકલ અનંત ॥૧॥
શ્રીહરિ કૃષ્ણ દિનેશકી, કીર્તિરુપ ત્રિય જેહુ ।
તાસ ભાલમધ્ય ગગન સબ, તિલક જ્યું સોહત તેહુ ॥૨॥
દૈત્ય દનુજકી[1] બુદ્ધિકું, અધિક મોહ કરી જોય ।
હરત સબહિ પાષંડ તમ, વંદુ સદા પ્રભુ સોય ॥૩॥

ચોપાઇ

યહ નારાયણકવચ હે જેહા, સબકું અતિસુખદાયક તેહા ।
શ્રીપતિ વાસુદેવ ભગવાના, તેહિ પતિવ્રતા જ્યું ભજત સુજાના ॥૪॥
એક હિ નિષ્ઠા કરિકે ઉદારા, પ્રભુકું ભજત ઉર પ્રીત અપારા ।
તિનકું ધર્મ રું અર્થ હે જેઉ, કામ રું મોક્ષ પ્રાપ્તિ ચહે તેઉ ॥૫॥
સબહિ મનોરથ સત્ય હોય જાવે, જબ હરિમેં દૃઢ ચિત્ત લગાવે ।
અધ્યાતમ અધિભૂત હે જોઉ, અધિદૈવત તિહું તાપ હે સોઉ ॥૬॥
તાહિ મિટાવન ઈચ્છત જેહિ, તેહિ હિત પ્રબલ ઉપાય હે એહિ ।
વાસુદેવ વિષ્ણુ જગસ્વામી, સંકટહર જોગ બહુનામી ॥૭॥
દોહા - પ્રાર્થનાકે જોગ્ય એક, વાસુદેવ પ્રભુ સોઈ ।
તેહિ બિન પ્રાર્થના અપાર, કરન જોગ્ય નહિ કોઈ ॥૮॥
એસો નારાયણકવચ, શાસ્ત્ર સુખદ હે જેહુ ।
તેહિ ટીકા ગુરુવચનસે, કરત હું ભાષા તેહુ ॥૯॥
દોહા - નીલકંઠ જેહિ નામ, સોઈ મમ ગુરુ સબ સુખસદન ।
તેહિ આજ્ઞા અભિરામ, તેહિ પ્રતાપ ટીકા બન ॥૧૦॥

---

૧ દનુજકી - રાક્ષસની

ચોપાઇ

"રાજોવાચ "

નૃપતિ પરીક્ષિત અતિવિખ્યાતા, શ્રીશુકદેવકું પુછત બાતા ।
હે મુનિ વૈષ્ણવી વિદ્યા જેહા, તિનહિસેં વિશ્વરૂપ દઢ એહા ॥
તિન રક્ષણ કિયો શચીપતિ[1] તેહુ, વાહન જુત નિજશત્રુ જેહુ ।
સો દૈત્યનકું ખેલકિ નાંઇ, જિતિકે મુદ ન માત મનમાંઇ ॥
ત્રિભુવનકી સંપત્તિ સબ જેહી, ભુક્તત ભયો મુદિત મન તેહી ॥૧॥

હે સમર્થ શુકમુનિ ધીરા, વૈષ્ણવ વિદ્યા પરમ ગંભીરા ।
નારાયણકી મૂરતિરૂપા, કવચ મોય કહો પરમ અનૂપા ॥
સો નારાયણ કવચનેં જેઉ, રક્ષા કિયો પાકરિપુ તેઉ ।
અપને આતતાયી રિપુ જોઇ, કોઇ વિધિ જિતે જાત ન સોઇ ॥
દોહા - અગ્નિ ગરલ[2] આદિક અનંત, વિવિધ ઉપાયસેં જોય ।
આપકું સબ મારન ચહે, એસે અસુર હે સોય ॥
સોરઠા - પ્રબલ જો દૈત્ય અપાર, તેહિ જિત્યો સંગ્રામમહિ ।
શચીપતિ પરમ ઉદાર, નારાયણકે વર્મબલ ॥૨॥

ચોપાઇ

"શ્રી શુક ઉવાચ "

એહિવિધિ પુછે શુકમુનિ જેઉ, નૃપ પરીક્ષિત પ્રતિ કહત હે તેઉ ।
હે નરેશ સુરપતિ હે જેહા, તિન વરે પુરોહિત ભાવસેં તેહા ॥
એસે ત્વષ્ટાકે સુત હે જેહુ, વિશ્વરૂપ અતિસમર્થ તેહુ ।
આપકું પુછત ભયો લઘુ હોઇ, એસો સુરપતિ ઈન્દ્ર હે જાઇ ।
તેહિ નારાયણરૂપ જો વર્મા, કહત ભએઉ જનાયકે મર્મા ।
સો નારાયણકવચ હે જોઉ, મેં તોય કહત હું સબવિધ સોઉ ।
તુમ એકાગ્ર મન કરી ધીરા, મોસેં સુનહું પરમ ગંભીરા ॥૩॥

વિશ્વરુપ ઉવાચ

વિશ્વરૂપ પુરોહિત જ્ઞાની, મઘવા પ્રતિ અબ કહત હે બાની ।
સુનુ સુરપતિ જબ કોઉ પ્રકારા, ભય પ્રાપત ભયો અધિક અપારા ।

૧ - ઈન્દ્ર, , ૨ - ઝેર

તબ નારાયણરૂપ જો ભારી, નિજ અંગ કવચ પહિરે ભયહારી ।
સો બતાત પહિરેકી રીતિ, ધોય ચરણ કર ભજનમેં પ્રીતિ ॥
કુશકે પવિત્રા કરમહિ ધારી, ઉત્તરમુખ બેઠત સુવિચારી ॥
દોહા - એસો પુરુષ કરી આચમન, અષ્ટાક્ષર હે જેહુ ।
દ્વાદશ અક્ષર મંત્ર દોઉ, ઉરમેં સંભારત એહુ ॥
ઈન દોઉ મંત્રનિસેં કરે, અપને અંગ કરન્યાસ ।
નિયમમેં રાખત બાનિકું, અતિ પવિત્ર હરિદાસ ॥
સોરઠા - એસો હરિજન જોય, નારાયણરૂપી કવચ ।
અપને અંગમહિ સોય, દૃઢ કરિ બાંધત પ્રેમજુત ॥૪॥

ચોપાઇ

અબ અષ્ટાક્ષર મંત્રસેં જેહુ, અંગન્યાસ સબ કહત હે તેહુ ।
સુનુ સુરપતિ પગ જાનુ જેહા, ઉરુ ઉદર નિજહૃદય હે તેહા ॥
છાતિ મુખ મસ્તક નિજ અંગા, ઈન આઠનિમહિ ભક્ત અભંગા ॥
ૐ નમો નારાયણ હે જેઉ, અષ્ટાક્ષરકો મંત્ર શુભ તેઉ ॥
ૐકારઆદિ આઠ જો વરના, અનુક્રમસેં તેહિ ન્યાસ સો કરના ॥
અથવા મસ્તકસેં જો કહાહિ, પગ પ્રજંત[1] આઠ અંગ માંહિ ।
ૐ નમો નારાયણાય હે જેહિ, અષ્ટ અક્ષર વિદ્યા કહાય તેહિ ॥
ૐકારાદિક અક્ષર જોઉ, ન્યાસ કરે અનુક્રમસેં સોઉ ।
દ્વાદશ અક્ષર વિદ્યા કહાય, ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥
દોહા - દ્વાદશ અક્ષર મંત્ર સો, હરત સબહિ દુઃખ ત્રાસ ।
પ્રભુકે ભક્ત એહિ મંત્રસેં, કરહિં સુખદ કરન્યાસ ॥૬॥

ચોપાઇ

યાકો ન્યાસ જેહિ વિધિ હોઇ, સબહિ ભાતિ અબ કહત હું તોઇ ।
ૐકારસેં લેકેં ઉદારા, મંત્ર યકાર પ્રજંત જો સારા ॥
ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય, એહિ જો દ્વાદશ વરન કહાય ।
ઈન વરન નિકો ઉભય કર જોઇ, અંગુરિ તાસ અષ્ટ હે સોઇ ।
ઉભય અંગુષ્ઠકે ચાર જો પર્વા, તિનમહિ ન્યાસ કરત તજિ ગર્વા ।

૧ પ્રજંત - સુધી

અબ ૐ વિષ્ણવે નમઃ અતિભારી, યહ ષટ્ વરન મંત્ર ભયહારી ॥
તિનસે ષડંગ ન્યાસ વિધિ જેહુ, કરનકિ રીતિ કહત હે તેહુ ।
હે સુરપતિ ૐકાર જો વરના, તાકો ન્યાસ હૃદય મહિ કરના ॥
દોહા - "વિ" એસે શુભ વરનકો, મસ્તકમહિ કરે ન્યાસ ।
એહિ વિધિ અક્ષર ન્યાસસેં, નાશ હોત દુઃખ ત્રાસ ॥૭॥

ચોપાઇ

અબ ષકાર અક્ષર હે જેહુ, ભ્રકુટિ મધ્ય ન્યાસ કરે તેહુ ।
ત્યુંહિ ણકાર વરન હે જેહા, શિખાકે મધ્ય ન્યાસ કરે તેહા ॥
વે એસો શુભ વરન હે જેહિ, નેત્રકે વિષે ન્યાસ કરે તેહિ ।
તૈસેં નકાર જો વરન કહાંહિ, ન્યાસ કરહિ તનસંધિન માંહિ ॥૮॥

એહિ વિધિ વરન મકાર હે જોઉ, અસ્ત્ર રૂપ દૃઢ ધારિકે સોઉ ।
પરમ વિવેકી પુરુષ હે જોઈ, મંત્રકી મૂરતિ હોત હે સોઈ ॥
વિસર્ગ જુત ફટ અંત હે જાકું, એસો મકાર અસ્ત્ર હે તાકું ।
સબહિ દિશામહિ નર બુદ્ધિમાના, કરે નિર્દેશ સો પરમ સુજાના ॥
દોહા - મઃ અસ્ત્રાય ફટ યુંહિ, કહિકે પરમ સુજાન ।
એહિવિધિ દિગ્બંધન કરે, ભજત સદા ભગવાન ॥૯॥

ચોપાઇ

યું અષ્ટાક્ષર મંત્ર હે તેઉ, ત્યું દ્વાદશ અક્ષર મંત્ર હે જેઉ ।
ત્યું ષટ્ અક્ષર મંત્ર હે જેહા, એ તિહુ મંત્રનિસેં નર તેહા ॥
અંગન્યાસ કરન્યાસ સો કરહિં, ત્યું ષટ અંગન્યાસ અનુસરહિં ।
ત્રિવિધ ન્યાસ વરને હે તેહી, અબ હરિધ્યાન કરત હે એહી ॥
સુનહું સુરેશ રહસ્ય કહું તોઈ, ધ્યાન કરનકે યોગ્ય હે જોઈ ।
એશ્વર્ય જ્ઞાન રુ યશ શ્રી ભારી, દૃઢ વૈરાગ્ય ધર્મ સુખકારી ॥
ઈન ષટ શક્તિ જુત ભગવંતા, એસે શ્રીપતિ અકલ અનંતા ।
વિદ્યા તેજ અરુ તપરૂપા, મૂરતિ જાસ અતિ સુખદ અનૂપા ॥
એસે વાસુદેવ ભગવાના, તાહિકો કરત નિરંતર ધ્યાના ॥
દોહા - શ્રીનારાયણ કવચ જો, આગે કહીહું ઉદાર ।
એસે સુખદ યહ મંત્રકો, હરિજન કરત ઉચ્ચાર ॥૧૦॥

ચોપાઇ

શ્રીહરિ સબહિ ભાતિ હમારી, રક્ષા કીજિએ દેવ મુરારી ।
અપને ચરણસરોજ હે જેહિ, ધરેહેં ખગેન્દ્ર પીઠપર તેહિ ॥
અષ્ટ સિદ્ધિ અણિમાદિક જેહું, જાકે વશ વર્તત હે તેહું ।
જાકું અષ્ટભુજા ભયહારી, એસે શ્રીપતિ અજ અવતારી ॥
શંખ ચક્ર અસિ ચર્મ હે જેહા, ગદા ચાપ શર પાશ હે તેહા ।
અપને અષ્ટ આયુધ હે જોઈ, અષ્ટ ભુજનિસેં ધારે હે સોઈ ॥૧૧॥

મત્સ્યમૂર્તિ પ્રભુ અકળ અનંતા, એસે વાસુદેવ ભગવંતા ।
જલમહિ જલજંતુકે વૃંદા, એહિ હે વરુણપાશ મહાફંદા ।
તિનસેં રક્ષા કરહું ગોવિંદા, કૃપાસિંધુ સરવજ્ઞ સ્વચ્છંદા ।
અપનિ યોગમાયાસેં અનૂપા, ભએહે દેવ બ્રહ્મચારિરૂપા ॥
દોહા - એસે વામનરૂપ સો, વાસુદેવ ભગવંત ।
સ્થલમહિ સો સબ કષ્ટસેં, રાખહું મોય અનંત ॥
વિશ્વરૂપ ભએ શ્રીહરિ, ત્રિવિક્રમ તેહિ નામ ।
ગગનમેં મમ રક્ષણ કરો, સોઈ સદા સુખધામ ॥૧૨॥

ચોપાઇ

અસુરસમૂહકો અધિપતિ જેહું, હિરણ્યકશિપુ મહાદૈત્ય હે તેહું ।
તિનકે શત્રુ સમર્થ સબ જાના, એસે નૃસિંહ રૂપ ભગવાના ॥
વિકટ ઠેકાને ગહન વનમાંહિ, રણ સંગ્રામ આદિ હે તાંહિ ।
યું સબ સંકટ સ્થલમહિ મોઈ, રક્ષણ કરહું સદા પ્રભુ સોઈ ।
સો નૃસિંહકો અતિબડ ભારી, ભયો હે અટાટ્ય હાસ ભયકારી ।
તબ દશ દિક્ષા કહાવત જેહું, પ્રભુકે શબ્દ ગાજત ભઈ તેહું ॥
દૈત્યકી જુવતિનકે ગર્ભ જેહા, શબ્દસે સદ્ય ગિરત ભએ તેહા ॥૧૩॥

યજ્ઞકી સામગ્રી જો અનૂપા, તિનસે નિરૂપણ જોગ્ય સ્વરૂપા ।
અપનિ દાઢ કરી જલસેં ઉધારી, પૃથિવી લાએ પ્રભુ ભવભયહારી ॥
ઐસે વરાહરૂપ ભગવંતા, મગમહિ હોત જો કષ્ટ અનંતા ।
ઈનસેં મોર રક્ષણ કરો એહિ, યજ્ઞમૂરતિ પ્રભુ સુખપ્રદ તેહિ ॥
દોહા - જમદગ્નિકે સુત ભએ, પરશુરામ પ્રભુ જેહુ ।

નગકે શિખરમહિ કષ્ટસેં, મમ રક્ષણ કરો તેહુ ॥
ભરતકે અગ્રજ લછમન જુત, રામચન્દ્ર ભગવાન ।
ફિરત સબ પ્રદેશસેં, રક્ષણ કરહું સુજાન ॥૧૪॥

ચોપાઇ

ધર્મકે સુત નારાયણ જેહિ, ઋષિરૂપ ભગવાન હે તેહિ ।
જબ કોઈ મૂઠ ચલાવત આઇ, ભૈરવાદિ પ્રેરત દુઃખદાઇ ॥
વીર કિ કૃત્યાનલ હે જેહા, અતિ દુઃખદાયક પ્રેરત એહા ।
ઈન આદિક સબ કષ્ટ હે જોઈ, ઈનસેં મોર રક્ષણ કરો સોઈ ॥
ત્યું ગાફલતાસેં નરવીરા, મમ રક્ષણ કરો પરમ સુધીરા ।
નારાયણકે બંધુ નર જેઉ, ગરવસેં મમ રક્ષણ કરો તેઉ ॥
યોગકે સ્વામી દત્ત ભગવાના, યોગમેં વિઘ્ન હોત વિધિ નાના ।
તિનસેં મોર રક્ષણ કરો દેવા, યોગનાથ પ્રભુ અલખ અભેવા ॥
દોહા - સત્ત્વાદિક તિહું ગુનનિકે, ઈશ કપિલ ભગવંત ।
સો મોય કર્મકે બન્ધસેં, રક્ષણ કરહું અનંત ॥૧૫॥

ચોપાઇ

સનત્કુમારરૂપ ભગવાના, કામસેં મોય રાખહું સબ જાના ।
હયગ્રીવ ભગવાન હે જોઈ, મગમહિ ચલત દેવાલય કોઈ ॥
ભુલ્યમેં તાસ ન વંદન હોઈ, યહ અપરાધસેં રાખ હું મોઈ ।
દેવ ઋષિન મહિ શ્રેષ્ઠ અનંતા, મુનિ નારદકે રૂપ ભગવંતા ॥
શ્રીહરિકી સેવાકે માંહિ, કોઉ અપરાધ હોત હે તાંહિ ।
તિનસેં મોર રક્ષણ કરો આઇ, નારદરૂપ દેવ સુખદાઇ ॥
દોષ હોત સેવા મધ્ય જોઉ, કરી સંક્ષેપ સુનાઉં સોઉ ।
પ્રભુકી પ્રતિમા પૂજત જબહિ, જુંઠે હાથસેં છુવત તબહિ ॥
અથવા પ્રભુકી પ્રતિમા જેહું, સૂતકમેં છુવત હે તેહુ ।
પૂજા કરન સમે કોઈ વારા, અતિ અપશબ્દ કો કરત ઉચ્ચારા ॥

છંદ હરિગીત

તેહિ ભાતિ પ્રભુ પૂજા કરત જુવતિકું કામસે જોવહીં,
ત્યુંહિ કામિનિકું કામભાવ બોલાય સુકૃત ખોવહીં ।

ત્યુંહિ પ્રભુકી પૂજા કરનમેં કોઉ સંગ અતિશે લરત હે,
તૈસે હિ પ્રભુ સેવાવિષે તાંબૂલ ભક્ષણ કરત હે ॥
દોહા - બિન ધોયો પહેરત બસન, અધોવાયુ સંચાર ।
ઈત્યાદિક હરિસેવમેં, બડ અપરાધ અપાર ।
કૂર્મ મૂરતિ ભગવાન સો, તામિસ્રાદિક જોઈ ।
મોકું ઈન સબ નરકસેં, રાખિ લેહું પ્રભુ સોઈ ॥૧૬॥

ચોપાઇ

ધન્વંતરીરૂપ ભગવાના, આયુર્વેદમેં પરમ સુજાના ।
જીવકું જિનસેં મહાદુઃખ હોઈ, ઐસો પદારથ ખાયો સોઈ ॥
તિનસેં મમ રક્ષણ કરો એહી, ધન્વંતરિરૂપ પ્રભુ જેહી ।
જિતે હે મન ઈન્દ્રિય એહા, ઐસે ઋષભદેવ પ્રભુ જેહા ॥
શિતોષ્ણાદિ ઉર્મિ ષટ જેહું, તિનસેં મોર રક્ષણ કરો તેહું ।
યજ્ઞરૂપ ભગવાન હે જોઈ, જગ અપવાદસેં રાખો મોઈ ॥
શ્રીબલભદ્રરુપ પ્રભુ જેઉ, અતિ સમર્થ કરુણાનિધિ તેઉ ।
મનુષ્ય સંબંધિ કષ્ટ હે જોઉ, તિનસેં મમ રક્ષણ કરો સોઉ ॥
દોહા - અહિકે ઈન્દ્ર શ્રીશેષ પ્રભુ, ભૂમિકે ધારણહાર ।
સાપકે ભયસેં મોય સદા, રાખહું જગ આધાર ॥૧૭॥

ચોપાઇ

વ્યાસરૂપ ભગવાન હે જોઈ, મોય અજ્ઞાનસેં રાખહું સોઈ ।
બુદ્ધરૂપ ભગવાન હે જેહા, અતિ કૃપાલુ અતિ સમર્થ તેહા ॥
પૃથુકો યજ્ઞ ખંડનકું પ્રચંડા, ઈન્દ્ર રચે બહુવિધ પાષંડા ।
તિનસેં મોર રક્ષણ કરો ભારી, બુદ્ધરૂપ પ્રભુ જનસુખકારી ॥
ત્યું અતિ આળસસેં બુદ્ધ દેવા, રક્ષણ મોર કરહું તતખેવા ।
ધર્મકી રક્ષાકાજ ઉદારા, અધિક બડો ધાર્યો અવતારા ॥
ઐસે કલ્કિરૂપ ભગવંતા, વાસુદેવ પ્રભુ અકળ અનંતા ॥
દોહા - કાલહિકો મલરૂપ હે, ઐસો કલિયુગ જેહુ ।
તિનસેં મમ રક્ષણ કરો, કલ્કિરૂપ પ્રભુ તેહું ॥૧૮॥

ચોપાઇ

ગદા યુક્ત કેશવ ભગવાના, પ્રાતસમયમહિ પરમ સુજાના ।
અતિશે દુઃખદ કષ્ટસેં મોઇ, રક્ષણ કરહું દયાનિધિ સોઇ ॥
ગ્રહણ કિયો જિન વેણુ રસાલા, ઐસે શ્રીગોવિન્દ ગોપાલા ।
એક પ્રહર દિન ચઢત હે જોલુ, ઈતનો કાલ વિતત હે તોલુ ।
જો કછુ કષ્ટ હોત મોય ભારી, તિનસેં રાખહું દેવ મુરારી ।
ગ્રહણ કિનિહે શક્તિ અનંતા, ઐસે નારાયણ ભગવંતા ॥
દિન મધ્યાહ્નકે આગે એહા, ઈતને કાલમહિ કષ્ટ હે જેહા ।
તિનસેં મોર રક્ષણ કરો સ્વામી, શ્રીનારાયણ અંતરજામી ॥
દોહા - ચક્રપાણિ[1] ઐસે સદા, વિષ્ણુ નામ ભગવાન ।
મોય મધ્યાહ્નકે કષ્ટસેં, રક્ષણ કરહું સુજાન ॥૧૯॥

ચોપાઇ

મધુદૈત્યકું મારણહારા, વાસુદેવ પ્રભુ પરમ ઉદારા ।
દિન મધ્યાહ્નકે પીછે જેઉ, રવિકે અસ્ત ભએ પહિલે તેઉ ॥
ઈતને કાલમહિ કષ્ટ હે જેહા, તિનસેં મોર રક્ષણ કરો તેહા ।
અતિ પ્રતાપજુત ધનુષકે ધારી, એસે દેવ ભક્તભયહારી ॥
સાયંકાલકે કષ્ટસેં મોઇ, રક્ષણ કરહુ રમાપતિ સોઇ ।
બ્રહ્મા વિષ્ણુ સદા શિવ એહુ, એ તિહુ મૂરતિ ધરત હે જેહુ ॥
એસે માધવ નામ મુરારી, નિજ ભક્તનકું સદા સુખકારી ।
દિન મુંદે[2]કે પાછે જોલુ, એક પ્રહર નિશિ વિતત તોલુ ॥
ઈતને કાલમહિ કષ્ટ હે જોઉ, તિનસેં મોર રક્ષણ કરો સોઉ ॥
દોહા - અરધ રાત્રિ આગે પ્રબલ, હૃષીકેશ ભગવાન ।
ઈતને કાલકે કષ્ટસેં, રાખહું મોય સુજાન ॥
પદ્મનાભ ભગવાન સો, એકહિ જગ આધાર ।
મધ્યરાત્રિકે કષ્ટસેં, રાખહું મોય ઉદાર ॥૨૦॥

ચોપાઇ

સમર્થ ઐસે શ્રી વત્સધામા, સોઈ શ્રીપતિ પૂરનકામા ।

૧. હાથમાં ચક્ર ધારણ કરનાર ૨. સૂર્યાસ્ત

પિછલી રાત્યમહિ કષ્ટ હે જેહિ, ઈનસે મોર રક્ષણ કરો એહિ ॥
સમર્થ અસિકે ધારણહારા, ઐસે જનાર્દન દેવ ઉદારા ।
પિછલિ ચાર ઘટિકા નિશિ એહા, તિનમહિ કષ્ટ હોત હે જેહા ॥
તિનસે મોર રક્ષણ કરો એહુ, દેવ જનાર્દન પ્રભુ હે જેહુ ।
દામોદર ભગવાન હે જોઈ, ભોરકે કષ્ટસેં રાખહું સોઈ ।
કાલરુપ જેહિ મૂરતિ અનંતા, ઐસે વિશ્વેશ્વર ભગવંતા ॥
દોહા - તિહું કાલકિ સંધિમેં, કષ્ટ હોત હે જોઉ ।
તિનસેં મોર રક્ષણ કરો, અતિસમર્થ પ્રભુ સોઉ ॥૨૧॥

ચોપાઇ

સુનુ સુરપતિ[૧] યહ વચન હમારા, પ્રભુકો સુદર્શન ચક્ર ઉદારા ।
તિનકું યું કહેના કર જોરી, સુનહું સુદર્શન વિનતિ મોરી ॥
પ્રલયકો અનલ પ્રબલ ભયકારી, તૈસી તીક્ષ્ણ ધાર તુમારી ।
વાસુદેવ ભગવાન હે જેહા, નિજ કર ચહું દિશ ફેરિકે તેહા ॥
મમ રિપુદલ મહિ ડાર્યો જેહુ, ઐસે તુમ પ્રતાપ જુત તેહું ।
ચહું દિશ ભ્રમત ભ્રમત વિકરાલા, મમ રિપુસૈન્ય સબહિ તતકાલા ॥
અતિશે જરાઓ જરાઓ અઘારી, અપનો તેજ અધિક વિસ્તારી ।
મારુત[૨] જાકો મિત્ર અખંડા, એસો પાવક[૩] પ્રબલ પ્રચંડા ॥
દોહા - સોહ અનલ[૪] સુકે તરણ, જારિ કરત જિમિ છાર ।
ત્યુંહિ ચક્ર મમ શત્રુકો, સબવિધિ કરહું સંહાર ॥૨૨॥

ચોપાઇ

સુનહુ સુરેશ શ્રીહરિકી ભારી, કૌમોદ[૫]કી ગદા ભયહારી ।
તાકું એહિ વિધિ કહના બાતા, તુમ શ્રીહરિકી ગદા સાક્ષાતા ।
વિદ્યુત પાતકે સ્પરશ ત્યું ઘોરા, અગ્નિકણ ઉડત ચહું ઓરા ।
એસિ ગદા સોઈ અતિ જયકારી, વાસુદેવ પ્રભુકું અતિપ્યારી ॥
મેંહુ શ્રીભગવાનકો દાસા, તાતે હરહું મોર દુઃખત્રાસા ।
મમ શત્રુ કૂષ્માંડ હે જેહુ, વિઘ્નરાજ વૈનાયક તેહુ ॥
રાક્ષસ યક્ષ ભૂતગણ જેહા, તેહિ દુઃખ દેહું ખલ એહા ।

૧ - ઈન્દ્ર, ૨ - પવન, ૩ - અગ્નિ, ૪ - અગ્નિ, ૫ - ભગવાનની ગદાનું નામ

હનહું ચૂર્ણ કરહું બહુ બારા, યું કહેના કરી વિનય અપારા ॥૨૩॥

સુનહું ઈન્દ્ર પ્રભુ પૂરનકામા, પાંચજન્ય[૧] તેહિ શંખકો નામા ।
તિનકું યું કહેના કર જોરી, સુનહું પાંચજન્ય બિનતિ મોરી ॥
વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ મુરારી, તિન બજાયો ખલકું ભયકારી ।
દુષ્ટકું ભયપ્રદ શબ્દ હે જાકો, એસો પ્રબલ પ્રતાપ હે તાકો ॥
દોહા - એસે શંખ તુમ અતિ પ્રબલ, મમ શત્રુગણ જેહુ ।
તિનકે હૃદય કંપાયકે, શબ્દ કરહું બડ તેહું ॥
પ્રેત પ્રમથ[૨] અરુ માતૃગણ[૩], યાતુધાન[૪] હે જેહિ ।
બ્રહ્મરાક્ષસ રું પિશાચગણ, અપર ઘોરદંગ[૫] તેહિ ॥
સોરઠા - એ સબ દુષ્ટકો વૃન્દ, શંખ ભગાઓ ભગાઓ તુમ ।
હરિ આશ્રિત હો સ્વચ્છંદ, યું કહેના કર જોરી તેહિ ॥૨૪॥

ચોપાઇ

સુનહું ઈન્દ્ર પ્રભુકો અતિભારી, નંદન નામ ખડગ જયકારી ।
તિનકું યું કહના કરી પ્યારા, અતિશે તીક્ષણ ધાર તુમારા ॥
એસે હે અસિવર સુનુ બાતા, અતિ સમર્થ શ્રીપતિ સાક્ષાતા ।
ઐસે વાસુદેવ ભગવાના, તિન પ્રેરિહું પરમ સુજાના ॥
મમ શત્રુકે સૈન્ય હે જેહુ, કાટિ કાટિ ડારહું સબ તેહુ ।
સુનહું ઈન્દ્ર શ્રીપતિકી બહોરી, ઢાલકું યું કહના કર જોરી ॥
જિનમહિ ચન્દ્રતુલ્ય શતફૂલા, હે હરિઢાલ સુમંગલ મૂલા ।
અતિ પાપી મમ શત્રુ જોઇ, તિનકે નેત્ર ટાકહું તુમ સોઇ ॥
દોહા - પાપરૂપ જેહિ દૃષ્ટિ હે, ઐસે મમ રિપુ જેહી ।
તિનકે નેત્ર હરિ લેહુ તુમ, યું નિત્ય કહના તેહી ॥૨૫॥

ચોપાઇ

ગ્રહકેતુ અરુ મનુષ્ય કઠોરા, દાઢવંત[૬] જંતુ અતિ ઘોરા ।
સરીસૃપ[૭] ભૂત પ્રેત અરુ પાપી, એ સબ દુષ્ટ વિશ્વપરિતાપી ॥
ઈનસે જો હમકું ભય હોઇ, સો સબ ભય મેટત પ્રભુ જોઇ ।

૧ - ભગવાનના શંખનું નામ, ૨ - ભૈરવ, ૩ - ડાકણો, ૪ - રાક્ષસ, ૫ - ભયંકર દૃષ્ટિવાળા, ૬ - દાઢોવાળા, ૭ - સરકીને ચાલનાર જંતુ

એસે વાસુદેવ ભગવાના, તિનકે નામ રૂપ વિધિ નાના ॥
તેહિ વિધિ પ્રભુકે શસ્ત્ર સબ જેહુ, તિનકે કીર્તનસેં ખલ તેહુ
નાશ હોહુ સબ હિ તતકાલા, પ્રથમ જો કહે વિઘન વિકરાલા ॥
પુનિ મોય મનવાંછિત સુખ જેહા, તિનમહિ વિઘનકે કર્તા તેહા ।
વાસુદેવ ભગવાનકે ભારી, નામ રું રૂપ શસ્ત્ર સુખકારી ॥
ઈનકે કીર્તનસેં સદ્ય તેહિ, નાશ હોહું મમ શત્રુ એહિ ॥૨૬-૨૭॥

સામવેદકો ગાન હે જેઉ, ઉડન સમયપર નિકસેં તેઉ ।
ઉચ્ચારણ હોવત સુખરૂપા, સુનનમેં આવત પરમ અનૂપા ॥
દોહા - વેદમૂરતિ ખગપતિ[1] પ્રબલ, પ્રભુકે પાર્ષદ જોય ।
હમકું સબહિ કષ્ટસેં, રક્ષા કરહું સોય ॥
વિષ્વક્સેન હે નામ જેહિ, પ્રભુકે પાર્ષદ એહુ ।
હમકું સદા નિજનામસેં, કષ્ટસેં રાખહું તેહુ ॥૨૮॥

ચોપાઇ

અપને ભક્તકે કષ્ટ અપારા, સો સબ સંકટ મેટનહારા ।
એસે વાસુદેવ ભગવાના, અતિ સમર્થ પ્રભુ પરમ સુજાના ॥
તિનકે નામ રૂપ હે જેહિ, વાહન આયુધ[2] પાર્ષદ તેહિ ।
એ સબહિ સમર્થ વિધિ નાના, હમરે બુદ્ધિ ઈન્દ્રિ મન પ્રાના ।
તિનકી સબ આપદસેં એહા, રક્ષા કરહું નિરંતર તેહા ॥૨૯॥

જબહિ જથારથ કિજે વિચારા, પ્રકૃતિ રુ પુરુષાત્મક જગસારા ।
તેહિ કારણ એક શ્રીભગવંતા, વાસુદેવ પ્રભુ અકળ અનંતા ।
એહિ બિન કારણ ઓર ન કોઈ, વાસુદેવહિસેં સબ હોઈ ॥
દોહા - એહિ વિધિ સત્ય પ્રમાણસેં, વિઘન હમારે અપાર ।
સબહિ ઉપદ્રવ મૂળજુત, મિટહું જો દુઃખ દાતાર ॥૩૦॥

ચોપાઇ

વાસુદેવકી મૂરતિ સંગા, જિનકો ચિતવન હોત અભંગા ।
ઐસે આભૂષણ આયુધ જેહા, તેહિ વિધિ પ્રભુકે પાર્ષદ તેહા ।

૧ - ગરુડ, ૨ - શસ્ત્ર

આભૂષણ આદિકસેં મેરી, સબ વિધિ શોભા હોત ઘનેરી ।
ઐસે સંકલ્પ રહિત ઉદારા, સબ શોભાકે એહિ આધારા ॥
સ્વાભાવિક નિજ અંગકિ ભારી, શોભાસેં સોહત સુખકારી ।
અપનિ અંગ શોભાસે એહિ, ભૂષણાદિ શોભાવત તેહિ ॥
એસે વાસુદેવ ભગવાના, ભક્તકે સુખહિત પરમ સુજાના ।
ત્યું નિજ ભક્તકે રક્ષણ કાજા, ભૂષણાદિ સબ રખત સમાજા ।
કૌસ્તુભ મણિ આદિક હે જેહુ, આભૂષણ પહિરત પ્રભુ તેહુ ।
ચક્ર સુદર્શન આદિક જેઉ, આયુધ સબહિ ધરત પ્રભુ તેઉ ॥
ગરુડ રુ વિષ્વક્સેન સુનંદા, ઈન આદિક પાર્ષદકે વૃંદા ॥
છંદ હરિગીત - એહિ ભાતિ જિનકે નામ ઐસિ પ્રબલ શક્તિ અપાર જુ,
નિજ યોગમાયાસેં નિરંતર ધરત તાહિ ઉદાર જુ ।
એહિ સત્યરૂપ પ્રમાણ તિનસેં હમારે દુઃખ દહે જેહિ જુ,
સો સબહિ ઉપદ્રવ મૂલજુત અતિ નાશ પાવહું તેહિ જુ ॥
દોહા - નિજ ભક્તને કષ્ટહર, સમર્થ સબહિ જાન ।
અંતર્યામિ રૂપસેં, સબમેં રહત ભગવાન ॥
અપને સબહિ સ્વરૂપસેં, સબહિ કાલમહિ મોય ।
સબહિ ઠોર રક્ષા કરો, વાસુદેવ પ્રભુ સોય ॥૩૧॥

ચોપાઇ

અપને તેજ પ્રતાપસે એહિ, કિએ હે પરાભવ સુરરિપુ તેહિ ।
દૈત્યકે સબહિ તેજ બલ તેહુ, શ્રીનૃસિંહ હરલિને તેહુ ॥
અપને પ્રચંડ શબ્દસેં એહા, લોકકો ત્રાસ મિટાયકે તેહા ।
ચહુ દિશમહિ મમ રક્ષણ કરહુ, મમ સબ કષ્ટ કૃપા કરી હરહુ ॥૩૨॥

ચહુ દિશકે ચહુ કોંને જેઉ, તિનમહિ મમ રક્ષણ કરો તેઉ ।
ત્યું ઉંચે આકાશમેં દેવા, મમ રક્ષણ કરહું તતખેવા ॥
ત્યુંહિ નીચે પાતાલકે માંહિ, મમ રક્ષણ કરહું પ્રભુ તાંહિ ।
ચહુફેર મમ રક્ષણ કરના, નિજજન જાનિ દયા વિસ્તરના ॥
દોહા - ભિતર બાહિર સબવિધ, ભય ટારન સમરથ ।
યું કહના શ્રીનૃસિંહકું, સદા જોરિ દોઉ હાથ ॥૩૩॥

ચોપાઇ

સુનુ સુરેશ હરિ મૂરતિરૂપા, યહ નારાયણકવચ અનૂપા ।
મેં તોય કહ્યો કવચ શુભ જોઇ, તુમ નિકિવિધ ધારિકેં સોઇ ॥
અસુર જૂથપતિ તવ રિપુ જેહિ, બિન પ્રયાસ તુમ જિતિ હો તેહિ ॥૩૪॥

યહ નારાયણ કવચ હે જેહા, તેહિ ધારત એસો નર એહા ।
નેત્રસેં જેહિ જેહિ દેખત એઉ, અથવા પગસેં સ્પર્શત તેઉ ।
સોઉ પુરુષ ભયસેં તતકાલા, મુક્ત હોહિં સુખ પાવે વિશાલા ॥૩૫॥

યહ નારાયણ કવચ હે જેહુ, ધરત અનુપમ વિદ્યા એહુ ।
એસો પુરુષ તાહિ નૃપ ચોરા, ગ્રહ વ્યાઘ્રાદિક દુઃખપ્રદ ઘોરા ॥
દોહા - ભયપ્રદ યહ જો ગ્રહાદિ સબ, અધિક ક્રૂર હે જોય ।
તિનસેં કબહુ હરિભક્તકું, ભયકો લેશ નહિ હોય ॥૩૬॥

ચોપાઇ

પૂર્વ વૃત્તાન્ત ઈન્દ્ર સુનુ સોઈ, કૌશિક નામ વિપ્ર ભયો કોઈ ।
શ્રીનારાયણ કવચકે રૂપા, તિન યહ વિદ્યા ધારી અનૂપા ।
યોગધારણાસેં નિજદેહા, મરુ દેશમહિ ત્યાગ્યો તેહા ॥૩૭॥

સુનહુ ઈન્દ્ર એક સમયકે માંહિ, સબ ગંધર્વકો પતિ જો કહાંહિ ।
નામ ચિત્રરથ અધિક સ્વચ્છંદા, તેહિ સંગ અપસરા વૃંદા ।
જેહિ સ્થલમહિજ તજ્યો શરીરા, તાપર ચલ્યો વિમાનજુત ધીરા ॥૩૮॥
તા પિછે સો ચિત્રરથ જેઉ, ગન્ધર્વપતિ અતિ સમર્થ તેઉ ।
ઉંધે શિર ભયો તબહિ બેહાલા, નિજવિમાનજુત સો તતકાલા ।
ગગનસેં નિશ્ચે ગિરભયો જબહિ, અતિ વિસ્મય પાવત ભયો તબહિ ।
પીછે ચિત્રરથ ગંધર્વ જોઉ, વાલખિલ્ય ઋષિ વચનસેં સોઉ ॥
દોહા - સો બ્રાહ્મણકે અસ્થિ લે, પૂર્વવાહિની જેહી ।
સો સરસ્વતી સરિતા મહિ, અસ્થિ ડારિકે તેહિ ॥
સરસ્વતી નદીમહિ ના'યકે, અતિશે વિસ્મય પાય ।
ગંધર્વપતિ સ્વર્ગમહિ, જાનિ કવચ મહિમાય ॥
સોરઠા - યું નારાયણવર્મ, તાકો મહિમા અતિ પ્રબલ ।
એહિ અલૌકિક વર્મ, જો જાનત સોઈ ભવ તરત ॥૩૯॥

ચોપાઇ

સુનહુ ઈન્દ્ર યહ મર્મકિ બાતા, આપકું ભય આયો સાક્ષાતા ।
જેહિ સુનત ધારત વિદ્યાસારા, તાહિકું નમત હે સબ સંસારા ।
સબહિ કષ્ટ બહુવિધ ભય જેહુ, તિનસેં મુક્ત હોવત હે તેહુ ॥૪૦॥

શ્રીશુક ઉવાચ

અબ શ્રીશુક મુનિ અતિ વિખ્યાતા, નૃપ પરીક્ષિત પ્રતિ કહતહે બાતા ।
સુનુ નરેશ શતક્રતુ[1] હે જેહા, મઘવા[2] પરમ વિચક્ષણ તેહા ॥
યહ નારાયણ કવચકે રૂપા, સુખપ્રદ વિદ્યા પરમ અનૂપા ।
વિશ્વરૂપસેં પાયકે એહા, ગયો સંગ્રામમેં તજિ સંદેહા ॥
દોહા - નિજરિપુ દૈત્યકું જિતિકે, ત્રિભુવન રાજ્ય હે જોઇ ।
સબ સમૃદ્ધિકું સુરપતિ, ભુક્તત ભયો હે સોઇ ॥
યું શુકમુનિ નૃપાલકું, કહ્યો નારાયણ વર્મ ।
તાહિ ધારત સબ ભય ટરત, લહત ભક્તિકો મર્મ ॥
યહ નારાયણ કવચકું, ઉર ધારત બુદ્ધિમાન ।
મુક્તાનંદકો નાથ તેહિ, રિઝત શ્રીભગવાન ॥
યહ નારાયણ કવચકો, પાઠ કરન નિત્ય ભોર ।
સબ સંકટસેં છુટહિ, મિટત મોહતમ ઘોર ॥
ભૂત રું ભૈરવ ડાકિની, વિકટ વીર વેતાલ ।
સબહિ ઉપદ્રવ મિટત હે, કવચ પઢત તતકાલ ॥
એહિ નારાયણ કવચકો, મહિમા અનંત અપાર ।
રક્ષક લોક પરલોકમેં, એહિ જપ પરમ ઉદાર ॥
સોરઠા - યહ નારાયણ વર્મ, પઠન સુનત સોઈ સુખી રહત ।
તાહિકો રહત હે ધર્મ, મુક્ત સોઈ પ્રભુ પદ લહત ॥૪૧॥

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં ષષ્ઠસ્કન્ધે
શુકપરીક્ષિત્સંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિતા નારાયણકવચટીકા સંપૂર્ણા ॥

૧ સો યજ્ઞ કરનાર ઈન્દ્ર, ૨ ઈન્દ્ર

॥वृत्तालये स भगवान् जयतीह साक्षात् ॥

મુક્તાનંદમહામુનિકૃત-કાવ્યસંગ્રહે-

વૈકુંઠધામદર્શનમ્

દોહા - અધિક પ્રબલ પાષંડ મત, કલિમહિ ભએહે અપાર ।
તેહિ ખંડન શ્રીકૃષ્ણ ભએ, એહિ મમ ઈષ્ટ ઉદાર ॥૧॥
શ્રીહરિ દેવ દયાનિધિ, સોઈ સદા સુખદાની ।
તેહી પદપંકજ પ્રેમ જુત, વંદુ જોરિ જુગ પાની ॥૨॥
સબવિધ મંગલ મૂરતિ, ધર્મતનય ભગવાન ।
વિઘ્ન વિનાશન ઉર વસો, કરહુ પરમ કલ્યાન ॥૩॥
સોરઠા - શોભાનિધિ ઘનશ્યામ, તિનકે એકાંતિક ભક્ત સબ ।
ઈચ્છત હરિધામ, દિવ્ય નયન દેખત રહત ॥૪॥
દોહા - વાસુદેવ ભગવાનકે, દિવ્ય અલૌકિક જોઈ ।
સો ઐશ્વર્યકું ભક્તજન, સબ વિધ જાનત સોઈ ।૫॥
વૈકુંઠદર્શન નામ યહ, સુખપ્રદ ગ્રન્થ હે જેહુ ।
શ્રીઘનશ્યામ કે વચનસેં, કરતહું ભાષા તેહુ ॥૬॥

ચોપાઇ

"શ્રીશુક ઉવાચ "

શ્રીશુકદેવ વ્યાસસુત જેહા, નૃપ પરીક્ષિત પ્રતિ કહતહે તેહા ।
એકાદશીકે દિવસ પ્રવીના, નંદજી નિરાહાર વ્રત કીના ।
પ્રભુ શ્રીજનાર્દન વિષ્ણુ જોઈ, બહુવિધ સામગ્રીસેં સોઈ ।
પ્રેમસેં પૂજિકે પરમ સુજાના, કરીકે કથા કીર્તન વિધિ નાના ।
યું હરિભજનસેં મગન ઉદારા, નંદ કિયો જાગરણ નિશિ સારા ।
પ્રાતઃ કાલમેં દ્વાદશી જેહુ, કલામાત્ર વર્તત હે તેહુ ।
તાતેં સ્નાનવિધિ વેગેહી કીજે, નિત્યકર્મ સબહી કરી લીજે ।
તબ દ્વાદશીમહિ પારણાં હોઈ, યહ સબ મર્મકી ખબર હે સોઈ ॥

દોહા - નંદજી યુંહી વિચારિકે, પિછુલિ પ્રહર નિશિ શેષ ।
સ્નાનકે હિત યમુનાવિષે, જલમહિ કિન પ્રવેશ ॥૧॥

ચોપાઇ

કરના પારણાં દ્વાદશી મહિ, યહ આગ્રહસેં ઓર શુધ નાંહિ ।
આસુરી સમય ન જાન્યો લેશા, યમુના જલમહિ કિન પ્રવેશા ।
એસે નંદકું વરુણકે દાસા, અસુર નિશાચર આયકે પાસા ।
પકરિકે વરુણકે ઢિગ[1] લે ગએઉ, વરુણકું જાય સમર્પત ભયેઉ ।
નંદકું કિતઉ ન દેખે જબહી, ગોપવૃંદ વ્યાકુલ ભએ તબહી ।
હે શ્રીકૃષ્ણ હે રામ ઉદારા, એહિવિધ કરત પોકાર અપારા ॥૨॥

સુનુ નૃપ વરુણ હરે નિજતાતા, સો સુનિકે શ્રીકૃષ્ણ સાક્ષાતા ।
અપને અનન્ય ભક્ત વ્રજવાસી, મત ડરપો યું કહ્યો અવિનાશી ।
દોહા - યું સબ ત્રાસ નિવારીકે, સમર્થ શ્રીભગવાન ।
વરુણકે ઢિગ પહુંચત ભએ, કૃષ્ણ જુ કૃપાનિધાન ॥૩॥

ચોપાઇ

લોકપાલ જો વરુણ કહાંહિ, નિજ સમીપ પ્રાપત ભએ તાંહિ ।
એસે પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાના, તાહિ વિલોકિકે પરમ સુજાના ।
કૃષ્ણકે દર્શસેં આનંદ પાયો, ભયો અતિ બડ ઉત્સવ મનભાયો ।
યું અતિ મુદજુત વરુણ હે જેહા, અતિ બડ સામગ્રી લે તેહા ।
તિનસેં શ્રીકૃષ્ણકો પૂજન કીના, એહિ વિધ બોલત ભએઉ પ્રવીના ॥૪॥

"વરુણ ઉવાચ"

હોય વિનીત વરુણ બુદ્ધિમાના, કહત શ્રીકૃષ્ણકો પરમ સુજાના ।
પ્રભુ તવ દર્શ પાયો મેં જબહી, દેહ ધર્યાકો ફલ મીલ્યો તબહી ।
નાનાવિધ કરે રત્ન જિનમાંહી, એસો યહ જો સમુદ્ર કહાંહી ।
તિનકો અધીશ તદપિ પ્રભુ મોઈ, આજસેં પ્રથમ દિવસ ગએ જોઈ ।
તિનમહિ પ્રભુ તવ દર્શનરૂપા, અતિબડ નિધિ નહિ પાયો અનૂપા ।
તુમહી અનુગ્રહ કીનો ભારી, તબ તવ દર્શ ભયો સુખકારી ।
તાતે કૃતાર્થ ભયો હું અનંતા, દેગ ભરી તુમકું દેખે ભગવંતા ॥

૧ ઢિગ - પાસે

દોહા - પ્રભુ તવ પદપંકજ સુખદ, સેવે ભક્તિ જુત જોઈ ।
યહ ભવ મગકો શ્રમહી બિન, પાર પ્રાપ્ત ભએ સોઈ ॥
સોરઠા - જન્મ મૃત્યુ દુઃખ એહી, તિનસેં છુટિકે દાસ તવ ।
પ્રભુ તવ ધામ હે તેહી, પ્રાપ્ત ભએઉ તવ ભજન બલ ॥૫॥

ચોપાઇ

પરમાત્મા પરબ્રહ્મ પુરાના, ઐસે તુમ એક શ્રીભગવાના ।
તવ મહિમા પ્રભુ અનંત અપારા, તુમહિકો નમત હું વારંવારા ।
વિશ્વકું સૃજનહારી જો માયા, સો તુમમેં નહિ સુર મુનિ રાયા ।
તુમ માયોં પર હો મુરારી, માયાકે પ્રેરક અઘહારી[1] ॥૬॥

હે ભગવન વૃતાંત હે એહા, એહિ વિધિ મર્મ ન જાનત તેહા ।
યહ કરનો યહ કરનો નાંહી, મૂઢકું યહ ન સમઝ ઉરમાંહી ।
એસો મોર અનુચર જેહી, તવ પિતુ નંદરાયકું તેહી ।
મમ સમીપ લ્યાયો હે જેહુ, મમ અપરાધ ક્ષમા કરો તેહુ ॥
દોહા - હે ગોવિંદ નિજતાત પર, તુમકું દયા અપાર ।
તુમ પિતૃકું લે જાઓ પ્રભુ, તુમ હો અખિલ આધાર ॥૭॥

ચોપાઇ

"શ્રીશુક ઉવાચ"

અબ યહ કથા સકલ શ્રુતિસારા, શુક પરીક્ષિત પ્રતિ કહત ઉદારા ।
હે નૃપ એહિવિધિ વરુણ પ્રવીના, પ્રભુકું રિઝાયે હોય અતિ દીના ।
બ્રહ્માદિકકે નિયંતા જેઉ, પ્રગટ શ્રીકૃષ્ણરૂપ હે તેઉ ।
અપને તાત નંદરાય હે જેહી, ગોકુલમાંહે લાવન ભએ તેહિ ।
અપને બંધુ સબ ગોપકે વૃંદા, તિનકું પ્રાપ્ત કિયો અતિ આનંદા ॥૮॥

હે નૃપ નંદરાય ભુવિમાંહી, પ્રથમ કબહું યહ દેખ્યો નાંહી ।
એસો વરુણકો વૈભવ જેહુ, અતિબડ સમૃદ્ધિ દેખિકે તેહુ ।
લોકપાલ વરુણાદિક જેહા, સબહી શ્રીકૃષ્ણકું મિલકે તેહા ।

૧ અઘહારી - પાપ દૂર કરનાર

વરુણાદિક પૂજે ભગવંતા, સ્તુતિ પ્રાર્થના કિનિ અનંતા ॥
દોહા - તિન શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનકું, નમસ્કાર કિયો જોય ।
દેખિકે અતિ વિસ્મય ભએ, કહન ચહત અબ સોય ।
નિજજ્ઞાતિકે ગોપ સબ, તિન આગે નંદરાય ।
વરુણકે લોકકિ બાત સબ, કહત ભએઉ મુદ પાય ॥૯॥

ચોપાઇ

સુનહું નરેશ કથા વિખ્યાતા, નંદકે મુખ સુનિકે સબ બાતા ।
એહિ વિધિ ચમતકારકું તબહી, દેખતકું ઈછત ભએ સબહી ॥
એસે ગોપ પરમ બુદ્ધિમાના, લખિ શ્રીકૃષ્ણકું શ્રીભગવાના ।
યું સંકલ્પ કરન લગે એહુ, લોકપાલ વરુણાદિક જેહુ ॥
તિનહીકે ઈશ્વર કૃષ્ણ મુરારી, આપકી સૂક્ષ્મ ગતિ સુખકારી ।
બ્રહ્મરુપ જો અપનો ધામા, હમકું દેખાઈ હે શ્રીઘનશ્યામા ॥
યું સબ કહનકું સંકલ્પ કીના, પ્રભુ સબ જાનત પરમ પ્રવીના ॥૧૦॥

સબહિ જાન શ્રીકૃષ્ણ હે જેહા, અપને અનન્ય ભક્ત લખિ[1] તેહા ।
ગોપકો એહિવિધિ સંકલ્પ જોઈ, બિન કહે આપહી જાનિકે સોઈ ॥
દોહા - સંકલ્પ સબહી ગોપકો, સત્ય કરનકે કાજ ।
અતિ કરુણાસેં એહિવિધિ, કિયો વિચાર મહારાજ ॥૧૧॥

ચોપાઇ

જોયા લોકમેં જીવ સંસારી, તેહિ દેહાત્મબુદ્ધિ દુઃખકારી ।
યુવતિ આદિ ભોગસુખ જોઉ, ઈચ્છા તાસ પ્રબલ હે સોઉ ॥
શુભ રુ અશુભ કર્મનિસેં પ્રાની, ઉચ્ચ નીચ ગતિ અતિ દુઃખદાની ।
દેવ મનુષ્ય પશુ આદિક જેહી, અનંત યોનિમહિ ભ્રમત હે તેહી ॥
અપને મોક્ષકો સાધન જેઉ, અજ્ઞ જીવ નહિ જાનત તેઉ ।
તાતે યહ વ્રજવાસી જેહા, ગોપવૃંદ મમ આશ્રિત તેહા ।
નિજ કલ્યાણકે સાધન સબહી, જ્યું જાને યું કરુ મેં અબહી ॥૧૨॥

૧ લખિ - જોઈ

સુનુ નૃપ અધિક કૃપાલુ મુરારી, નિજ ભક્તનકે સંકટહારી ।
એસે પ્રગટ કૃષ્ણ ભગવાના, યું વિચારીકે કૃપાનિધાના ।
અપને અનન્ય ભક્ત વ્રજવાસી, ગોપ સબહીકું શ્રી અવિનાશી ॥
દોહા - માયાતમસેં અધિક પર, અપનો લોક હે જેઉ ।
બ્રહ્મરૂપ વૈકુંઠ પુર, દેખાવત ભએ તેહુ ॥૧૩॥

ચોપાઇ

ધ્યાનસેં પ્રભુકી મુરતિમહિ ભારી, અચલ ભએ એહી મન અવિકારી ।
અપને જીવાત્માસેં ગુણ તિના, પ્રથમહી નાશ જો કરત પ્રવીના ॥
એસે એકાન્તિક મુનિવર જેહા, વૈકુંઠ લોકકું દેખત તેહા ।
સત્ય રુ જ્ઞાન અનંત હે જોઈ, જ્યોતિ બ્રહ્મ સનાતન સોઈ ॥
સો વૈકુંઠ લોક નિજધામા, કૃષ્ણ કૃપા કરીકે અભિરામા ।
વ્રજવાસી સબ ગોપ હે જેહુ, તાહિ દેખાવત ભએ પ્રભુ એહુ ॥૧૪॥

હે રાજન્ શ્રીકૃષ્ણ ભગવંતા, પ્રથમહિ વ્રજવાસિનકી અનંતા ।
સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મકે રૂપા, મહાહ્રદ-માહે પહુચાએ અનૂપા ॥
સો બ્રહ્મરૂપ મહાહ્રદ[1] માંહી, ગોપ લીન ભએ કુછ સુધ નાંહિ ।
છંદ હરિગીત - સો લીનતા ભએસે જીવાત્મા અધિક શુદ્ધ હોવત ભએ,
એસે સો ગોપકું જાનિકે શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ દેખત રએ ।
સો ગોપકું બ્રહ્મરુપ હ્રદસે નિકાસે બાહીર જેહી જૂ,
બ્રહ્મજ્યોતિમહી વૈકુંઠ સો પીછે દેખાયો તેહી જૂ ॥
દોહા - જાહી પ્રથમ અક્રૂરજી, યમુનાકે જલમાંહી ।
સ્નાન કરત દેખત ભએ, કૃષ્ણ કૃપાસેં તાંહી ॥
સોરઠા - સોઈ શ્રીકૃષ્ણકો ધામ, વૈકુંઠ લોક હે નામ તેહી ।
નિરખે ભક્ત નિષ્કામ, જો શ્રીકૃષ્ણ આશ્રિત અચલ ॥૧૫॥

ચોપાઇ

સુનુ નરેશ નંદ આદિક જેઉ, વ્રજવાસી સબ ગોપ હે તેઉ ।

૧ મહાહ્રદ - મોટું સરોવર

વૈકુંઠ લોકકું દેખિકે એહા, પરમાનંદ પ્રાપ્ત ભએ તેહા ॥
સો વૈકુંઠમહિ મૂરતિમાના, વેદ ચહું નિરખત ભગવાના ।
કૃષ્ણકો સ્તવન કરત અતિભારી, વિવિધ ભાતિકે મંત્ર ઉચ્ચારી ॥
એસે કૃષ્ણરૂપ ભગવંતા, તિનકું દેખિકે ગોપ અનંતા ।
અતિ વિસ્મય પાએઉ સબહી, કૃષ્ણકું પરબ્રહ્મ જાનેઉ તબહી ॥
એહિ વિધિ શુકમુનિ અતિ મુદ આની, નૃપ પ્રતિ વરની કથા સુખદાની ।
યું શ્રીકૃષ્ણ નિજ વૈકુંઠ ધામા, વ્રજજનકું દેખાયો અભિરામા ।
યહ શ્રીકૃષ્ણકો ચરિત્ર ઉદારા, કહત રું સુનત મિટત ભયસારા ॥
દોહા - યહ ચરિત્રકો સુમતિ નર, પ્રેમસહિત કરે ગાન ।
મુક્તાનંદકો નાથ તેહી, રિઝત શ્રીભગવાન ॥
વૈકુંઠદર્શન નામ યહ, સુખદ શાસ્ત્ર હે જેહુ ।
શ્રોતા વક્તાકે સબે, પાપ મિટાવત તેહુ ॥
જેહિ યાકો નિત્ય નિયમ જુત, પઠન શ્રવન અભ્યાસ ।
સો જબહી તનુ તજત તબ, હોવત વૈકુંઠ વાસ ॥૧૬॥

ઈતિ શ્રીમદ્‌ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે
શુકપરીક્ષિત્સંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિતા વૈકુંઠધામદર્શનટીકા સમ્પૂર્ણા ॥

॥वृत्तालये स भगवान् जयतीह साक्षात् ॥

मुक्तानंदमहामुनिकृत-काव्यसंग्रहे-

—श्री भगवद्गीताभाषाटीका—

श्रीकृष्णं पुरुषोत्तमं भुजयुगं दिव्यस्वरूपं सदा,
लीलानन्दितसर्वगोकुलजनं कंसादिदैत्यांतकम् ।
श्यामं पार्थसखं धराभरहरं सर्गादिलीलाश्रयं,
वन्दे श्रीरमणं मुदा-हितनिजज्ञानं गुणाढ्योद्धवे ॥१॥
वन्दे श्रीसहजानंदस्वामिनं जगतां गुरुम् ।
धर्मज्ञानविरागाढ्य कृष्णभक्तिप्रवर्तकम् ॥२॥
मुक्तानंदाभिधः शिष्यस्तस्याहं तदनुज्ञया ।
लिखामि भगवद्गीताटीकां तद्भक्ततुष्टये ॥३॥

दोहा - पुरुषोत्तम श्रीकृष्ण प्रभु, द्विभुज दिव्यस्वरूप ।
विघ्नविनाशन दुःखहरन, लीला करत अनूप ॥१॥
सो लीलामें अति मगन, किये हे व्रजजनवृंद ।
कंसादिक सब दैत्यके, कालरूप सुखकंद ॥२॥
सोरठा - श्रीघनश्याम उदार, पार्थसखा अतिशे सुखद ।
हरत सदा भुवभार, तेहि पदपंकज वंदु नित ॥३॥
सर्गादिक हे जेहूं, नव लक्षण लीला अनंत ।
तिनकर आश्रय एहू, सो श्रीकृष्ण प्रभु वसहु उर ॥४॥

चोपाइ

कमलाकांत अखिल अघहारी, अतिस्वच्छंद श्रीकृष्ण मुरारी ।
अपनो ज्ञान जो अति सुखदानी, तेहि मुदजुत होय सारंगपानी ॥५॥
अतिगुणाढ्य उद्धव निजदासा, तिनमें धरत भये रमानिवासा ।
एसे कृष्ण सब विघन हमारा, हरहुं करहुं मंगल विस्तारा ॥६॥
जगगुरु सहजानंदस्वामी, तेही पद वंदु जानी बहुनामी ।

INDEX

धर्म ज्ञान विरति जुत जेहा, कृष्णभक्ति अति सुखप्रद एहा ॥७॥
तेही प्रवर्तक अगाधमति एहू, धर्मभक्तिसुत मम गुरु तेहु ।
ईनकि आज्ञासें मुद पाई, रचिहुं ग्रंथ सुंदर सुखदाई ॥८॥
दोहा - श्रीमुखबानी अतिसुखद, भगवद्गीता एही ।
तिनके भक्तकी तुष्टिहित, टीका करतहुं तेही ॥९॥

चोपाइ

प्रगट श्रीकृष्णके वचनहे जोई, भाषा करिके लिखतहुं सोई ।
श्रुति स्मृति उपनिषद जेहा, सबहीको सार हे गीता एहा ॥१०॥
परम भागवत भक्त कहांई, तिनके धर्महे गीतामांई ।
सबही देवमही विष्णु जैसे, सबही शास्त्रमही गीता तैसे ॥११॥
तापर श्रीरामानुजभाष्या, सहस्रवदन प्रभु कीन प्रकाशा ।
एसी अनुपम टीका जेही, तिनको अर्थ लिखतहु तेही ॥१२॥
आगे निज निज अंशसें भारी, राजवंशमही भये दुःखकारी ।
एसे दैत्यके सैन्य अपारा, पापरूप भूमिको भारा ॥१३॥
श्रुतिस्मृति मग हरत हरामी, मत्स्य मांसरत परत्रियगामी ।
अति अधर्मरुचि अति अन्यायी, एसे दुष्ट अधिक दुःखदायी ॥१४॥
दोहा - तिनको भार न सही शकी, भूमि धेनु तनुधारी ।
ब्रह्माके शरणे गई, दीन खिन्न दंग वारी ॥१५॥
सोरठा - ध्रुजत हे मन प्रान, रोमांचित तन होत तेही ।
अज प्रति भूमि सुजान, कहन लगि निजदुःख अनंत ॥१६॥

चोपाइ

भूमि अरु भूमिपर संता, तेही दुःख दीयो दैत्य अनंता ।
सो सब दुःखकि बात विस्तारी, ब्रह्माकुं कही भूमि पोकारी ॥१७॥
ईन्द्रादिक सुरजुत अज[1] तबही, क्षीर समुद्र तीर गये सबही ।
सो समुद्रतट बेठके देवा, चित्त एकाग्र कीन ततखेवा ॥१८॥
श्वेतद्वीपमही रहत मुरारि, वासुदेव प्रभु भवभयहारी ।

१ - ब्रह्मा

ભૂકો ભાર ઉતારન કાજા, તાસ ધ્યાન કિયો દેવસમાજા ॥૧૯॥
દૈત્ય સંહારન હિત સબકોઈ, અતિપ્રારથના કિની સોઈ ।
તબ સો વાસુદેવ ભગવાના, રહે અદૃશ્ય પ્રભુ પરમ સુજાના ॥૨૦॥
દોહા - બ્રહ્મા સો પ્રભુ કહત ભયે, દ્વાપર કલિજુગ જોય ।
તિનકી સંધિકે અંતમહી, ધરીહું રૂપ મેં દોય ॥૨૧॥
નર નારાયણ રૂપ કરી, જદુ કુરુ કુલ ધરી દેહ ।
હનિહું દૈત્ય સુર સંત હિત, તામેં નહી સંદેહ ॥૨૨॥
સોરઠા - સંતનકે સુખકાજ, ધર્મકો અતિ સ્થાપન કરન ।
પ્રગટિહું સહિત સમાજ, અબ સબ સુર સંશય તજહું ॥૨૩॥

ચોપાઇ

સબ સુરગણ સબ ઋષિગણ જેહું, નિજનિજ પત્નીસહિત સબ તેહું ।
નિજનિજ અંશસેં કરી બહુ હેતા, મમ સેવાહિત કુટુંબ સમેતા ॥૨૪॥
મનુષ્ય લોકમહીં ઉપજઉ જાઈ, મેં સંગ રહીહું પરમ સુખદાઈ ।
યું કહ્યો વાસુદેવ ભગવંતા, તાપિછે સુરવૃંદ અનંતા ॥૨૫॥
તહાંસે નિજ સ્થાનક આયે, ભૂપર દેહ ધરેઉ મનભાયે ।
શ્વેતદ્વીપવાસી પ્રભુ જોઈ, વાસુદેવ ભગવાનહે સોઈ ॥૨૬॥
નારાયણ ઋષિરૂપસેં એહી, પુરી મથુરાંમહી આયકે તેહી ।
વસુદેવસેં પ્રભુ સુખરાશી, દેવકીમહીં ઉપજે અવિનાશી ॥૨૭॥
દોહા - નરઋષિરૂપસેં સો પ્રભુ, વાસુદેવ જગવંદ ।
ઈન્દ્રસેં કુંતિકે વિષે, ઉદય ભયેઉ જિમિ ચંદ ॥૨૮॥

ચોપાઇ

સોઈ શ્રીકૃષ્ણ અરુ અર્જુન દોઈ, ઈન નામનિસે વિદિત ભયે સોઈ ।
સો શ્રીકૃષ્ણ ભયે પરમ ઉદારા, જિનકો મહિમા અનંત અપારા ॥૨૯॥
દુષ્ટ બકી[1] કંસાદિક પાપી, હનિકે દૈત્ય સબ જગપરિતાપી ।
આપશ્રી દ્વારામતિકે માંહી, રુક્મિણી આદિ નારી બહુ તાંહી ॥૩૦॥
ઉદ્ધવાદિ બહુ પાર્ષદવૃંદા, તિન જૂત રાજત ભયે સુખકંદા ।
સો શ્રીકૃષ્ણ સમર્થ ભગવાના, પૂજે યુધિષ્ઠિર નૃપતિ સુજાના ॥૩૧॥

---

૧ પૂતના

सो श्रीकृष्णको जश अघहारी, तेही विस्तार करन हित भारी ।
राजसुजज्ञमें पूजा कीना, जरे[1] विमुख नृप अति मतिहीना ॥૩૨॥
दोहा - सबही नृपति शिर पाव धरी, नृपति युधिष्ठिर जेहू,
तिनकी पूजा प्रेमजुत, ग्रहण किनी प्रभु तेहू ॥૩૩॥

चोपाइ

सोई राजसूय जज्ञमें जबही, नृपसमूह आये जो सबही ।
दियो युधिष्ठिरकुं द्रव्य तेही, अतुल समृद्धि गनि जात न एही ॥૩૪॥
सो देखत दुर्योधन पापी, अधिक तपत भयो जनपरितापी ।
सो सब समृद्धि लेनके काजा, निज मातुल सो कहत भयो राजा ॥૩૫॥
मामा शकुनि कपट को रूपा घूतक्रियामांही खलको रूपा ।
सो शकुनि कियो कपटके खेला, तिनसे युधिष्ठिर खेले अकेला ॥૩૬॥
राजसमृद्धि पांडवकी जोई, छल करी शकुनि जितिके सोई ।
ले सब दुर्योधनकुं दीना, बार वरस बन रहनकुं कीना ॥૩૭॥
दोहा - तब पांडव पत्नी सहित, बार वरस परजंत ।
धर्मसें बांधे बन रहे, जयुं गुरुमुखि सब संत ॥૩૮॥
सोरठा - એક વર્ષ લગિ સોય, નૃપ વૈરાટકે ઘર રહેઉ ।
જયું ન પિછાને કોય, તેહી વિધિ પલટે નામ સબ ॥૩૯॥

चोपाइ

वर्ष सबही पुरे भये जबही, तब निज राज्य भाग हित सबही ।
पांडव उद्यम कीनो भारी, भागकुं लेनकि जुक्ति विचारी ॥૪૦॥
निजसंबंधी अरु मित्र जो राजा, सो सहाय हित कियो समाजा ।
એસે યુધિષ્ઠિર નૃપતિ ઉદારા, રાજ્યભાગ હિત કીન વિચારા ॥૪૧॥
पठे श्रीकृष्णकुं विनय देखाई, रखन सुहृदता बंधु सगाई ।
હસ્તિનપુર પ્રતિ પ્રભુ જબ આયે, નૃપ ધૃતરાષ્ટ્રકું અતિ સમુઝાયે ॥૪૨॥
અનંત ન્યાયકી જુક્તિ દેખાઈ, દુર્યોધનકું કહ્યો સમુઝાઈ ।
રાજ્યભાગ પાંડવકા જેહા, નીતિ વિચારી દેહુ તુમ તેહા ॥૪૩॥
दोहा - તબ શ્રીકૃષ્ણ સો યું કહ્યો, દુર્યોધન સબ લેહું ।
સુઈકે અગ્ર જેતિ જમી, પાંડવકું નહી દેહું ॥૪૪॥

૧ - જલે - અદેખાઈથી સળગે

ચોપાઇ

તબ શ્રીકૃષ્ણ પાંડવ પહી ગયેઉ, અંધકે પુત્રકું બરનત ભયેઉ ।
દુર્યોધન આદિક હે જોઇ, ન્યાય નીતિ નહી માનત કોઇ ॥૪૫॥
પિછે યુધિષ્ઠિર નૃપતિ પ્રવીના, યુદ્ધ કરનકું નિશ્ચે કીના ।
દ્રુપદ સાત્યકી આદિક જેહું, નિજસંબંધિ રાજા હે તેહું ॥૪૬॥
તિનકે સેન સંગ સબ લીના, કુરુક્ષેત્રમહી ડેરા દીના ।
દુર્યોધનહું જાન્યો યહ જબહિ, ભીષ્મ દ્રોણ કર્ણાદિક સબહિ ॥૪૭॥
નિજસહાય જૂત તતપર હોઇ, કુરુક્ષેત્ર પ્રતિ આયો સોઇ ।
એહિ વિધિ અક્ષૌહિણી પ્રબલ અગ્યારા, કૌરવ દલ બલ વાર ન પારા ॥૪૮॥
દોહા - પાંડવકી સૈન્યા પ્રબલ, સાત અક્ષૌહિણી જોય ।
લડનકે હિત તતપર ભયે, સેન પરસ્પર હોય ॥૪૯॥
સો જુદ્ધમેં શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ, ભક્ત એકાંતિક જાની ।
પાંડવકો જય કરન હિત, મંત્રી ભયેઉ સુખદાની ॥૫૦॥
સોરઠા - અર્જુનમહી અતિ હેત, પ્રેમસેં પરવશ હોય પ્રભુ ।
સારથી ભયેઉ સચેત, નીતિ વિચારકું કહત નિત ॥૫૧॥
દોહા - સબહી વિશ્વ ઉપકાર હિત, મનુષ્યરૂપ કર્તાર ।
દર્શ સ્પરસ વંદન કિયે, પતિત લહહિ ભવપાર ॥૫૨॥
જનમેજય સો વિપ્રવર, વૈશંપાયન જોય ।
કુરુ પાંડવકે યુદ્ધકી, કથા કહત ભયે સોય ॥૫૩॥

ચોપાઇ

શરણાગતવત્સલ સુખકારી, ભક્તાધીન ભક્ત ભયહારી ।
સબહી લોકસાક્ષી પ્રભુ જોઇ, પાર્થકે સારથિ ભયે સોઇ ॥૫૪॥
એહિવિધિ અર્જુનકો જય જાની, નૃપ ધૃતરાષ્ટ્ર અંધ અભિમાની ।
તાહિ અધિક નિજ સુતસો નેહા, દુર્યોધન જયકો સંદેહા ॥૫૫॥
સબહિ ભાતિ લોચન બિન જેહું, નિજસુત જય ઇચ્છત નૃપ તેહૂ ।
એહિવિધ નૃપતિ વિશ્વ વિખ્યાતા, સંજય સોં પુછન ચહે બાતા ॥૫૬॥
દોહા - જેહિવિધ નૃપ ધૃતરાષ્ટ્ર તબ, મોહવિવશ અતિ હોઇ ।
કહેઉ વચન અજ્ઞાનસેં, વરનિ સુનાઉ તોઇ ॥૫૭॥

સોરઠા - નૃપ મન મોહ અપાર, નિજસુત જયકું અતિ ચહત ।
મૂઢ જ્યું બિનહિ વિચાર, સંજય સોં પુછત ભયેઉ ॥૫૮॥

ચોપાઇ

ધૃતરાષ્ટ્ર ઉવાચ ।

ધર્મક્ષેત્ર કુરુક્ષેત્રમેં જોઉ, મિલે જુદ્ધ ઇચ્છાહિત સોઉ ।
મોર તનય અરુ પાંડુકુમારા, કહો સંજય કહા કરત ઉદારા ।
એહિવિધિ નૃપકે વચન સુનિ કાના, મોહ વિવશ તેહી જાનિ સુજાના ।
તબ સંજય વિચાર કરી ઝીના, નૃપસંગ બોલેઉ પરમ પ્રવીના ॥૧॥

સંજય ઉવાચ -

દેખિ પાંડુદલ વ્યૂહ વિવેકા, દુર્યોધન ભયો ભયજુત એકા ।
દ્રોણાચારજ ઢીગ તબ જાઇ, નૃપ કહે વચન વૈર દર્શાઇ ॥૨॥

સુનુ આચારજ શિષ્ય તુમારા, દ્રુપદ પુત્ર બુદ્ધિમંત ઉદારા ।
ધૃષ્ટદ્યુમ્ન રચિ વ્યૂહ બનાઇ, બડી સબહિ વિધિ બરનિ ન જાઇ ।
પાંડુપુત્ર સંન્યા અતિ ભારી, ગુરુ દેખહું તુંમ નેન પસારી ।
અધિક ઉપેક્ષા જોગ્ય ન એહા, પ્રબલ શત્રુ કછુ નહી સંદેહા ॥૩॥

યહ સંન્યા મધ્ય જુદ્ધા જેહું, અતિબડ ધનુષધારી સબ તેહૂં ।
ભીમ રું અર્જુનસમ રણધીરા, યુદ્ધ સમે અતિ પ્રબલ પ્રવીરા ॥
દોહા - ઇન સબહીનકે નામસો, બરનિ સુનાઉ તોય ।
સાત્યકિ અરુ વિરાટ નૃપ, દ્રુપદ મહારથિ સોય ॥૪॥

ચોપાઇ

ધૃષ્ટકેતુ ચેકિતાન નરેશા, કાશિરાજ અતિ પ્રબલ નરેશા ।
કુંતિ ભોજ બહું જિતનહારા, શૈબ્ય નરમેં શ્રેષ્ઠ ઉદારા ॥૫॥
યુધામન્યુ ઉત્તમ બલવાના, અતિબલજૂત વિકાંત સુજાના ।
અભિમન્યુ સૌભદ્ર કહાવે, પિતુસમ બલ બરન્યો નહી જાવે ।
દ્રુપદીપુત્ર બલ અનંત અપારા, પ્રતિવિંધ્યાદિક પંચ ઉદારા ।
યહ સબ પ્રબલ મહારથિ જાનો, ઓરહું [1]અહિસમ પ્રબલ પ્રમાનો ॥૬॥

૧ - નાગ જેવા (ઝેરીલા)

ભયશંકા નિવારન કાજા, નિજ બલ ગુરુસો કહત અબ રાજા ।
સુનહું દ્વિજોત્તમ કહુ સબ બાતા, જો મમ સંન્યામહિ વિખ્યાતા ॥
દોહા - મમ સંન્યાપતિ નામ સો, બરનિ સુનાઉ ઉદાર ।
જિનકે પ્રબલ પ્રતાપસેં, મમ ઉર હરષ અપાર ॥૭॥

ચોપાઇ

ગુરુ તુમ પ્રથમ રું ભીષ્મ સુધીરા, કરણ કૃપાચારજ સુપ્રવીરા ।
એ ચહુ મમ દલમેં મુખ્ય જોઈ, દૃઢ રણજિત કહાવત સોઈ ।
ગુરુસુત અશ્વત્થામા જેહૂં, ત્યુંહિ વિકરણ અનુજ તેહું ।
સૌમદત્તિ અરુ જયદ્રથ જાનો, એ સબ અતિ બલવંત પ્રમાનો ॥૮॥
ઓરહૂં અનંત શૂર હે જેતા, મમ હિત પ્રાન તજે અબ તેતા ।
બહુવિધ શસ્ત્ર ગ્રહે કર જેહા, સબવિધિ કુશલ જુદ્ધમહી તેહા ॥૯॥
ભીષ્મ પિતા રક્ષક જિનમાંહી, અપની ફોજ સમ અન્ય કોહું નાંહી ।
તદપિ તેહી દલ જિતન કાજા, નિજબલ ન્યૂન લગત મુનિરાજા ॥
દોહા - ભીમસેન રક્ષક પ્રબલ, રિપુદલ દર્શત જોય ।
અપને સેંનકું જિતમેં, સમર્થ ભાસત મોય ॥૧૦॥

ચોપાઇ

નિજગુરુ સો કહિકે ઈમિ બાની, નિજપુરુષનકું કહત હિત આની ।
જેહિ જેહિ સ્થલ જો જોધ પ્રવીરા, તેહિ તેહિ સ્થલ રે'ના રણધીરા ।
ભીષ્મકી રક્ષા હોય સો કરહું, ઓર સકલ ઉદ્યમ પરહરહું ।
ઈમિ દુર્યોધન વચન ઉચારી, ચિંતા શોક જુક્ત ભયો ભારી ॥૧૧॥
કહે સંજય સુનુ નૃપતિ ઉદારા, ભીષ્મપિતા મન કીના વિચારા ।
દુર્યોધનકું હરષ ઉપજાઈ, કુરુ કુલવૃદ્ધ પરમ સુખદાઈ ।
સિંહ જ્યું નાદ કિન અતિ ભારી, અતિ પ્રતાપ જુત અતિ જયકારી ।
પુનિ અતિ શંખનાદ તેહિ કિના, અધિક પ્રતાપિ પરમ પ્રવીના ॥૧૨॥
દોહા - તાપિછે બહુ શંખ ધુનિ, ભેરિ ઢોલ અપાર ।
નોબત રણસિંગા બજે, ભયો શબ્દ ભયંકાર ॥
સોરઠા - બજે સબહિ એકકાલ, જુદ્ધ કારણ વાજિંત્ર બહુ ।
ભયો શબ્દ વિકરાલ, કાયર અતિ કંપત ભયે ॥૧૩॥

चोपाइ

सुनि सो नाद उर शंक न लेशा, पांडुतनय मन हरष विशेषा ।
तब श्रीकृष्ण सचराचर स्वामी, पारथके सारथि बहुनामी ।
पांडुतनय रथी परम सुजाना, धनुर्वेद जानत विध नाना ।
त्रिभुवन जयसाधन रथ जेहूं, श्वेत अश्व जुत अतिबड तेहू ।
सो रथपर बेठे दोउ वीरा, माधव पांडव परम सुधीरा ।
दिव्य शंख लीने दोउ हाथा, लगेउ बजावन त्रिभुवन नाथा ॥१४॥

पांचजन्य निजशंख कहायो, सो श्रीकृष्ण ले अधिक बजायो ।
देवदत्त निज शंख हे जाई, अर्जुन अधिक बजायो सोई ।
दोहा - भयकारी जेहि कर्म सब, प्रबल वृकोदर वीर ।
पौंड्रनाम महाशंख ले, कीनो शब्द गंभीर ॥१५॥

चोपाइ

अंनतविजय जेहि नाम कहायो, सो तो युधिष्ठिर शंख बजायो ।
शंख सुघोष नकुल धुनि कीना, मणिपुष्पक सहदेव प्रवीना ॥१६॥

काश्य नृपति अतिबड धनुधारी, महारथी प्रबल शिखंडी भारी ।
त्युं धृष्टद्युम्न विराट हे जेहुं, सात्यकि अति अपराजित तेहू ॥१७॥

द्रुपद नृपति अरु द्रुपदिकुमारा, त्युं महाभुज अभिमन्यु उदारा ।
निजनिज शंख पृथक ले सोई, लगेउ बजावन नृपति सब कोई ॥१८॥

शंखघोष बड सुनहुं नरेशा, कौरव उर भयो अधिक प्रवेशा ।
नृप धृतराष्ट्रतनय उर जेहा, अधिक विदारण किनेउ तेहा ॥
दोहा - नभ भूमि सब दिश विषे, दारुण शब्द प्रकाश ।
कौरव सब मानत भये, सब निज दलको नाश ॥१९॥

चोपाइ

अब कौरव दल ठाडो जेही, द्रग भरी देखि कपिध्वज तेही ।
शास्त्रनिपात प्रवृत्ति लखि सोई, धनुष्य ग्रह्यो अर्जुन सजज होई ॥२०॥
सुनु नृप जुध हित उद्यम ठानी, तब श्रीकृष्ण सो बोलेउ बानी ।
अच्युत मम रथ अतिदृढ जेहू, उभय सेन मध्य स्थापहुं तेहु ॥२१॥

જુદ્ધકરન ઠાડે[1] જો આઇ, જેહિવિધ મેં નિરખું તેહિ જાઇ ।
ત્યું મમ રથ રાખહું જગવંદા, હરન સકલ કલિમલ ભવફંદા ।
યહ રણમેં મોય પરમ વિચારા, કેહિ સંગ જોગ્ય હે જુદ્ધ હમારા ।
જુદ્ધકે જોગ્યમેં દેખું જબહી, રણ ઉત્સાહ બઢે મોય તબહી ॥૨૨॥

દોહા - દુષ્ટબુદ્ધિ કૌરવ સબેં, તેહિ હિત ઇચ્છત જેહિ ।
આયે ઇહાં જો જુદ્ધ હિત, અબહિ વિલોકું તેહિ ॥૨૩॥

ચોપાઇ

સંજય ઉવાચ

યું અર્જુન, પ્રેરત ભયે જબહિ, તેહિવિધ કૃષ્ણ કરત ભયે તબહી ।
જયકારી ઉત્તમ રથ જેહા, ઉભય સેન મધ્ય લાયેઉ તેહા ॥૨૪॥
ભીષ્મ દ્રોણ મુખ્ય મહીપતિ જોઇ, સબ દેખત બોલેઉ પ્રભુ સોઇ ।
અર્જુન કુરુદલ સઘન અપારા, વાર વાર કહે દેખ ઉદારા ॥૨૫॥
પારથ તેહિ સ્થલ દેખે જેહું, પિતા પિતામહ ઠાડે તેહું ।
આચારજ માતુલ[2] અરુ ભ્રાતા, પુત્ર પૌત્ર મંત્રિ સાક્ષાતા ॥૨૬॥
શ્વસુર સંબંધિ સુહૃદ સબ જોઉ, ઉભય સેન મધ્ય દેખે સોઉ ।
પરમ કૃપા કરી ભઇ ઉર ગ્લાની, ખેદજુક્ત બોલેઉ તબ બાની ॥૨૭॥

અર્જુન ઉવાચ

દોહા - સુનહુ કૃષ્ણ મમ સ્વજન સબ, જુદ્ધ હિત આયેઉ જોય ।
દેખિ દેખિ અંતર વિષે, કષ્ટ હોતહે મોય ॥૨૮॥
ખેદજુક્ત મમ ગાત્ર અભંગા, મુખ સુકત કંપત સબ અંગા ।
રોમાંચિત તન હોત હમારા, શોકસિંધુકો વાર ન પારા ॥૨૯॥
કરસેં ગિરત ગાંડીવ ઉદારા, ત્વચા જરત દાઝત તન સારા ।
રથપર બેઠન સમર્થ નાંહી, મો મન ભ્રમત અધિક મુઝાંહી ॥૩૦॥
અસદ ગુન અનંત અધિક દુઃખકારી, મેં દેખતહું દેવ મુરારી ।
જુદ્ધમહીં સ્વજન વૃંદ વધ જેહૂ, નિજકલ્યાન ન ભાસત તેહૂ ॥૩૧॥
સુનહું કૃષ્ણ મેં જય નહી ચાઉં, રાજ્ય કે સુખમેં નહી લલચાઉં ।
રાજ્યસેં હમકું કહા ગોવિંદા, ભોગ રુ જીવિત કહા સુખકંદા ॥૩૨॥
દોહા - જિનકે કાજ હમ ચહતહે, રાજ્ય ભોગ સુખ સાજ ।

૧ - સુસજ્જ, ૨ - મામા

सो ठाडे रणभूमिमें, प्राण तजन धनकाज ॥૩૩॥
चोपाइ - आचारज पितुपुत्र हे जेहा, त्युंहि पितामह आयेउ तेहा ।
मातुल श्वशुर पौत्र अरु साला, त्युंहि संबंधि भयेउ विकराला ॥૩૪॥
मोय मारत आयेउ सब एही, तदपि न में मारुं प्रभु तेहि ।
बंधु मारी त्रिभुवन नही चाहुं, सो में भूमि हित क्युं ललचाहुं ॥૩૫॥
हनि धृतराष्ट्रतनय बहुनामी, कहा आनंद हमहि जगस्वामी ।
शस्त्रपाणि[1] तेहि हनि अघहारी, हमहीकुं पाप लगत अतिभारी ॥૩૬॥
तातें बंधुजुत कौरव जेहू, हमकुं हनन जोग्य नही तेहू ।
बंधु मारी अति जन्म विगोवे, हे माधव हम क्युं सुखी होवे ॥૩૭॥
दोहा - जद्यपि सो नही देखहीं, कुलक्षयको महापाप ।
लोभ विवश नही देखहीं, मित्रद्रोह अघताप ॥૩૮॥

चोपाइ

कुलक्षय दोष विलोकनहारे, हम सब बंधु धर्मरुचिवारे ।
यह पातकसें निवर्ति जोई, हम क्युं न जाने जनार्दन सोई ॥૩૯॥
कुलके धर्म सनातन जेहा, कुलक्षय नाश होहि सब तेहा ।
धर्मनाश भये कुल सबमांही, अधर्म वास करत जहांतांहीं ॥૪૦॥
अधर्मको अतिशे बल होई, कुलत्रिया दुष्ट होहि सबकोई ।
दूषण जुक्त होहि जब नारी, वर्णसंकर उपजत दुःखकारी ॥૪૧॥
कुलहंताको कुल हे जोउ, संकर डारत नरकमें सोउ ।
पित्रि पिंड उदक नही पावे, क्रियाहीन होय जमपूर जावे ॥
दोहा - ताके पित्रि स्वर्गमें, पिंडरहित जब होय ।
संकरसुत कुलमें भये, गिरत स्वर्गसें सोय ॥૪૨॥

चोपाइ

वर्णसंकर सो दोष करे जेता, कुहंताकुं नरक हित तेता ।
जिनके जातिधर्म हे जेहा, प्रथमके कुलधर्म नाश हि तेहा ॥૪૩॥

अति उच्छेद भयो कुलधर्म जाको, निश्चे वास नरकमहिं ताको ।
सुनेहें जनार्दन सब श्रुतिमांही, मनुष्य अधर्मी अधोगति जांही ॥૪૪॥

१ शस्त्रपाणि - हाथमां शस्त्रवाळा

અહો કરન મહાપાપ અપારા, હમ ભયે તતપર ત્યાગી વિચારા ।
રાજ્યકે સુખહિત હમહું લોક માને, સ્વજન હનન અતિ ઉદ્યમ ઠાને ॥૪૫॥

અબ ઈનકું નહી કરું પ્રહારા, શસ્ત્ર ન કર ગ્રહું રાખિ વિચારા ।
શસ્ત્રપાણિ સો મારહિ મોઈ, તબ મમ ક્ષેમ અધિકતા હોઈ ।
દોહા - નૃપ ધૃતરાષ્ટ્રકે પુત્ર સબ, એહિ વિધિ મારહિ મોય ।
તબ મેરો જય સબહિ વિધિ, મોર પરમ હિત સોય ॥૪૬॥

"સંજય ઉવાચ"

દોહા - યું કહી અર્જુન યુદ્ધ વિષે, રથપર બેઠે આય ।
ધનુષ્ય બાન કરસેં તજે, શોક ન બરન્યો જાય ॥૪૭॥

એહિવિધ કરુણા ધર્મસેં, ધ્રુજત તન અરુ પ્રાન ।
મુક્તાનંદ કહે મનહિ મન, કરતહે શોક સુજાન ॥૪૮॥

ઈતિ શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત -
ભગવદ્‌ગીતાટીકાયામર્જુનવિષાદયોગો નામ પ્રથમોઽધ્યાયઃ ॥૧॥

અધ્યાય-૨

ચોપાઇ

"સંજય ઉવાચ"

કહે સંજય તુમ સુનહું નરેશા, અર્જુન ઉર ભઈ કૃપા પ્રવેશા ।
તેહિ વિધિ કૃપાજુક્ત ભયો ભારી, અતિ વ્યાકુલ લોચન વહે વારી ।
ખેદયુકત અર્જુનકું જાની, મધુસૂદન યું બોલેઉ બાનિ ।
જેહિ વિધ કહિ પારથ સોં બાતા, સો નૃપ તોહિ કહું સાક્ષાતા ॥૧॥

"શ્રીભગવાનુવાચ"

સુનુ અર્જુન અયોગ્ય સ્થલમાંહી, કહાંસે શોક પ્રાપ્ત ભયો તાંહિ ।
તુચ્છ નર સેવિત શોક જેહા, સ્વર્ગવિઘ્ન અપજશપ્રદ એહા ॥૨॥

યહ કાયરતા જોગ્ય ન તોઈ, પૃથાપુત્ર જાનત સબકોઈ ।
તુચ્છ હૃદય દુર્બલપન જોઈ, ત્યજ રિપુ જિતન ઠાડે હોઈ ॥૩॥
દોહા - પુનિ સો સ્નેહ કરુણા વિવશ, ધર્મસેં વ્યાકુલ હોય ।

કૃષ્ણ કહે હિતકે વચન, તાહિ ન જાને સોય ॥

"અર્જુન ઉવાચ"

સો અર્જુન કહે કૃષ્ણસો, સુનિયો શ્યામ સુજાન ।
ભીષ્મ દ્રોણકું રણવિષે, કયું કર મારું બાન ।
પૂજન જોગ્ય હે દોય, સો કિમિ મારું બાન કરિ ।
મોય પરમ દુઃખ સોય, તાહિતે મમ ઉર જરત હરિ ॥૪॥

ચોપાઇ

અતિ સનમાન જોગ્ય હે જેહૂ, ભીષ્મ દ્રોણ આદિક ગુરુ તેહૂ ।
તિનકું હને બિન યહ જગ મોઈ, ભિક્ષા ભોજન શ્રેષ્ઠ હે સોઈ ।
એહિ કારન તેહિ કેહિ વિધિ મારું, ભોગાસક્ત કયું રણસેં ટારું ।
ભીષ્માદિકહી મારું મે જબહિ, તેહિ ભુક્ત સો ભોગ અબ સબહિ ।
તિનકે રૂધિર જુકત હોઈ જાવે, તેહિ આસક્ત હોય કયું ભાવે ।
પાપ પ્રચંડ જાન્યો હમ જામેં, અતિ આસક્ત હોઉ કિમિ તામેં ॥૫॥

પ્રભુ તુમ મોય કહોગે તેહા, જુધ આરંભ કિયો કયું એહા ।
આરંભ કરિકેં ન લરિહો જબહૂં, કૌરવ તુમકું ન છોડે તબહૂં ॥
દોહા - કિ હમ ઈનહિકું જિતીહે, જિતે કિ હમકું એહ ।
ઈનમેં શ્રેષ્ઠ ઉપાય કો, હમકું અતિ સંદેહ ॥

ચોપાઇ

જિનહી મારી હમ જિવે નાંહી, સોઈ લરન ઠાડે રણમાંહી ।
ધર્મ અધર્મ ન જાનત એહી, હમહિકું મારે શ્રેષ્ઠ હે તેહી ॥૬॥

પ્રભુ કાયરપન દોષ અપારા, તેહિ કિયો નાશ સ્વભાવ હમારા ।
ધર્મમેં મૂઢ ચિત્ત ભયો ભારી, તુમહિકું પુછુ દેવ મુરારી ।
જયું મમ શ્રેષ્ઠ અચલ કરી હોઈ, કહહું જથારથ મહાપ્રભુ સોઈ ।
મેં તવ શરણાગત સુખકંદા, શિષ્યકું બોધ દેહૂં જગવંદા ॥૭॥
મમ ઉપર પ્રબલ શોક હે જેહૂં, ઈન્દ્રિયનકું અતિ શોષત તેહૂં ।
પાય અકંટક ભુવકો રાજા, પાય ઈન્દ્રપદ સહિત સમાજા ॥
દોહા - તદપિ મમ ઉર શોક સો, મીટત નહી લવલેશ ।
યું મોય ભાસત યાહિતે, દીજે મોય ઉપદેશ ॥૮॥

ચોપાઇ

સંજય ઉવાચ

નૃપ ઈમિ અર્જુન પરમ પ્રવીના, કૃષ્ણ સો વચન કહેઉ હોય દીના ।
જુદ્ધ ન કરિહું કૃષ્ણ સુખકારી, યું કહિ લિય મુનિવ્રત ભારી ॥૯॥

એહિવિધ દેહ આતમા જોઉ, નહિ તેહિ જ્ઞાન જથારથ સોઉ ।
તેહિ કારન ઉર શોક અપારા, આતમ તત્વકો કરત વિચારા ।
દેહસેં પૃથક આતમા જોઈ, તાકો જ્ઞાન હોન હિત સોઈ ।
ધર્મ અધર્મકો કરત ઉચ્ચારા, તદપિ ન જાનત સાર અસારા ।
જુદ્ધહિત ઉભય સેનહેં જેહા, તેહિ મધ્ય સદ્ય ઉદ્યમ બિન તેહા ।
અર્જુનકું ઈમિ દેખિ મુરારી, બોલેઉ કૃષ્ણ દેવ સુખકારી ॥
દોહા - હે પારથ યું વચન કહી, પ્રથમ કીન કછુ હાસ ।
આતમા અરુ પરમાતમા, કહત પૃથક અવિનાશ ॥
છંદ હરિગીત - અવિનાશ આતમ પરમાત્મકિ પ્રાપતિ હિત જોય જૂ,
શુભ કર્મજોગ રું જ્ઞાનજોગ રું ભક્તિ જોગ હે સોય જૂ ।
યહ તીન જોગસેં જુક્ત આતમ પરમાતમકો જ્ઞાન જૂ,
સબ આદ્ય મધ્ય અરું અંત ગીતા કહત શ્રીભગવાન જૂ ॥
દોહા - એહિવિધિ સબ સંશય હરન, વચન કહત ભગવાન ।
મુક્તાનંદકે શ્યામ તબ, બોલેઉ પરમ સુજાન ॥૧૦॥

ચોપાઇ

શ્રીભગવાનુવાચ

શોક કરનકે જોગ ન જોઈ, હે અર્જુન તુમ શોચત સોઈ ।
લોપ ભયે પિંડોદક જેહા, પરહિ નરકમહીં પિત્રી તેહા ।
સો સબ કુલહંતા શિર પાપા, તુંમ એહિ કરત સંતાપા ।
દેહમેં આતમ બુદ્ધિ તુમારા, કહતહો તુંમ સબ બિનહિ વિચારા ।
દેહાતમ સ્વભાવ હે જેહૂ, પારથ તુમ નહી જાનત તેહૂ ।
પ્રાણરહિત જડ પિંડ હે જેહિ, પંડિત રંચ ન શોચત તેહિ ।
પ્રાણજુક્ત જો જીવ કહાંહી, પંડિત તેહિત શોચત નાંહી ।
દેહકું જનમ મરણ નિત્ય હોઈ, ચૈતન્યકું દોમેં નહી કોઈ ॥

दोहा - देहके जन्मे जन्म नही, देह मरे नही नाश ।
तातें पंडित जीवको, कबहु न माने विनाश ॥
सोरठा - ताहितें पंडित जान, जड चैतन्य चिंता तजत ।
शोचत उभय अजान, तेहि ज्ञानी मूरख गिनत ॥११॥

चोपाइ

कहे श्रीकृष्ण सुनो अर्जुन एहूं, आत्मा अनंत भाति हे जेहूं ।
तिनको सहज स्वभाव हे जेहा, बरनि सुनावुं तोय अब तेहा ।
जयुं में वसुदेवसुत सोई, आगे नहि था युं नहि होई ।
तुम हुं नहि आगें युं नांही, हम तुम रहेउ पूर्व भवमांही ।
यह भीष्मादिक नृपति अपारा, आगे नहीं युं नांही उदारा ।
सबही सत्य आगेंके एहा, जीवरुप करी सत्य हे तेहा ।
पुनी में अरुं यह नृपति अनंता, ना होई है युं नहि बुद्धिवंता ।
सबहि काल सत्य हे जोई, ताकि विगत सुनाउ तोई ॥
छंद हरिगीत - कहुं विगति जयुं में सकलकारन सबनियंता राज हुं,
परमातमा सर्वेश संशय रहित नित्य छबि काज हुं ।
तेहिविधि अनादि भक्त मेरे तुम सदा सत्यरुप जयुं,
तेहि भाति एे सब नृपति सत्य हे विमुख जीवस्वरुप त्युं ॥
दोहा - अजर अमर ईमि आतमा, शोक न करनो लेश ।
देहातम मतिकुं तजो, एहि उत्तम उपदेश ॥१२॥

चोपाइ

जयुं या तनमहीं वर्तत जंता, होत अवस्था वृद्ध प्रजंता ।
पलटत बाल तरुन वृद्ध जोई, तब तेही जीवको नाश न होई ।
त्युं अन्य देहमें जावे जबही, जीवको नाश न होवत तबही ।
एहिविधि धीर समजी मनमांही, तेहि हित सो नर नांही मुंझाही ॥१३॥

शब्द स्पर्श रुप रस गंधा, अर्जुन विषयजाल जग बंधा ।
श्रोत्रादिकसें ग्रहत नर एहा, सुखदुःखदायक होत हे तेहा ।
आय के नाश होतहे जेहा, अति नित्य कुछ नहीं संदेहा ।
तातें पंच विषय हे जेहूं, सहन करो अर्जुन तुम तेहू ॥१४॥

दोहा - अर्जुन जो तुम युं कहो, सहे कवन गुन होय ।
गुन सुख दुःखके सहनको, सबहि सुनाउं ताउ तोय ॥

चोपाइ

जो धीरज जुत दृढमति वीरा, तजन जोग्य महादुःख गंभीरा ।
सुख जिमि मानि मगन रहे जोई, तेहि सम दृढमति ओर न कोई ।
निज वरणाश्रमके धर्म जेहा, मोक्षके साधन जोग्य हे तेहा ।
फल ईच्छा बिन ततपर तेहू, जुद्ध आदिक आरभत जेहूं ।
जुद्धादिक कर्मनिमहिं जोउ, कोमल कठिन स्परस सहे सोउ ।
शस्त्रपात आदिक सहे जेही, अविचल पद पावतहे तेही ।
तुम सम दुःख सहत नही जेउ, कबहुं परम पद लहत न तेउं ।
तातें जुद्ध करहुं तुंम बीरा, शोक सबहि त्यागहुं रणधीरा ॥१५॥

दोहा - असत देह सो सत नही, आत्मा असत न होई ।
देह रुं आत्मा सबहि विधि, देखी कहत मुनि सोई ॥
सोरठा - सोउको निर्णय जेहूं, तत्त्वदर्शी सबविधि करत ।
असत अनातम तेहूं, तजत सत्यकुं अनुसरत ॥१६॥

चोपाइ

अर्जुन सोई अविनाशी जानो,जो यह तनमें व्यापि लपटानो ।
अविनाशी यह जीवहे जोई, नाश करन समर्थ नही कोई ॥१७॥

अज अविनाशी आत्मा जेहूं, देहकुं जाननहार हे तेहूं ।
निज निज पाप पुण्य करी एहा, चैतनकुं प्रापत भये देहा ।
कर्मके अंत नाश होई जावे, तातें बुध तेहि शोक न लावे ।
अर्जुन लखी आत्म अविनाशी, जशप्रद जुद्ध करहुं गुनराशी ॥१८॥

हे अर्जुन अज आतम जोउ, ताहिकुं हननहार कहे कोउ ।
तेहि विधि हनन हेतु उर लाही, नाश भयो जानत हे ताही ॥
दोहा - उभय भातिके पुरुषकुं, उर नही आतमज्ञान ।
चैतन्य ना मारे मरे, यह श्रुतिसिद्ध प्रमान ॥१९॥

चोपाइ

अविनाशी जीवात्म जोई, देहके संग न जनमत सोई ।
देहके नाशसें नाश न जाको, अज अविनाशी नाम हे ताको ।
कल्पकी आद्य न उपजत जंता, विश्वके नाश न पावत अंता ।
देहकुं नाश करत हे जबही, जीवको नाश न होवत तबही ॥२०॥

एहिविध नित्य अरु अज अविनाशी, जीवकुं जाने अचल गुनराशी ।
सो बुद्धिमंत चराचरमांही, पारथ जंतु मरावत नांही ।
करत सो केहि विधि जीवकि घाता, जिन जान्यो आत्म साक्षाता ।
तातें हनायो जीवकुं जानो, तेहि हित शोक अज्ञान प्रमानो ॥२१॥

दोहा - अर्जुन तुम युं जानी हो, सुंदर तन किये नाश ।
शोकनिमित्त यह प्रगट हे, सो क्युं मिटत अविनाश ॥
सोरठा - याको उत्तर तोय, कहुं अबहि सिद्धांत करी ।
तुम अति वल्लभ मोय, भिन्न भिन्न बरनु सबहि विध ॥

चोपाइ

जीरण वस्त्र तजत जब कोउ, नवीन वस्त्र धरी रीझत सोउ ।
त्युं यह धर्म जुद्धमहीं धीरा, अति जीरण सब त्यागी शरीरा ।
देवादिक सुंदर तन जेहूं, सो तन पायके रिझी हे तेहूं ।
तेहि कारन बड शोक हे जेहा, तजन जोग्य सबहि विधि तेहा ॥२२॥

जीवकुं शस्त्र न छेदत कोई, जीव अग्नि करी दहन न होई ।
जलसें सडत न चेतन एहि, मारुत शोषि शकत नही तेही ।
शस्त्र अग्नि जल मारुत जोई, अतिशें स्थूलरुप हे सोई ।
आत्मा अति सूक्ष्म हे एहूं, शस्त्रादिक नहि छेदत तेहूं ॥
दोहा - अति सूक्ष्म आतम विषे, छेदनादि नही होय ।
शस्त्रादिक निजशक्तिकुं, करन न समर्थ कोय ॥२३॥

चोपाइ

छेदन जोग्य न चेतन होई, पावकसें दाझत नही सोई ।
जल करी सडन जोग्य नहि जेहूं, पवनसें सुकन जोग्य न तेहूं ।

દેહ ઇંદ્રિ અન્તઃકરણ માંહી, વ્યાપી રહત અરું નિત્ય કહાંહી ।
સ્થિર અરુ અચલ સનાતન સોઉ, અસતકે ગુન તેહિ લગત ન કોઉ ॥૨૪॥

આત્મા અધિક અવ્યક્ત કહાવે, દેહાદિક જિમિ નજર ન આવે ।
દેહાદિકસેં વિજાતિ વિશેષા, ચિંતનમેં નહિ આવત લેશા ।
અતિ અવિકારી આતમ એહા, કબહું વિકારકે જોગ્ય ન તેહા ।
તાતેં એહિવિધિ આતમરૂપા, સબહિ ભાતિ તેહિ જાનિ અનૂપા ।
દોહા - અર્જુન એહિવિધિ આતમા, સમઝી અચલ મનમાંહી ।
વૃથા શોક તેહી કારને, કરન જોગ્ય તુમ નાંહી ॥૨૫॥

ચોપાઇ

હે અર્જુન તુમ યુંહિ પ્રમાનો, દેહરુપ નિત્ય આતમ જાનો ।
જન્મ મરણ નિત્ય પાવત એહૂં, તદપિ શોકકે જોગ્ય ન તેહૂં ।
દેહ સદા પરિણામ સ્વભાવા, તેહિ શિર જન્મ મરણકો દાવા ।
જાકો અચલ સ્વભાવ હે જોઉ, શોકકે જોગ્ય ન હોવત સોઉ ॥૨૬॥

જો જનમ તેહી મરણ અભંગા, મરત તાહિ દૃઢ જન્મ પ્રસંગા ।
તાહિતે ઉદય અસ્ત જો હોઇ, નિત્ય પરિણામકું પાવત જોઇ ।
નિત્ય પરિણામી રહત બેહાલા, નહિ પરિહાર હોત કોઉ કાલા ।
અર્જુન તાસ શોક મા મનમાંહી, સબવિધિ કરન જોગ્ય તુમ નાંહી ॥
દોહા - ભાસમાન સબ વસ્તુકિ, પ્રથમ અવસ્થા ત્યાગ ।
અન્ય અવસ્થા પ્રાપતિ, તેહિ ન શોક બડભાગ ॥
સોરઠા - મનુષ્યાદિક સબ કોય, અલ્પહું શોકકે જોગ્ય નહી ।
મર્મ અલૌકિક સોય, તોય બતાઉ અબ સબહિ ॥૨૭॥

ચોપાઇ

સુનહું ભરતકુલ શ્રેષ્ઠ ઉદારા, મનુષ્ય આદિ યહ પ્રાણિ અપારા ।
તિનકી આદ્ય અવસ્થા જેહૂં, અતિ અવ્યક્ત નહિ ભાસત તેહૂં ।
પાયે હે મનુષ્ય આદિ તન જોઈ, મધ્ય અવસ્થા ભાસત સોઈ ।
અંત અવસ્થા કહત હે જોઉ, અતિ અવ્યક્ત નહી ભાસત સોઉ ।
ઈનકો એહિ સ્વભાવ કહાવે, ઉપજત સ્થિત હોય લયકું પાવે ।
યામેં પીડા નિમિત્ત ન કોઈ, સહજ સ્વભાવ પ્રવર્તન હોઈ ॥૨૮॥

એહિ વિધ દેહકું આતમ કહહિં, શોક નિમિત્ત નહી તેહિ મત રહહિં ।
યું કહિ દેહસે પૃથક અનૂપા, અતિ અદ્‌ભુત આતમકો રૂપા ॥
દોહા - દેખનહાર જો તાહિકો, કહનહાર જો કોઇ ।
સુનનહાર જો તાહિકો, અતિ દુર્લભ હે સોઇ ॥

ચોપાઇ

દેહસેં પૃથક વિજાતિ જેહા, જીવરૂપ આતમ હે તેહા ।
સબહિ પ્રાણિમધ્ય પુણ્યવંત જેહૂં, તપ કરિ ન પાય હે તેહૂં ॥
અતિબડ પુણ્ય ઉદે ભયો જાહી, એસો કોહું પુરુષ હે તાહી ।
આશ્ચર્યમય આતમકો રૂપા, દિવ્ય દૃષ્ટિ કરી ભાસે અનૂપા ॥
એહિવિધ અધિક પુણ્ય જૂત જોઇ, આશ્ચર્યમય આતમ કહે સોઇ ।
તેહિ વિધ અધિક પુણ્યજુત પ્રાની, સુનત તાહિ આશ્ચર્યમય જાની ॥
જીવાતમ સુનિ દેખિ ઉદારા, અન્ય આગે કહે વારમવારા ।
તદપિ જથારથ દર્શન જાકો, કહન સુનન અતિ દુર્લભ તાકો ॥૨૯॥

દોહા - સબકે દેહકું વધ કિયે, ચૈતન્યકો વધ નાંહી ।
હે અર્જુન ઇમિ આતમા, સમઝી લેહું મનમાંહી ॥
સોરઠા - સબ પ્રાણિકો શોક, કરન જોગ્ય નહી ધીર તુમ ।
ઉરમેં રહો અશોક, ભીષ્માદિક ગિનતિ કવન ॥૩૦॥

ચોપાઇ

નિજ કુલધર્મ દેખિકે ધીરા, નહી તુમ કંપન જોગ્ય પ્રવીરા ।
ધર્મરૂપ એહિ જુદ્ધસેં ઓરા, ક્ષત્રિકું ન પરમ પદ ઠોરા ॥૩૧॥

જતન બિના પ્રાપત ભયો જેહા, ખુલે હે સ્વર્ગકે દ્વાર સો એહા ।
પારથ ક્ષત્રિ પરમ સુખી સોઉ, એહિ વિધ જુદ્ધકું પાવત જોઉ ॥૩૨॥

અબ ક્ષત્રિયકું ધર્મમય જેહૂં, તુંમ સંગ્રામ ન કરીહો તેહૂં ।
તાતેં નિજધર્મ કીરતિ ગમાઇ, પૈહો[1] પાપ અપજશ કદરાઈ[2] ॥૩૩॥

અખંડ તોર અપજશ દુઃખદાઇ, કહિહે લોક સબ ગાલ બજાઇ ।
સંભાવિતકી અકીર્તિ જેહી, મરણસેં અતિ દુઃખદાયક તેહી ॥૩૪॥

૧ - પ્રાપ્ત કરિશ, ૨ - નિન્દા

દોહા - ભયો અધિક ભયભીત જબ, તબહિ તજ્યો સંગ્રામ ।
યું માનેગે મહારથી, સો તોય સબ દુઃખધામ ॥
દુર્યોધન આદિક રિપુ, અતિબડ જાનત તોય ।
જુદ્ધ ત્યાગે લઘુ હોઈ હો, કાયર સબ કહે કોય ॥૩૫॥

ચોપાઇ

હમ સબ અતિ શૂરે રણમાંહી, એહિ સ્થલ પાર્થકો બલ નાંહી ।
હમરે સંગ મિલ્યો રહે જબહિ, અર્જુન ઓરસેં શૂર હે તબહિ ॥
યું તબ સામર્થી નિંદેહે એહી, કહીહે શૂર આગે સબ તેહી ।
તવ શત્રુ કૌરવ હે જેહા, અતિ અવાચ્ય કહી હે સબ તેહા ॥
અતિ અવાચ્ય નિંદા સુનિ વીરા, યાતેં કવન અધિક દુઃખ ધીરા ।
નિજ નિંદાસેં મરણ સુખદાઈ, યું તુમ માનોગે મુરઝાઈ ॥૩૬॥

હે અર્જુન મરી હો તુમ જબહું, સ્વર્ગ લોક પૈહો તુમ તબહું ।
જો રણમહી જિતોગે ધીરા, ભુક્તોગે મહીરાજ પ્રવીરા ॥
દોહા - તેહિ કારન તુમ કુંતીસુત, જુદ્ધ હિત ઠાડે હોહુ ।
અવશ્ય જુદ્ધ આરંભ જો, અતિ સુખદાયક સોહુ ॥૩૭॥

ચોપાઇ

હે અર્જુન સુખદુઃખ સમ જાનો, લાભ અલાભ સમાન પ્રમાનો ।
યું યુદ્ધ કરહું મોર ઉપદેશા, તબ તોય પાપ ન લાગી હે લેશા ॥૩૮॥

એહિ વિધ જીવાતમકો જ્ઞાના, કહ્યો જથારથ તોય સુજાના ।
જ્ઞાનજોગ જુત મોક્ષ સહાઈ, કર્મજોગ બરનું સુખદાઈ ॥
અર્જુન સાંખ્યબુદ્ધિ કહી તોઈ, સાંખ્યવિષે વરતત નિત્ય જોઈ ।
સાંખ્યસેં જાનન જોગ્ય હે જેહું, જીવકો રૂપ જથારથ તેહું ॥
સો તોય સબવિધિ કહ્યો ઉદારા, કર્મજોગ અબ કરીહું ઉચારા ।
જીવકે જ્ઞાનજુક્ત શ્રુતિસારા, મોક્ષકો સાધન સુખદ અપારા ॥
દોહા - કર્મવિષે જો બુદ્ધિ હે, સો તોય કહું સુજાન ।
કર્મજોગસેં સબ વિધિ, પાવત પદ નિરવાન ॥
સોરઠા - કર્મજોગ સુખરૂપ, તુમ અર્જુન તેહિ જુક્ત દૃઢ ।
હોઈહે શાંતિ અનૂપ, કર્મબંધ ભવદુઃખ ટરત ॥૩૯॥

चोपाइ

કૈહું કર્મજોગ શુભ જોઈ, તાકો મહાતમ કહું અબ તોઈ ।
કર્મજોગમહી કારજ કોઈ, આરંભે અતિ તતપર હોઈ ॥
નાંહિ સમાપ્તિ હોવત જોઉ, સાધન નિષ્ફલ હોત ન સોઉ ।
કારજ પ્રારંભ નાશહિ જેહા, નહિ પ્રત્યવાયકો હેતુ તેહા ॥
કર્મજોગરૂપી ધર્મ જેહૂં, તાકો અલપ અંશ હે તેહૂં ।
દારુણ ભય ભવત્રાસ નિવારે, ઓર ન એહિ વિધિ મહાદુઃખ ટારે ॥
લૌકિક વૈદિક સાધન જેહિ, સંપૂર્ણ ભયે ફલ પ્રદ તેહી ।
તેહિ વિન પ્રત્યવાયકે હેતુ, તાતે કર્મજોગ શુભ સેતુ ॥૪૦॥

દોહા - કામ્ય કર્મમહી બુદ્ધિ સો, તુચ્છ કહી ભગવાન ।
કર્મજોગમય બુદ્ધિકે, પ્રભુ અબ કરત બખાન ॥

चोपाइ

યા જગ જીવ મુમુક્ષુ જેહા, કરને જોગ્ય કર્મ કરે તેહા ।
મોક્ષકે હિત સાધન કરે જબહિ, અચલ બુદ્ધિ યહ જાનહું તબહિ ॥
અર્જુન અચલ બુદ્ધિ સો એકા, સો બુદ્ધિમહી રહે પરમ વિવેકા ।
નિશ્ચય રહિતકી બદ્ધિ જોઈ, રહત અનંત શાખા જુત સોઈ ॥
સ્વર્ગ પશુ આદિક અનંતા, સાધનકે ફલ ચાહત જંતા ।
તાતેં અનંતા બુદ્ધિ સો જાનો, નઈ નઈ ચાહ ન કછુ ઠેકાનો ॥૪૧॥

સુનુ અર્જુન યહ પુષ્પિત બાની, તાહિ કહત અતિશેં અજ્ઞાની ।
વેદમે સ્વર્ગાદિક ફલવાદા, સો સુનિ ચહત સ્વર્ગસુખ સ્વાદ ॥
દોહા - પુષ્પમાત્ર ફલ જાહિમેં, ઓર નહી કછુ સાર ।
તાહિ સ્વર્ગપ્રદ ભોગપ્રદ, સુખપ્રદ કહત ગમાર ॥
સોરઠા - કહત અજ્ઞ ઈમિ વાત, સ્વર્ગસેં નહી કછું અધિક સુખ ।
એહિ મોક્ષ સાક્ષાત, સુરવનિતા સંગ રમણ નિત ॥૪૨॥

चोपाइ

અજ્ઞ ભોગ હિત રહત હે દીના, કામમેં તેહિ મન અધિક પ્રવીના ।
સ્વર્ગ સો પરમ પ્રાપ્ય કરી જાને, ઈનસેં અધિક કછુ નહી માને ॥

અજ્ઞાનિ ઈમિ બોલત બાતા, જજ્ઞાદિક કીજે સાક્ષાતા ।
કામ્યકર્મસેં સ્વર્ગ નિવાસા, સ્વર્ગભોગ સુખ પરમ પ્રકાશા ॥
સ્વર્ગસેં પતન હોત હે જબહિ, શુચિકુલ જન્મ હોત હે તબહિ ।
ફિર શુભ કર્મ કરે હિત લાઇ, સ્વર્ગવાસ ફિર હોત બડાઇ ॥
એહિવિધ અનંત ક્રિયા જામાંઇ, જન્મ કર્મ ફલપ્રદ દુઃખદાઇ ।
ભોગ બડાઇ દાતા એહૂં, એસિ બાની કહત શઠ તેહૂં ॥૪૩॥

દોહા - ભોગ અરુ ઐશ્વર્યમેં, અતિ આસક્ત જેહી ।
પુષ્પિત બાની ચિત્ત હર્યો, કિતહું ન શાંતિ તેહી ॥
તાહિ સમાધિકે વિષે, નિશ્ચલ બુદ્ધિ ન હોય ।
કામ્યકર્મ રત મલિન મન, શાંતિ ન પાવત સોય ॥
સોરઠા - કર્મજોગ શુભ જોય, તાસ બુદ્ધિ તહાં નહી ઠરત ।
તાતેં મુમુક્ષુ સોય, કામ્ય કર્મ સંગતિ તજત ॥૪૪॥

ચોપાઇ

કામ્ય કર્મ અતિ તુચ્છ ફલરુપા, જન્મ મરણપ્રદ અતિ દુઃખરૂપા ।
વેદ કોટિ પિતુ માતસેં ભારી, જીવકો હિત કરને ઉપકારી ॥
જીવનકું જાનત લઘુ બાલા, સો અજોગ્ય કિમિ કહત દયાલા ।
જો વેદોક્ત કર્મ સુખકારી, તજન કહત કિમિ દેવ મુરારી ॥
અર્જુન યું કહીહો તુમ બાતા, તેહિ ઉત્તર બરનું સાક્ષાતા ।
સત્ત્વ રુ રજ તમ જૂત નર જેહા, નિજનિજ ગુણ અનુવર્તી તેહા ॥
તેહિ હિત વેદ કહે જબહિ, તેહિ અનુસારિ કહત સો તબહિ ।
તાતે ત્રિગુણ જુત વેદ કહાએ, ત્રિગુણી પુરુષ ઈમિ રાહ લગાએ ॥
દોહા - જો તેહિ રુચિ અનુસારસેં, વેદ ન કહે તેહિ બાત ।
ભ્રષ્ટ હોય શુભ કર્મસેં, કરહિ અધિક ઉતપાત ॥

ચોપાઇ

તાતે મલિન ગુન તીન હે જેહૂં, અર્જુન ત્યાગ કરહું તુમ તેહૂં ।
ગુણાતીત સુખ દુઃખસેં ન્યારા, શુદ્ધ સત્ત્વમહી રહહું ઉદારા ॥
આત્મપ્રાપ્તિ હિત બિન હે જેહા, સબહિ પદારથ ત્યાગહું તેહા ।
આત્મ સ્વરૂપકું ખોજહું વીરા, તેહિ હિત તતપર હોઉ સુધીરા ॥૪૫॥

હે અર્જુન શ્રુતિ ભાષત જેતા, ગ્રહણ કરનકે જોગ્ય ન તેતા ।
જ્યું જલ ભર્યો સબહિ સ્થલ જોઉ, કૂપ વાપી સરકો જલ સોઉ ।
તિનમહી તૃષાવંત નર જેહી, જલ નિજ અરથ જોગ્ય ગ્રહે તેહી ।
ત્યું દ્વિજ વેદ અર્થવિત્ જોઈ, અથવા પરમ મુમુક્ષુ હોઈ ॥
દોહા - સાધકકું સબ વેદમેં, મોક્ષકો સાધન જોઈ ।
ઓર સબહિકું ત્યાગિકે, ગ્રહણ જોગ્ય હે સોઈ ॥૪૬॥

ચોપાઇ

શુદ્ધ સત્ત્વ જુત સાધક જોઈ, તાહિ કરન જોગ્ય કહું તોઈ ।
તુમ શુદ્ધ સાધક પરમ ઉદારા, કર્મહિમેં અધિકાર તુમારા ॥
તુમ ન કર્મફલકે અધિકારી, જિનસેં હોત હે બંધન ભારી ।
કર્મકો માન રું ફલ કરી ત્યાગા, કર્મસેં મોય ભજહું બડભાગા ।
જુદ્ધાદિકસેં નિવર્તિ જેહા, અર્જુન અકર્મ જાનહું તેહા
અકર્મસંગ તોય મત હોઉ, મોક્ષવિરોધી દુઃખપ્રદ સોઉ ॥૪૭॥

સુનહું ધનંજય કહું તોય બાતા, રાજ્ય કુટુંબ પ્રીતિ તજ તાતા ।
જય રું પરાજયમેં સમ જેહું, જોગમધ્ય સ્થિરતા દૃઢ તેહૂં ॥
દોહા - સમ હોય સિદ્ધિ અસિદ્ધિમેં, કર્મ કરહું બડભાગ ।
સમતા સો દૃઢ જોગ હે, રખહું તહાં અનુરાગ ॥૪૮॥

ચોપાઇ

અર્જુન સબહિ કર્મફલ તજના, સિદ્ધિ અસિદ્ધિ વિષે સમ સજના ।
બુદ્ધિજોગ સમતા સોઈ વીરા, તેહિ જુત કર્મ સુખદ મતિધીરા ॥
તિનસેં અપર કર્મ હે જેહા, બુદ્ધિજોગ બિન તુચ્છ હે તેહા ॥
બુદ્ધિજોગ જુત કર્મ હે જેહૂં, સંસૃતિ[1] ભ્રમણ મિટાવત તેહૂં ॥
બુદ્ધિજોગ બિન કર્મ હે જોઈ, અતિ દુઃખદાયક જાનહું સોઈ ।
બુદ્ધિ વિષે ઇચ્છહું તુમ શરના, ઓર સકલ ઉદ્યમ પરહરના ॥
કર્મ કરત ફલ ઇચ્છત જેહી, કૃપણ સકામ કહાવત તેહી ।
સો સંસૃતિ ભુક્તત ભવમાંહી, બુદ્ધિજોગ બિન શાંતિ નાંહી ॥૪૯॥

૧ - સંસાર

દોહા - બુદ્ધિજુક્ત જો પુરુષ સો, સુકૃત દુષ્કૃત સોઉ ।
સબ વિધિ સમઝી વિચારીકે, ત્યાગ કરત હે દોઉ ॥
બુદ્ધિજોગકે કારનેં, પ્રવૃત્તિ કરહું તુમ તાત ।
કર્મવિષે અતિ કુશલતા, જોગ સોઈ સાક્ષાત ॥૫૦॥

ચોપાઇ

જુક્ત વિવેકી પંડિત જોઈ, કર્મજનિત ફલ ત્યાગત સોઈ ।
જન્મબંધ નિર્મુક્ત હે જેહૂં, અચલ અમલ પદ પાવત તેહૂં ॥૫૧॥
અર્જુન જબ તવ મતિ હે જેહા, મોહરૂપી અઘ[1] તરિહહિં તેહા ।
સુન્યો રું સુનન જોગ્ય કછુ હોઈ, તહાં વૈરાગ્ય હોઈ હે તબ તોઈ ॥૫૨॥

કહે શ્રીકૃષ્ણ સુનુ પરમ સુજાના, મોસેં સુન્યો બહુત વિધિ જ્ઞાના ।
તાહિતે તવ મતિ સૂક્ષ્મ જોઉ, હોઈ હે જબ અતિ નિશ્ચલ સોઉ ॥
જબ સમાધિમહી સ્થિરતા પાવે, ઈત ઉત ભ્રમણ સબહિ મિટ જાવે ।
તબ તુમ પૈહો જોગ અઘહારી, સોઈ આત્મદર્શન સુખકારી ॥૫૩॥

દોહા - એહિવિધિ કહ્યો શ્રીકૃષ્ણ જબ, તબ પારથ બુદ્ધિમાન ।
સ્થિરમતિ જુક્તકે સબહિ ગુન, પુછત પરમ સુજાન ॥

ચોપાઇ

"અર્જુન ઉવાચ "

જોરિ પાનિ પુછત ભયે બાતા, સુનહુ શ્રીકૃષ્ણદેવ સુરત્રાતા ।
જો સમાધિ જુત પુરુષ અનૂપા, પ્રભુ તાકો કહો કવન સ્વરૂપા ॥
જો સમાધિમહી સ્થિત હો રહહિં, સો નર વચન કવન વિધિ કહહિં ।
સો નર ક્યું બેઠત બહુનામી, કેહિ વિધિ ચલત કહહુ જગસ્વામી ॥૫૪॥

"શ્રીભગવાનુવાચ"

કહે શ્રીકૃષ્ણ સુનુ અર્જુન સોઈ, જયું સ્થિતપ્રજ્ઞ રહત સ્થિર હોઈ ।
આત્મસ્વરૂપ વિષે સો જ્ઞાની, મન કરી રહત તોષ[2] જુત ધ્યાની ॥
આત્મસ્વરૂપસેં ન્યારે જેહા, મનકે વિષે વર્તત નિત્ય તેહા ।
તજહિ સો કામ સબહિ વિધિ જબહિ, તેહિ સમાધિ જુત કહે મુનિ તબહિ ॥૫૫॥

દોહા - દુઃખ આએ મન ખેદ નહી, સુખમહી લેશ ન રાગ ।
ગએ હે રાગ ભય ક્રોધ સો, સ્થિરમતિ મુનિ બડભાગ ॥૫૬॥

૧ - પાપ, ૨ - સંતોષ સાથે

चोपाइ

नाम रूप से मायिक जेहा, तिनसें अधिक उदासी तेहा ।
शुभ अरु अशुभ पदारथ जेहुं, प्रगट हे सुख दुःखदायक तेहुं ॥
पायके तेहि तेहीकुं मुनि जोइ, नहि निंदे न प्रशंसत सोइ ।
एहिविध सममति वर्तत जेहि, स्थिरमति जुक्त कहावत तेही ॥५७॥

जब तेहि ईन्द्रिविषे लुं जावे, तब सो विषयमें खेंचिके लावे ।
कूर्मके अंग ज्युं पिछे ल्याई, आत्मस्वरूपमें देत ठेराई ।
एहिविध वर्तत देह प्रजंता, सो स्थितप्रज्ञ कहावत संता ।
कअे हे चतुर्धा स्थिरमति जोउ, प्रथमसें उत्तर कछु लघु सोउ ॥५८॥

दोहा - दुर्लभ निष्ठा ज्ञानकी, पावत विरला कोय ।
आत्मनिष्ठ जिमि होत हे, कहु उपाय अब सोय ॥
चोपाइ - विषय से ईन्द्रि फेरत जबहि, विषय निवर्ति पावत तबहि ।
तदपि राग विषयनमें जेहुं, ईन्द्रि अचल किये मिटत न तेहुं ॥
विषयमें प्रीति मिटत हे सोई, आत्मस्वरूप दर्श जब होई ।
तेहि बिन विषयराग नही जावे, श्रुति पुराण सद्ग्रंथ युं गावे ॥५९॥

आत्मदर्श बिन सुनहु उदारा, विषयमें प्रीति रहत अपारा ।
विषयमें राग जुक्त नर जेहूं, अधिक जतन जुत पंडित तेहूं ॥
प्रबल ईन्द्रिगण ग्रहण न पावे, मन ईंद्रिनकुं खेंचि ले जावे ।
सब ईन्द्रिनको विजय अब जेहा, आतम दर्शनके वश्य एहा ॥
दोहा - ईन्द्रियजय आधीन नित, आतमदर्शन सोई ।
ज्ञानकी निष्ठा अति कठीन, केहि विधि प्रापत होई ॥६०॥

चोपाइ

भयो परस्पर दोष प्रचंडा, अर्जुन तास करुं अब खंडा ।
विषयरागजुत ईंद्रि जेहा, अति दुर्जय वश्य लांयके तेहा ॥
मम स्वरूप उर धारत जेहि, अधिक जितेन्द्रिय होवत तेहि ।
जास ईंद्रि वश्य होवत जबहि, आतम दर्शन होवत तबहि ॥६१॥

एहिविध मम स्वरूप उर नांही, निज बडाई धरिके मनमांही ।
जो ईन्द्रिगण जितन जावे, पचि पचि मूढ नाशकुं पावे ।

વિષયમેં જાહિ પ્રીતિ નહી લેશા, મમ સ્વરૂપ મનકો ન પ્રવેશા ।
સબ ઇંદ્રિ વશ્ય કિને જબહું, પાપવાસના મિટત ન તબહું ॥
દોહા - લગી અનાદિ કાલકી, પાપવાસના જેહું ।
વિષયધ્યાન સોઇ વાસના, ટારી ટરત નહી તેહું ॥

ચોપાઇ

ધ્યાન કરત વિષયનકો જેહી, પ્રબલ સંગ ઉર બાઢત તેહી ।
સંગસેં પ્રબલ કામ જબ હોઇ, વિષય ગ્રહણ બિન રહત ન સોઇ ॥
જબ કોઇ કામમેં વિઘન લગાવે, કામસેં પ્રબલ ક્રોધ હોઇ આવે ॥૬૨॥

ક્રોધસેં હોવત મોહ અપારા, કૃત્ય અકૃત્ય ન રહત સંભારા ।
મોસેં સ્મૃતિભ્રંશ હોય જાવે, મોક્ષકે સાધન સબહિ ગમાવે ॥
સ્મૃતિનાશ ભયે બુદ્ધિ ન રહહિ, જ્ઞાનકો નાશ તાહી બુધ કહહિ ।
બુદ્ધિનાશ ભયે તેં પુનિ પ્રાની, ભવસાગરમેં ગિરત અભિમાની ॥૬૩॥

દોહા - જો મોમેં મન ધારહિ, તાસ જરહિ સબ પાપ ।
સર્વેશ્વર મેં ઉર વસું, મેટું સબ સંતાપ ॥

ચોપાઇ

રાગદ્વેષ બિન ઈન્દ્રિય જેહા, નિત્ય જાકે વશ્ય વર્તત તેહા ।
સો ઈન્દ્રિન કરી જોગ્ય હે જોઉ, વિષય ભોગ મુક્ત હે સોઉ ॥
સબ વિષયનકું તુચ્છ ગનિ જોઈ, મમ મૂરતિમેં ધરત મન સોઈ ।
તાકો મન અતિ નિર્મલ હોઈ, મો બિન પ્રિય લાગત નહી કોઈ ॥૬૪॥

જાકો મન નિર્મલ ભયો જબહિ, સબ દુઃખહાનિ હોત હે તબહિ ।
આતમ દર્શનસેં ગયે દોષા, તબહિ હોત સબ વિધિ સંતોષા ॥
નિજ આતમમેં અચલ મતિ જેહૂ, મમ મૂરતિમેં રહત દૃઢ તેહૂ ।
યાતેં મન નિર્મલ ભયો જાહી, સબ દુઃખહાનિ હોતહે તાહી ॥૬૫॥

દોહા - મમ મૂરતિમેં મન નહી, ઇંદ્રિયજયપર જેહૂ ।
નિજ આતમકે દરશ જુત, બુદ્ધિ ન હોવત તેહૂ ॥

ચોપાઇ

તાતેં ઈન્દ્રિયજય સાધન જેહા, મોસેં વિમુખકું ઘટત ન તેહા ।

નિજ આતમકું ન પાવત જોલું[1], વિષયસ્પૃહા શાંતિ ન તોલું ॥
વિષયમેં ચપલ અશાંત અપારા, કહાંસેં અચલ સુખ પાવે ગમારા ।
એહિ વિધ ઈન્દ્રિ વિજયપર જેતા, અતિ સંતાપકું ભુક્તહી તેતા ॥૬૬॥

અર્જુન સબહિ ઈન્દ્રિગણ જબહિ, વિષયમેં જાયકે વર્તત તબહિ ।
તાપિછે તેહિ મન જબ જાવે, સો મન પુરુષકી બુદ્ધિ હરાવે ॥
આતમનિષ્ઠ બુદ્ધિકું ટારે, વિષયમેં સજ્જ કરી અધિક બિગારે ।
જ્યું મહાજલમેં નાવ હે જેહું, કઠીન કુવાયુ હરત હે તેહૂં ॥૬૭॥

દોહા - તાતેં પ્રથમ કહી રીત જો, તિન કરી સાધક સોય ।
મમ મૂરતિમેં મન ધરે, તબહી કૃતારથ હોય ॥
યાકે ઇંદ્રિય વિષયસેં, ગ્રહણ હોત તતકાલ ।
આતમનિષ્ઠ હો સ્થિરમતિ, પાવત શાંતિ વિશાલ ॥૬૮॥

ચોપાઇ

એહિ વિધ નિયત ઈન્દ્રિ નર જોઇ, નિર્મલ મનકી સિદ્ધિ કહું તોઇ ।
યું આતમપર બુદ્ધિ જેહા, સબકું નિશા તુલ્ય હે તેહા ॥
આતમનિષ્ઠ બુદ્ધિમહી જ્ઞાની, સંયમી જાગત દૃઢમતિ ધ્યાની ।
અંતર દૃષ્ટિ રખત મુનિ સોઇ, આતમદર્શી રહત સ્થિર હોઇ ॥
પંચ વિષય જુત બુદ્ધિ કહાંહી, સબ જગ જાગ્રત રહે તિનમાંહી ।
સો બુદ્ધિ આત્મદરશ જુત જોઉ, મુનિ રજનીસમ દેખત સોઉ ॥૬૯॥

જો નિજજલ પૂરન એકરૂપા, નદ નદીજલ બહુ આવે અનૂપા ।
સો જલ આયકેં કરહિ પ્રવેશા, તિન કરી સિંધુ બઢત નહી લેશા ॥
દોહા - સિંધુતુલ્ય જો સંયમી, નિજસુખ પૂરન ધીર ।
શબ્દાદિક આએ ગએ, બઢત ન ઘટત ગંભીર ॥
શુદ્ધ આતમ અવલોકસેં, ત્રપત રહત અવિકાર ।
સો નર શાંતિ પાવહિ, નાંહી જો કામી ગમાર ॥૭૦॥

ચોપાઇ

જો શબ્દાદિક વિષય વીહાઇ, નિઃસ્પૃહ હોય ફિરત સુખદાઇ ।

૧ - જ્યાં સુધી, ૨ - ત્યાં સુધી

દેહ અનાતમકો તજી માના, અતિ નિર્માન રહત ગુનજાના ॥
નિઃસ્પૃહ મમતા ત્યાગત તેહૂં, મનનશીલ મુનિ વિચરત એહૂં ।
આતમદર્શન પાયકે ધ્યાની, પરમ શાંતિ પાવત મુનિ જ્ઞાની ॥૭૧॥

આતમજ્ઞાન જુત અતિ સુખદાઇ, અસંગ કર્મમહિ સ્થિતિ દર્શાઇ ।
બ્રહ્મકી પ્રાપ્તિરૂપ સ્થિતિ એહા, ભવદુઃખ હરત ન કછું સંદેહા ॥
અંતકાલમેંહું સ્થિતિ એકવારા, જો પાવત બુદ્ધિમાન ઉદારા ।
સો નિર્વાણ બ્રહ્મસુખ જેહૂં, અનાયાસ પાવત બુધ તેહૂં ॥૭૨॥

દોહા - કારન આતમ જ્ઞાનકો, જુદ્ધ જુત કર્મ હે જોય ।
અર્જુન એહિવિધિ ના લખ્યો, શોક જુક્ત ભયો સોય ॥
દેહકું આતમ જાનિકે, મોહ વિવશ ભયો જેહૂ ।
એહિવિધ અતિ મુરઝાયકે, હટ્યો જુદ્ધસેં તેહૂ ॥
પ્રભુ તેહિ શાંતિ કારને, સાંખ્યવિષે બુદ્ધિ સાર ।
કર્મજોગમેં બુદ્ધિ સો, બરનિ પરમ ઉદાર ॥
સોરઠા - અતિ સ્થિર બુદ્ધિ જોય, જોગકિ સાધનરૂપ સોઈ ।
બરનિ સબવિધિ સોય, મુક્તાનંદકે પ્રભુ સુખદ ॥૭૩॥

ઈતિ શ્રીભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત - ભગવદ્‌ગીતાટીકાયાં
સાંખ્યયોગો નામ દ્વિતીયોઅધ્યાયઃ ॥૨॥

અધ્યાય-૩

ચોપાઇ

"અર્જુન ઉવાચ"

સુનહુ જનાર્દન પ્રભુ સુખકારી, કર્મસેં જ્ઞાનકી નિષ્ઠા ભારી ।
જો તુમ યું માનો જગવંદા, કેશવ મોય ક્યું ડારત ફંદા ॥
જ્ઞાનકી નિષ્ઠા બરનિ જોઇ, આતમ દર્શન સાધન જોઇ ।
તબ તુમ ઘોર કર્મ જુદ્ધ જેહું, ક્યું મોય કરન કહત હો તેહૂં ॥૧॥

આતમ દર્શન સાધનરૂપા, જ્ઞાનકી નિષ્ઠા બરનિ અનૂપા ।
તિનસે વિરુદ્ધ કર્મ હે જેહા, પ્રભુ તુમ કરન કહત હો તેહા ॥
અતિ વિરોધ તુમ વચન સુનાઇ, મનહું મોર મતિ દેત ભ્રમાઇ ।

યું મોય ભાસત જન સુખદાઈ, તાતેં દેહું એક અચલ બતાઈ ॥
દોહા - જિન કરી કરનેં જોગ્ય સો, કર્મકો નિશ્ચે ધારી ।
જેહિ કરી પાઉ મોક્ષકું, સોઈ કરુ દેવ મુરારી ॥૨॥

ચોપાઇ

"શ્રીભગવાનુવાચ"

કહે શ્રીકૃષ્ણ સુનુ અનઘ[1] ઉદારા, કહીહે પ્રથમ હમ કરી વિસ્તારા ।
દ્વિતીય અધ્યાયમેં બરનિ જેહું, તુમ નિકિવિધ[2] ધારી ન તેહૂં ॥
પ્રથમહિ લોકમેં બરનિ જેહા, ઉભય ભાતિકી નિષ્ઠા તેહા ।
પ્રથમહિ જ્ઞાનકી નિષ્ઠા જાનો, કર્મકી નિષ્ઠા દ્વિતીય પ્રમાનો ।
ઉભય ભાતિ નિષ્ઠા સુખદાઈ, સો મેં ભિન્નભિન્ન બરનિ સુનાઈ ।
જ્ઞાનજોગ કરી બરનિ જોઉ, સાંખ્યજોગકી સ્થિતિ કહી સોઉ ॥
કર્મયોગ કરી બરનિ જેહી, કર્મજોગિકી સ્થિતિ કહી તેહી ।
ઈનમેં નહી વિરુદ્ધ લવલેશા, નહી વ્યામિશ્ર[3] ન કછુ અંદેશા ॥૩॥

દોહા - કહેઉ શાસ્ત્રમેં કર્મ જો, તેહિ ત્યાગત જન કોઉ ।
કર્મ રહિત શુભ જ્ઞાનકું, કબહું ન પાવત સોઉ ॥
પ્રથમ આરંભે કર્મકો, ત્યાગ કરત હે જેહું ।
આતમનિષ્ઠા સિદ્ધિકું, નહિ પાવત નર તેહૂં ॥
સોરઠા - તાતે હોય નિષ્કામ, નિજ વર્ણાશ્રમ જોગ્ય સોઈ ।
જાની સદા સુખધામ, કર્મ સો કરને જોગ્ય નિત્ય ॥૪॥

ચોપાઇ

હે અર્જુન યા લોકમેં જોઈ, પ્રાનસહિત વર્તત નર સોઈ ।
કાહું સમે ક્ષણમાત્રહું સોઉ, કર્મ કરે બિન રહત ન કોઉ ॥
કછું ન કરું યું જાનત જેહિ, એહિવિધિ નિશ્ચે વર્તત તેહિ ।
તદપિ પ્રકૃતિ કારજ ગુન જેહા, સબહિ પુરુષકું પ્રેરત તેહા ॥
જૈસી પૂર્વ વાસના જાહી, તેહી કર્મનિમહી જોડત તાહી ।
તાતેં કર્મજોગ કરી ધીરા, પૂર્વવાસના ટારી ગંભીરા ॥
સત્ત્વાદિક ગણકું વશ કરહિં, ઉરસેં સકલ દોષ પરહરહિં ।
જ્ઞાનજોગકો તેહિ અધિકારા, એહિ અનુક્રમસેં લહત ભવપારા ॥૫॥

૧ - નિષ્પાપ, ૨ - સારી રીતે, ૩ - આડા અવળા

દોહા - જો નહી ટારત પૂર્વકી, વિષય વાસના ઝાલ ।
વ્યર્થ સો સાધન વિકલકે, સબવિધિ રહત બેહાલ ॥

ચોપાઇ

હે અર્જુન એસે નર જોઇ, બાહ્ય ઇંદ્રિગણ જિતત સોઇ ।
મનમહીં પંચ વિષય સુખ જેહા, પ્રેમસહિત સંભારત તેહા ॥
અતિશે મૂઢ મલિન મન જોઇ, મિથ્યાચાર કહાવત સોઇ ।
આતમ જ્ઞાનમેં તતપર એહું, તદપિ નાશ પાવત નર તેહૂં ॥૬॥

પ્રથમ અભ્યાસ કિયો હે જાકો, સોઇ વિષય સમરૂપહે તાકો ।
ઐસે શાસ્ત્ર કથિત કર્મ જેહી, તિનમેં લગાય ઇંદ્રિગણ તેહી ॥
આતમ અવલોકનરત જોઉ, તેહિ મન કરી તતપર નર સોઉ ।
ઇંદ્રિનકો ગણ નિમમેં લાવે, કર્મજોગમહિ તાહિ લગાવે ॥
દોહા - અર્જુન યું નિષ્કામ હો, કર્મ કરત હે જોય ।
જ્ઞાનનિષ્ઠ હુંસેં અધિક, કર્મનિષ્ઠ હે સોય ॥૭॥

ચોપાઇ

સદા સ્વભાવમેં વ્યાપક જેહું, તાતેં કર્મ કરો તુમ તેહું ।
કર્મ હે જ્ઞાનસેં શ્રેષ્ઠ અપારા, જ્ઞાનકું અધિક બઢાવનહારા ।
જ્ઞાનનિષ્ઠ અર્જુન તુમ જેહા, જ્ઞાનકું પુષ્ટ કરન હિત તેહા ।
એસો તન નિરવાહ હે જોઇ, સો અકર્મકું સિદ્ધત હોઇ ॥૮॥

અર્જુન તુમ યું કહી હો બાતા, કર્મમેં ધન ચૈયે સાક્ષાતા ।
ધન સંચે બાઢત અહંકારા, તિન કરી હોઇ હે કર્મ અપારા ॥
અર્જુન યાકો ઉત્તર જોઇ, સબહિ ભાતિ સમઝાઉ તોઇ ।
જજ્ઞ અર્થ કર્મનિસે ન્યારા, અપને કાજ કરે કર્મ પ્રસારા ॥
દોહા - કર્મકે બંધનમે પરે, તેહિ કારન સબ લોક ।
તુમ કુંતીસુત જજ્ઞ હિત, કર્મ કરહું તજિ શોક ॥
સોરઠા : નિજતન કારન કર્મ, તિનસેં અધિક અકામ હોય ।
જાનિ અલૌકિક મર્મ, જજ્ઞકાજ કરો કર્મ નિત્ય ॥૯॥

चोपाइ

तातें जज्ञशेष अन्न जोई, तेहि करनो तनधारण सोई ।
जज्ञशेष अन्न बिन तन धरहि, तेहि अघ लगत अधोगति परहि ॥
प्रथमहि सृष्टि समे अघहारी, जज्ञ सहित सृजि प्रजा मुरारी ।
नारायण तेहि कही शुभ बानी, सुनहुं प्रजा कहुं अति सुखदानी ॥
तुम निजवृद्धि जज्ञ करी करहुं, ओर सकल उद्यम[1] परहरहुं[2] ।
जज्ञ मोक्षप्रद सुखप्रद जेहुं, कामधेनुं सम फलप्रद तेहुं ॥१०॥

जज्ञसें मम शरीर सुर जेहा, सुखप्रद जानि जजहुं[3] तुम तेहा ।
जज्ञसें जजे मदात्मक देवा, तुमकुं देत अन्नादिक मेवा ॥
दोहा - करत परस्पर सेव युं, होवत वृद्धि अपार ।
एहिविधि पैहो[4] परम पद, एहि कल्याण तुमार ॥११॥

चोपाइ

जज्ञसे आराधे सुर जेहूं,मम शरीर रूपी सब तेहूं ।
तुमकुं ईष्ट भोग हे जेहा, मनवांछित देवहि सुर तेहा ॥
जो सुर दिने भोग अपारा, निज आराधन करन उदारा ।
सो सुरगण तजि भोग जो खावे, सो नर निश्चे चोर कहावे ॥१२॥

जज्ञसें जो प्रभु पूजा साधे, तेहि विधि ईंद्रादिकनि आराधे ।
जज्ञशेष अन्न खावत जोई, सबहि पापसें छुटत सोई ॥
निज हित रांधी जिमत हे जेहुं, पूरन पाप जिमत हे तेहूं ।
सोई नर पूरन पापी कहावे, पापसें पतित नरकमहि जावे ॥१३॥

दोहा - अन्नसें जंतु सब होत हे, अन्न पर्जन्यसें होय ।
जज्ञसें वृष्टि होत हे, कर्मसें जज्ञ हे सोय ॥१४॥

चोपाइ

ब्रह्मशब्द करी बरन्यो जोई, मूलप्रकृति कारज तन सोई ।
तातें तन यह ब्रह्म कहावे, तन बहुविधि कर्मनि उपजावे ॥
ब्रह्मरूप तन बरन्यो जेहा, अक्षररूप जीववश्य तेहा ।

१ - प्रवृत्ति, २ - छोडी दो, ३ - यज्ञ करो, ४ - पामो

INDEX

તનમહિં જીવ રહત કરી વાસા, તનસેં હોત તબ કર્મ પ્રકાશા ॥
તાતેં સબ અધિકારકે માંહી, બ્રહ્મરૂપ તનસેં અન્ય નાંહી ।
તાતે જજ્ઞકો કારન દેહા, તામહી રંચ નહી સંદેહા ॥૧૫॥

એહિવિધિ શ્રીનારાયણ સ્વામી, ચક્ર જ્યું પ્રવૃત્તિ કીનિ બહુનામી ।
અન્નસેં જીવ સહિત તન હોઈ, વૃષ્ટિસેં ઉપજત અન્ન સોઈ ॥

છંદ હરિગીત - જિમિ વૃષ્ટિસેં અન્ન હોત તેહિ વિધિ જજ્ઞસેં વર્ષાત હે,
ત્યું પુરુષકે શુભ કર્મસેં સબ જજ્ઞકો સાક્ષાત હે ।
સબ કર્મ હોત હે જીવ જુત તનસેં અનેક પ્રકાર જુ,
ફિર દેહ અન્નસેં હોત એહિવિધ ચક્રસમ નિરધારજુ ॥

દોહા - કારજ કારણ ભાવસેં, ચક્ર ત્યું વર્તત જેહુ ।
જો તિનમેં વર્તત નહીં, પાપરૂપ નર તેહું ॥
જ્ઞાનજોગી કર્મજોગી જો, સાધન કાલમેં હોય ।
એહિ ચક્ર પ્રતિ નો રહે, અઘમય આયુષ સોય ॥

સોરઠા - અધિક ઇંદ્રિયારામ, આત્મારામ ન હોય શકત ।
લહત ન સુખ વિશ્રામ, પારથ જિવત વ્યરથ સોઈ ॥૧૬॥

ચોપાઇ

જેહિ આતમમહિ પ્રેમ અપારા, આત્મસ્વરૂપસેં તૃપત ઉદારા ।
અન્નાદિક કરી તૃપત ન હોઈ, આત્મતૃપ્ત મહામુનિવર સોઈ ।
ત્યુંહી સંતોષ આત્મસુખમાહી, ગીત નૃત્યાદિકમેં સુખ નાંહીં ।
એહિવિધિ આતમરત નર જેહી, આત્મદર્શ હિત કૃત્ય ન તેહી ॥૧૭॥

તાહિતે આત્મદર્શ હિત જાકું, સાધનકો ન પ્રયોજન તાકું ।
જેહી સાધન બિન કિયે પ્રચંડા, આત્મદર્શન રહત અખંડા ॥
તાકું સબહિ પ્રાણી સંગ લેશા, સ્વાર્થ સિદ્ધ હિત નહિ ઉપદેશા ।
કાહુકો આશ્રય કરિકે જોઉ, અરથકું સાધન જોગ્ય ન સોઉ ॥૧૮॥

દોહા - જેહિ સાધન બિન આતમા, ભાસત સુખપ્રદ વેશ ।
તાકિ સાધનકે વિષે, પ્રવૃત્તિ નાંહી લવલેશ ॥

ચોપાઇ

જાકિ પ્રવૃત્તિ સાધનમહિ હોઈ, આતમ દર્શન ઈચ્છત સોઈ ।
કર્મજોગ તેહિ શ્રેષ્ઠ કહાવે, જાકું કરત પરમ સુખ પાવે ॥
હે અર્જુન તુમ હોય અકામા, ફલઈચ્છા જાનહુ દુઃખધામા ।
કરને જોગ્ય કર્મ સુખદાઈ, શાસ્ત્રપ્રમાન કરહુ હિત લાઈ ॥
કરને જોગ્ય કર્મ હે જેહા, હોય નિષ્કામ કરત નર તેહા ।
સબસેં પર આત્મા હે જેહૂં, તાહિકો દર્શન પાવત એહૂં ॥૧૯॥

જ્ઞાનવૈરાગ્ય જુત જો બુદ્ધિવંતા, ઈચ્છત આતમદર્શ પ્રજંતા ।
કર્મજોગ તેહી શ્રેષ્ઠ અપારા, જનકાદિક જેહિ કરત ઉદારા ॥
દોહા - જનકાદિક નૃપ જ્ઞાનીમેં, શ્રેષ્ઠ કહાવત જેહૂ ।
કર્મજોગસેં આતમા, પાય સિદ્ધ ભયે તેહૂ ॥
તાતેં તુમ અતિ શ્રેષ્ઠ હો, લોકનકો હિત જાન ।
અધર્મ તજી નિજધર્મકે, ગ્રહણમેં તુમહી પ્રમાન ॥
સોરઠા - લોકનકો હિત ધારી, જનકાદિક આચરણ લખી ।
મનમેં અધિક વિચારી, કર્મકું કરને જોગ્ય તુમ ॥૨૦॥

ચોપાઇ

અર્જુન શ્રેષ્ઠ પુરુષ જગ જેહૂ, સબહિ શાસ્ત્રવેત્તા હે તેહૂ ।
શાસ્ત્ર પ્રમાણસેં વર્તત જેહા, કરત પ્રસિદ્ધ કર્મ શુભ તેહા ॥
તેહિ કર્મનિકું ઈતર[1] નર જોઈ, પ્રાકૃત કરત પ્રેમ જુત સોઈ ।
શ્રેષ્ઠ પ્રમાણ કરત કર્મ જેતા, અવર લોક સત્ય જાનત તેતા ॥
તાતે જો જગશ્રેષ્ઠ કહાંહી, લોકકી રક્ષા ધરી મનમાંહી ।
વરણાશ્રમકે જોગ્ય કર્મ જોઉ, સબહી કાલમહી કરને સોઉ ॥
શો શુભ કર્મ શ્રેષ્ઠ નહી કરહી, તેહી મગ ઈતર લોક અનુસરહી ।
ધર્મસેં ભ્રષ્ટ હોત જન જબહી, શ્રેષ્ઠકું પાપ લગત સો તબહી ॥૨૧॥

દોહા - હે પારથ સબ વિશ્વકો, ઈશ્વર પૂરનકામ ।
સત્યસંકલ્પ સર્વજ્ઞ મેં, પરમાનંદ સુખધામ ॥

૧ - બીજા

चोपाइ

तेहि कारन त्रिभुवनके मांही, करने जोग्य मोये कछु नांही ।
या जगमें न मिल्यो फल जोई, कर्मसें मिलने जोग न मोई ॥
लोकनकी रक्षाके काजा, तदपि कर्म हित सबही समाजा ।
कर्म विषे वर्तु तजि माना, जेहिविधि सबको होत कल्याना ॥२२॥

हे अर्जुन में स्थिरचर राजा, सबके परम मोक्षके काजा ।
श्रीवसुदेवके घर सुखदाई, निजईच्छासें अवतर्यो जोई ॥
जदुकुल उचित कर्म हे जेहू, सावधान होय ना करुं तेहू ।
तो मम राह धर्म दृढ जानी, मम अनुवर्ती होहि सब प्रानी ॥
दोहा - सो निज निज सुख करन हित, कर्म करे नही कोई ।
आतम दर्शन प्राप्ति बिन, परत नरकमही सोई ॥२३॥

चोपाइ

निजकुल जोग्य कर्म हे जेहा, ईश्वरता लखी करुं न तेहा ।
ज्युं में करुं धर्म त्युं जाने, सो पुनि उद्यम तेहिविधि ठाने ॥
अपने करन जोग्य कर्म जोउ, सबहि लोक त्यागही तब सोउ ।
तातें नाश होहि एं सबही, वर्णसंकरको हेतु में तबहि ॥
प्रजा धर्म बिन जेहि छिन[1] होई, सबहिको तेहि छिन नाश हे सोई ।
में तब तिनको मारनहारा, एहि विध हम दृढ किन विचारा ॥
तातें कर्म जथाविधि[2] जेहि, ईश्वर तदपि करुं में तेहि ।
त्युं अर्जुन तुम परम उदारा, पांडुतनय जानत जगसारा ॥
दोहा - अनुज युधिष्ठिर नृपतिके, निजकुल उचित हे जेहूं ।
कर्म करो तुम प्रेमजुत, त्यागन जोग्य न तेहूं ॥२४॥

चोपाइ

हे अर्जुन अज्ञानि जेही, कर्ममें प्रेम सहित हे तेही ।
आत्मप्राप्ति हित ततपर होई, करत हे कर्म जोगकुं सोई ॥
तेहि विध ज्ञानी लोकहित जानी, कर्मजोग करे मुनि विज्ञानी ।
निज आचरन देखायके एंही, लोककुं धर्म दृढावत तेही ॥२५॥

१ क्षीण - नबळी, २ - योग्य रीते

या जगमें अविवेकी जेता, कर्मवासना जुक्त हे तेता ।
कर्महिमें दृढ संगति जाकुं, कर्मजोग अधिकार हे ताकुं ॥
ऐसे मुमुक्षुकी मति जेहा, भेदजुक्त न करहि मुनि तेहा ।
आप हे आतमदर्शी तेहूं, कर्मजोग करी साधत एहूं ॥
दोहा - कर्मजोग किये होत हे, निज आतमको ज्ञान ।
युं देखाय मुनि कर्मकुं, करत हे अज्ञ समान ॥
युं अज्ञानी जीवकुं, मुनिवर परम उदार ।
प्रीति बढावत कर्ममें, करत अधिक उपकार ॥२६॥

चोपाइ

कर्मजोग आरभत जोउ, अज्ञ रुं तज्ञ करत सो दोउ ।
तिनमहि भेद अपार देखाई, कर्मकि रीति कृष्ण दर्शाई ॥
हे अर्जुन प्रकृतिगुन जेहू, सत्व रु रज तम सब विधि तेहूं ।
गुन करी कर्म होत हे जेता, अज्ञ आप किये मानत तेता ॥२७॥

सुनहुं महाभुज अर्जुन बाता, सत्व रु रज तम गुन साक्षाता ।
गुन अरु कर्म विभाग हे दोई, ज्ञानी जथारथ जानत सोई ॥
सो सत्त्वादिक गुन हे जेहा, निज निज कर्ममें वर्तत तेहा ।
तिहुं गुन कर्म करावत जेहि, मुनिवर आप न मानत तेही ॥२८॥
दोहा - अविवेकी साधन करे, आत्मदर्शन काज ।
मलिन वासना उर विषे, वर्तत लियें समाज ॥

चोपाइ

तातें प्रकृतिके गुन हे जेहूं, सत्त्वादिक करीके नर तेहूं ।
आत्मदर्शमहिं मूढ सो रहहि, गुणके कर्म सब निज शिर वहहि ॥
गुनके संग लग्यो दृढ जोई, आत्मस्वरूपमें लगत न सोई ।
ताहिते तुच्छमति कहावत तेही, मंद अलपमति अज्ञ हे एहि ॥
श्रेष्ठ पुरुषके आचरण जेहा, तेही अनुसारी वर्तत एहा ।
आपके पीछे चलत तेही जानी, ताहिको हित करने मुनि ज्ञानी ॥
अज्ञ जयुं कर्म सें डगन न लेशा, तेहि विधि ताहि कहत उपदेशा ।
एहिविधि अज्ञ पुरुष हित जानी, करतहे कर्मजोग मुनि ज्ञानी ॥२९॥

છંદ હરિગીત - મુનિ જ્ઞાનિ યું ગુન તિન સબવિધિ કર્મ કરતા જાનહી,
અતિ અકરતા નિજ આતમા લખિ કર્મ ઉદ્યમ ઠાનહી ।
અવિવેકી ગુણ કરતા ન જાનત આપ કરતા હોવહી,
એહિ ભાતિ જ્ઞાની અલિપ્ત મૂરખ લિપ્ત જનમ વિગોવહી[1] ॥
દોહા - અજ્ઞ તજ્ઞકી કર્મમેં, કરન રીતિ જેહૂં ।
અર્જુનકું અબ સબહિ વિધિ, કહત શ્રીકૃષ્ણજી તેહૂં ॥

ચોપાઇ

હે અર્જુન તુમ પરમ સુજાના, ઉરમેં રાખી દૃઢ આતમ જ્ઞાના ।
મોય સર્વોત્તમ પ્રગટ પ્રમાની, સર્વેશ્વર સબ સુખપ્રદ જાની ॥
મોમહી સબહી કર્મ કરી ત્યાગા, આશા તૃષ્ણા બિન બડભાગા ।
ઉરસેં તાપ તજહું સબ વીરા, એહિવિધિ જુદ્ધ કરો રણધીરા ॥૩૦॥

મેં સર્વેશ સબહી પર જોઈ, સબહિ નિયંતા જાનહું મોઈ ।
સબહીનકો પતિ મોકું જાની, મોમહી કર્મ ત્યાગી સુખદાની ॥
યું મોય ભજહી સો મમ મત જાનો, સોઈ મનુષ્ય મમ મત ઠેરાનો ।
એહિ મમ મતમેં રહત ન જેહા, તદપિ શ્રદ્ધાજુક્ત હે તેહા ॥
દોહા - શ્રદ્ધાવંતહું નાંઈ હે, તદપિ મમ મત જોઉ ।
તિનમેં દોષ ન સ્થાપહી, શ્રેષ્ઠ કહાવત સોઉ ॥
એ તિનુવિધ પુરુષકે, બંધહેતુ અઘ જેહિ ।
કર્મ અનાદિ કાલકે, તિનસેં છુટત તેહિ ॥૩૧॥

ચોપાઇ

પ્રભુકું ગમત એસો મત જેહૂં, તિનમહી પ્રેમસેં રહત ન તેહૂં ।
શ્રદ્ધાહું ન કરત તિનમાંહી, કરત અસૂયા દોષ દેખાંહી ॥
એસે અસુરનકિ ગતિ જોઈ, કહત શ્રીકૃષ્ણ સબહી વિધિ સોઈ ।
હે અર્જુન મમ મત જેહૂં, કરત અસૂયા નિંદત તેહૂં ॥
શ્રદ્ધા ન લેશા મોર મતમાંહી, જો મમ મતમહી રહતઉ નાંહી ।
અર્જુન સો સબ જ્ઞાનમેં પ્રાની, અધિક મૂઢ અતિશે અજ્ઞાની ॥
કરને જોગ્ય જથારથ જોઉં, જોગ્ય અજોગ્ય ન જાનત સોઉ ।

---

૧ - વગોવે

મૃતક તુલ્ય જડ જાનહું એહા, તિનમહી લેશ નહી સંદેહા ॥૩૨॥

દોહા - કર્મજોગકે જોગ્ય જો, જ્ઞાનજોગકે જોગ્ય ।
કર્મજોગ શુભ ઉભયકું, દેવત સુખ આરોગ્ય ॥

ચોપાઇ

કર્મજોગ સબસેં બની આવે, વિઘન રહિત સબ કષ્ટ નસાવે ।
આતમજ્ઞાન સો કર્મ અધીના, કર્મ સ્વચ્છંદ મર્મ અતિ ઝીના ॥
જ્ઞાનજોગમહી વિઘન અપારા, તન નિરવાહકું નહી આધારા ।
જાસેં તનનિરવાહસો હોઇ, તાતેં કર્મજોગ શુભ સોઇ ॥
અતિપ્રતાપિ નર શ્રેષ્ઠ હે જેહૂં, કર્મજોગકે જોગ્ય હે તેહૂં ।
યાંસે શેષ અધ્યાય હે જેહા, જ્ઞાનકું દુષ્કર કૈહહિ તેહા ॥
હે અર્જુન આતમકો રૂપા, શુદ્ધ નિર્લેપ હે પરમ અનૂપા ।
સો આતમરૂપી રહે જબહી, પૂર્વવાસના મિટત ન તબહી ॥
દોહા - પ્રકૃતિ વિવશ સબ ભોગમેં, દોરત અધિક અપાર ।
આત્મસ્વરૂપ ન રહ સકે, એહિ નિશ્ચે નિરધાર ॥
પૂર્વવાસના વશ પરે, પ્રાનિમાત્ર હે જોય ।
શાસ્ત્ર કિયો નિગ્રહ તેહી, કહા કરી હે અબ સોય ॥૩૩॥

ચોપાઇ

પૂર્વવાસના વશ્ય યહ પ્રાની, જેહિ વિધિ ફિરત કહત સો બાની ।
ક્ષોત્રાદિક જ્ઞાનેંદ્રિય જેહા, શબ્દાદિક તેહી વિષય હે તેહા ॥
વાગાદિક કર્મેંદ્રિય જેહૂં, વચનાદિક તેહી વિષય હે તેહૂં ।
પૂર્વવાસના વશ્ય બલવાના, વિષયમેં પ્રીતિ રહત વિધિ નાના ॥
વિષયકો ભંગ કરત કોઉ જબહી, તાપર દ્વેષ બઢત હે તબહી ।
તાતે રાગ દ્વેષ રિપુ ભારી, જ્ઞાનનિષ્ઠકું અતિ દુઃખકારી ॥
કર્મ ઇંદ્રિ વશ્ય કરીકેં કોઇ, આતમજ્ઞાનકું સાધત જોઇ ।
સો જોગી ઢિગ રિપુ દુઃખદાઇ, રાગ રુ દ્વેષ વસત ઉર આઇ ॥
દોહા - નિજ વશ્ય કરત હે જોગિકું, રાગ દ્વેષ બલવાન ।
અપને કાજમેં જોરિકેં, ટારત મુનિકો ધ્યાન ॥
યા કારન અતિ દુષ્ટ લખી, તાકે વશ નહી હોત ।

INDEX

શત્રુ જાનિ મુનિ સબહી વિધિ, સાવધાન રહે બોત ॥૩૪॥

ચોપાઇ

તાતે વાસનાજુત નર જેહા, સુખસેં હોત તેહી સુખપ્રદ એહા ।
કર્મજોગ સોઈ સ્વધર્મરૂપા, ગુણસેં રહિત હું પરમ અનૂપા ॥
માન રહિત હોય સાધત સોઈ, તાતે પરમ સુખદાયક હોઈ ।
જ્ઞાનજોગ પરધર્મ હે જેહૂં, કછુક કાલ આરંભ્યો તેહૂં ॥
તદપિ માન બાઢત ઉરમાંહી, તાતે જ્ઞાનજોગ શુભ નાંહી ।
કર્મજોગ મહી રહે નર જેહી, એક જન્મ ફલ લહ્યો ન તેહી ॥
તનહુ તજે તેહિ અતિ આનંદા, લગત ન કોઉ વિઘનકો ફંદા ।
જ્ઞાનજોગ પરધર્મ હે જોઉ, માન બઢાવત ભયપ્રદ સોઉ ॥૩૫॥

"અર્જુન ઉવાચ"

દોહા - સુનહું શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિ, મો મન સંશય એહૂં ।
જ્ઞાનજોગ હિત જતનમહી, વિઘન હેતુ કહો તેહૂં ॥
આપન ઈચ્છત વિષયકું, તદપિ પ્રેરત જોય ।
વિષય ભોગ અતિ પાપમય, જાનિ કયું ભુલત સોય ॥
બલસેં જોડત એહિ વિધ, પરત વિષયકે ફંદ ।
યાકો પ્રેરક કોન હે, કહો પ્રભુ આનંદકંદ ॥૩૬॥

ચોપાઇ

"શ્રીભગવાનુવાચ"

કહે શ્રીકૃષ્ણ સુનુ અર્જુન બાતા, યાકો ઉત્તર કહહું સાક્ષાતા ।
જ્ઞાનજોગ આરંભત જેહા, તદપિ સવાસનિક જોગી તેહા ॥
તિનકું રજોગુણકો સુત ભારી, કામશત્રુ અતિશેં દુઃખકારી ।
પંચ વિષય શબ્દાદિક જોઈ, તિનકે અશનસેં[1] ત્રપત[2] ન હોઈ ॥
પૂર્વ વાસનાસેં ભયો એહું, જ્ઞાનજોગીકું પિડત તેહૂં ।
બલસેં વિષયનમેં તેહિ જોડે, વિષયવિકારકો રાહ ન છોડે ॥
અપનો ધાયા હોન ન પાવે, તબહિ સો કામ ક્રોધ હોય જાવે ।
કામ સો ક્રોધરૂપ ભયો જબહિ, મહાપાપરત હોવત તબહિ ॥

૧ - ભોગવવાથી, ૨ - સંતુષ્ટ

दोहा - ज्ञान जोगीकुं क्रोध सो, हिंसादिक अघबाहि ।
नहि करनेके कर्म सो, सबहि करावत ताहि ॥
सोरठा - એહિ વિધ રજસુત કામ, તુમ જાનો તેહિ પરમ રિપુ ।
અતિબડ પાપકો ધામ, મદન મહાદુઃખમૂલ નિત ॥૩૭॥

चोपाइ

ધૂમસેં અનલ જ્યું આવૃત હોઈ, મુકુરકું મલ દંઢ આવરણ સોઈ ।
ગરભકું ઉલ્બકો આવરણ જૈસા, જ્ઞાનકો આવરણ કામ હે તૈસા ॥૩૮॥

જેહિ વિધ જ્ઞાનકું આવૃત એહા, અર્જુન તોય કહું અબ તેહા ।
આત્મસંબંધી જ્ઞાન હે જોઈ, જ્ઞાનજોગીકું સુખપ્રદ સોઈ ॥
તૃપ્ત ન હોત અનલસમ ભારી, મુનિકું કામરિપુ અતિ દુઃખકારી ।
વિષયમેં મુનિકું મોહ બઢાવે, જ્ઞાનકું ઢાંકિ રહ્યો દુઃખદાઈ ॥૩૯॥

દશ ઇંદ્રિય મન બુદ્ધિ જેહું, કામકે સદન કહાવત તેહૂં ।
ઈન કરી કામ કઠીન રિપુ જોઉ, વસત સવાસનિક મુનિ ઉર સોઉ ॥
दोहा - જ્ઞાનકું ઢાંકત કામરિપુ, મુનિ મન મોહ બઢાય ।
આત્મસ્વરૂપસેં વિમુખ કર, વિષયમેં દેત લગાય ॥૪૦॥

चोपाइ

સુનહુ ભરત કુલ શ્રેષ્ઠ ઉદારા, જિનમહી ઇંદ્રિ વિષય સંઘારા ।
એસે જ્ઞાનજોગમહી જેહું, વર્તત તિનકું કામરિપુ તેહૂં ॥
વિષયમેં પ્રીતિ જુક્ત કરે તેહી, જ્ઞાનસેં વિમુખ કરતહે તેહી ।
તાતે ઇંદ્રિવિષય જિનમાંહી સબહી પ્રવર્તત ચિંતા નાંહી ॥
એહિ વિધ કર્મજોગ સુખકારી, તામેં ઇંદ્રિગણ ધરી અવિકારી ।
જ્ઞાન વિજ્ઞાન નાશ કર જેહા, પાપી કામરિપુ મારહું તેહા ॥૪૧॥

જ્ઞાનવિરોધિ કહાવત જોઈ, તિનમેં પ્રધાન ઇંદ્રિગણ સોઈ
ઇંદ્રિ વિષયમહિ વર્તત જબહું, આત્મજ્ઞાન નહી હોવત તેહું ॥
दोहा - ઇંદ્રિનસું પર મન કહ્યો, જ્ઞાનવિરોધિ સોય ।
ઇંદ્રિય જિતે મન બિના, આત્મજ્ઞાન નહી હોય ॥

૧ અઘબાહિ - પાપ કરાવનાર

ચોપાઇ

મનહુંસે પર બુદ્ધિ હિ જાનો, જ્ઞાનવિરોધિ પ્રબલ પ્રમાનો ।
મનમેં વિષયસુખ આશ ન હોઇ, બુદ્ધિ વિષે વર્તત હે સોઇ ॥
આત્મસ્વરૂપ વિષે દંઢ જ્ઞાના, તબ લગિ હોવત નાંહી સુજાના ।
બુદ્ધિ પ્રજંત કહાવત જેહું, વિષયસેં અતિ વિરક્ત ભયે તેહું ॥
ઈચ્છામય રજકો સુત જેહા, ઐસો કામ કહાવત તેહા ।
જબ લગિ ઉરમહિ તાસ નિવાસા, કરત ઇંદ્રિગણ સબહિ પ્રકાશા ॥
ઇંદ્રિ વિષય મહી અતિ પ્રવર્તાઇ, આત્મજ્ઞાનકું રોકત જાઇ ।
તાતેં કામ કુમતિપ્રદ જેહિ, બુદ્ધિહુંસેં પર વર્તત તેહિ ॥૪૨॥

દોહા - યું બુદ્ધિસેં અધિક પર, જ્ઞાનવિરોધી કામ ।
સબહી ભાતિ તેહી શત્રુ લખી, દૂર કરો દુઃખધામ ।
કર્મજોગમહી રાખિકેં, મનકું બુદ્ધિ કરી ધીર ।
કુટિલ પ્રબલ રિપુ કામકું, નાશ કરહું રણધીર ॥૪૩॥

સોરઠા - જોલું રહત ઉર કામ, તોલું એકાંતિક ભક્ત નાંહિ ।
મુક્તાનંદકો શ્યામ, તાતેં કામ જિતન કહત ॥૪૪॥

ઈતિ શ્રીભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત - ભગવદ્‌ગીતાટીકાયાં
કર્મયોગો નામ તૃતીયોઅધ્યાયઃ ॥૩॥

અધ્યાય-૪

ચોપાઇ

તૃતીય અધ્યાયમેં બરને એહા, વાસના જુક્ત મુમુક્ષુ જેહા ।
જ્ઞાનજોગમહી તેહી તતકાલા, હોવત નહિ અધિકાર વિશાલા ॥
તાતેં કર્મજોગ શુભ જેહું, શ્રદ્ધાજુક્ત હોય કરના તેહું ।
જ્ઞાનજોગ અધિકારી જોઇ, તિનહિકું કર્મજોગ શુભ સોઇ ॥
શ્રેષ્ઠ પુરુષ હોવત હે જેહિ, અતિ વિશેષ અધિકારી તેહી ।
તિનકું કર્મજોગ સુખરૂપા, એહિવિધ બરન્યો પરમ અનૂપા ॥

અબ ચોથે અધ્યાયમેં તાતા, કર્મજોગ બરનું સાક્ષાતા ।
સબહી લોક ઉદ્ધારણ કાજા, મનુ આદિકકો બરનું સમાજા ॥
દોહા - મનુ આદિક મહાનૃપતિકું, કર્મજોગ અધિકાર ।
કર્મજોગ સો હોત હે, જ્ઞાનજોગ આકાર ॥

ચોપાઇ

કર્મજોગકો રૂપ હે એકા, કર્મજોગકે ભેદ અનેકા ।
કર્મજોગમહિ જ્ઞાન પ્રધાના, સો અબ બરનું પરમ સુજાના ॥
સો પ્રસંગસેં પ્રભુ અવતારા, કહી હું જથારથ પરમ ઉદારા ।
એહિ વિધિ ગ્રંથ અનુક્રમ જોઇ, પ્રભુ પારથ સો બરનત સોઇ ॥

"શ્રીભગવાનુવાચ"

કહે શ્રીકૃષ્ણ સુનુ અર્જુન બાતા, યહ જો જોગ બરન્યો સાક્ષાતા ।
કેવલ જુદ્ધમહી કરન ઉત્સાહા, અબહી કહત યું નહી નિરવાહા ॥
સબહી લોક ઉદ્ધારન એહા, જુદ્ધ હિત જુક્તિ ન જાનહું તેહા ।
મનવંતર આદિ મહી એહૂં, સબ ક્ષત્રિનકો બીજસમ જેહૂં ॥

દોહા - એસે આદિત્યકું કહ્યો, જોગ પ્રથમ હમ એહૂં ।
સૂરજ નિજસુતકો કહ્યો, કર્મજોગ શુભ તેહૂં ॥
રવિસુત વૈવસ્વત મનુ, નિજસુત પાત્ર પ્રમાની ।
ઇક્ષ્વાકું નૃપકું કહ્યો, કર્મજોગ સુખદાની ॥૧॥

ચોપાઇ

એહિવિધ સંપ્રદાય કરી એહા, પરંપરા પ્રાપત ભયો જેહા ।
એસો જોગ અલૌકિક જેહૂં, પ્રથમ નૃપતિ તિન જાન્યો તેહૂં ॥
હે અર્જુન બહુ કાલસેં એહી, શ્રોતાકિ બુદ્ધિમંદસેં તેહી ।
નષ્ટપ્રાય ભયો જોગ અનૂપા, કોહુ ન જાનત તાકો રૂપા ॥૨॥

સો યહ જોગ પુરાતન જોઉ, જ્યુંહિ ત્યુંહિ જથારથ સોઉ ।
તુમ દૃઢ ભક્ત સખા મોય પ્યારા, તાતે કહ્યો યહ જોગ ઉદારા ॥
મો વિન અન્ય જાનત નહિ કોઇ, કહનહુ સમર્થ ઓર ન હોઇ ।

તાહિતે ઉપનિષદ કહ્યો જોઈ, ઉત્તમ રહસ્ય જોગ હે સોઈ ॥૩॥

"અર્જુન ઉવાચ"

દોહા - અબહિ એહિ પ્રસંગમેં, જો હરિકે અવતાર ।
તાસ જથારથ જ્ઞાન હિત, પુછત ભયેઉ ઉદાર ॥

ચોપાઇ

કાલ સંખ્યા કરીકે બહુનામી, જનમ તુમાર અબહિ ભયો સ્વામી ।
મોર જનમ સમ તવ અવતારા, વરષ ગિનત સમ હોત ઉદારા ॥
વિવસ્વત સૂરજ હે જેહા, કાલ સંખ્યા તેહિ જન્મકિ એહા ।
અઠાઈસ ચોકડી કાલા, તાસ જન્મ ભયે ગએઉ વિશાલા ॥
તુમહિ કહ્યો સૂરજકું જોઈ, એહિવિધ અબહિ કહત હો મોઈ ।
સો મેં જથારથ એહિવિધિ જાનું, કેહિવિધિ તાકો હોત પ્રમાનું ॥
સમર્થ પૂર્વ જન્મ જેહૂં, ઓર જન્મમહી જાનત તેહૂં ।
એહિવિધિ કહે લેસ ભ્રમ નાંહી, કહત હો તુમ યહ જન્મકે માંહી ॥

છંદ હરિગીત - એહિ જન્મ કરિ કહ્યો જોગ રવિકું કહત પ્રભુ તુમ બાત જૂં,
યહ પૂર્વ ભવકિ બાત સો મેં સમઝુ કિમું સાક્ષાત જૂં ।
અર્જુન ન જાનત કૃષ્ણકું ભગવાન યું નહી બાત હે,
જાનત હે પૂરનબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ સોઈ સાક્ષાત હે ॥
સબ જાન સોઈ અજાન સમ પૂછત સો કારણ એહ જૂં,
સર્વજ્ઞ સત્યસંકલ્પ પૂરનકામ ક્યું તવ દેહ જૂં ।
સર્વેશ યું તુમ સબકે કારન તવ જનમ જબ હોય જૂં,
કિધુ સુર મનુષ્યસમ કર્મ કરીકે પ્રગટ હોત હે સોય જૂં ॥
કિધું ઇંદ્રજાલ જ્યું અધિક મિથ્યા સત્યસમ સોઈ ભાસહી,
કિધું સત્ય હે તવ જનમ તબ કેહિભાતિ રૂપ પ્રકાશહી ।
સો દેહ હોત હે કાયકો કે હેતુ દેહ સો ધરત હો,
કહો કોન કાલમેં જનમ હોત હે કવન કારજ કરત હો ॥

દોહા - કોનકે અર્થે જનમ સો, હોત હે સબ સુખધામ ।
એહિવિધિ પુછો પ્રશ્ન જબ, બોલેઉ સુંદર શ્યામ ॥૪॥

चोपाइ

"श्रीभगवानुवाच"

कहे श्रीकृष्ण सुनु अनघ उदारा, मोर जनम भये अनंत अपारा ।
त्युं तव जन्म अनंत भये जेहू, तव मम जन्म जानुं में तेहुं ॥
अर्जुन तुम नही जानत तेहा, ताते तोय रहत संदेहा ।
एहि श्लोक करी कृष्ण मुरारी, कही निज जन्म सत्यता भारी ॥५॥

द्वितीय श्लोक करी प्रभु सुखदाई, निज अवतारके भेद बताई ।
त्युं निज देह जथारथ रूपा, जन्महेतु तिमि कहत अनूपा ॥
अव्यक्त सर्वेश्वर जोउ, ईन आदिक निज सामर्थ्य सोउ ।
तिनको त्याग लेश नही कीना, निजस्वभाव करी तन धरी लिना ॥

दोहा - युं निजरूप समेत में, निजईच्छा करी तात ।
प्रगट होतहुं सुखसदन, जानी लेहु तुम बात ॥६॥

चोपाइ

अब एहि श्लोकसें जन्मको काला, कहत कृपा करी दीन दयाला ।
सुनु अर्जुन मम जन्म हे जोई, कालको नेम ताहि नही कोई ॥
वरण रुं आश्रमके धर्म जेहा, श्रुतिप्रतिपादित सुखप्रद तेहा ।
धर्म ग्लानि पावत हे जबहि, अधर्म उदय होत हे सबहि ॥
तब तब निज ईच्छा उर धारी, जन्म ग्रहण करुं जनसुखकारी ।
जब जब जन्म धरुं जगमांही, कृत त्रेतादि नियम कछुं नांही ॥७॥

अब निज जन्म प्रयोजन जेही, कृष्ण कृपानिधि बरनत तेही ।
अति कृपालु द्रोहादिक त्यागा, ईन लक्षणसें जुक्त बडभागा ॥
छंद हरिगीत - बडभागी मुनि दृढ धर्मजुत मम दर्श बिन दुःख पावही,
क्षणमात्र काल सो सहस्र जुग सम दर्श बिन बढी जावही ।
सो संतको रक्षण दर्श करी करुं तेही हित धारीके,
भयो क्षीण देवको धर्म तेही स्थापनको अर्थ विचारिके ॥

दोहा - देव मनुष्य आदिकमही, जुग जुग धरुं अवतार ।

INDEX

સત્ય જુગ ત્રેતા આદિકો, નાંહી રખું નિરધાર ॥
એહિ વિધિ રક્ષા સંતકિ, કરું દુષ્ટકો નાશ ।
ધર્મકો સ્થાપન કરન હિત,મમ તનુ હોત પ્રકાશ ॥૮॥

ચોપાઇ

એહિ વિધિ શુભ ગુણ ભંડારા, સો ગુણ કબહુ ન મિટત હમારા ।
સર્વેશ્વર સર્વજ્ઞ ઉદારા, સત્યસંકલ્પ આદિ નહી પારા ॥
સબ કલ્યાણકારી ગુણ જેહું, મમ સ્વરૂપમહી રહે નિત્ય તેહૂ ।
મમ સંતનકે રક્ષણ કાજા, જન્મ ધરું સબ લિયે સમાજા ॥
સંતકું ગાન કરત હિત એહા, દિવ્ય કર્મ કરું જુગ જુગ જેહા ।
સો મમ જન્મ કર્મ હે જોઈ, અધિક અમાયિક જાનત સોઈ ॥
જન્મ કર્મ મમ જેહિ તન જાને, સો તન ત્યાગીકે પરમ સયાને ।
હે અર્જુન ફિર જનમ ન પાવે, મોહિ મિલે મમ ધામમેં આવે ॥૯॥

દોહા - ગયે હે રાગ ભય ક્રોધ જેહી, મોમહી ચિત્ત અખંડ ।
મમ આશ્રિત મુનિ ધીર ઉર, રહત ન પિંડ બ્રહ્મંડ ॥

ચોપાઇ

જન્માદિક મમ દિવ્ય અનંતા, જાનિ પવિત્ર ભયેઉ બુદ્ધિવંતા ।
ભયે હે પુનિત જ્ઞાન તપ જોઉ, પ્રેમભક્તિ મમ પાવત સોઉ ॥૧૦॥

હે કુંતીસુત સુનુ મમ બાતા, જો મમ શરણ આયે સાક્ષાતા ।
જેહિ વિધિ મનુષ્ય ભજત મોય એહી, તેહિ વિધિ સદા ભજું મેં તેહિ ॥
શરણાગત ઉર ઈચ્છા જેહા, તેહિ વિધિ દર્શ દેહુ કરી નેહા ।
અબ ઈહા બોતકે કહા હોઈ, મમ સ્વભાવ અનુભવ ચહે સોઈ ॥
એસે સબહિ મનુષ્ય હે જેહું, સબ પર નારાયણ મેં તેહૂં ।
સો મેં મમ સ્વભાવહે જેતા, મન બાનિકું અગોચર તેતા ॥

દોહા - યું મમ મૂરતિ સ્વભાવ જુત, ભક્તકું અગમ ન હોય ।
ચક્ષુ આદિક સબ ઇંદ્રિકું, સબવિધિ પ્રગટ હે સોય ॥૧૧॥

---

૧ - શાણા

चोपाइ

अब प्रसंग प्रापत भई जेहुं, बात समापत किनि तेहूं ।
कर्म जोग बरन्यो हे जेहा, ज्ञानाकार कहन हित तेहा ॥
एसो कर्मजोग अधिकारी, अति दुर्लभ लियो हे विचारी ।
कर्मनिके फल ईच्छत जोई, ईंद्रादिकही आराधत सोई ॥
ईंद्रादिकको आतम जोउ, में सब जज्ञको भुक्ता सोउ ।
फल ईच्छा बिन जजत न सोई, करत सकाम कर्म दुःखि होई ॥
मनुष्य सबहि यह लोकमें जेउ, अन्न पशु पुत्रादिक चहे तेउ ।
ईंद्रादिकही सेवे सो जबहि, पुत्रादिक सद्य फल लहत हे तबहि ॥
दोहा - तातें फल हित जजत हे, ईंद्रादिक सुरवृंद ।
अधिक सकामी अल्पमति, मोहि न मानत मंद ॥१२॥

चोपाइ

अब हरि भजनरूप कर्म जोई, तास विरोधि पातक सोई ।
पापके नाश करन हित जेहा, कहत हे कृष्ण कृपानिधि तेहा ॥
हे अर्जुन चहुं वर्ण हे जेहूं, जगमही मुख्य कहावत तेहूं ।
ब्रह्मा आदिक कीटप्रजंता, सब जग गिनत न आवत अंता ॥
सत्त्वादिक विभाग करी जेही, गुण अनुसार भयेहे तेहि ।
ब्राह्मणादिक चहु वर्ण उदारा, शम दमादि तेहि कर्मप्रकारा ॥
गुण अरु कर्म विभागसें जेउ, अति विभाग जुत वर्तत तेउं ।
में जग उत्पत्ति स्थितिलयकारी, तदपि अकर्ता में अविकारी ॥
दोहा - में सब कारन सबहि पर, सब जग मम आधार ।
महिमा क्षीण न होत मम, मोय जानो करतार ॥१३॥

चोपाइ

तातें विचित्र जगत रचुं जेहा, मोकुं बंधन करत न तेहा ।
देव मनुष्यादिक जग जेहूं, विविध भाति कर्ता कर्म तेहूं ॥
जेसे कर्म किये जेही जेहा, तेसें देह दिये तेही तेहा ।
करत हे कर्म जीव जोई, ताको फल पावत हे सोई ॥

મોય કર્મફલ ઈચ્છા નાંહી, નિજાનંદ પૂરણ મનમાંહી ।
એહિવિધિ જગ કરતા મેં તેહા, અધિક અકર્તા જાનત જેહા ॥
કર્મકે આરંભમેં સોઈ પ્રાનિ, રહે નિર્લેપ મોય પહિચાનિ ।
કર્મસેં બંધન હોત ન લેશા, મુક્ત હોત મેરે ઉપદેશા ॥૧૪॥

દોહા - એહિવિધિ મોકું જાનિકે, પાપ ભયે સબ નાશ ।
પૂર્વ મુમુક્ષુ સબહી યું, કિને કર્મ પ્રકાશ ॥

ચોપાઇ

જાનિ અલિપ્ત કરતા સોઈ, કર્મ કરો તુમ તતપર હોઈ ।
જ્ઞાનસેં પાપ રહિત તુમ જેહુ, મનુ આદિક કિયે કર્મ હે તેહૂં ॥
વિવસ્વત મનુ આદિ ઉદારા, કિયે હે પુરાતન કર્મ અપારા ।
તાતેં પુરાતન કર્મ હે જેહી, તુમ તતપર હોય કરના તેહી ॥૧૫॥

અબ બરનેંગે કર્મ વિચારી, તાસ સ્વરૂપ અગમ અતિ ભારી ।
કરને જોગ્ય કર્મ હે જેહા, કવન રૂપ તેહિ યહ સંદેહા ॥
કર્મમેં જ્ઞાન સો અકર્મરૂપા, તાકો રૂપ સો કવન અનૂપા ।
કર્મ અકર્મ જ્ઞાન હે જોઉ, કવિ ગુન પંડિત લખત ન કોઉ ॥
દોહા - અંતરગત જેહિ જ્ઞાન હે, એસો કર્મ હે જોય ।
સો કર્મનિકે રૂપકું, બરનિ સુનાઉ તોય ॥
જેહિ કર્મનિકું જાનિકે, ટરત જગત જંજાલ ।
અશુભરૂપ સંસારસેં, હોઈ હો મુક્ત તતકાલ ॥૧૬॥

ચોપાઇ

મોક્ષકે સાધનરૂપ જો કર્મા, તિનહિમેં જાનન જોગ્ય હે મર્મા ।
વિકર્મ દ્રવ્ય સામગ્રી જેહૂં, નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મનિ હિત તેહૂં ॥
સો વિકર્મ હે વિવિધ પ્રકારા, તિનમહી જાનન જોગ્ય અપારા ।
જ્ઞાન સોઈ અકર્મકો રૂપા, તિનમહી જાનન જોગ્ય અનૂપા ॥
એહિવિધિ પરમ મુમુક્ષુ તેહી, કરને જોગ્ય કર્મ હે જેહી ।
યું કર્મનકી ગહન ગતિ જેહા, દુઃખ કરી જાનન જોગ્ય હે તેહા ॥૧૭॥

કર્મમેં અકર્મ દેખત જોઈ, તાકો ભેદ બતાઉ તોઈ ।
હરિ આરાધન કર્મ હે જેઉ, તિનમહી જ્ઞાનકું દેખત તેઉ ॥
છંદ હરિગીત - દેખત સોઈ કર્મમેં જ્ઞાનકું અકર્મ જ્ઞાન કહાવહીં,
અકર્મ આત્મજ્ઞાન તિનમહી કર્મજોગ લગાવહીં ।
સાક્ષાત આતમ રૂપકો ભયો તદપિ હરિગુન ગાત હે,
હરિભજન સુમરન અવશ્ય કરનો એહિ કર્મ સાક્ષાત હે ॥
તેહિ બિન ન શોભત જ્ઞાન યું દેખત સોઈ બુદ્ધિવંત હે,
સબ મનુષ્યમહી સો મોક્ષ સાધન જોગ્ય શુભમતિ સંત હે ।
સબ શુભ કર્મકો સોઈ કરતા સુજ્ઞ વિકર્મમેં સહી,
સબ ફલકી ઈચ્છા ત્યાગીકે એક મોક્ષ ઈચ્છા દૃઢ રહી ॥
દોહા - ફલ ઈચ્છા બિન કર્મમેં, અચલ બુદ્ધિ ભઈ જાસ ।
સો સાધકકે ઉર વિષે, હોત હે જ્ઞાન પ્રકાશ ॥૧૮॥

ચોપાઇ

અર્જુન તુમ યું કહી હો બાતા, કર્મમેં જ્ઞાન કહા સાક્ષાતા ।
યાકો ઉત્તર તોય સુનાઉં, તવ મન સબ સંદેહ મિટાઉં ॥
જો મુમુક્ષુકે આરંભ એહું, દ્રવ્યસંચય આદિક સબ તેહૂં ।
લૌકિક વૈદિક કર્મ અપારા, ફલ ઈચ્છા બિન કરહિ સો સારા ।
એહિ વિધિ કર્મ કરત હે જેહા, આતમદર્શી કહાવત તેહા ।
આતમજ્ઞાન અનલ અઘ જારે, તેહિ પંડિત કહે મુનિ મતવારે ॥૧૯॥

કર્મ રુ કર્મકે ફલ હે જેહી, કરનેકો અભિમાન હે તેહી ।
કર્મકી અભિલાષા હે જોઈ, સબ તજિ નિત્ય ત્રપત મુનિ સોઈ ॥
દોહા - આત્મસ્વરૂપમેં તૃપ્ત નિત, દેહાદિકસેં ઉદાસ ।
એહિવિધિ કરત હે કર્મકું, સો તેહી જ્ઞાન અભ્યાસ ॥
સોરઠા - એહિવિધિ કરત હે કર્મ, સો કરતા કછું નહી કરત ।
એહિ અલૌકિક મર્મ, કર્મ સો જ્ઞાન અભ્યાસ સમ ॥૨૦॥

ચોપાઇ

કર્મકો રૂપ જ્ઞાનસમ જેહું, ફિર ઈહાં બરનિ સુનાઉ તેહૂં ।

ફલ ઇચ્છા તજિ વર્તત જેહા, નિમજુક્ત મન કીનો તેહા ॥
સબહી વસ્તુમહી મમતા જેતી, સમઝી વિચારી તજી હે તેતી ।
તનનિર્વાહ માત્ર જ્યું હોઇ, તિતનો કર્મ કરત હે સોઇ ॥
તિન કરી નહી પાવત સંસારા, જ્ઞાનનિષ્ઠ કર્મ ઉદારા ।
કર્મજોગ કરીકે શુભ અંગા, આતમદર્શન કરત અભંગા ॥૨૧॥

હરિ ઇચ્છા પ્રાપત ભયો જેતા, અન્ન વસ્ત્રાદિક પાયકે તેતા ।
તેહી સંતુષ્ટ રહત મનમાંહી, શીત ઉષ્ણ સુખ દુઃખ ભય નાંહી ॥
દોહા - સુખ દુઃખકે કારન સદા, નિજ કર્મનકું જાની ।
મત્સર તેહી કારન તજ્યો, તાતેં રહત નિર્માની ॥
જુદ્ધાદિક કર્મનિ વિષે, જય રુ પરાજય જેહૂ ।
તિનમહી સમ વર્તત સદા, કર્મસેં લિપ્ત ન તેહૂં ॥૨૨॥

ચોપાઇ

આત્મજ્ઞાનમેં મન રહ્યો જબહી, તાતે અનાતમ ત્યાગ્યો સબહિ ।
ત્યાગી સબહિ સુખસાજકો સંગા, જજત હે જજ્ઞસેં વિષ્ણુ અભંગા ॥
અથવા પંચજજ્ઞ હિત જોઉ, કર્મ કરત નિત્ય તતપર સોઉ ।
તાહિકે બંધનહેતુ જેહા, પૂર્વકર્મ સબ નાશત તેહા ॥૨૩॥

અબ સબ કર્મ કહાવત જેહૂં, બ્રહ્મરૂપ કરી કહત હે તેહૂં ।
ઘૃત જવાદિ જેહિ અરપણ હોઇ, સ્રુક સ્રુવાદિક અર્પણ સોઇ ॥
પ્રકૃતિ બ્રહ્મકો કારજ એહું, તાતેં બ્રહ્મરૂપ હે તેહું ઘૃત જવાદિ
હવિ બ્રહ્મહિ જાનો, સબવિધિ બ્રહ્મ પ્રમાનો ॥
દોહા - હોમનહાર સો બ્રહ્મ હે, યું બ્રહ્મમય સબ સાજ ।
બ્રહ્મ અનલમહી બ્રહ્મહવિ, અરપે બ્રહ્મ નિજ કાજ ॥
એહિવિધ કર્મમેં બ્રહ્મ સબ, ધરત હે તતપર હોય ।
બ્રહ્મરૂપ શુભ કર્મકો, કરનહાર હે સોય ॥
સોરઠા - બ્રહ્મસમાધિ સોય, બ્રહ્મરૂપ કર્મનિ કરત ।
એસો સાધક જોય, બ્રહ્મ પ્રાપ્તિકે જોગ્ય નિત ॥૨૪॥

ચોપાઇ

યું કર્મનકો જ્ઞાનસ્વરૂપા, પ્રતિપાદન કિયો પરમ અનૂપા ।

કર્મજોગકે ભેદ હે જેહૂં, અબ અનુક્રમસેં બરનત તેહૂં ॥
અવર કર્મજોગી જગ જેહા, દેવકો અરચન કરત હે તેહા ।
કોહું કર્મજોગી જગ જેહી, બ્રહ્મરૂપ અગ્નિમેં તેહી ॥
ધૃત આદિક સામગ્રી જોઉ, શર્વાદિકસેં હોમત સોઉ ।
હોમહિમેં નિષ્ઠા દૃઢ ધારે, એહિવિધિ જ્ઞાનસેં કારજ સારે ॥૨૫॥

અવર કર્મજોગી હે જેહૂં, જ્ઞાનઈંદ્રિ શ્રોત્રાદિક તેહૂં ।
શબ્દાદિક સોં ફેરિકે લાવે, સંયમ અનલમેં ધરિ સુખ પાવે ॥
દોહા - અપર કર્મજોગી સબે, શબ્દાદિક હે જેહૂં ।
ઇંદ્રિયરૂપી અગ્નિમેં, હોમ કરત હે તેહૂં ॥
સોરઠા - સબ ઇંદ્રિગણ જેહૂં, નિજનિજ વિષયમેં અતિ ચતુર ।
કરત નિવારણ તેહૂ, તિનકિ જતનમેં નિત્ય રહત ॥૨૬॥

ચોપાઇ

કોહું કર્મજોગી સુવિચારી, જ્ઞાનહિસેં પ્રજ્વલિત ભયો ભારી ।
આતમસંયમ અનલ હે જેહું, ધ્યાન ધારણરૂપી તેહું ॥
તિનમેં ઇંદ્રિકે કર્મ હે જેહા, શબ્દાદિકકું હોમત તેહા ।
તેહિ વિધિ પ્રાણકે કર્મ જોઇ, શ્વાસ ઉચ્છવાસ હે આદિક સોઇ ॥
આતમસંયમ અગ્નિમેં સોઉ, ભસ્મ કરત નહી રાખત કોઉ ।
પ્રાણ ઇંદ્રિકે કર્મ હે જેહી, વિષયસેં જતનસેં ટારત તેહિ ॥૨૭॥

કાહું કર્મજોગી બુદ્ધિવંતા, દ્રવ્યજજ્ઞ કરી જજત અનંતા ।
ન્યાયસેં દ્રવ્ય ઉપાર્જત જેતા, દેવ જજ્ઞમહીં ખરચત તેતા ॥
દોહા - કોહું કર્મજોગી સદા, તપજજ્ઞહી કરે ધીર ।
ચાંદ્રાયણ આદિક વિષે, શ્રદ્ધાજુક્ત ગંભીર ॥

ચોપાઇ

કોહું કર્મજોગી અતિ ધીરા, જોગજજ્ઞ રત વિમલશરીરા ।
પુણ્યરૂપ તીરથ જગ જેહા, તિનમહી રાખત પરમ સનેહા ॥
કોહુ કર્મજોગી ગુનરાશી, વેદ પઢત ઉર ધરી અવિનાશી ।
કોહું કર્મજોગી બુદ્ધિવાના, વેદકે અર્થ પઢત સુજાના ।

કોહું કર્મજોગી અશક્ત હોઇ, જત્નસેં નિજવ્રત રાખત સોઇ ।
જો મુનિવર અતિ દૃઢવ્રત રહહિ, સો શ્રુતિસિદ્ધ પરમ પદ લહહિ ॥૨૮॥

કોહું કર્મજોગી અતિ જ્ઞાની, પ્રાણાયામપરાયણ ધ્યાની ।
સો અપાનમહીં હોમત પ્રાના, પુરક રાખત પરમ સુજાના ॥
દોહા - કોહું અપાનકું પ્રાણમેં, હોમત ધીરજ ધારી ।
યું રેચકકું કરત હે, જોગકી જુગત વિચારી ॥

ચોપાઇ

પ્રાણ અપાન[1] કહાવત જેહા, કોઉ જોગી રુંધત હે તેહા ।
પ્રાણમેં પ્રાણકું હોમત ધીરા, કુંભક[2] કરત હે પરમ ગંભીરા ॥
તીન પ્રકારકે જોગી જેહું, આહારકો નિયમ રખતહે તેહું ।
અલ્પ આહાર સબહિકો ધર્મા, તેહિ બિન જોગકો લહત ન મર્મા ॥૨૯॥

આધે શ્લોકકો અર્થ હે જોઉ, પ્રથમ શ્લોક સંગ કિનો સોઉ ।
દ્રવ્યજજ્ઞ સો લેકર જેહી, પ્રાણાયામ પ્રજંત હે તેહી ॥
કર્મજોગકે ભેદ હે જોઇ, ભિન્ન ભિન્ન બરનિ સુનાએ સોઇ ।
તિનમહીં પ્રવર્તે જાનિ હિત જેઉ, સબવિધિ કર્મજોગી હે તેઉ ॥
દોહા - પંચ મહા જજ્ઞાદિક સો, નિત્ય નિમિત્ત શુભ કર્મ ।
તિન કરી જજ્ઞ જો હોત હે, તેહિ જાનત સબ મર્મ ॥
પ્રથમ કહે શુભ જજ્ઞસેં, જેહિ પાતક ભયો નાશ ।
સો સાધકકે ઉરવિષે, હોત હે પરમ પ્રકાશ ॥૩૦॥

ચોપાઇ

જજ્ઞશેષ અમૃત અન્ન જેહા, સોઇ અન્ન કરી જો ધારત દેહા ।
બ્રહ્મ સનાતનકું સોઇ પાવે, કાલકી ઝાલમેં સો નહી આવે ॥
પ્રથમ કહે સબ જજ્ઞ હે જેઉ, તામધ્ય એકહુ કરત ન તેઉ ।
સો અજજ્ઞ અતિ નીચ હે પ્રાની, તાહિ વિલોકત હોવત હાની ॥
નાશવંત તુચ્છ સુખ જામાંહી, એસો મનુષ્યલોક તેહિ નાંહી ।
હે અર્જુન પરલોક હે જોઇ, એસે દુષ્ટકું કહીસે સોઇ ॥૩૧॥

---

૧ અપાન - વાયુ બહાર કાઢવો, ૨ કુંભક - વાયુને શરીરમાં રોકવો

એહિવિધ જજ્ઞ અનેક પ્રકારા, ભયો હે બ્રહ્મમુખસેં વિસ્તારા ।
બ્રહ્મકું મિલનકો સાધન એહા, તામહિં લેશ નહી સંદેહા ॥
દોહા - કર્મજોગકે ભેદ સબ, કર્મસેં ઉપજે જાની ।
નિત્ય નિમિત્ત શુભ કર્મસેં, હોત સકલ દુઃખહાની ॥
એહિવિધિ જાન તુમ, જયું કહે કરો કર્મ ।
છુટી હોય યહ સંસારસેં, એહિ અલૌકિક કર્મ ॥૩૨॥

ચોપાઇ

જ્ઞાન કર્મ મહી રહત હે જબહિ, કર્મકું જ્ઞાનાકાર હે તબહિ ।
ભિંતર રહત જ્ઞાન નિત્ય જામે, એસો કર્મ કહાવત તામેં ।
જ્ઞાનકો અંશ હે અધિક પ્રાધાના, સો બરનત પ્રભુ પરમ સુજાના ।
જ્ઞાનકો આશ્રય કર્મ હે જેહા, તિનમહી દ્રવ્યમય જજ્ઞ હે તેહા ॥
દ્રવ્યજજ્ઞસેં શ્રેષ્ઠ અપારા, જ્ઞાનજજ્ઞ સો સબ શ્રુતિસારા ।
સુનહું કુંતીસુત પરમ પ્રવીના, વૈદિક કર્મ સબહિ અતિ ઝીના ॥
તિનસેં અપર સ્મૃતિ કહે જેહિ, સ્માર્ત કર્મ કહાવત તેહી ।
શ્રુતિ સ્મૃતિ ભાષિત કર્મ જોઇ, જ્ઞાનમેં સબકિ સમાપ્તિ હોઇ ॥
દોહા - સબ સાધન કરીકે વિમલ, પાવને જોગ્ય હે જ્ઞાન ।
જ્ઞાન રહત હે કર્મમેં, જાનહું પરમ સુજાન ॥
તાતે કરત અભ્યાસ જો, જ્ઞાનકું પાવત મોય ।
અનઅભ્યાસી જ્ઞાનકું, કબહું ન પાવત કોય ॥૩૩॥

ચોપાઇ

અર્જુન તોય કહ્યો મે જ્ઞાના, કર્મમેં રહિકે પરમ સુજાના ।
જિન આતમ જાન્યો સાક્ષાતા, સો જ્ઞાનિસેં જ્ઞાન ગ્રહો તાતા ।
નમસ્કાર કરી પ્રશ્ન ઉચ્ચારો, સેવા કરી સબ અંતર ટારો ।
સો જ્ઞાની તબ પ્રશ્ન વિચારી, કહી હે જ્ઞાન મુનિ અતિ હિતકારી ॥૩૪॥

હે પાંડુનંદન સુનુ બાતા, જાનિકે તત્ત્વ જ્ઞાન વિખ્યાતા ।
એહિવિધિ દેહાતમ મતિ જેહા, સોઇ મહામોહ ન પૈહો તેહા ॥
જેહિ જ્ઞાન કરી સબ જગ જોઉ, નિજ આતમમહી દેખિહો સોઉ ।

નિજ આતમ પર આતમ જોઈ, જ્ઞાનદૃષ્ટિ કરી ભેદ ન કોઈ ॥
દોહા - નિજઆતમ દર્શન ભયો, તે સોઈ સબકો રૂપ ।
પ્રાણિમાત્રકે આતમા, દેખિહો પરમ અનૂપ ॥
અધિક શુદ્ધ નિજ આતમા, સબહીકે આતમ જેહૂં ।
સબહિકું મોમહી દેખિ હો, મમ આશ્રિત હે તેહૂં ॥૩૫॥

ચોપાઇ

હે અર્જુન અતિ પાપી જેહા, તિનહિસેં અતિપાપી તુમ તેહા ।
તદપિ પ્રથમ કહ્યો જ્ઞાન હે જોઈ, પાપ ઉદધિકી નૌકા સોઈ ॥
જ્ઞાનરૂપ નૌકાસેં વીરા, પાપ ઉદધિ તરિહો તુમ ધીરા ।
જ્ઞાન નાવકો રાખી આધારા, બિન પ્રયાસ પૈહો ભવપારા ॥૩૬॥

અધિક પ્રબલ અગ્નિ ભયો જેહૂં, કાષ્ટ સમૂહકું જારત તેહૂં ।
આતમજ્ઞાન અનલ ઈમિ ભારી, અર્જુન દેત કર્મ સબ જારી ॥૩૭॥

તાતે જ્ઞાનતુલ્ય જગમાંહી, શુદ્ધ કરન અન્ય સાધન નાંહી ।
આતમજ્ઞાન પાપ કરે નાશા, સો જિમિ હોય સો કહું અભ્યાસા ॥
દોહા - કર્મજોગ નિત્ય કરત જો, જ્ઞાનજોગ્ય જો હોય ।
નિજ આતમમહી કાલ કરી, જ્ઞાનકું પાવત સોય ॥૩૮॥

ચોપાઇ

દે ઉપદેશ બતાયો જ્ઞાના, તિનકિ વૃદ્ધિમહી શ્રદ્ધાવાના ।
સોઈ જ્ઞાનમહી મનકું ધારે, આત્માસેં અન્ય વિષય નિવારે ॥
વિષયસેં ઇંદ્રિ ફેરીકે લાવે, એસો પુરુષ સો જ્ઞાનકું પાવે ।
યું શુભ જ્ઞાન પાય બુદ્ધિવંતા, સદ્ય સો પાવત શાંતિ અનંતા ॥૩૯॥

એહિવિધ જન બતાયો જેહુ, તિન કરી રહિત અજ્ઞ હે તેહૂ ।
કહ્યો જો જ્ઞાન જિમિ બઢત અપારા, સો ઉપાય નહી કરત ગમારા ॥
કહ્યો જો જ્ઞાન તેહિ સંશય ભારી, નાશકું પાવત સોકું વિચારી ।
આત્મજ્ઞાન જથારથ જેહા, તિનમહીં સંશય જુક્ત હે તેહા ॥
દોહા - ધર્મ અર્થ અરુ કામસુખ, તાહી ઈહાં નહી હોય ।
તો અતિ દુર્લભ મોક્ષસુખ, કયું કર પાવત સોય ॥

જેહિ ઉર સંશય જ્ઞાનકો, તાકું નહી સુખલેશ ।
તાતેં ભટકત ભવવિષે, વ્યરથ ભયો ઉપદેશ ॥૪૦॥

ચોપાઇ

કિયો ઉપદેશ જોગ કરી એહી, જ્ઞાનાકાર ભયે કર્મ જેહી ।
આત્મજ્ઞાન પ્રબલ ભયો જબહી, સંશયછેદ ભયે સબ તબહિ ॥
આત્મવંત મનસ્વી જેહુ, સાવધાન વર્તત નર તેહૂ ।
પૂર્વ કર્મ હે દુઃખપ્રદ જોઈ, બંધકે હેતુ ન બાંધત સોઈ ॥૪૧॥

તાતે અનાદિ અવિદ્યા જેહા, તિન કરી સંશય ઉપજત એહા ।
આત્મસંબંધિ સંશય જેઉ, હૃદય કમલમહીં રહત હે તેઉ ॥
જ્ઞાનખડગ હમ કહ્યો ઉદારા, સો સબ સંશય છેદનહારા ।
જ્ઞાનસેં સંશય છેદિકે સબહી, કર્મજોગ આરંભો અબહી ॥
દોહા - હે ભારત હીંમત સહિત, જુદ્ધ કરન હિત તાત ।
વેગસેં ઠાડે[1] હોહું તુમ, માની લેહું સત્ય વાત ॥૪૨॥

કરત ક્રિયા ઈમિ જ્ઞાનજુત[2], તાહી ન લાગત કર્મ ।
મુક્તાનંદ કે નાથ યું, સબહિ બતાયો મર્મ ॥

ઈતિ શ્રીભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિતભગવદ્‌ગીતાટીકાયાં કર્મ
સન્યાસયોગો નામ ચતુર્થો અધ્યાયઃ ॥૪॥

અધ્યાય-૫

ચોપાઇ

ચઉથે અધ્યાયમહી બહુ વારા, કર્મજોગ કહ્યો જ્ઞાન આકારા ।
કર્મજોગકે ભેદ હે જેહૂ, વિવિધ ભાતિ બરને હે તેહૂ ॥
જ્ઞાનકો અંશ કહાવત જોઈ, અતિ પ્રધાન કરી બરન્યો સોઈ ।
અબ પંચમ અધ્યાયમેં એહા, કર્મજોગ અતિ ઉત્તમ તેહા ॥
આત્મપ્રાપ્તિકે સાધનમાંહી, કર્મજોગ અતિ શ્રેષ્ઠ કહાંહી ।
ઉભય ભાતિ સુનિકે યુ બાતા, અર્જુન પુછત ભયે સાક્ષાતા ॥

૧ ઠાડે - તૈયાર, ૨ જ્ઞાન જુત - જ્ઞાન સાથે

અર્જુન ઉવાચ ।

કહે અર્જુન સુનુ કૃષ્ણ ગોસાંઇ, કર્મકો ત્યાગ કહત જિનમાંઇ ।
એસો જ્ઞાનજોગ હે જેહી, પ્રભુ તુમ શ્રેષ્ઠ કહત હો તેહી ॥
દોહા - દ્વિતીય અધ્યાયમેં યું કહ્યો, શુદ્ધ મુમુક્ષુ જોય ।
કર્મજોગ કરે પ્રથમ જબ, તબ અંતર શુદ્ધ હોય ॥

ચોપાઇ

અન્તઃકરણ શુદ્ધ હોવત જબહી, જ્ઞાનજોગકું સાધિકે તબહી ।
આતમદર્શન એહિવિધ હોઇ, યું તુમ કહ્યો સુન્યો હમ સોઇ ॥
તિસરો ચોથો અધ્યાય જેહૂં, પુનિ તુમ તિનમહી બરન્યો એહું ।
જ્ઞાનજોગ અધિકારી જેહી, કર્મજોગ અતિ શ્રેષ્ઠ હે તેહી ॥
તાતેં જ્ઞાનજોગહે જેહા, કર્મજોગ તુમ બરન્યો તેહા ।
પ્રભુ તુમ ઉભયમેં શ્રેષ્ઠ જો માનો, સો નિશ્ચે કરી કહો ભ્રમ ભાનો[1] ॥૧॥

શ્રી ભગવાનુવાચ -

કહે શ્રીકૃષ્ણ સુનુ અર્જુન બાની, જ્ઞાનજોગ બરન્યો સુખદાની ।
કર્મજોગ બરન્યો હે જોઇ, દેઢ કલ્યાન કરત હે દોઇ ॥
દોહા - તદપિ ઉભયમેં જ્ઞાનસે, કર્મજોગ બલવાન ।
કર્મજોગ સબ જીવકો, કરત પરમ કલ્યાન ॥૨॥

ચોપાઇ

જ્ઞાનજોગસેં કર્મ ક્યું સારા, યાકો ઉત્તર કહું તોય પ્યારા ।
જો નર કર્મ કરત હે તોઉ, નિત્યસંન્યાસી તુલ્ય હે સોઉ ॥
તૃપ્ત જો આતમ અનુભવમાંહી, તેહિ બિન અન્ય ઇચ્છા ઉર નાંહી ।
આતમ બિન અન્ય વસ્તુ જેહા, રાગ દ્વેષ તેહી કરત ન તેહા ॥
રાગ દ્વેષ આદિક હે જોઇ, સહન કરત અતિ તતપર હોઇ ।
મહાભુજ કર્મજોગ કરી ધીરા, સુખહિસેં બંધન રહિત ગંભીરા ॥૩॥

સાંખ્ય સો જ્ઞાનજોગ સુખકારી, જોગ સો કર્મજોગ અઘહારી ।
ઉભયકું ફલ કરી ન્યારે બખાને, બાલબુદ્ધિ બુધ તાહિ પ્રમાને ॥
દોહા - સાંખ્ય રું જોગકે પૃથક ફલ, કહત જ્યું બાલ અજાન ।

૧. ભ્રમ ટાળો

પંડિત પૃથક ન કહત હે, જાહિ જથારથ જ્ઞાન ॥
સોરઠા - જ્ઞાનજોગ શુભ જોય, કર્મજોગ એ ઉભય મધ્ય ।
એકહુંમેં સ્થિત હોય, ઉભયકો ફલ આતમ લહત ॥૪॥

ચોપાઇ

સાંખ્ય જો જ્ઞાનકિ નિષ્ઠાવાના, આત્મદર્શરૂપી લહત હે સ્થાના ॥
કર્મજોગનિષ્ઠા જુત જેહા, સોઈ સ્થાનક પાવત તેહા ॥
સાંખ્ય રું જોગ કહાવત દોઈ, યું ફલ કરી સમ દેખત જોઈ ।
સોઈ દેખત સોઈ પંડિત જાનો, ઓર સબહિ જડ અંધ પ્રમાનો ॥૫॥

હે અર્જુન સુનુ ઉભયકી બાતા, ઈનમહી યહ વિશેષ સાક્ષાતા ।
જ્ઞાનજોગ સુખકારી જોઉ, કર્મજોગ બિન લહત ન સોઉ ॥
અરું જો જોગ જુક્ત મુનિ ધીરા, આત્મ મનન રત અતિ ગંભીરા ।
સુખહિ સેં કર્મજોગ કરી તેહી, અલ્પ કાલ આતમ લહે તેહી ॥
દોહા - જ્ઞાન જોગજુત કષ્ટ કરી, સાધત આતમ જ્ઞાન ।
બહુત કાલ કરી પાવહિ, આતમદર્શ સુજાન ॥૬॥

ચોપાઇ

જોગ જુક્ત જગમેં નર જોઈ, હરિ આરાધનરૂપ હે સોઈ ।
શુદ્ધ કર્મનિમહી વર્તત તેહા, તાતેં અતિ વિશુદ્ધ મન એહા ॥
અધિક પ્રબલ ઈંદ્રિયગણ જેહી, અતિ વિશેષ કરી જિત્યો તેહી ।
સબહિ ભૂતકો આતમ જેહૂ, સો નિજ આતમ જાનિકે તેહૂ ॥
સો કર્મનકું કરત હે જબહી, દેહમેં આતમભાવ ન તબહી ।
તાતેં અલ્પ કાલ કરી જંતા, આતમદર્શન પાવે અનંતા ॥
તાંતે કર્મજોગ હે જેઉ, સબ સાધનમેં શ્રેષ્ઠ હે તેઉ ।
કર્મજોગ સોઈ જ્ઞાનઉ પાવે, સો મનકે મલ સબહી નસાવે ॥૭॥
દોહા - એહિવિધિ આતમ તત્ત્વકો, જાનનહાર હે જોય ।
ઈંદ્રિ પ્રાણ મન આદિસેં, ભિન્ન રહત હે સોય ॥

ચોપાઇ

જ્ઞાનઈંદ્રિ શ્રોત્રાદિક જેહિ, કર્મઈંદ્રિ વાગાદિક તેહી ।
અન્તઃકરણ રું પ્રાણ હે જેહા, ઈનહિસેં તાસ ક્રિયા કરી તેહા ॥

ઇંદ્રિય આદિક માયિક જેહૂ, નિજનિજ વિષયમેં વર્તત તેહૂ ।
યું નિજ આતમ પૃથક પિછાને, મેં ન કરું કછું મુનિ યું માને ॥૮॥

બ્રહ્મશબ્દ કહ્યો શ્લોકમેં જોઈ, મૂલ પ્રકૃતિપર જાનહું સોઈ ।
મહદ બ્રહ્મ મમ જોનિ જેઉ, કહિ હે શ્રીકૃષ્ણજી આગે તેઉ ॥
એહિ વિધિ મૂલપ્રકૃતિ હે જોઉ, દેહ ઇંદ્રિ આદિક ભઈ સોઉ ।
સો દેહાદિક બ્રહ્મમેં સંતા, સબહી કર્મ અર્પત બુદ્ધિવંતા ॥૯॥

દોહા - ફલકી ઇચ્છા ત્યાગીકે, અધિક અકરતા હોય ।
મેં ન કરું કછું યાહિ વિધિ, કર્મ કરત હે જોય ॥
બંધન હેતુ પાપ કરી, લિપ્ત ન હોવત તેહૂં ।
પદ્મપત્ર જયું જલવિષે, ત્યું મુનિ જગમહિ એહું ॥૧૦॥

ચોપાઇ

દેહ રું[1] મન બુદ્ધિ હે જેહૂ, કેવલ ઇંદ્રિનકો ગણ તેહૂ ।
ઇન સબ કરીકે જોગ હે જેહા, ફલ તજિ કર્મ કરત હે તેહા ॥
કર્મજોગી યું વર્તત જેહી, આત્મશુદ્ધિ હિત કરતહે તેહિ ।
ઉરમેં રહત પૂર્વ અઘ જોઈ, તિનકે નાશ હિત કર્મ હે સોઈ ॥૧૧॥

જુક્ત સો આત્મ બિન અન્ય જોઉ, સો ફલ દેખિ ચલત નહી સોઉ ।
કર્મકે ફલ તજિ કરત હે જેઉ, કેવલ અંતર શુદ્ધિ હિત તેઉ ॥
સો આતમકે અનુભવરૂપા, પરમ શાંતિ ફલ પાવે અનૂપા ।
અતિ અજુક્ત નર હોવહી જેતા, આત્મ બિના અન્ય ફલ ચહે તેતા ॥
દોહા - કરત સકામી કર્મકું, ફલ આસક્તિ જાહી ।
તાહિતે કર્મનિસેં સદા, હોત હે બંધન તાહી ॥૧૨॥

ચોપાઇ

અપને પૂર્વ કર્મ હે જેહા, સો હે મૂલ એસો નિજ દેહા ।
સો તનકો સંબંધ હે એહી, તાતેં કર્મકો કરતા હેહી ॥
તન બિન કર્મ કરત નહીં જંતા, યહ વિવેક જુત સો બુદ્ધિવંતા ।
યું વિવેક જુત મન કરી સોઈ, અપને સબહી કર્મ હે જોઈ ॥
નવદ્વાર પુર દેહ હે એહા, તિનમહી કર્મ ત્યાગીકે તેહા ।

૧ - અને (ઔર હિન્દી)

निजवश ઇંદ્રિનકો ગણ કીના, તન અભિમાન ન કરત પ્રવીના ॥
સો નિજ તનકું કર્મ કરાવે, આપ અકર્તા દુઃખ નહી પાવે ।
સો સુખમેં રહે કર્મ ન કરહી, નાંહી કરાવત યું ઉદ્ધરહી ॥૧૩॥

દોહા - અબ આતમકો રૂપ હે, સહજ સ્વભાવિક જોય ।
સો સબવિધિ સાક્ષાત કરી, બરનિ સુનાઉ તોય ॥

ચોપાઇ

દેવ નરાદિક વપુ કરી જેહી, પ્રકૃતિ સંબંધસેં વર્તત તેહી ।
એસો સબહી લોક કે જેહા, નિજ નિજ જોગ્ય કે કરતા તેહા ॥
નિજ નિજ જોગ્ય કર્મ હે જાકું, કર્મસેં દેવાદિક ફલ તાકું ।
સમર્થ કર્મકે વશ નહી જોઈ, જીવ નહી ઉપજાવત સોઈ ॥
તાતેં સ્વભાવહી કરતા જાનો, ઓર ન કરતા કોહૂ પ્રમાનો ।
વાસના પૂર્વ કર્મકિ જેહૂ, દેવાદિકકી કરતા તેહૂ ॥
કરતા કર્મકો માન રહે જોઉ, તેહિ વિધિ કર્મકે ફલ હે સોઉ ।
યહ તિનુકો જોગ મિલાવે, વાસના સોઈ સ્વભાવ કહાવે ॥૧૪॥

દોહા - નિજસંબંધિ પુત્રાદિકો, પાપ ન ટારત જંત ।
ત્યું શત્રુ કે સુકૃત સુખ, ટારત નાંહી અનંત ॥

ચોપાઇ

તાતે યહ જીવાતમ જેહા, દેવાદિક તનસમ નહી તેહા ।
કાહુકો મિત્ર શત્રુ નહી એહિ, એ સબ કરત વાસના તેહી ॥
એસો શુદ્ધ જીવાતમ જોઈ, તેહી વિપરીત સ્વભાવ ક્યું હોઈ ।
અર્જુન યું તુમ પુછિ હો બાતા, યાકો ઉત્તર દેહું મેં તાતા ।
જ્ઞાનકું આવરણ કરતા જેહું, પૂર્વ કર્મ અજ્ઞાન હે તેહું ।
તિન કરી જ્ઞાન સંકોચકું પાવે, તાહિતે યહ સબ જીવ મુઝાવે ॥૧૫॥

એહિ વિધિ વર્તત જીવ અપારા, તિનમેં પાયે જો વિમલ વિચારા ।
જ્ઞાનકું આવરણ કરત હે જોઉ, કર્મરૂપ અજ્ઞાન હે સોઉ ॥
દોહા - જાહિ જથારથ જ્ઞાનસેં, ભયો અજ્ઞાનકો નાશ ।
તાકે ઉર આદિત્ય સમ, હોત હે જ્ઞાન પ્રકાશ ॥૧૬॥

ચોપાઇ

સો આતમદર્શન હે જેહી, તિનમહી અચલ બુદ્ધિ હે તેહી ।
સો આત્મમહી મન હે જાહી, આતમમહી નિષ્ઠા દૃઢ તાહી ।
આત્મા પરમ અયન હે જાકું, તેહી બિન ઓર ઠોર નહી તાકું ।
એહિવિધિ જ્ઞાન અભ્યાસ વિચારી, ધોઈ ગયે જેહી પાતક ભારી ॥
યું નિષ્પાપ ભયે નર જેહા, આત્મ સ્વરૂપ રહત હે તેહા ।
જન્મમૃત્યુસેં રહિત હે જોઈ, શુદ્ધ આત્મકું પાવત સોઈ ॥૧૭॥

વિદ્યા સો બ્રહ્મવિદ્યા જાનો, વિનય સો અતિ નિર્માન પ્રમાનો ।
સો દોઉ જુક્ત વિપ્ર હે જેહુ, ગૌ ગજ શ્વાન શ્વપચ હે તેહુ ॥
દોહા - ઈન સબમેં સમ દેખહી, પંડિત પરમ સુજાન ।
નિજ આતમકો જાહીકું, ભયો જથારથ જ્ઞાન ॥
સોરઠા - જીવ આત્મા જોય, સત્તારૂપી અધિક સમ ।
બ્રાહ્મણાદિમહી સોય, આત્મદર્શિ સમ લખત ॥૧૮॥

ચોપાઇ

સાધન દશા મધ્ય મુનિ જેહુ, જગકું જિતિ રહ્યો હે તેહુ ।
જિનકું સમદૃષ્ટિ સબમાંહી, ભેદબુદ્ધિ ઉર ઉપજત નાંહી ॥
જો માયાપર શુદ્ધ સ્વરૂપા, દોષરહિત સમ આતમ અનૂપા ।
સો સમ ભાવમેં વર્તત જોઈ, બ્રહ્મમેં અખંડ રહત નર સોઈ ॥૧૯॥

કર્મજોગી એહિવિધ રહે જોઈ, તેહિ સમદર્શ જ્ઞાન જ્યું હોઈ ।
તેહિ વિધ દેત હે શુભ ઉપદેશા, જેહિ સુનિ સંશય રહત ન લેશા ॥
અર્જુન કર્મજોગી હે જેહિ, પૂર્વ કર્મ વાસના કરી તેહિ ।
પ્રિય વસ્તુ પ્રાપત ભઈ જોઉ, તિનમેં હરખ ન પાવત સોઉ ॥
દોહા - અપ્રિય વસ્તુ પાયકે, જેહી ઉદ્વેગ ન હોય ।
સ્થિર આતમમહી બુદ્ધિ જેહી, સાવધાન હે સોય ॥
અસ્થિર દેહ સ્થિર આતમા, એક ન જાનત જેહૂ ।
દેહ રુ આતમ એક કરી, મોહ ન પાવત તેહૂ ॥
સોરઠા - યું ઉપદેશસેં એહુ, બ્રહ્મહિમેં સ્થિર બ્રહ્મવિદ ।
હોત કૃતારથ તેહૂ, જો એહિવિધ અભ્યાસ જુત ॥૨૦॥

चोपाइ

आत्मस्वरूप विना अन्य जेहू, पंच विषय शब्दादिक तेहू ।
तहां नही प्रीति जुक्त मन जाही, आत्मविषे सुख उपजत ताही ॥
सो मायिक अभ्यासकुं त्यागी, ब्रह्म अभ्यास करत बडभागी ।
ब्रह्मके अनुभव जुत सुख जेहा, सोई अचल सुख पावत तेहा ॥२१॥

विषय ईंद्रिको होत संजोगा, तिनसें उपजत बहुविध भोगा ।
सोई भोग दुःखकारण जानो, नाशवंत अति तुच्छ प्रमानो ॥
तातें सुनु कुंतीसुत वीरा, भोगविषे सुख गिनत न धीरा ।
नाशवंत तन जानत जोई, भोगविषे बुध रमत न सोई ॥२२॥

छंद हरिगीत - सोई बुध शरीरकुं तजे पहिले करत साधन धीर जु,
साधन दशामही आतमा अनुभवमें प्रीति गंभीर जु ।
सो पुरुष काम रु क्रोधसें उपज्यो सो वेगकुं सहत हे,
कामादि वेगकुं सहन समर्थ जुक्त तेही बुध कहत हे ॥
दोहा - आतम अनुभव जोग्य सो, सुखी कहावत सोय ।
आतम अनुभव अतुल सुख, देह तजे तेही होय ॥२३॥

चोपाई

जो नर बाह्य विषयसुख त्यागी, आतम अनुभव सुख अनुरागी ।
आतममही आराम हे जाही, आत्मज्ञान अधिक हे ताही ॥
एहिविधि जोगी वर्तत जेहा, ब्रह्मस्वरूप कहावत तेहा ।
ब्रह्मके अनुभव रूप हे जोई, सो सुखकुं पावत मुनि सोई ॥२४॥

शीत रु उष्णादिक दुःख एहु, तिन करी मुक्त भये नर जेहू ।
आत्मस्वरूपमें मन वश्य आनी, अचल नियम जुत महामुनि ज्ञानी ॥
सबही प्राणिको अति हित जेहि, तिनमही अधिक प्रीति जुत तेही ।
आत्मस्वरूपको दर्शन जोउ, तिनमही ततपर वर्तत सोउ ॥
दोहा - आत्मप्राप्ति विरोधी सब, पाप भये जेही नाश ।
ब्रह्मनिर्वाण जो आत्मसुख, सो तेही होत प्रकाश ॥२५॥

चोपाइ

जिनके लक्षण कहे हे बखानी, एसो जोगी परम विज्ञानी ।

તિનકું બ્રહ્મ સુલભ સુખકારી, સો અબ કહત હે અતિ વિસ્તારી ॥
કામ ક્રોધસેં રહિત ઉદારા, કરત સ્વભાવસેં જત્ન અપારા ।
જિતિ લિયે મન ઇંદ્રિ જેહી, આત્મસ્વરૂપકું જાન્યા તેહી ॥
એસે જોગી જગમહી જેહુ, બ્રહ્મકો અનુભવ સુખ લહે તેહુ ।
તિનકું રહત સો સુખમહી વાસા, સો મુનિવર ઉર બ્રહ્મ પ્રકાશા ॥૨૬॥

આત્મસ્વરૂપસેં બાહિર જેહા, પંચ વિષય શબ્દાદિક તેહા ।
બાહ્ય ઇંદ્રિગણકી ગતિ જોઇ, વિષયસેં પિછે ફેરત સોઇ ॥
દોહા - જોગ જોગ્ય આસનવિષે, મુનિ બેઠત સમકાય ।
ભ્રકુટી મધ્ય નિજનાસિકા, તહાં સો દેગ ઠેરાય ।
નાસા ભિંતર ચલત હે, પ્રાન અપાન જો વાય ।
શ્વાસ ઉશ્વાસકું સમ કરત, એહિ વિધિ ધ્યાન લગાય ॥૨૭॥

ચોપાઇ

આત્મદર્શન વિન અન્યસેં જેહા, મન ઇંદ્રિ બુદ્ધિ રોકત તેહા ।
ગયે હે જાસ ભય ઇચ્છા ક્રોધા, એસો જેહી ઉર અચલ પ્રબોધા ॥
મોક્ષકો અચલ પ્રયોજન જાહી, તેહી બિન ઓર ન ઇચ્છા તાહી ।
એહિવિધિ રહત હે મુનિવર જોઇ, સબહી કાલમેં મુક્ત હે સોઇ ॥૨૮॥

જજ્ઞ રું તપકો ભુક્તા જેહૂ, સબહી લોકપતિકો પતિ તેહૂ ।
સબહી લોકકે ઇશ્વર જોઉ, તિનકો અધિક મહેશ્વર સોઉ ॥
યા જગ સબહી પ્રાણીકે વૃંદા, સબકો સુહૃદ હરત ભવફંદા ।
એસો મોય જાનિ સુખકારી, પરમ શાંતિ સોઇ પાવત ભારી ॥૨૯॥

દોહા - યું મેરે દૃઢ જ્ઞાનસેં, હોત સબહી અઘ નાશ ।
પરમ શાંતિકું પાવહી, સોઇ અનન્ય મમ દાસ ॥
મમ સ્વરૂપકો જ્ઞાન જેહી, તાહિ ન બંધન લેશ ।
મુક્તાનંદકે નાથ ઇમિ, દિયો સત્ય ઉપદેશ ॥

ઇતિ શ્રીભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત ભગવદ્‌ગીતાટીકાયાં
સંન્યાસયોગો નામ પંચમો અધ્યાયઃ ॥૫॥

अध्याय - ६

चोपाइ

साधन सामग्री जुत जेहा, कर्मजोग सब विधि कह्यो तेहा ।
ज्ञान रु कर्मजोग करी जेही, सिद्ध होत सुखदायक तेही ॥
आतमकुं अवलोकन रूपा, कहुं अब जोग अभ्यास अनूपा ।
जेही सुनि जोगको विधि हे जेहु, साधक जानि लेत सब तेहु ॥

श्रीभगवानुवाच ।

कहे श्रीकृष्ण सुनु अर्जुन बाता, कर्मके फल स्वर्गादिक ताता ।
तिनकि ईच्छा त्यागीके जोई, करने जोग्य कर्म करे सोई ॥
सो संन्यासी जोगी जानो, ज्ञानजोग जुत ताही प्रमानो ।
कर्मजोग निष्ठाजुत जोउ, आतम अवलोकन रत सोउ ॥
दोहा - साधन आतमदर्शके, ज्ञानजोग अरु कर्म ।
उभयमें निष्ठावान हे, जानि अलौकिक मर्म ॥
जज्ञादिक शुभ कर्म सब, करने जोग्य हे जोई ।
शुभ कर्मनकुं भ्रांतिसें, कबहु न त्यागत सोई ॥
सोरठा - ज्ञानकि निष्ठा जेहु, केवल ताको बल न जेही ।
कर्मजोगरत तेहु, उभयके बल उरमें रखत ॥१॥

चोपाइ

हे पांडुसुत जो मुनि ज्ञानी, लियो हे जथारथ आतम जानी ।
सो जेही ज्ञानजोग कहे धीरा, कर्मजोग सोई जानु प्रवीरा ॥
आत्म अनुसंधानसें जेही, तन अभिमान तज्यो सब तेही ।
तन अभिमान तजि सो संन्यासी, तेहि बिन अन्य सब तन अभ्यासी ॥
तातें प्रथम कहे हे जेहा, कर्मजोगी जानो सब तेहा ।
तिनमही तन अभिमानी जोई, जोगी होन न पावत सोई ॥२॥

जोगी आत्मदर्श चहे जबहु, कर्मजोग तेही कारन तबहु ।
कर्मजोगकुं साधत जेउ, आतम दर्शन पावत तेउ ॥
दोहा - जोगारूढ जो होत हे, अचल समाधि पाय ।
सम तेहि कारन ताहिते, त्यागत अन्य उपाय ॥

સોરઠા - જીવાતમકો જોય, જબ લગિ દર્શન હોત નહી ।
તોલુ કર્મ કરે સોય, તા પિછે સમતા ગ્રહત ॥૩॥

ચોપાઇ

તુમ યું કહો સમાધિ કબ હોઈ, યાકો મર્મ બતાઉ તોઈ ।
જબ યહ કર્મજોગિ હે જેહા, આતમ અનુભવ કરીકે તેહા ॥
પ્રાકૃત પંચ વિષય હે જેહી, પંચ ઈંદ્રિકે કર્મ હે તેહી ।
વિષય ઈંદ્રિસેં અધિક અસંગા, દોઉકે સંગકો ત્યાગ અભંગા ॥
સબહી મનોરથ કિનેઉ ત્યાગા, એસો જોગી અધિક બડભાગા ।
જોગારૂઢ કહત હે જાહી, અચલ સમાધિ પ્રાપ્ત ભઈ તાહી ॥૪॥

વિષયકિ આસક્તિ બિન જેહુ, એસે મન કરીકે નર તેહુ ।
નિજ આતમકો કરત ઉદ્ધારા, જેહિવિધિ છુટત કષ્ટ અપારા ॥
દોહા - વિષયમેં પ્રીતિ બાંધિકે, નિજ જિવાતમ જેહુ ।
તાહિ સંસાર સમુદ્રમેં, બોરીન ડારત તેહું ॥
તાતેં નિજમન મિત્ર હે, મહારિપુ નિજમન સોય ।
મિત્ર શત્રુ સંસારમેં, ઓર ન દુજા કોય ॥૫॥

ચોપાઇ

નિજપ્રતાપ કરી નિજમન જેહા, વિષયસેં ફેરિકે જિતત તેહા ।
સો મન તાહિકો બંધુ હોઈ, વિન જિતે શત્રુ હે સોઈ ॥૬॥

શીત ઉષ્ણ સુખ દુઃખ હે જેહી, માન અરુ અપમાન હે તેહી ।
ઈનમહી નિર્વિકાર મન જેહું, પરમ પ્રશાંત કહાવત તેહુ ॥
તાહિકે મનમહી હોત પ્રકાશા, પરમાતમ તહાં કરત નિવાસા ।
પરમાતમ સો જીવકો રૂપા, નિજસ્વરૂપ કરી રહત અનૂપા ॥
ઈહાં પરમાતમ શબ્દ હે જોઉ, જીવકો રૂપ કહ્યો હે સોઉ ।
જીવહિકો એહિ જાની પ્રસંગા, પરમાતમ સો જીવ શુદ્ધ અંગા ॥૭॥

દોહા - જ્ઞાન જો આત્મસ્વરૂપકો, અનુભવ સો વિજ્ઞાન ।
તિન કરી તૃપ્ત હે જાસ મન, સો મુનિ પરમ સુજાન ॥

चोपाइ

देहादिककी अवस्था जेही, तिनमही कबहुं न वर्तत तेही ।
आत्मस्वरूप रहत नित्य एहा, जित्यो अधिक ईंद्रिगण तेहा ॥
कंचन कीच पाषान समाना, एसो जोगी जुक्त सुजाना ।
आतमदर्शन जोग्य हे सोई, तेही सम साधक ओर न कोई ॥८॥

सुहृद सो सगे संबंधी जेहु, अपनि बरोबर मित्र हे तेहु ।
कोहु निमित्त करी अनरथ चावे, एसो सोई निज शत्रु कहावे ।
उदासीन शुभ अशुभ न करही, उभयके बाद बिच नही परही ।
मध्य सो उभय विवादत जबहि, उभयको हित ईच्छत सो तबहि ॥
दोहा - जन्मसें निजहित वांछहि, बंधु कहावत तेहु ।
धर्मवान सोई साधु हे, अघजुत[1] पापी एहु ॥
ईन सबहीनमें सम मति, रहत निरंतर जोउ ।
आत्मदर्श अभ्याससें, अति विशेष हे सोउ ॥९॥

चोपाइ

सदा रहत एकाकी जेही, जित लियो चित्त अरु मन तेही ।
आत्म अभ्यास बिना अन्य जेहु, तिनमें अपेक्षा रहित हे तेहु ॥
आत्म अभ्यास बिना अन्य जोउ, तिनमें ममता करत न सोउ ।
कहे जो कर्म तहां निष्ठा भारी, एसो जोगी अधिक सुविचारी ॥
दिवस दिवस प्रति करत अभ्यासा, राखत अति एकांतमें वासा ।
जेहि विधि आतमदर्शन होई, त्युं अति जुक्त करत हे सोई ॥१०॥

अधिक पवित्र देशमही एहा, निज आसन स्थिर करत हे तेहा ।
अति ऊंचा अति नीचा नांही, दर्भ मृगचर्म रु वस्त्र बिछाही ॥
दोहा - अन्तःकरणकी शुद्धिकुं, करत हे आसन जेहु ।
तेही प्रकार सब विधि सहित, करीके आसन तेहु ॥११॥

१ - पाप साथे जोडायेल -पापी

ચોપાઇ

સો આસન પર બેઠીકે જેહૂ, મન એકાગ્ર કરત હે તેહૂ ।
ચિત્ત ઇંદ્રિનકિ ક્રિયા સબ જેહી, જિતિકે વિષયસેં ફેરત તેહી ॥
ઐસો જોગી કહાવત જોઇ, નિજબંધન મેટન હિત સોઇ ।
જોગ આતમ દર્શનરૂપા, કરત હે સબ વિધિ પરમ અનૂપા ॥૧૨॥

દેહ રું શિશ કંધરા જોઉ, તિનકું સમાન અચલ કરી સોઉ ।
સ્થિર હોય દશ દિશિ દેખત નાંહી, નિજ નાસાગ્ર દૃષ્ટિ ઠહરાંહી ॥૧૩॥

પરમ પ્રશાંત સદા મન જાહી, રાગાદિક દૂષણ નહી તાંહી ।
ભય શંકા વિન વર્તત જેહા, બ્રહ્મચર્ય વ્રત રાખત તેહા ॥
દોહા - મનકું નિમમેં રાખિકે, ચિત્ત અરપત મોમાંહી ।
સાવધાન મમ જન સદા, મોબિન અન્ય પ્રિય નાંહી ॥
સોરઠા - તાકું મો વિન કોઉ, પરમ પ્રાપ્તિકો ઠામ નહિ ।
મોય ભજત નિત્ય સોઉ, યું જોગી આનંદ જુત ॥૧૪॥

ચોપાઇ

મેં પુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મ જેહુ, આશ્રય કરન જોગ્ય નિત્ય તેહુ ।
સો મોંમેં મન જોડત જેહી, અતિ નિશ્ચલ મન જુત પુનિ તેહી ॥
એસો મહામુનિ જોગી જેહા, મોંમેં રહત નિરંતર તેહા ।
પરમ શાંતિકું પાવત સોઇ, તેહિ સમ સાધક ઓર ન કોઇ ॥૧૫॥

આત્મજોગ યું કરત હે જોઉ, મન નિશ્ચલકે હેતુ સોઉ ।
સો પ્રભુમેં મન સ્થિર રહે જેસે, જોગકે સાધન કહત હે તેસે ।
અધિક જિમત અતિ ન જિમત જબહુ, જોગવિરોધી ઉભય વિધિ તબહુ ।
અધિક આહાર કરત નર જોઇ, તિનસેં જોગ સિદ્ધ નહી હોઇ ।
દોહા - અતિશેં અન્ન નહી ખાત જો, તિનસેં જોગ ન હોય ।
અધિક આહાર વિહાર જુત, જોગકે જોગ્ય ન સોય ॥

ચોપાઇ

અતિનિદ્રા અતિ જાગત જેહી, અતિ પ્રયાસ અતિ ન કરત તેહી ।
એ સબ જોગવિરોધિ જાની, અર્જુન જુક્ત કરહિ મુનિ જ્ઞાની ॥

અતિ સોવત સ્વભાવવશ જેહા, જોગકું સાધન જોગ્ય ન તેહા ।
અતિશે જાગત રહે નિત્ય જોઉ, જોગકું સાધન જોગ્ય ન સોઉ ॥૧૬॥

જુક્ત આહાર વિહાર હે જાકું, જુક્ત પ્રયાસ કર્મમહી તાકું ।
જુક્ત હે શયન જાગરણ જાહી, એસો જોગી અચલમતિ તાહી ॥
સબહી દુઃખ હરતા હે જેહૂ, એસો જોગ કહાવત તેહૂ ।
સિદ્ધ હોત મુનિવરકું સોઈ, જોગમેં વિઘન ન વ્યાપત કોઈ ॥૧૭॥

દોહા - અન્ય પ્રયોજન ત્યાગીકે, ચિત્ત અતિ નિરમલ જેહૂ ।
સો આત્મામેં સ્થિર રહે, ચંચલ હોત ન તેહૂ ॥
સબહિ કામમેં નિઃસ્પૃહી, એસો જોગી જોય ।
અધિક સમાધિનિષ્ઠ જો, જુક્ત કહાવત સોય ॥૧૮॥

ચોપાઇ

વાયુ રહિત સ્થલ હોવહી જેહુ, તિનમહી દીપ ધરત હે તેહુ ।
અધિક અચલ રહે દીપક તેહા, અધિક કાંતિજુત વર્તત એહા ॥
મનકિ અન્ય વાસના જેતા, નાશ ભઈ સબહી વિધ તેતા ।
આત્મજોગ જુત જોગી જેહી, તાસ આત્મ ઉપમા કહી એહી ॥૧૯॥

જોગકિ સેવા કરત હે જોઉ, તાતે નિરોધ ભયો ચિત્ત સોઉ ।
જોગહિમેં એસો સુખ જાની, એહિ વિધિ જોગજુક્ત જો પ્રાની ॥
જોગ વિષે મન રાખત જોઈ, તાકો મન અતિ નિશ્ચલ હોઈ ।
જીવાતમકું દેખત જેહા, તેહિ ઉર રહત ન કછુ સંદેહા ॥
દોહા - અન્ય ઇચ્છાસેં રહિત હે, જોગી પરમ સુજાન ।
આત્મવિષે સંતોષ સો, પાવત પદ નિર્વાણ ॥૨૦॥

ચોપાઇ

અધિક અગોચર સુખ હે જોઈ, સો ઈંદ્રિનસેં ગ્રહણ ન હોઈ ।
આતમબુદ્ધિ કહાવત જેહા, તિન કરી ગ્રહણ હોત હે તેહા ॥
એસો સબસે અધિક સુખ જેહુ, જોગવિષે મુનિ પાવત તેહુ ।
જોગકે સુખમેં રહત હે જેહિ, અન્ય પદારથ કરીકે તેહિ ॥
તત્ત્વસેં ચલત ન મુનિવર સોઉ, તાકું વિઘન ન વ્યાપત કોઉ ।

સો મહા સુખમેં ડગત ન એહા, તિનમેં લેશ નહી સંદેહા ॥૨૧॥

જેહિ જોગકું પાયકે સોઈ, જોગહીકું ઈચ્છત નિરમોઈ ।
જોગસેં ઓર લાભ હે જેઉ, મુનિવર અધિક ગિનત નહિ તેઉ ॥
દોહા - જેહિ જોગમેં સ્થિત ભયો, સદ્‌ગુરુકે ઉપદેશ ।
મહા દુઃખહુકે જોગસેં, ચલત નહી લવલેશ ॥૨૨॥

ચોપાઇ

જિનમેં દુઃખકો લેશ ન કોઈ, જોગ શબ્દ કરી કહત હે જોઈ ।
એસેં જ્ઞાનકું જાનત જેહા, એહિવિધિ જોગી કહાવત તેહા ॥
જોગકે સાધન કરત હે જબહી, મનમેં ઉદાસી રખત ન તબહી ।
જોગકું સાધન જોગ યું જોઉ, તાકું સંશય રહત ન કોઉ ॥૨૩॥

સ્પર્શસેં જો ઉદય ભયે કામા, શીત ઉષ્ણ આદિક દુઃખધામા ।
ત્યું સંકલ્પસેં કામ હે જેહુ, પુત્ર પૌત્ર ક્ષેત્રાદિક તેહુ ॥
એ સબ કહાવત જેતા, સબ વિધિ મન કરી ત્યાગિકે તેતા ।
વિષયમાત્ર ઇંદ્રિગણ જેહી, નિમમેં કરીકે સબહી વિધિ તેહી ॥૨૪॥

દોહા - ધીરજ કરીકે જો ગ્રહી, બુદ્ધિ વિવેક જુત સોય ।
તિનકરી વિષયસેં ફેરિકે, મનકું જિતત જોય ॥
સો મનકું આતમવિષે, રહત યું કરત પ્રવીન ।
પિછે કાહું પદાર્થકું, ભજત નહી હોય દીન ॥૨૫॥

ચોપાઇ

ચપલ સ્વભાવસેં અસ્થિર એહા, વિષય મેં દોરત કરી બહુ નેહા ।
સો મન વિષયસે ફેરિકે જ્ઞાની, આત્મવિષે વશ રાખત ધ્યાની ॥૨૬॥

આત્મસ્વરૂપ કહાવત જેહી, તિનમહી અતિ પ્રશાંત મન તેહી ।
અતિશે શાંત રજોગુણ જાકે, સબહી પાપ ભસ્મ ભયે તાકે ।
બ્રહ્મરૂપ વર્તત મુનિ જોઈ, આત્મસ્વરૂપ ભયો દ્રઢ સોઈ ।
એહિવિધિ આત્મસ્વરૂપ ભયો જેહુ, અતિ ઉત્તમ સુખ પાવત તેહુ ॥૨૭॥

એહિવિધિ આતમ જોડત જબહી, પૂર્વજન્મ અઘ નાશત તબહી ।
બ્રહ્મ પ્રાપ્તિમય અતિ સુખ જોઉ, સુખ કરી પાવત જોગી સોઉ ॥૨૮॥

દોહા - અબ યહ જોગકી ચતુર્વિધ, પક્વ દશા હે જેહુ ।
સબહી ભાતિ સંક્ષેપસેં, બરનિ કહત હે તેહુ ॥

ચોપાઇ

માયાકે સંબંધ બિન એહી, સબહી આત્મા વર્તત જેહી ।
તિનમેં સત્તારૂપસેં જ્ઞાની, સમદર્શી વર્તત મુનિ ધ્યાની ॥
જીવરૂપ નિજ આત્મા જેહા, સબહીકે જીવાત્મ હે તેહા ।
સત્તારૂપસેં સમ લખિ એહુ, સમદર્શન સો જોગ જુત જેહુ ॥
અતિ નિર્મલ નિજ આતમ જેઉ, સબહિમેં વ્યાપક દેખત તેઉ ।
જગમહી પ્રાણિમાત્ર હે જેતા, નિજ આત્મમહી દેખત તેતા ।
સત્તારૂપસેં દેખત જબહી, સબ પ્રાણી સમ તુલ્ય હે તબહી ।
તાહિતે જીવાતમ હે જોઈ, એકકું દેખિ લખત સબ સોઈ ॥
દોહા - સબહી પ્રાણિકે આતમા, મમ આતમ એહું ।
સબહી ભૂતપ્રાણિવિષે, યું સમ દેખત તેહું ॥૨૯॥

ચોપાઇ

તિનહિસેં પક્વ દશા હે એહા, પ્રાપ્ત ભયો સોઈ જોગી જેહા ।
સો મમ સમતા પાયો જબહી, પાપ રુ પુણ્ય ગયે સબ તબહી ॥
સબહી આત્મ નિજરૂપ હે જેહુ, મો સમ સબહીકું દેખત તેહુ ।
સબહી આત્મવસ્તુ હે જોઈ, તિનમહી મોકું દેખત સોઈ ॥
સબહિ આત્મવસ્તુ હે જેહી, મમ સ્વરૂપ મહી દેખત તેહી ।
નિજ આતમકું દેખત જોહુ, સમદર્શી જોગી હે સોઉ ॥
તેહી સમસેં મેં અતિ સુખકારી, નાંહી અદર્શન હોહું વિચારી ।
જોગી મોય વિલોકત જેઉ, મો સમ આતમ દેખત તેઉ ॥
દોહા - મોકું મમ સમ જીવકું, જોગી નિરખત જેહૂ ।
નાંહી અદર્શન હોત હે, નાશ ન પાવત તેહૂ ॥૩૦॥

ચોપાઇ

અબ ઈનસેં અતિ પક્વ હે જેહા, ઉત્તમ દશા કહત હે તેહા ।
સબહી ભૂતપ્રાણિ હે એહું, તિનમેં વ્યાપી રહ્યો મેં જેહુ ॥

INDEX

પ્રાકૃત ભેદકો કરી પરિત્યાગા, એકહી ભાવમેં સ્થિત બડભાગા ।
એહિ વિધિ મોય ભજત હે જેહી, ધ્યાન જોગ જુત જોગી તેહી ॥
ધ્યાનમેં નિજ આત્માકું દેખે, અથવા સબહી પ્રાણિકું પેખે ।
એહિ વિધિ જ્યું ત્યું વર્તત જોઉ, તદપિ મોમહી વર્તત સોઉ ॥
યું જોગી નિજ આતમામાંહી, મો બિન દુજા દેખત નાંહી ।
ત્યું સબ પ્રાણિમાત્ર હે જેઉ, સબમહી મોહીકું દેખત તેઉ ॥
દોહા - નિજ આતમ સબ પ્રાણિકે, ભિન્ન ભિન્ન આતમ જોઉ ।
મેરેહી આકાર સમ, સદા વિલોકત સોઉ ॥૩૧॥

ચોપાઇ

અબ ઈનહુંસે પક્વ હે જોઈ, જોગદશા વર્તત હે સોઈ ।
નિર્મલ નિજ આતમ હે જેહી, સબહી પ્રાણિકે ચૈતન તેહી ॥
સત્તારૂપસેં સમ કરી દેખે, ભિન્નભાવ કબહું નહી પેખે ।
તાહીતે આપસેં વર્તત જેહા, સબ પ્રાણિ મહી વર્તત તેહા ॥
પુત્રકે જન્માદિક સુખ જેહૂ, પુત્રકે મરણાદિક દુઃખ તેહૂ ।
સબહી સંબંધકું સમતા જાની, સમ દેખત જોગી વિજ્ઞાની ॥
હે અર્જુન તુમ યું દૃઢ જાનો, એસે જોગી અધિક પ્રમાનો ।
જોગકિ પક્વ દશા હે જોઉ, પ્રાપ્ત ભયો માન્યો હમ સોઉ ॥૩૨॥

અર્જુન ઉવાચ ।

દોહા - અર્જુન પુછત જોરી કર, સુનુ મધુસુદન બાત ।
જીવન ઈશ સુર નર અસુર, ભેદ પ્રબલ સાક્ષાત ॥

ચોપાઇ

સબ ભિન્ન ભિન્ન વર્તત જોઈ, બહુત કાલસેં જાને સોઈ ।
એસે સબ જીવાતમ જેહા, સત્તારૂપસેં વર્તત તેહા ॥
સો અકર્મવશ્ય કેહિ વિધિ જાનુ, જીવ ઈશ કિમિ એક પ્રમાનુ ।
સમદર્શનરૂપી હે જેહુ, પ્રભુ તુમ જોગ કહ્યો મોય તેહુ ॥
જ્યું સ્થિર જોગ રહે ઉરમાંહી, સો મોકું દૃઢ ભાસત નાંહી ।
મનકિ ચંચલતા અતિ ભારી, તાતેં ડરપું દેવ મોરારી ॥૩૩॥

સુનહુ શ્રીકૃષ્ણ વિષય સુખ જેહી, બહુત કાલ અભ્યાસે તેહી ।
સહજ સ્વભાવિક મનકી રીતિ, અતિ ચંચલ વિષયનમેં પ્રીતિ ॥
દોહા - ક્ષોભ કરત હે ઈંદ્રિકું, મનકો એહિ સ્વભાવ ।
અતિ બલજુત એક ઠોર તેહી, રાખનકો નહી દાવ ॥
સોરઠા - સહજ સ્વભાવિક જોય, વિકલ કરત સબ ઈંદ્રિગણ ।
પુરુષસેં વશ નહી હોય, અધિક ચપલ બલવંત મન ॥

ચોપાઇ

વિષયકે ઘાટ હજારું જેહી, અતિદંઢ ભેદન જોગ્ય ન તેહી ।
એસો અધિક પ્રબલ મન જેહા, ભુક્તે ભોગમેં ચંચલ તેહા ॥
સો મન વિષયસેં ફેરિકે લાવે, આત્મસ્વરૂપમેં તાહી લગાવે ।
એહિવિધ મનકો નિગ્રહ હોઇ, અતિ દુષ્કર અતિ દુર્લભ સોઇ ॥
અધિક પ્રબલ વાયુ જ્યું હોવે, પંખા કરતેહિ પિછા ટોવે ।
ત્યું મન વિષયસેં રોકત જેહુ, અતિ દુષ્કર માનુ મેં તેહું ॥
તાતેં પ્રભુ તુમ જન સુખદાની, મોય સદા નિજ સેવક જાની ।
મન વશ કરન ઉપાય હે જોઉ, કૃપાસિંધુ સબવિધિ કહો સોઉ ॥૩૪॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

દોહા - કહે શ્રીકૃષ્ણ સુનુ કુંતીસુત, સહજ ચપલ મન જોઉ ।
તાતે નિગ્રહ અતિ કઠીન, તહાં ન સંશય કોઉ ॥

ચોપાઇ

તદપિ આત્મા નિર્ગુણ જાની, તેહી અભ્યાસ કરત મુનિ જ્ઞાની ।
આતમ બિન અન્ય વિષય હે જેહુ, દોષદૃષ્ટિ કરી દેખત તેહૂ ॥
યું વૈરાગ્યસેં રોકત જોઇ, કછુક ગ્રહણ હિત સમર્થ સોઇ ।
એહિ બિન અન્ય ઉપાય નહી કોઉ, સબવિધિ જાની લેહું તુમ સોઉ ॥૩૫॥

જિન અપના મન જિત્યા નાંહી, ઐસે પુરુષ અનંત જગમાંહી ।
અતિબલ કરીકે જોગ હે જેહુ, દુઃખહીસેં પાવે મોર મતિ એહુ ॥
પ્રથમહી બરનિ કહ્યો મેં જેહા, મમ આરાધનરૂપ હે તેહા ।
સો ઉપાયસેં મન વશ લાવે, સો સમદર્શન જોગકું પાવે ॥

દોહા - મમ ચિંતન મન જિતિકે, જોગી તતપર હોય ।
સમદર્શન યહ જોગકું, પાવન જોગ્ય હે સોય ॥૩૬॥

ચોપાઇ

અર્જુન ઉવાચ ।

કહે અર્જુન સુનુ કૃષ્ણ મુરારી, જો નર શ્રદ્ધા જુત હે ભારી ।
સો શ્રદ્ધા કરી જોગમેં પ્રાની, કરત પ્રવેશ સો સુખપ્રદ જાની ॥
અતિદૃઢ જોગ અભ્યાસ હે જેહી, તાહિ કરન અતિ શિથિલ તેહી ।
જોગકિ સિદ્ધિ ન પાવત જબહી, જોગસેં ચલત તાસ મન તબહી ॥
એસો પુરુષ જોગરત જોઇ, કવન ગતિ પાવત પ્રભુ સોઇ ।
મો મન યહ સંશય દુઃખદાઇ, તાહિતે પુછું ચરન શિર નાઇ ॥૩૭॥

સુનહું શ્રીકૃષ્ણ મહાભુજ એહા, ઉભય વિભ્રષ્ટ ભયો નર જેહા ।
મહાઘટાસેં બિછડ્યો જેહું, બાદર અલ્પ ભિન્ન રહ્યો તેહું ॥
છંદ હરિગીત - બાદર અલપ રહ્યો ભિન્ન સો મહાઘટાકું પાવત નહીં,
સો નાશ પાવત બિચમેં ત્યું સોઉ કયા નાશત તહીં ।
સો ઉભય ભ્રષ્ટ હે યાહિતે સ્વર્ગાદિ સાધન જોય જુ,
કિયો શુભ કર્મકો ત્યાગ તાતેં ભ્રષ્ટ કહાવત સોય જુ ॥
દોહા - ફલ સ્વર્ગાદિક રૂપકું, નહિ પાવત નર સોય ।
યાતેં તાકિ સ્વર્ગમેં, નાંહી પ્રતિષ્ઠા હોય ॥
બ્રહ્મકે મારગમેં ભયો, અતિ વિમૂઢ નર જેહૂં ।
તાતેં લેશ ન પાવહી, નિજ આતમ સુખ તેહું ॥૩૮॥

ચોપાઇ

ઉભય વિભ્રષ્ટ ભયો હે જેહું, નાશહિકું પાવત કહા તેહું ।
કિ નહિ નાશકું પાવત એહા, યાકો મોય પરમ સંદેહા ॥
સબહી ભાતિ તુમ દેવ મુરારી, સંશય છેદન જોગ્ય હો ભારી ।
એકહી કાલ સબહી જગ જેહી, પ્રભુ પ્રત્યક્ષ તુમ દેખત તેહી ॥
એસે તુમ બિન દુજો સોઉ, યહ સંશય છેદત નહી કોઉ ।
તાતે મોય કહો જગસ્વામી, સંશય છેદ કરો બહુનામી ॥૩૯॥

श्री भगवानुवाच -

કહે શ્રીકૃષ્ણ સુનુ પારથ બાતા, જોગાભ્યાસ કરત જો તાતા ।
જોગસેં ગિર્યો વિષય હિત જેહુ, એસો કોઉ પુરુષ હે તેઉ ॥
દોહા - સ્વર્ગાદિકે ભોગમેં, બ્રહ્મકે સુખમહિ એહું ।
ઉભય ઠોર અભિલાષ સત્ય, નાશ ન પાવત તેહુ ॥
જાનિ અતિ કલ્યાણમય, જોગકું સાધત જોઈ ।
ઐસે નર તિહુ કાલમેં, દુર્ગતિ લહત ન કોઈ ॥૪૦॥

ચોપાઇ

તુમ યું કહો સો નર સાક્ષાતા, ક્યું હોવત તેહી કહું તોય બાતા ।
જેહિ ભોગ ઇચ્છાસેં એહી, જોગસેં ગિર્યો તુચ્છ હો તેહી ॥
તબ અતિ પુણ્યવાન હે જોઈ, તિનકે લોકકું પાવત સોઈ ।
મનવાંછિત સુખ ભોગ હે જેહા, જોગકે બલસેં ભુક્તત તેહા ॥
જબ લગિ તૃષ્ણા પુરન હોઈ, તોલું બહુત બરષ ચિત્ત પ્રોઈ
દેવાદિકકે લોકમેં રહહી, વિષય સંબંધી ભોગસુખ લહહી ॥
ભોગકી તૃષ્ણા પૂરણ જબહી, શૂચિ શ્રીમંત ગૃહ આવત તબહી ।
જોગાભ્યાસ જોગ્ય હે જેઉ, તિનકે ઘરમહિ જનમત તેઉ ॥
દોહા - જોગ ભ્રષ્ટ ઈમિ જોગકે, મહાતમસેં બલવાન ।
જોગ અભ્યાસકે જોગ્યસેં, પ્રગટત પરમ સુજાન ॥૪૧॥

ચોપાઇ

પક્વ જોગસેં ગિરત હે જેહા, અતિ ઉત્તમ કુલ પ્રગટત તેહા ।
જોગી જોગ કરત હે જેહું, બુદ્ધિવંત જોગ બતાવત તેહું ॥
તિનકે કુલમહિ જન્મકું પાવે, એ દોઉ જન્મ સો શ્રેષ્ઠ કહાવે ।
યા જગ પ્રાકૃત મનુષ્ય હે જેહી, ઉભય જન્મ અતિ દુર્લભ તેહી ॥૪૨॥

હે કુરુનંદન જોગી સોઈ, તેહિ જન્મમેં તતપર હોઈ ।
પૂરવ દેહમેં કિનો જોઉ, જોગાભ્યાસ બુદ્ધિ લઈહે સોઉ ॥
જ્યું કોઈ સોય કે જાગત જબહિ, નિજ ભ્યાસ કરત સો તબહી ।
ત્યું જોગી અન્ય દેહમેં જાવે, જોગાભ્યાસન ભૂલ ન પાવે ॥

દોહા - જોગ ભ્રષ્ટકે ઉરવિષે, અખંડ રહત વૈરાગ્ય ।
જ્યું કોઉ વિઘન ન હોય ત્યું, જતન કરત બડભાગ ॥૪૩॥

ચોપાઇ

જોગાભ્યાસ પુરવકો જોઇ, જોગભ્રષ્ટકું ખેંચત સોઇ ।
અતિ પરવશ હોયકે એહી, જોગહિમેં જોડાત હે તેહી ॥
જાનનકિ ઇચ્છા હે જોઉં, શબ્દ બ્રહ્મ ઉલંઘત સોઉં ।
દેવ મનુષ્યાદિક હે જેહું, શબ્દસેં કહનકે જોગ્ય હે તેહું ॥
માયાકો કારજ હે જેહિ, તાહિ ઉલંઘીકે વર્તત તેહી ।
તાતે જોગભ્રષ્ટ બડભાગી, અતિ બલવંત જોગ અનુરાગી ॥૪૪॥

યાંહિતેં જોગકો મહાતમ ભારી, તાંહિતે સબ કોય કરત વિચારી ।
અનંત જન્મહી કિને જેહા, પુણ્યપુંજ કરી સિદ્ધ ભયો તેહા ॥
દોહા - સબહિ ભાતિ ગયે પાપ જેહી, અતિ પ્રયત્નસેં સોય ।
જત્ન કરત હે જોગકી, જ્યું કોઉ વિઘન ન હોય ॥
સોરઠા - ભયો જોગસેં ભ્રષ્ટ, તદપિ અન્ય સમ હોત નહિ ।
લહત દશા ઉત્કૃષ્ટ, પરમ ગતિ પાવત અચલ ॥૪૫॥

ચોપાઇ

મોક્ષમેં નિષ્ઠા અતિશે જેહી, અધિક સબહીસેં જોગી તેહી ।
જો કેવલ તપ જોર વિચારિ, પુરુષારથ સાધત હે ભારી ॥
કેવલ બચનસેં જ્ઞાની જેહું, કેવલ જજ્ઞાદિ કરત તેહું ।
સબહિસેં અધિક હે જોગી સોઉ, તાહીતે અર્જુન જોગી હોઉ ॥૪૬॥

મોમેં અનન્ય ભાવ દૃઢ જોઇ, એસે નિર્મલ મન કરી સોઇ ।
ભજત મોય નારાયણ જાની, પૂર્ણ પુરુષોત્તમ પહિચાની ॥
પિંડ બ્રહ્માંડસેં મમતા ત્યાગી, યું મોય ભજત પરમ બડભાગી ।
સબહિ જોગીસેં મુનિવર એહા, અધિક શ્રેષ્ઠ માનુ મેં તેહા ॥
દોહા - તપસ્વિ આદિક જોગી સબ, ઇનસેં આગે કછું નાંહી ।
ઓરહું એહિ સમ કોઉ નહિ, યું જાનુ મનમાંહી ॥૪૭॥

મમ સ્વરૂપમેં મન સદા, પ્રેમ મગન મુનિ જોઇ ।

मुक्तानंदको नाथ कहे, मोय अधिक प्रिय सोई ॥

ईति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मुक्तानंदमुनिविरचित - भगवद्गीताटीकायां
आत्मसंयमयोगो नाम षष्ठो अध्यायः ॥६॥

अध्याय-७

चोपाइ

प्रथमके छ अध्याय हे जेहा, तिन करि कह्यो वरनुं अब तेहा ।
मिलन जोग्य परब्रह्म हे जोई, अति शुद्ध सब जगकारन सोई ॥
सबहि जान सत्यसंकल्प स्वामी, श्रीनारायण अंतरजामी ।
तिनकुं मिलन उपाय हे जेही, ईष्ट उपासन जानहुं तेही ॥
ताही कहन हित परम अनूपा, तेहि उपासना अंग स्वरूपा ।
आत्मज्ञान सहित अघहारी, करता कर्म परम सुखकारी ॥
कर्म कियेसें शुद्ध मन सोउ, पावनहार जिवात्म जोउ ।
तास जथारथ दर्शन जेहुं, प्रथम षट्कमहि बरण्यो तेहुं ॥
दोहा - अब मध्यम षट अध्यायसें, परमेश्वर परब्रह्म ।
तास रूप तेहि भक्तिको, बरनु जथार्थ मर्म ॥
सोरठा - श्रीनारायण देव, तास उपासन भक्ति सोई ।
मेटत भव ततखेव, सो बरनुं अब सबही विधि ।

चोपाइ

मध्यम षट्क कहावत एही, तिनमहिं सप्तम अध्याय जेही ।
तिनमें उपासन जोग्य हे जेहा, परम पुरुष नारायण तेहा ॥
तास स्वरूप जथार्थ जोई, माया करी भाषत नही सोई ।
सो माया मेटन हित जंता, हरि शरणागत होत अनंता ॥
त्युंहि उपासकके बहु भेदा, ज्ञानी श्रेष्ठ तेहि भक्ति अभेदा ।
यह सब बात बरनि सुनाई, तास व्यक्ति सब देहुं बताई ॥

श्रीभगवानुवाच -

हे पारथ तुम निज मन जेहुं, मम स्वरूपमहि बांध्यो तेहुं ।
अेकही मम आधार हे भारी, जोरत हो मम जोग विचारी ॥

દોહા - સો તુમ યહ મમ જોગ કરી, ધ્યાનજોગ્ય મેં જોય ।
સબ વિધિ સંશય રહિત જેહી, જ્ઞાનસેં જાનિહો મોય ॥
સોરઠા - સોઈ જ્ઞાન સુખરૂપ, સાવધાન મન સુનહુ અબ ।
બરનુ પરમ અનૂપ, મોહ જનિત સંશય હરન ॥૧॥

ચોપાઇ

મમ સ્વરૂપકો જ્ઞાન હે જેતા, કહીહું તોય વિજ્ઞાન સમેતા ।
અબ કહા બોત કહેસેં હોઇ, પરમ રહસ્ય સમજાઉં તોઇ ॥
જેહી જ્ઞાનકું જાનિ પ્રવીના, પુનિ કછુ જ્ઞાન ન રહત અચિના ।
મોમહિ જાનન જોગ્ય અશેષા, તિનમહી સંશય રહત ન લેશા ॥૨॥

અબ કહિહેં જો જ્ઞાન અનૂપા, તાકો દુર્લભ કહત સ્વરૂપા ।
શાસ્ત્રનકે અધિકારી જોઈ, એસે મનુષ્ય હજારું સોઈ ॥
તિનમહિ કોઉ સિદ્ધિ હિત પ્રાનિ, જત્ન કરત હે સુખપ્રદ જાનિ ।
સિદ્ધિલું જત્ન કરત હે જોઉ, તિનકે હજારુંકે મધ્ય કોઉ ॥
દોહા - મોંય જાનિકે સિદ્ધિ હિત, જત્ન કરત હે જોઈ ।
એસે હજારુમેં મોઈ, જાને જથારથ કોઈ ॥૩॥

ચોપાઇ

નાનાવિધ એહ ભોગ હે જેહા, ભોગ જોગ્ય ઉપકરણ હે તેહા ।
ભોગકે સ્થાનક બહુવિધિ જેહી, તિન કરી જુક્ત જગત સબ એહિ ॥
તેહિ કારણ માયા હે જેહૂં, ગંધાદિક ગુણ જિનમહી તેહૂં ।
ભૂ જલ-અનલ-વાયુ-આકાશા, મન બુદ્ધિ આદિક ઈન્દ્રિય પ્રકાશા ॥
ત્યું મહત્તત્વ અહંકાર હે જોઇ, અષ્ટ પ્રકાર પ્રકૃતિ ભઈ સોઈ ।
સો યહ માયા મેરિ ભ્રાતા, સબ વિધિ જાનિ લેઉ સાક્ષાતા ॥૪॥

યહ મમ અપરા પ્રકૃતિ પ્રમાનો, ઈનસેં ભિન્ન ઓરહું જાનો ।
અધિક વિજાતિ જેહી આકારા, પરા પ્રકૃતિ મમ અધિક ઉદારા ॥
દોહા - જીવરૂપ કરિકે કહી, પરા પ્રકૃતિ તેહી નામ ।
હે મહાભુજ સોઉ મેરી હે, જાનિ લેહૂ ગુણધામ ॥
સોરઠા - અધિક અચેતન રૂપ, સ્થિર ચર યહ સંસાર સબ ।
ચેતન પ્રકૃતિ અનુપ, તિન કરિ ધાર્યો જગત સબ ॥૫॥

चोपाइ

जड चेतन प्रकृति मम दोई, उदयको कारण सबकुं सोई ।
एहि विधि प्राणिमात्र जग जेहा, मम दोउ मायासें भये तेहा ॥
तातें प्राणिमात्र मम जानो, त्युं दोउ प्रकृति हेतु मोय मानो ।
तातें सब जग मम आधारा, मेंहि जगत उपजावनहारा ॥
प्रलयको कारण हुं अघहारी, शेष रहु में अज अविकारी ।
एहिविधि तुम जानहू बुद्धिवंता, मम स्वरूपको आदि न अंता ॥६॥

जयुं जगहेतु प्रकृति दोउ भारी, में दोउ प्रकृति हेतु अविकारी ।
सबहि अचेतन पर चिदरूपा, में चेतन पर हेतु अनूपा ॥
दोहा - ज्ञान शक्ति बल आदि गुन, तिन करी अति पर जोय ।
तातें अर्जुन मोय विना, पर वस्तु नही कोय ॥
जड अरु चैतन रूप यह, जग सब मोर शरीर ।
मेहूं आतम सबहीको, जानि लेहु मति धीर ॥
सोरठा - जयुं एक सूत्र मोझार, मणिगण प्रोये विविध विधि ।
त्युं मोंमही संसार, जड चैतन प्रोयो सकल ॥७॥

चोपाइ

हे कुंतीसुत जलके मांही, रस सोई में दुजो कोउ नांही ।
त्युं शशि सूरजमें सुखदानी, कांतिरूप में लेहु पिछानी ।
सबही वेदमही प्रणव स्वरूपा, में ओंकारके रूप अनूपा ॥
गगनमें शब्दरूप मोय मानो, पुरुषमें पुरषातन मोय जानो ॥८॥

भूमिविषे शुभ गंध हे जोई, मम मूरति जानो तुम सोई ।
अनलमें तेज प्रकाशक जेहु, तमहरता पारथ में तेहू ॥
सबहि प्राणिमात्रमहि जेहा, प्राणकुं धरत आयु में तेहा ।
मेंहूं जीवको जीवन भारी, तदपि रहुं नभसम अविकारी ॥
दोहा - क्षुधा पिपासा आदि दुःख, सहनरूप तप जोय ।
सो तपसिके उरविषे, मो बिन ओर न कोय ॥९॥

चोपाइ

पारथ प्राणिमात्र जग जेही, तिनको बीज सनातन तेही ।
सो मो बिन दुजो कोउ नांही, दृढ करी जानि लेउ मनमांही ॥
जो बुद्धिवंतमें बुद्धि अनुपा, सो तुम जानि लेउ मम रूपा ।
तेजस्वीनको तेज हे जेहु, मो बिन दुजो ओर न तेहू ॥१०॥

सुनहु भरत कुलश्रेष्ठ उदारा, जो बलवंतमही जोर अपारा ।
कामराग वर्जित बल जेहा, मेरो रूप जानो तुम तेहा ॥
सबहि प्राणिमात्रमही जोउ, धर्मसें अति अविरोधि सोउ ।
एसो काम कहावत जोई, मेरो रूप जानो तुम सोई ॥११॥
दोहा - सत्त्व रज तममय सब, जगत कहावत जेहू ।
देह ईन्द्रि अरुं भोग सब, मोहिसें उपजे तेहू ॥
मे वर्तु सब भावमही, मोमहि भाव न कोउ ।
युं में सबमहि सबहि पर, मर्म जानो तुम सोउ ॥१२॥

चोपाइ

चैतन्यात्मक जग सब एहा, मोईसे उपजत मेरो तेहा ।
मोमहि लीन होत हे सबहि, मम शरीर मोंमें रहे अबही ॥
मेहू सबको आत्मास्वरूपा, में जगकारन परम अनूपा ।
तातें शेष सबही पर जेहू, एसो मोही न जानत तेहू ॥
सत्त्व रज तममय भाव अपारा, तिन करि मोह जुक्त जग सारा ।
सत्व रज तममय भाव हे जेहि, में सब पर मोमें नहि तेहि ॥
एकरूप में सदा अखंडा, मम प्रताप अति प्रबल प्रचंडा ।
ताकुं जीव न जानत कोई, तातें माया वश जग होई ॥१३॥

दोहा - तुम कहीहो सुखराशी तुंम, तुममही यह सब लोक ।
तिनकि प्रीत न होत क्युं, जासें मिटे भव शोक ॥
सोरठा - गुणको कारज भोग, तिनमही प्रीति होत अति ।
टरत नहि भवरोग, याको उत्तर तोय कहू ॥

चोपाइ

गुणमयी सत्त्वरज तमरूपा, दैवी माया परम अनूपा ।
देव जो में तेहि हृदे विचारी, जेही कराइ क्रीडा अति भारी ॥
अेसी मम माया हे जेहा, सबही मनुष्यकुं दुस्तर तेहा ।
तातें परम कृपालु अघहारी, में सत्यसंकल्प जनसुखकारी ॥
मेरेहि शरण आवे जन जोई, गुणमयी माया तरत हे सोई ।
सो मायिक सुख मिथ्या जानी, मोमहि प्रीत करत दृढ ज्ञानी ॥१४॥

युं तुम कही हो सबही नरनारी, क्युं न होत तव शरण मुरारी ।
याको उत्तर तोय सुनाउं, चार प्रकारके दुष्ट बताउं ॥
दोहा - पापी मनुष्यके पापमें, न्यून अधिक कछु होय ।
तातें पापी चतुर विध, मोय भजत नहि सोय ॥

चोपाइ

प्रथमहि मूढ पापी कहे जेहा, अति विपरीत ज्ञान जुत तेहा ।
दुजे नरमें अधम कहे जेही, मोसम आपकुं मानत तेही ॥
तातें मेरो धरत न ध्याना, दुष्टभाव जुत अधिक अज्ञाना ।
तिसरे मायासें गतज्ञाना, मम संबंधी सामर्थि विधि नाना ॥
त्युं मम ज्ञान सबही विधि जाने, तदपि कपट जुक्ति उर ठाने ।
तातें ज्ञानको होत विनाशा, कपट जुक्ति उर करत निवासा ॥
असुर भाव आश्रित भअे जोई, सबहि दुष्टके राजा सोई ।
मम सामर्थी मम ज्ञान हे जेहू, सबही भाति दृढ जान्यो तेहू ॥
दोहा - तदपि तिनके द्वेष हित, मम सामर्थी मम ज्ञान ।
यातें मनुष्य स्वरूप हे, तोहू असुर समान ॥
सोरठा - अेहि विधि चार प्रकार, अेक अेकसे पापी अधिक ।
लखत न मम उपकार, मम शरणागत होत नहि ॥१५॥

चोपाइ

पारथ पुण्यजुक्त नर जोई, मोय भजत शरणागत होई ।
सोउ न्यूनाधिक पुण्यसें वीरा, चार प्रकारके भक्त सुधीरा ॥

આર્ત પ્રતિષ્ઠાહીન હે તેહી, ભ્રષ્ટ ભયો વૈભવસેં જેહી ।
પુનિ વૈભવકું ઈચ્છત જેહૂ, આર્ત ભક્ત કહાવત તેહૂ ॥
દુસરો અર્થ અર્થી જોઉ, અતિ ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત ભયો સોઉ ।
સો ઐશ્વર્ય બઢાવન કાજા, મોય ભજે લખિ ત્રિભુવન રાજા ॥
તિસરો જિજ્ઞાસુ હે જેહા, શુદ્ધ નિજરૂપ મિલન ચહે તેહા ।
આતમ દર્શકી ઈચ્છા ભારી, મોય ભજત જાનિ સુખકારી ॥
દોહા - સુનહુ ભરત કુલશ્રેષ્ઠ અબ, ચતુર્થ જ્ઞાની જેહૂ ।
જીવ રૂપ મમ પ્રકૃતિ કહી, નિજ સ્વરૂપ લખી તેહૂ ॥
દોહા - યું હોય બ્રહ્મસ્વરૂપ, મોય ભજત પરબ્રહ્મ લખી ।
સોઈ મમ ભક્ત અનૂપ, જ્ઞાની સબસેં અતિ અધિક ॥૧૬॥

ચોપાઇ

ચહુવિધ ભક્ત જો કહે બખાની, તિન મધ્ય અતિ વિશેષ હે જ્ઞાની ।
નિત્ય મમ જોગ જ્ઞાનીકું જાનો, તાતે જ્ઞાની જુક્ત પ્રમાનો ॥
ઓરકું જહાં લગી નિજ અભિલાષા, પ્રાપ્ત હોય તોલું મમ દાસા ।
ત્યું જ્ઞાની મમ ભક્ત હે જેહી, એક મોમહિ દૃઢ ભક્તિ તેહી ॥
ઓરકું નિજ વાંછિત હે જોઈ, તેહિ સાધન લખી ભજત હે સોઈ ।
તાતે અતિ વિશેષ હે જ્ઞાની, જેહિ ઉર મોર ભક્તિ ઠહરાની ॥
જ્ઞાનિકુ મેં અધિક પ્રિય જૈસા, મૈં સર્વજ્ઞ ન કહે શકું તૈસા ।
મો સંગ પ્રેમ જ્ઞાનિકું જેતા, કોઉ વિધિ બરણ્યો જાત ન તેતા ॥
દોહા - તેહિ વિધિ જ્ઞાની ભક્ત સો, પ્રિય સો અધિક પ્રિય મોય ।
પ્રીતિ અલૌકિક પરસ્પર, બરનિ સકે નહિ કોય ॥૧૭॥

ચોપાઇ

સબહી ઉપાસન કરત હમારા, તાતેં એ સબ ભક્ત ઉદારા ।
મોસેં અન્ય વસ્તુ ગ્રહે જોઈ, મોહીકું દાન કરત સબ સોઈ ॥
જ્ઞાની સોઈ મમ આત્મરૂપા, યું મેં માનુ પરમ અનૂપા ।
જુક્ત આતમા જ્ઞાનિ જેહા, યાહીતેં અતિ ઉત્તમ હે તેહા ॥
અતિ ઉત્તમ ગતિ મોકું જાની, મેરોહિ આશ્રિત રહત હે જ્ઞાની ।

એહિ કારણ જ્ઞાની નિજજન જોઈ, સબ વિધિ મમ આતમ હે સોઈ ॥૧૮॥

હે અર્જુન લઘુ સંખ્યા એહૂ, તિન કરિ પુણ્ય જન્મ ગિને જેહૂ ।
તિનકો ફલ યહ નહિ સુખદાની, યહ અતિ સુકૃત લેહુ પિછાની ॥
દોહા - બ્રહ્મરુપ નિજ આતમા, માનત જ્ઞાની જેહૂ ।
મમ શરણાગત અચલ મતિ, રહત નિરંતર તેહૂ ॥

ચોપાઇ

અગણિત પુણ્ય જન્મકે અંતા, વાસુદેવ પ્રભુ શ્રીભગવંતા ।
સો જિનસેં પર એસો અનૂપા, સોઈ બ્રહ્મસમ રસ મમ રૂપા ॥
એહિ વિધ જ્ઞાનવાન નર હોઈ, વાસુદેવ નારાયણ જોઈ ।
પરમ પ્રાપ્ય સુખદાયક એહી, જો જો અન્ય ઈચ્છુ સો તેહી ॥
ઓર હૂં મનમેં મનોરથ જોઉ, વાસુદેવ મમ સરવસ સોઉ ।
એહિવિધિ મોય ઉપાસત જેહૂ, અતિ મહામતિ અતિ દુર્લભ તેહૂ ॥૧૯॥

અબ જ્ઞાનિકી દુર્લભતાઈ, સો સબહિ વિધિ દેત બતાઈ ।
સબ લૌકિક પુરુષ હે જેહા, નિજ પ્રકૃતિ વર્તત જુત તેહા ॥
દોહા - પૂર્વ વાસના જુક્ત યું, રહત હે જંતુ જેહૂ ।
નિજ સ્વભાવ અનુસારસેં, રહત નિરંતર તેહૂ ॥

ચોપાઇ

મમ સ્વરૂપકો જ્ઞાન હે જોઈ, તેહિ તેહી કામ હર્યો હે સોઈ ।
તેહિ તેહી કામ સિદ્ધિ હિત જાની, કરત ઉપાય બહુત વિધિ પ્રાની ॥
મો વિન અન્ય ઈન્દ્રાદિક દેવા, તેહિ તેહી નિયમ રું તેહિ તેહિ સેવા ।
તિન કરી દેવ રિઝાવન કાજા, શરણ હોત લિયે સેવ સમાજા ॥૨૦॥

સો ઈન્દ્રાદિક દેવ હે જેહૂ, મમ શરીર જાનો તુમ તેહૂ ।
મેં સબ સુરકો આતમરૂપા, સો ન જાને યહ મર્મ અનૂપા ॥
જો જો ભક્ત શ્રદ્ધા જુત હોઈ, ઈન્દ્રાદિક સુરવૃંદકું કોઈ ।
ભાવસે અર્ચન ઈચ્છત જેહા, તેહિ તેહિ દેવકી શ્રદ્ધા તેહા ॥
દોહા - અચલ કરુ મેં તાહિકી, શ્રદ્ધા મેરુસમાન ।
સબહિ ભાતિ રક્ષણ કરું, વિઘ્ન ન વ્યાપે આન ॥૨૧॥

ચોપાઇ

સો નિર્વિઘન શ્રદ્ધા હે જેહૂ, તિન કરી જુક્ત ભક્ત હે તેહૂ ।
સો ઇન્દ્રાદિક દેવનકેરા, કરત આરાધન ભાવ ઘનેરા ॥
મમ શરીર ઇન્દ્રાદિક જેહા, તેહિ આરાધનસેં સુખ તેહા ।
મેંહિ દિએ તેહિ વાંછિતકામા, સો પાવત સુખપ્રદ અભિરામા ॥૨૨॥

અતિશેં અલ્પબુદ્ધિ નર જોઇ, ઇન્દ્રાદિક આરાધત સોઇ ।
સુર આરાધિ અલ્પ ફલ પાવે, સોઇ સુખ અંત નાશ હોઇ જાવે ॥
ઇન્દ્રાદિક હિ યજત નર જોઇ, ઇન્દ્રાદિકહી પાવે નર સોઇ ।
જો મમ ભક્ત જજત હે મોઇ, મોહિકું પાવત નિર્ગુણ હોઇ ॥૨૩॥

દોહા - સબહી પ્રાણિકે મોક્ષ હિત, મનુષ્યાદિકમહિ જોય ।
મમ અવતાર હે તાહિકું, નિંદે અપર ખલ સોય ॥

ચોપાઇ

સબ શુભ કર્મ કહાવત જોઇ, તેહિ કરી જેહિ આરાધન હોઇ ।
એસો મેં સર્વેશ્વર જેહૂ, પરમ કૃપાકે વશ હોઇ તેહૂ ॥
ભક્ત વત્સલતાસેં સુખકારી, સબહિ પ્રાણિકો હિત ઉર ધારી ।
અતિ કલ્યાણ કરને કાજા, દિવ્યરૂપ સંગ લે સબ સાજા ।
શ્રી વાસુદેવકે ઘરમહિ આઇ, જન્મ લિયો સબ જન સુખદાઇ ।
એહિ વિધિ મેરો પરમ સ્વરૂપા, અચલ અનુત્તમ ભાવ અનૂપા ॥
તેહિ બિન જાને અબુધ જન જેહા, પ્રાકૃત રાજકુંવર સમ તેહા ।
અબ લુ અતિ અવ્યક્ત રહે એહિ, કર્મસેં જન્મ પ્રાપ્ત ભએ તેહિ ॥
દોહા - યું મોય માનત યાહિતે, મમ આશ્રિત નહિ હોત ।
મોય કર્મ કરી ના ભજે, વૃથા મનુષ્યતન ખોત ॥૨૪॥

ચોપાઇ

કાયકું યું નહિ જાનત પ્રાની, યાકો ઉત્તર કહૂ સુખદાની ।
મનુષ્ય તુલ્ય મમ વર્તન જોઇ, માયાસેં આવરિત મેં સોઇ ॥
મનુષ્યભાવ કરી આવરિત જેહા, સબહીનકું ન ભાસુ મેં તેહા ।
મોમહિ મનુષ્યતુલ્યતા જોઉ, દેખિકે મૂઢ ભ્રમત સબ કોઉ ॥

તાતેં મૂઢ લોક યહ જેહૂ, જન્મરહિત અવિનાશી તેહૂ ।
એસો મોય ન જાનત કોઈ, તાતે ભવજલપાર ન હોઈ ॥૨૫॥

હે અર્જુન હો ગયેહે જેહી, વર્તમાનમહિ વર્તત તેહી ।
અરુ આગે હોઈહે જગ જેતા, પ્રાણિમાત્ર જાનુ મેં તેતા ॥
દોહા - તિહુકાલકે પ્રાણિ સબ, મોય ન જાનત કોઈ ।
તાતેં જ્ઞાની ભક્ત જો, અતિ દુર્લભ હે સોઈ ॥૨૬॥

ચોપાઇ

પ્રબલ મોહકો કારન જોઈ, હે ભારત બરનું અબ સોઈ ।
ઈચ્છા દ્વેષસેં ઉપજ્યો જેહા, મોહ શીત ઉષ્ણાદિક તેહા ।
દ્વન્દ્વસેં પ્રાણિમાત્ર જગ જેતે, જન્મસેં મોહકું પાવત તેતે ।
સુનહૂં પરંતપ કહૂં તોય બાતા, પુરવ જન્મવિષે સાક્ષાતા ॥
સુખ દુઃખ આદિ દ્વન્દ્વમહી જેહૂ, ઈચ્છા દ્વેષ અભ્યાસેં તેહૂ ।
ઈચ્છા દ્વેષ સોઈ બલવાના, પૂર્વ વાસનાસેં વિધિ નાના ॥
જન્મ સમે પુનિ જોર જનાઈ, સબકું મોહ પ્રાપ્ત કરે આઈ ।
સોઈ સંમોહ પ્રાપ્ત જબ હોઈ, મોર ભજન કર સકત ન કોઈ ॥૨૭॥

દોહા - અનંત જન્મમહી જો મનુષ્ય, પુણ્ય કર્મ બહુ કીન ।
પ્રબલ પુણ્યકે જોરસેં, શુભ મતિ હોત પ્રવીન ॥

ચોપાઇ

અનંત જન્મમહી કિને જેહા, પ્રબલ પુણ્ય સુખદાયક તેહા ।
તિન કરી ગુણમય દ્વન્દ્વ હે જેહૂ, ઈચ્છા દ્વેષકો હેતુ તેહૂ ॥
મમ ભક્તિ વિરોધિ અઘ જેતા, અગણિત ભવકે નાશ ભએ તેતા ।
દ્વન્દ્વ મોહસેં મુક્ત હે જેહી, દૃઢવ્રત મોય ભજત હે તેહી ॥૨૮॥

મેરો ભજન કરત હે જેઉ, તિન પ્રકારકે નર હે તેઉ ।
એક પ્રકૃતિ પર આતમ જોઈ, તેહિ દર્શન હિત ભજત હે મોઈ ।
દુજો બડ વૈભવકે કાજા, ભજત મોય લખી ઋદ્ધિ સિદ્ધિ રાજા ।
તિજો મોય મિલન હીત પ્રાની, મોય ભજત સુખદાયક જાની ॥
દોહા - તિન પ્રકારકે ભક્ત મમ, તિનમેં પ્રકૃતિ પર જોય ।

સો આતમકે દર્શ હિત, ભજે શરણ હો મોય ॥
સોરઠા - સો જાનત હે બ્રહ્મ, અધ્યાતમ જાનત સબહી ।
સોઈ જાનત સબ કર્મ, તાકે સબ સંશય ટરત ॥૨૯॥

ચોપાઇ

અતિ ઐશ્વર્યકે અર્થી જેહી, સાધિભૂત મોય જાનત તેહી ।
ત્યું મોય સાધિદૈવ સો જાને, એહિ વિધિ જાનિ ભક્તિ મમ ઠાને ॥
અરું જ્ઞાની મમ જન હે જેહા, સાધિજજ્ઞ મોય જાનત તેહા ।
સબહિકાલ મન મોંમહિ ધારે, મો બિન ઓર મનોરથ ટારે ॥
પ્રાણ પ્રયાણ કાલમહી સોઈ, તિન પ્રકારકે ભક્ત હે જોઈ ।
નિજ નિજ સંકલ્પકે અનુસારા, મોંય જાનત સબ ભક્ત ઉદારા ॥૩૦॥

દોહા - મમ સ્વરૂપમેં ભેદ નહિ, ભાવમેં ભેદ હે એહૂ ।
તાહિતે મોકુ ભક્ત સબ, ભિન્ન ભિન્ન જાનત તેહૂ ॥
અનન્ય ભાવસેં પ્રેમ જુત, મોય ભજત બુદ્ધિવંત ।
મુક્તાનંદકો નાથ કહે, સોઈ વિમલમતિ સંત ॥

ઈતિ શ્રીભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત - ભગવદ્‌ગીતાટીકાયાં
જ્ઞાનયોગો નામ સપ્તમોઅધ્યાયઃ ॥૭॥

અધ્યાય - ૮

ચોપાઇ

સાતમેં અધ્યાયકે મહી એહા, શ્રીનારાયણ પરબ્રહ્મ જેહા ।
જડ ચૈતન વસ્તુ સબ જોઈ, તિનસેં શેષ રહત પ્રભુ સોઈ ॥
પ્રભુ સબ કારન જગ આધારા, તેહિ શરીર જડ ચિદ આકાશ ।
જડ ચૈતન યહ વિશ્વ હે જેહૂ, તાસ નિયંતા હે પ્રભુ તેહૂ ॥
સબ કલ્યાણકારી ગુણ જેહી, તેહી આધાર નિરંતર એહિ ।
સત્ત્વ રું રજ તમ ભાવ હે જેઉ, તિન કરિ પ્રભુ ભાષત નહિ તેઉ ॥
સુખપ્રદ હરિસ્વરૂપ હે જોઉ, ગુણ કરિ ઢાંક્યો રહત હે સોઉ ।
અધિક સુકૃતિ હરિ ભક્તિ કરહિ, ભજનસેં માયિક ગુણ સબ હરહિ ॥

દોહા - સુકૃત ન્યૂન રું અધિકસેં, હરિકે શરણમહિ ભેદ ।
ભજન ભક્તિ સબ ભેદ જુત, ભેદસહિત નિરવેદ ॥

ચોપાઇ

અધિક શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનિ જન જોઈ, અતિદુર્લભ ત્રિભુવનમહિ સોઈ ।
તિન પ્રકારકે ભક્ત હે જેહા, તિનકું જાનન જોગ્ય હે તેહા ।
ગ્રહણ કરનકે જોગ્ય હે જેહું, સબહિ ભેદ સબવિધિ કહે તેહું ।
અબ અષ્ટમ અધ્યાય હે જોઉ, તિનમહિ કથા કહત હે સોઉ ॥
સાતમેં અધ્યાયમેં કહે જેહી, જાનન જોગ્ય ભેદ હે તેહી ।
ગ્રહણ કરનકે જોગ્ય હે જેઉ, સબહિ ભેદ દેખાવત તેઉ ॥

અર્જુન ઉવાચ -

હે પુરુષોત્તમ જનસુખકારી, જરા મરણકો ભય અતિ ભારી ।
તિનસેં છુટન હિત નરનારી, તવ આશ્રિત હોય દેવ મુરારી ।
દોહા - ભવ સંકટસે છુટને, જતન કરત હે જેઉ ।
તિનકું જાનન જોગ્ય સો, બ્રહ્મ કહહું કહા તેહુ ।
કહો અધ્યાતમ કવન હે, કર્મ કવન કહો સોઈ ।
યહ સંશય છેદન પ્રભુ, તુમ બિન ઓર ન કોઈ ॥
સોરઠા - અતિ વૈભવ ચહે જોય, તિનકું જાનન જોગ્ય સોઈ ।
અધિભૂત કહા હોય, અધિદૈવ કહા કહહૂ સબ ॥૧॥

ચોપાઇ

હે મધુસૂદન કહો મોય એહી, અતિ ઐશ્વર્યકું ઈચ્છત જેહી ।
કૈવલ્ય પદ પાવન ચહે જોઈ, જ્ઞાની ભક્ત કહાવત સોઈ ॥
જાનન જોગ્ય તિહુકું જેહા, તિનમહિ અધિયજ્ઞ કહા તેહા ।
કેહિ વિધિ જાનન જોગ્ય હે એહૂ, સબ વિધિ વર્ણિ કહો મોય તેહૂ ॥
નિમજુક્ત જિનકે મન રહહી, એસે ત્રિવિધ ભક્ત શ્રુતિ કહહી ।
તેહિ તન તજન સમે સુખકારી, જાનન જોગ્ય સો કહહૂ મુરારી ॥૨॥

શ્રીભગવાનુવાચ -

એહિ વિધિ સાત પ્રશ્ન કિયે જેઉ, ઉત્તર તાસ જથાર્થ તેઉ ।
તિન શ્લોકસેં શ્રીભગવાના, કહત હે સબવિધિ પરમ સુજાના ॥

દોહા - હે અર્જુન જો નહિ ક્ષરત, અક્ષર કહત હે એહિ ।
પર અક્ષર યું શ્રુતિ કહત, બ્રહ્મ કહત હમ તેહી ॥

ચોપાઇ

અરુ સ્વભાવ પ્રકૃતિ હે જેહી, અધ્યાતમ હમ કહત હે તેહી ।
બ્રહ્મ રુ અધ્યાતમ એ દોઉ, શુદ્ધ મુમુક્ષુ નરકું સોઉ ॥
પ્રાપ્ય રું તજન જોગ્ય હે તેહૂ, એહિ વિધિ જાનન જોગ્ય હે એહૂ ।
મનુષ્યાદિક આકાર હે એહા, તેહિ ઉત્પતિકો કરતા જેહા ॥
સો વિસર્ગ સોઇ કર્મ હે નામા, અતિ ઉપાધિ અતિ દુઃખકો ધામા ।
સબહિ મુમુક્ષુ જન હે જોઇ, તેહિ ઉદ્વેગકારી હે સોઇ ॥
જો વિસર્ગ બહુવિધ વિસ્તારા, ત્યાગ કરનકે જોગ્ય હે સારા ।
તાતે જાનન જોગ્ય હે તેહા, તામેં લેશ નહિ સંદેહા ॥૩॥

દોહા - જો અતિશેં વૈભવ ચહે, જાનન જોગ્ય હે તેહી ।
અધિભૂત ક્ષરભાવ સબ, કાલ ગ્રસત હે જેહી ॥

ચોપાઇ

પંચ ભૂત ગગનાદિક જેહા, તિન મંહિ વર્તત હે નિત્ય એહા ।
પંચ ભૂત પરિણામ હે જોઇ, પંચ વિષય શબ્દાદિક સોઇ ॥
અતિ ઐશ્વર્યકે અર્થી જેહી, તિનકું પ્રાપ્તિ જોગ્ય હે તેહી ।
અધિદૈવ કરીકે કહે જેહૂ, ઈન્દ્રાદિક સુરસેં પર તેહૂ ॥
પંચ વિષય શબ્દાદિક જોઉ, તેહિ ભુક્તા જો પુરુષ કહે સોઉ ।
સો ઐશ્વર્યકે અર્થીતાઇ, પાવને જોગ્ય પરમ સુખદાઇ ॥
હે તનુધારિ મધ્ય અનૂપા, અધિયજ્ઞ સો મેં સુખરૂપા ।
ઈન્દ્રાદિક સુરવૃન્દ હે જેઉ, મમ શરીર જાનો તુમ તેઉ ॥
દોહા - ઈન્દ્રાદિક સબ દેવમેં, આત્મરૂપ રહ્યો જેહૂ ।
સો મેં સબહિ જજ્ઞ કરી, યજન યોગ્ય નિત્ય તેહૂ ॥
સોરઠા - એહિ વિધિ પરમ ઉદારા, તિન પ્રકારકે પુરુષ તેહિ ।
કરનો પરમ વિચાર, યહ સબ જાનનો મર્મ દૃઢ ॥૪॥

ચોપાઇ

અરુ એહૂ તિન પુરુષ હે જેહા, સબહિકું સાધારણ હે એહા ।

અંતકાલ આવત હે જબહિ, મોહિમેં મનકું રાખિકે તબહિ ॥
દેહ ત્યાગ કરી જાત હે જેહી, મેરે ભાવકું પાવત તેહી ।
જ્યું નૃપ ભરત તપસ્વિ રએઉ, મૃગ સંભારિ તનુ તજિ મૃગ ભએઉ ॥
ત્યું અંતકાલ સમે નર નારી, મોમહિ ભાવ જ્યું ધરત વિચારી ।
તનુ તજિ તૈસો હોવત તેહા, તામેં લેશ નહિ સંદેહા ॥૫॥

સુનહૂ કુંતીસુત કહુ તોય બાતા, અંત સમે જો નર સાક્ષાતા ।
જો જો વસ્તુ સંભારત જોઈ, તેહિ વિધિ તજત કલેવર સોઈ ॥
દોહા - સબહિ કાલમેં જેહિવિષે, અચલ ભાવ હે જાહી ।
અંત સમે તાકુ ભજે, તનુ તજિ પાવે તાહિ ॥૬॥

ચોપાઇ

પ્રથમહીસેં અભ્યાસે જેહૂ, અંત સમે ઉર આવત તેહૂ ।
તાતે સબહિ કાલમહિ વીરા, ભજહૂ મોય તુમ દૃઢ મતિ ધીરા ॥
નિજ વર્ણાશ્રમ જોગ્ય હે જેહા, કર્મ કરહૂ યુદ્ધાદિક તેહા ।
યહ ઉપાય કરિ મોમહિ તાતા, મન બુદ્ધિ અર્પે સાક્ષાતા ॥
અંત સમે એસે તુમ જોઉ, મોય સંભારિકે દૃઢમતિ સોઉ ।
પૈહો મોય યહ દૃઢ ઉપદેશા, યામેં સંશયકો નહિ લેશા ॥૭॥

યું સામાન્યસેં સબમહિ ભારી, નિજ વાંછિતકી પ્રાપ્તિ સુખકારી ।
સો કહી અંતસ્મૃતિ આધીના, તેહિ હિત મર્મ કહત અતિ ઝીના ॥
દોહા - તિન પ્રકારકે પુરુષકી, રુચિ ભિન્ન ભિન્ન અભિરામ ।
સો ઉપાસના ભેદકું, કહત કૃષ્ણ સુખધામ ।

ચોપાઇ

તિનમહિ વૈભવ અર્થી જેહા, તેહિ ઉપાસના ભેદ હે તેહા ।
ત્યું ઉપાસનાકે અનુસારા, અંત્ય સ્મૃતિકું કહત ઉદારા ॥
મન કરિ ઈષ્ટકો રુપ હે જોઈ, સો ચિતવન અભ્યાસ હે સોઈ ।
જોગ સમાધિ જુક્ત હે જેહૂ, આત્મસ્વરૂપમેં રહત હે તેહૂ ॥
ઐસે ચિત્તસેં સો અંતકાલા, પરમ દિવ્ય જો પુરુષ વિશાલા ।
તેહિ ચિંતવન જુત રહત હે જેહી, પાર્થ તાહિકું પાવત તેહી ॥૮॥

સોઈ પુરુષ સર્વજ્ઞ પુરાના, શિક્ષક બોધ દેત વિધિ નાના ।
જીવહુ સે સૂક્ષ્મ જેહી રૂપા, સબ કરતા સુખધામ અનુપા ॥
દોહા - સબસેં ન્યારા રૂપ જેહિ, ભાનુતુલ્ય જેહિ વર્ણ ।
માયામય તમ તાહિ પર, સબ વિધિ અશરશર્ણ ॥
સોરઠા - એહિ વિધિ પુરુષ હે જોય, તાહિ ભજત નર પ્રેમજુત ।
મિલત તાહિકું સોય, તેહિ દર્શન સે અતિ મગન ॥૯॥

ચોપાઇ

યું દિન દિન યુતિ કરિ અભ્યાસા એહિ વિધિ ભક્તિ જુક્ત સો દાસા ।
જોગકલાસેં અચલ મન કીના, તેહિ કરિ અંત સમે સો પ્રવીના ॥
ભૃકુટી મધ્ય નિજ પ્રાણકું ધારે, દિવ્ય પુરુષકું અધિક સંભારે ।
દિવ્ય પુરુષકું પાવત સોઈ, તેહિ સમાન ઐશ્વર્યહુ હોઈ ॥૧૦॥

અબ કૈવલ્ય પદ અર્થી જેહા, તેહિ સ્મરણ વિધિ કહત હે તેહા ।
જેહિ અક્ષર કહે વેદકે જાના, સમઝી સમઝી તેહી કરત બખાના ॥
નિઃસ્પૃહ જતિ જેહી અક્ષર જાની, કરત પ્રવેશ સુખદ તેહિ માની ।
સો અક્ષરકું મિલન ચહે જેહી, દૃઢ બ્રહ્મચર્યકું રાખત તેહી ॥
દોહા - સો પદ સબ વેદાંત કરી, જાનન જોગ્ય અનંત ।
મમ સ્વરૂપ અક્ષર એહિ, જાનિ લેહુ બુદ્ધિવંત ॥
સોઈ ઉપાસન જોગ્ય જ્યું, અક્ષર ધામ અનૂપ ।
ત્યું સંક્ષેપસેં સબહી વિધિ, કહીહૂં તાસ સ્વરૂપ ॥૧૧॥

ચોપાઇ

શ્રોત્રાદિક ઈન્દ્રિ સબ જેહા, તનકે દ્વારરૂપ હે તેહા ।
તિનકું નિજનિજ વિષયસેં ધીરા, પીછે ફેરિકે પરમ પ્રવીરા ॥
હૃદે કમલમહિ રહત હે જેહી, અક્ષરરૂપ મોહીમે તેહી ।
મનકું રુંધત હે સોઈ દાસા, સાવધાન હોકે ચહૂ પાસા ॥
મસ્તકમેં ધરિકે નિજ પ્રાની, જોગધારણા કરત સુજાના ।
એહિ વિધિ જોગ ધારણા જોઈ, તાકે આશ્રિત હોયકે સોઈ ॥૧૨॥

ઓંકાર એક અક્ષર જેહૂ, સોઈ બ્રહ્મ મુખ ઉચરત તેહૂ ।
ઓંકાર કરિ કહત હે જેઉ, એસો મોય સંભારિકે સોઉ ॥

દોહા - એહિ વિધિ જો નર તન તજે, પરમ ગતિ હે જેઉ ।
અક્ષર બ્રહ્મ અનુપકું, પાવત શુભમતિ તેઉ ॥૧૩॥

ચોપાઇ

યુ ઐશ્વર્યકો અર્થી જેહા, ત્યું કૈવલ્ય અર્થી હે તેહા ।
આપકું પ્રાપ્તિ જોગ્ય હે જેહી, તેહિ અનુસારસેં સુખપ્રદ એહી ॥
હરિઉપાસનકે અઘહારી, સબ પ્રકાર કહે ભેદ મુરારી ।
અબ જ્યું ઉપાસત પ્રભુકું જ્ઞાની, તેહિ પ્રકાર સબ કહત બખાની ॥
હે પારથ મો બિન અન્ય જેઉ, તિનમેં ચિત્ત ન રાખત તેઉ ।
સબહિ કાલ મોય સુમરત જોઉ, સદા જુક્ત જોગી હે સોઉ ॥
તિનકું મેં અતિ સુલભ તાતા, મેંહૂ મિલન જોગ્ય વિખ્યાતા ।
ઐશ્વર્યાદિ ભાવ મમ જોઈ, તાકું પ્રાપ્તિ જોગ્ય નહિ સોઈ ॥૧૪॥

દોહા - અબ આગે અધ્યાય રહ્યો, તિન કરી કહત હે જોય ।
જ્ઞાની કૈવલ્ય અર્થીકું, પુનરાવૃત્તિ ન હોય ॥

ચોપાઇ

અતિ ઐશ્વર્યકે અર્થી જોઈ, પુનરાવર્તિ લહત હે સોઈ ।
અધિક બડે મન જુત નર જેહા, પરમ સિદ્ધિ મોય પાયકે તેહા ॥
યું મોય મિલકે જ્ઞાનિ જન જેહી, સબ દુઃખસદન અસ્થિર ભવ તેહી ।
ફિર ન પાવે છુટે ભવપાસા, જન્મ મરણ ભય બિન મમ દાસા ॥૧૫॥

અબ ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત ભયે જંતા, ઓર પ્રાપ્ત ભયે શ્રીભગવંતા ।
એસે ઉભય ભાતિ નર જેહૂ, લહત ન લહત પુનર્ભવ તેહૂ ॥
બ્રહ્મ ભુવન લગી હે જગ જેતા, નાશવંત ભવ ભટકત તેતા ।
તાતે અતિ વૈભવ જો પાવે, તિનકે સ્થાન નાશ હોય જાવે ॥

દોહા - હે અર્જુન તીહૂ કાલમહિ, મેં કૃપાલુ એકરૂપ ।
મોય મિલત તેહી પુનર્ભવ, હોત નહિ દુઃખરૂપ ॥૧૬॥

ચોપાઇ

બ્રહ્મલોક પર્યંત જો લોકા, તેહિ મધ્ય વરતત લોક અશોકા ।
પરમપુરુષ મેં અજ અવતારી, નારાયણ સબ જન સુખકારી ॥
લોકકો ઉદય અસ્ત વ્યવહારા, મમ સંકલ્પ વશ જાનત સારા ।
અરુ જો મનુષ્યાદિક સંસારા, બ્રહ્મભુવન લગિ સકલ પસારા ॥

સબકી અહર્નિશ સંસ્થા એહા, મમ સંકલ્પ વશ જાનત જેહા ।
સો નર ચોકડી સહસ્ર પ્રજંતા, અજ અહનિશિ જાનત બુદ્ધિવંતા ॥૧૭॥

બ્રહ્માકો દિન આવત જબહિ, સહસ્ર ચોકડી લગ રહે તબહિ ।
તબ ત્રિભુવનમહી જો તનુધારી, પ્રગટ હોત નિજ ગુણ વિસ્તારી ॥
દોહા - દેહ ઇન્દ્રિ અરુ ભોગ સબ, નામ રૂપ આકાર ।
અજ અવ્યક્ત તનુ ત્રિતયસેં, સબહી હોત વિસ્તાર ।
બ્રહ્મ નિશા જબ હોત હે, તબ સ્થિર ચર આકાર ।
અજ અવ્યક્ત તનુ સુષુપતિ, તિનમેં હોત સંહાર ॥૧૮॥

ચોપાઇ

હે પારથ કર્મન વશ એહા, પ્રાણિ સમૂહ કહાવત તેહા ।
બ્રહ્માકો દિન આવત જબહિ, સબવિધિ ઉદય હોત હે તબહિ ॥
રાત્રિ સમે આવત લયકારી, લિન હોત સ્થિર ચર નરનારી ।
પુનિ દિન ભએ પ્રગટ હોય આવે, કાલવ્યાલ[1] પુનિ પુનિ તેહિ ખાવે ॥
એહિવિધિ દિન અરુ નિશિ કરિ તાતા, અજ શત વર્ષ હોત વિખ્યાતા ।
તબ બ્રહ્મ લોક પ્રજંત જો લોકા, બ્રહ્માદિક સુર અધિક વિશોકા ॥
સબહિ લિન માયામે હોઈ, સ્થિર ચર રહન ન પાવત કોઈ ।
માયા હોત પુરુષમેં લિના, પુરુષ હોત મમ રૂપમેં લીના ॥
દોહા - તાતે જો ઐશ્વર્ય ગતિ, પાયે જાનિ સુખરૂપ ।
તાહિ પુનર્ભવ ના મટે, ભ્રમત રહત ભવકૂપ ॥૧૯॥

ચોપાઇ

અબ કૈવલ્ય પદ પાએ જેતા, પુનરાવૃત્તિ લહત નહિ તેતા ।
જો અતિવ્યક્ત રું અતિ જડરૂપા, તિનસેં પર અવ્યક્ત અનુપા ॥
કાહૂ પ્રમાણસેં જાને ન તાહી, ઉદય અસ્ત બિન કહ્યો જાહી ।
ગગનાદિક સબ ભૂત હે જેહા, કાલસેં નાશ હોત હે તેહા ॥
સબહિમેં રહત અવ્યક્ત ઉદારા, જગવ્યાપક સબ જગઆધારા ।
જગકે સંગ નાશ નહિ પાવે, સર્વાતમ સબ પર શ્રુતિ ગાવે ॥૨૦॥

૧ - કાળરૂપી અજગર

જો અવ્યક્ત સોઈ અક્ષર નામા, વૈદિક તાહિ કહત અભિરામા ।
સો અક્ષરકું પ્રાપ્ત ભયે જેહા, જન્મ મૃત્યુ ભય છુટત તેહા ॥
દોહા - સો અક્ષર મમ ધામ હે, ગુણપર અકલ અનંત ।
એહિ બ્રહ્મ નિર્વાણ પદ, જાનિ લેહૂ બુદ્ધિવંત ॥૨૧॥

ચોપાઇ

જ્ઞાની ભગવદ્‌ભક્ત હે જેહા, તિનકું પ્રાપ્તિ જોગ્ય હે તેહા ।
સો અક્ષરસેં ન્યારા જાનો, અધિક વિલક્ષણ તાહી પ્રમાનો ॥
પારથ કછુ મોસેં પર નાંહિ, મેં વ્યાપક સબહિ જગમાંહિ ।
ઈન આદિક શ્લોકનિ કહે જોઉ, પરમપુરુષ નારાયણ સોઉ ॥
જિનમહિ વિશ્વ રહત સુખ પાઇ, મણિમધ્ય સૂત્ર જ્યું પ્રભુ સુખદાઇ ।
અનન્ય ભક્તિ કરી પાવત તેહી, ભક્તાધીન સદા પ્રભુ એહી ॥૨૨॥

સુનહૂ ભરતકુલશ્રેષ્ઠ પ્રવીના, કાલકી ગતિ સબસેં અતિ ઝીના ।
દિન આદિ સબ વર્ષલું કાલા, તેહિ અભિમાની દેવ વિશાલા ॥
દોહા - તિનહિ દેખાયે ડિગરમેં[1], દેહ ત્યાગી ગયે જેહૂ ।
પુનિ યહ ભવમેં ના ભ્રમે, જોગી મહામતિ તેહૂ ॥
સોઈ માર્ગમેં તન તજે, પુણ્ય કર્મ જુત જોય ।
તાહિ પુનર્ભવ હોત હે, સો મગ કહૂ અબ તોય ॥૨૩॥

ચોપાઇ

અગ્નિ અરુ જ્યોતિ હે જેહા, તેહિ અભિમાની દેવ હે તેહા ।
અહ[2] અરુ શુક્લ પક્ષ કહે જોઈ, તેહિ અભિમાની દેવ હે સોઈ ॥
ઉત્તરાયણ ષટ માસ હે એહિ, તેહિ અભિમાનિ દેવ હે જેહી ।
તેહિ વિધિ વર્ષકે દેવહિ જાનો, એહિ વિધિ એ સબ દેવ પ્રમાનો ॥
દેવયાન [3]મગમેં સો રહહિ, તાતે દેવયાન મગ કહહિ ।
બ્રહ્મવેત્તા નર જેહી મગ જાવે, દેવયાન ગએ બ્રહ્મહિ પાવે ॥૨૪॥

ધુમ રું રાત્રિ કહે હે જેઉ, તેહિ અભિમાની દેવ હે તેઉ ।
કૃષ્ણ પક્ષ બરન્યો હે જોઉ, તેહિ અભિમાની દેવ હે સોઉ ॥

૧ - એક પગલામાં જ, ૨ - દિન, ૩ - માર્ગમાં વચમાં

દોહા - દક્ષિણાયન ષટ માસકે, અભિમાનિ હે દેવ ।
પિતૃયાન મગ સબ રહે, જાનિ લેહૂ યહ ભેવ ॥
પિતૃયાન મગ ચલત હે, પુણ્યકર્મ જુત જોય ।
ચંદ્રરૂપ તહાં દેવતા, સબ વિધિ નિરખત સોય ॥
સોરઠા - સુરવૈભવ[1] ફલ પાય, ગિરત હે તહાંસેં અલપમતિ ।
કિન અપક્વ ઉપાય, જન્મ ધરત તાતે અમિત ॥૨૫॥

ચોપાઇ

શુક્લ સો અર્ચિ આદિ ગતિ જાનો, કૃષ્ણ સો ધૂમ આદિ ગતિ માનો ।
એહિ વિધિ કહે ઉભય મગ જેહા, જગમહિ અધિક સનાતન તેહા ॥
જ્ઞાની પુણ્ય કર્મજુત જોઇ, ઉભય સનાતન માનત સોઇ ।
શુક્લ ગતિ જ્ઞાનીકી જેહિ, પુનરાવૃત્તિ લહત નહિ તેહી ॥
કૃષ્ણ ગતિ કર્મઠકી જેહૂ, જન્મ મરણ પુનિ પાવત તેહૂ ।
કૃષ્ણ ગતિસેં જડ અજ્ઞાનિ, ભવ ભટકત હોવત સુખહાનિ ॥૨૬॥
હે પારથ એ ઉભય મગ ધીરા, જાનત જોગી પરમ ગંભીરા ।
અંતસમે આયે સોઇ પ્રાની, નહિ મુરઝાત ગતિ પહિચાની ॥
દોહા - દેવયાન કરિ જાત હે, આપસેં જોગી સોઉ ।
તાતે અર્જુન તુમ સદા, જોગ જુક્ત દૃઢ હોઉ ॥૨૭॥
ચહૂં વેદ અભ્યાસકો, પુણ્યરૂપ ફલ જોય ।
સબહિ જજ્ઞ સબ દાનકો, પુણ્ય જહાંલુ હોય ॥
ઈન દો અધ્યાયમેં કહ્યો, પ્રભુકો મહાતમ જેહુ ।
તાહિ જાની સબ પુણ્ય ફલ, જોગી પાવત તેહૂ ॥
સોરઠા - જોગી જ્ઞાની હોય, તિનકું પ્રાપ્તિ જોગ્ય સોઈ ।
આદિ સ્થાન મમ જોય, સો મુનિ પાવત પરમ પદ ॥૨૮॥
દોહા - મમ માહાત્મ્યકે જાન સો, જોગી અતિ બુદ્ધિવંત ।
મુક્તાનંદકો નાથ કરે, ચલત અર્ચિમગ[2] સંત ॥

ઈતિ શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત-ભગવદ્‌ગીતાટીકાયાં
અક્ષરબ્રહ્મયોગો (મહાપુરુષયોગા) નામાષ્ટમોઅધ્યાયઃ ॥૮॥

૧ - દેવનો વૈભવ, ૨ - પ્રકાશની જ્યોતના માર્ગે

अध्याय-९

चोपाइ

आठमे अध्यायकेमहि એહા, ઉપાસકકે ભેદ કહે તેહા ।
અબ નવમે અધ્યાયમેં એહી, કરને જોગ્ય ઉપાસન જેહી ॥
ઐસે પરમ પુરુષ સુખકારી, નારાયણ નિજજન અઘહારી ।
સો પ્રભુકો માહાત્મ્ય સાક્ષાતા, જ્ઞાનિનકે વિશેષ વિખ્યાતા ॥
તિનકું શોધિકે અતિ સુખદાની, ભક્તિરૂપ ઉપાસન જાની ।
તાસ સ્વરૂપ જથારથ જેહૂ, અતિ વિખ્યાત કહત હે તેહૂ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ -

હે અર્જુન મમ મહાતમ જેહા, સુનિ તવ ઉર નહિ હોત સંદેહા ।
અતિ માહાત્મ્યકી અસૂયા નાંહી, તુમ સબ સત્ય માનત મનમાંહિ ॥
દોહા - તાતે ભક્તિરૂપ યહ, અધિક ગુહ્ય મમ જ્ઞાન ।
કહીહું તોય વિજ્ઞાન જુત, સબવિધિ પરમ સુજાન ॥
સોરઠા - સો તુમ જાનિકે જ્ઞાન, મમ પ્રાપ્તિકે વિરોધિ સબ ।
અશુભસેં મુક્ત સુજાન, હોઈ હો સાધન શ્રમહી બિન ॥૧॥

ચોપાઇ

ભક્તિરૂપ યહ જ્ઞાન હે જેહૂ, સબ વિદ્યાકો રાજા તેહૂ ।
સબહી ગુહ્યકો રાજા સોઈ, અતિ પવિત્ર એહિ સમ નહિ કોઈ ॥
મમ પ્રાપ્તિ વિરોધિ અઘ જેહા, સબકો નાશ કરત હે તેહા ।
ભક્તિરૂપ યહ જ્ઞાનસેં ભ્રાતા, ભજત મોય જાનિ જન ત્રાતા ॥
તબ સો ઉપાસકકું તતકાલા, પ્રગટ દરશ મેં દેઉ વિશાલા ।
ધર્મસેં ગિરત નહિ યહ જ્ઞાના, સુખસેં ગ્રહણકે જોગ્ય સુજાના ॥
મમ પ્રાપ્તિ કરાય શ્રુતિસારા, નાશ ન પાવત જ્ઞાન ઉદારા ।
એહિવિધિ પરમ ઉપાસન એહી, ભક્તિરૂપ નિત્ય કરત હે જેહી ॥
દોહા - ઐસે પુરુષકું પ્રેમજુત, દેહૂં મેં મેરો દાન ।
તોહૂં ન મેં તેહિ કછુ દીયો, યું મોય ભાસે સુજાન ॥૨॥

ચોપાઇ

સુનહૂ પરંતપ કહૂ તોય બાતા, મમ પ્રાપ્તિ સાધન વિખ્યાતા ।
એસો ઉપાસન જોગ્ય જો ધર્મા, તાકું ગ્રહણકે જોગ્ય સમર્મા ॥

ઐસી દશા પાય સુખરૂપા, નહિ વિશ્વાસ ન શ્રદ્ધા અનૂપા ।
ઐસે મોય ન પાય અપારા, મૃત્યુરૂપ ભવમગ અંધિયારા ।
તિનકે વિષે નિરંતર જંતા, ભ્રમત રહત દુઃખકો નહિ અંતા ।
યહ અતિશેં બડ આશ્ચર્ય મોઈ, ભવજલ તરન ચહત નહિ કોઈ ॥૩॥

હે અર્જુન તુમ પ્રથમહી વીરા, સુનુ મમ અતિ મહાતમ ગંભીરા ।
યહ જડ ચૈતન સબ સંસારા, મમ અવ્યક્ત તનુકે આધારા ॥
દોહા - મેં વ્યાપક સબ વિશ્વમેં, અંતરજામિ જોય ।
પ્રાણિમાત્ર મોંમે રહે, મોંસે ભિન્ન ન કોય ॥
મેં નાંહિ સબ પ્રાણિમેં, પ્રાણિ મોર શરીર ।
મેરે વશ્ય તિનકી સ્થિતિ, મેં નહિ તેહિ વશ્ય વીર ॥૪॥

ચોપાઇ

જૈસે ઘટાદિક પાત્ર હે જોઈ, જલ આદિકકું ધારત સોઈ ।
સ્થિર ચર પ્રાણિમાત્ર જગ જેહા, એહિ વિધિ મેં નહિ ધારું તેહા ॥
મેં નિજ સંકલ્પ ધરું સંસારા, અધિક જોગ બલ દેખો હમારા ।
સબહિ પ્રાણિકો પોષક જેહુ, સબસેં ભિન્ન રહું મેં તેહુ ॥
મેરે મનકો સંકલ્પ જેહી, પ્રાણિમાત્રકું પાલત તેહી ।
તેસે મોર મનોરથ જોઉં, નિમમેં રખત સકલ જગ સોઉ ॥૫॥

જ્યું આકાશમેં વાયુ અપારા, વિન [1]આલંબન રહત ઉદારા ।
સબહિમેં ગતિ કરત હે ભારી, સો મેં ધારુ વાયુ અવિકારી ॥
દોહા - ત્યું સબ પ્રાણિમાત્ર સો, સ્પરશી શકત નહિ મોય ।
મોમહિ રહે મેં ધારુ સબ, જાનિ લેહૂ તુમ સોય ॥૬॥

ચોપાઇ

સ્થિર ચર પ્રાણિમાત્ર જગ જેહા, અજકો આયુ અંત ભયે તેહા ।
હે કુંતીસુત મોર શરીરા, પ્રકૃતિ પ્રધાનરૂપ ગંભીરા ॥
તિનમેં વિશ્વ લીન હોય જાવે, મમ સંકલ્પ વશ્ય રહત ન પાવે ।
સો યહ પ્રાણિમાત્ર હે જેહી, કલ્પકે આદિ સર્જું મેં તેહી ॥૭॥

---

૧ - આધાર

બહુ પ્રકાર પરિણામિ જેહૂ, પ્રકૃતિ નામ મમ માયા તેહૂ ।
અષ્ટ વિભાગ જુક્ત કરી એહા, મેં જગ સર્જુ વિગત સંદેહા ॥
દેવ મનુષ્યાદિક સંસારા, મોર પ્રકૃતિ વશ્ય પ્રાણિ અપારા ।
સમય સમયમહિ વારંવારા, સર્જુ વિશ્વ મેં વિવિધ પ્રકારા ॥૮॥

દોહા - અર્જુન તુમ યું પુછી હો, સ્રજો વિશ્વ બહુવાર ।
સર્ગાદિક સમ વિષમમેં, ઉપજત કર્મ અપાર ॥
સો નિર્દયતા દોષસેં, બંધન ક્યું નહિ હોય ।
યાકો ઉત્તર સબહી વિધિ, પારથ કહૂ અબ તોય ॥

ચોપાઇ

સુનહૂ ધનંજય કહૂં તોય બાતા, વિષમ સૃષ્ટિ આદિ કર્મ તાતા ।
મોકું બંધન કરત ન એહા, નિજનિજ કર્મ વિષમ ભયે તેહા ॥
પૂર્વ કર્મ જીવનકે જોઈ, દેવાદિક ભવહેતુ સોઈ ।
વિષમ કર્મમહિ સક્ત મેં નાંહિ, ઉદાસીન વર્તુ ઈનમાંહિ ॥૯॥

સુનુ પાર્થ મમ માયા ભારી, સબ જીવનકે કર્મ અનુસારી ।
સત્યસંકલ્પ મેં દેખું જબહી, માયા સ્રજત સકલ જગ તબહી ॥
સબ જીવનકે કર્મ અનુસારા, મમ ઈક્ષણકો[1] હોત પ્રસારા ।
સોઈ હેતુ કરિ જગ વિસ્તરહી, કર્મનિ કરી બહુ વિધિ ભવ ફરહી ॥
દોહા - જન્મ મરણ પ્રાણિ અનંત, પાવત વિવિધ વિકાર ।
મમ શરણાગત હોત નહી, લહત ન ભવ જલપાર ॥૧૦॥

ચોપાઇ

સબકો અતિબડ ઈશ્વર જેહૂ, સબહી જાન સત્યસંકલ્પ તેહૂ ।
સબ જગકારણ મેં સુખકારી, પરમ કૃપાલુ ભક્તભયહારી ।
સબહીકું આશ્રય કરનેકે કાજા, મનુષ્યરૂપ ભયો સહિત સમાજા ।
એસો મમ મહિમા હે જેહી, મૂઢ મનુષ્ય નહિ જાનત તેહિ ॥
અતિ વિપરીત જ્ઞાન જુત જોઈ, ઓર મનુષ્ય સમ માનત મોઈ ।
તાતે મોર કરત અપમાના, તિરસ્કાર બહુ કરત અજાના ॥૧૧॥

૧ - દર્શન

મેરે મનુષ્યતનમેં સુખદાઈ, પરમ કૃપા આદિક પ્રભુતાઈ ।
તિનકું ઢાંકનહારી જેહા, આસુરી મોહિની માયા તેહા ॥
દોહા - અસુર પ્રકૃતિકું અનુસરે, મૂઢ મનુષ્ય હે જોઈ ।
નિષ્ફલ વાંછિત કર્મ સબ, નિષ્ફલ કરત હે સોઈ ॥
વ્યર્થ જ્ઞાન અજ્ઞાન જુત, સર્વેશ્વર મેં બાહી ।
અન્ય મનુષ્ય સમ માનિકે, નાશ કરન ચહે તાહી ।
સોરઠા - એસે મનુષ્ય હે જેહૂ, જો જો ફલ હિત કરત કછુ ।
વ્યર્થ હોત સબ તેહૂ, મૂઢ સદા યું પચિ મરત ॥૧૨॥

ચોપાઇ

હે પારથ જો મહામતિ ધીરા, સુકૃત સમૂહસેં અતિ ગંભીરા ।
સો સુકૃતસેં શરણ મમ પાવે, સબહિ પાપ બંધન મિટ જાવે ॥
દૈવિ પ્રકૃતિ આશ્રિત જગ જેહા, સબ જગહેતુ જાનિ મોય તેહા ।
અવિનાશિ કરુણા અતિભારી, સંતનકો રક્ષણ ઉર ધારી ॥
મનુષ્ય ભાવ કરિ મમ અવતારા, સો યહ મર્મ જાનિકે સારા ।
અન્ય ભાવ ઉરમેં દૃઢ લાઈ, ભજત મોય લખિ જન સુખદાઈ ॥૧૩॥

શ્રીનારાયણ કૃષ્ણ મુરારી, વાસુદેવ આદિક અઘહારી ।
યું મમ નામકો કિરતન જેહી, કરત નિરંતર મમ જન તેહી ॥
દોહા - મમ અર્ચાદિક[1] કરમમેં, જતન કરત બડભાગ ।
મમ વંદન સ્તવનાદિમેં, જાહિ અધિક અનુરાગ ॥
સોરઠા - દંડ જ્યું કરત પ્રણામ, મેરે જોગકું ચહત નિત ।
સો કરિ ભક્તિ અકામ, મોહિકું પાવત વિમલ મન ॥૧૪॥

ચોપાઇ

ઓરહૂં અતિબડ આતમવાના, કીરતનાદિ ભક્તિસેં સુજાના ।
જ્ઞાનયજ્ઞ કરિ યજત હે જેહા, મમ ઉપાસન કરત હે તેહા ॥
જગ આકાર રહ્યો મેં જેહૂં, સર્વપ્રકાર વર્તુ મેં તેહૂં ।
એક ભાવ કરી મોય ઉપાસેં, તાકું મો બિન ઓર ન ભાસે ॥

૧ - અર્ચન આદિ

INDEX

જડ ચૈતન સબ જાકો દેહા, નારાયણ સર્વાતમ તેહા ।
તાતેં ઉપાસન જોગ્ય હે સોઈ, યું લખિ એક ઉપાસત મોઈ ॥૧૫॥

સો અબ કહત ક્રતુ[1] હે જોઉ, અગ્નિષ્ટોમ આદિક મેં સોઉ ।
મેંહૂં મહાજજ્ઞ અઘહારી, મેં હૂં સ્વધા પિત્રિગણ પ્યારી ॥
દોહા - હવિ આદિક અન્ન સોઉ મેં, મેંહિ મંત્રકે રૂપ ।
દેવનકું હવિ દાનકો, સાધન પરમ અનૂપ ॥
ધૃત સો મેં અરુ અગ્નિ મેં, આહવની આદિક જેહૂ ।
હોમ સોઈ મમ રૂપ હે, જાનિ લેહૂ તુમ તેહૂ ॥૧૬॥

ચોપાઇ

સ્થિર ચર જગકો મેં પિતુ માતા, મેં ધાતા પોષક વિખ્યાતા ।
મેંહિ પિતામહ સબ જગકેરા, મો વિન કારણ નાંહી અનેરા ॥
જાનન જોગ્ય વેદ કરી જેહૂ, પારથ પરમ તત્ત્વ મેં તેહૂ ।
મેં પવિત્ર કરતા અતિપ્યારા, મેંહૂં વેદ બીજ ઓંકારા ।
ઋગ અરુ સામ યજુરકે આદિ, વેદરૂપ મેં બ્રહ્મ અનાદી ।
શબ્દબ્રહ્મ મમ રૂપ કહાવે, જિન કરિ જીવ પરમ પદ પાવે ॥૧૭॥

ગતિ જો ઈન્દ્રલોકાદિક સ્થાના, પાવન જોગ્ય સો મેંહિ સુજાના ।
મેં ભર્તા સબ ધારનહારા, મેં પ્રભુ શિક્ષક પરમ ઉદારા ॥
દોહા - મેં સાક્ષી સબ જગતકો, પ્રગટ વિલોકનહાર ।
મેં નિવાસ સ્થલ સબહિકો, અડગ સદા આધાર ॥

ચોપાઇ

આશ્રય જોગ્ય શરણ મેં ભારી, હિતવાછુ મેં સુહૃદ સુખકારી ।
પ્રભવ જો ઉદય સ્થાન મેં સોઈ, પ્રલય સ્થાન મો વિન નહિ કોઈ ॥
વસ્તુ ઉપાય ધરનકો સ્થાના, ધરને જોગ્ય સો મેંહિ નિધાના ।
તિનમેં નાશ રહિત હે જેહૂ, બીજ રૂપ મેંઈહૂ તેહૂ ॥૧૮॥

સુરજ રૂપ સો મેં તમહારિ, ગ્રીષમ ઋતુ મેં તાપ કરું ભારિ ।
મેં જલ ગ્રહણ કરું ફિર તાઈ, વર્ષાઋતુમેં વર્ષું જલ આઈ ॥

૧ - યજ્ઞ

INDEX

હે અર્જુન અમૃત હે જેહા, જિન કરી લોક જિવે મેં તેહા ।
મૃત્યુ જિન કરી મરત હે પ્રાનિ, મેંહૂં સોઉ લેહૂ પહીચાની ॥
દોહા - બહુત કહે ક્યા હોત હે, જડ ચૈતન જગ જોઉ ।
સબહિ રૂપમહિ મેં રહૂ, મોંસે ભિન્ન ન કોઉ ॥
યું ભિન્ન ભિન્ન આકારસેં, નામરૂપ જગ જેહૂ ।
અનંતરૂપ સંસાર સબ, મમ શરીર હે તેહૂ ॥
તાતે તિન તિન રૂપ કરી, રહ્યો મેં જગ આધાર ।
ઉપાસત એકરૂપ કરી, મહામતિ અધિક ઉદાર ॥૧૯॥

ચોપાઇ

ઋગ યજુ સામ રુપ હે જેહૂ, વિદ્યા તિન કહાવત તેહૂ ।
કેવલ તિનમહી નિષ્ઠા જાહી, એસેં પુરુષ જગતમેં તાહી ॥
વેદ તિન કરી સ્થાપેઉ જેહા, ઈન્દ્રાદિક સુરગણ સબ તેહા ।
તિનકે જજ્ઞસેં શેષ હે જેહી, સોમકો પાન કરતહે તેહી ॥
સ્વર્ગકી પ્રાપ્તિ વિરોધિ જેતા, ભયે સો પવિત્ર પાપ ગયે તેતા ।
જજ્ઞસેં ઈન્દ્રાદિક જજિ જોઇ, સ્વર્ગપ્રાપ્તિ જાચત હે સોઈ ॥
દુઃખકે અંશ રહિત સુરલોકા, તિનકું પાયકે રહત અશોકા ।
સ્વર્ગમેં દિવ્ય દેવકે ભોગા, સો ભુક્તે સુરત્રિય સંજોગા ॥૨૦॥

દોહા - અતિ વિશાલ સુરલોક સુખ, ભુક્તત હે નર જોય ।
સ્વર્ગપ્રાપ્તિ હેતુ સુકૃત, ક્ષયસેં ગિરત હે સોય ॥
ફેર આવત મૃત લોકમેં, સ્વર્ગ ચહત ઈમિ જેહૂ ।
કેવલ ઋગ જજુ સામકે, ધર્મ અનુસરે તેહૂ ॥
સોરઠા : એસે પુરુષ હે જોઉ, અનંત વાર જનમત મરત ।
શાંતિ ન પાવત સોઉ, ભજન ભક્તિ બિન ભવ ભ્રમત ॥૨૧॥

ચોપાઇ

મેરે ભજન બિના અન્ય જેહા, જિનકું નાંહી પ્રયોજન તેહા ।
ઐસે અધિક વિમલમતિ જોઇ, મેરોહિ ધ્યાન ઉપાસત મોઈ ॥
ચહત નિરંતર મેરો સંગા, ઐસે જનકું લગ્યો દૃઢ રંગા ।
મેરી પ્રાપ્તિ જોગ્ય હે જોઉ, વિઘન રહિત અક્ષય કરુ સોઉ ॥૨૨॥

અન્ય દેવ ઈન્દ્રાદિક જેહી, તિનકે ભક્ત કહાવત તેહી ।
અતિ શ્રદ્ધાજુત હોયકે જેહૂ, ઈન્દ્રાદિક સુર જજત હે તેહૂ ॥
હે પારથ સો નર મતિ ધીરા, ઈન્દ્રાદિક સુર મોર શરીરા ।
સબહિકો આતમ મેં સુખકારી, જજત હે મોય તદપિ વ્યભિચારી ॥
દોહા - વિધિહીન યહ જજત હે, જોગ્ય તું જજત ન મોઈ ।
ભ્રમત ભ્રમત ભવસિંધુકો, પાર ન પાવત કોઈ ॥૨૩॥

ચોપાઇ

સબહિ જજ્ઞ ભુક્તા મેં જેહુ, ફલદાતા જોઈ મેહૂં તેહૂ ।
ઐસે જથારથ મોય ન જાની, ગિરત સ્વર્ગસેં તનઅભિમાની ॥૨૪॥
ઈન્દ્રાદિક સુરગણ હે એહી, તિનકું જજ્યાકો સંકલ્પ જેહી ।
ઐસે મનુષ્ય અપરિમિત જેહા, ઈન્દ્રાદિકકું પાવત તેહા ।
પિતૃકું જજત પ્રેમજુત જોઈ, પિત્રિનકું પાવત હે સોઈ ।
ભૂતકું જજનકો સંકલ્પ જાહી, ભૂતનકી પ્રાપ્તિ હે તાહી ॥
મોય જજ્ઞસેં જજત હે સોઉ, અનન્ય ભાવ ઉર લાયકે કોઉ ।
સો મોય પાવત મેરો દાસા, તાકું નાંહી કાલકી ત્રાસા ॥૨૫॥
દોહા - મોય જજત હે તાહિકું, એક હે એહી વિશેષ ।
જેહિ વિધિ સુગમ ઉપાય સો, કહૂ સરલ ઉપદેશ ॥

ચોપાઇ

પત્ર પુષ્પ ફલ તોય હે જેહા, ભક્તિ જુત અરપત મોય તેહા ।
મોમેં હેત જાહિ અતિ ભારી, મોય અરપે બિન ફલ દલ વારી ॥
જિમત ન કછુ પ્રસાદ બિન જેહૂ, એહિ વિધિ ભક્તિ જુક્ત હે તેહૂ ।
એસિ ભક્તિસેં અર્પત જેહી, પત્રાદીક પ્રેમિકે તેહી ॥
પૂરનકામ સદા મે જોઈ, મગન હોય જિમતહું સોઈ ।
પ્રેમીભક્ત સમર્પત જેતા, અતિ સુખધામ લગત મોય તેતા ॥૨૬॥
હે કુંતીસુત સુનુ મમ બાતા, નિજતનધારણ હિત વિખ્યાતા ।
જો જો કર્મ કરત તુમ વીરા, જો જો જિમત સદા મતિધીરા ॥
દોહા - જો કછુ હોમત દેત કછુ, તપહૂ કરત કછુ જોય ।
મન કર્મ વચને પ્રેમજુત, સબહી સમરપો મોય ॥૨૭॥

ચોપાઇ

યું સંન્યાસ જોગ સુખરૂપા, તિનસેં જુક્ત જેહિ આત્મ અનૂપા ।
એસે તુમ અતિ તતપર જેહૂ, લૌકિક વૈદિક કર્મહે તેહૂ ॥
મમ આરાધનમય કરી એહા, શુભ રું અશુભ ફલરૂપ તેહા ।
પૂર્વ કર્મકે બંધ અપારા, તિનકરિ મુક્ત હોઈ હો પ્યારા ॥
એહિવિધિ કર્મકે બંધન જોઈ, તિનસેં મુક્ત સબહિ વિધિ હોઈ ।
મોહીકું પૈહો મમ ઉપદેશા, યામહિ સંશયકો નહિ લેશા ॥૨૮॥

સબહિ પ્રાણિમાત્ર નરનારી, સબમેં મોય સમદૃષ્ટિ ભારી ।
તાતે દ્વેષ જોગ્ય કોઉ નાંહિ, નહિ કોઉ અધિક હેતુ જગમાંહી ॥
દોહા - જો મોય ભજત હે ભક્તિસેં, મોહિમેં વરતત તેહૂ ।
મેં વરતુ સો ભક્તમેં, અતિવલ્લભ મોય એહૂ ॥૨૯॥

ચોપાઇ

ઉત્તમ કુલ આચાર હે જેહી, તિન કરિ રહિત રહત હે તેહિ ।
અનન્ય ભાવ મોય ભજત હે જેહા, સાધુહિ માનને જોગ્ય હે તેહા ॥
યાકે ઉર મમ નિશ્ચે જોઈ, અતિ ઉત્તમ વરતત હે સોઈ ।
સબહિ વિશ્વકે જો આધારા, નારાયણ પરબ્રહ્મ ઉદારા ॥
સોઈ ભગવાન સદા મમ સ્વામી, સોઈ મમ ગુરુ સંબંધી બહુનામી ।
એહિવિધિ યાકો નિશ્ચે જેહૂ, સાધુહિ માનને જોગ્ય હે તેહૂ ॥૩૦॥

અનન્યભાવ મોય ભજત હે જબહી, ભજનસેં પાપ મિટત સબ તબહી ।
ઐસો પુરુષ ભજનરત જોઉ, સદ્ય હોત ધર્માત્મા સોઉ ॥
દોહા - પુનરાવૃત્તિ રહિત સો, શાંતિ હિ પાવત સંત ।
હે કુંતીસુત દાસ મમ, ગિરત નહિ બુદ્ધિવંત ॥
અર્જુન તુમ યહ અર્થમેં, કરહૂં અચલ વિશ્વાસ ।
યદપિ અશુદ્ધ આચરણ જુત, મમ જનકો નહિ નાશ ॥
સોરઠા - મમ ભક્તિ ઉર તાસ, ભક્તિકે મહાતમસેં સકલ ।
પાપપુંજ કરી નાશ, પરિપૂરણ સો હોત જન ॥૩૧॥

ચોપાઇ

હે પારથ ત્રિય વૈશ્ય રું શૂદ્રા, પાપજોની પ્રાણિ અતિક્ષુદ્રા ।

ऐसेहू जब मम आश्रित होई, परम गति पावत हे सोई ॥૩૨॥

तब जिन धरि पवित्र कुल देहा, ब्राह्मण क्षत्रि भयेहे जेहा ।
सो मम भक्त होय मोय पावे, तिनकि बात कहा बरनि सुनावे ॥
तातें तुम अनित्य सब जानी, असुखरूप यह लोक प्रमानी ।
दृढ निजधर्ममें रहिके वीरा, प्रेमसें मोय भजो रणधीरा ॥૩૩॥

अब जो भक्तिको रूप हे ताता, सबविधि तोय कहू साक्षाता ।
हे अर्जुन सर्वज्ञ में जेहा, सत्यसंकल्प जगकर्ता तेहा ॥
दोहा - पुरुषोत्तम परब्रह्म में, मोहीमें मन धरि तात ।
मोर भक्त होई मोहि जज, मोहि नमो साक्षात ॥
मेंहि परम आधार एक, सबविधि युं तुम होय ।
युं मोमें मन जोरिके, पैहो अचल मति मोय ॥
परम सुखद मोय जानिके, भये अनन्य मम दास ।
मुक्तानंदको नाथ कहे, मम पद तास निवास ॥૩૪॥

ईति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रेईति
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मुक्तानंदमुनिविरचित-भगवद्गीताटीकायां
राजगुह्ययोगो नाम नवमो अध्यायः ॥९॥

अध्याय-१०

चोपाइ

भक्तिजोग कहावत जेहू, सामग्री जुत बरन्यो तेहू ।
अब दशमें अध्यायमें ताता, भक्तिकी उतपत्ति हित साक्षाता ॥
सो भक्तिकी वृद्धि हित भारी, प्रभुके निरंकुश अघहारी ।
ऐश्वर्यादिक गुणगण जेहू, अति कल्याणरूप बहु तेहू ॥
स्थिर चर सबहि जक्त हे जेही, प्रभुके शरीररूप हे तेही ।
प्रभु सर्वातम सब जगत्राता, जक्त प्रवर्तक कहत हे बाता ॥

श्रीभगवानुवाच-

हे महाभुज मम माहात्म्य जेहा, सुनिके मगन तुम होत हो तेहा ।
मोर भक्ति उतपत्ति वृद्धि जेउ, सो हितकी ईच्छा करी तेउ ॥

દોહા - ફિર મમ મહાતમ જુક્ત શુભ, વચન કહિહૂ તોય વીર ।
સાવધાન તુમ હોયકે, સુનહૂ પરમ ગંભીર ॥૧॥

ચોપાઇ

હે અર્જુન સુરગણ સબ જેહા, ઈન્દ્રાદિક બુદ્ધિવંત હે તેહા ।
ભૃગુ આદિક મહાઋષિ બુદ્ધિવાના, અધિક જ્ઞાનજુત પરમ સુજાના ॥
મમ પ્રભાવ જાનત નહિ તેહૂ, અગમ અગાધ જાને મોય એહૂ ।
દેવ મહર્ષિગણ બ્રહ્મવાદી, સબહિકો કારણ મેંહિ અનાદી ॥
તાતે મમ મહિમા હે જોઈ, સુર મુનિ સિદ્ધ ન જાનત કોઈ ।
નેતિ નેતિ કહી નિગમ બખાને, મમ મહાતમ સબકોઉ ન જાને ॥૨॥

સબ કારણ અનાદિ હે જેહુ, લોકકો અતિબડ ઈશ્વર તેહૂ ।
જન્મ રું મરણ રહિત અવિકારી, જાનત મોય પરમ સુખકારી ॥
દોહા - મોહરહિત સો મનુષ્ય મધ્ય, યું જાનત મોય જેહૂ ।
સબહિ પાપકે પુંજસેં, મુકત હોત હે તેહૂ ॥૩॥

ચોપાઇ

જડ ચિદ્ વસ્તુ નિરૂપણ જેહા, મન કરી કરત બુદ્ધિ હે તેહા ।
જડ ચિદ વસ્તુ ભેદ હે જોઈ, જિન કરિ જાને જ્ઞાન હે સોઈ ॥
સોઈ અમોહ કહૂ મોહ ન પાવે, અતિ અવિકારિ ક્ષમા સો કહાવે ।
કહત જથારથ સત્ય હે તેહી, બાહ્ય ઈન્દ્રિય વશ્ય દમ હે એહી ॥
શમ અંતઃકરણ નિમમેં રહહી, સુખ આત્મા અનુભવ શ્રુતિ કહ હી ।
દુઃખ જો વિષયકો અનુભવ સોઉ, ભવ જો ઉતપત્તિ ઓર ન કોઉ ॥
મનકો વિષાદ અભાવ હે એહૂ, દુઃખ હેતુ દર્શન ભય તેહૂ ।
ભયકે હેતુ મિલત હે જબહી, તહાં ભયરહિત અભય દૃઢ તબહી ॥૪॥

દોહા - કરત ન પીડા કાહિકું, એહિ અહિંસા ધર્મ ।
શત્રુમિત્રમેં સમ સદા, સોઈ સમતાકો મર્મ ॥

ચોપાઇ

લાભ અલાભ સંતોષ હે જાહિ, મુનિવર તુષ્ટિ કહત હે તાહી ।
શાસ્ત્રમેં કહે ભોગ સુખ જેહા, સો તજિ દેહ દમન તપ તેહા ॥

આપકું ભોગજોગ્ય હે જેહી, ઓરકું દેત દાન હે તેહી ।
જશ જો અતિકીર્તિ જગ છાઇ, અજશ જો અપકીર્તિ દુઃખદાઇ ॥
એહિ વિધિ પ્રાણિમાત્ર હે જોઉ, ભિન્ન ભિન્ન ભાવજુક્ત હે સોઉ ।
મનકી વૃત્તિ બહુ ભાસત તેહૂ, મમ સંકલ્પ વશ વર્તત તેહૂ ॥૫॥

અરુ પૂર્વ મન્વંતર માંહી, ભૃગુ આદિક મુનિ સપ્ત કહાંહી ।
સદા સો સૃષ્ટિ પ્રવર્તન કાજા, વિધિકે મનસેં ભએ મુનિરાજા ॥
દોહા - સાવરણી આદિક મનુ, સ્થિતિ હિત પ્રવર્તત ચાર ।
જેહિ મનુકે સંતાનમય, લોકમેં પ્રજા અપાર ॥
પ્રજા અપત્ય ઉપજાયકે, પાલત પ્રલય પ્રજંત ।
મમ સંકલ્પ વશ વિશ્વ સબ, જાનિ લેહૂ બુદ્ધિવંત ॥
સોરઠા - ભૃગુ આદિક મુનિ જેહૂ, સાવરણિ મનુ આદિ ચહૂ ।
મમ સંકલ્પ વશ તેહૂ, મમ અનુવર્તિ રહત નિત ॥૬॥

ચોપાઇ

મમ ઐશ્વર્ય વિભૂતિરૂપા, સબ કલ્યાણ સ્વરૂપ અનૂપા ।
મમ ભક્તિકો જોગ હે જેહા, અચલ અખંડ કહાવત તેહા ॥
અતિશુભ ભક્તિજોગ હે એહૂ, જાનત તાહી જથારથ[૧] જેહૂ ।
સો જોડાત મમ જોગકે માંહી, યામહી તિલભર સંશય નાંહી ॥૭॥

જડ અરુ ચૈતન સબ સંસારા, મેં તેહિ ઉતપત્તિ હેતુ ઉદારા ।
મોહિસેં હોત હે સબ જગ એહા, મોર સ્વાભાવિક સામર્થિ તેહા ॥
તાકું સબવિધિ જાનત જોઇ, જ્ઞાની પુરુષ કહાવત સોઇ ।
ભાવ જુક્ત અતિ તતપર હોઇ, પ્રેમ મગન અતિ ભજત હે મોઇ ॥૮॥

દોહા - મોહીમેં બાંધત ચિત્તકું, મોહિમેં રાખત પ્રાન ।
સંત સભામેં પ્રેમ જુત, કરત મોર ગુણગાન ॥
મમ ચરિત્ર અતિ દિવ્યકું, કહત પરસ્પર જોય ।
કહત સુનત મમ ગુણ સુખદ, આનંદ પાવત સોય ॥૯॥

૧ - યોગ્ય રીતે (યથાર્થ રીતે)

ચોપાઇ

યું મમ જોગકું ઇચ્છત જોઇ, મોહિકું ભજત પ્રેમ જુત સોઇ ।
ઐસે પુરુષ વિમલ મતિ ધીરા, બુદ્ધિજોગ તેહી દેહૂ ગંભીરા ॥
જેહિ બુદ્ધિજોગસેં નર બુદ્ધિવંતા, મોહિકું પાવે વિમલમતિ સંતા ।
સો બુદ્ધિજોગકું પાવત જોઉ, મેરોહી ભક્ત હોત દૃઢ સોઉ ॥૧૦॥

મેં તબ તીનકે અનુગ્રહ કાજા, તેહી ઉર બસુ ચરાચર રાજા ।
અંતઃકરણકી વૃત્તિ કહાંહી, રહૂ પ્રકાશક હો તીનમાંહી ॥
તિનકી મનવૃત્તિમહી તાતા, રહિકે સબહી ભાતિ સાક્ષાતા ।
મમ કલ્યાણકારી ગુણ જેહૂ, ભક્તકે ઉરમેં પ્રગટ કરી તેહૂ ॥
દોહા - અતિ પ્રકાશ જુત જ્ઞાન મમ, સોઇ હે દીપ અનૂપ ।
તિનકરિ અતિ અજ્ઞાન તમ, નાશ કરું દુઃખરૂપ ॥૧૧॥

ચોપાઇ

અર્જુન ઉવાચ ।

યું શ્રોતાકું આનંદકારી, શુભ ગુણકો જોગ અઘહારિ ।
ત્યું હિ વિભૂતિકો સુનિ સાજા, તેહિ વિસ્તારકું જાનન કાજા ॥
સો ઇચ્છા જુત અર્જુન જેહા, બોલત ભયેઉ જોરિ કર તેહા ।
પરમ ધામ પરબ્રહ્મ પુરાના, અતિ પવિત્ર સર્વજ્ઞ સુજાના ॥
એહિવિધિ કહત સકલ શ્રુતિ જોઇ, તુમ હો શ્રીપુરુષોત્તમ સોઇ ।
ત્યુંહિ પુરુષ પરમાતમરૂપા, સબહિ કાલ એકરૂપ અનૂપા ॥
સબ પ્રપંચ પર દિવ્યશરીરા, સબ કારણ ગુણનિધિ ગંભીરા ।
અતિ પ્રકાશ જુત દેવ મુરારી, જન્મરહિત નિજજન ભયહારી ॥
દોહા - અતિ સમર્થ જેહી વેદ કહે, સોઇ તુમ દેવ કે દેવ ।
યા કારણ મુનિ સિદ્ધ સબ, કરત તુમારિ સેવ ॥૧૨॥

ચોપાઇ

આતમ તત્વ જથાર્થ જેહૂ, તિનકે જાન સબહિ મુનિ તેહૂ ।
તુમકું પુરુષ પુરાન બતાવે, દેવ ઋષિ નારદ તિમિ ગાવે ॥
અસિત રું દેવલઋષિ યું બખાને, વ્યાસહું યું બતાય ભ્રમ ભાને ।

तुमहु कहत मोकुं सुरत्राता, मोसे सब प्रवर्ति साक्षाता ॥१७॥

हे केशव मोय सुहृद पिछानी, शिष्यके भाव सहित दृढ जानी ।
शरणागत जानी करी नेहा, कहत हो मोय कृपा करी एहा ॥
निज ऐश्वर्य स्वाभाविक जेही, अति कल्याणरूप गुण तेही ।
कहत हो अधिक दया करि मोई, परम सत्य करी मानु सोई ॥
दोहा - नांहि प्रशंसामात्र कहू, तातें श्रीभगवान ।
प्रगट होनकि रीति सब, जेही विधि कृपानिधान ॥
सोरठा - त्युंहि प्रकाशन रीत, देव दैत्य नहि जाने कोउ ।
महाऋषी परम पुनित, सोउ न जानत मर्म यह ॥१४॥

चोपाइ

हे पुरुषोत्तम पुरुष पुराना, तुम निज ज्ञानसें परम सुजाना ।
नित्य आतमकुं जानो मुरारी, तुम सब जगकर्ता सुखकारी ॥
हे सब विश्व नियंता स्वामी, हे देवाधिदेव बहुनामी ।
हे जगदीश जगतपति देवा, तुमहि कहन जोग्य तव भेवा ॥१५॥
प्रभु तव दिव्य विभूति जेहा, तुमहि कहन जोग्य हो तेहा ।
अनंत विभूति जुक्त तुम जेहू, सब लोकनमें व्यापि रहे तेहू ॥१६॥

भक्तिजोग जुत में तव दासा, भक्तिसें नित्य प्रति अभ्यासा ।
चितवत रहू तुमहि नित्य जोई, चित्तवन जोग्य जानु किमि तोई ॥
दोहा - कवन कवन भाव विषे, रहत नियंता होय ।
कोन कोनमहि नाथ तुंम, चिंतवन जोग्य हो मोय ॥१७॥

चोपाइ

में सब विश्वको कारण जेहा, मोहिसें होत प्रवर्ति सब एहा ।
ईन आदिक श्लोकनि करि जेही, कह्यो संक्षेप जोगबल तेही ॥
त्युंहि विभूति जनार्दन जेहू, करि विस्तार कहो मोय तेहू ।
तुमहि कह्यो तव महातम जोई, सुनत प्यास बाढी अति मोई ॥
अमृतपान करत ज्युं कोउ, त्युं त्युं त्रपत होत नहि सोउ ।
त्युं मोय सुनन प्यास अति भारी, सुनत तृप्ति नहि होत मुरारी ॥१८॥

શ્રીભગવાનુવાચ -

શ્રીભગવાન કહત ભયે બાતા, સુનુ કુરુશ્રેષ્ઠ વચન વિખ્યાતા ।
અતિ કલ્યાણકારી હે જેઉ, દિવ્ય વિભૂતિ બરનિ કહૂ તેઉ ।
દોહા - કહીહૂં તોય સંક્ષેપસેં, મુખ્ય વિભૂતિ જોય ।
કહન સુનન વિસ્તાર જુત, સમર્થ હોત ન કોય ॥
સોરઠા - મોર વિભૂતિ અનંત, કહત સુનત વિસ્તાર જુત ।
કોઉ ન પાવત અંત, તાહિતે કહીહું પ્રધાન સોઈ ॥૧૯॥

ચોપાઇ

ગુડાકેશ સુનુ પરમ ઉદારા, મમ શરીર સ્થિર ચર જગસારા ।
સબકે હૃદે કમલમહિ તાતા, આત્મા હોય રહૂં સાક્ષાતા ॥
તાતેં પ્રાણિમાત્ર જગ જેહૂ, સબકો આત્મા મેંહૂં તેહુ ।
સબહિકો આદ્ય મધ્ય અવસાના, મોઈસેં હોત હે પરમ સુજાના ॥૨૦॥

દ્વાદશ આદિત્ય મધ્ય હે જોઈ, વિષ્ણુનામ સૂર્ય મેં સોઈ ।
જ્યોતિ વિશ્વપ્રકાશક જેહા, મેંહૂં અંશુમાન રવિ તેહા ॥
મરુત જો ઉનચાસ શુભ બાતા, તિનમેં મરિચિ વાયુમેં ભ્રાતા ।
સબ નક્ષત્ર હિ ઉડુપતિ જોઉ, શીતલ ચંદ્રરૂપ મેં સોઉ ॥૨૧॥

દોહા - ચહુ વેદમેં શ્રેષ્ઠ સો, સામ વેદ મેં સોય ।
સબ દેવનમેં શ્રેષ્ઠ સો, વાસબ[1] જાનહૂં મોય ॥
સબ ઈન્દ્રિનમેં શ્રેષ્ઠ સો, મનકે રૂપ મેં તાત ।
ચેતન શક્તિ જંતુકી, મેહૂં સોઈ સાક્ષાત ॥૨૨॥

ચોપાઇ

એકાદશ રુદ્રન મધ્ય જેહુ, શંકર નામ રુદ્ર મેં તેહૂ ।
જક્ષ રું રાક્ષસકે પતિ જોઉ, ધનકે ઈશ કુબેર મેં સોઉ ॥
અષ્ટ વસુ મધ્ય ઉત્તમ જેહા, પાવક નામ વસુ મેં તેહા ।
સબ શિખરિ પર્વત મધ્ય તાતા, મેં હૂં મેરુરૂપ મેં સાક્ષાતા ॥૨૩॥

સબહિ પુરોહિતમેં મુખ્ય જેહિ, પારથ બૃહસ્પતિ મેં તેહિ ।
સૈન્યપતિ મધ્ય પરમ અનૂપા, દેવ ષડાનન મેરો રૂપા ॥

૧ વાસબ - ઈન્દ્ર (સં - વાસવ)

INDEX

તાલ સરોવર બહુવિધિ જેઉ, ગિનત પાર નહિ આવત તેઉ ।
તિન મધ્ય મુખ્ય સિંધુ હે જોઈ, અતિ અગાધ મમ રુપ હે સોઈ ॥૨૪॥

દોહા - સબ મરીચિ આદિક ઋષિ, તિન મધ્ય મુખ્ય હે જેહૂ ।
ભૃગુ નામ જો મહાઋષી, મેરો રૂપ હે તેહૂ ॥
એક અક્ષર સબ બાનીમેં, મેઈહૂં સો ઓંકાર ।
જજ્ઞ મધ્ય જપજજ્ઞ સો, મેંહિ સ્વયં કર્તાર ॥
સોરઠા - સ્થાવર પર્વત જોય, તિનમેં હિમાલય અચલ ।
મેરો રુપ હે સોય, સબ પર્વતમેં મુખ્ય સોઈ ॥૨૫॥

ચોપાઇ

સબહિ વૃક્ષમેં પૂજ્ય હે જોઈ, તરુ અશ્વત્થ[1] મોર તનુ સોઈ ।
દેવઋષિમધ્ય મુખ્ય હે જેહા, મુનિ નારદ મમ રૂપ હે તેહા ॥
ગાંધર્વ મધ્ય ચિત્રરથ જેહૂ, મેરો રૂપ કહાવત તેહૂ ।
જોગનિષ્ઠ સિદ્ધ મધ્ય જોઉ, ભજન જોગ્ય મુનિ કપિલ મેં સોઉ ॥૨૬॥

અમૃતમથન સમે ભયો જેહી, સબ અશ્વનમેં મુખ્ય હે તેહી ।
ઉચ્ચૈઃશ્રવા અશ્વ અતિભારિ, મેરો રૂપ સો લેહૂ વિચારી ॥
અમૃત મથન સમે ભયો જેઉ, ઐરાવત ગજ મેંહૂં તેઉ ।
મનુષ્ય મધ્ય રાજા વિખ્યાતા, મેરો રૂપ જાનો તુમ તાતા ॥૨૭॥

દોહા - સબ આયુધમહિ વજ્ર મેં, હવિદુઘા ધેનુજેહૂ ।
તિન મધ્ય સુરભિ નામ સો, કામધેનુ મેં તેહૂ ।
જન્મહેતુ કન્દર્પ સો, કામ હે મોર રૂપ ।
એક શિર જુત સબ સર્પમહિ, વાસુકિ મેહિ અનૂપ ॥૨૮॥

ચોપાઇ

નાગ અનંત મસ્તક જુત જેહા, તિન મધ્ય શેષ નાગ મેં તેહા ।
સબ જલ જંતુકેં પતિ જોઈ, વરુણ નામ મમ રૂપ હે સોઈ ।
પિત્રિન મધ્ય અર્યમા જેહુ, મેરો રૂપ જાનો તુમ તેહૂ ।
શુભ રુ અશુભ ફલદાતા જોઉ, તિન મધ્ય ધર્મરાજ મેં સોઉ ॥૨૯॥

૧. પીપળો

સબ દૈત્યકે મધ્ય ઉદારા, જન પ્રહ્લાદ સ્વરૂપ હમારા ।
અનર્થ પ્રાપ્ત કરત હે જેહી, તિન મધ્ય કાલ મોર તનુ તેહી ।
સબ મૃગગણ મહિ મૃગપતિ જેઉ, કેસરિ સિંહ મોર તનુ તેઉ ।
સબહી પંખિમેં અતિબલવાના, ગરુડ સો મેરો રૂપ સુજાના ॥૩૦॥

દોહા - પુનિત કરત વા વેગજુત[1], તિન મધ્ય વાયુ જેઉ ।
અતિ અસંગી અતિશે પ્રબલ, મારુત મમ તનુ તેઉ ॥
શસ્ત્રધારી સબહીનમહી, દશરથસુત શ્રીરામ ।
મોર વિભૂતિ માહિ યહ, મમ સ્વરૂપ સુખધામ ॥
સબહી મત્સ્યકિ જાતિમેં, મગર મચ્છ મમ રૂપ ।
સબહી નદીનમહી જાહ્નવી, ગંગા મેંહિ અનુપ ॥૩૧॥

ચોપાઇ

સ્રજન જોગ્ય સબ પ્રાણિ અપારા, સબહી કાલ તેહી હેતુ ઉદારા ।
પુનિ પુનિ સ્રજનકો કારન જેહૂ, હે અર્જુન સબવિધિ મેં તેહૂ ॥
સબકો નાશ કરત હે જેહા, મો બિન દુજો કોઉ ન તેહા ।
મધ્યમેં પોષણ કરત હે જોઉ, સબ સુખધામ મેઈહું સોઉ ॥
અતિ કલ્યાણકો સાધન રૂપા, સબ વિદ્યામહી પરમ અનૂપા ।
અતિ કલ્યાણરૂપ સુખકારી, મેંહી અધ્યાતમ વિદ્યા ભારી ॥
જલ્પ વિતંડાદિક બહુ વાદા, તિન હિત બકત કરત બહુ નાદા ।
તિનમેં તત્ત્વનિર્ણય હિત જેહી, એસો વાદ મોર તનુ તેહી ॥૩૨॥

દોહા - અક્ષર મધ્ય અકાર મેં, સબહિ સમાસ હે જેહૂ ।
તિનમેં ઉભય પદ મુખ્ય સો, દ્વન્દ્વ સમાસ મેં તેહૂ ॥
મુહૂરત કલાકિ આદિ સબ, અક્ષય કાલ મેં જોય ।
ભરણ રું પોષણ સબહિકો, મેંહિ કરત હૂં સોય ॥૩૩॥

ચોપાઇ - સબકે પ્રાણ હરત હે જેહા, મૃત્યુરૂપ મેઈ હૂં તેહા ।
ઉપજત હે પ્રાણી જગ જેહી, ઉતપત્તિ રૂપ કર્મ મેં તેહી ॥
સબ નારીમહિ કીર્તિ નામા, શ્રી અરુ બાની સ્મૃતિ ગુણધામા ।
મેધા ધૃતિ ક્ષમા હે જોઈ, સાત ધર્મ પત્નિ મેં સોઈ ॥૩૪॥

૧ વેગજુત - વેગ સાથે

ગાન કરનકી ઋચા હે જેહૂ, તિનમેં બૃહત સામ મેં તેહૂ ॥
પાદબંધ શ્રુતિ છંદ અનૂપા, તેહિ મધ્ય ગાયત્રી મમ રૂપા ॥
બારુ માસ મધ્ય અતિ ભારિ, માસ માગશિર મેં અઘહારિ ।
ષટ્ ઋતિ મધ્ય જો મુખ્ય પ્રમાની, મેંહુ ઋતુ બસંત સુખદાની ॥૩૫॥

દોહા - છલ કરી ઓરકું ધૂતહી, તિન મધ્ય ધૂત હે જેહૂ।
પાસા ખેલનરૂપ છલ, મરો રૂપ હે તેહૂ।

ચોપાઇ

ઉગ્ર પ્રભાવજુક્ત નર જેહા, તિનકો તેજ મેઈહું તેહા ।
જિતનહારકો જય હે જેહી, પારથ સબહિ ભાતિ મેં તેહી ॥
નિશ્ચે જથારથ કરતા જેહૂ, તિનકો દંઢ નિશ્ચે મેં તેહુ ।
સાત્ત્વિકી નર કે ધર્મ અરુ જ્ઞાના, સત્ત્વકે કારજ મેંહિ સુજાના ॥૩૬॥

વાસુદેવ વૃષ્ણિ કુલમાંહિ, મેં વસુદેવપુત્ર અન્ય નાંહિ ।
તોય ઉપદેશકો કરનેહારા, વાસુદેવ મેં જગ ઉજિયારા ॥
પાંડવમધ્ય ધનંજય જોઉ, તેરે રૂપસેં મેંહુ સોઉ ।
મનનસેં આતમ જ્ઞાની જોઈ, તિનમહિ વ્યાસ મુનિ મેં સોઈ ॥
દોહા - કવિ વિવેકી પુરુષ સબ, તિન મધ્ય ઉશના[1] જોય ।
શુક્રાચારજ દૈત્યગુરુ, મેરો રુપ હે સોય ॥૩૭॥

ચોપાઇ

નિયમ લોપ ભયે દમપ્રદ જેહા, તિનકો દંડ મેઈહું તેહા ।
જિતનકું ઈચ્છત હે જોઈ, તિનકો જય ઉપાય મેં સોઈ ॥
ગોપ્ય રાખને જોગ્ય હે જેહી, બાણી નિયમમેં રખત મેં તેહી ।
સબ જ્ઞાનિનકો જ્ઞાન હે જેહૂ, પારથ સબહિ ભાતિ મેં તેહૂ ॥૩૮॥

હે અર્જુન સ્થિર ચર જગ જોઉ, તેહિ ઉતપત્તિકાર મેં સોઉ ।
સ્થિર ચર પ્રાણિણાત્ર હે જેતા, શરીરરૂપી હે તેતા ।
આત્મરુપ કરી રહુ સબ માંહી, મો બિન સ્થિર ચર સબ સત્ય નાંહી ।
તાતે પ્રાણિમાત્ર હે જેઉ, મેં આત્મા તેહિ જુક્ત હે તેઉ ॥૩૯॥

૧ ઉશના - શુક્રાચાર્યનું નામ

દોહા - સુનહુ પરંતપ મોર યહ, દિવ્ય વિભૂતિ જેહૂ ।
કહત અંત આવત નહિ, અતિ અપાર હે તેહૂ ॥
સોરઠા - યહ વિભૂતિ વિસ્તાર, સો મેં કોઉ ઉપાધિ કરી ।
સંક્ષેપહિ કહ્યો સાર, નહિ વિસ્તારકો પાર કહુ ॥૪૦॥

ચોપાઇ

જો જો પ્રાણિ ઐશ્વર્ય સમેતા, શોભા કાંતિ જુક્ત હે જેતા ।
ધન આદિક લક્ષ્મી જુત જેહા, મોક્ષકે હિત આરંભ જુત તેહા ॥
સો સો મેરો તેજ હે જેહૂ, અચલ નિયામક શક્તિ તેહૂ ।
તિનકે એક દેશસે એહી, ઉપજ્યો યું જાનો તુમ તેહી ॥૪૧॥

હે અર્જુન અથવા બહુવારા, બહુત જ્ઞાન કિને વિસ્તારા ।
કવન પ્રયોજન હોત હે ભાઈ, કહુ સંક્ષેપસેં મમ પ્રભુતાઈ ॥
યહ જડ ચૈતન સબ સંસારા, ગિનત ગિનત કોઉ લહત ન પારા ।
મમ મહિમાકો કોટિમ અંશા, તેહિ જગધારિ ન કરુ પ્રશંસા ॥
દોહા - જેહિ મહિમાકો અયુતકો, અયુત અંશ હે જેહૂ ।
મુનિ પરાશર યું કહ્યો, વિશ્વકું ધારત તેહુ ॥૪૨॥

યું પ્રભુકો મહિમા અનંત, જાને જથારથ જોય ।
મુક્તાનંદ કહે મહામતિ, હોત કૃતારથ સોય ॥

ઇતિ શ્રીભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુન સંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત - ભગવદ્‌ગીતાટીકાયાં
વિભૂતિયોગો નામ દશમો અધ્યાયઃ ॥૧૦॥

અધ્યાય-૧૧

ચોપાઇ

યું દશમેં અધ્યાયમેં એહા, ભક્તિજોગ સિદ્ધિ હિત જેહા ।
ભક્તિ જોગકી વૃદ્ધિ કાજા, નામ રૂપ સબ અન્ય સમાજા ॥
તિનસેં વિલક્ષણ અતિ સુખકારી, પ્રભુકે ગુણ સમૂહ અતિ ભારી ।
અતિ કલ્યાણરૂપ ગુણ જોઈ, રહત હે સદા સ્વાભાવિક સોઈ ॥
તેહિ ગુણ જુક્ત સદા પ્રભુ જેઉ, સર્વાત્મા કરી બરને તેઉ ।

तापिछे प्रभुसें भिन्न जेही, जड चैतन वस्तु हे तेही ॥
नामरूप स्थिर चर आकारा, प्रभुके शरीररूप जग सारा ।
तातें सर्वही वस्तु हे जेहू, हरि आधीन सबही विधि तेहू ॥
दोहा - प्रभुको स्वभाव सो सबही विधि, श्रीमुख सुन्यो प्रवीन ।
એહિ જથારથ યુંહિહે, યું દૃઢ નિશ્ચે કિન ॥
सोरठा - यातें श्री भगवान, करन चहत साक्षात तेही ।
અર્જુન પરમ સુજાન, હાથ જોરી બોલત ભયેઉ ॥

चोपाइ

अर्जुन उवाच ।

तन अभिमान मोह सोई भारी, तिनसें मोह में पायो अघारी[1] ।
सो मम मोह निवर्ति काजा, परम रहस्य कहे सुरमुनिराजा ॥
आत्माविषे जोग्य हे जोई, એસે બચન કહે તુમ મોઈ ।
નહિ તિહિ કાલમેં મેરો નાશા, અર્જુન તુમહિ અચલ મમ દાસા ॥
એસે વચન કહેઉ તુમ દેવા, તિન કરિ મેં જાન્યો સબ ભેવા ।
મેરો મોહ અધિકતમ જેહા, પ્રભુ તવ વચન ગયો સબ તેહા ॥૧॥

સુનહૂ કમલદલલોચન સ્વામી, તુમ સબકારન અંતરજામી ।
વિશ્વકે ઉદય અસ્ત હે જેહૂ, તવ મુખ સુને સબહી વિધિ તેહુ ॥
દોહા - તવ મહિમા અવિનાશી અજ, કબહૂ હોવત ન નાશ ।
સો સબ તવ મુખસેં સુન્યો, તાકો પ્રબલ પ્રકાશ ॥૨॥

चोपाइ

હે જગદીશ કહ્યો તુમ જેહી, મેં દૃઢ નિશ્ચે કિનો તેહી ।
હે પુરુષોત્તમ અલખ અભેવા, નિજ આતમ જ્યું કહત હો દેવા ॥
સબકું વશ્ય રાખત હે જેઉ, ઐસો રૂપ તમારો તેઉ ।
તેહિ સાક્ષાત કરનકે કાજા, મેં ઇચ્છત હું સબ જગરાજા ॥૩॥

હે પ્રભુ સ્રજત જો સબ સંસારા, સર્વનિયંતા સબ આધારા ।
નાથ તોર યહ રૂપ હે ભારી, મોય દેખન શક્ય માનો મુરારી ॥

---

૧ અઘારી - પાપનો શત્રુ

હે જોગેશ્વર તબ મોય એહા, અવિનાશી તવ આત્મા જેહા ।
સો દેખાઓ નિજજન સુખદાતા, જો તવ રૂપ અધિક વિખ્યાતા ॥૪॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

દોહા - યું કૌતુક અરુ હરખસેં, ગદગદ કંઠ સુજાન ।
એસે અર્જુન પારથે, બોલેઉ શ્રીભગવાન ॥

ચોપાઇ

હે કુંતીસુત સબ આધારા, મમ સ્વરૂપ ભિન્ન ભિન્ન આકારા ।
શુક્લ રુ કૃષ્ણાદિક બહુ રૂપા, અનંત વર્ણ જુત દિવ્ય અનૂપા ॥
શતકે શત મમ રૂપ હે જેહી, ત્યુંહિ હજારુ હજાર હે તેહી ।
સો મમ રૂપ વિલોકહુ તાતા, અતિ સામર્થ્ય જુત અતિ વિખ્યાતા ॥૫॥

અર્જુન એક એક રૂપ હમારા, તિનમહિ દેખહૂ સૂરજ બારા ।
અષ્ટ વસુ દેખહુ પુનિ તાંહી, ત્યું અગ્યાર રુદ્ર તિનમાંહી ॥
ઉભય અશ્વિની સુતકું દેખો, જ્યું ઉંચાસ વાયુકું પેખો ।
યા જગ પ્રગટ વિલોકે જેહૂ, સુનેઉ શાસ્ત્રમહી દેખો તેહૂ ॥
દોહા - ત્યું કોય દિન દેખે નહિ, શાસ્ત્રમેં સુને ન જોઈ ।
ઐસે આશ્ચર્ય અતિ અનંત, સબ વિધિ નિરખો સોઈ ॥૬॥

ચોપાઇ

મમ એક દેહ તેહિ એક દેશા, તિનમહિ રહત હે વિશ્વ અશેષા ।
સ્થાવર જંગમ સબ જગ જોઈ, સબહિ ભાતિ તુમ દેખો સોઈ ।
હે નિદ્રાકે જિતનહારા, જો દેખન ચહો અન્ય આકારા ।
મમ એક દેહ દેશ તેહિ એકા, તિનમેં દેખો સબ સહિત વિવેકા ॥૭॥

હે અર્જુન મેરો એક દેહા, તિનકો એક દેશ હે જેહા ।
તિનમેં સબહી વિશ્વ હે જોઈ, મેં અબ સબહી દેખાઈહૂં તોઈ ॥
યહ તવ પ્રાકૃત ચક્ષુ જેહી, તિન કરીકે એસો મેં તેહી ।
દેખનકું તુમ સમર્થ નાંહી, યું મેં વિચાર લિયો મનમાંહી ॥
દોહા -દિવ્ય નયન તોય દેતહૂ, અધિક અપ્રાકૃત જોય ।
તિન કરી મમ ઐશ્વર્ય યહ, જોગ હે દેખો સોય ॥૮॥

चोपाइ

संजय उवाच ।

हे धृतराष्ट्र सुनो मम बाता, युं कही जोगेश्वर साक्षाता ।
अधिक अलौकिक जोगके ईशा, होय रथसारथि श्रीजगदीशा ॥
निज पितु भगिनी तनय तेही जानी, त्युं अर्जुन दृढ भक्त प्रमानी ।
अधिक असाधारण निज रूपा, ताही देखावन लगेउ अनूपा ॥९॥

मुख अरु नेत्र अनेक हे जेही, एसो रूप अलौकिक तेही ।
अगणित अद्‌भुत दर्शन जेहू, एक रूप मही भासत तेहू ॥
अगणित दिव्य आभूषण जेहा, सोई रूपमही भासत तेहा ।
आयुध दिव्य अपरिमित जोई, जिनमें उगांमे भासत सोई ॥१०॥

दोहा - दिव्य पुष्प अरु वस्त्रकुं, धारत हे सोई रूप ।
दिव्य चंदन अनुलेप जेही, आश्चर्य परम अनूप ॥
अति प्रकाशजुत रूप सो, कितहू न जाको अंत ।
चहु दिश मुख तेही रूपमें, सोहत अधिक अनंत ॥११॥

चोपाइ

गगनमें सूरज सहस्रकी जोई, एक समे कांति जब होई ।
विश्वरूपकी कांति जेहा, तेहि सम होत कि होत न तेहा ॥१२॥

अनंत अपरिमित जेही विस्तारा, प्रभु देवनके देव उदारा ।
तिनको दिव्य शरीर हे जेही, तिनमें अनंत विधि भासत तेही ॥
ब्रह्मादिकके भेद करी एहू, अनंत विभाग जुक्त हे जेहु ।
एक देशमहि सब जग जोउ, अर्जुन तब देखत भये सोउ ॥१३॥

तातें अर्जुन देखि अपारा, अति अद्‌भुत रूप जगसारा ।
प्रभुको एक देह हे जेउ, तिनके एक देशमही तेउ ॥
दोहा - देखि चराचर विश्वकुं, विस्मय भयो अपार ।
रोमांचित तन होयके, लागेउ करन विचार ॥
सोरठा - महा आश्चर्यमय देव, तेहि मस्तकसें नमन करी ।
जोरी पानी ततखेव, पारथ युं बोलत भयेउ ॥१४॥

ચોપાઇ

અર્જુન ઉવાચ।

સુનહૂ દેવ તવ દેહકે માંઇ, સુરગણ દેખતહૂં સુર સાંઇ ।
ત્યું સબ પ્રાણિમાત્ર હે જેહા, સ્થિર ચર વૃન્દ દેખું સબ તેહા ।
જગકર્તા ચતુરાનન[૧] જેહૂ, તવ તનુમહી દેખતહૂ તેહૂ ।
વાસુદેવ કમલાસન[૨] એહી, તિનમેં રાખી મન બેઠે જેહી ॥
એસે ઈશ શંભુ ત્રિપુરારી, તેહિ દેખતહૂં દેવ મુરારી ।
ઋષિ નારદ આદિક મુનિ જોઉ, સબ વિધિ મેં દેખતહૂં સોઉ ॥
ઉરગ[૩] વાસુકી આદિક જેઉ, તક્ષાદિક સબ સર્પ હે તેઉ ।
દિવ્ય દેહ સોઇ ઉરગ અપારા, દેખત હું તવ દેહમેં સારા ॥૧૫॥

દોહા - વિશ્વેશ્વર તવ અનંત ભુજ, અનંત ઉદર મુખ નેંન ।
અનંત રૂપ તોય સબહિમેં, દેખતહું સુખદેન ॥
વિશ્વ સબહિ તવ દેહમેં, તાતે ન દેખું અંત ।
મધ્ય ન આદિ દેખું તવ, તુમ અપાર ભગવંત ॥૧૬॥

ચોપાઇ

તેજપુંજ યહ રૂપ તુમારા, ચહૂ દિશ જાકિ કાંતિ અપારા ॥
દુઃખ કરી દેખન જોગ્ય હે જેહી, દીપ્ત અનલ રવિ સમ દ્યુતિ તેહી ॥
નહી પરિમાણમેં આવત જેહૂ, મુગટ સહિત દેખતહૂં તેહૂ ।
તેહી વિધિ ગદા ચક્ર જુત દેવા, મેં દેખતહું અલખ અભેવા ॥૧૭॥

સબ ઉપનિષદમેં કહે જેહા, પરમ તત્ત્વ અક્ષર તુમ તેહા ।
તુમહિ સદા સબ જગ આધારા, તુમ હો જાનન જોગ્ય ઉદારા ॥
અતિશુદ્ધ વેદકો ધર્મ હે જોઇ, તુમ અવિનાશી નિભાવત સોઇ ।
નિજઅવતારસેં તુમ અઘહારી, વેદધર્મ સ્થાપત સુખકારી ॥

દોહા - સોઇ સનાતન પુરુષ તુમ, ઉપજે જદુકુલ માંહી ।
યું મેં માને અચલ કરી, યામહિ સંશય નાંહી ॥૧૮॥

૧ - ચાર મુખવાળા, ૨ - કમળરૂપ આસનવાળા, ૩ - અજગર

ચોપાઇ

રહિત હો આદ્ય મધ્ય અવસાના, અગણિત પરાક્રમ જુત ભગવાના ।
અનંત બાહુજુત[૧] દેવ ઉદારા, ચંદ્ર ભાનુ જિમિ નેત્ર તુમારા ॥
ચંદ્ર જ્યું શીતલ લોચન જેહી, ભક્તકે તાપ નિવારત તેહી ।
રવિ સમ તપ્ત નયન તવ જેહા, સબ અભક્તકું પિડત તેહા ॥
દીપ્ત અનલસમ[૨] આનન જેહૂ, તવ મુખ જગ સંહારત તેહૂ ।
પ્રભુ તવ તેજસેં સબ જગ જોઇ, અધિક તાપ જુત દેખું સોઇ ॥૧૯॥

હે મહામતિ શ્રીકૃષ્ણ સુનુ બાતા, સ્વર્ગ ભૂમિકે મધ્ય સાક્ષાતા ।
સબહી લોક અરુ દશ દિશિ જેઉ, તુમહી એક કરી વ્યાપક તેઉ ॥
દોહા - અધિક ઉગ્ર તવ રૂપ યહ, દેખિકેં અતિવિકરાલ ।
જુદ્ધ દેખન હિત આએ સો, ત્રિભુવન ડરસેં બેહાલ ॥૨૦॥

ચોપાઇ

તુમહિ દેખિ સુરવૃંદ હે તેહા, તવ સમીપ આયે સબ જેહા ।
તિનકે મધ્ય કિતનેક હે જેહુ, અદ્‌ભુત તવ વપુ દેખિકે તેહૂ ॥
અધિક ડરે દોઉ જોરિકે હાથા, કરત હે સ્તવન નમાવત માથા ।
મહાઋષિવૃંદ સિદ્ધગણ જેહી, અતિશેં સ્તવન કરત હે તેહી ॥૨૧॥

ત્યું અગ્યાર રુદ્ર હે જોઇ, બાર ભાનુ વસુ અષ્ટ હે સોઇ ।
તેહિ વિધિ સાધ્યદેવ[૩] હે બારા, તિમિ દશ વિશ્વદેવ ઉદારા ॥
ઉભય અશ્વિનીસુત હે જેઉ, ઉંનપચાસ વાયુ હે તેઉ ।
પિતર પ્રજંત[૪] સો વિસ્મિત ભયેઉ, તુમહિ વિલોકિ ચકિત હોઇ રયેઉ ॥
દોહા - હા હા હૂ હૂ આદિ સબ, ગંધર્વકે ગણ જેહૂ ।
જક્ષ કુબેરાદિક સબે, વિસ્મય પાયેઉ તેહૂ ॥
અસુર વિરોચન આદિ સબ, કપિલાદિક સિદ્ધ જોઇ,
વિસ્મય જુત હોઇ વૃંદ સબ, તુમહી વિલોકત સોઇ ॥૨૨॥

ચોપાઇ

હે મહાભુજ તવ રૂપ ઉદારા, તિનમહી મુખ અરુ નેત્ર અપારા ।
ત્યું બહુ કર ઉરુ ચરણ હે જામેં, ઉદર અનેક અનંત વિધિ તામે ॥

૧ - ભુજાવાળા, ૨ - અગ્નિ સમાન, ૩ - દેવોનો પ્રકાર, ૪ - સહિત

અનંત દાઢ કરી અતિ વિકરાલા, પ્રભુ તવ રૂપ સો પરમ વિશાલા ।
તિનકું દેખિ પ્રથમ કહે જેઉ, સબહી લોક ભય દુઃખ જુત તેઉ ॥
ત્યું તવ રૂપ દેખિ સબ લોકા, ભયસેં ભીત પાવત અતિશોકા ।
ત્યું મેરે ઉરમેં ભય છાયો, તવ જન તદપિ દુઃખ પાયો ॥૨૩॥

પ્રકૃતિ પુરુષકો આશ્રયરૂપા, એસો અક્ષર બ્રહ્મ અનૂપા ।
સોઈ નભ તાહિ પ્રસરત હે જેહા, અધિક પ્રકાશ જુક્ત હોય એહા ॥
દોહા - અનંત વરણ હે જાહિમેં, વિકસે વદન અપાર ।
અતિ વિશાલ પ્રજ્જવલિત અનંત, લોચન જુત ભયકાર ॥
એસે તુમકું દેખિકે, અધિક ડર્યો મેં જોય ।
હે વિષ્ણુ ધીરજ અરુ, શાંતિ ન આવત મોય ॥૨૪॥

ચોપાઇ

દાઢસેં અધિક ભયંકર ભારી, પ્રલય અનલ સમ અતિદુઃખકારી ।
સબહિકું નાશ કરત હે જોઈ, એસે તવ મુખ દેખિકે સોઈ ॥
દશ દિશિ ભેદ ન ભાસત કોઈ, ત્યું સુખલેશ ન હોવત મોઈ ।
હે દેવેશ પ્રસન્ન મોય હોઉ, હોઉ મેં શાંતિ કરો પ્રભુ સોઉ ॥૨૫॥

યહ ધૃતરાષ્ટ્રકે સુત હે જેહા, દુર્યોધન આદિક સબ તેહા ।
ભીષ્મ રુ દ્રોણાચાર્ય જેહૂ, ત્યું સૂતપુત્ર કરણ હે તેહૂ ॥
એ સબ ઈનકે પક્ષકે રાજા, નૃપસમૂહ સબ સહિત સમાજા ।
ત્યુહી હમારે પક્ષકે જેહી, જુદ્ધા અનંત જુક્ત હે તેહી ॥૨૬॥

દોહા - દાઢન કરી વિકરાલ હે, તવ મુખ ભયપ્રદ જોય ।
ઉભય સેન તવ વદનમેં, વેગસેં પેઠત સોય ॥
તિનમહી કિતનેક વીરકે, શિર ચુરણ ભયે જેહૂ ।
તિન જુત દાંતકે છિદ્રમેં, લગિરહે ભાસત તેહૂ ॥૨૭॥

ચોપાઇ

જેસે નદિનકે જલ હે જેઉ, સિંધુહિ સનમુખ દોરત તેઉ ।
ત્યું તવ મુખ પ્રકાશ જુત જોઈ, નૃપતિમાત્ર તહાં પેઠત સોઈ ॥૨૮॥

જ્યું અતિદીપ્ત અનલમહી આઇ, ગિરત પતંગ વેગસેં ધાઇ ।
ત્યું નૃપલોક નાશ હિત અબહી, તવ મુખ વેગસેં પેઠત સબહી ॥૨૯॥

સબ નરેશકું તુમ જગસ્વામી, દીપ્તિમાન મુખસેં બહુનામી ।
ગિલત હો સબ વિધિ કરી બહુ પ્યારા, તબ સો નૃપતિકે રુધિરકિ ધારા ॥
તિન કરી લિપ્ત અધર[1] તવ જેહા, પ્રેમસેં પુનિ પુનિ ચાટત તેહા ।
હે વિષ્ણુ તવ કાંતિ જેહિ, અતિશેં ઘોર ભયાનક તેહી ॥
અપને તેજ કરી કાંતિ એહુ, સબહી લોકમહી વ્યાપિકે તેહૂ ।
સબકુ તાપ કરત અતિ ભારી, સહિ ન જાત અતિશેં દુઃખકારી ॥૩૦॥

દોહા - અતિ ઘોર યહ રૂપ તુમ, કહો પ્રભુ કોંન હો દેવ ।
કહા કરને ભઈ પ્રવૃત્તિ તવ, જાનન ચહું યહ ભેવ ।

ચોપાઇ

તવ વાંછિત પ્રવૃત્તિ હે જેહા, સબ વિધિ મેં નહિ જાનુ તેહા ।
હે પ્રભુ યહ સબ કહો મોય બાતા, રિઝો મોય દેવવર ત્રાતા ॥
એહિ વિધિ કરનકું રૂપ હે એહી, યહ અભિપ્રાયસેં પ્રગટ્યો તેહી ।
સબ સંહારકારી યહ રૂપા, એહિ કારન હિત ભયો અનૂપા ॥
એહિ વિધિ બાત કહો સબ સ્વામી, પ્રસન્ન હોઉ પ્રભુ અંતરજામી ।
સબહિ ભેદ કહો પ્રભુ સુખદાઈ, મેં તોય નમુ ચરણ શિરનાઇ ॥૩૧॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

કહે શ્રીકૃષ્ણ સુનુ અર્જુન એહી, કાલરૂપ કરી મેંહૂં તેહી ।
મુખ્ય ધૃતરાષ્ટ્રપુત્ર જિનમાંઇ, એસે સબ નરદેવ કહાંઇ ॥
દોહા - તિનકે અંતકું ગિનતહૂં, રાજલોક હે જેહુ ।
તેહિ ક્ષયકારી ઘોર વપુ, પ્રગટ કિયો મેં એહૂ ॥
વૃદ્ધિ પાય એહી રૂપસેં, નૃપતિ લોક સબ જોઉ ।
સબ વિધિ તેહિ સંહાર હિત, લોકમેં પ્રવર્ત્યો સોઉ ॥

સોરઠા - મમ સંકલ્પ વશ્ય સોઈ, તબ ઉદ્યમ બિન ઉભયદલ ।
રહન ન પાવે કોઈ, હોઈ હે નાશ જુધા સબહી ॥૩૨॥

---

૧ - હોઠ (નીચલો)

ચોપાઇ

યાતેં શત્રુ સંગ જુદ્ધ વિકરાલા, તેહિ હિત ઠાઢો હોહત તતકાલા ।
શત્રુ જિતિ જશ લેહૂ ઉદારા, ભુક્તો રાજસમૃદ્ધિ જુત સારા ॥
દુર્યોધન આદિક નૃપ જેહા, પ્રથમહિ દીયે કાલમુખ તેહા ।
તુમ ઈનકે મારેમહી વીરા, નિમિત્તમાત્ર હોના રણધીરા ॥
જુગ કર બાન ચલાવત જોઈ, તાતેં સવ્યસાચિન કહે તોઈ ।
દોઉ કર જુદ્ધ કરત તુમ તાતા, યાતેં તવ પ્રતાપ વિખ્યાતા ॥૩૩॥

ભીષ્મ દ્રોણ અરુ જયદ્રથ જેહૂ, કરણ તથા અન્ય રાજ તેહૂ ।
શૂરવીર મધ્ય શૂર હે જેહી, મેં સબ મરણમેં જોડે તેહી ॥
દોહા - તિનકું તુમ અતિ વેગસેં, નાશ કરો તતકાલ ।
અનાયાસ રણ જિતકે, પઈહો ભોગ વિશાલ ॥
ગુરુ બંધુ અરુ અપર નૃપ, ભોગાસક્ત હે જેહૂ ।
મેં તેહિ ક્યું કર મારિહું, કષ્ટ ન પાઓ તેહૂ ॥
સોરઠા - જુદ્ધ કરો તુમ વીર, દયા ન કરનિ શત્રુ પર ।
જિતિહો તુમ રણધીર, રણ મધ્ય શત્રુ મારી સબ ॥૩૪॥

ચોપાઇ

સંજય ઉવાચ

કહે સંજય સુનુ નૃપ મમ બાતા, નિજભક્તન પર પ્રભુ સાક્ષાતા ।
દયાસિંધુ કેશવ હે જોઈ, તાસ બચન યહ સુનિકે સોઈ ॥
અર્જુન પ્રભુકું કિન પ્રનામા, ભયસેં ભીત પારથ ગુણધામા ।
પુનિ પ્રણામ કરી જોરેઉ હાથા, પુનિ પુનિ પ્રભુહિં નમાવત માથા ।
એસે અર્જુન દીન હે જેહા,અતિ ડરપત ધ્રુજત સબ દેહા ।
ગદગદ કંઠ વિકલ હોય રએઉ, પુનિ શ્રીકૃષ્ણ સો બોલત ભએઉ ॥૩૫॥

અર્જુન ઉવાચ

હે ઋષીકેશ ભક્ત ભયહારી, તવ કીરતિ કરિકે અઘહારી ।
જુદ્ધ દેખન આયે હે જેહી,સબ જગ હરખકું પાએઉ તેહી ॥
દોહા - ત્યું અનુરાગકુ પાવહી, સબ જગ જુક્ત હે જોય ।
તુમકુ દેખિ રાક્ષસ ડરે, સબ દિશિ ભાગે સોય ॥

સોરઠા - સિદ્ધ સમૂહ હે જેહૂ, સો સબ તુમકું અતિનમત ।
અધિક જુક્ત હે તેહૂ, નિજજનરંજન ખલદમન ॥૩૬॥

ચોપાઇ

હે બડ આત્મા જુત અઘહારી, અજહૂંકે કરતા અવતારી ।
સબસેં અધિક બડે તુમ જેહા, બ્રહ્માદિક ન નમત કિમિ તેહા ॥
હે અનંત દેવકે ઈશા, હે જગવાસ દેવ જગદીશા ।
અક્ષર જીવ કહાવત જોઈ, આત્મવસ્તુ તુમઈહો સોઈ ॥
કારજ કારણ જુત રહે જેહી, પ્રકૃતિ તત્ત્વ જો તુંમ હો તેહી ।
પ્રકૃતિ રું તિન જુત જીવ હે જેઉ, દોઉસેં પર સો મુક્ત તુમ તેઉ ॥૩૭॥

આદિદેવ જગકર્તા જોઉ, પુરુષ સનાતન તુમ હો સોઉ ।
તુમ હો સબકે પરમ આધારા, જગમેં તુમ સબ જાનનહારા ॥
દોહા - જાનન જોગ્ય સો સબહી તુમ, સર્વાતમ તુમ જોઈ ।
એહિ પ્રકાર સબમેં રહો, પરમ ધામ તુમ સોઈ ॥
હે બહુરૂપી તુમ હી યહ, જડ ચૈતન સંસાર ।
તિનમેં વ્યાપક હોઈ રહો, તુમ હો જગ આધાર ॥
સોરઠા - તાતેં વાયુ આદિ, શબ્દસેં કહને જોગ્ય જોઈ ।
તુમહિ સો દેવ અનાદિ, સર્વાતમ સબસેં પૃથક ॥૩૮॥

ચોપાઇ

વાયુરૂપ તુમહિ બહુનામી, ધર્મરાજ સોઈ તુમ જગસ્વામી ।
વરુણ રુ અગ્નિ તુમહિ સુરભૂપા, તુમહિ ચન્દ્રમા પરમ અનૂપા ॥
પ્રજાપતિ મરીચ્યાદિક જોઈ, તેહી તેહી રૂપસેં તુમ હો સોઈ ।
સબકે પિતામહ અજ વિખ્યાતા, તિનહીકે તાત સો તુમ સુરત્રાતા[૧] ॥
તાહિતે તુમકું નમન બહુવારા, હોઉ નમન પુનિ વાર હજારા ।
પુનિ તોઈ નમન અપરિમિત હોઉ, ગિનત પાર નહી પાવત કોઉ ॥૩૯॥

અતિ અદ્‌ભુત આકાર હે જેહી, તવ મૂરતિ પ્રભુ દેખિકે તેહી ।
હર્ષસેં ફુલે લોચન જાકે, અતિ ભયભીત અંગ હે સબકે ॥

૧ - દેવોના રક્ષક

દોહા - એસો મેં તોય અગ્રસેં, નમન કરતહૂ દેવ ।
પિછે સો સબ દિશનમહિ, નમન કરું તતખેવ ॥
હે સબ રૂપી વીર્ય અરુ, પ્રાક્રમ તોર અપાર ।
એસે તુમ સબ જગતમહિ, વ્યાપક એક ઉદાર ॥
સોરઠા આતમતાસેં અનૂપ, તુમ સબકે ઉરમેં રહત ।
તાતે તુમહિ સબરૂપ, પુનિ નિજ રૂપસેં અતિ પૃથક ॥૪૦॥

ચોપાઇ

અનંત વીર્ય પ્રાક્રમ જેહિ, સર્વાત્મા સબ કરતા તેહિ ।
ઈન આદિક સબ મહિમા જેહા, મેં નહિ જાનુ નાથ કછુ તેહા ॥
એસો મેં સોઈ મોહસેં સ્વામી, અથવા સંગ રહે બહુનામી ।
તુમ સંગ ભયો હે પરિચય ભારી, તિનસેં સખા સમ માને મુરારી ॥
હે જાદવ હે સખા વિહારી, સુનો હે કૃષ્ણ સબ બાત હમારી ।
યું મેં વિનય વિન બોલ્યો જેહૂ, ક્ષમા કરાવતહૂ સબ તેહૂ ॥૪૧॥

પ્રભુ તુમ સબહી કાલકે માંઇ, અતિ સતકારકે જોગ્ય ગોસાંઇ ।
સો તુમકું ક્રીડા ભઈ તાંહી, શય્યા આસન ભોજન માંહી ॥
દોહા - અસતકાર મેં કિન સો, હે અચ્યુત અવિકાર ।
ક્ષમા કરાવત હૂં સકલ, જો કછુ દોષ હમાર ॥
જો એકાંત વાસ બહી મધ્ય, કિનો તવ અપમાન ।
અપ્રમેય અપરધ સબ, ક્ષમા કરહૂ ભગવાન ॥૪૨॥

ચોપાઇ

યહ જો ચરાચર લોક હે સારા, તિનકે પિતા તુમ પરમ ઉદારા ।
તુમહિ ગુરુ સબકે સુખકારી, તુમ અતિ પૂજન જોગ્ય મુરારી ॥
હે અતિશેં મહિમા જુત દેવા, સુર મુનિ સિદ્ધ કરત તવ સેવા ॥
ત્રિભુવનમેં તવ સમહૂ ન કોઇ, તુમસે અધિક સો કહાંસે હોઇ ॥૪૩॥

ચોપાઇ

યાતે તુમ સબહીકે તાતા, પૂજન જોગ્ય હો ગુરુ વિખ્યાતા ।
કારુણ્યાદિક ગુણ કરિ સ્વામી, તુમ સબહીસેં અધિક બહુનામી ॥

તાતેં તુમકું નમન કરી ભારી, દેહકું ભૂપર દંડ જ્યું ડારી ।
ઈશ્વર સ્તવન જોગ્ય તુમ જેહૂ, હોય વિનીત રિઝાઉં તેહૂ ॥
દોહા - અતિ અપરાધિ પુત્રકે, અતિ અપરાધ હે જોય ।
ક્ષમા કરત હે તાત સબ, ત્યું તુમ જાનો મોય ॥
સખા સખાકે દોષકું, ક્ષમા કરત લખિ પ્રીત ।
નારીકે અપરાધ પતિ, ક્ષમા કરત એહિ રીત ॥
સોરઠા - હે કૃપાલુ હે દેવ, તુમ મેરે અપરાધ સબ ।
ક્ષમા કરો તતખેવ, ક્ષમા કરનકે જોગ્ય તુમ ॥૪૪॥

ચોપાઇ

કબહુ ન દેખ્યો અદ્‌ભુત એહા, અતિશેં ઉગ્ર રૂપ તવ જેહા ।
તાહિકું દેખિ મેં હરખકું પાયો, મમ મન ભયસેં વ્યથા કરી છાયો ।
તાતેં દેવ તુમારો રૂપા, અતિપ્રસન્ન દેખાઓ અનૂપા ।
હે દેવેશ હે વિશ્વનિવાસી, મોય રિઝત શ્રીઅવિનાશી ॥૪૫॥

કિરીટ મુગટ જુત મૂરતિ જેહી, કરમહિ ગદા ચક્ર જુત તેહી ।
એસે તુમહિ ભક્તભયહારી, પ્રથમ જ્યું દેખન ચહુ સુખકારી ॥
દે હજારભુજ જુત સુખકંદા, હે સબ વિશ્વરૂપ જગવંદા ।
પૂરવ સિદ્ધ ચતુર્ભુજરૂપા, તિન કરી જુક્ત હોઉ જગભૂપા ॥૪૬॥

શ્રીભગવાનુવાચ

દોહા - કહે શ્રીકૃષ્ણ અર્જુન સુનો, તેજોમય મમ રૂપ ।
આદ્ય મધ્ય અરુ અંત બિન, સર્વાતમ હે અનૂપ ॥

ચોપાઇ

સબકો આદિ રૂપ મમ એહી, અતિશેં રાજિ ભયો મેં તેહી ।
સત્યસંકલ્પસેં ભક્ત તોય જાની, મેં જો દેખાયો રૂપ સુખદાની ॥
યહ મમ રૂપ સો એસો ભ્રાતા, તુમ વિન કોઉ ન દેખે સાક્ષાતા ।
પ્રથમહુ કિનહિ ન દેખો જેહા, એસો અલૌકિક રૂપ હે એહા ॥૪૭॥

અનન્ય ભક્તિ બિન સાધન જેહુ, સબહી ઉપાય કરે કોય તેહુ ॥
તિન કરી મેં જિમિ રહતહૂ વીરા, તેહિ વિધિ કોઉ ન જાને સુધીરા ॥

હે કુરુકુલમધ્ય શૂર ઉદારા, યું મેં દેખાયો રૂપ હમારા ।
વિશ્વરૂપ સોઈ રૂપ હે જાકો, એસો મે મહિમા બડ તાકો ॥
દોહા - મોમહિ ભક્તિવાન તુમ, તુમ બિન દુજો જોઈ ।
સુકૃત કરી યહ લોકમેં, મોય ન દેખત કોઈ ॥
કેવલ વેદકો પઠન વા, કેવલ જજ્ઞ રું દાન ।
ઈન કરી મોહિ ન દેખહી, ભક્તિરહિત અજાન ॥
સોરઠા - ક્રિયા જજ્ઞ અરુ જાગ, સબહી વ્રતાદિક ઘોર તપ, ।
ઈન સબ કરી બડભાગ, મેં નહિ દરશું ભક્તિ બિન ॥૪૮॥

ચોપાઇ

યહ મમ ઘોર રૂપ હે જોઈ, દેખિકે પીરબઢિ હે તોઈ ।
દુઃખ અરુ મૂઢભાવ હે જેહી, તુમકું તાત ન હોના તેહી ॥
ભયસેં રહિત મગન મન હોઈ, સંશયશોક ન રહો ઉર કોઈ ।
ફિર તુમ પ્રથમ અભ્યાશ્યો જેહા, સુંદર રૂપ દેખો મમ તેહા ॥૪૯॥

સંજય ઉવાચ -

કહે સંજય સુનુ નૃપતિ ઉદારા,વાસુદેવ વસુદેવદુલારા ।
યું અર્જુનકું કહીકે બાતા, ફેર ચતુરભુજ ભયે સાક્ષાતા ॥
સો નિજરૂપ ચતુર ભુજ જેહૂ, પ્રેમસેં લગેઉ દેખાવન તેહૂ ।
વિશ્વરુપ દર્શન ભયો જબહી, ત્રાસજુક્ત અર્જુન ભએ તબહી ॥
દોહા - અતિબડ આતમ જુક્ત નિત, કૃપાસિંધુ ભગવાન ।
સૌમ્ય રૂપ હોઈ તાહી ફિર, કીનો અતિ સનમાન ॥૫૦॥

ચોપાઇ

અર્જુન ઉવાચ

સુનહૂ જનાર્દન વિનતિ એહા, અતિ સુંદર તવ રૂપ હે જેહા ।
દેખિ મનુષ્યસમ ભયો હૂ સચેતા, અબ ભયો પ્રથમ જ્યું મિટ્યોઅચેતા ॥૫૧॥

શ્રીભગવાનુવાચ

કહે શ્રીકૃષ્ણ સુનુ અર્જુન બાતા, સબહિકું શિક્ષાકર સાક્ષાતા ।
સર્વાતમ સબકારન જેહૂ, સો મમ રૂપ દેખ્યો તુમ જેહૂ ॥

અતિ દેખેમેં આવત જેહી, ઓર કોઉ દેખત નહી તેહી ।
યહ મમ રૂપકો દરશન જોઈ, દેવહૂં નિત્ય પ્રતિ ઈચ્છત સોઈ ॥
તોહૂ ન દેખત ભયે મમ રૂપા, યાકો કારન વરનુ અનૂપા ।
ભક્તિ બિના અન્ય સાધન જેઉ, મોય ન દેખાવે બરનુ અબ તેઉ ॥૫૨॥

દોહા - મમ ભક્તિ બિન કેવલહી, વેદપઠન તપ દાન ।
જજ્ઞાદિક ઈન સબનસેં, મોય ન દેખે સુજાન ॥

સોરઠા - જિમિ દરશન ભયો તોય, તેહિ પ્રકાર કરી ભક્તિ બિન ।
મોય ન દેખત કોય, યહ મમ દર્શન અતિ કઠીન ॥૫૩॥

ચોપાઇ

હે અર્જુન તોય કહૂ સત્ય બાતા, રહતહું મેં જેહિ વિધિ સાક્ષાતા ।
અનન્યભક્તિ કરિ તેહી પ્રકારા, જાનત દેખત હોય ઉદારા ॥
હે શત્રુકે તપાવનહારા, ભક્તિસેં જાનિકે રૂપ હમારા ।
તત્ત્વસેં મમ સ્વરૂપમહિ જોઈ, કરત પ્રવેશ શક્ય ॥૫૪॥

સુનહૂ પાંડુસુત જો નરધીરા, અધ્યયનાદિક કર્મ ગંભીરા ।
સો સબ કર્મ કરત મમ કાજા, જોઈ આરંભ જો કરત સમાજા ॥
સબહી આરંભનમહી નિત્ય જેહી, મેં એક પાવને જોગ્ય હૂ તેહી ।
મો બિન અન્ય સંગ હે જેહા, મેરો ભક્ત તજત સબ તેહા ॥

દોહા - યા જગમેં સબ પ્રાણિ સો, વૈર રહિત હે જોય ।
સો મમ જન અતિ વિમલ મન, મોહિકું પાવત સોય ॥૫૫॥

નિંદ્યા જોગ સ્વભાવ સો, સબહી તજત મમ દાસ ।
મુક્તાનંદકો નાથ કહે, તેહિ ઉર મોર નિવાસ ॥

ઇતિ શ્રીભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે
મુક્તાનંદમુનિવિરચિત શ્રીભગવદ્‌ગીતાટીકાયાં
વિશ્વરૂપદર્શનનામૈકાદશો અધ્યાયઃ ॥૧૧॥

અધ્યાય-૧૨

ચોપાઇ

એકાદશમેં અધ્યાય માંઇ, શુદ્ધ જો ભક્તિજોગ કહાંઇ ।
ભક્તિજોગ નિષ્ઠા જુત જેહા, તિનકું પાવન જોગ્ય હે એહા ॥
નારાયણ પરબ્રહ્મ હે સોઇ, તેહિ ઐશ્વર્ય અપરિમિત[1] જોઇ ।
તેહી સાક્ષાત કરન ચહે જેહૂ, એસે અર્જુન શુભમતિ તેહૂ ॥
અતિ કલ્યાણ રૂપ ગુણ જેહી, તાસ મહોદધિ[2] હે પ્રભુ તેહિ ।
સત્યસંકલ્પસેં જથારથ જેઉ, નિજ ઐશ્વર્ય દેખાઉ તેઉ ॥
દ્વાદશમેં અધ્યાયમેં ભારી, આત્મપ્રાપ્તિ સાધન સુખકારી ।
આત્માકો ઉપાસન જોઉ, ભક્તિકો સાધનરૂપ હે સોઉ ॥

દોહા - તિનસેં શ્રીભગવાનકી, ભક્તિ કહાવત જોય ।
અતિ સુખસેં પરિશ્રમ બિના, ગ્રહણ હોય હે સોય ॥

તાતેં ભક્તિકી શ્રેષ્ઠતા, પ્રભુકો ઉપાસન જેઉ ।
તિનકો ઉપાય સો સબહી વિધિ, બરનિ સુનાવત તેહૂ ॥
સોરઠા - પ્રભુકે ઉપાસક જોઇ, અક્ષરબ્રહ્મમેં નિષ્ઠ જેઉ ।
ઉભયકું વાંછિત સોઇ, સબ સાધન ભિન્ન ભિન્ન કહત ॥

ચોપાઇ

અર્જુન ઉવાચ

કહે અર્જુન સુનુ પ્રભુ સુખકંદા, પ્રથમ કહ્યો તુમહી જગવંદા ।
સબવિધિ મમ પરાયણ જોઇ, મેરો ભક્ત જથારથ સોઇ ।
ઈન આદિક વચનનિ કરી દેવા, તવ ઉપાસનાકો દૃઢ ભેવા ।
તિન કરિ જુક્ત નિરંતર જેહિ, તુમહીકું ભક્ત ઉપાસત તેહી ।
કોઉ નર ઇન્દ્રિ અગોચર જેહા, અક્ષરબ્રહ્મ ઉપાસત તેહા ।
ઉભયમેં શ્રેષ્ઠ કવન જગ સ્વામી, ભિન્ન ભિન્ન કરિ બરનો બહુનામી ॥૧॥

શ્રીભગવાનુવાચ

હે અર્જુન જેહિ મેં અતિપ્યારા, સો મોમંહી મન રખત ઉદારા ।
પરમ શ્રદ્ધાલુ જુક્ત નિત્ય જેઉ, મોય ઉપાસત દૃઢમતિ તેઉ ॥

---

૧. માપી ન શકાય તેવું ૨. મહાસાગર

દોહા - અનન્ય ભાવસેં મોકુ ભજે, સબસેં અધિક હે સોઈ ।
પરમ ભાગવત સંત સો, તેહી સમ ઓર ન કોઈ ॥૨॥

ચોપાઇ

દેવાદિક શબ્દનિ કરી એહા, નાંહી દેખાવન જોગ્ય હે જેહા ।
ચક્ષૂ આદિક ઈન્દ્રિ કહાવે, તિનસેં અવ્યક્ત ન જાનન પાવે ॥
સબમહી વ્યાપિકે વર્તત જેહૂ, ચિતવનમેં નહિ આવત તેહૂ ।
નિર્વિકાર નિત્ય અચલ હે જોઈ, સો અક્ષરકું ઉપાસત કોઈ ॥૩॥

અક્ષરબ્રહ્મ ઉપાસક જેહી, નિયમમેં રાખી ઈન્દ્રિગણ તેહી ।
સબમહી સમ બુદ્ધિ હે જેહી, સબકે હિતમેં પ્રીતિ જુત તેહી ॥
પ્રાણિમાત્રકો હિત અનુસરહી, અક્ષરબ્રહ્મ ઉપાસન કરહી ।
અક્ષર બ્રહ્મ ઉપાસક પ્રાની, મોહિકું પાવત હે સોઈ જ્ઞાની ॥

દોહા - એહિવિધિ સમમતિ પાયકે, આતમ જ્ઞાની ધીર ।
મોસમ અક્ષરબ્રહ્મકું, પાવત પરમ ગંભીર ॥૪॥

ચોપાઇ

અતિ અવ્યક્ત અક્ષર બ્રહ્મ એહા, તહાં આસક્તિ કિએ ચિત્ત જેહા ।
એસે પુરુષ કહાવત જોઈ, અતિશેં ક્લેશકું પાવત સોઈ ॥
અક્ષર બ્રહ્મ અવ્યક્તકું હે એહી, તહાં મનવૃત્તિ ધરન ચહે જેહી ।
તન અભિમાની અવ્યક્તકું ધ્યાવે, સો શાંતિ અતિદુઃખ કરી પાવે ॥૫॥

તનકે કર્મ અશનાદિક જેઉ, તન ધારણ હિત કરત હે તેઉ ।
જજ્ઞ દાન તપ હોમકે આદી, વૈદિક કર્મ કહત બ્રહ્મવાદી ॥
સો સબ કર્મ સમરપત મોઈ, મો બિન પાવન જોગ્ય ન કોઈ ।
એહિવિધિ અનન્ય જોગ કરી ધ્યાની, મોય ઉપાસત દૃઢ વિજ્ઞાની ॥૬॥

દોહા - હે પારથ મેરેવિષે, ચિત યું કરાયો પ્રવેશ ।
એસે પુરુષકું મુક્તિ હિત, કરનો રહ્યો ન લેશ ॥
મૃત્યુરૂપ ભવ ઉદધિસેં, તેહિ તારુ તતકાલ ।
મોર નામ સબ ગ્રન્થમેં, સદા ભક્ત પ્રતિપાલ ॥૭॥

ચોપાઇ

તાતે તુમ મોમંહી મન ધારો, મોમહી બુદ્ધિ ધારિ ભ્રમ ટારો ।
યું તવ મન અરુ બુદ્ધિ જોઇ, મોમેં પ્રવેશ કરાયકે સોઇ ॥
તાપીછે એહ દેહકે અંતા, કરીહો નિવાસ મોમેં બુદ્ધિવંતા ।
યામેં તિલભર સંશય નાંહી, યહ તુમ અચલ કરો મનમાંહી ॥૮॥

મોમહી સ્થિર ચિત્ત કરના જેહા, તુમસેં શીઘ્ર હો સકેં ન તેહા ।
તબ હે ધનંજય તુમ યું વિચારી, કરો અભ્યાસ જોગ અતિભારી ॥
અતિશેં પ્રેમ કરી મોય સંભારો, મો બિન ઓર વાસના ટારો ।
ચિત્તકો સમાધાન ઈમિ હોઇ, એહિવિધિ પાવને ઈચ્છો મોઇ ॥૯॥

દોહા - અબ યું સ્મૃતિ અભ્યાસકું, કરનકિ શક્તિ ન તોય ।
મેરે હિત શુભ કર્મ હે, કરો સબહી વિધિ સોય ॥

ચોપાઇ

મમ હિત મંદિર કરના ભારી, પુષ્પવાટિકા અતિ સુખકારી ।
મમ મંદિરમહી દીપ પ્રજારો, ધોય લિપિ નિત્ય મંદિર ઝારો ॥
પુષ્પ લાય પૂજા બિસ્તરના, અંગરાગ ચંદનકો કરના ।
નામકીર્તન નમન અપારા, ત્યુંહિ પ્રકમા સ્તુતિ બહુવારા ।
ઈન આદિક શુભ કર્મ હે જોઇ, પ્રેમસેં તાત કરો તુમ સોઇ ।
એહિવિધિ મમ હિત કર્મ હે જેહૂ, આદર જુત કિનેસે તેહૂ ॥
પરમ સિદ્ધિ મમ પ્રાપ્તિરૂપા, તુમ તતકાલ સો પૈહો અનૂપા ।
તાતે સત્ય કરી માનો એહા, યામે લેશ નહી સંદેહા ॥૧૦॥

દોહા - અરુ મમ હિત શુભ કર્મકું, કરનકું સામર્થ્ય નાંહી ।
ભક્તિજોગ આશ્રિત સદા, હો રેના મનમાંહી ॥
અધિક જિતેન્દ્રિય વીર તુમ, કરો કર્મફલ ત્યાગ ।
કર્મ જનિત ફલ આશ તજિ, ભજહું મોય બડભાગ ॥૧૧॥

ચોપાઇ

અતિશેં પ્રીતિ બિન શિથિલ એહા, સ્મૃતિરૂપ અભ્યાશ હે જેહા ।
તિનશેં નિજ આત્મકો જ્ઞાના, નિજ હિતમેં અતિશ્રેષ્ઠ બખાના ॥

ज्ञानहुं परिपूरण नहि होઈ, तिनसें आत्मध्यान शुभ सोઈ ।
ध्यानहुं परिपूरण जब नांही, तब शुभ कर्मके फल जो कहांही ।
तिनको त्याग करत हे जेहि, ध्यानसें अति विशेष हे तेही ।
फल ઈચ્છા विना कर्म जो करहि, तिनसें सबही पाप सद्य टरही ॥
मनकुं शांति होत ततકાલા, આત્મધ્યાન સિદ્ધિ હોત વિશાલા ।
ધ્યાનસેં જ્ઞાન હોત અઘહારી, જ્ઞાનસેં પ્રભુકી ભક્તિ સુખકારી ॥૧૨॥

દોહા - ફલ ઈચ્છા બિન કર્મમેં, નિષ્ઠાજુક્ત હે જેહૂ ।
તાહિ ગ્રહણકે જોગ્ય ગુણ, સબવિધિ કહત હે તેહૂ ॥

ચોપાઇ

દ્વેષકું કરત પ્રાણી સબ જેહા, તિનકો દ્વેષ કરત નહિ તેહા ।
દ્વેષ કરનહારેકું વિચારી, તિન સંગ મૈત્રી કરત અતિભારી ॥
પ્રાણિમાત્ર દુઃખિ જો હોઈ, તિનપર કરુણા કરત હે સોઈ ।
દેહ રુ દેહસંબન્ધિ જેહિ, તિનસેં મમતા રહિત હે તેહી ॥
તન અભિમાન રહિત હે જેઉ, સુખદુઃખમેં સમ રહત હે તેઉ ।
અધિકક્ષમા જુત પરમ ઉદારા, કરત નિરંતર પર ઉપકારા ॥૧૩॥

ઈશ્વરઈચ્છા મિલત હે જેહૂ, અન્નાદિકસેં તુષ્ટ રહે તેહૂ ।
પ્રકૃતિપર શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપા, તેહિ સંજોગ જુત સદા અનૂપા ।
દોહા - દૃઢ નિશ્ચે આતમવિષે, નિયમમેં રહે મન જાસ ।
વાસુદેવ ભગવાનકો, ઉરમેં દૃઢ વિશ્વાસ ॥
ફલ ઈચ્છા વિન કર્મસેં, આરાધન કિયે સોય ।
મમ આત્મસાક્ષાત સો, પ્રભુ દેખાઈ હે મોય ॥
સોરઠા - એહિ વિધિ અર્પે જોઈ, મોમહીં મન અરુ બુદ્ધિ જબ ।
એસે મમ જન સોઈ, મોકું અતિપ્રિય ભક્ત તેહૂ ॥૧૪॥

ચોપાઇ

કર્મમેં નિષ્ઠા જુક્ત હે જેહા, કાહૂંકું પીડા કરત ન તેહા ।
જિનસેં લોક દુઃખ ભય જુત હોઈ, એસો કર્મ કરત નહિ કોઈ ॥
લોકસેં આપ ન ભય દુઃખ પાવે, સબ જગ તાહી ન દુઃખ ઉપજાવે ।
વલ્લભ[1] વસ્તુ મિલે કુછ જબહી, હર્ષસેં પ્રફુલ્લિત મન રહે તબહી ॥

૧ વલ્લભ - પ્રિય,

કાહુંકો પ્રિય ન દેખિ સકે જોઉ, અમર્ષ[1] નામ કહાવત સોઉ ।
ભય ઉદ્વેગ પ્રજંત હે જેહી, ઈનસેં મુક્ત મોય પ્રિય તેહી ॥૧૫॥

આત્માસેં અન્ય સબ સંસારા, તિનસેં અપેક્ષા રહિત ઉદારા ।
શાસ્ત્રમેં કહે સો દ્રવ્ય કરી એહા, શુદ્ધ રહત ઈમિ ધારત દેહા ॥
દોહા - કહી જો શાસ્ત્રમેં શુભ કિયા, ગ્રહણકું સમર્થ જોઈ ।
ઉદાસીન આત્મ બિના, દક્ષ કહાવત સોઈ ॥
સોરઠા - વ્યથા રહિત બડભાગ, શસ્ત્ર વિના અન્ય સર્વ કર્મ ।
તેહિ આરંભકો ત્યાગ, એસો મમ જન મોય પ્રિય ॥૧૬॥

ચોપાઇ - સો નર ઈષ્ટ પદારથ માંહી, દેખિકે હર્ષકું પાવત નાંહી ।
અપ્રિય વસ્તુ પ્રાપ્તિમહિ એહા, તાકો દ્વેષ કરત નહી તેહા ॥
નારી પુત્ર મરણાદિક જોઈ, મનુષ્યકું શોકકે કારણ સોઈ ।
એસો જોગ્ય બનત હે જબહી, તિલભર શોક ન પાવત તબહી ॥
નારી ધનાદિક પ્રાપ્તિ જેહી, મનુષ્યકું હર્ષકો કારણ તેહી ।
સો નહિ પ્રાપ્ત હોત જબ કોઉ, તિનકું કબહુ ન ઈચ્છત સોઉ ॥
શુભ અરુ અશુભ કર્મ હે જેતે, બંધનહેતુ જાનિકે તેતે ।
સબહી ભાતિ કિને સબ ત્યાગા, સો મોય પ્રિય મમ જન બડભાગા ॥૧૭॥

દોહા - શત્રુ મિત્ર જેહિ સમ સદા, સમ ત્યું માન અપમાન ॥
શીત ઉષ્ણ સુખ દુઃખવિષે, સમ મમ ભક્ત સુજાન ॥
અન્ય પદારથ આત્મ વિન, સબ વિધિ ત્યાગત જેહૂ ।
એસો મેરો ભક્ત જો, મોકું વલ્લભ તેહૂ ॥૧૮॥

ચોપાઇ

નિંદા સ્તવન તુલ્ય હે જાઈ, બાની નિયમ જુક્ત સુખદાઈ ।
સહજ મિલત અન્નાદિક જોઈ, તિન કરી અતિ સંતોષિ સોઈ ॥
આત્મસ્વરૂપ કહાવત જેહા, તિનમેં અતિ સ્થિરમતિ જુત તેહા ।
નિયમસેં રહતકું નહિ સ્થલ કોઈ, સો મમ ભક્ત અધિક પ્રિય મોઈ ॥૧૯॥

જિનકું સબ વિધિ પરમ અનૂપા, મેઈહૂં પરમ પ્રાપ્ય સુખરૂપા ।

૧ - અદેખાઈ

એહિ વિધિ શ્રદ્ધાજુક્ત હે જેહી, ધર્મરૂપ અમૃત કહ્યો તેહી ॥
જ્યું હમ કહ્યો પરમ સુખકારી, ત્યું દૃઢ રખત અચલ ઉર ધારી ।
યહ મમ ધર્મમેં રહત ઉદારા, એસે ભક્ત અધિક મોય પ્યારા ॥૨૦॥

દોહા - ઐસે લક્ષણ જુક્ત સો, સંત સુખદ ગુણધામ ।
મુક્તાનંદકો નાથ કહે, પ્રિય મોય જન નિષ્કામ ॥૨૧॥

ઈતિ શ્રીભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકૃષ્ણાર્જુન સંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત - શ્રીભગવદ્‌ગીતાટીકાયાં ભક્તિયોગો નામ દ્વાદશો અધ્યાયઃ ॥૧૨॥

અધ્યાય - ૧૩

ચોપાઇ

પ્રથમકે ષટ અધ્યાયમેં એહા, પરમ પાવને જોગ્ય હે જેહા ।
વાસુદેવ પરબ્રહ્મ ઉદારા, તેહિ પ્રાપ્તિ ઉપાય શ્રુતિ સારા ।
પ્રભુકો ઉપાસન ભક્તિસ્વરૂપા, તિનકો અંગ સ્વરૂપ અનૂપા ।
પાવનેહાર જીવાત્મા જેહૂ, તાસ જથારથ દર્શન તેહૂ ॥
જ્ઞાન રુ કર્મ જોગ હે જોઈ, ઉભયસેં આત્મદર્શ લહે સોઈ ।
બીચકે ષટ અધ્યાયમેં ભારી, પાવને જોગ્ય[1] જો પ્રભુ અઘહારી ॥
તાસ સ્વરૂપ જથારથ જ્ઞાના, સોહે પ્રથમ જેહી લખત સુજાના ।
ભક્તિજોગ એકાંતિક જેહી, નિષ્ઠા તાસ કહી સબ તેહી ॥
છંદ હરિગીત - સબકહિ એકાંતિક ભક્તિજોગકી વિમલ નિષ્ઠા જેહ જુ,
ઐશ્વર્ય કૈવલ્ય અર્થીકો કહ્યો ભક્તિજોગ હે તેહ જુ ।
ઈન ઉભયકુ વાંછિત સો સાધન કહે સબવિધિ સાર જુ,
અવશેષ ષટ અધ્યાયમેં યહ પ્રકૃતિ પુરુષ વિચાર જુ ॥
સો પ્રકૃતિ પુરુષ સંબન્ધસેં પ્રપંચ ઉપજ્યો જોય જુ,
તેહિ ઈશ તાસ સ્વરૂપકો જિમિ જથારથ હે સોય જુ ।
તિમિ કર્મ જ્ઞાન રું ભક્તિ તિનકે સ્વરૂપ ભિન્ન ભિન્ન જેહિ જુ,
તેહિ ગ્રહણ કરન પ્રકાર પ્રથમહિ કહે સબ વિધિ તેહિ જુ ॥

૧ - પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય

દોહા - દ્વાદશમેં અધ્યાય કરી, પ્રથમ કહે ગુન જેહુ ।
તિનકો શોધન કરત હે, અતિ સુખકારી તેહૂ ॥
તિનમેં પ્રથમહી તેરમે, અધ્યાયમાંહી અનૂપ ।
દેહ રું જિવાત્મા ઉભય, કહત હે તાસ સ્વરૂપ ॥

ચોપાઇ

દેહસેં મુક્ત આતમા જેહા, તિનકિ પ્રાપ્તિ ઉપાય હે એહા ।
આત્મસ્વરૂપકો શોધન જેહી, અતિ વિશુદ્ધ અબ કહત હે તેહી ॥
એહિ પ્રકાર આતમા હે એહૂ, જડ સંબંધ હેતુ તેહિ જેહૂ ।
તેહિ વિવેકકો અનુસંધાના[1], તેહી પ્રકાર અબ કહી હે સુજાના ॥

શ્રીભગવાનુવાચ

હે કુંતીસુત દેહકે માના, બહુવિધિ ભાવકું ધરત અજાના ।
મે હૂં દેવ મેં મનુષ્ય ઉદારા, મેં અતિ સ્થૂલ અતિ કૃશ અપારા ॥
એહિ વિધિ ભુક્તા જીવ હે જેહા, તેહિ સંગ એક હો ભાસત એહા ।
એસો નાશવંત યહ દેહા, જિવાતમસેં પૃથક હે તેહા ॥
દોહા - તનકે જથારથ જાન જો, કહે નિઃસંશય હોય ।
જિવકું ભોગકો ક્ષેત્ર હે, દેહ કહાવત સોય ॥
આત્મતત્ત્વકે જાન સો, દેહકું જાનનહાર ।
કહત ક્ષેત્રજ્ઞ તાહીકું, જિનકે વિમલ વિચાર ॥
સોરઠા - જાનન જોગ્ય હે દેહ, તિનસેં જ્ઞાન કરી અતિ પૃથક ।
જાનનહાર હે એહ, એહિ વિધિ કહત વિચાર જુત ॥૧॥

ચોપાઇ

હે ભારત સબ ક્ષેત્ર હે જેહા, વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ કહાવત તેહા ।
સબમહી એક ક્ષેત્રજ્ઞ જોઇ, મોય જાનો જગ આતમ સોઇ ॥
પૂર્વ શ્લોકમેં જીવકો રૂપા, કહ્યો હે ક્ષેત્રજ્ઞ[2] રૂપ અનૂપા ।
તિનહીકો આત્મા મેહુ તાતા, તુમ યું જાનિ લેહૂ સાક્ષાતા ॥
જૈસે ક્ષેત્રજ્ઞ જીવ કહાંહી, તેહિ બિન દેહકિ સિદ્ધિ નાંહી ।
તૈસે ક્ષેત્રજ્ઞ જીવ હે જેહુ, મો વિન પૃથકસિદ્ધ નહી તેહૂ ॥

૧ - ધ્યાન, ૨ - આત્મા

તાતેં જીવ ક્ષેત્રજ્ઞ જેહી, મેં જેહિ આત્મા જાનો યું તેહી ।
જો પ્રભુ રહત હે આત્મામાંઇ, આત્માસેં અતિ પૃથક કહાંઇ ॥

દોહા - જાહિ ન જાને આતમા, આત્મા જાસ શરીર ।
જો આત્મામેં રહત તેહી, નિમમેં રખત ગંભીર ॥
ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ્ઞ ઉભયકો, વ્યક્તિ જુક્ત કહ્યો જ્ઞાન ।
ગ્રહણ કરનકે જોગ્ય સો, શ્રુતિસિદ્ધિ મોર પ્રમાન ॥૨॥

ચોપાઇ

અબ યહ ક્ષેત્ર કહાવત દેહા, જેહી દ્રવ્યકો વરતત હે તેહા ।
જિનકો આશ્રયરૂપ હે એહી, જો યહ તનકે વિકાર હે તેહી ॥
જેહિ કારન તન ઉપજ્યો અનૂપા, જેહિ પ્રકાર હે દેહકો રૂપા ।
સો સંક્ષેપસેં કહૂ અબ તાતા, મોંસે સુનોં સબહી તુમ બાતા ॥
જૈસા રૂપ ક્ષેત્રજ્ઞ કેરા, જૈસેં તાસ પ્રભાવ અનેરા ।
સો સબહી સંક્ષેપસેં વીરા, મોંસે સુનો અધિક રણધીરા ॥૩॥

ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ્ઞ જેહિ વિધિ જોઉ, તિનકો રૂપ જથારથ સોઉ ।
ઋષિ પરાશર આદિક જેઉ, બહુ વિધિ ગાન કિયો હે તેઉ ॥

દોહા - ઋગ સામ જજુ અથર્વણ, વેદ ચહૂ હે જેહૂ ।
દેહ રું આત્મસ્વરૂપ સો, ભિન્ન ભિન્ન વરને તેહૂ ॥

ચોપાઇ

બ્રહ્મરૂપ પ્રતિપાદક જેહા, વ્યાસકે સૂત્ર કહાવત તેહા ।
તિનહું જો ક્ષેત્ર રું ક્ષેત્રજ્ઞકો જાના, તેહિ સ્વરૂપ અતિ પૃથક બખાના ॥
નાનાવિધકે હેત હે જોઇ, તિન કરી જુક્ત સૂત્ર હે સોઇ ।
અતિવિશેષ નિર્ણયકો રૂપા, સૂત્રમેં બરન્યો પરમ અનૂપા ॥
બહુ પ્રકાર ઇમિ બરન્યો જેહુ, ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ્ઞ સબ વિધિ તેહૂ ।
મેં સંક્ષેપસોં બરન્યો જેઉ, સુનુ પુનિ સાવધાન હો તેઉ ॥૪॥

પંચ ભૂત ભૂ આદિક જેહિ, ક્ષેત્રકે આદિ કારણ તેહી ।
પંચ ભૂત કારણ અહંકારા, બુદ્ધિ તત્ત્વ સોઇ મહતત્ત્વ ઉદારા ॥

દોહા - અતિ અવ્યક્ત જો પ્રકૃતિ અરુ, દશ ઈન્દ્રિ મન એક ।
પંચ વિષય ચોવિશ ઈમિ, તત્ત્વકો એહિ વિવેક ॥૫॥

ચોપાઇ

સુખકી ચાહ ઈચ્છા હે એહા, દુઃખકો અભાવ દ્વેષ હે તેહા ।
ઈચ્છા દ્વેષ રું સુખ દુઃખ જેહી, તનઅભિમાની માનત તેહી ॥
જદપિ આતમધર્મ હે એહી, તનકે માન બિન લખત ન દેહી ।
તાતેં ક્ષેત્રકે ગુણ તેહી જાનો, યામેં સંશય લેશ ન આનો ॥
માયાસેં ભૂમિ લગ જોઇ, સબહી તત્ત્વસંઘાત હે સોઇ ।
ચેતનતા અરુ ધિરજ જેહૂ, ક્ષેત્રકે ધર્મ કહાવત તેહૂ ॥
યહ સબ અતિ સંક્ષેપસેં તાતા, સબ વિકાર જુત અતિ વિખ્યાતા ।
ક્ષેત્રસ્વભાવ બહુત વિધિ જેઉ, તિન જુત ક્ષેત્ર કહ્યો હે તેઉ ॥૬॥

દોહા - અબ યહ ક્ષેત્રકે કાર્યમેં, આતમ સાધન જોય ।
તિન હિત ગ્રહણકું જોગ્ય ગુણ, સબ વિધિ કહત હે સોય ॥

ચોપાઇ

ઉત્તમકો અપમાન ન ઠાને, નિર્માની બુધ તાહી પ્રમાને ।
આપકો માન બઢાવન કાજા, અતિશેં ધર્મકો કરત સમાજા ॥
સોઇ હે દંભ તિન રહિત હે જેહા, અધિક અદંભિ ગુણ હે તેહા ।
મન કર્મ વચનસેં અહનિશ જોઇ, પરકું ન પિડે અહિંસા સોઇ ॥
પર અપરાધ પ્રાપ્ત ભયે જેહી, નિર્વિકાર ચિત ક્ષાંતિ તેહિ ।
મન કર્મ વચન સરલતા રહહીં, તાહી વિવેકી આર્જવ કહહીં ॥
આત્મજ્ઞાનપ્રદ ગુરુ જો ઉદારા, તેહિ સેવત અતિશેં કરી પ્યારા ।
જલ મૃત્તિકાસેં દેહ શુદ્ધ કરના, ત્યું રાગાદિક મલ પરહરના ॥
દોહા - ઈન કરી અંતઃકરણ હૂ, અતિશે નિરમલ હોઈ ।
બાહીર ભીતર શુદ્ધ યું, શૌચ કહાવત સોઈ ॥

ચોપાઇ

આત્મજ્ઞાન હિત શાસ્ત્ર હે જેહૂ, સોઈ શાસ્ત્ર કહે અરથ હે તેહૂ ।
તિનમેં મન નિશ્ચલ રહે જેહા, અતિ સ્થિર ભાવ કહાવત એહા ॥

આત્મસ્વરૂપસેં ઈતર હે જેહી, પંચ વિષય શબ્દાદિક તેહી ।
તિનસેં મનકું હટાવત જોઈ, આત્મવિનિગ્રહ જાનો સોઈ ॥૭॥

આત્મ વિના અન્ય વિષય હે જેઉ, તહાં અભાવ વૈરાગ્ય હે તેઉ ।
અસત અનાતમરૂપ હે દેહા, તિનમેં આત્મભાવ નહિ તેહા ॥
જનમ રુ મૃત્યુ જરા અરુ વ્યાધિ, નિજ શરીરમહિ અનંત ઉપાધિ ।
દુઃખરૂપી ઈમિ દોષ હે જેતા, પુનિ પુનિ દેખે વિચારિકે તેતા ॥૮॥

દોહા - આત્મ વિના અન્ય વિષયમેં, સબ વિધિ અધિક અસંગ ।
પુત્ર દાર ગૃહ આદિમેં, પ્રીતિ રહિત અભંગ ॥

સોરઠા - ઈષ્ટ અનિષ્ટ હે જોય, સો વસ્તુકિ પ્રાપ્તિમહી ।
રહત હે સમચિત હોય, સદા હર્ષ ઉદ્વેગ વિન ॥૯॥

ચોપાઇ

મોમહિ અનન્ય જોગ કરી ભારી, અવ્યભિચારી ભક્તિ સુખકારી ।
જનવર્જિત સ્થલમેં નિત્ય વાસા, જનકી સભામહી અધિક ઉદાસા ॥૧૦॥

આત્મજ્ઞાનમહી નિષ્ઠા જેહા, રહત નિરંતર દૃઢ હોય તેહા ।
ક્ષેત્રસંબંધી પુરુષ હે જેહી, આત્મજ્ઞાન સાધન તેહિ એહી ॥
અમાનિત્વ આદિક ગુણ જેહૂં, તિનકો સમૂહ કહ્યો હે તેહૂ ।
આતમ જ્ઞાનકો એહિ સહાઈ, તાતે જ્ઞાન જિમિ બરનેઉ ભાઈ ॥
તેહી વિન ક્ષેત્રકો કાર્ય જેઉ, આત્મજ્ઞાન વિરોધિ તેઉ ।
યાતેં તાહિ કહ્યો અજ્ઞાના, એહિ વિધિ જાનો પરમ સુજાના ॥૧૧॥

દોહા - અતિ નિર્માની આદિ ગુણ, તિન કરિ જુક્ત હે જોય ।
તિનકુ જાનન જોગ્ય સો, કહીહૂ ક્ષેત્રજ્ઞ તોય ॥

ચોપાઇ

સબહીકે અંતરજામી રૂપા, સોઈ ક્ષેત્રજ્ઞ પરમ અનૂપા ।
તાસ સ્વરૂપકું જાનત જેહા, પરમ મોક્ષકું પાવત તેહા ॥
જાનન જોગ્ય રૂપ હે જોઈ, ઉત્પત્તિ નાશ રહિત હે સોઈ ।
મેહૂ પર એસો હે એહી, બ્રહ્મસ્વરૂપ જથારથ તેહી ॥

કાર્ય કારણરૂપ હે જેઉ, ઉભય અવસ્થા રહિત હે તેઉ ।
સત અરુ અસત શબ્દ હે જેહૂ, તિન કરી કહને જોગ્ય નતેહૂ ॥૧૨॥

પુનિ સો ક્ષેત્રજ્ઞકો એહ રૂપા, સબહી ઠોર કર ચરણ અનૂપા ।
ત્યું સબ સ્થલમહી મુખ દેગ શીશા, સબ સ્થલ શ્રવણ જુક્ત જગદીશા ॥
દોહા - નામ રૂપ યહ લોકમેં, સ્થાવર જંગમ જોઈ ।
સો સબહિમેં ક્ષેત્રજ્ઞ, વ્યાપિકે રહત હે સોઈ ॥૧૩॥

ચોપાઇ

સબહી ઈન્દ્રિનકિ વૃત્તિ જેહા, તિન કરિ વિષયકું જાનત તેહા ।
સબ ઈન્દ્રિનકિ વૃત્તિ વિન એહૂ, સબકું જથારથ જાનત તેહૂ ॥
દેવાદિકકો સંગ હે જેહિ, તિનસેં અસંગિ રહત નિત્ય એહી ।
દેવાદિક સબ દેહ હે જેઉ, પોષણ ભરણકું સમર્થ તેઉ ॥
માયમય સત્ત્વાદિક તિના, તિનસેં નિર્ગુણ રહત પ્રવીના ।
સત્ત્વ રજ તમ તિનુ ગુણ જોઈ, તિનકે ભોગમહી સમર્થ સોઈ ॥૧૪॥

પૃથવી આદિ પંચ મહાભૂતા, તેહિ બાહીર ભિતર અનુસ્યૂતા ।
સો વરતત હે સ્થિરચરરૂપા, અતિસૂક્ષ્મ સબહીસેં અનૂપા ॥

દોહા - તાતેં સ્થિર ચરમેં રહે, તદપિ ન જાને કોઈ ।
ગુણાતીત ગુણમેં રહત, જ્ઞેય કહાવત સોઈ ॥
અમાનિત્વકે આદિ ગુણ, તિન કરિ રહિત હે જેહૂ ।
તિનકે તનમેં હે તોહૂ, અધિક દૂર હે તેહૂ ॥
નિર્માનાદિક ગુણનિ જુત, તિનકું ક્ષેત્રજ્ઞ રૂપ ।
અતિ સમીપ હે જ્ઞેય સો, ભાસત પરમ અનૂપ ॥૧૫॥

ચોપાઇ

નહિ વિભાગ ભયે એક હે તોહૂ, દેવ મનુષ્યાદિકમહી સોહૂ ।
મનુ સબ મહી વિભાગ જુત એહિ, યું રહે સબમેં જ્ઞેય હે તેહી ॥
ભરણ પોષકે કરતા જોઈ, જગ સંહાર કરત હે સોઈ ।
સબહીકું ઉદયકો કારન જેહા, જાનન જોગ્ય ક્ષેત્રજ્ઞ તેહા ॥૧૬॥

सूर्य आदि प्रकाशक जेउ, सो सबहीको प्रकाशक तेउ ।
तम जो प्रकृति तेहि पर कहे जाही, जानन जोग्य रूप कहेवाही ॥
ज्ञानस्वरूप कहावत जोउ, ज्ञानसें पावने जोग्य हे सोउ ।
सबही प्राणिके उरमें उदारा, रहत निरंतर जग आधारा ॥१७॥

दोहा - उभय श्लोक कह्यो क्षेत्रकुं, पांच श्लोक कह्यो ज्ञान ।
षट श्लोकनि कह्यो क्षेत्रज्ञ, जानन जोग्य सुजान ॥
क्षेत्र क्षेत्रज्ञको सबे, जानिके मम जन मर्म ।
अजर अमर मम भावकुं, पावे रखत दृढ धर्म ॥१८॥

चोपाइ

अतिशें पृथक रूप हे जोई, एसे प्रकृति पुरुष हे दोई ।
ईन दोउको संबंध हे जेहा, अतिशें अनादि कहत हे एहा ॥
प्रकृति पुरुष मिलके रहे जेहू, तेहि कारजके भेद कहे तेहू ।
तेहि संबंधको कारन जेही, समझी विचारि कहत हे तेही ॥
प्रकृति पुरुष दोउ भिन्न कहाअे, अन्योन्य संबन्ध सोई पाअे ।
हे अर्जुन अे दोउ साक्षाता, तुम अनादि अज जानो ताता ॥
ईच्छा अरु द्वेषादिक जोउ, बंधके हेतु विकार हे सोउ ।
अमानित्व आदिक गुण जेउ, मोक्षके हेतु कहावत तेउ ॥

दोहा - गुन अरु दोष सो प्रकृतिसें, उपजे जानो तुम वीर ।
संत हंस जिमि गुन ग्रहत, तजत दोष जिमि नीर ॥१९॥

चोपाइ

प्रकृति पुरुष मिलि रहे दोउ जेहा, तेहि कारजके भेद कहे तेहा ।
कारजरूप कहावत देहा, कारण मन रुं ईन्द्रिगण एहा ॥
तिनकुं क्रिया करावन मांई, पुरुषके आश्रित प्रकृति कहांई ।
अधिक अविद्यारूपसें जोई, हेतु होत कहत हे सोई ॥
प्रकृति अविद्यारूप हे जेउ, तेही संबंध जुत जीव हे तेउ ।
सुखदुःख भोगकुं भुक्तत जबही, पुरुषकुं हेतु कहत हमतबही ॥२०॥

પ્રકૃતિ અવિદ્યામહી રહ્યો જેહૂ, પુરુષ જો જીવ કહાવત તેહૂ ।
પ્રકૃતિસેં તિહુ ગુણ હે જોઉ, ગુણકૃત સુખદુઃખ ભુક્તત સોઉ ॥
દોહા - સત્ત્વાદિક ગુણ તિનકો, સંગ જીવકું જોય ।
સાધુ અસાધુ જોનિમેં, જન્મકો કારન સોય ॥૨૧॥

યા તનમેં રહ્યો પુરુષ જો જંતા, દેહપ્રવૃત્તિ અનુસારિ અનંતા ।
હોત હે સંકલ્પ અનંત પ્રકારા, તિન કરી દ્રષ્ટા જીવ ઉદારા ॥
નિજવ્યવહારમેં વર્તત જોઈ, ઈન્દ્રિનકું ન નિવારત સોઈ ।
દેહકો પોષણ કરત હે એહી, સુખદુઃખ ભુક્તા જીવ હે તેહી ।
દેહકું નિમમેં રખત હે એહૂ, પોષણ ભરણ કરત હે તેહૂ ।
તિન કરી દેહ ઈન્દ્રિ મન જેહા, તિનકો મહેશ્વર જીવ હે તેહા ॥
ત્યું પરમાત્માહૂ કહ્યો તાહી, દેહસેં અતિ પર કહત હે વાહી ।
વસ્તુગત્ય[1]સે જીવકો રૂપા, એહિ વિધિ બરન્યો પરમ અનૂપા ॥૨૨॥

દોહા - એહિ વિધિ ઉભય પ્રકારકે, પુરુષ ક્ષેત્રજ્ઞ જેહૂ ।
વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ રૂપ કહી, પ્રકૃતિ ઉભય વિધિ તેહૂ ॥
સત્ત્વાદિક તિહૂ ગુણ સહિત, સબકુ જાનત જેઉ ।
દેવ મનુષ્યાદિક મહી, તનુ ધરિ લિપ્ત ન તેઉ ॥
સોરઠા - તનુધારિ સમ સોય, તોહૂ ન બાંધત પ્રકૃતિ તેહી ।
બહુરિ જન્મ હોય, પાવત આત્મસ્વરૂપ સોઈ ॥૨૩॥

ચોપાઇ

કિતનેક સિદ્ધ જોગ જુત જેહા, દેહમે આત્મા રહત હે તેહા ।
મનરૂપિ આતમ કરિ એહી, ધ્યાનસેં સબ વિધિ દેખત તેહી ॥
અન્ય અપક્વ જોગ જુત જેતે, સાંખ્યજોગ કરી સબ વિધિ તેતે ।
મનકું શુદ્ધ કરત હે જેહૂ, આત્માકું દેખત હે તેહૂ ॥૨૪॥

આત્મદર્શનકે સાધન ભારી, કર્મજોગ આદિક સુખકારી ।
તિનમેં કછુ ન જાન જેઉ, અનઅધિકારી કહાવત તેઉ ॥
અન્યસેં જ્ઞાન સુનિ બુદ્ધિ પ્રકાશે, કર્મજોગ કરી આત્મ ઉપાસે ।

૧ - વસ્તુમાં રહેલ

श्रवणमात्र ईमि करत हे जेही, आत्मदर्श मृत्यु तरे तेही ॥२५॥

दोहा - प्रकृति संबंध जुत आतमा, ताकुं हो न विवेक ।
सो अनुसंधि कहन हित, कहत विवेककि टेक ॥

चोपाइ

स्थावर जंगम प्राणि जेहा, जड चेतन संबंध हे एहा ।
तिनसें भयो यह सब संसारा, हे अर्जुन ईमि कहत उदारा ॥
स्थावर जंगम रुप हे जेही, प्राणिमात्र उपजत तेही ।
क्षेत्र क्षेत्रज्ञ जोगसें होई, एसि विधि जानो तुम सोई ॥२६॥

प्रकृति पुरुषके जोगसें जेउ, प्राणिमात्र कहावत तेउ ।
सोई सोई देवादिकके देहा, तिनके विषे मन ईन्द्रि तेहा ॥
तिनमें रहत परमेश्वररुपा, ज्ञानसें सम आकार अनूपा ।
एसो जिवातम हे जोउ, देहकें संग मरत नही सोउ ॥

दोहा - युं आतमकुं देखही, सोई देखत बुद्धिवान ।
सोई आतम जिमि रहत त्युं, देखत परम सुजान ॥
नाशवंत यह देहसम, आत्मा जानत जेही ।
सदा जन्म अरु मरणकुं, पावत हे नर तेही ॥२७॥

चोपाइ

देवादिक शरीरमही एहा, देहसें शेष रहत हे तेहा ।
देहको दढ आधार हे एही, तनको नियंता हो रहे तेही ॥
देह ईन्द्रि अरु मन हे जेउ, तिनको ईश होई वर्तत तेउ ।
सत्तारुपसें जीव हे सोई, सबहिमें सम युं देखत जोई ॥
सो अपने मन करी कोई काला, निज आतमा नहि हनत कृपाला ।
सबमही सत्तारुपको ज्ञाना, तिन करी सम दर्शनसें सुजाना ॥
परम गति पावत बुद्धिवंता, जाको कालसें होत न अंता ।
एसो शुद्ध आतम हे जेहु, सो स्वरुपकुं पावत तेहू ॥२८॥

दोहा - क्षेत्ररुप परिणामकुं, पाई अविद्या जोई ।
सो सब कर्मन करावही, युं देखत हे सोई ॥

ત્યુંહી અકરતા આતમા, દેખત પરમ સુજાન ।
સોઈ જથારથ આતમા, દેખત હે બુદ્ધિવાન ॥૨૯॥

ચોપાઇ

દેવાદિક પ્રાણિ હે જેઉ, પ્રકૃતિ પુરુષમય વર્તત તેઉ ।
તાતેં દેવકો ભાવ હે તેહી, મનુષ્યભાવ વર્તત હે જેહી ॥
હ્રસ્વ દીર્ઘ આદિક ભિન્ન ભાવા, એક પ્રકૃતિમહી રહત સ્વભાવા ।
આત્મવિષે રહત નહી કોઇ, એહિ વિધિ આત્મા દેખત જોઇ ॥
પુત્ર પૌત્ર આદિ વિસ્તારા, પ્રકૃતિસેં દેખત હે સારા ।
તબહી સો બ્રહ્મ આતમા જેહા, પ્રકૃતિ પાર તેહી પાવત તેહા ॥૩૦॥

દેહાદિકસેં શ્રેષ્ઠ હે જેહૂ, તાતેં પરમાતમ કહ્યો તેહૂ ।
ઐસો જીવાતમકો રૂપા, હે કુંતીસુત કહ્યો અનૂપા ॥

દોહા - દેહમેં રહતહૂ જીવકું, અજ અનાદિ ગુણ જેહુ ।
સત્ત્વાદિક ગુણરહિત નિત, તાતેં નાશ બિન તેહૂ ॥
તાતેં યહ જીવાતમા, કછુ ન કરત હે સોય ।
ત્યું યહ દેહ સ્વભાવ કરી, લિપ્ત કબહુ નહી હોય ॥૩૧॥

ચોપાઇ

નિર્ગુણ હું ક્યું કરત ન સોઈ, તનસ્વભાવ ક્યું લિપ્ત ન હોઈ ।
હે અર્જુન યું પુછિહો જોઈ, યાકો ઉત્તર કહત હું તોઈ ॥
જ્યું આકાશ સબહિમેં રહહી, તદપિ અધિક સૂક્ષમ ગુન ગહહી ।
તાતે સબહિ વસ્તુ કરિ એહા, ગગન ન લિપ્ત હોત શુદ્ધ તેહા ॥
ત્યું આત્મા અતિ સૂક્ષ્મરૂપા, સબમેં રહત અલિપ્ત અનૂપા ।
દેવ મનુષ્યાદિક તન જેહિ, રહતહું તિનમેં અસંગિ એહી ॥૩૨॥

હે ભારત રવિ એક હે જેહુ, યહ લોક પ્રકાશત તેહુ ।
ત્યું જીવાતમ ક્ષેત્રી જેઉ, સબહી ક્ષેત્ર પ્રકાશત તેઉ ॥૩૩॥

દોહા - કહ્યો યું સબહી પ્રકાર કરી, ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ્ઞ જેહૂ ।
તિનકો ભેદ સો જ્ઞાન દ્રગ, તિન કરી દેખત તેહુ ॥

જીવકુ માયા તરનકો, અચલ ઉપાય હે જોય ।
નિર્માનાદિક મોક્ષકે, સાધન જાનત સોય ॥
સોરઠા - બંધનસે હોય મુક્ત, નિજ સ્વરૂપ રહ્યો આત્મા જેહી ।
તેહી પાવત મુનિ જુક્ત, મુક્તાનંદ સો હરિ ભજત ॥૩૪॥

ઈતિ શ્રીભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત શ્રીભગવદ્‌ગીતાટીકાયાં
ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞવિભાગયોગો નામ ત્રયોદશો અધ્યાયઃ ॥૧૩॥

અધ્યાય-૧૪

ચોપાઇ

ત્રયોદશમેં અધ્યાયમેં એહા, મિલિહે પરસપર આપમેં જેહા ।
ઐસે ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ્ઞ જેઉ, પ્રકૃતિ પુરુષમય વર્તત તેઉ ॥
તાસ સ્વરૂપ જથારથ જાની, પ્રભુકી ભક્તિ જુત અતિ સુખદાની ।
નિર્માનાદિક સાધન જેહુ, ઈન કરી બંધસેં છુટત તેહુ ॥
તિનમહી બંધકો કારન ભારી, સત્ત્વાદિક ગુણમય દુઃખકારી ।
જો જો સુખમહી પ્રીતિ હોઇ, બંધનહેતુ સબહી વિધિ સોઇ ॥
અબ ચૌદમે અધ્યાયમેં એહી, સત્ત્વાદિક તિહુ ગુન હે તેહી ।
તાકો ભિન્ન ભિન્ન રૂપ હે જૈસે, કૃષ્ણ કૃપાનિધિ બરનત તૈસે ॥
દોહા - બંધનહેતુ હોત જિમિ, કહત હે તાસ પ્રકાર ।
ગુણાતીતકિ વૃત્તિ જયું, કહત હે શ્રુતિ અનુસાર ॥

ચોપાઇ

શ્રીભગવાનુવાચ

કહે શ્રીકૃષ્ણ સુનુ અર્જુન બાતા, પ્રથમ જો કહ્યો જ્ઞાન સાક્ષાતા ।
તિનસેં અન્ય જ્ઞાન હે એહી, પ્રકૃતિ પુરુષકે ભિંતર જેહી ॥
સત્ત્વાદિક સંબંધિ શુભ જાના, મેં તોય કહીહું પરમ સુજાના ।
પ્રકૃતિ પુરુષકો જ્ઞાન હે જેહા, તિન મધ્ય અતિ ઉત્તમ હે એહા ॥
જેહિ જ્ઞાન જાનિ મુનિવૃન્દા, ભયે સંસારસેં મુક્ત સ્વછંદા ।
પરમ સિદ્ધિ પાયે સુખરૂપા, આત્મસ્વરૂપ જો શુદ્ધ અનૂપા ॥૧॥

કહિહું ઐસો જ્ઞાન હે જોઇ, કિતનેક મુનિ તેહિ આશ્રિત હોઇ ।
મમ સાધર્મ્ય પ્રાપ્ત ભયે જેઉ, સર્ગ સમે ઉપજત નહી તેઉ ॥
દોહા - સૃષ્ટિસમે ઉપજત નહી, પ્રલયમેં દુઃખ નહિ લેશ ।
મો સેવા મમ સંતસેં, પાયે જો યહ ઉપદેશ ॥૨॥

ચોપાઇ

અબ પ્રાકૃત ગુણ તાસ સમાજા, બંધનહેતુ કહનકે કાજા ।
સબહી પ્રાણિમાત્ર હે જેહી, પ્રકૃતિસંબંધસેં ઉપજત તેહી ॥
એહિ વિધિ પ્રથમ કહ્યો હે જેહા, શ્રીમુખ આપ કહત હે તેહા ।
હે અર્જુન જગ જોનિરૂપા, મહદ્‌બ્રહ્મ મમ પ્રકૃતિ અનૂપા ॥
ભૂમિ આદિ ભેદ હે જેહૂ, આઠ પ્રકાર પ્રકૃતિ ભઈ તેહુ ।
તેજકો પુંજ પુરુષ હે જોઇ, પ્રકૃતિ સંગ જોરત હું સોઇ ॥
ઉભય પ્રકૃતિસેં હોત અનંતા, બ્રહ્મા આદિક સ્તંબ પ્રજંતા ।
ઉભય પ્રકૃતિ સંજોગસેં તાતા, હોત હે જગ સ્થિર ચર વિખ્યાતા ॥૩॥

દોહા - દેવાદિક સબ જોનિમેં, હોત મૂરતિ બહુ જેહી ।
પુરુષ સો મિલિ ભઈ અષ્ટધા, પ્રકૃતિ હે કારન તેહી ॥
મેં માયામહી બીજકો, પોષક સબકો તાત ।
જાકે જૈસે કર્મ તેહિ, તહાં જોડુ સાક્ષાત ॥૪॥

ચોપાઇ

હે મહાભુજ અર્જુન સુનુ એહી, સત્ય રુ રજતમ ગુણ હે જેહી ।
માયાસેં ઉપજત હે એહા, પ્રકૃતિ સ્વભાવરૂપ હે તેહા ॥
ગુણકો પ્રકાશાદિક હે જોઇ, તિનસેં નિરૂપણ જોગ્ય હે સોઇ ।
પ્રકૃતિ અવસ્થામેં રહે જબહી, ગુણ ઉપજે ભાસત નહિ તબહી ॥
મહત્તત્ત્વાદિક તાસ વિકારા, તિનમહી ઉપજે ભાસત સારા ।
ઐસે ત્રિગુણ કહાવત જેઉ, તન સંબંધ જાકું હે તેહુ ॥
નાશ રહિત જેહિ નામ અનંતા, દેહવિષે વરતત જો જંતા ।
દેહમેં વરતનરૂપ જો વાકું, સો ઉપાધિ કરી બાંધત તાકું ॥
દોહા - યું યહ દેહમેં વાસસેં, તન ઉપાધિ કરિ જોઇ ।
જીવકું બાંધત ત્રિગુણ યું, છુટન દેત ન સોઇ ॥૫॥

चोपाइ

सत्त्व रुं २ज तम गुण आकार, तेहि बंधनके कहत प्रकारा ।
हे अर्जुन तिहु गुण हे जेहा, तिन मध्य सत्त्व मिलत हे तेहा ॥
सुख रुं प्रकाशको कारन एही, त्युं अरोगको हेतु तेही ।
सुखके संग अरु ज्ञान के संगा, जीवकुं बांधत सत्व अभंगा ॥
ज्ञान रुं सुखको संग हे जोई, सत्त्वउ पावत जीवकुं सोई ।
साधन वैदिक लौकिक जेउ, तिनमें जीव प्रवर्तत तेउ ॥
पिछे तेही फल रूप अनंता, जोनीजोनीमहि जन्मत जंता ।
सत्व युं सुख अरु ज्ञानके द्वारा, संगमें बांधत परम उदारा ॥६॥

दोहा - २जको राग नरनारीकुं, प्रीति परस्पर जेहु ।
रहत अधिक अनुराग सो, हेतु २जोगुण तेहु ॥

चोपाइ

पंच विषय शब्दादिक एहा, तिनकी चाह रहत नित्य जेहा ।
पुत्रादिक संजोग हे जेही, तिनकी चाहको कारन एही ॥
ऐसो २जोगुण जीवकुं जोई, कर्म संग करी बांधत सोई ।
हे अर्जुन सब क्रिया कहांई, प्रीति करायके बांधत ताई ॥
बहुत क्रियामही प्रीति जेउ, तिनसें जीव सब करत हे तेउ ।
क्रिया जो पाप पुण्यमय दोई, शुभ रु अशुभ भवकारन होई ॥
एहि विध प्रबल २जोगुण जेहु, कर्मके संग द्वार करी तेहु ।
जीवकुं अतिदृढ बंधन करही, तातें २जोगुण मुनि परहरही ॥७॥

दोहा - हे अर्जुन अज्ञानसें, भयो तमोगुण एही ।
सब जीवनकुं मोहको, कर्ता जानो तेही ॥
मोह विपर्यय ज्ञानको, कारन तामस जोय ।
करने जोग्य तजाय अन्य, कर्म करावत सोय ॥

सोरठा - अति गाफलता जेहु, कर्मकुं करन स्वभाव नही ।
अतिनिद्रा करी एहु, जीवकुं बांधत जोर करी ॥८॥

ચોપાઇ

ગુણ કરી બંધન દ્વાર હે જેહિ, તિનમેં પ્રધાન કહત હે તેહિ ।
હે અર્જુન યહ સત્ત્વ હે જેઉ, સુખમહી જીવકું જીતત તેઉ ॥
તેસે રજોગુણ વર્તત જેહા, કર્મમેં જીવકું જિતત તેહા ।
ત્યુંહિ તમોગુણ વર્તત જેહુ, જીવકે જ્ઞાનકું ઢાંકિકે તેહુ ॥
અતિ પ્રમાદમહી જીવકું જોઇ, જિતત પ્રબલ તમોગુણ સોઇ ।
અતિ વિપરીત પ્રવૃત્તિકો સંગા, તમમેં રહત પ્રધાન અભંગા ॥૯॥

દેહસ્વરૂપ પ્રકૃતિ હે જોઉ, તાસંગ સંબંધ સહિત હે સોઉ ।
ઐસે સત્ત્વાદિક ગુણ સ્વામી, સબહી કાલ વર્તત બહુનામી ॥

દોહા - અતિ વિરુદ્ધ કારજ ઈમિ, ક્યું ઉપજાવત એહી ।
અર્જુન તુમ યું પુછિહો, કહુ અબ ઉત્તર તેહી ॥

ચોપાઇ

સત્ત્વાદિક તિન ગુણ જેહા, પ્રકૃતિ જુક્ત આતમ સંગ એહા ।
દઢ સંબંધ પાયે હે તોઉ, પૂર્વ કર્મકે વશસેં સોઉ ॥
દેહકું પુષ્ટ કરત જો આહારા, તાકો વિષમ ભયે હે વ્યવહારા ।
ગુણ સત્ત્વાદિ પરસ્પર એહી, ઉદય અસ્ત હો વર્તત તેહી ॥
કબહુક રજ તમકું કરી ખીના, સત્ત્વ આદિક હો રહત પ્રવીના ।
ત્યું તમ સત્ત્વ ખિન્ન કરી દોઈ, રહત રજોગુણ અતિબડ હોઈ ॥
હે અર્જુન ત્યુંહિ કોઈ કાલા, રજ અરુ સત્ત્વ સો હોત કંગાલા ।
રજ અરુ સત્ત્વકો બલ કરી ખંડા, બઢત તમોગુણ અધિક પ્રચંડા ॥૧૦॥

દોહા - સત્ત્વાદિકકી વૃદ્ધિ અરુ, હોત પરાભવ જેઉ ।
કાર્ય પ્રાપ્તિ કરી જાનિવો, કહતહે તેહિ વિધિ તેઉ ॥
ચક્ષુ આદિ સબ જ્ઞાનકે, દ્વારમેં હોત પ્રકાશ ।
તબ યહ દેહમેં સત્ત્વ ગુણ, બઢ્યો કરન દુઃખનાશ ॥૧૧॥

ચોપાઇ

હે ભારત યહ લોભ બખાના, નિજ ધનકો દે સકત ન દાના ।
નાહક ચપલ સ્વભાવ હે જોઈ, અતિબડ પ્રવૃત્તિ કહત હે સોઈ ॥

ફલકે સાધનરૂપ જો કર્મા, તાહી કરત સોઈ આરંભ ધર્મા ।
વિષયસેં ઇંદ્રિય ન કરત વિરામા, સોઈ અશમ મહાદુઃખકો ધામા ॥
વિષયકી ચાહ સ્પૃહા હે એહા, બઢે રજોગુણ બઢત હે તેહા ।
લોભાદિક બાઢત હે જબહી, બઢ્યો રજોગુણ જાનો તબહી ॥૧૨॥

અતિ અપ્રકાશ જો જ્ઞાનકો નાશા, અતિ જડતા નહિ બુદ્ધિપ્રકાશા ।
કરને જોગ્ય કર્મ નહી જોઇ, તિનમહી પ્રવૃત્તિ પ્રમાદ હે સોઇ ॥
દોહા - મોહ વિપર્યય જ્ઞાન સો, ઈતને કએહે જેહુ ।
તામસ ગુણ વૃદ્ધિ ભએ, પ્રગટ હોત હે એહુ ॥
સોરઠા - હે કુરુનંદન ધીર, ઈનસેં તમોગુણ અતિ બઢત ।
જાનો ગુણ ગંભીર, બઢત હે તમ તબ એહિ બઢત ॥૧૩॥

ચોપાઇ

સત્ત્વ વૃદ્ધિ ભયે મરત હે દેહી, આત્મજ્ઞાનીકે કુલમેં તેહી ।
જન્મિકે જ્ઞાનકે સાધનરૂપા, પુણ્ય કર્મ સબ કરત અનૂપા ॥૧૪॥
રાજસ વૃદ્ધિ ભયેતેં જેહી, પ્રાણી મરનકું પાવત તેહી ।
ફલ હિત કર્મ કરત હે જેહા, તિનકે કુલમહિ જનમત તેહા ॥
ત્યુંહિ તમોગુણ વૃદ્ધિ હોઇ, તિનમેં દેહ તજત હે જોઇ ।
શ્વાન શૂકર આદિક તનુ લહહી, મોક્ષકે સાધન જોગ્ય ન રહહી ॥૧૫॥
સત્ત્વ વૃદ્ધિ ભયે મરત હે જેઉ, બ્રહ્મવેત્તા ઘર જન્મિકે તેઉ ।
કર્મ કરત ફલ ઈચ્છા ત્યાગી, હોત હે પ્રભુ પદકો અનુરાગી ॥
દોહા - નિર્મલ ફલ હે સત્ત્વકો, જિનમેં નહિ દુઃખ લેશ ।
યુંહિ સત્ત્વ ગુણ જાન સો, કહત હે શુભ ઉપદેશ ॥

ચોપાઇ

રાજસ બઢે તજત તન જબહી, કર્મસંગી કુલ જન્મત તબહી ।
તાતે દુઃખફલ તાહિ પ્રમાના, કહત જથારથ રજકે જાના ॥
ત્યુંહિ તમોગુણમેં મર જાવે, અતિ અજ્ઞાનરૂપ ફલ પાવે ।
ઐસે તમોગુણ જાન હે જેહિ, એહિ વિધિ તમફલ કહત હે તેહિ ॥૧૬॥
એહિ વિધિ સત્ત્વ વૃદ્ધિ ભયે તાતા, આત્મજ્ઞાન હોવત સાક્ષાતા ।
ત્યુંહિ તમોગુણ બાઢત જાકું, અધિક મૂઢતા હોવત તાકું ॥

અતિ વિપ્રિત બુદ્ધિ તેહિ આવે, તાતે જ્ઞાન નાશ હોઇ જાવે ॥૧૭॥
દોહા - કહ્યો જયું તેહિ પ્રકાર કરી, સત્ત્વમેં વર્તત જોઇ ।
અનુક્રમસેં ભવ તરત હે, લહત પરમ પદ સોઇ ॥

ચોપાઇ

રાજસી રહત ત્રિલોકિમાંહી, જન્મ મૃત્યુ ભુક્તત બહુ તાંહી ।
તામસી આલસમેં રહે જોઇ, નીચ જન્મ બહુ પાવત સોઇ ॥૧૮॥

ભક્તકે ભેદસેં શુદ્ધ હે જેહી, ફલ બિન સુકૃત કરત હે તેહી ।
એહિ વિધિ સત્ત્વવૃદ્ધિ કિયો જેહા, સાત્ત્વિકી પુરુષ કહાવત તેહા ॥
સો નરકું ગુણ નાશકે દ્વારા, ઉર્ધ્વ ગમનકો કહત પ્રકારા ।
એહિ વિધિ સાત્ત્વિક આહારસેં એહુ, ભક્તિરૂપ શુભ કર્મસેં તેહુ ॥
રજ તમ સબ વિધિ જિતીકે જેઉ, કેવલ સત્ત્વમેં વર્તત તેઉ ।
જબ સત્ત્વાદિક ગુન બિન જોઉ, કરતા ઓર ન દેખત કોઉ ॥
દોહા - તબ ગુનસેં પર આતમા, જાને અકરતા જોય ।
અતિ સમર્થ મમ ભાવકું, પાવત હે નર સોય ॥૧૯॥

ચોપાઇ

પ્રભુ તવ ભાવ સો કેસો હોઇ, યાકો ઉત્તર કહુ અબ તોઇ ।
દેહરૂપ માયા ભઇ જેહી, તિનસેં ભયે સત્ત્વાદિક તેહી ॥
માયિક ત્રિગુણ ઉલંઘત જેહા, ગુણસેં અન્ય આતમ હે એહા ।
સો આતમ હે જ્ઞાનસ્વરૂપા, તાકું દેખિકે પરમ અનૂપા ॥
જન્મ મૃત્યુ બુઢાપન જોઇ, તિનકે દુઃખસેં છુટત સોઇ ।
અમૃતરૂપ આતમ લહે જેહુ, મેરો ભાવ કહાવત તેહુ ॥૨૦॥

અર્જુન ઉવાચ

ગુણાતીતકો રૂપ હે જેઉ, તેહિ સૂચક આચાર હે તેઉ ।
ગુણકે નાશકો હેતુ જોઉ, અબ અર્જુન પુછત હે સોઉ ॥
દોહા - સત્ત્વાદિક ગુણ તિનકું, ઉલંઘે મતિ ધીર ।
કેહિ લક્ષણ તેહિ જાનિયે, કહઉ પરમ ગંભીર ॥
સોરઠા - ગુણાતીત નર જોય, કેહિ આચારસેં લખિ પરત ।
સત્ત્વાદિક ગુણ સોય, કેહિ સાધનસેં મુનિ તરત ॥૨૧॥

चोपाइ

श्रीभगवानुवाच

कहे श्रीकृष्ण सुनु पांडुकुमारा, जो आतमसें अन्य आकारा ।
अति अवस्तुमही प्रवर्ते जेहा, मोह प्रकाश प्रवृत्ति तिहु तेहा ॥
सत्त्व रु रज तम कारज जेहु, ईनको द्वेष करत नहि तेउ ।
आतमासें न्यारे हे जेउ, ईष्ट पदारथ तिनमही तेउ ॥
निवृत्ति प्राप्त होवत हे जबही, सत्त्वादिकके कारज सबही ।
तबहु प्रकाशादिक हे जोई, तिनहु कबहु न ईच्छत सोई ॥२२॥

आत्मस्वरूप जो गुणसें न्यारा, ताके दर्शसें तृप्त उदारा ।
आत्म विना अन्य वस्तु जेता, तिनमें उदासी देह समेता ॥

दोहा - सत्त्वादिक तिहु गुननि करी, द्वेष आकांक्षा द्वार ।
ऐसो पुरुष सो चलत नही, दृढमति अधिक उदार ॥
मोह प्रकाश रुं प्रवृत्ति तीहु, गुणको कारज जेहि ।
तिनमें गुणकी प्रवृत्ति युं, जानि मुन्य रहे तेहि ॥

सोरठा - गुणको कारज जेहु, तेहि अनुसारि प्रवृत्ति जोई ।
चेष्टा करत न तेहु, गुणातीत स्थिरमति रहत ॥२३॥

चोपाइ

सुखदुःखमें सम चित हे जाको, निज आत्मामें रहत मन ताको ।
रज पाषान कनक सम जाही, तुल्य विषय प्रिय अप्रिय ताही ॥
देह आत्मा भिन्न भिन्न जोई, तिनके विवेकमें कुशल हे सोई ।
निंदा स्तवन तुल्य जेहि रहही, गुणातीत हम ताकुं कहही ॥२४॥

मान अमानमें समचित तेही, मित्र शत्रु सम तुल्य हे जेही ।
व्यवहारिक आरंभको त्यागा, गुणातीत सोई मुनि बडभागा ॥२५॥
एहि विधि गुणको नाश हे जेहा, तिनमें मुख्य हेतु कहे तेहा ।
देहातम विवेक कह्यो जोई, तिनने मात्र गुण नाश न होई ॥

दोहा - नरकुं अनादि कालकी, अशुभ वासना जेहू ।
प्रभुके प्रबल प्रताप बिन, नाश न होवत तेहू ॥

चोपाइ

तातें सत्यसंकल्प में जेहा, परम कृपावश वर्तु तेहा ।
दयासिंधु निजजन पर जेही, ऐसो में सुखकारी तेही ॥
अनन्य भक्ति करि सेवत जोई, गुण सत्त्वादि उलंघत सोई ।
मम आश्रित होई माया तरही, काल व्याल[1]सें सो नहि डरहीं ॥
ब्रह्म भावके जोग्य सो होई, ब्रह्मरूप हो पावत मोई ।
गुण उलंघन रीति उदारा, सब विधि बर्नि कही श्रुतिसारा ॥२६॥

अव्यभिचारी भक्ति करी भारी, सेवत मोय जानी सुखकारी ।
अमृत अखंड ब्रह्म विख्याता, तेहि आधार मेंई साक्षाता ॥
दोहा - त्युंहि सनातन धर्मको, मेहुं दृढ आधार ।
एकान्तिक मम भक्तकुं, जोग्य सो सुख दातार ॥
सोरठा - संतनकुं सुखरूप, में ताको आधार नित ।
मेंहु परम अनूप, मुक्त सदा मोकु भजत ॥२७॥
ब्रह्मरूप मुनि जोय, भजत मोय परब्रह्म लखि ।
मोहिकुं पावत सोई, मुक्तानंद श्रीमुखवचन ॥

ईति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मुक्तानंदमुनिविरचित-श्रीभगवद्गीताटीकायां
गुणत्रय विभागयोगो नाम चतुर्दशो अध्यायः ॥१४॥

अध्याय-१५

चोपाइ

त्रयोदशमे अध्यायमें जोई, क्षेत्र क्षेत्रज्ञरूप हे सोई ।
ऐसे प्रकृति पुरुषको रूपा, शोधिके सबविधि परम अनूपा ॥
पुरुष क्षेत्रज्ञरूप हे जेहि, प्राकृत गुणको संग भयो तेहि ।
सो गुण संग निमित्त हे जाकुं, प्रकृति संबंध सदा कह्यो ताकुं ॥
त्युं चौदमें अध्यायमें भारी, जीव क्षेत्रज्ञरूप विचारी ।
गुनको संग मूल हे जाकुं, प्रकृति संबंध कहो प्रभु ताकुं ॥
गुणको संग जेहि विधि होई, अति प्रतिपादन करीके सोई ।

१ व्याल - अजगर

ગુણસંગ નિવૃત્તિ પ્રથમ જિનમાંઇ, ઐસી આતમ પ્રાપ્તિ કહાંઇ ॥
દોહા - પુરુષોત્તમકી ભક્તિ જુત, આત્મપ્રાપ્તિ તેહિ હોય ।
ઓરકું આતમ દર્શનહી, કહ્યો સબહી વિધિ સોય ॥

ચોપાઇ

અબ જો પનરમે અધ્યામાંહી, ભજન જોગ્ય ભગવાન કહાંહી ।
ક્ષર અક્ષર દોઉ પુરુષ હે જેહા, બંધ રું મુક્ત કહાવત તેહા ॥
તિનસેં અતિન્યારે હે જેહી, પુરુષોત્તમ પ્રભુ કહત હે તેહિ ।
પ્રથમ અસંગ શસ્ત્ર કરી સબહી, બંધન છેદ ભયે હે જબહી ॥
બંધન રહિત જો અક્ષરરૂપા, મુક્ત પુરુષ સો પરમ અનૂપા ।
તાકો રૂપ કહનકે કાજા, છેદન જોગ્ય જો અન્ય સમાજા ॥
બંધન કરન વિસ્તર્યો એહુ, જડ પરિણામ ભેદ હે તેહુ ।
વૃક્ષ જ્યું કલ્પિકે જગત પસારા, બોલત ભએઉ શ્રીકૃષ્ણ ઉદારા ॥

શ્રીભગવાનુવાચ ।

દોહા - કહે શ્રીકૃષ્ણ અર્જુન સુનો, યહ સંસાર હે જોઇ ।
પિપર તરુ જ્યું સ્થિર નહી, ક્ષણભંગુર હે સોઇ ॥

ચોપાઇ

સો તરુકુ કિતનિક શ્રુતિ જોઇ, ઉચે મૂલ બતાવત સોઇ ।
નીચેં શાખા કહત હે તાકી, અબ વ્યક્તિ બરનુ સબ યાકી ॥
જગકી આદિ અજ સબ પર જેહા, સોઇ બ્રહ્મા જગમૂલ હે તેહા ।
ભૂપર રહે સબ નર પશુ આદિ, નીચે શાખા સોઇ અનાદિ ॥
જ્ઞાન ઉદયસેં પ્રથમ સંસારા, અચલ પ્રવાહ રૂપ કરી સારા ।
તાતે અચ્છેદ્ય અખંડ સ્વરૂપા, વેદ ચહુ તેહિ પત્ર અનૂપા ॥
પત્રનિસેં તરુ બાઢત જૈસે, વેદસેં જગતરુ બાઢત તૈસે ।
કર્મ સકામ કહત શ્રુતિ જેહિ, તિનકરિ ભવતરુ બાઢત તેહિ ॥

દોહા - ઐસો યહ સંસારતરુ, જાનત સબ વિધિ જેહુ ।
વેદ અર્થ જુત સબહિ વિધિ, જાનત હે નર તેહુ ॥
વેદ જુક્તકે છેદકો, ઉદ્યમ દેત બતાય ।
વેદકું જાનિકે વિશ્વતરુ, છેદન કરત ઉપાય ॥૧॥

ચોપાઇ

મનુષ્યાદિક શાખા તેહી ભારી, ઐસો વિશ્વતરુ વિસ્તારી ।
મનુષ્યાદિકકે કર્મસેં જોઇ, ઉપર તર શાખા બહુ હોઇ ॥
મનુષ્ય પશુ આદિક હે જેહી, નીચે શાખા પ્રસરી તેહી ।
ગાન્ધર્વ જક્ષ આદિક સુર જોઉ, ઉપર શાખા પ્રસરી સોઉ ॥
સત્ત્વાદિક ગુણસેં સોઇ ડારી, સ્થૂલ ભઇ વાઢિ દુઃખકારી ।
પંચ વિષય શબ્દાદિક જેહુ, શાખામેં નવ પલ્લવ તેહુ ॥
બ્રહ્મા સોઇ સદા જેહિ મૂલા, મનુષ્ય હે ઉપર ભાગ પ્રફુલા ।
ઐસો વિશ્વતરુ વિસ્તારી, નિચે મનુષ્યમેં મૂલ હે ભારી ॥

દોહા - મનુષ્ય અવસ્થામેં કિયે, કર્મ અશુભ શુભ જેહિ ।
તિનસેં મનુષ્ય પશુ આદિમેં, નીચે જન્મ લહે તેહી ॥

સોરઠા - ઉંચે જન્મ અપાર, દેવાદિકમહિ હોત તેહિ ।
ભ્રમત ભ્રમત ભવપાર, હરિકી ભક્તિ વિન લહત નહિ ॥૨॥

ચોપાઇ

ઉંચે મૂલ જો બ્રહ્મારૂપા, તેહિ સુતકે સુત ભયે અનૂપા ॥
તિનકી પરંપરા ભઇ જેહા, મનુષ્ય પશુ આદિક બહુ તેહા ॥
એહિ વિધિ નીચે શાખા જાના, વિશ્વતરુ નહી જાત પિછાના ।
મનુષ્યમેં કર્મ કીએસે એહુ, ઉપર તર શાખા બઢી તેહુ ॥
યું સંસારવૃક્ષ હે જેહિ, સંસારી નહિ જાનત તેહી ।
ત્યું સંસાર વૃક્ષકો અંતા, નહિ જાનત સંસારી જંતા ॥
વિષયકે ત્યાગ ટરત ભવ જોઇ, અજ્ઞ જીવ નહિ જાનત સોઇ ।
દેહમેં આતમબુદ્ધિ જેહુ, વિશ્વવૃક્ષકી સ્થિતિ હે તેહુ ॥

દોહા - યું સંસારી જીવકું, નહિ જગતરુકો જ્ઞાન ।
દૃઢ બંધાને મૂલ જેહિ, સો કિમિ જાને અજાન ॥

સોરઠા - ગુણમય ભોગકું જેહુ, ત્યાગ કરત વૈરાગ્ય બલ ।
અસંગ શસ્ત્રસેં તેહુ, જગતરુ છેદિકે સબહી વિધિ ॥૩॥

चोपाइ

पिछे खोजन जोग्य हे जोई, सो पदमें प्रवेश करी सोई ।
ऐसे पुरुषकुं फिर भवमांहि, पुनरावृत्ति होवत नांही ॥
प्रवर्त्यो अनादि कालसें जेउ, गुणमय भोगको संग हे तेउ ।
गुणको संग मूल हे जेही, ऐसो अति अविवेक हे तेही ॥
तनअभिमान कहावत एहा, केहि विधि होत निवृति तेहा ।
एहि विधि आशंकामही ताता, याको उत्तर कहु साक्षाता ॥
सो अज्ञान निवृत्ति काजा, जो प्रभु सदा सबहीके राजा ।
विश्वके कर्ता हर्ता जेहु, आदिपुरुष नारायण तेहु ॥

दोहा - ताकुं पावत जीव जब, तबहि मिटत अज्ञान ।
विमल ज्ञान तेहि होत हे, हरन मोह मद मान ॥
सोरठा - सब जग करता जेउ, तिनसें पुरातन रूप एहि ।
गुणमय भोग हे तेउ, तिनकी प्रवृत्ति भई प्रबल ॥४॥

चोपाइ

युं में अनादि पुरुष सुखदाई, शुद्ध भाव मम शरणकुं पाई ।
मान रुं मोह रहित भये जेहा, विषय प्रसंग दोष बिन तेहा ॥
आत्मा ज्ञानमहि ततपर रहही, आत्म विना अन्य सुख नही चहही ।
तातें रहत अचल निष्कामा, सुख दुःख द्वन्द्व मुक्त सुखधामा ।
आत्म अनात्म स्वभावके जाना, अति अमूढ मुनि परम सुजाना ।
ऐसे शुभ लछन जुत जोई, अविनाशी पद पावत सोई ॥५॥
जा पदकुं रवि नांही प्रकाशे, चंदके तेजसें सो नही भासे ।
जो पद अग्नि प्रकाश न करही, जो पद पाय न पिछे फरही ॥
दोहा - ऐसो अक्षर ब्रह्म सो, श्वेतद्वीप पर ठाम ।
जाकुं पाय न गिरत हे, सोई परम मम धाम ॥६॥

चोपाइ

जो आवत मम धामके मांही, सो बहुरीभव भटकत नांही ।
ऐसो में तेही अंश हे जेहु, मम अवतार सनातन तेहु ॥
मृत्यु लोकमहि मम अवतारा, अनंत जीवको करन उद्धारा ।

સોઈ મમ ધામ પ્રાપ્તિકે કાજા, જીવ જ્યું હોત સબનકો રાજા ।
નિજપ્રભુતા નિજજ્ઞાન હે જોઈ, અતિ સંકોચ જુક્ત કિયે સોઈ ।
ઐસો ભયો અંશ મમ જેહા, તેહિ પૈચાનકે લક્ષણ એહા ॥
મન આદિક ષટ ઈન્દ્રિ જેહી, માયામય તનમેં રહે તેહી ।
તિનકું વિષયસેં પિછે લાવે, આપ ન ઈન્દ્રિ વશ્ય હોય જાવે ॥૭॥

દોહા - ઈશ્વર જો મમ અંશ સો, જીવ જ્યું પાવત દેહ ।
અથવા દેહસેં નિકસે, તેહી અવસરમહી એહ ॥
ષટ ઈન્દ્રિનકું સંગ લે, નિજ વાંછિત તનુ જોય ।
તિનસેં પ્રવેશકું કરત હે, પુનિ નિકસત હે સોય ॥
મૃગમદ ચંદન પુષ્પકે, આદિક વસ્તુ જેહુ ।
તિનસેં વાયુ નિકસે, અતિ સુગંધ લે તેહુ ॥

સોરઠા - તેહિ વિધિ એહી પ્રસંગ, જબ તનુ તજત હે અંશ મમ ।
ષટ ઈન્દ્રિ લે સંગ, નિકસત અન્ય સ્થલ ગમન હિત ॥૮॥

ચોપાઇ

મેરો અંશ જીવ હે જેહા, મન જુત ષટ ઈન્દ્રિનકું તેહા ।
શ્રોત્રાદિકકે વિષય હે જેહી, તિનમેં પ્રવૃત્તિ કરાયકે એહી ॥
જ્ઞાન ઈન્દ્રિકે વિષય હે જેહુ, શબ્દાદિક મન ભાવન તેહુ ।
સબ વિધિ અતિ સ્વતંત્ર મમ અંશા, વિષયકું ભુક્તત કરત પ્રશંસા ॥૯॥

મેરો અંશ જીવ હે જોઈ, દેહકું ત્યાગત કરત હે સોઈ ।
અથવા દેહમેં રત રહે જબહી, ગુણમય વિષયકું ભુક્તત તબહી ॥
સત્ત્વાદિક તિહુ ગુણમય જેઉ, સુખ દુઃખાદિ જુક્ત જબ તેઉ ।
ઐસેહુંકું બંધન નહી જાને, જ્ઞાનદૃષ્ટિ જુત શુદ્ધ પ્રમાને ॥

દોહા - જન્મ કર્મ મમ અંશકે, દિવ્ય યું જાનત જોઈ ।
ઈનકે ચરિત્ર વિચિત્રમેં, મોહ ન પાવત સોઈ ।
આસુરી સંપત્તિ જુક્ત સો, અજ્ઞાની મતિહીન ।
જન્મ કર્મ લખિ મનુષ્યસમ, મોહકું પાવે મલીન ॥૧૦॥

ચોપાઇ

સો મમ અંશકુ જાનન કાજા, જત્ન કરત શુભમતિ મુનિરાજા ।

અધિક ઇન્દ્રિગણ જિતત જેહા, નિજ આતમમેં રહત હે તેહા ॥
ઐસો મેરો અંશ હે જોઇ, નિરમલ મન મુનિ દેખત સોઇ ।
જિન અપનો મન વશ્ય નહિ કીના, તેહિ જાનન જેહિ ચિત ન પ્રવીના ॥
તાસ સ્વરૂપકો જ્ઞાન હે જેહી, સો જાનન શક્તિ નહિ તેહી ।
ઐસે જત્નહું કરત અપારા, સો મમ અંશ ન દેખનહારા ॥૧૧॥

યું મમ અંશ સંકર્ષણરૂપા, પ્રદ્યુમ્ન અનિરુદ્ધ રૂપ અનૂપા ।
જીવરૂપ કરિ વરને જેહુ, સબ જગકો જીવન હે તેહુ ॥
દોહા - અબ રવિ ચંદ્રાદિક સબે, જગત પ્રકાશક જોઉ ।
તિનમેં પ્રકાશ સો હમ દીયો, કહત શ્રીકૃષ્ણજી સોઉ ॥

ચોપાઇ

અર્જુન જગત પ્રકાશક માનો, રવિમહિ તેજ સો મેરો જાનો ।
ત્યુંહિ ચન્દ્રમામે હે જેહી, મેરો તેજ જાનો તુમ તેહી ॥
અગ્નિવિષે ત્યું તેજ હે જેહા, મેરોઈ તેજ જાનો તુમ તેહા ।
રવિ શશિ અગ્નિ ભજે મોય જબહી, મેં નિજતેજ દિયો તેહિ તબહી ॥૧૨॥

સબહી વિશ્વ ધારત ભુવ જેહુ, ધારક શક્તિ મેરી હે તેહુ ।
કરીકે પ્રવેશ ભૂમિમેં તાતા, મેં સબ પ્રાણી ધારું વિખ્યાતા ।
ત્યું મેં અમૃત રસમય ભારી, ચંદ્રકે રૂપ હોઇ સુખકારી ।
મેં સબ ઔષધિ પોષનહારા, મોહિસેં સબ રસકો વિસ્તારા ॥૧૩॥

દોહા - જઠર અનલ[1]કે રૂપમેં, સબ પ્રાણિ હે જેઉ ।
તિનકે દેહ આશ્રિત ભયો, ઉદરમેં સુખપ્રદ તેઉ ॥
સોરઠા - ભક્ષ્ય ભોજ્ય સુખરૂપ, લેહ્ય ચોષ્ય પ્રાણી જિમત ।
પ્રાણ અપાન અનુપ, સમસેં પચાઉં સબહી અન ॥૧૪॥

ચોપાઇ

હે અર્જુન પ્રાણી કૃષ સ્થૂલા, તેહિ સબ જ્ઞાન પ્રવૃત્તિકો મૂલા ।
ઐસે હૃદયમહિ શુભ ગુણ જોઇ, મમ સંકલ્પ કરી હોત હે સોઇ ॥
મેં આત્મા કરું સબમેં પ્રવેશા, તાતે હોત મોસેં ઉપદેશા ।
સ્મૃતિ હોત સબકે ઉર જેહુ, અતિશે જ્ઞાન હોવત હે તેહુ ॥

૧ - જઠરાગ્નિ

ત્યું અજ્ઞાન નિવૃત્તિ જેહા, મોહીસેં હોતહે સબવિધિ તેહા ।
જાનન જોગ્ય વેદ કરી જોઉ, સબકો સાર મેઈહું સોઉ ॥
ત્યું વેદાંત અર્થ શ્રુતિસારા, તેહિ સંપ્રદાયકો મેં કર્તારા ।
વેદકો જાન મેઈહું ભારી, યું મોય શ્રુતિ સબ કહત પોકારી ॥
દોહા - મો વિન દુજો વેદકો, અર્થ ન જાનત કોઈ ।
યાતેં મોહિસેં વેદકો, સાર અર્થ સુનો સોઈ ॥૧૫॥

ચોપાઇ

યા જગ ઉભય પુરુષ હે જેહી, ક્ષર અરુ અક્ષરરૂપ હે તેહી ।
તિનમહી વિધિસેં કીટપ્રજંતા, પ્રાણીમાત્ર અનંત વિધિ જંતા ॥
ક્ષરણ સ્વભાવ જુક્ત હે એહુ, તાતેં ક્ષર કરી વરને તેહુ ।
જો કૂટસ્થ અતિશે અવિકારા, જડકે સંબંધસેં રહિત ઉદારા ॥
નિજ સ્વરૂપમેં રહત હે જેઉ, મુક્ત પુરુષ જાનો સબ તેઉ ।
કાલસેં ક્ષરણ સ્વભાવ ન જાકું, અક્ષર શબ્દસેં કહત હે તાકું ॥૧૬॥

ઉત્તમ પુરુષ કહાવત જોઈ, વાસુદેવ પ્રભુ જાનો સોઈ ।
ક્ષર અક્ષર દોઉ પુરુષ હે જેહા, તિનસેં અધિક ભિન્ન હે એહા ॥

દોહા - સબ શ્રુતિમહી પરમાતમા, પુરુષોત્તમ કહે જેહુ ।
સો ત્રિલોકરક્ષક સદા, શુભ ગુણગુણનિધિ તેહુ ॥
ત્રિભુવનરુપિ વિશ્વમેં, અપનો અંશ અનિરુદ્ધ ।
તિનકે દ્વાર પ્રવેશ કરી, જગ ધરી રહત પ્રબુધ ॥
સોરઠા - અવિનાશી હે જોય, પરમેશ્વર સબસેં અધિક ।
સર્વ નિયંતા સોઈ, નિમમેં રાખનહાર સોઈ ॥૧૭॥

ચોપાઇ

તાતેં ઉત્તમ પુરુષ હે જોઈ, વાસુદેવ મેઈહું સોઈ ।
તાતેં ક્ષર બ્રહ્માદિક જેઉ, તિનકું ઉલંઘિ રહ્યો મેં તેઉ ॥
અક્ષર પુરુષ જો મુક્ત અનંઠતા, તિનહિસેં ઉત્તમ મેં ભગવંતા ।
યાતેં શ્રુતિ સ્મૃતિમહિ તાતા, પુરૂષોત્તમમેંહિ વિખ્યાતા ।
હે અર્જુન જો અતિ બુદ્ધિવાના, પુરુષોતમ મોય જાને સુજાના ।
સો જાન કહાવત પ્રાણી, સો અમૂઢ મુનિવર વિજ્ઞાની ॥

मम प्राप्तिके साधन जेही, जानने जोग्य जानें सब तेही ।
सबही भाव करी भजत हे मोई, तेहि सम जगमही ओर न कोई ॥१९॥

दोहा - हे भारत निष्पाप मति, एहि विधि मेरो जोय ।
पुरुषोत्तम प्रतिपाद्य शुभ, शास्त्रगोप्य हे सोय ॥
तदपि तुम निष्पाप हो, जोग्य हो परम सुधीर ।
यातें में तुमकुं कह्यो, ग्रंथ परम गंभीर ॥
एहि शास्त्रकुं जानिके, बुद्धिमान अति होई ।
मुक्तानंदको नाथ कहे, होत कृतारथ सोई ॥२०॥

ईति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मुक्तानंदमुनिविरचित श्रीभगवद्गीताटीकायां
पुरुषोत्तमयोगो नाम पंचदशो अध्यायः ॥१५॥

अध्याय-१६

चोपाइ

गये जो तिन अध्यायसें एहा, प्रकृति पुरुष दोउ प्रथम कहे तेहा ।
मिले परस्पर ज्युं तेहि रुपा, कहे जथारथ परम अनूपा ॥
प्रकृति पुरुषको संग हे जेही, गुणको संग हेतु हे तेही ।
गुणको संग निवृत्ति जब होई, तब भिन्न भिन्न करी बरने दोई ॥
भजन जोग्य भगवान हे जेहू, प्रकृति पुरुषसें भिन्न हे तेहू ।
क्षर अक्षर दोउ पुरुष हे जोई, पुरुषोत्तम तिन पर कहे सोई ॥
अब सोलमें अध्यायमें जेउ, सबही प्रसंग बरनी कहु तेउ ।
पन्नरमें अध्यायमें जोउ, कह्यो जो अर्थ स्थिरता हित सोउ ॥
दोहा - शास्त्रके वश्य दृढ रहन हित, कहन चहत प्रभु जोई ।
शास्त्रके वश्य दैवी सरग, अन्य हे आसुरी सोई ॥

चोपाइ

श्रीभगवानुवाच

कहे श्रीकृष्ण सुनु अर्जुन वीरा, अभय जो भयसें रहित गंभीरा ।
अंतःकरण शुद्ध सो कहही, रज तम गुण करी क्षोभ न लहही ॥

રહત પ્રકૃતિપર આતમમાંહી, જ્ઞાનજોગમહી સ્થિતિ સો કહાંહી ।
ન્યાયસેં ધન લાવત હે જેહૂ, દેત સુપાત્ર દાન હે તેહૂ ॥
વિષયસેં મનકું પિછા લાવે, સંપૂરણ દમ સોઈ કહાવે ।
ઈશ આરાધન ફલ બિન જેઉ, પંચજજ્ઞ કરે જજ્ઞ હે તેઉ ॥
પ્રભુકે આરાધનકો વિધિ જેહા, સબહી ભાતિ પ્રતિપાદત તેહા ।
યું લખિ વેદ પઢત હે જેહી, શુદ્ધ સ્વાધ્યાય કહાવત તેહી ॥
દોહા - પ્રભુકું રાજિ કરન હિત, ઉપવાસાદિક જોય ।
અતિ નિરમલ સો તપ સદા, સરલ હે આર્જવ સોય ॥૧॥

ચોપાઇ

પ્રાણિમાત્રકું પીડત નાંહી, સોઈ અહિંસા વૃત્તિ કહાંહી ।
જ્યું દેખે ત્યું કહત હે જોઈ, પ્રાણિમાત્રકો હિત સત્ય હોઈ ॥
પરકું પીડા કરત ન જેઉ, અતિ અક્રોધસ્વભાવ હે તેઉ ।
નિજ કલ્યાનકું રુંધત જેહા, તિનકું તજત ત્યાગ હે તેહા ॥
વિષયમેં ઈન્દ્રિ ન દોરત જબહી, શાંતિ જથારથ જાનો તબહી ।
પર અનર્થકર કહત ન જેહી, અપૈશુન્ય[1] ભાવ કહાવત તેહી ॥
કાહુકું દુઃખ સહિ સકત ન જોઉ, સબ પર દયા કહાવત સોઉ ।
વિષયસેં જબ નિઃસ્પૃહ હોઈ જાવે, અધિક અલોભ ભાવ સોઈ કહાવે ॥

દોહા - સંત વિજોગ ન સહિ શકે, મૃદુલ સ્વભાવ હે એહી ।
કછુ અજોગ્ય ના કર સકે, લજજા જાનો તેહી ॥
સોરઠા - ઈચ્છન જોય હે જેઉ, સો સબ વિષય સમીપ ભએ ।
મન ચંચલ હોત ન તેઉ, અચપલ એસો ભાવ સોઈ ॥૨॥

ચોપાઇ

કામાદિક અરુ દુરજન જેહૂ, જિતિ ન સકત તેજ હે તેહૂ ।
આપકું પીડનહાર હે જેહા, તિનસેં અદ્રોહ ક્ષમા હે તેહા ॥
સંકટ પરેઉ જોગ્ય હે જેહી, કરત સો કર્મ ધૃતિ હે તેહી ।
અંતર બાહિર શુદ્ધ અપારા, સો હે શૌચ સબહી શ્રુતિ સારા ।
કાહુકો દ્રોહ કરત નહી જબહી, અતિ અદ્રોહભાવ દૃઢ તબહી ।

૧ - દયા, ઘાતકીપણાંનો અભાવ

ગર્વ કરનકો ઠોર ન જાંહી, તાહુ ગર્વ અતિમાન કહાંહી ॥
તિન કરિ રહિત સ્વભાવ હે જોઈ, ના અતિમાન કહાવત સોઈ ।
શ્લોક અઢાઈસેં બરને જેહુ, અભયાદિક છબિશ ગુન તેહૂ ॥

દોહા - દૈવી સંપત જુત ભએ, પ્રભુકે વચન જુત જોઈ ।
તેહી ઉર એહી છબી સગુન, પારથ પ્રગટત સોઈ ॥૩॥

ચોપાઇ

હે કુંતીસુત સુનુ અન્ય સાજા, આપકું ધર્મિ જનાવન કાજા ।
એહિ વિધિ ધર્મ કરત હે જોઈ, દંભકો રૂપ કહાવત સોઈ ॥
જોગ્ય અજોગ્ય કર્મ હે જેહી, તેહી અવિવેકકો કરતા એહી ।
વિષય ભોગ હિત હરષ હે જેહા, અતિશે દર્પ કહાવત તેહા ।
વિદ્યા ધન સમૃદ્ધિ હિત માના, સોઈ અભિમાન જાનુ બુદ્ધિવાના ।
પરપીડા હીત નિત્ય વિકારા, ક્રોધકો રૂપ હે એહિ ઉદારા ॥
સંતકું દુઃખદ સ્વભાવ હે જેહુ, અતિ પારુષ્યકો લક્ષણ એહુ ।
જોગ્ય અજોગ્ય વિવેક ન જ્હે, અતિ અજ્ઞાન કહાવત તેઉ ॥

દોહા - આસુરી સંપત્તિ પ્રવૃત્તિ હિત, જો ઉપજે દુઃખધામ ।
ઈતને અજોગ્ય સ્વભાવ સો, તેહિ ઉર કરત આરામ ॥૪॥

ચોપાઇ

હે પાંડુસુત સુનુ મમ બાતા, દૈવી સંપત કહું સાક્ષાતા ।
મમ આજ્ઞામહી વર્તનરૂપા, મોક્ષકે હિત સો દૈવી અનૂપા ॥
મમ આજ્ઞામહી રહત ન જેહી, સબ વિધિ આસુરી સંપત તેહી ।
અતિ બંધન હિત નરકમેં ડારે, જિનમેં બસત તેહી જન્મ બિગારે ॥
ઐસે વચન સુનિ શિશ હલાયો, નિજ પ્રકૃતિ નિરધાર ન આયો ।
તાતે અર્જુન અતિ ડરપાએ, તેહિ પ્રભુ વચન કહત મનભાએ ॥
હે અર્જુન તુમ શોક ન કરના, આસુરી સંપતસે નહિ ડરના ।
દૈવી સંપત અતિ સુખદાતા, તાસ પ્રવૃત્તિ હિત તુમ ભએ તાતા ॥૫॥

દોહા - હે પારથ યહ લોકમેં, ઉભય પ્રકારકે જંત ।
એક દૈવી એક આસુરી, ઉપજત પ્રાણી અનંત ॥

INDEX

ચોપાઇ

ઉભય પ્રકારકો સર્ગ પ્રસારા, તિનમહી ઉપજત જીવ અપારા ।
ઉત્પત્તિ કાલવિષે ભયે દોઈ, અતિ વિભાગ જુત ઉપજે સોઈ ॥
મમ આજ્ઞા અનુવર્તિ જેહી, દૈવી જીવ કહાવત તેહી ।
તિનકી ઉત્પત્તિ જેહી હીત તાતા, જો કછુ કરત સો કહુ સાક્ષાતા ॥
જ્ઞાન રુ કર્મજોગ સો કરહી, ભક્તિજોગ અતિશે અનુસરહી ।
દૈવીકે તીહુ જોગ હે જોઈ, અતિ વિસ્તારસેં બરને સોઈ ॥
ઉપજત આસુરી જીવ સમાજા, જો આચાર કરનકે કાજા ।
સો આચાર પરમ દુઃખદાતા, મોસેં સુનો સબહી તુમ તાતા ॥૬॥

દોહા - સાધન અપને ઉદયકો, પ્રવૃત્તિ કહાવત વીર ।
સાધન કેવલ મોક્ષકો, સો નિવૃત્તિ મતિધીર ॥

ચોપાઇ

આસુરી જીવ કહાવત જેતા, પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ નહિ જાનત તેતા ।
વૈદિક કર્મ જોગ્ય હે જોઈ, બાહ્યાભ્યંતર રહે શુચિ હોઈ ॥
એહિ વિધિ રહત સો શૌચ કહાવે, આસુરિ જીવમેં સો નહી આવે ।
જેહી આચારસેં બાહીર માંહી, હોત પવિત્ર આચાર કહાંહી ॥
આસુરી જીવમેં સો નહિ લેશા, કાહુકો ના માનત ઉપદેશા ॥
જ્યું જાન્યો ત્યું જથારથ એહી, સબકો હિત ભાષણ સત્ય તેહી ॥
આસુરી જીવમેં સો નહી હોવે, વૃથા વચન કહી જન્મ બિગોવે ।
આસુર જીવ કહાવત જેતે, મનકલ્પિત મત સ્થાપત તે તે ॥૭॥

દોહા - આસુરી જીવ સો જગતકું, કહત હે અસત્ય અસાર ।
સત્ય બ્રહ્મ જગહેતુ હે, યું નહિ કહત ગમાર ॥

ચોપાઇ

બ્રહ્મકે વિષે જગત નહી રહહી, આસુરી જીવ સદા યું કહહી ।
સ્થાવર જંગમ સબ સંસારા, બિન ઈશ્વર સબ કહત પ્રસારા ॥
સત્યસંકલ્પ ઈશ્વરમેં જેહી, જગ કરતા મોય કહત ન તેહી ।
નર ત્રિય મિલત પરસ્પર જેહા, યા જગહેતુ પ્રગટ હે તેહા ॥
નરનારી સંબંધ બીન હોઈ, એસો પિંડ ન ભાસત કોઈ ।

तातें आसुर जीव हे जोई, कामसें जग उपज्यो कहे सोई ॥८॥

એસી દૃષ્ટિ આલંબન કરહી, બુદ્ધિહીન તનસુખ અનુસરહી ।
દેહસેં પૃથક આતમા જેઉ, આસુર જીવ ન દેખત તેઉ ॥
દોહા - દેહ રુ આત્મ વિવેકમેં, અલ્પબુદ્ધિ હે સોય ।
અતિ હિંસક સબ વિશ્વકે, ક્ષય હિત આસુર હોય ॥૯॥

ચોપાઇ

દુઃખહિસેં પૂરન હોત ન જેહુ, ઐસો કામકું આશ્રિત તેહુ ।
સોઈ કામ સાધન ચહે ભારી, મોહસેં કરત કર્મ દુઃખકારી ॥
આગ્રહ અસત ગ્રહણ સો કરહી, શાસ્ત્ર રહિત સો વ્રત અનુસરહી ।
દંભ માન મદ જુક્ત હે જેહી, આસુર પુરુષ વર્તે ઈમિ તેહી ॥૧૦॥

આજ કી કાલી મરન ઢીગ જાહી, ઐસે આસુર પુરુષ હે તાહી ।
નહિ પરિમાણમેં આવે વિશાલા, પ્રાકૃત પ્રલય પ્રજંત જો કાલા ॥
તિન કરી સાધન જોગ્ય હે જોઈ, ઐસી વિષય ચિંતા વશ સોઈ ।
કામ સંબંધી ભોગ હે જેહુ, અતિ પુરુષાર્થ માનત તેઉ ॥
દોહા - નરતનકા ફલ એહિ હે, યું જાનત મતિ મંદ ।
વિષયાસક્ત સો આસુરી, મૂઢ ફસે ભવફંદ ॥૧૧॥

ચોપાઇ

આશારૂપી પાશ અપારા, તિન કરી બંધ રહત ગમારા ।
કામ રું ક્રોધ પરાયણ રહહીં, એહિ સુખસાર આસુરી કહહીં ॥
કામભોગ હિત ઉદ્યમ જેતા, આસુરી કરે અન્યાયસેં તેતા ।
દ્રવ્યસંચય હિત ઉદ્યમ કરહીં, આસુરી જીવ ન પાપસેં ડરહીં ॥૧૨॥

યહ જો ક્ષેત્ર પુત્રાદિક મેરે, મમ સામર્થિ કરી મિલેહે ઘનેરે ।
ઓરહુ અનંત મનોરથ જેતે, મમ સામર્થ્ય કરી પૈહુ તેતે ॥
નિજ સામર્થ્ય ધન પાયો અપારા, સો ધનકે અબ ભરે હે ભંડારા ।
નિજ સામર્થિ ધન પૈહુ અશેશા, ભાગ્ય રુ ઈશ્વરબલ નહી લેશા ॥૧૩॥

દોહા - મેં અતિશે બલવાન હું, મેહિં કિયો રિપુનાશ ।
શૂર મેં અન્ય રિપુ મારિહુ, મોય ન કાહુકિ ત્રાસ ॥

चोपाइ

दुर्बल मंदबुद्धि हे जेही, भाग्य रुं ईश्वर कल्पत तेही ।
में ईश्वर स्वाधीन उदारा, ओरकुं नियममें राखनहारा ॥
में भोगी में सिद्ध सुजाना, में निजबल करी अति बलवाना ।
में निज सामर्थि सुखी अपारा, भाग्य ईश कहा करही बिचारा ॥१४॥
निज सामर्थि पायो धनसारा, अति उत्तम कुल जन्म हमारा ।
निज सामर्थि सब वैभव पावे, भुवि मोसम अन्य को न कहावे ॥
मेंहि जज्ञ करी जजिहुं स्वच्छंदा, दैहुं दान पैहुं आनंदा ।
युं अज्ञानसें बोलत बानी, आसुरी मोहजुक्त अभिमानी ॥१५॥
दोहा - ईश्वर अरु अदृष्ट बिन, सबही करन मम जोर,
अनंत काम एकहि समे, मेहि करु चहु ओर ॥

चोपाइ

युं अनंत चित्त करी दुःख सहही, अति विभ्रांत आसुरी रहही ।
एहि विधि मोहजाल करी भारी, भयो अतिशे आवरण दुःखकारी ॥
काम भोगमहि प्रीति अपारा, ऐसे आसुरी जीव गमारा ।
मरि मरि अशुचि नरकमहि जावे, नरक कुंडमहि महादुःख पावे ॥१६॥
निजमुख आपके करत बखाना, आपकुं पूरन माने अजाना ।
साधन ओर कछु नहि करही, अति अनम्र ना काहुंसे डरही ॥
विद्या धन कुटुंब मद भारी, तिन करि अति मदजुत अंहकारी ।
जशविस्तार प्रयोजन जानी, जज्ञ करत अतिशे अभिमानी ॥
दोहा - जज्ञसें आपको नाम जिमि, जाग्निक प्रगट होय ।
तेहि कारन विधिहीन शठ, जजत जज्ञ करी सोय ॥१७॥

चोपाइ

ओरकी मोय अपेक्षा नांही, मे समर्थ सब कारज मांही ।
ऐसो अहंकार अति भारी, तेहि आश्रित वर्तत अहंकारी ॥
सब कारजमहि मम बल पूरा, युं बल आश्रित मानत शूरा ॥
मो सम त्रिभूवनमें नहि कोई, एहि विधि दर्पकुं आश्रित होई ॥
ईच्छामात्रसें सब सुख जोई, अनायास पैहु में सोई ।

એહિ વિધિ કામકી આશ્રિત રહહીં, કામ સંબંધિ બચન બહુ કહહીં ॥
મેરો બુરા કરન ચહે જેતે, મેં ગિનિ ગિનિ હનિહું અબ તેતે ।
એહિ વિધિ ક્રોધકું આશ્રિત પાપી, આસુરી પુરુષ વિશ્વપરિતાપી ॥
દોહા - નિજતન પરતનમેં રહ્યો, પુરુષોત્તમ મેં જોઉ ।
સબહી કરાવનહારા મેં, મોસમ ઓર ન કોઉ ॥
સોરઠા - સબ કારન મોય ત્યાગી, મો સંગ ઈર્ષ્યા દ્વેષ કરી ।
કરત હે જજ્ઞ અભાગી, મોય અસૂયા કરન હિત ॥૧૮॥

ચોપાઇ

યું મમ દ્વેષ કરત હે જોઈ, નરમેં અધમ અતિ ક્રૂર હે સોઈ ।
આસુર અશુભ પુરુષ હે જેતે, જન્મ મરણ દુઃખ ભુક્તહી તેતે ॥
આસુર જોનિ કહાવત જેહી, તિનમહિ ડારુ નિરંતર તેહી ।
મોસેં વિમુખ જીવ હે જેહા, તિનમહિ જન્મ ધરત બહુ તેહા ॥૧૯॥
હે કુંતીસુત મમ પ્રતિકૂલા, આસુર જોનિ અનંત દુઃખમૂલા ।
તિનમેં જન્મ ધરત હે તેઉ, આસુર જીવ કહાવત જેઉ ।
જન્મોજન્મ વિમુખ સો રહહી, અતિ વિપરીત જ્ઞાન સો કહહી ।
આસુર જીવ મોય નહિ પાવે, અધમસેં અધમ જોનિમહિ જાવે ॥૨૦॥
દોહા - આસુર ભાવ તેહિ આત્મકો, સબ વિધિ કરન વિનાશ ।
આસુર ભાવકે હેતુ સો, સબ વિધિ કરુ પ્રકાશ ॥

ચોપાઇ

આસુર ભાવ નરક અતિ ભારી, તિનકે દ્વાર તિન દુઃખકારી ।
નરકકે દ્વારરૂપ હે જેહી, આતમ નાશકે કરતા તેહી ॥
કામ રું ક્રોધ લોભ એ તીના, નરકકે કારન કહત પ્રવીના ।
અસુર સ્વભાવ જુક્ત હે જોઈ, તિનકું નરકકે કારન સોઈ ॥
તાતે ઘોર નરકપ્રદ જાની, કામાદિક ત્રય દુઃખદ પિછાની ।
શુદ્ધ મુમુક્ષુ નર હે જેહા, દૂરસેં ત્યાગ કરત હે તેહા ॥૨૧॥

હે કુંતીસુત સુનુ મમ બાતા, નરકકે દ્વાર એહી સાક્ષાતા ।
કામ ક્રોધ અરુ લોભ પ્રજંતા, એહિ તિનુસેં મુક્ત બુદ્ધિવંતા ॥
દોહા - નિજ આતમકે મોક્ષ હિત, કરત હે સાધન તેહી ।

મમ સ્વરૂપકે જ્ઞાનકું, પ્રાપ્ત ભયો હે એહી ॥
ઐસો મમ અનુકૂલસેં, જત્ન કરત હે જોય ।
તાપિછે મમ ભક્તિસેં, લહત પરમ ગતિ સોય ॥૨૨॥

ચોપાઇ

વેદરૂપ મમ આજ્ઞા એહા, તિનકો ત્યાગ કરત હે જેહા ।
નિજ ઈચ્છાસેં વર્તત જોઈ, તન તજિ સિદ્ધિ ન પાવત કોઈ ॥
ત્યું યહ લોકમેં સુખ હે જેહી, સો સુખહું નહિ પાવત તેહી ।
પરમ ગતિ પર લોકમેં જેહુ, વિમુખ જીવ કહાંસેં લહે તેહુ ॥૨૩॥

તાતે ગ્રહણ જોગ્ય હે જેતા, તજને જોગ્ય કહાવત તેતા ।
તિનકે વિભાગનમેં તોય તાતા, શાસ્ત્ર હે સોઈ પ્રમાણ વિખ્યાતા ॥
ધર્મશાસ્ત્ર ઈતિહાસ પુરાના, તિનસેં જુક્ત ચહુ વેદ સુજાના ।
જ્યું પ્રસન્ન પુરુષોત્તમ હોઈ, તેહિ વિધિ કર્મ કહત હે સોઈ ॥
દોહા - ત્યું પુરુષોત્તમ પ્રાપ્તિકે, કહત હે શાસ્ત્ર ઉપાય ।
સોઈ કર્મ તુમ જાનિકે, કરન જોગ્ય ચિત્ત લાય ॥૨૪॥

શ્રુતિ પુરાન સદ્‌ગ્રંથકો, જાકું દૃઢ વિશ્વાસ ।
મુક્તાનંદકો નાથ કહે, સોઈ સાચો મમ દાસ ॥

ઈતિ શ્રીભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત શ્રીભગવદ્‌ગીતાટીકાયાં
સુરાસુરસંપદ્‌વિભાગયોગો નામ ષોડશો અધ્યાયઃ ॥૧૬॥

અધ્યાય-૧૭

ચોપાઇ

સોળમે અધ્યાયકેમહિ જોઉ, દેવ રુ આસુર સર્ગ હે દોઉ ।
તિનકો વિભાગ કહેસેં ભારી, પ્રાપ્તિ જોગ્ય જો પ્રભુ સુખકારી ॥
તિનકી પ્રાપ્તિ ઉપાય સરૂપા, વેદસેં પ્રગટત જ્ઞાન અનૂપા ।
તાતેં વેદ જ્ઞાનકો મૂલા, વેદસેં જ્ઞાન કહ્યો અનુકૂલા ॥
સત્તરમેં અધ્યાયમેં અબહી, શાસ્ત્રસેં રહિત કર્મ જો સબહી ।
આસુર ભાવસેં કરત હે એહા, નિષ્ફલ કર્મ કહાવત તેહા ॥

शास्त्रमें कहे कर्म शुद्ध जेही, गुण करी तिन प्रकार के तेही ।
सो कर्मनके लछन जोई, सबही भाति अब कहत हे सोई ।
दोहा - शास्त्र रहित निष्फल कर्म, ताको जाहि न ज्ञान ।
ऐसे अर्जुन शास्त्र विन, श्रद्धाकुं देखि सुजान ॥
सोरठा - श्रद्धाशास्त्र विन जोय, तिन करि जज्ञादिक करत ।
गुन करि फल भिन्न होय, पार्थ पुछत भेद सोय ॥

चोपाइ

अर्जुन उवाच

कहे अर्जुन सुनु कृष्ण कृपाला, शास्त्रकी विधि विन श्रद्धा विशाला ।
श्रद्धा जुत जज्ञादिक करही, शास्त्रके वचनसें ना अनुसरही ॥
तिनकी स्थिति कि सत्त्व गुनमांही, कि राजसमही वास कहांही ।
कि तामसमहि वसत हे प्रानी, जो विन शास्त्र करत अभिमानी ॥१॥

श्रीभगवानुवाच

युं पुछे श्रीकृष्ण भगवाना, शास्त्र रहित श्रद्धा विधि नाना ।
तिनकरी जज्ञादिक करे भारी, उभयकुं उरमही निष्फल धारी ।
शास्त्र कहे जज्ञादिक जेही, गुन करी तिन प्रकार हे तेही ।
सो प्रतिपादन करनके काजा, प्रथम शास्त्र कहे श्रद्धा समाजा ।
दोहा - शास्त्रमें कही एसि श्रद्धा, सो हे तिन प्रकार ।
त्रिविधि भेद सो सबही विधि, कहत हे कृष्ण उदार ।

चोपाइ

हे अर्जुन सब जीव हे जोई, तिनकि श्रद्धा तिन विधि होई ।
पूर्व वासनासें भई एहा, तातें स्वाभाविक श्रद्धा तेहा ॥
सात्त्विकी राजसी तामसी जानो, तिन प्रकारकी श्रद्धा प्रमानो ।
ताकि कथा सुनो अब ताता, भिन्न भिन्न बरनि कहु साक्षाता ॥२॥
हे अर्जुन सब पुरुषकुं भारी, होवत श्रद्धा सत्त्व अनुसारी ।
जेहि गुण जुत अंतःकरण जाकुं, तेहि सम श्रद्धा होत हे ताकुं ॥
जेसि श्रद्धा जुक्त जो रहही, ताकुं त्युंहि लोक सब कहही ।
सात्त्विकी श्रद्धा जुक्त हे जेउ, सात्त्विकी पुरुष कहावत तेहु ॥

INDEX

દોહા - રાજસી શ્રદ્ધા જુક્ત સો, રાજસી પુરુષ કહાંઈ ।
તામસી શ્રદ્ધા જુક્ત તેહી, તામસી કહે જગમાંઈ ॥૩॥

ચોપાઇ

સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધા જુક્ત હે જેહા, ભજત નિરંતર દેવકું તેહા ।
રાજસી શ્રદ્ધા જુક્ત જો હોઈ, જક્ષ રુ રાક્ષસ ભજત હે સોઈ ॥
તામસી શ્રદ્ધા જુક્ત હે જેતે, ભૂત પ્રેત ગણ યજત હે તેતે ।
સબહિ ક્રિયા ગુણકે અનુસારા, કરત હે અહર્નિશ સબ સંસારા ॥૪॥

એહિ વિધિ શ્રદ્ધા જુક્ત હે જેહુ, શાસ્ત્રીય જજ્ઞાદિક કરે તેહુ ।
તિનમહિ ગુન કરી અનંત પ્રકારા, ફલકે ભેદ ઉર કરી નિરધારા ॥
તપ જજ્ઞાદિક સાધન ભારી, શાસ્ત્રસેં રહિત સો અતિ દુઃખકારી ।
તિન મહિ સુખકો લેશ ન આવે, અતિ અનર્થ અતિ દુઃખદ કહાવે ॥
દોહા - એહિવિધિ નિજ અભિપ્રાય સો, પ્રગટ કરન ભગવાન ।
સબહી ભેદ સંક્ષેપસેં, કહત હે પરમ સુજાન ॥
શાસ્ત્ર રહિત અતિ ઘોર હે, સો તપ કરત હે જંત ।
અતિ અહંકારસેં જુક્ત તેહી, કામ રાગ બલવંત ॥૫॥

ચોપાઇ

અતિ અવિવેકી પુરુષ હે જેહા, પંચ ભૂત નિજ તનમહિ તેહા ।
પૃથિવી આદિક ભૂત સમૂહ, કૃશ કરિ તાસ કરત અતિદ્રોહા ॥
સાક્ષિરુપ મેં તેહિ તનમાંહિ, મમ આજ્ઞા સોઈ માનત નાંહી ।
તિન કરિ મોય કરત કૃશ ભારી, તપ જજ્ઞાદિ કરત અહંકારી ॥
મમ આજ્ઞા વિરોધિ અતિ પાપી, આસુરી જીવ વિશ્વપરિતાપી ।
અતિ વિપરીત કરત વિખ્યાતા, અધિક દુષ્ટ તેહિ જાનહુ તાતા ॥૬॥

શાસ્ત્ર જુક્ત યજ્ઞાદિ કહાંઈ, ગુણ કરિ ભેદ કહ્યો તિનમાંઈ ।
સો વિસ્તારીકે તિનમહિ એહુ, સત્ત્વાદિકકી વૃદ્ધિ હે જેહુ ॥
દોહા - તિનકો હેતુ આહાર હે, સો હે તિન પ્રકાર ।
સો આહારકું પ્રથમહિ, કહત હે કરી વિસ્તાર ॥

ચોપાઇ

આહારહું પ્રાણી માત્રકો જેહા, ગુન કરી તિન ભાતિ પ્રિય તેહા ।
સત્ત્વાદિક ગુણ સબમેં રહહી, તાતેં તિહુ વિભાગ બુધ ગ્રહહી ॥
તેહિ વિધિ જજ્ઞહુ તિન પ્રકારા, તપહું તિન વિધિ જાનો ઉદારા ।
દાનહું તિન પ્રકારકો વીરા, મોસેં સુનો સબહી રણધીરા ॥
કહે જો આહાર જજ્ઞ તપ દાન, સત્ત્વાદિકસેં ભેદ તેઇ નાના ।
ગુણસેં ત્રિવિધ ભેદ કહ્યો જેહી, મોસેં સુનો સબહી વિધિ તેહી ॥૭॥
સાત્ત્વિક આહાર કહાવત જેઉ, સબ વિધિ વરનિ કહત હે તેઉ ।
આયુષ અંતઃકરણમેં જ્ઞાના, ઉભયકી વૃદ્ધિ કરત સુજાના ॥
દોહા - બલ રુ અરોગી ભાવકું, અધિક બઢાવન જોય ।
સુખ અરુ પ્રીતિ બઢાવહી, સાત્ત્વિક આહાર હે સોય ॥
મધુરે રસસેં જુક્ત હે, ઘૃતસેં જુક્ત સ્થિર જેહી ।
ભક્ષ કિયે બહુ વાર લું, ક્ષુધા ન વ્યાપે તેહી ॥
સોરઠા - શુચિ સુંદર હે સોય, સાત્ત્વિક આહાર સો અતિ સુખદ ।
સાત્ત્વિક પુરુષ હે જોય, તિનકું વલ્લભ સોઇ નિત્ય ॥૮॥

ચોપાઇ

અતિ કડવા અતિ ખાટા ખારા, અતિ તિખા કિ ઉષ્ણ અપારા ।
રુક્ષ[1] જો ચિકનાઇ બિન હોઇ, તાપકું કરત વિદાહિ સોઇ ॥
એહિ વિધિ આહાર કહાવત જેતા, રાજસી પુરુષકું વલ્લભ તેતા ।
દુઃખ રુજ[2] શોક બઢાવત એહી, રાજસ ગુનહિ બઢાવત તેહી ॥૯॥
બહુત કાલકો અન્ન હે જેહુ, તજ્યો સ્વાભાવિક રસ હે તેહુ ।
અતિ દુર્ગંધ જુક્ત હે જેઉ, કાલસેં અન્ય રસ પાયો તેઉ ॥
ગુરુ આદિક વિન અન્ય જો પાયા, અતિ અપવિત્ર સો જુઠ કહાયા ।
ઐસો ભોજન હોવહિ જેહા, તામસી જીવકું વલ્લભ તેહા ॥
દોહા - તામસ ગુનકું બઢાવહી, તામસી અન્ન અસાર ।
તાતે નિજ હિત ચહત સો, તજત તામસી આહાર ॥
સોરઠા - સત્ત્વકી વૃદ્ધિકાજ, સાત્ત્વિક આહાર હે જોગ્ય અતિ ।
સોઇ સેવત ગ્રહી લાજ, સત્ત્વકી વૃદ્ધિ હોત જિમિ ॥૧૦॥

૧. રસ વગરનું ૨. રોગ

ચોપાઇ

તિન પ્રકારકે જજ્ઞ હે જેહા, ભિન્ન ભિન્ન વરનિ કહત હે તેહા ।
ફલ ઇચ્છા વિન પુરુષ હે જોઇ, વિધિ જુક્ત જજ્ઞ કરત હે સોઇ ॥
મંત્ર ક્રિયા જુત દ્રવ્ય અનૂપા, એસો જજ્ઞ આરાધનરૂપા ।
એહિ વિધિ હરિ આરાધન જાની, અપનો પ્રયોજન કારન ઠાની ।
તાતેં જજન જોગ્ય હે એહી, એહિ વિધિ મન સમઝાયકે તેહી ।
હરિકું જજત જજ્ઞ કરી જોઉ, સાત્ત્વિક જજ્ઞ કહાવત સોઉ ॥૧૧॥
ફલ ઇચ્છા જુત દંભકે કાજા, યશ હિત જજ્ઞ જજત સુરરાજા ।
હે અર્જુન યહ જજ્ઞ હે જેહુ, સબવિધિ રાજસી જાનો તેહુ ॥૧૨॥
દોહા - સદાચાર જુત વિપ્રવર, તિન બરન્યો વિધિ જેહી ।
તિનસેં રહિત અશુદ્ધ દ્રવ્ય, તિન કરિ જુક્ત હે તેહી ॥
સોરઠા - મંત્ર દક્ષિણા હીન, શ્રદ્ધા રહિત અતિ ક્લેશ જુત ।
ઐસો જજ્ઞ મલિન, તામસી કહત હે સબહી વિધ ॥૧૩॥

ચોપાઇ

તપકો ગુન કરિ સબહી સમાજા, તિન પ્રકાર કહનકે કાજા ।
તન મન વચનસેં તપ સિદ્ધ હોઇ, તિનકે ભેદ પ્રથમ કહે સોઇ ॥
બ્રહ્મા વિષ્ણુ શિવાદિક દેવા, બ્રાહ્મણ ગુરુ પિતુ માતકી સેવા ।
આચાર્યાદિક અરુ બ્રહ્મવેત્તા, સબહીકી પૂજન વિધિ સમેતા ॥
શૌચ જો તીર્થાદિકમહિ સ્નાના, સરલ સ્વભાવ સો આર્જવ જાના ।
અષ્ટ ભાતિ ત્રિય ત્યાગી જબહી, બ્રહ્મચર્ય દૃઢ જાનો તબહી ॥
પ્રાણિમાત્રકું પીડત નાંહી, સોઇ અહિંસાવ્રતી કહાંહી ।
ઐસે બરતત હે જેહી, દેહ સંબંધિ તપ કહે તેહી ॥૧૪॥
પરકું નહીં ઉદ્વેગપ્રદ, સત્ય રુ પ્રિય હિતરૂપ ।
વેદાદિક કો પઠન હે, વચનકો તપ સો અનૂપ ॥૧૫॥

ચોપાઇ

મન ક્રોધાદિ રહિત અવિકારી, પર હિત કર ચાતુરી ભારી ।
મન બાનીકિ વૃત્તિ હે જોઇ, નિયમમેં રહત સો મૌન હે સોઇ ॥
ધ્યાનજોગ્ય હરિમૂરતિ જેહી, તહાં સ્થિર રહે મન નિગ્રહ તેહી ।

આત્માસેં અન્ય વિષય હે જેહુ, તેહિ ન સંભારે ભાવ શુદ્ધ તેહુ ॥
ઐસે લક્ષણ વર્તત જેહા, મન સંબંધિ તપ કહત હે તેહા ।
માનસ તપજુત જોગી ભારી, રહત ભજનરત અતિ અવિકારી ॥૧૬॥
ફલ ઈચ્છા વિન પરમ અનૂપા, તપ પ્રભુકું આરાધનરૂપા ।
ઐસી ચિંતાજુક્ત હે જેઉ, પરમ શ્રદ્ધાસેં કરત હે તેઉ ॥
દોહા - કાયિક વાચિક માનસિક, તિન ભાતિ તપ જોઈ ।
ઐસો અતિશે વિમલ તપ, સાત્ત્વિક કહત હે સોઈ ॥૧૭॥

ચોપાઇ

મન કરિ આદર કરનો ભારી, સો સતકાર પરમ સુખકારી ।
વચનસેં કહત પ્રશંસા જેહી, સબવિધિ માન કહાવત તેહી ॥
દેહસેં કરનો નમન અપારા, સો પૂજા હે સબહી પ્રકારા ।
અતિ સતકાર માન અરુ પૂજા, તેહી હિત કરત ભાવ નહી દુજા ॥
દંભહિસેં તપ કીજે જેઉ, રાજસ તપ બુધ કહત હે તેઉ ।
સ્વર્ગાદિક અસ્થિર ફલ જાકો, નાશવંત ચલ તપ હે તાકો ॥૧૮॥
અવિવેકી અતિ મૂઢ હે જોઈ, તિનકું કરત દેખી સબકોઈ ।
નિજ સામર્થ્ય બિન દેખે પ્રાની, તપસેં દેહ પીડત અભિમાની ॥
દોહા - અથવા કષ્ટસેં તપ કરે, પરકું વિનાશન કાજ ।
સો તામસ તપ કહત હે, મનન શીલ મુનિરાજ ॥૧૯॥

ચોપાઇ

દાનકે ભેદ કહાવત જેહા, ભિન્ન ભિન્ન કરિ કહત હે તેહા ।
ફલ ઈચ્છા ઉરમેં નહિ ધરહી, યહ દેનો યું મનન દૃઢ કરહી ॥
દેખિકે સુંદર દેશ રુ કાલા, લખિ સુપાત્ર ગુણ બુદ્ધિ વિશાલા ।
તેહિ સ્વારથ વિન દિજે દાના, સાત્ત્વિક દાન સો કહ્યો સુજાના ॥૨૦॥
મોય પિછા દેઈહે બહુ એહી, તેહી હિત દાન કરત હે જેહી ।
સ્વર્ગાદિક ફલ ચાહત જેહુ, અશુચિ દાન રાજસ કહ્યો તેહુ ॥૨૧॥
દેશ રુ કાલ અધમ જહાં હોઈ, અતિ કુપાત્રકું દિજિયે જોઈ ।
પદપ્રક્ષાલન આદિક જેહી, શુભ સનમાન રહિત હે તેહી ॥

दोहा - अति आदर बिन दिजिये, तिरस्कार जुत दान ।
विधिरहित यह दान सो, तामस कह्यो सुजान ॥२२॥

चोपाइ

युं वैदिक तप जज्ञ रु दाना, गुनसें कह्यो जेहि भेद सुजाना ।
अब वैदिक जज्ञादिक जेउ, प्रणवके जोगसें कहत हे तेउ ॥
तत् सत् शब्दको करि निर्देशा, तेहि लक्षण सब कैहु अशेषा ।
हे अर्जुन ॐ तत् सत् नामा, युं कहे तिन शब्द गुनधामा ॥
वेद वैदिक कर्म हे जोई, तेही प्रतिपादन करत हे सोई ।
वेदके जान कहावत जेहा, युं प्रतिपादन करत हे तेहा ॥
जज्ञादिक वैदिक कर्म जेहू, ॐ तत् सत् त्रय जुक्त हे तेहु ।
तिहु निर्देश वेदके भारी, तास संबंध जाही सुखकारी ॥
दोहा - ऐसे तिनु वर्णके, पुरुष कहावत जोय ।
वेद रु जज्ञ सो प्रथम हम, कर राखे हे सोय ॥२३॥

चोपाइ

अब ॐ तत् सत् शब्द हे तिना, तेही अन्वय विधि कहु प्रवीना ।
तिनमहि ॐ शब्द हे जेहा, तेहि अन्वय कहु प्रथमहि तेहा ॥
वेदके पठनहार हे जेही, तिन बरनके पुरुष हे तेही ।
तिनकी जज्ञ दान तप आदि, होत हे विधिवत् क्रिया अनादि ॥
ॐ शब्द सो प्रथमहि कहही, सदा क्रिया युं प्रवर्तत रहही ।
ॐ शब्द करी प्रथम उचारा, वेदको आरंभ करत उदारा ॥
एहि विधि वेद रुं वैदिक कर्मा, यज्ञादिक बहु भातिसें मर्मा ।
तिनकुं ॐ शब्दको भारी, अन्वय बरन्यो अति विस्तारी ॥
दोहा - ॐ शब्दसें जुक्त सब, वेदकुं धरत उदार ।
जज्ञादिक ॐकार जुत, कर्म करत विस्तार ॥
ताते ब्राह्मण शब्द करी, तिन वरण कहे जेही ।
ॐ शब्दको तिनहिकुं, अन्वय कह्यो हे एही ॥२४॥

चोपाइ

मोक्षकी ईच्छा जिनकुं होई, ऐसे तिन वरण हे जोई ।

सो तजीके फल अनुसंधाना, वेद पठत तप जज्ञ रु दाना ॥
युं नाना विध क्रिया अपारा, करत हे श्रद्धा सहित करी प्यारा ।
ब्रह्मको प्राप्ति उपाय स्वरूपा, मोक्षके साधन परम अनूपा ॥
ब्रह्मवाचि तत् शब्द हे जेही, तिन करि कहनके जोग्य हे तेहि ।
वेद पठन जज्ञादिक जेउ, तत् शब्दसें कहत हे तेउ ॥
तातें तत् शब्द हे जेहा, ताको अन्वय बरन्यो एहा ।
तिन वरणके पुरुष हे जेहु, वेद पठन आदि करे तेहु ॥
दोहा - तेहि कारन तत् शब्दको, अन्वय परम अनूप ।
सबहीकुं प्रापत भयो, अति सुंदर सुखरूप ॥२५॥

चोपाइ

ब्राह्मणादि त्रय वरण हे एही, तेही सत् शब्दको अन्वय हे तेही ।
तिन प्रकार कहन के काजा, बहुविधि स्थिर चर सृष्टि समाजा ॥
तिनमहि सत् शब्द हे जोई, तेही उत्पत्तिके भेद कहे सोई ।
हे कुंतीसुत सुनु अब एहा, विद्यमान वस्तु नहि जेहा ॥
तिनके सत्य भावमहि ताता, सत् शब्द जोरत साक्षाता ।
तेसें सबही वस्तुके मांही, जो कछु सुखप्रद साधु कहांही ॥
तिनमही सत् पद अनुसंधाना, लोक रु वेदसें प्रगट बखाना ।
लोकमें सुकृत करत हे जबही, सत् कर्म ताहि कहत हे सबही ॥
दोहा - वैदिक लौकिक कर्ममें, युं सत् शब्द उदार ।
अब भाग्यमहि सबनके, जोरत हे करि प्यार ॥२६॥

चोपाइ

तातें वैदिक पुरुष हे जेही, तिन वरणके होवत तेही ।
तिनकी जज्ञ दान तपमांही, होत हे स्थिति सो सत कहांही ॥
तिनु वरणके हितप्रद जोई, जज्ञादिक शुभ कर्म हे सोई ।
एहि सत् कर्म युं कहत हे बाता, सो परलोकमें अति सुखदाता ॥
तातें वैदिक कर्म हे जेहु, ब्राह्मण शब्दसें बरनें तेहु ।
तिन वरणके पुरुष हे जेहा, ॐ तत् सत् तिहु शब्द हे तेहा ॥
वेद रहित जो पुरुष गमारा, तिहु अन्वय लक्षण करी न्यारा ।

ત્યુંહિ વેદ વિન કર્મ હે જેતા, ૐ તત્ સત્ અન્વય વિન તેતા ॥
દોહા - પુરુષ રુ કર્મ જો વેદ બિન, અસત કહાવત તેહી ।
ૐ તત્ સત્‌સેં અતિ પૃથક્, જાનન જોગ્ય હે એહી ॥૨૭॥

ચોપાઇ

શ્રદ્ધારહિત કછુ હોમ્યા જેહુ, દાન દિયા શ્રદ્ધા વિન તેહૂ ।
શ્રદ્ધા રહિત તપ કિનો જેહા, જો કછુ કિયો શ્રદ્ધા વિન તેહા ॥
શાસ્ત્ર જુક્ત સો જદ્યપિ હોઇ, તદ્યપિ અતિશેં અસત હે સોઇ ।
હે અર્જુન હમ એહિ વિધિ કહહી, યામેં સંશય લેશ ન રહહી ॥
કાયસેં યું હમ કહત હે બાતા, શ્રદ્ધારહિત સબ વ્યર્થ હે તાતા ।
હોમાદિક જો કર્મ કહાંહી, મરિકે મોક્ષ હિત હોવત નાંહી ॥
ત્યું સંસારિક સુખ હે જેહી, શુભ કર્મનસેં પાવત તેહી ।
શ્રદ્ધાહીન સો કછુ ન પાવે, વૃથા કર્મ કરી જન્મ ગમાવે ॥
દોહા - શ્રદ્ધારહિત જો જો કરે, સો સબ નિષ્ફલ હોત ।
મુક્તાનંદકો નાથ કહે, જડમતિ જન્મ વિગોત ॥૨૮॥

ઈતિ શ્રીભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત શ્રીભગવદ્‌ગીતાટીકાયાં
શ્રદ્ધાત્રયવિભાગયોગો નામ સપ્તદશોઅધ્યાયઃ ॥૧૭॥

અધ્યાય-૧૮

ચોપાઇ

સોલ સતર દોઉ અધ્યાય જેહા, ઈન કરી વર્ણન કિનો એહા ।
અધિક ઉદય અરુ અતિ કલ્યાના, તિનકે સાધનરૂપ પ્રમાના ॥
વૈદિક તપ જજ્ઞાદિક કર્મા, સુખપ્રદ એહી કહ્યો યું મર્મા ।
વૈદિક કર્મ કહાવત જેતે, પ્રણવકે અન્વય જુત કહે તેતે ॥
તિનમહી મોક્ષ અભ્યુદય જેહી, તેહી સાધનકે મેહ કહે એહી ।
તત્ સત્ શબ્દકો કરી નિર્દેશા, મોક્ષકો સાધન એહી વિશેશા ॥
જજ્ઞાદિક શુભ કર્મ હે જેહુ, હો નિષ્કામ કરન કહે તેહુ ।
સત્ત્વકી વૃદ્ધિ હોત હે જબહિ, ફલ બિન કર્મ આરંભત તબહિ ॥
દોહા - સત્ત્વકી વૃદ્ધિ હોત હે, સેવત સાત્ત્વિક આહાર ।
આહારસેં અંતર શુભ ભએ, હોત હે બ્રહ્મવિચાર ॥

चोपाइ

अब अढारमें अध्यायमांही, सब कहु संशय राखु नांही ।
मोक्षके साधन करी कहे भारी, त्याग संन्यास एक अघहारी ॥
त्यागको रूप जथारथ जेहा, कईहे सब विध आगे एहा ।
सर्वेश्वर सबपर सबज्ञाना, वासुदेव प्रभु श्रीभगवाना ॥
सो प्रभुकुं शुभ कर्म हे नाना, तेहि करतापन अनुसंधाना ।
त्युं सत्त्व रज तम कारज जेता, शुभ रु अशुभ करी कहिके तेता ।
सत्त्वको ग्रहण श्रद्धा जुत करना, वर्णाश्रमके उचित अनुसरना ।
कर्म जो हरिआराधनरूपा, सो प्रभुप्राप्ति उपाय अनूपा ॥
दोहा - अरु सब गीताशास्त्रको, सार अर्थ हे सोय ।
भक्तिजोग भगवानमें, तेहि सम ओर न कोय ॥
सोरठा - ईतनि सबही वात, प्रतिपादन करिहे पृथक ।
तिनमें प्रथम साक्षात, त्याग संन्यास सो उभय बड ॥
पृथक रुं अेकस्वरूप, उभयको निर्णय करन हित ।
त्याग संन्यास अनूप, अर्जुन पुछत प्रेम जुत ॥

चोपाइ

अर्जुन उवाच

हे महाभुज हृषीकेश उदारा, हे केशिके मारनहारा ।
त्याग संन्यास शब्द हे दोई, तिनको रुप जथारथ जोई ॥
त्याग संन्यास उभय अर्थ स्वामी, कि अेक अर्थ हे कहो बहुनामी ।
पृथक वा अेकस्वरूप हे अेहा, में अति जानन चहु प्रभु तेहा ॥१॥

श्रीभगवानुवाच

अब अतिसुखद श्रीकृष्ण मुरारी, दोउ संन्यास त्यागसुखकारी ।
सो दोनु को अेक स्वरूपा, याहि प्रकार हे परम अनूपा ॥
अेही विधि निर्णय करनके काजा, कृष्ण कृपाल चराचरराजा ।
मत वादिनके वाद देखाई, बोलत भअेउ परम सुखदाई ॥
दोहा - हे अर्जुन कितनेक कवि, काम्य कर्म हे जेहु ।
तिनको त्याग संन्यास सो, युं जानत हे तेहु ॥

ચોપાઇ

અરુ કિતનેક વિચક્ષણ જેહા, નિત્ય નૈમિત્તિક કામ્ય કર્મ તેહા ।
સબકે ફલકો ત્યાગ હે જેઉ, સદ્‌ગ્રંથનમેં ત્યાગ કહે તેઉ ॥
તિનમેં શાસ્ત્ર કહ્યો ત્યાગ હે જોઇ, કામ્ય કર્મકો જાનો સોઇ ।
સબહિકો કર્મકે ફલકો ત્યાગા, યું અતિવાદ કરત બડભાગા ॥
સોઇ વિવાદ દેખાય મુરારી, એક સંન્યાસ શબ્દ સુખકારી ।
દુજો ત્યાગ શબ્દ હે જોઉ, તિનમે જોરત ભયે પ્રભુ સોઉ ॥
તાતેં ત્યાગ સંન્યાસ ઉદારા, એ દોઇ શબ્દ એક શ્રુતિ સારા ।
એકહી અર્થ પૃથક કછુ નાંહી, યું દૃઢ ભાસત હે ઉરમાંહી ॥૨॥

દોહા - કપિલાદિક મત અનુસરે, ઐસે પંડિત જોય ।
જજ્ઞાદિક કર્મ દોષ જયું, જતન જોગ્ય કહે સોય ॥
અરુ અન્ય પંડિત કહત હે, જજ્ઞ દાન તપરૂપ ।
કર્મ ન તજને જોગ્ય સો, કરને જોગ્ય અનૂપ ॥૩॥

ચોપાઇ

સુનુહુ ભરત કુલશ્રેષ્ઠ ઉદારા, યું વાદિનકે વાદ અપારા ।
તિનમેં ત્યાગકો નિશ્ચય જોઇ, મોસેં તાત સુનો તુમ સોઇ ॥
સુનુ નરવ્યાઘ્ર ત્યાગકી બાતા, ત્રિવિધ ત્યાગ બરન્યો સાક્ષાતા ।
વૈદિક કર્મ કહાવત જેહિ, તેહિ ફલ ત્યાગ પ્રથમ કહ્યો એહી ॥
દુજો કરતાપનકું તજના, તિસરો મમત ત્યાગી હરિ જજના ।
એહિ વિધિ ત્યાગકે તિન પ્રકારા, તાત કહે તુમકું શ્રુતિ સારા ॥૪॥
જજ્ઞ દાન તપ આદિક જેહા, વૈદિક કર્મ કહાવત તેહા ।
મોક્ષકી ઇચ્છા જુત જન સબહી, તિનકું તજન જોગ્ય નહિ કબહી ॥

દોહા - કર્મ જજ્ઞ તપ આદિ સબ, કરને જન્મ પ્રજંત ।
કરત મુમુક્ષુ તુરત તેહી, કરહી વિમલમતિ સંત ॥૫॥

ચોપાઇ

યાહિતે હે કુંતીસુત તાતા, યહ જો મુમુક્ષુકે સાક્ષાતા ।
જજ્ઞ દાન તપ આદિક કર્મા, અતિ પવિત્ર કરે વૈદિક ધર્મા ॥
તાતે ઉપાસન કાંડ જયું એહા, જજ્ઞાદિક સબ કર્મ હે તેહા ।

સંગ રુ કર્મમેં મમતા ત્યાગા, તેહિ વિધિ ફલકું ત્યાગી બડભાગા ॥
દિવસ દિવસ પ્રતિ દેહપ્રજંતા, હોન ઉપાસત સિદ્ધિ બુદ્ધિવંતા ।
કરને જોગ્ય મુમુક્ષુ એહી, યું મમ દૃઢ મત ઉત્તમ તેહી ॥૬॥
અચલ જો નિત્ય નૈમિત્તિક ભારી, મહાજજ્ઞાદિ કર્મ સુખકારી ।
તિનકો ત્યાગ ઘટત નહી કબહી, કરન જોગ્ય અતિ સુખપ્રદ સબહી ॥
દોહા - કર્મકું બંધનહેતુ લખિ, મહાજજ્ઞાદિક જોય ।
મોહસેં તિનકું તજત હે, તામસ ત્યાગ હે સોય ॥૭॥

ચોપાઇ

પરંપરા કરીકે સો અનૂપા, કર્મ હે મોક્ષકો સાધન રૂપા ।
તોહુ અનંત દ્રવ્ય લાવત જબહી, કર્મ સિદ્ધિ હોવત હે તબહી ॥
તાતે દુઃખદ કર્મ સબ જાની, બહુ પ્રયાસ જુત તાહી પ્રમાની ।
કર્મહિ દેહકું ક્લેશઉ પાવે, યાતે મનહુ મહાદુઃખ પાવે ॥
યું ડરિ જોગસિદ્ધિકે કાજા, જ્ઞાન અભ્યાસ જ્ઞાનિ સુખસાજા ।
યું ગનિ મહાજજ્ઞાદિક જોઈ, શુભ કર્મનિકું તજત નર સોઈ ॥
રાજસ ગુન હે મૂલ દૃઢ જાકો, ઐસો ત્યાગ કહાવત તાકો ।
ત્યાગસેં જ્ઞાન ઉદય ફલ જેહા, તાકું નહિ પાવત નર તેહા ॥૮॥
દોહા - અર્જુન વર્ણાશ્રમ ઉચિત, જજ્ઞાદિક કર્મ જેહુ ।
મમ આરાધન હોય ત્યું, કરન જોગ્ય હે તેહુ ॥
એહિ વિધિ સંગ રુ કર્મમેં, મમત રુ ફલ કરિ ત્યાગ ।
સાત્ત્વિક ત્યાગ સો સત્ત્વ ગુણ, ઉદયહેતુ બડભાગ ॥૯॥

ચોપાઇ

ઐસે સત્ત્વગુણ જુત મતબાલા, આત્મજ્ઞાન જુત બુદ્ધિ વિશાલા ।
તાતે અવિદ્યાકૃત દુઃખકારી, છેદ ભયો તેહિ સંશય ભારી ॥
કર્મમેં સંગ રુ ફલકો ત્યાગા, કરતાપનહું તજ્યો બડભાગા ।
બુરે કર્મકો કરત ન દ્વેષા, ત્યું શુભ કર્મમેં પ્રિતિ ન લેશા ॥૧૦॥
તાતે ધનુધારિ હે જોઈ, કર્મ તજન સમર્થ નહિ કોઈ ।
વપુધારણ હિત અન્ન જલ આદી, તાસ પ્રાપ્તિ જેહી કરીકે અનાદી ॥
ઐસે કર્મ કહાવત જેતા, અવશ્ય કરે બિન ચલત ન તેતા ।
યાતેં અન્નાદિક પ્રાપ્તિ કાજા, કરને અવશ્ય જજ્ઞાદિ સમાજા ॥

દોહા - જો જજ્ઞાદિક કર્મમેં, ફલ ત્યાગી મતિ ધીર ।
સબહી શાસ્ત્રમહિ ત્યાગી સો, કહત હે ગુનગંભીર ॥૧૧॥

ચોપાઇ

હે અર્જુન અનિષ્ટ હે જેહુ, નરકાદિકરૂપી ફલ હે તેહુ ।
ઈષ્ટ જો સ્વર્ગાદિક ફલરૂપા, મિશ્ર જો પુત્ર ધનાદિ અનૂપા ॥
એહિ વિધિ ત્રિવિધ કર્મ ફલ જેહા, ત્યાગ રહિતકું હોવત તેહા ।
કરતાપન મમતા ફલ તીના, તિનકો ત્યાગ ન કરત મલીના ॥
તિનકું દેહ તજી તિહુ ફલ હોઇ, ત્યાગીકું તિનમેં નહી કોઇ ।
કરતા મમત તજત ફલ જેહી, મોક્ષ વિરોધી ફલ નહી તેહી ॥૧૨॥
યું કિએ કર્મવિષે બડભાગા, કરતાપન આદિકકો ત્યાગા ।
શાસ્ત્ર સિદ્ધ સંન્યાસ હે એહુ, ત્યાગ શબ્દ કરિ બરન્યો તેહુ ॥
દોહા - અબ શ્રીપુરુષોત્તમ વિષે, કરનકો અનુસંધાન ।
તિન કરી નિજ આતમ સદા, કહત અકરતા જાન ॥

ચોપાઇ

હે અર્જુન સુનુ વચન હમારા, સાંખ્ય શાસ્ત્રકે જાનનહારા ।
જિનમેં જથારથ જ્ઞાન હે તેહી, ઐસી વૈદિકી બુદ્ધિ જેહી ॥
તિન કરિ કિનો નિરણય જામેં, ઐસો સાંખ્ય શાસ્ત્ર હે તામે ।
સબહી કર્મ સિદ્ધિ હિત ભારી, કારણ પંચ સો કએહે પોકારી ॥
સાંખ્યમેં પંચ હેતુ કહે જેઉ, મોસેં જથારથ જાનો તેઉ ।
હે મહાભુજ ભિન્ન ભિન્ન કહુ સબહી, તવ સંશય છેદુ સબ અબહી ॥૧૩॥
અધિષ્ઠાન યહ દેહકું જાનો, કરતા જીવાતમહી પ્રમાનો ।
કર્મસિદ્ધિમહી પૃથક અપારા, અનંત ભાતિકે જેહી વ્યવહારા ॥
દોહા - પંચ કર્મ ઇન્દ્રિ પૃથક, કરણ કહાવત તાત ।
પંચ પ્રાણ ચેષ્ટા કરે, સો ભિન્ન ભિન્ન સાક્ષાત ॥
ચહુ પ્રકાર સબ કર્મકે, હેતુ બરનિ કહે જોય ।
તિનમેં પંચમેં દૈવ હે, અંતરજામિ સોય ॥
સોરઠા - પ્રબલ હેતુ ભગવાન, સબહી કર્મકી સિદ્ધિ મહી ।
સો પ્રભુ પરમ સુજાન, અતિ પ્રધાન કારન પ્રગટ ॥૧૪॥

चोपाइ

देह बानि अरु मन तिहु स्थंभा, ईनसें मनुष्य करे कर्म आरंभा ।
शास्त्रसिद्ध सो न्याय हे कर्मा, शास्त्र विरोध अन्याय अधर्मा ॥
એ સબ દેહ બાનિ મન જેહુ, ઈન સંબંધે કર્મનિમેં તેહુ ।
પ્રથમ કહે દેહાદિક પંચા, સો દઢ હેતુ કર્મકો સંચા ॥૧૫॥
પ્રથમ કહે પંચ હેતુ જામેં, મુખ્ય કર્તા પરમાતમ તામેં ।
સો સબ કર્મ કરત તિનમાંહી, કર્તા જીવ દેખે અન્ય નાંહી ॥
અતિ વિપરીતમતિ નર એહી, સદ્‌ગુરુ શાસ્ત્ર બોધ નહિ તેહી ।
તાતેં જથારથ કર્તા જેહા, સો નર નહિ દેખત હે તેહા ॥૧૬॥
દોહા - પરમાતમ કર્તા પ્રબલ, મેં કછું કર્તા નાંહી ।
તાકી બુદ્ધિ નિરલેપ નિત, લિપ્ત ન કર્મનિ માંહી ॥

चोपाइ

કર્મકો કર્તા મેં નહિ જબહી, તાકો ફલ મોકું નહી તબહી ।
યહ સબ કર્મ ન મેરે કોઈ, જાકી બુદ્ધિમહી યું દઢ હોઈ ॥
સો નર યહ સબ લોક હે જેહુ, જુદ્ધ વિષે સદ્ય હનત હે તેહુ ।
તોહુ ન કોહુકું મારત એહા, પાપકો ફલ નહિ પાવત તેહા ॥૧૭॥
યહ કરતાપન આદિક સબહી, નિજ આતમમેં ગિનત ન કબહી ।
સોઈ સત્ત્વગુણી બુદ્ધિ ઉદારા, તિન કરી હોત હે વિમલ વિચારા ॥
ગ્રહણકે જોગ્ય સત્ત્વ ગુણ જેઉ, અધિક જનાવન હિત પ્રભુ તેઉ ।
કર્મમેં સત્ત્વાદિક ગુન જોઉ, ઈન કિયો વિષમ કહિહે પ્રભુ સોઉ ॥
દોહા - ઐસે શ્રીભગવાન સો, કર્મકો પ્રેરણ જેહુ ।
તિનકે બહુ પ્રકાર સો, પ્રથમ કહત હે તેહુ ॥

चोपाइ

કરને જોગ્ય કર્મ વિધિ નાના, જિન કરી જાનિયે સોહે જ્ઞાના ।
જ્ઞેય જો કરન જોગ્ય શુભ કર્મા, પરિજ્ઞાતા જો લખત સબ મર્મા ॥
ત્રિવિધ યું કર્મ પ્રેરણા જેઉ, જાનનો જાનન જોગ્ય હે તેઉ ।
જાનનહાર એ તિહુ જૂત જેહૂ, બહુવિધ જજ્ઞવિધિ હે એહી ॥

કરણ જો જિનસેં કર્મ સબ હોઈ, દ્રવ્યાદિક નાનાવિધ સોઈ ।
કર્મ જો જજ્ઞાદિક વિસ્તારા, કર્તા કર્મકો કરનેહારા ॥
એહિ વિધિ તીહુ પ્રકારકો ભારી, જાનન જોગ્ય પરમ સુખકારી ।
કર્મનિકો સંગ્રહ સબ તાતા, તોકું બરનિ કહ્યો સાક્ષાતા ॥૧૮॥
દોહા - કરને જોગ્ય જો કર્મ હે, સો કર્મનકો જ્ઞાન ।
કિનો ઐસો કર્મ તેહી, કર્તા પરમ સુજાન ॥

ચોપાઇ

સો તિહુ સત્ત્વાદિક ગુણ જેહુ, તિનકે ભેદ કરિકે સબ એહુ ।
સાંખ્યશાસ્ત્ર ગુણ વર્ણત જેહા, તામહિ તિન ભેદ કહે એહા ॥
તિનમહિ ગુણસેં ભેદકું પાએ, જ્ઞાનાદિક તિનુ જો કહાએ ।
તિનકુ તુમ નિશ્ચલ મન ભ્રાતા, સુનો જથારથ કહુ સાક્ષાતા ॥૧૯॥
બ્રાહ્મણાદિ તિહુ વર્ણ ઉદારા, બ્રહ્મચર્યાદિક આશ્રમ ચારા ।
કર્મકે અધિકારી હે જેહી, યું ભયે અતિ વિભાગ જુત તેહી ॥
ઐસે સબહી પ્રાણિકે માંહી, જેહી જ્ઞાન કરિકે અન્ય નાંહી ।
આત્મરૂપ શુદ્ધ ભાવ હે જેઉ, સો એકહી દેખત હે તેઉ ॥
દોહા - આત્મારૂપિ ભાવ સો, વિપ્રાદિક તનુમાંહી ।
લઘુ દીર્ઘાદિક ભેદસેં, રહિત હે દેહ જ્યું નાંહી ॥

ચોપાઇ

નાશવંત વિપ્રાદિક દેહા, તિનમહિ નાશસેં રહિત હે એહા ।
ઐસો આત્મભાવ હે જેહુ, કર્મનકે અધિકારમેં તેહુ ॥
જેહિ જ્ઞાન કરી એકહી દેખે, ભિન્નભાવ કબહુ નહિ પેખે ।
અર્જુન ઐસો જ્ઞાન હે જેહી, સાત્ત્વિક જ્ઞાન જાનો તુમ તેહી ॥૨૦॥
બ્રાહ્મણાદિ સબ પ્રાણી અપારા, તેહી આકાર અનંત વિધિ ન્યારા ।
તિન કરી આતમ ભાવ હે જેઉ, નાનાવિધ ભાસત હે તેઉ ॥
હ્રસ્વ રુ દીર્ઘ પૃથક બહુરૂપા, તિન કરી ભિન્ન ભિન્ન ભેદ અનૂપા ।
તેહી વિધિ કર્મ સમયમહી તાતા, જેહિ જ્ઞાન જાનત સાક્ષાતા ॥
દોહા - હે અર્જુન યહ જ્ઞાન તુમ, રાજસી જાનો તાત ।
ભેદદૃષ્ટિ યહ જ્ઞાનમેં, નહિ સુખપ્રદ સાક્ષાત ॥૨૧॥

ચોપાઇ

અરુ જો જ્ઞાન એક કારજમાંહી, અધિક અલ્પ ફલ કછુ સુખ નાંહી ।
એસો ભૂત પ્રેતગણ એકા, તેહિ આરાધન કરી અવિવેકા ॥
તિનમેં સબહી ફલપ્રદ જ્યું પ્રીતિ, બિન કારન અતિ ઠાનેકું રીતિ ।
અલ્પ જથારથ જ્ઞાન ન જાહી, તામસ જ્ઞાન કહત હે તાહી ॥૨૨॥
કરને જોગ્ય કર્મ હે જેહા, તેહિ સંબંધિ દૃઢ જ્ઞાન હે તેહા ।
તેહિ અધિકાર સમય મહિ હોઇ, અધિકારીનકે ભેદસેં સોઇ ॥
ગુન કરિ તિન ભેદ હે જેહુ, કરિ સંક્ષેપ બરનિકે તેહુ ।
કરને જોગ્ય કર્મ હે જેઉ, ગુનસેં ત્રિવિધ કહત હે તેઉ ॥
દોહા - નિજ નિજ વર્ણાશ્રમ ઉચિત, કરતાદિક તિહુ જેહુ ।
તિનકે સંગસેં રહિત હે, દંભ રહિત કિયો તેહુ ॥
ફલકી ઈચ્છા રહિત હો, કરનહાર કિયો જોઇ ।
ઈન લક્ષણ જુત કર્મ જો, સાત્ત્વિક કહત હે સોઇ ॥૨૩॥

ચોપાઇ

ફલ ઈચ્છા ઉરમેં અતિ ભારી, કરતાપનકે માન અહંકારી ।
બહુ પ્રયાસ કરનેમેં જાહી, રાજસ કર્મ કહત હે તાહી ॥૨૪॥
કિયો કર્મ તાહીમેં વાકું, પિછે અતિ દુઃખ હોત હે તાકું ।
કિનો કર્મ તાહીમેં જેહુ, અર્થકો નાશ હોત હે તેહુ ॥
અરુ તિનમેં પ્રાણિવધ જેઉ, હિંસાદિક અનર્થ હે તેઉ ।
સો કર્મનકી સમાપ્તિ જેહા, કરનકું નિજ સામર્થ્ય હે તેહા ॥
મનમહિ બિન વિચારિકે એતા, મોહસેં કર્મ આરંભત જેતા ।
ઐસે કર્મ કરત હે જોઇ, તામસ કર્મ કહે હે સોઇ ॥૨૫॥
દોહા - ફલકે સંગકું ત્યાગીકે, કર્તાપન અભિમાન ।
તિનસેં રહિત સો રહત હે, ઐસો પરમ સુજાન ॥

ચોપાઇ

આરંભ્યો જો કર્મ તિનમાંહી, જોલું સમાપ્તિ હોવત નાંહી ।
તબ લગિ દુઃખકું ધારત જેહા, સો ધીરજ ધૃતિ કહત હે તેહા ॥
અતિ ઉત્સાહ ઉદ્યમ જુત ભારી, સિદ્ધિ અસિદ્ધિ નમહિ અવિકારી ।

અર્જુન ઐસો કર્તા જેઉ, સાત્ત્વિક કર્તા કહત હે તેઉ ॥૨૬॥
પ્રીતિ જુત અંતર સવિકારા, કર્મકે ફલકું ચહત અપારા ।
કર્મમેં વાંછિત દ્રવ્ય હે જેહુ, તિનકો ખર્ચ કરત નહી તેહુ ॥
પરકુ પીડિકે કરન સ્વભાવા, કર્મમેં વાંછિત સુધિ અભાવા ।
સિદ્ધિ અસિદ્ધિનમહી સો પ્રાની, હર્ષ શોક જુત તનઅભિમાની ॥
દોહા - ઈન લક્ષણ કરી જુક્ત હે, ઐસો કર્તા જેહી ।
સો કર્તા રાજસ કહ્યો, અધિક અલ્પમતિ તેહી ॥૨૭॥

ચોપાઇ

શાસ્ત્રીય કર્મસેં ન્યારે જોઇ, અતિ કુકર્મમહી વર્તત સોઇ ।
નહી પાયો વિદ્યા સુખકારી, આરંભમહી શિથિલતા ભારી ॥
અભિચારાદિક કર્મ કઠોરા, તિનમેં રુચિ અંતર તમ ઘોરા ।
પરકું ઠગનમહી તત્પર જેઉ, જોગ્ય કર્મકું કરત ન તેહું ॥
સબહી કાલ ઉર ક્લેશ અપારા, સ્તબ્ધ સ્વભાવ ન જાનત સારા ।
અભિચારાદિક કર્મ હે જેહી, ઓર વિષે આરંભિકે તેહી ॥
બહુત કાલલું અનર્થ તાકો, રહત વિચારી સ્વભાવ હે જાકો ।
અર્જુન ઐસો કર્તા જેઉ, તામસ કર્તા કહત હે તેઉ ॥૨૮॥
દોહા - જોગ્ય કર્મકો જ્ઞાન અરુ, જોગ્ય કર્મ હે જોઉ ।
કર્મકો કર્તા તિહુ વિષે, ગુણસેં ત્રિવિધ કહે સોઉ ॥
સોરઠા - બુદ્ધિ અરુ ધૃતિ જેહુ, સોઉ ગુનકે જોગ કરી ।
ત્રિવિધ હોત હે તેહુ, સો સંક્ષેપસેં કહત અબ ॥

ચોપાઇ

સુનુહુ ધનંજય બુદ્ધિ એહા, જો વિવેક જુત નિશ્ચે તેહા ।
ધૃતિ આરંભિ ક્રિયા તિનમાંહી, વિઘન ભયે તેહિ ત્યાગત નાંહી ॥
તિહુ ગુનસે અરુ ધૃતિ જેહુ, ત્રિવિધ ભેદ જુત ભિન્ન ભિન્ન તેહુ ।
મેં તુમકું બરનિ કહુ તાતા, સબહી ભાતિ સુનિલે સાક્ષાતા ॥૨૯॥
વિભવકો સાધન ધર્મ હે જોઇ, હે પારથ પ્રવૃત્તિ હે જોઇ ।
મોક્ષકો સાધનરૂપ જો ધર્મા, નિવૃત્તિ સોઇ ટારત સબ કર્મા ॥

પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ જુત ધર્મ હે એહી, સો દોઉ ધર્મ જાને બુદ્ધિ જેહી ।
ઉભય ધર્મમહી રહે સબ વરના, તિનકું કરન જોગ્ય આચરના ॥
દોહા - યાકું કરને જોગ્ય યહ, કરન જોગ્ય યહ નાંહી ।
યું જાનત હે બુદ્ધિ જો, નિજ વિચારકે માંહી ॥
શાસ્ત્રસેં રહિત જો બરતનો, સો ભયસ્થાન નિદાન ॥
શાસ્ત્રમેં કહ્યો ત્યું વરતનો, અભયકો સ્થાન પ્રમાન ॥
ઈનકું જો બુદ્ધિ જાનહી, બંધ મોક્ષ હે દોઉ,
તિનહીકું જો બુદ્ધિ જાનહી, સાત્વિકી કહત હે સોઉ ॥૩૦॥

ચોપાઇ

અરુ જો બુદ્ધિ કરીકે નર એહી, પ્રથમ કહે દોઉ ધર્મ હે તેહી ।
ત્યું ન અધર્મ જથારથ જાને, ધર્મમેં રહત ન તાહી પિછાને ॥
કરને જોગ્ય ધર્મીકું જેહા, નહિ કરનેકું જોગ્ય હે તેહા ।
જો બુદ્ધિસેં ન જથારથ લહહી, પારથ સો બુદ્ધિ રાજસી કહહી ॥૩૧॥
હે પારથ તામસસેં જબહી, આવરણ જુત બુદ્ધિ ભઈ તબહી ।
અતિ અધર્મકું હિ ધર્મ માને, ધર્મહીકું સો અધર્મ પ્રમાને ॥
સત્યકું અસત્ય પ્રમાનત જોઈ, અસતકું સત કરી માનત સોઈ ।
યું સબ અર્થ માને વિપરીતા, તામસી બુદ્ધિ કહી ભયભીતા ॥૩૨॥
દોહા - હે પારથ શુદ્ધ જોગ જો, મોક્ષકો સાધનરૂપ ।
પ્રભુકો ઉપાસન તિનહિસેં, દૃઢ ધૃતિ પરમ અનૂપ ।
સો ધૃતિસેં મન પ્રાણ અરૂ, ક્રિયા ઈન્દ્રિ કિ જેહુ ।
પ્રભુ કિ ઉપાસન કે વિષે, ધારત હે નર તેઉ ॥
સોરઠા - સો ધૃતિ પરમ સુજાન, સાત્વકી કહી હે સબહી વિધિ ।
હરત મોહ અજ્ઞાન, જ્ઞાન ધ્યાન વિજ્ઞાનપ્રદ ॥૩૩॥

ચોપાઇ

હે પારથ પલ ચાહત જેહા, ધર્મ અર્થ ચહે કામકું તેહા ।
અરુ જો તિનકે સાધનરૂપા, તિનકું માનત પરમ અનૂપા ॥
મન અરુ પ્રાણ ઈન્દ્રિગણ જેહુ, સબકી ક્રિયા તેહી ધારત તેહુ ।
સો ધૃતિ રાજસી કહી તોય તાતા, અધિક અલ્પ ફલ જુત સાક્ષાતા ॥૩૪॥
હે પારથ દુર્મતિ નર જેતા, જેહી ધૃતિસેં ધારત હે તેતા ।

નિદ્રા ભય અરુ ત્રાસ અનંતા, શોક કષ્ટ મદકો નહી અંતા ।
વિષયકી સેવસેં તનમદ હોઈ, અતિ દુઃખદાયક હોવત સોઈ ॥
ઈન સબકું ધારત ધૃતિ જેહી, તામસી ધૃતિ હમ કહત હે તેહી ॥૩૫॥

દોહા - સુનહુ ભરત કુલ શ્રેષ્ઠ અબ, પ્રથમ કહે હે જોય ।
જ્ઞાન કર્મ કરતાદિ સબ, સુખકે કાજ હે સોય ॥

ચોપાઇ

સો સુખ ગુન કરી તિન પ્રકારા, સો તુમ સુનુ અબ પરમ ઉદારા ।
જો સુખમેં ચિર કાલ અભ્યાસા, તિનસેં અધિક પ્રીતિ લહે દાસા ।
અરુ સબ સંસારિક દુઃખ જેહા, તિનકે અંતકું પાવત એહા ।
ઐસો સુખ અતિ વાંછિત જેહુ, ગુન કરિ તિન ભાંતિ હે તેહુ ॥૩૬॥
જો સુખ જોગ આરંભકે કાલા, બહુ પ્રયાસસેં હોત વિશાલા ।
શુદ્ધ આતમ અનુભવન અનૂપા, તાતેં વિષ જ્યું હોત દુઃખરૂપા ॥
જબ પરિપક્વ અવસ્થા હોઈ, દૃઢ અભ્યાસકે બલ કરી સોઈ ।
આત્મસ્વરૂપ જો શુદ્ધ અપારા, તાસ દર્શ ભએ હોત ઉજારા ॥
દોહા - તબ જો સુખ અમૃત સરસ, પ્રગટત પરમ વિશાલ ।
સો સુખ નિજ બુદ્ધિ શુદ્ધસેં, હોવત હે તતકાલ ॥
સોરઠા - સો સુખ પરમ અનૂપ, આત્મસ્વરૂપકે જાન તેહી ।
બરનિ કહ્યો જેહી રૂપ, સાત્ત્વિક સુખ સો કહત બુધ ॥૩૭॥

ચોપાઇ

અનુભવ સમે હોત સુખ જોઈ, વિષય ઈન્દ્રિ સંયોગસેં હોઈ ।
જો સુખ અમૃત સમ ભયહારી, પિછે નરકપ્રદ અતિ દુઃખકારી ॥
જૈસે વિષકો પાન કરે કોઉ, ઐસે દુઃખદ હોત હે સોઉ ।
અર્જુન ઐસો સુખ હે જેહા, બુધ રાજસ સુખ કહત હે તેહા ॥૩૮॥

જો સુખ અનુભવ કાલમેં તાતા, ઉત્તર કાલવિષે સાક્ષાતા ।
આપકું મોહકો કર્તા સોઈ, આલસ નિદ્રા પ્રમાદસેં હોઈ ॥
સો સુખ તામસ કહ્યો પ્રવીના, તાહી ચહત મતિહીન મલીના ।
તાતે મુમુક્ષુ રાજસ ટારી, સાત્ત્વિક ગ્રહણ જોગ્ય સુખકારી ॥૩૯॥
દોહા - ભુવમહી મનુષ્યાદિક વિષે, સ્વર્ગમેં દેવનિમાંઇ ।

પ્રકૃતિ જુક્ત બ્રહ્માદિ સબ, તૃણ પ્રજંત કહાંઇ ॥
માયાસેં તિહુ ગુન ભયે, તિનસેં મુક્ત ભયો જોઇ ।
ઐસો ત્રિભુવનકે વિષે, પ્રાણિમાત્ર નહિ કોઇ ॥૪૦॥

ચોપાઇ

સત્ત્વ વૃદ્ધિ કાર્ય કહે એહું, સત્ત્વ ગ્રહણ હિત બરને તેહું ।
સત્ત્વરજ તમ કારજ જેહા, તિનકે ભેદ કહે સબ એહા ॥
અબ જો મોક્ષકો સાધનરૂપા, ઐસો કર્મ કહ્યો પરમ અનૂપા ।
તેહી લખી આરાધન સાજા, સોઉ ઉપદેશ કરનકે કાજા ॥
જેહિ વિધિ કર્મ કહ્યો જો જાકું, શ્રીહરિ પ્રાપ્તિરૂપ ફલ બાકું ।
સો સબ પ્રતિપાદન હિત એઉ, બ્રાહ્મણાદિ અધિકારી જેઉ ॥
તેહી સ્વભાવ અનુસરી રહે જોઉ, સત્યાદિક ગુણ ભેદસેં સોઉ ।
વૃત્તિ જુત કરન જોગ્ય શુભ કર્મા, ભએ વિભાગ જુત કહત સો મર્મા ॥

દોહા - બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિ વૈશ્ય અરુ, શૂદ્ર વર્ણ યહ ચાર ।
હે અર્જુન સબ ભિન્ન ભયે, ગુણ સ્વભાવ અનુસાર ॥
બ્રાહ્મણ આદિક જન્મકે, હેતુ પ્રથમકે કર્મ ।
તિનસેં ભયે સત્ત્વાદિ ગુણ, ગુણસેં ભિન્ન ભયે ધર્મ ॥
સોરઠા - શમ દમાદિક સબ કર્મ, ગુણ કરિ ભયે હે વિભાગ જુત ।
સો સબહીકો મર્મ, શાસ્ત્ર યું પ્રતિપાદન કરત ॥૪૧॥

ચોપાઇ

અબ બ્રાહ્મણ કે કર્મ હે જેતા, અધિક મોક્ષપ્રદ કહત હે તેતા ।
શમ જો બાહ્ય ઈન્દ્રિ વશ કરના, દમ અંતઃકરણ નિમમે ધરના ॥
તપ જો નિમ તજિ ભોગ ન ભજના, શૌચ જો શાસ્ત્રીય કર્મ ન તજના ।
તાડન કરન દુષ્ટ નિત્ય ભારી, ક્ષાંતિ તોહુ ચિત રહે અવિકારી ॥
આર્જવ એહિ સરલતા હોઇ, જ્ઞાન વિજ્ઞાન જુક્ત હે સોઇ ।
સબહી વેદકો અર્થ હે જેહા, અચલ સત્ય ગીને આસ્તિક તેહા ॥
સો યહ શમ દમાદિ સબ જેહુ, બ્રાહ્મણકે સ્વભાવ શુદ્ધ તેહુ ।
તિનસેં ભયો યહ કર્મ ઉદારા, શમ દમાદિ સંપતિ શ્રુતિસારા ॥૪૨॥

દોહા - ધડક રહિત ધિરજ સહિત, રણમેં કરત પ્રવેશ ।

અતિ તેજસ્વી શત્રુસેં, નાંહિ પરાભવ લેશ ॥

ચોપાઇ

કર્મકું કરત વિઘન બિચ આવે, તેહુ સમાપ્તિ કરે ધૃતિ સો કહાવે ।
સબહી ક્રિયાકી સિદ્ધિ જોઇ, તેહી સામર્થી જો દક્ષતા સોઇ ॥
આપકે મરણકું જાનત જબહુ, ઐસેહુ જુદ્ધમેં હટત ન કબહુ ।
દેને જોગ્ય વસ્તુકે માંઇ, અતિ ઉદાર સો દાન કહાંઇ ॥
આપસેં ન્યારે પ્રાણી વાકું, નિયમમેં રખતકિ શક્તિ જાકું ।
શૌર્યાદિક સબ કર્મ હે જેહું, ક્ષાત્ર સ્વભાવહિસેં ભયે તેહું ॥૪૩॥

કૃષિ જો અન્ન ઉપજાવન કાજા, ભૂમિકું ખેડત કરી સાજા ।
પશુ પાલન કરે બનજ વેપારા, દેત લેત ધન કરત વધારા ॥
દોહા - કૃષિ આદિક સબ કર્મ સો, વૈશ્ય સ્વભાવ હે જોય ।
તિનસેં ભયે સબ જાનિયો, ઓર ન કારન કોય ॥
પ્રથમ કહે તિહુ વરણ તેહી, સેવારુપ જો કર્મ ।
સો ભયો શૂદ્ર સ્વભાવસેં, જાનિ લેહુ યહ મર્મ ॥૪૪॥

ચોપાઇ

નિજનિજ કર્મ પ્રથમ કહે જેહા, તહાં રત લહત પરમ પદ તેહા ।
આપકે કર્મમેં અતિ રત જોઇ, પાવે મોક્ષ જિમિ સુનુ તુમ સોઇ ॥૪૫॥

જગમહી પ્રાણિમાત્ર જો ભાસે, તેહિ ઉત્પત્તિ અરું સ્થિતિ લય જાસેં ।
જિન કરિ વિશ્વવ્યાપિ રહ્યો એહું, અમરકે અંતરજામિ તેહું ॥
તાહી મનુષ્ય નિજ કર્મસેં જબહી, પૂજિકે અધિક રીઝાવત તબહી ।
તાસ પ્રસાદ પરમ પદરૂપા, પરમ સિદ્ધિ સબ પાવે અનૂપા ॥૪૬॥

આપ વાસના જુક્ત હે જેહી, ગ્રહણ કરનકે જોગ્ય હે તેહી ।
ઐસો કર્મજોગ નિજધર્મા, ગુણસેં રહિતહું મેટત ભર્મા ॥
દોહા - જ્ઞાનજોગ પર ધર્મસેં, કર્મજોગ અતિસાર ।
નિજ સ્વભાવમેં મિલત જો, હોત સો સુગમ પ્રકાર ॥
નિજ સ્વભાવ કરી જુક્ત સો, કર્મ કરત નર જોય ।
સો નર છુટત પાપસેં, ભવભય તાહી ન હોય ॥૪૭॥

ચોપાઇ

હે કુંતીસુત સુનુ મમ બાતા, ભએ હે સ્વભાવસેં કર્મ જો ભ્રાતા ।
સો દુઃખસહિત સદોષ હે જબહી, તાકો ત્યાગ કરત નહી તબહી ॥
જ્ઞાનજોગકે જોગ્ય હો વીરા, કર્મજોગ કરો તદપિ સુધીરા ।
કર્મ રુ જ્ઞાન આરંભ હે જેતા, દુઃખ સોઈ દોષ જુક્ત હે તેતા ॥
ધૂમસેં અનલ જ્યું રહે અબરાના[1], ત્યું યહ દુઃખસેં ઉભય લપટના ।
તિનમેં ઈતનો ભેદ હે ભારી, સુગમ હે કર્મજોગ સુખકારી ॥
કર્મજોગ ઐસો સુખરૂપા, રહિત પ્રમાદ સો પરમ અનૂપા ।
જ્ઞાનજોગ સો કઠિન હે તાતા, સોઉ પ્રમાદ જુત જગ વિખ્યાતા ॥૪૮॥

દોહા - સબહી ફલાદિકકે વિષે, પ્રીતિ રહિત બુદ્ધિ જાસ ।
જિત્યો મન જેહી સબહિ વિધિ, જગસેં અધિક ઉદાસ ॥

ચોપાઇ

સબહી ભાતિ કર્તા પ્રભુ જાની, આપ અકર્તા રહે નિર્માની ।
આપકે કર્તાપનમેં જોઈ, અતિ નિઃસ્પૃહ ઉર ચાહ ન કોઈ ॥
સો નર કરિકે ફલાદિક ત્યાગા, કર્મકું કરત રહે બડભાગા ।
જ્ઞાનજોગહુકિ ફલરૂપા, ધ્યાનકી નિષ્ઠા પાવે અનૂપા ॥૪૯॥
દેહ પ્રજંત દિન હિ દિન ભારિ, કિનો કર્મજોગ સુખકારી ।
તિન કરિ સાધન જોગ્ય જો ધ્યાના, સોઈ સિદ્ધિ પાયો બુદ્ધિવાના ॥
જેહિ વિધિ બરતત બ્રહ્મકું પાવે, ઓર સકલ ઉરસેં વિસરાવે ।
સો વિધિ અબ કુંતીસુત વીરા, મોંસેં સુનો સંક્ષેપસેં ધીરા ॥

દોહા - ધ્યાનરૂપ જો જ્ઞાન હે, તેહિ શુદ્ધ નિષ્ઠા જોય ।
પરમ પાવને જોગ્ય જો, બ્રહ્મ કહાવત સોય ॥૫૦॥

ચોપાઇ

અતિ વિશુદ્ધ બુદ્ધિજુત જોઈ, ધૃતિસેં નિજમન વશ્ય કરિ સોઈ ।
વિષયસેં વિમુખ કરત મન એહા, ધ્યાન જોગ્ય કરિકે મન તેહા ॥
પંચ વિષય શબ્દાદિક જેહુ, તાકું તજિકે વિમલમતિ એહુ ।
વિષય નિમિત્ત જેહી એસે ભારી, રાગ રું દ્વેષ તાહી દંઢ ટારી ॥૫૧॥

---

૧ - ઘેરાયેલો

ધ્યાનવિરોધિ કહાવત જેઉ, તેહિ વિન શુદ્ધ સ્થલમેં રહે તેઉ ।
અતિશેં ભોજન કરત ન એહી, અતિ ઉપવાસ કરત નહી તેહી ॥
દેહ બાનિ મનવૃત્તિ જોઉ, ધ્યાનકે સનમુખ કિનિ સોઉ ।
દેહ પ્રજંત દિન હિ દિન વીરા, ધ્યાનજોગમહિ તત્પર ધીરા ॥
દોહા - ધ્યાન કરનકે જોગ્ય જો, પ્રભુકો દિવ્ય સ્વરૂપ ।
તિનસેં પૃથક સબ વસ્તુમેં, તેહિ વૈરાગ્ય અનૂપ ॥૫૨॥

ચોપાઇ

દેહાદિકમેં આતમ મતિ જેહિ, દૃઢ અહંકાર કહાવત તેહી ।
તન અભિમાનકી વૃદ્ધિ જેહા, તાસ હેતુ તૃષ્ણા બલ તેહા ॥
દર્પ સો હર્ષસેં ભયો મદ જેઉ, કામ રુ ક્રોધ મહારિપુ તેઉ ।
સામગ્રી તન ધારન કાજા, સોઈ પરિગ્રહ સહિત સમાજા ।
સો સબ ત્યાગિકે નિર્મમ જોઈ, આત્મ વિના અન્ય ચહત ન સોઈ ।
આત્મસેં પૃથક વસ્તુ તિનમાહીં, આત્મબુદ્ધિ સબહી વિધિ નાંહી ॥
આત્મ અનુભવકો સુખ જાકું, શાંત રુ દાંત[૧] કહાવત હે તાકું ।
ધ્યાનજોગકું કરત હે જોઉ, બ્રહ્મભાવકું પાવત સોઉ ॥
દોહા - સબ બંધનસેં મુક્ત હો, આત્મરૂપ રહે એહુ ।
પ્રકૃતિ પાર શુદ્ધ આતમા, વાહિકું પાવત તેહુ ॥૫૩॥

ચોપાઇ

બ્રહ્મરૂપ વર્તત હે જેહી, આત્મ સ્વરૂપ પ્રગટ નિત્ય તેહી ।
ક્લેશરૂપ કર્માદિક જેહા, તિનસેં રહિત અંતર નિત્ય એહા ॥
સો નર મોસેં પૃથક સબ પ્રાની, તિનકો શોચ કરત નહી જ્ઞાની ।
કાહુકી ઈચ્છા ઉર નહિ ધારે, મોં બિન ઓરકો સંગ નિવારે ॥
મો વિન ઓર પ્રાણિમેં વાહી, અધિક અનાદર સો સમ તાહી ।
તૃણસમ સબહી વસ્તુ ગિને જોઈ, મેરિ પરમ ભક્તિ લહે સોઈ ॥૫૪॥
સ્વરૂપ સ્વભાવસેં મેં અવિકારી, જૈસો મેં અતિશે સુખકારી ।
ગુણસેં અરુ વિભૂતિસેં તાતા, જૈસો મેં અતિ બડ વિખ્યાતા ॥
દોહા - મોકું એહી વિધિ ભક્તિસેં, જાને જથારથ જોય ।
જાની જથારથ મોય મમ, ભક્ત એકાન્તિક હોય ॥૫૫॥

૧ - સંયમી

चोपाइ

युं वर्णाश्रम उचित हे जेहा, नित्य निमित्त फल चहे बिन तेहा ।
हरि आराधन किनो जोई, ऐसे कर्मको फल कह्यो सोई ॥
अब जो कह्यो प्रकार सोई मर्मा, तिन करी किने काम्य जो कर्मा ।
तिनहिको फल सोई हे भाई, एहिविधि कहत हे प्रभु समुझाई ॥
नित्य नैमित्तिक कर्म कहांही, केवल सोई करने युं नांही ।
सबही काम्य कर्म हे जेहुं, मोमें त्यागी कर्तादिक तेहुं ॥
एसो होयके सबही काला, मम हित कर्म जो करत विशाला ।
सत्य सनातन पद हे जोउ, मम प्रसादसें पावत सोउ ॥५६॥

दोहा - अनन्य चित्तसें कर्म सब, करीके समर्पत सोय ।
में फल पावन जोग्य जेही, ऐसे तुम हो जोय ॥
सो तुम कर्मकुं करतहु, मोमें बुद्धिकुं धारी ।
आत्मनिष्ठ करो कर्म सो, बुद्धिजोग सुखकारी ॥

सोरठा - सो बुद्धिजोग हे जोय, तेहि आश्रित होके अचल ।
मोमें सदा चित्त प्रोय, अर्जुन ऐसो हो अचल ॥५७॥

चोपाइ

मोहिमें चित्त ऐसे तुम जोई, सबही कर्म किनेउ सजज होई ।
सांसारिक सब दुःख हे जेहु, मम प्रसादसें तरिहो तेहु ॥
जो तुम अहंकारसें अबही, करन जोग्य में जानु सबही ।
मानिके युं न सुनि हो मम बाता, पैहो नाश तुम अति विख्याता ॥
करन जोग्य सब जीवकुं जोउ, नांहि करनके जोग्य हे सोउ ।
ताहि सिखावन जोग्य सुजाना, हे अर्जुन मों विन नहि आना ॥५८॥
निज हित अरु निज अनहित दोई, तिनको ज्ञान स्वतंत्र हे मोई ।
युं अभिमान धारि उरमांही, मेरे वचनकुं मानत नांही ॥

दोहा - नांही करुंगो जुद्ध में, युं मानत हे जोउ ।
यह स्वतंत्रता तव प्रबल, मिथ्या होई हे सोउ ॥
मम स्वतंत्रतासें अधिक, कष्ट जुक्त चित्त तोर ।
मम आज्ञासें प्रकृति तोय, जोडेगि करी जोर ॥५९॥

चोपाइ

हे कुंतीसुत सुनो मम बाता, क्षत्रि स्वभावसें भयो साक्षाता ।

શૂરવીર રૂપિ નિજ કર્મા, તિન કરી તુમ બંધાએ લખિ ધર્મા ॥
તાતે તુમ પરવશ હોય વીરા, વીર હાક સુનિકે રણધીરા ॥
ના સહિહો જુદ્ધ કરિહો તબહી, જો ન ચહત અજ્ઞાનસેં અબહી ॥૬૦॥
યાતે સર્વેશ્વર મેં જેહી, પૂર્વ કર્મ તિમિ પ્રાણિ એહી ।
સબ સ્વભાવ અનુવૃત્તિ કીના, સો કારન તુમ સુનહુ પ્રવીના ॥
હે અર્જુન ઈશ્વર હે જેઉ, સબહીકું નિયમમેં રખત હે તેઉ ।
ઐસે વાસુદેવ ભગવાના, સબકે ઉરમેં રહત સબજાના ॥
દોહા - દેહ રું ઇન્દ્રિરૂપ યહ, આપ રચ્યો શુભ જંત્ર ।
તિનમેં રહે સબ પ્રાણિ તેહી, નિમમેં રખત સ્વતંત્ર ॥
નિજ માયા ગુણમયી પ્રબલ, તિન કરી ગુણ અનુસાર ।
સ્થિર ચર વિશ્વ ભ્રમાવહી, ઉર વસિસેં કરતાર ॥૬૧॥

ચોપાઇ

હે ભારત સબ શિક્ષક જેહા, ભક્ત વત્સલતા કરીકે તેહા ।
તોર સારથી ભયે અવિનાશી, યું કર્મ એહિ વિધિ કહે સુખરાશી ॥
એસે સો સબ અંતરજામી, વાસુદેવ સબહીકે સ્વામી ।
મન કર્મ વચનસેં પરમ સુજાના, તાકે શરણ રહો તજિ માના ॥
તેહિ વિન અતિ અજ્ઞાનસેં વીરા, કરિહો જુદ્ધ તુમ હોય અધીરા ।
જુદ્ધ કરી હોય અજ્ઞાનસેં જબહી, હોઈહો નાશ સ્વારથ બિન તબહી ॥
તાતે કહ્યો મેં જેહી પ્રકારા, જુદ્ધાદિક કરી ત્યુંહિ ઉદારા ।
યું કિયે પ્રભુ પ્રસાદસેં ભારી, પરમ શાન્તિ પૈહો સુખકારી ॥
દોહા - ત્યુંહિ સનાતન પ્રકૃતિ પર, પ્રભુકો સ્થાનક જોઈ ।
મોર બચનસેં સહજ તુમ, પૈહો પરમ પદ સોઈ ॥૬૨॥

ચોપાઇ

પાવને જોગ્ય મુમુક્ષુ જેહી, ગુહ્યસેં અધિક ગુહ્ય હે એહિ ।
કર્મજોગ જુત અતિ શુદ્ધ જેહું, જ્ઞાનજોગ જુત નિર્મલ તેહું ॥
ભક્તિ જોગ જુત સુખપ્રદ જ્ઞાના, તિહુ સંબંધિ કહ્યો જ્ઞાન સુજાના ।
યહ સબકું વિચારી સાક્ષાતા, નિજ અધિકાર જ્યું કીજે તાતા ।
કર્મજોગ વા જ્ઞાન હુ જોગા, અથવા ભક્તિજોગ સંજોગા ।
ઇનમેંસેં તોય વલ્લભ જોઇ, જેહિ વિધિ ઇચ્છા કીજે સોઇ ॥૬૩॥
યુ સબ ગુહ્યમેં ગુહ્ય હે ભારી, મોર વચન અતિશે સુખકારી ।

તાહી સુનો તુમ અતિ ચિત લાઇ, સુને સબહિ વિધિ હોત ભલાઇ ॥
દોહા - તુમ મોકું વલ્લભ સદા, હો તુમ દૃઢ મતિમાન ।
તાતેં મેં તવ હિત અચલ, કહતહુ પરમ સુજાન ॥૬૪॥

ચોપાઇ

પ્રેમ સહિત મન મોમેં ધારો, હો મમ ભક્ત પરમ મતવારો ।
મેરો જજન રુ પૂજન જેહા, કરહુ અધિક પ્રીતિસેં તેહા ॥
મોહિકું નમસ્કાર કર્ય તાતા, મોહીકું યું પૈહો સાક્ષાતા ।
એહિ વિધિ સત્ય પ્રતિજ્ઞા એહા, તવ આગે કિનિ મેં એહા ॥
યહ નહિ કથનમાત્ર મમ બાની, સત્યસેં પરમ સત્ય સુખદાની ।
યાતે તોય કહ્યો સબ વીરા, તુમ મોય અતિ વલ્લભ રણધીરા ॥૬૫॥
હે અર્જુન મન કરીકે એહું, માને ધર્મ સબહી તુમ જેહું ।
મન કૃત ધર્મ ત્યાગિકે સબહી, મેરે શરણ આઓ તુંમ અબહી ॥
દોહા - મેં એક કહું ત્યુંહિ કરો, યું વરતન તોય વીર ।
મેં સબ પાપસેં છોડીહું, શોક ન કરના ધીર ॥૬૬॥

ચોપાઇ

પરમ ગુહ્ય યહ શાસ્ત્ર હે જેહા, મેં તોય કહ્યો રહિત સંદેહા ।
ના કિયો તપ એસો નર જેહુ, તેહિ આગે કહના નહિ એહિ ।
તવ અરૂ ભક્તિ નહિ જાહિ, તપસી તોહું કહના નહિ તાહિં ।
ભક્તહુ સુનને ચહત ન જેહી, યહ મમ રહસ્ય ન કહના તેહિ ॥
મમ સ્વરૂપ મમ સામર્થિ માંહી, ત્યું મમ ગુણ મહી દોષ દેખાંહી ।
યું મમ ઇરષા કરત હે જોઇ, કહને જોગ્ય કબહુ નહી સોઇ ॥૬૭॥
પરમ ગુહ્ય યહ શાસ્ત્ર હે જેઉ, મેરે ભક્તકું કૈહહિ તેહુ ।
પરમ ભક્તિ મમ કરીકે અશેષા, પૈહો મોય સંશય નહિ લેશા ॥૬૮॥
દોહા - સબહી મનુષ્યમેં આજસેં, પ્રથમ ભયે તિનમાંહી ।
મમ અતિ પ્રિય કર્તા પુરુષ, તેહી બિન અન્ય ભયો નાંહી ॥
સોરઠા - આજસેં આગે જોય, ભૂમિ વિષે બહુ નરનિ મધ્ય ।
અતિશેં વલ્લભ મોય, તેહિ વિન અન્ય કોઉ હોઇહે નાંહી ॥૬૯॥

ચોપાઇ

ધર્મરૂપ તવ મમ સંવાદા, પઠિ હે પ્રેમ જુત લખિ તેહિ સ્વાદા ।
જ્ઞાનજજ્ઞસેં જજ્યો મોય તેહી, મમ મતિમેં વર્તત હે એહી ॥૭૦॥

પરમ શ્રદ્ધા જુત પુરુષ હે જેહુ, રહિત અસૂયા એસો એહુ ।
યહ સંવાદ સુનત હે જબહી, તબ તેહુ ભક્તિવિરોધિ સબહી ॥
પાપસેં મુક્ત હોય તતકાલા, અતિ પુણ્યવંતકે લોક વિશાલા ।
સો શુભ લોકકું પાવત સોઈ, દુઃખકો લેશ નહિ તહાં કોઈ ॥૭૧॥
હે અર્જુન કહે બચન મેં જોઉ, સુને કિ નહી એક ચિત્તસેં સોઉ ।
અતિ અજ્ઞાનસેં મોહિ હોઈ, જુદ્ધ ન કરીહું કહ્યો યું મોઈ ॥
દોહા - હે પારથ અતિ મોહ વશ, યું બોલે તુમ વીર ।
સો તવ મોહકો નાશ અબ, ભયો કિ નહિ મતિ ધીર ॥૭૨॥

ચોપાઇ

અર્જુન ઉવાચ

બાત પ્રથમ કહિ સુનિકે તેહા, તબ અર્જુન બોલત ભએ એહા ।
હે અચ્યુત મમ મોહ અનંતા, તવ પ્રસાદસેં પાયો અંતા ॥
સ્મૃતિ જથારથ જ્ઞાન હે જોઈ, તવ કરુણાસેં પાયો મેં સોઈ ।
સ્થિર હોઈ વિકલ મિટ્યો બહુનામી, સંશય રહિત પાયો મેં સ્વામી ॥
અબ જુદ્ધાદિક બચન તુમારા, કહીહો સો કરીહું કરી પ્યારા ।
મુનિ કહે સુનુ જનમેજય એહા, યું અર્જુન ભએ ગત સંદેહા ॥
નૃપ ધૃતરાષ્ટ્ર પુછિ જ્યું તાતા, સંજય કહત ભયો સાક્ષાતા ।
વ્યાસકિ કૃપા જ્યું નિજ ઉર જ્ઞાના, સો સબ સંજય કહત સુજ્ઞાના ॥૭૩॥

સંજય ઉવાચ

દોહા - કહે સંજય હે નૃપતિ યું, વાસુદેવ ભગવાન ।
પાર્થ નિજ પિતુભગિનિ સુત, અર્જુન અતિ બુદ્ધિમાન ॥
સોરઠા - તિનકો યહ સંવાદ, અદ્‌ભુત રોમાંચિત કરન ।
તાકું તજિકે પ્રમાદ, જ્યું કહ્યો ત્યું મેં સુનત ભયો ॥૭૪॥

ચોપાઇ

મમ ગુરુ વેદવ્યાસ અઘહારી, તાસ અનુગ્રહસેં સુખકારી ।
દિવ્ય શ્રવણ દૃગ પાયો જેહિ, યાતે ગુહ્ય જોગ હે તેહી ॥
જોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ હે જોઈ, આપહી કહત ભએ પ્રભુ સોઈ ।
પ્રભુસેં જો પરમ વિખ્યાતા, સો મેં સુનત ભયો સાક્ષાતા ॥૭૫॥
હે નૃપ કૃષ્ણ રું અર્જુન જેહુ, તેહિ સંવાદ પુનિત અતિ તેહુ ।
સુનિ સાક્ષાત અલૌકિક એહા, પુનિ પુનિ હરખું સંભારીકે તેહા ॥૭૬॥

હે નરેશ અર્જુન કે કાજા, રૂપ પ્રકાશ્યો સુર મુનિરાજા ।
ઐસો અદ્‌ભુત હરિકો રૂપા, સો સંભારિકે પરમ અનૂપા ॥
દોહા - અતિ બડ હર્ષકું પાઉં મમ, અતિ બડ વિસ્મય હોય ।
પુનિ પુનિ હર્ષકું પાઉં મેં, મનહિમેં સમઝું સોય ॥૭૭॥

ચોપાઇ

કહા અબ બહુત કહેસેં હોઇ, જોગેશ્વર સમર્થ પ્રભુ સોઇ ।
નિજ સંકલ્પસેં સબ સંસારા, તાસ ઉદય સ્થિતિ કર સંહારા ॥
જો વસુદેવકે પુત્ર કહાંઇ, સો શ્રીકૃષ્ણ જેહિ પક્ષકે માંઇ ।
પારથ પ્રભુ પિતુભગિનિકુમારા, તેહિ શ્રીકૃષ્ણ પદ એક આધારા ॥
જેહિ હરિચરણકો આશ્રય ભારી, ઐસે અર્જુન ધનુષ્યકે ધારી ।
સો જેહિ પક્ષમેં અર્જુન ધીરા, તેહિ પક્ષ રહે શ્રી ગંભીરા ॥
જહાં શ્રીકૃષ્ણ તહાં વિજય પ્રચંડા, સમૃદ્ધિ સબહી તહાં રહત અખંડા ।
તાંહિ અચલ નીતિકો વાસા, યું મમ મતિમહિ પરમ પ્રકાશા ॥
દોહા - શ્રી આદિક સબ દેવ તેહિ, રહત સદા અનુકૂલ ।
મુક્તાનંદકો નાથ જેહિ, સારથિ મંગલ મૂલ ॥૭૮॥
દુરગ નામ પતન વિષે, ઉન્મત્ત ગંગાતીર ।
હરિ આજ્ઞા ભાષા ભઈ, હરન સબહી ભવ પીર ॥
સંવત અઢાર રુ બ્યાસિયો, પ્રાવૃટ[1] પ્રથમહિ માસ ।
કૃષ્ણ ત્રીજ રવિ વાર દિન, પૂરન ગ્રંથ પ્રકાશ ॥
યહ ગીતાકું પ્રેમસેં, પઠત સુનત બુદ્ધિવંત ।
મુક્તાનંદકો નાથ તેહિ, રિઝત શ્રીભગવંત ॥
યા ગીતાકેં અર્થકું, ઉરમહિ ધારત જોય ।
વાસુદેવ જગવંદકો, લહત પરમ પદ સોય ॥

ઇતિ શ્રીભગવદ્‌ગીતાસૂપનિષત્સુ બ્રહ્મવિદ્યાયાં યોગશાસ્ત્રે
શ્રીકૃષ્ણાર્જુનસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત શ્રીભગવદ્‌ગીતાટીકાયાં
મોક્ષસંન્યાસયોગો નામાષ્ટાદશોધ્યાયઃ ॥૧૮॥

ઇતિ શ્રીભગવદ્‌ગીતાભાષાટીકા સંપૂર્ણા ॥

૧ પ્રાવૃટ - ચોમાસું

॥वृत्तालये स भगवान् जयतीह साक्षात् ॥

મુક્તાનંદમહામુનિકૃત-કાવ્યસંગ્રહે-

શ્રીકપિલગીતા

દોહા - વિઘન હરન મંગલ કરન, શ્રીહરિકૃષ્ણ ઉદાર ।
તિનકે ચરન સરોજકું, વંદુ વારમવાર ॥૧॥
કલિમહી અસુરનિ ધર્મ મિષ, અધર્મ કીન પ્રચંડ ।
કોસલમહી શ્રીકૃષ્ણ ભયે, કરત તાસ મત ખંડ ॥૨॥
ધર્મ નામ દ્વિજ દેવવર, પ્રેમવતી ત્રિય તાસ ।
જિનમહિ શ્રીહરિ પ્રગટ ભયે, કલિમત કરન વિનાશ ॥૩॥
સ્વધર્મ વિરતિ સાંખ્ય અરુ, યોગશાસ્ત્ર સુખધામ ।
ચહું જુત ભક્તિ કરાયકે, કરત ભક્ત નિષ્કામ ॥૪॥
સોરઠા - ગુણ આચરણ હે જાસ, દિવ્યરૂપ મંગલ કરન ।
લખી અનન્ય નિજદાસ, પાખંડસેં રક્ષા કરત ॥૫॥
અધર્મ ટારન કાજ, ધર્મકો દૃઢ સ્થાપન કરત ।
ધર્મતનય મહારાજ, અસુરકી મતિ વિભ્રમ કરત ॥૬॥
મેટન હિંસા યજ્ઞ, વેદ અહિંસાપર કરન ।
અતિ શાંત અતિ તજ્ઞ, અધિક કૃપાજુત કૃષ્ણ પ્રભુ ॥૭॥
દોહા - ઐસે શ્રીહરિ દેવકું, કરીકે અનંત પ્રણામ ।
ઉદ્ધવ મતકે ભક્ત સબ, તેહિ આશ્રિત ગુણધામ ॥૮॥
તિનકું સુખહિંસે બોધ હિત, કપિલકી ગીતા તાસ ।
હરિ આજ્ઞા ટીકા કરું, કરન મોહ તમ નાશ ॥૯॥

ચોપાઇ

શ્વેત વરાહ કલપમહિ એહા, સ્વાયંભુવ મન્વન્તર જેહા ।
સબ સતજુગમહિ બ્રહ્મા ધ્યાની, મુનિ કર્દમ સો કહત ભએ બાની ॥૧૦॥
પ્રજા સ્રજહુ તુમ પરમ પ્રવીના, એહિ વિધિ બ્રહ્મા આજ્ઞા દીના ।

પ્રજા સૃજન સામર્થિકે કાજા, સરસ્વતી તીર ગયેઉ મુનિરાજા ॥૧૧॥
સો નિજ આશ્રમ મધ્ય ઉદારા, લગેઉ કરન તપ કઠીન અપારા ।
દશ હજાર વર્ષ લગ ભારી, કીન કઠીન તપ હરિ ઉર ધારી ॥૧૨॥
પંચરાત્રમહિ પરમ અનૂપા, જ્યું કહ્યો પૂજાવિધિ સુખરૂપા ।
સો વિધિસેં પ્રભુપૂજા કરહી, સેવા ભક્તિજુક્ત અનુસરહી ॥૧૩॥
દોહા - વાસુદેવ ભગવાનકી, એહિવિધ સેવા કીન ।
ધ્યાન ધરત દૃઢ તપ કરત, યું બન બસેઉ પ્રવીન ॥૧૪॥
શ્વેતદ્વીપપતિ શ્રીહરિ, વાસુદેવ ભગવાન ।
કર્દમ ઋષિકું પ્રેમ જુત, દીનો દર્શન દાન ॥૧૫॥

ચોપાઇ

ગરુડારૂઢ ભક્તભયહારી, તડિત તુલ્ય પીતાંબરધારી ।
શ્વેતકમલ માલા ઉર છાજે, જ્યું ઘનમહિ બહુ હંસ વિરાજે ॥૧૬॥
ચિકન નીલ કેશલટવૃંદા, તેહિ જુત મુખપંકજ સુખકંદા ।
કિરીટ મુગટ જુત મસ્તક શોભે, સો છબિ દેખિ મદન મન લોભે ॥૧૭॥
કુંડલ મકરાકાર સુહાએ, મનુ જુગ મીન જલજ ઢિગ આએ ।
કનકકડાં અંગદ અભિરામા, તેહિ જુત કરસરોજ છબિધામા ॥૧૮॥
ઈન આદિક આભૂષણ ભારી, તિન જુત સોહત પ્રભુ સુખકારી ।
કંઠમેં કૌસ્તુભ સોહે ઉદારા, મનહુ બ્રહ્મ ભયો મનિ આકારા ॥૧૯॥
દોહા - ઉર પર શ્રીવત્સ ચિહ્ન જુત, સોહે ચતુર્ભુજ શ્યામ ।
શંખચક્ર અંબુજ ગદા, ધારી રહે સુખધામ ॥૨૦॥

ચોપાઇ

શ્વેત કમલ કર લે જગવંદા, ક્રીડા હિત ફેરત સુખકંદા ।
મુખસરોજ સોભા અતિ ભારી, મંદહાસ જુત અતિ સુખકારી ॥૨૧॥
ભક્તિ ધર્મ રક્ષક ભગવંતા, સો શ્રીપતિ પ્રભુ અકલ અનંતા ।
ઐસે વાસુદેવ ભગવાના, મુનિ કર્દમ તેહિ દેખિ સુજાના ॥૨૨॥
મુનિ સાષ્ટાંગ દંડવત કીના, પુનિ પુનિ પ્રભુકું નમત પ્રવીના ।
ગદગદ કંઠ નયન વહે વારી, પુલકિતતનુ શ્રુતિમંત્ર ઉચ્ચારી ॥૨૩॥
એહિવિધ સ્તવન કીન અતિભારી, જ્યું રીઝત પ્રભુ જનસુખકારી ।

પુનિ મુનિ પ્રભુસોં કહત ભએ વાતા, મોય બ્રહ્મા પ્રેર્યો સુરત્રાતા ॥૨૪॥
દોહા - પ્રજા સ્રજન આજ્ઞા કરી, તબ મેં ઉગ્ર તપ કીન ।
પ્રજા સ્રજુ તિમિ નાથ મોય, કરુણા કરહુ પ્રવીન ॥૨૫॥

ચોપાઇ

તબહિ સો વાસુદેવ ભગવાના, મુનિસંગ બોલેઉ પરમ સુજાના ।
અજસુત[1] સ્વાયંભુવ[2] મનુ જેહુ, શતરૂપા વનિતા જુત તેહુ ॥૨૬॥
આજસેં તિસરો દિન જબ હોઇ, તવ આશ્રમમહિ આયકે સોઇ ।
દેવહૂતી નિજપુત્રી ઉદારા, તુમકું દૈહે નૃપતિ કરી પ્યારા ॥૨૭॥
પાનિ ગ્રહણ તાસ તુમ કરના, યહ મમ વચન ઉર ધરના ।
દેવહૂતી નૃપકન્યા જેહા, તવ સમ ગુણ સ્વભાવજુત તેહા ॥૨૮॥
સો તવ પત્નીવિષે શુભનામા, નવ પુત્રી હોઇ હે ગુણધામા ।
મેં તવ પત્ની વિષે અવિકારી, અવતરીહું સબ જુનસુખકારી ॥૨૯॥

છંદ હરિગીત

સુખકારી મેં ધરી દેહ યોગ વૈરાગ્ય ભક્તિ જ્ઞાન જુ,
રહ્યો પૂર્વ કલ્પમેં શાસ્ત્ર એ ચહુ જુક્ત અધિક પ્રમાન જુ ।
સો વિકટ કાલકે વેગસેં અતિ નાશકું પ્રાપત ભયો,
સોઈ શાસ્ત્રમેં સબ જીવ કે કલ્યાન હિત કરીહું નયો ॥૩૦॥
સબ જીવકે ઉરમેં વિષયરસ વાસના દૃઢ મૂલ જુ,
ત્યું મોહ અહં મમરૂપ તાકું કરન અતિ નિર્મૂલ જુ ।
યહ જીવકું ગતિ બ્રહ્મકી પ્રાપ્તિ કરન હિત સાર જુ,
ત્યું મોહિમેં દૃઢ ભક્તિ હિત કરિહું મેં શાસ્ત્ર ઉદાર જુ ॥૩૧॥
દોહા - દેવહૂતી માતા પ્રતિ, કરિહુ શાસ્ત્ર શ્રુતિસારા ।
માતા પહિહહિ બ્રહ્મ ગતિ, એહિ દૃઢ પર ઉપકાર ॥૩૨॥

ચોપાઇ

મોર જન્મ ભએ પીછે પ્રવીના, તુમ હોઇહો સંન્યાસી નવીના ।
તુમ સંન્યાસ ધર્મ સ્થિત હોઇ, મમ ભક્તિસેં પૈહો તબ મોઇ ॥૩૩॥
યું કહી વાસુદેવ ભગવાના, શ્વેતદ્વીપ પ્રતિ ગયે સુજાના ।

૧ - બ્રહ્માના પુત્ર, ૨ - પોતાની મેળે જન્મેલ

તબ સ્વાયંભુવ મનુ શતરૂપા, સંગ લાયે નિજસુતા અનૂપા ॥૩૪॥
કર્દમકે આશ્રમ પ્રતિ આએ, આશ્રમ દેખિ પરમ મુદ પાએ ।
જબ કર્દમ ઋષિ અતિ તપ કીના, કૃશતનુ ભએઉ ભજન લે લીના ॥૩૫॥
પ્રભુ નિજ જનકું અધિક કૃશ દેખા, શ્રીપતિ ઉર ભઈ કૃપા વિશેખા ।
પ્રભુ દૃગ અશ્રુબિન્દુ ગિરે જબહિ, બિન્દુસર આશ્રમ ભયો તબહિ ॥૩૬॥
દોહા - સો આશ્રમમહિ રાનિ નૃપ, આયેઉ મુનિકે પાસ ।
કર્દમ ઋષિકું દેખિકે, ઉર ભયો અધિક હુલાસ ॥૩૭॥
દેવહૂતી નિજપુત્રીકો, મુનિ સંગ કીન વિવાહ ।
નૃપ રાની નિજ ઘર ગયે, ઉર ભયો અધિક ઉત્સાહ ॥૩૮॥

ચોપાઇ

તા પીછે કર્દમ ઋષિ ધીરા, પત્ની સહિત તપ કીન ગંભીરા ।
પતિવ્રતધર્મજુક્ત દૃઢ જોઈ, દેવહૂતિ અતિ તતપર હોઈ ॥૩૯॥
નિજપતિ સેવત પરમ સયાનિ, તાહિતેં મુનિ કર્દમ મનમાની ।
સેવા ભક્તિ દેખિ દૃઢ જબહી, મુનિ કર્દમ તેહિ રીઝે તબહી ॥૪૦॥
દેવહૂતીકું સુખકે કાજા, મુનિ નિજ તપબલ કિન સમાજા ।
સુરપતિ લોકસેં શોભા ભારી, જિનમહી ભોગ સાજ સુખકારી ॥૪૧॥
એસો વિમાન રચ્યો તતકાલા, અતિ સમર્થ મુનિ પરમ કૃપાલા ।
સો વિમાનમહી કીન નિવાસા, દેવહૂતિ જુત કરત વિલાસા ॥૪૨॥
દોહા - રચના સબ ભૂગોલકી, ત્યું સર્વ સુરકે સ્થાન ।
દેવહૂતિ નિજપત્નિકું, સબહિ દેખાયે સુજાન ॥૪૩॥
સો વિમાનમહી મુનિ સદા, દેવહૂતીકે સંગ ।
રમણ કીન શત વર્ષલું, ઉર હરિધ્યાન અભંગ ॥૪૪॥

ચોપાઇ

દેવહૂતીમહિ મુનિવર જ્ઞાની, નવ પુત્રી ઉપજાઈ સયાની ।
નવ પુત્રી કર્દમકી જેહા, પતિજુત નામ વરનુ અબ તેહા ॥૪૫॥
કર્દમસુતા કલા જેહિ નામા, દીની મરીચિકું ગુનધામા ।
અનસૂયા અત્રિકું દીના, શ્રદ્ધા અંગિરા મુનિહિ પ્રવીના ॥૪૬॥
હવિર્ભુવી સો પુલસ્ત્યકી ઘરની, ગતિ સોઈ પુલહ ઋષિકુ પરની ।

ક્રિયા નામ ઋષિ ક્રતુ મન ભાઈ, ખ્યાતિ નામ સો ભૃગુકું બિહાઈ ॥૪૭॥
નામ અરુન્ધતી કન્યા જોઈ, મુનિ વસિષ્ઠકું દીની સોઈ ।
શાંતિ નામ હે કન્યા જેહુ, દીનિ અથર્વન ઋષિકું તેહુ ॥૪૮॥
દોહા - યું નવ પુત્રી પ્રેમજુત, નવ મુનિવર કું દીન ।
હોય નચિંત મુનિ પત્નીજુત, હરિગુન ગાત પ્રવીન ॥૪૯॥

ચોપાઇ

તા પીછે પ્રભુ ભયહારી, શ્વેતદ્વીપપતિ શુક્લ મુરારી ।
ઐસે વાસુદેવ ભગવંતા, સત્ય કરન નિજ વચન અનંતા ॥૫૦॥
ઋષિ કર્દમસેં પ્રભુ તતકાલા, દેવહૂતિમહિ પ્રગટે દયાલા ।
કપિલ દેવ જેહિ નામ ઉદારા, ભવભય હરત કરત ભવપારા ॥૫૧॥
કનક તુલ્ય જેહિ કેશ વિરાજે, નયન કમલસમ અતિ છબિ છાજે ।
કમલકે ચિહ્ન ચરનમહી શોભે, શોભા દેખિ મદન મન લોભે ॥૫૨॥
અણિમાદિક સિદ્ધિ સબ જેહા, જેહિ અધીન રહત નિત્ય તેહા ।
ઐસે અનંત સિદ્ધકે વૃંદા, તિનકે અધીશ હે કપિલ સ્વછંદા ॥૫૩॥
દોહા - આસુરી[1] પંચશિખાદિ સબ, સાંખ્ય આચારજ જેહુ ।
કપિલકે ચરણસરોજકું, પ્રેમસેં પૂજત તેહુ ॥૫૪॥

ચોપાઇ

ઐસે કપિલ દેવ જો કએઉ, દેવહૂતીસેં પ્રગટ જબ ભએઉ ।
ભૂપર જન્મ ધર્યો પ્રભુ જબહિ, સબ દિશિમહિ મંગલ ભયો તબહિ ॥૫૫॥
ગગનમેં મંદ મંદ ઘન ગાજે, જિમિ વાજિંત્ર સુખદ ધ્વનિ બાજે ।
દુન્દુભિનાદ દેવ તબ કીના, ગંધર્વ ગાવન લગેઉ પ્રવીના ॥૫૬॥
નાચત નભ અપસરા અનંતા, જયજયકાર કરત સબ સંતા ।
દિવ્ય પુષ્પવૃષ્ટિ કરે દેવા, એહિવિધિ સબહિ કરત હરિસેવા ॥૫૭॥
સબ દિશિ વિમલ ભઈ સુખકારી, નદી સર કૂપ વિમલ ભએ વારી ।
સતપુરુષનકે વિમલ મન જોઉ, અતિ શુદ્ધ ભએઉ મગન રહે સોઉ ॥૫૮॥
દોહા - ઐસે નિજસુત કપિલકું, મુનિ લે ગએઉ એકાન્ત ।
ચરણકમલ ઉર પર ધરે, ચિતમેં ભએઉ અતિ શાન્ત ॥૫૯॥
કપિલકી આજ્ઞા માગિકે, મુનિ કર્દમ ગુનધામ ।

૧. આસુરી નામના ઋષિ

સન્યાસી હોય ગૃહ તજ્યો, વનમેં ગએઉ નિષ્કામ ॥૬૦॥
સંન્યાસીકે ધર્મમેં, સો મુનિ અતિ દૃઢ હોય ।
વાસુદેવકી ભક્તિમેં, રહેઉ અચલ મન પ્રોય ॥૬૧॥
સોરઠા - શ્વેતદ્વીપપતિ દેવ, તાસ ભક્તિ મુનિ દૃઢ કરત ।
ભક્તિ કરત તતખેવ[1], બ્રહ્મગતિ પાવત ભએઉ ॥૬૨॥

ચોપાઇ

તા પીછે સો કપિલ મુનિ જ્ઞાની, નિજ માતાકી વિમલ મતિ જાની ।
કપિલાખ્યાન શાસ્ત્ર હે જોઇ, નિજ જનનીકું કહત ભએ સોઇ ॥૬૩॥
સોઈ કપિલગીતા મહિ ભારી, સાંખ્ય રુ જોગ ભક્તિ સુખકારી ।
દૃઢ વૈરાગ્ય સહિત એ ચારા, ભિન્ન ભિન્ન કહે વિવિધ પ્રકારા ॥૬૪॥
સૂત્ર જ્યું અતિ સંક્ષેપસેં એહી, કપિલગીતામહિ બર્ને જેહી ।
ઈનહિકો વિસ્તાર હે જેહા, કહ્યો શ્રી ભાગવતકે મધ્ય તેહા ॥૬૫॥
એહિ કપિલગીતા જો અનૂપા, સબ ભાગવતકો બીજ સ્વરૂપા ।
સબહી ભાગવતકો યહ સારા, કપિલકી ગીતા ગ્રંથ ઉદારા ॥૬૬॥
સોરઠા - સોઈ ગીતા સૂત પ્રેમજુત, શૌનકાદિ પ્રતિ ગાઇ ।
પરીક્ષિતકું શ્રીશુકમુનિ, પ્રેમસેં બરનિ સુનાઈ ॥૬૭॥
સો ગીતા મૈત્રેય મુનિ, વિદુરકું કહી શ્રુતિસાર ।
સોઈ ગીતા અબ સંત સબ, સુનહુ રાખિ દૃઢ પ્યાર ॥૬૮॥

અધ્યાય-૧

ચોપાઇ - શૌનક ઉવાચ

મુનિ શૌનક પુછત ભએ બાતા, હે સૂત શ્રીહરિ સોઈ સાક્ષાતા ।
તત્ત્વકે ગિનનહાર ભગવંતા, કપિલદેવ અજ ઈશ અનંતા ॥
આત્મસ્વરૂપ જો આપ અનૂપા, આપકો જ્યુંહિ જથારથરૂપા ।
સો નર ત્રિયકું જનાવન કાજા, શ્વેત દ્વિપપતિ સોઈ મુનિરાજા ॥
અપની જોગ માયાસેં ઉદારા, પ્રગટ ભયેઉ પ્રભુ જગ આધારા ॥૧॥
હે સુત સબહી પુરુષ મધ્ય ભારી, ઉત્તમ પુરુષ એહી અઘહારી ।
સબહિ જોગીમહિ શ્રેષ્ઠ હે સોઈ, તેહિ સમ જોગી ઓર ન કોઈ ॥
જેહી ગુન શ્રવનસેં ઉરમહીં આઈ, તાસ રૂપ પ્રગટત સુખદાઈ ॥

૧ તતખેવ - તરત જ

દોહા - ઐસે કપિલકી કીર્તિમહી, મોર ઇંદ્રિગણ જેહુ ।
પરિપૂરણ અતિ તૃપ્તિકું, કબહુ ન પાવત તેહુ ॥૨॥

ચોપાઇ

અતિ સ્વતંત્ર મૂરતિ અવિકારી, વાસુદેવ પ્રભુ ભવભયહારી ।
અપની જોગમાયાસેં અનંતા, જો જો ચરિત કરત ભગવંતા ॥
કીર્તન કરન જોગ્ય હે સોઇ, તિનમહી અધિક શ્રદ્ધા હે મોઇ ।
યું દેઢ શ્રદ્ધા જુક્ત મોય જાની, પ્રભુકે ચરિત્ર સો કહહુ બખાની ॥૩॥

સૂત ઉવાચ

સુત કહે સુનુ શૌનક મુનિ ધીરા, વ્યાસકે સખા પરમ ગંભીરા ।
ઐસે મુનિ મૈત્રેય ઉદારા, અતિ સમર્થ સબ જાનનહારા ॥
જ્યું તુમ પુછત મોય પ્રવીના, તેહિવિધ વિદુર પ્રશ્ન તેહી કીના ।
આતમવિદ્યા પ્રતિ મુનિ સોઇ, પ્રેરેઉ વિદુર જોરી કર દોઇ ॥
દોહા - મગન હોય મુનિ વિદુરકી, અધિક પ્રસંસા કીન ।
વિદુરકું હરિગુન કથન હિત, એહિ વિધ બોલેઉ પ્રવીન ।૪॥

ચોપાઇ

શ્રીમૈત્રેય ઉવાચ

કહે મૈત્રેય વિદુર સુનુ બાતા, બનમેં ગયેઉ કર્દમ નિજતાતા ।
તબ ભગવાન કપિલ મુનિરૂપા, નિજમાતુ હિત કરન અનૂપા ॥
પ્રભુ બિન્દુસરમહી તતકાલા, કરી નિવાસ રહે દીન દયાલા ॥૫॥
સુનહુ વિદુર બિંદુસર માંહી, નિવૃત્તિ ધર્મમહી રહે પ્રભુ તાંહી ।
તત્ત્વકો મારગ પરમ ઉદારા, તાકો પાર દેખાવનહારા ।
ઐસે નિજસુત કપિલકુ જાની, દેવહૂતિ અતિ મન હરખાની ।
વિધિકે વચન સંભારિકે સોઇ, બોલત ભયેઉ મગન મન હોઇ ॥
જબ બ્રહ્મા તેહિ આશ્રમ આએ, એહિ વિધિ વચન કએઉ મનભાએ ।
હે મનુસુતા સુનહુ મમ બાની, વાસુદેવ વિષ્ણુ સુખદાની ॥
સોઇ તવ ગર્ભમેં કીન પ્રવેશા, યામહિ સંશયકો નહી લેશા ।
સોઇ પ્રભુ તોર અવિદ્યા જેહુ, સંશય ગ્રંથિ છેદિકે તેહૂ ॥
વિચરત રહિહે ભૂમિતલ માંહી, યામહિ જૂઠ રંચભર નાંહિ ॥

દોહા - એહિ વિધ અજ કહ્યો આપકું, વચન સંભારિકે સોય ।
દેવહૂતિ બોલત ભઈ, અધિક વિમલમતિ હોય ॥૬॥

ચોપાઇ

દેવહૂતિરુવાચ

દેવહૂતિ નિજમાત પ્રવીના, કપિલકું વચન કહત હોય દીના ।
હે સમર્થ હે અતિબડ દેવા, મોર અરજ સુનુ અલખ અભેવા ॥
અસત ઇંદ્રિગણકો સુખ જોઇ, તિનસેં અતિ વૈરાગ્ય હે મોઇ ।
વિષયકી અભિલાષા હે જેહા, પરિપૂર્ણ કિનિસેં તેહા ॥
અધિક અંધતમરૂપ સંસારા, તેહિ મેં પ્રાપ્ત ભઈ દેવ ઉદારા ॥૭॥
અતિ દુઃખ કરીકે પાર જેહિ આવે, યું અંધતમ સંસાર કહાવે ।
તાકો પાર દેખાવત જેહૂ, ઐસે વિમલ ચક્ષુ તુમ તેહૂ ॥
પુણ્યરૂપ મમ જન્મ અનંતા, હે પ્રભુ સો સબ ભવકે અંતા ।
એહિ અવતાર મધ્ય સુખકારી, મોપર કિને અનુગ્રહ ભારી ॥
દોહા - યું તુમ પ્રભુ કરુણાનિધિ, કૃપા કિનિ જબ મોય ।
તબ મેં તુમકું પ્રાપ્ત ભઈ, ઓર ન કારન કોય ॥૮॥

ચોપાઇ

પુરુષ જો જીવ ઈશ્વરરૂપા, તાસ નિયંતા તુમહી અનૂપા ।
તુમ સબકારન શ્રીભગવંતા, તુમહિ સનાતન દેવ અનંતા ॥
વાસુદેવ નારાયણ જોઇ, કપિલરૂપ તુમઈહો સોઇ ।
અતિ અજ્ઞાનસેં અંધ જો લોકા, તેહિ ઉર રહત મોહ તમ શોકા ॥
સો માયાતમ મેટન કાજા, ચક્ષુરૂપ તુમ સુર મુનિ રાજા ।
રવિ જિમિ ઉદય ભયેઉ અઘહારી, જ્ઞાનમૂરતિ સબ જન સુખકારી ।
જ્યું રવિ નિશિતમ મેટનહારા, ત્યું તુમ હરત મોહ અંધિયારા ॥૯॥
સુનહુ દેવ તવ તેજ પ્રચંડા, સોઇ કરત માયાતમ ખંડા ।
યાતેં મમ સંમોહ અપારા, મેટન જોગ્ય હો તુમહિ ઉદારા ॥
દેહ રુ ગેહાદિકમહી તાતા, અહં મમ આગ્રહ અતિ દુઃખદાતા ।
તવ માયા કરી તુમહી મુરારી, યહ સંમોહ લગાયો ભારી ॥
દોહા - સોઇ સંમોહકું મેટને, જોગ્ય હો તુમહી ઉદાર ।

યા કારન તવ ચરનરજ, વંદુ વારમવાર ॥૧૦॥

ચોપાઇ

જગકે કારનરૂપ હે સોઈ, ઐસે પ્રકૃતિ પુરુષ હે દોઈ ।
તિનકો રૂપ જથારથ જેહુ, જાનનકું ઈચ્છતહું તેહૂ ॥
યાતેં તવ શરણાગત હોઈ, તુમહીકું નમુ ચરન ચિત્ત પ્રોઈ ।
આશ્રય કરન જોગ્ય તુમ દેવા, યાતેં કરત સિદ્ધ મુનિ સેવા ॥
યહ સંસારરૂપ તરુ જેહા, નિજ ભક્તનકું લગ્યો હે તેહા ।
સો તરુકે તુમ છેદનહારા, મોક્ષકે દાતા પરમ ઉદારા ॥
અધિક જો સત્ય ભાગવત ધર્મા, તાહીકે જાનનહાર જો મર્મા ।
અજ નારદ આદિક મુનિવૃંદા, તિન મધ્ય શ્રેષ્ઠ હો તુમ સુખકંદા ॥૧૧॥

શ્રીમૈત્રેય ઉવાચ

મુનિ મૈત્રેય કહત તતકાલા, સુનહું વિદુર યહ કથા રસાલા ।
આત્મજ્ઞાની નિજભક્ત જો સંતા, તિનકે ગતિરૂપ ભગવંતા ॥
મંદ હાસ જુત મુખ છબિધામા, ઐસે કપિલ અધિક અભિરામા ।
મનુષ્યમાત્રકું મોક્ષમેં ભારી, પ્રીતિ બઢાવત અતિ સુખકારી ॥
નિજમાતાકો વાંછિત જોઈ, અતિશે સ્તવન જોગ્ય હે સોઈ ।
દોહા - એહિ વાંછિત સબસે બડો, સુનિકે શ્રીભગવાન ।
બુદ્ધિસેં અધિક બખાનિકે, બોલેઉ પરમ સુજાન ॥૧૨॥

ચોપાઇ

શ્રીભગવાનુવાચ

કહત શ્રીકપિલ દેવ ભગવાના, સુનહુ માત તુમ પરમ સુજાના ।
જીવ બ્રહ્મ પરમેશ્વર જેહી, આત્મા શબ્દસેં બરને તેહી ॥
તિનકે સ્વરૂપ જનાવનહારા, જોગ જો સાંખ્ય જોગ શ્રુતિસારા ।
ત્યું અષ્ટાંગ જોગ હે જોઈ, ભક્તિજોગ જુત જાનો સોઈ ॥
મનુષ્યમાત્રકું મોક્ષકે કાજા, મેં માન્યો યહ જોગ સમાજા ।
જેહિ જોગમેં રહીકે પ્રાની, ગુન જો પ્રકૃતિ કારજ દુઃખખાની ॥
તિનસેં ભયે સુખ અરુ દુઃખ જેહા, અતિશે નિવૃત્તિ હોત હે તેહા ॥૧૩॥
હે નિષ્પાપ હે માત શયાની, કહીહું જોગ તોય અતિ સુખદાની ।

જેહિ જોગકું સુનુ ઉદારા, ઈછત ભએ સનકાદિક ચારા ।
તિનકું તબ મેં હંસ તનુધારી, કહ્યો જોગ સંસૃતિ ભયહારી ॥
દોહા - સબહિ અંગસેં નિપુણતા, જિનમહી ઐસો જોગ ।
અબહી કહતહું માત સોઈ, હરન વિકટ ભવરોગ ॥૧૪॥

ચોપાઇ

સુનહું માત જીવાત્મા એહી, તાકો ચિત્ત કહાવત જેહી ।
સો યહ જીવકે બંધન કાજા, સોઈ મુક્તિ હિત કહે મુનિરાજા ॥
વિષયાસક્ત ચિત્ત જબ હોઈ, બંધનકે હિત માન્યો સોઈ ।
પરમેશ્વરમેં પ્રીતિ જુત જબહી, મોક્ષકે હિત માન્યો હે તબહી ॥૧૫॥
દેહ રુ દેહસંબંધિ જેહુ, ધન નારી પુત્રાદિક તેહૂ ।
તિનમહિ અહં મમત્વ અભિમાના, તિનહિસેં ઉપજે અતિ બલવાના ॥
કામ ક્રોધ લોભાદિક ભારી, એ સબ મનકે મલ દુઃખકારી ।
સો મલ ત્યાગી શુદ્ધ મન જેહા, પ્રભુમહી પ્રીત કરત હે તેહા ॥
દોહા - સોઈ મન સુખ દુઃખકે વિષે, ક્ષોભ ન પાવત લેશ ।
તબ તાકું શ્રીહરિ વિષે, ઉપજત પ્રીતિ વિશેષ ॥૧૬॥

ચોપાઇ

તબ યહ જીવાત્મા હે જેહુ, અતિશે સાવધાન હોય તેહુ ।
જ્ઞાન વૈરાગ્ય ભક્તિ સુખકારી, તેહિ બલજુત નિજ મન અવિકારી ॥
સો મન કરિકે પ્રકૃતિ પર એહા, સાક્ષી પુરુષ કહાવત જેહા ।
તેહી સંગ એક ભાવકું પાયો, એસો નિજ જીવાત્મા કહાયો ॥
તેહિ સાક્ષાત વિલોકન જંતા, જો નિજરૂપ હે અકલ અનંતા ।
આપકું બંધન કરનેવારી, કાર્ય કારણરૂપ વિકારી ॥
ઐસિ પ્રકૃતિ કહાવત જોઉ, અતિ બલહીન વિલોકત સોઉ ।
ત્યું નિજ જીવાત્મા જો અનૂપા, અતિ બલ જુત દેખત તેહી રૂપા ॥
નિર્ગુણ પુરુષ પ્રકૃતિ પર જોઈ, તાહિકે સંગ અભેદ હે સોઈ ॥

દોહા - સ્વયંજ્યોતિ[1] સૂક્ષ્મ સદા, અચલ અખંડિત જેઉ ।
સાક્ષિરૂપ નિજ આતમા, એહિ વિધિ નિરખત તેઉ ॥૧૭॥૧૮॥

૧ - પોતાના પ્રકાશથી પ્રકાશનારા

ચોપાઇ

જ્ઞાન વૈરાગ્ય ભક્તિ એ તિના, પ્રથમહિ કહેઉ રહસ્ય અતિ ઝિના ।
તિહુ સાધનમહી ભક્તિકો રૂપા, કહત હે સબસેં અધિક અનૂપા ॥
સુનહું માત નિજ જીવ હે જેહી, બ્રહ્મસેં એક કરન ચહે તેહી ।
એસે જ્ઞાનશાસ્ત્ર અધિકારી, જોગી બ્રહ્મ ગતિ ચહે ભારી ॥
તિનકું બ્રહ્મપ્રાપ્તિકે કાજા, ભક્તિરૂપ અતિ ઉત્તમ સાજા ।
જીવ રું ઈશકે અંતરજામી, વાસુદેવ પ્રભુ સબહિકે સ્વામી ॥
તિનમહી ભક્તિ જોરી દૃઢ જોઇ, તેહી સમ મગ નિર્વિઘ્ન ન કોઇ ॥૧૯॥

બ્રહ્મકી પ્રાપ્તિ કરાવનહારી, પ્રભુમહિ ભક્તિ અધિક સુખકારી ।
સો ભક્તિ સાધુસંગ હોઇ, નિજ માતાસોં કહત પ્રભુ સોઇ ॥
જીવરૂપ યહ આતમ જેહા, ધન ત્રિય પુત્રાદિકમહી તેહા ।
મોહ વિવશ દૃઢ પાયો પ્રસંગા, અજર પાશ કહે મુનિ શુભઅંગા ॥
સ્ત્રી પુત્રાદિક સંગ હે જેહિ, અનંત જન્મ લગિ ટરત ન તેહી ।
અતિ દૃઢ બંધન કરત હે ભારી, એહિ વિધિ કહત સંત સુવિચારી ॥
સોઇ પ્રસંગ સંતનમહી જાહી, મોક્ષકો દ્વાર ખુલ્યો હે તાહી ॥

દોહા - જ્યું પ્રસંગ સંસારસેં, ત્યું સાધુસંગ હોય ।
અનાયાસ પ્રભુપદ લહે, બંધન રહત ન કોય ॥
સોરઠા - જૈસો કરત પ્રસંગ, તૈસો હોત સ્વભાવ તેહી ।
ત્યું તેહિ રુચિ અભંગ, બઢત બઢત બઢિ જાત નિત ॥૨૦॥

ચોપાઇ

જેહિ સાધુકો કરત પ્રસંગા, સહજસેં હોવત ભવભયભંગા ।
સો સાધુકે લક્ષણ જેઉ, નિજ માતાસોં કહત પ્રભુ તેઉ ॥
સુનહું માત સાધુજન જેહા, અતિ દૃઢ ધીરજ કરિકે તેહા ।
માન અમાન રું સુખ દુઃખ ભારી, સહન કરત સાધુ અવિકારી ॥
અધિક સુહૃદ સબ જીવન કેરા, અતિ કૃપાલુ હિત કરત ઘનેરા ।
સો મુનિકું ભૂમંડલમાંહી, કબહુ શત્રુ કોઉ ઉપજ્યો નાંહી ॥
કામ ક્રોધ લોભાદિ અનંતા, તિનસેં ક્ષોભ ન પાવત સંતા ।

શાસ્ત્રમેં સંતકે લક્ષણ જોઉ, સાધુપુરુષકે ભૂષણ સોઉ ॥૨૧॥
બ્રહ્માદિક સુરકો કરી ત્યાગા, જ્યું પતિવ્રતા ત્યું મુનિ બડભાગા ।
મોહિમેં દૃઢ નિષ્ઠા હે જાકું, તિન કરી સાધુ વિમલ મતિ તાકું ॥
મોહીમેં અતિ દૃઢ ભક્તિ હોઈ, અનન્યભાવસેં ભજત હે મોઈ ।
સો મુનિ મોય રિઝાવત કાજા, ભક્તિ વિરોધિ તજેઉ સુખ સાજા ॥
મમ ભક્તિકે વિરોધિ જેહુ, ઐસે કર્મ તજે સબ તેહુ ॥
દોહા - મેરી ભક્તિ વિરોધિ સો, સ્વજન બંધુકે વૃંદ ।
મોય રિઝાવન સબ તજે, ઐસે સંત સ્વછંદ ॥૨૨॥

ચોપાઇ

મમ અવતારકે આશ્રિત જેહા, અતિ શુદ્ધ મોર કથા હે તેહા ।
તાહીકું કહત સુનત ચિત્ત લાઈ, ઐસે સંત પરમ સુખદાઈ ॥
સબહિ ભાતિ મોમહી ચિત્ત ધારે, મેરો ધ્યાન પલક નહી ટારે ।
ઐસે મુનિવરકે મનમાંહી, ત્રિવિધ તાપ સો પીડત નાંહી ॥૨૩॥
હે સાધ્વિ હે વિમલમતિ માતા, ઐસે સંત સો અતિ વિખ્યાતા ।
ધન ત્રિય પુત્રાદિક પરિવારા, ઈનમહી પ્રીતિ રહિત ઉદારા ॥
ઐસે સંતકો સંગ હે જોઈ, તુમ પ્રાર્થને જોગ્ય હો સોઈ ।
જીવકું અનંત જન્મમહી ભારી, વનિતાદિકકે સંગ દુઃખ કારી ॥
દોહા - વિષયકે સંગસેં દૃઢ લગે, ઐસે દોષ અપાર ।
સોઈ અઘ સાધુ ટારિકે, કરહિ સદ્ય ભવપાર ॥૨૪॥

ચોપાઇ

ઐસે વિમલમતિ સંતકો સંગા, તિનસેં હોત મમ કથા પ્રસંગા ।
જબ સત્સંગ કરત જન કોઈ, મમ ગુન કથા શ્રવણ તબ હોઈ ॥
અતિ સુખદાયક મમ અવતારા, તિનકે પરાક્રમ અનંત અપારા ।
તિનકો મહાત્મ સહિત સબ જ્ઞાના, સો જેહિ કથામેં અધિક પ્રમાના ॥
હૃદય રુ શ્રવણકું અતિ સુખકારી, પ્રેમસેં સુનહી તાહી નરનારી ।
જેહિ મગ ચલત જીવ કોઉ જબહી, સહજસેં લહત પરમ પદ તબહી ॥
ઐસે શ્રીભગવાન ઉદારા, તિનકે વિષે તતકાલ અપારા ।
શ્રદ્ધા પ્રીતિ ભક્તિ દૃઢ જોઈ, કથાસેં અનુક્રમ હોવત સોઈ ॥૨૫॥

મમ અવતારકે ચરિત્ર અનંતા, તેહિ ચિતવન જો કરત બુદ્ધિવંતા ।
સો ચિતવનસેં મોહીમેં માતા, અચલ ભક્તિ ઉપજત સાક્ષાતા ॥
સો ભક્તિસેં સુન્યા અરુ દેખા, લોક પર લોકકે ભોગ વિશેખા ।
તિનસેં ઉપજ્યો દૃઢ વૈરાગા, એસો સાધક અતિ બડભાગા ।
જોગ જો આતમનિષ્ઠારૂપા, સાંખ્ય યોગ સોઈ પરમ અનૂપા ॥
તિન કરિ જુક્ત પુરુષ હે જેહુ, અતિશે ભક્તિ પ્રધાન હે તેહૂ ॥
દોહા - તાતેં જોગ અષ્ટાંગકે, સુગમ રાહ કરી સંત ।
ચિત્ત ગ્રહણમહી જતનકું, કરત હે સો બુદ્ધિવંત ॥૨૬॥

ચોપાઇ

પંચ વિષય શબ્દાદિક જેહા, દુઃખપ્રદ માયાકે ગુન તેહા ।
તિનકો ત્યાગ કરત બુદ્ધિવાના, વિરતિ જુક્ત નિજ આતમ જ્ઞાના ॥
ત્યું અષ્ટાંગ યોગ અતિ ભારી, મોહીમેં ભક્તિ પરમ સુખકારી ।
ઈતને સાધનસેં યહ જંતા, નિજ ઉર સાક્ષિરૂપ ભગવંતા ।
ઐસો વાસુદેવ મેં જોઈ, મોહિકું પાવત શુભમતિ સોઈ ॥૨૭॥

દેવહૂતિરુવાચ

એહિ વિધિ કપિલકે વચન હે જેહી, માતા સુનિકે સબહિ વિધિ તેહી ।
દેવહૂતિ પુનિ પુછત બાતા, હે પ્રભુ તુમ સમર્થ વિખ્યાતા ॥
તુમહિ અધિક જોગ્ય સુખરાશી, ઐસી ભક્તિ કવન અવિનાશી ।
તિનમહિ મેં વનિતા મતિમંદા, જેહિ વિધિ જાનુ કરુ સુખકંદા ॥
ઐસી ભક્તિ કવન વિધિ દેવા, યાકો મોય બતાવહુ ભેવા ॥
દોહા - જો ભક્તિસેં પરમ પદ, પ્રભુ તવ અક્ષર ધામ ।
શ્રમ વિન સો પદ પાઉં જિમિ, સોઈ કહો અભિરામ ॥૨૮॥

ચોપાઇ

પ્રભુ તુમ વાસુદેવ ભગવંતા, શ્રુતિ કહે સબ વિધિ અકલ અનંતા ।
તુમમહી જીવકો ચિત્ત હે તેહા, લક્ષ મે બાણ જ્યું ધરત હે જેહા ॥
પુનિ જ્યું જીવ બ્રહ્મગતિ પાવે, સોઈ પ્રયોજન પ્રગટ દેખાવે ।
ઐસો જોગ કહ્યો તુમ જેહૂ, કેસો જોગ કહો પ્રભુ તેહુ ॥
કિતને જોગકે અંગ અધારી, એ સબ મોય કહઉ વિસ્તારી ।

INDEX

મહદાદિક તત્ત્વનિકો જ્ઞાના, સો જેહી જોગસેં હોત સુજાના ॥
ઐસો સાંખ્ય જોગ હે જોઉ, સો કેસો મોય કહો પ્રભુ સોઉ ॥૨૯॥
હે પ્રભુ એ સબ પ્રશ્ન હમારા, તેહિ ઉત્તર કહો કરી વિસ્તારા ।
ભક્તિ સાંખ્ય અરુ જોગ એ તીના, ઈનકી બાત સો અતિશે ઝીના ॥
બ્રહ્મા ભવ સનકાદિક જેઉ, નારદ સ્વાયંભુ મનુ તેઉ ।
પ્રિયવ્રત આદિક અનંત ઉદારા, સો સબ પાએ બુદ્ધિકો પારા ।
તોહુ નિરંતર કહત હે સોઉ, સુનત વિચારત તતપર હોઈ ।
તદપિ ઈનકું યહ સબ બાતા, અતિ દુર્બોધ હે જગવિખ્યાતા ॥
તાતે મંદબુદ્ધિમેં ભારી, વનિતાકો તન મોય મુરારી ॥
દોહા - ઐસી મેં યહ વારતા, તવ કરુણાસેં દેવ ।
જેહિ વિધિ જાનુ સુખહિસેં, ત્યું મોય કહો તતખેવ ॥૩૦॥

ચોપાઇ

મૈત્રેય ઉવાચ

મુનિ મૈત્રેય કહત ભએ બાની, સુનહુ વિદુર હરિગુન સુખદાની ।
યું નિજમાતુ પ્રયોજન જેહૂ, કપિલ દેવ પ્રભુ જાનિકે તેહૂ ॥
નિજમાતા પર ઉપજાય હેતા, કપિલ દેવ પ્રભુ કૃપાનિકેતા ।
દેવહૂતિમહી પ્રભુ સુખકંદા, મનુષ્ય દેહ કરી ભએ જગવંદા ॥
યાતેં માતુ સંગ પ્રીતિ જનાઈ, ઐસે કપિલ દેવ સુખદાઈ ।
તત્ત્વકી ગણના જિનમહી ભારી, એસો સાંખ્યશાસ્ત્ર સુખકારી ॥
એહિવિધ ભક્તિશાસ્ત્ર સુખરૂપા, યોગશાસ્ત્ર તિમિ પરમ અનૂપા ।
જ્યું સબવિધ સમઝે નિજમાતા, ત્યું ભિન્નભિન્ન કહત ભએ બાતા ॥૩૧॥

શ્રીભગવાનુવાચ

ભક્તિ રું જોગ સાંખ્ય એ તીના, માતા પુછત ભએ હોય દીના ।
તિનમહી પ્રથમ ભક્તિ સુખદાની, કપિલ દેવ પ્રભુ કહત બખાની ॥
એકહી નિષ્ઠા જુત મન જાકે, ઐસે શુદ્ધ સાત્ત્વિક નર તાકે ।
વર્ણાશ્રમકે ધર્મજુત જેહુ, બેદમેં કહે કર્મ શુભ તેહૂ ॥
તિનમહી વરતત રહે નિત્ય જોઈ, પંચ વિષયકું જનાવત સોઈ ।
ઐસો જ્ઞાન ઇંદ્રિગણ જેહા, તેહિ વિધિ અંતઃકરણ હે તેહા ॥
તિનકે વૃત્તિ નિષ્કામ યું ચહહી, હરિ મુરતિમેં સ્વાભાવિક રહહી ।

સોઈ દેઢ ભક્તિ કહાવત માતા, સોઈ એકાંતિ ભક્તિ વિખ્યાતા ।
બ્રહ્મપ્રાપ્તિ સોઈ સિદ્ધિ કહાવે, તિનહિસેં શ્રેષ્ઠ ભક્તિ શ્રુતિ ગાવે ॥
દોહા - હરિ બિન દુજિ વાસના, મનમેં રહત અપાર ।
સો સબહિકું પ્રયાસ બિન, ભક્તિ જારિ કરે છાર[1] ॥
સોરઠા - ભક્ષ કિયો અન્ન જોય, તાહી જઠર અગ્નિ પ્રબલ ।
સહજ જરાવત સોય, ત્યું ભક્તિ જારત અશુભ ॥૩૨॥૩૩॥

ચોપાઇ

બ્રહ્મકી નિષ્ઠા બરનત જેઉ, તિનહિસેં ભક્તિ શ્રેષ્ઠ કહે તેઉ ।
મમ પદપદ્મકી સેવા જોઈ, તિનમહી અધિક પ્રીતિ જુત સોઈ ॥
સબ ઇંદ્રિયકી ક્રિયા હે જેહા, મમ હિત કરત મોર જન તેહા ॥
ઐસે કિતને દાસ હમારા, એકાંતિક દેઢ ભક્ત ઉદારા ॥
જીવકું બ્રહ્મસેં એકતા રૂપા, મમ એકાતમ ભાવ અનૂપા ।
એહિ વિધિ મુક્ત કહાવત જોઉ, મેરે ભક્ત ન ઇચ્છત સોઉ ॥
એસે મોર એકાંતિક દાસા, મિલત પરસ્પર કરી બહુ પ્યાસા ।
મમ અવતારકે ચરિત અપારા, કહત રું સુનત હે વારમવારા ॥૩૪॥
માત મોર એકાંતિક સંતા, અતિ સુંદર મમ રૂપ અનંતા ।
મમ અવતાર જો દિવ્ય કહાંહિ, દેખત તાહિ સમાધિ માંહિ ॥
અતિ પ્રસન્ન મુખપંકજ શોભે, અરુણ નયન નિરખત મન લોભે ।
ઐસે દિવ્યરૂપ વિખ્યાતા, ભક્તનકું વાંછિત વરદાતા ॥
મમ જન મમ મૂર્તિકે સંગા, કહત વચન ઉર અધિક ઉમંગા ।
સ્નેહ રું મહાતમ જુક્ત જો બાની, મમ જન કહત પરમ સુખદાની ।
દોહા - સરસ્વતિ દેવી તાહિકું, ઈછન જોગ્ય અપાર ।
મમ મૂરતિ સંગ મોર જન, કરત યું વચન ઉચ્ચાર ॥૩૫॥

ચોપાઇ

મુખ દેગ કર ચરણાદિક જેહૂ, દર્શન જોગ્ય અંગ સબ તેહૂ ।
ઈક્ષણ હાસ વિલાસ ઉદારા, ભાષણ મધુર કરત ભવપારા ॥
એસે મોર અલૌકિક રૂપા, અતિશોભાનિધિ અધિક અનૂપા ।

---

૧ - બાળીને ભસ્મ કરે

સો શોભા કરી મન ચિત્ત જાકે, અધિક હરાય ગએઉ છબિ છાકે ॥
ત્યું તેહી પ્રાણ ઇંદ્રિગણ જોઈ, અતિ ખેંચાય ગએહેં સોઈ ।
ઐસે જો મમ ભક્ત કહાંહિ, સો મોં બિન અન્ય ઈચ્છત નાંહી ॥
તદપિ મોર ભક્તિ અતિ ભારી, એસે સંતકું અતિ સુખકારી ।
ભક્તકે જીવકું બ્રહ્મકે સંગા, એક કરત અતિશે શુદ્ધ અંગા ।
તવ સો ભક્ત મમ પાર્ષદ હોઈ, તેહિ ઉર સંશય રહત ન કોઈ ॥૩૬॥

તબ મેં જોગમાયાકો સ્વામી, ભકતકું જાની અધિક નિષ્કામી ।
મમ વિભૂતિ અતિશે સુખરૂપા, ચૌદ લોકમહી ભોગ અનૂપા ॥
ભક્તિયોગ પીછે જો આઈ, અષ્ટ સિદ્ધિ સબ ગ્રંથનિ ગાઈ ।
અણિમા મહિમા લઘિમા જેહા, ગરિમા ત્યું ઈશિત્વ હે એહા ॥
ત્યુંહિ વશિત્વ રું પ્રાપ્તિ પ્રમાનો, સિદ્ધિ પ્રાકામ્ય અષ્ટમી જાનો ।
ભગવતી શ્રી શ્રેષ્ઠ કહાહિ, રહત સદા વૈકુંઠકે માંહી ॥
ઐસે દિવ્ય ભોગ હે જેઉ, મમ જન કબહુ ન ઈચ્છત તેઉ ॥
દોહા - તદપિ સો સબ સંપતિ, ભુક્તત હે મમ દાસ ।
જબહી બસત વૈકુંઠમેં, સો હરિજન મમ પાસ ॥
સોરઠા - મમ પદરત મમ દાસ, મો બિન અન્ય સુખ ના ચહત ।
મેં તેહી જાની નિરાશ, જોરસેં દેતહું સબહિ સુખ ॥૩૭॥

ચોપાઇ

હે અતિ શાંતરૂપ હે માતા, જો વૈકુંઠ વસે વિખ્યાતા ।
ઐસે મમ એકાંતિક દાસા, કબહુ ન તિનકો હોત વિનાશા ।
નાશ કરત સબ વિશ્વકો જેઉ, ઐસો કાલચક્ર મમ તેઉ ।
ભક્ત રું તિનકે ભોગ સુખ જેતા, ત્યું યહ ભક્તકે લોક સમેતા ॥
કબહુ ન કાલ ગ્રસત તેહી આઈ, નાશ ન કરત સો મમ ડર લાઈ ।
જ્યું પતિવ્રતા નારી પતિસંગા, અતિ દૃઢ પ્રીતિ રખત અભંગા ॥
ત્યું મોમહી મમ જનકું પ્રીતિ, તિનકી સબહી અલૌકિક રીતિ ।
અપને જીવમહિ પ્રીત હે જૈસી, ભક્તકું મોમહી પ્રીત હે તૈસી ।
નિજ સુતમેં પિતુ માતકું ભારી, જ્યું દૃઢ પ્રીતિ ટરત નહી ટારી ।
ત્યું મમ ભક્તકું મોહીમેં નેહા, અનંત વિઘનસેં ટરત ન તેહા ॥

દોહા - જેહિ વિધિ મિત્રમેં મિત્રકું, રહત અચલ વિશ્વાસ ।
ત્યું મોમહી વિશ્વાસ દૃઢ, રખત સદા મમ દાસ ॥
જિનકું મેંહિ ઉપદેશકો, કરનહાર ગુરુ એહૂ ।
ત્યું હિતકારી કુટુંબિ સો, મોહીકું માનત તેહૂ ॥
સોરઠા - ત્યું દૃઢ ઈષ્ટ ઉદાર, મોહીકું જાનત સબહી વિધ ।
મોહીમેં પૂરણ પ્યાર, મન કર્મ વચનસેં દૃઢ રખત ॥
એહિ વિધિ પ્રીતિ જાહી, મમ મૂર્તિમેં અતિ અચલ ।
કાલચક્ર મમ તાહી, નાહી ગ્રસત નિર્ભય રહત ॥૩૮॥

ચોપાઇ

ઐસે મેરે ભક્ત હે જેહા, વિષય ભોગ સુખ ત્યાગત તેહા ।
જ્યું યહ લોક ભોગ સુખ ત્યાગા, ત્યું સુર ભોગસેં અતિ વૈરાગા ॥
મનુષ્યકે દેહ રું દેવકે દેહા, સબહિસેં પ્રીતિ ત્યાગિકે તેહા ।
ત્યું નિજ દેહકે પીછે જેહૂ, ધન ત્રિય પુત્ર ગેહાદિક તેહૂ ॥
તિનમહી પ્રીતિ ત્યાગીકે જ્ઞાની, ત્યુંહિ કુટુંબ સબ ત્યાગીકે ધ્યાની ।
ભક્તકું સબ વિધિ સન્મુખ જોઇ, ઐસો પરમ સુખદ લખિ મોઇ ।
મોહિકું અનન્ય ભક્તિસેં ધીરા, ભજત નિરંતર પરમ ગંભીરા ।
જન્મ રું મૃત્યુ નિવૃત્તિ જોઉ, મોસેં કબહુ ન ઇચ્છત સોઉ ॥
કેવલ મમ સેવામહિ પ્રીતિ, સેવા ભક્તિ ચહત એહિ રીતિ ॥
દોહા - ઐસે મેરે ભક્તકું, કાલકો અતિ ડર જેહિ ।
તિનસેં અતિરક્ષા કરું, બ્રહ્મરૂપ કરું તેહી ॥૩૯॥૪૦॥

ચોપાઇ

માત મેં પ્રકૃતિ પુરુષકો સ્વામી, સબહી પ્રાણિકો અંતરજામી ।
મેં ષટ ગુણ ઐશ્વર્ય આધારા, મોહિસેં ઉપજત સબ સંસારા ॥
મો બિન દુજે કોઉસેં એહિ, જીવકું તીવ્ર કાલડર જેહી ।
સો ડર કબહુ નિવૃત્તિ નહિ હોઇ, મોહિસેં ટરત કાલડર સોઇ ॥૪૧॥

સુનહુ માત યહ વાયુ પ્રચંડા, તેહિ ડર મમ ડર રહત અખંડા ।
મમ ડરસેં ઋતુ ઋતુમહી આઇ, ઘટત જ્યું ત્યું હિ ચલત સુખદાઇ ॥

ત્યું સૂરજ મમ ડર ઉર ધારી, ઋતુ ઋતુ યોગ્ય ત્યું તપત વિચારી ।
મમ ડરસેં મઘવા સુવિચારી, વર્ષાઋતુ વરષત શુભ વારી ॥
મમ ડર અનલ ઘટિત જ્યું હોઈ, અન્ન જલાદિક જારત સોઈ ।
દોહા - ત્યું મૃત્યુ મમ ત્રાસસેં, જીવકે જેસે કર્મ ।
ત્યું તિનકું ભક્ષણ કરન, ફિરત જાની નિજ ધર્મ ॥૪૨॥

ચોપાઈ

પ્રથમ ભએ બહુ જોગી ઉદારા, નારદાદિ મુનિવર મતવારા ।
સો સબ નિજ કલ્યાણ કે કાજા, જ્ઞાન વિરતિ જુત અતિ સુખસાજા ॥
ઐસે ભક્તિજોગ કરી દાસા, મમ પદ મૂલમેં કરત નિવાસા ।
મમ પદ આશ્રિત હોવત જબહી, સબ દુઃખનાશ હોત હે સબહી ॥
કાલ રું માયાદિક ડર જોઉ, મમ પદ નિકટ ન આવત કોઉ ॥૪૩॥
સુનહુ માત યહ લોકકે માંઈ, પુરુષકું મોક્ષ ઉદે જો કહાંઈ ॥
તિન્રહી ભક્તિયોગસેં ધીરા, મોહીમેં મન અર્પત ગંભીરા ।
મોહીમેં મનકી વૃત્તિ દેઢ રહહી, મોક્ષકો ઉદય તાહિ શ્રુતિ કહહી ॥
દોહા - મમ સ્વરૂપમેં મન રહે, ઓર ઠોર નહિ જાત ।
મુક્તાનંદકો નાથ કહે, એહિ મોક્ષ સાક્ષાત ॥૪૪॥

ઈતિ શ્રીમદ્‌ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં તૃતીયસ્કંધે
કપિલગીતાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકપિલદેવહૂતીસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત
ટીકાયાં એકાંતિકભક્તિયોગનિરૂપણનામ પ્રથમો અધ્યાયઃ ॥૧॥

અધ્યાય-૨

ચોપાઇ

પ્રથમકે અધ્યાયમહી સાક્ષાતા, દેવહૂતિ પુછત ભએ બાતા ।
ભક્તિ સાંખ્ય અરુ યોગ એ તીના, કપિલકું પુછત ભએઉ પ્રવીના ॥
તિનમહિ શુદ્ધ ભક્તિકો રૂપા, કપિલ દેવ પ્રભુ કહ્યો અનૂપા ।
અબ દુજે અધ્યાયમેં ભારી, સાંખ્યકો રૂપ કહત સુખકારી ॥

શ્રીભગવાનુવાચ

અબ શ્રીકપિલ દેવ ભગવાના, નિજ માતાસો કહત સુજાના ।

સુનહુ માત તત્ત્વનકે જોઈ, ભિન્ન ભિન્ન લક્ષણ કહીહુ તોઈ ॥
દોહા - જેહિ લક્ષણકું જાનીકે, પુરુષ જીવાત્મા જોય ।
આપવિષે રહે પ્રકૃતિ ગુન, તાહિસેં છુટત સોય ॥૧॥

ચોપાઇ

મહાનુભાવ જો પુરુષ ઉદારા, સબ જીવનકો કર ઉદ્ધારા ।
જેહિ જ્ઞાનકું કહત હે જ્ઞાની, સોઈ જ્ઞાન તોય કહુ સુખદાની ॥
આત્મ બ્રહ્મ ક્ષેત્રજ્ઞ હે જોઈ, જેહિ જ્ઞાનસેં દર્શત સોઈ ।
જીવકે ઉરમહિ વજ્રસેં ભારી, તિન ગ્રંથિ અતિશે દુઃખકારી ॥
અહં મમત્વ સંશય તિહુ જેહા, જ્ઞાન ખડ્ગ છેદત હે તેહા ।
પુરુષ પ્રકૃતિ અરુ તત્ત્વ હે જેહૂ, તેહિ લક્ષણ જાનેસેં એહૂ ॥
જીવકું જ્ઞાન હોત તતકાલા, તાહિતે લક્ષણ બરનું વિશાલા ॥૨॥

પ્રથમ પ્રકૃતિપર પુરુષ હે જોઈ, તાસ સ્વરૂપ કહત હે સોઈ ।
સુનહુ માત પ્રકૃતિપર જોઉ, પ્રકૃતિકે આધાર હે સોઉ ॥
ઐસે પુરુષ સનાતન જેઉ, પ્રકૃતિવિષે વ્યાપક હે તેઉ ।
પ્રકૃતિવિષે નિરલેપ વિશેષા, માયિક ગુનસેં લિપ્ત નહિ લેશા ॥
જબ યહ જીવકી ઇંદ્રિન કેરી, ભિન્ન ભિન્ન વર્તત વૃત્તિ ઘનેરી ।
વાસુદેવકે ધ્યાનસેં જબહિ, અંતર સનમુખ હોત હે સબહિ ॥
તબહિ અવસ્થા સાક્ષી અનૂપા, જાનેમેં આવત તેહિ અનૂપા ॥
દોહા - અંતરજામિ રૂપસેં, સ્વયંજ્યોતિ સબમાંહિ ।
વ્યાપક હો વર્તત રહે, ઐસે પુરુષ કહાંહિ ॥૩॥

ચોપાઇ

અતિ સ્વતંત્ર યહ પુરુષ હે જેહી, પરમેશ્વર ઇચ્છાસેં તેહી ।
જગ ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લયહિત ભારી, પ્રકૃતિ સંબંધ હોત સુખકારી ॥
સુનહુ માત યહ પુરૂષકે પાસા, પ્રકૃતિ આઈકરી હાસ વિલાસા ।
મમ ઇચ્છા કરીકે તતકાલા, મિલેઉ ઉભય મુદ પાય વિશાલા ॥
અતિ અવ્યક્ત પ્રકૃતિ હે જેહા, દૈવી મમ શક્તિ હે તેહા ।
સત્ત્વ રુ રજ તમ ગુણ હે જેહૂ, ઈન કરી જુક્ત રહત હે એહૂ ॥૪॥

सत्त्व रुं रज तम गुण करी माया, आपके तुल्य प्रजा मनभाया ।
बहुविध सृष्टि सृजती अनूपा, पुरुषहु देखिके तास स्वरूपा ॥
यह सब जगकी उत्पत्ति काजा, करन बहुत विधि सृष्टि समाजा ।
सो प्रकृतिसें पुरुष निर्मोई, सद्य मोह प्रापत भयो सोई ॥
दोहा - निज स्वरूपको ज्ञान जो, अतिशे प्रबल प्रकाश ।
तेहि प्रकृति आवरण करत, ऐसो रूप हे तास ॥५॥

चोपाइ

एहि विधि पुरुष जो परम प्रकाशा, प्रकृति संग कियो आप अध्यासा ।
तिन करीके यह पुरुष हे जोई, मायाके गुनसें नित्य सोई ॥
विश्वकी उत्पत्ति स्थिति लयरूपा, अति बड कर्म सो करत अनूपा ।
कर्मनिको करतापन जेहू, निज आतममहि मानत तेहू ॥६॥
अधिक अकरता ईश्वर जेउ, सुखरूप साक्षी मानो हे तेउ ।
ऐसे पुरुष कहावत एही, प्रकृतिके गुन करत हे जेही ॥
उत्पत्ति स्थिति लयरूप जो कर्मा, तिनमें मान्यो कर्तापन धर्मा ।
तिनहिसें ताहि संसृति भारी, विश्वरूप तनु अधिक विकारी ॥
कल्प कल्पमही उपजत आई, कल्पके अंत सो मर मर जाई ॥
दोहा - युं विशुद्ध सो पुरुषकु, गुन करी बंधन जेहु ।
त्युं गुनकृत परतंत्रता, जानि लेहु तम तेहू ॥७॥

चोपाइ

कारज जो विराट यह देहा, करण सो ईंद्रिनको गण तेहा ।
करता सबहि देवता जाने, तिहुको हेतु प्रकृति बुध माने ॥
प्रकृति सोई तिहरूपी होई, एहि बिन कारन लखत न कोई ।
प्रकृतिसें पर पुरुष हे जेहू, सुख दुःख भुक्ता कहे बुध तेहू ॥८॥

देवहूतिरुवाच -

देवहूति पूछत हे बाता, हे पुरुषोत्तम सब जगत्राता ।
पुरुष प्रकृतिपर तुम भगवंता, तुम सब जगआधार अनंता ॥
जक्तके उत्पत्ति स्थिति लयकारी, ऐसे प्रकृति पुरुष अतिभारी ।
तिनके लक्षण जेहि विधि होई, सो तुम बरनि कहो प्रभु मोई ॥

દોહા - સ્થૂલ રું સૂક્ષ્મ રૂપ યહ, ભાસત સબ સંસાર ।
પ્રકૃતિ પુરુષ તેહી આતમા, સો મોય કહહૂ ઉદાર ॥૯॥

ચોપાઇ

શ્રીભગવાનુવાચ ।

દેવહૂતિ યું પૂછ્યા જબહી, કપિલ દેવ પ્રભુ બોલેઉ તબહી ।
માત ક્ષેત્રજ્ઞ પુરુષ હે જોઇ, તેહિ લક્ષણ કહ્યો પ્રથમહિ તોઇ ॥
અબ પ્રકૃતિકો લક્ષણ જેહૂ, સબ વિધિ બરનિ કહતહુ તેહૂ ।
જાહી પ્રધાન શબ્દ કરી ગ્રહહી, તાહિ વિવેકી પ્રકૃતિ કરી કહહી ॥
સોઇ પ્રધાન હે અતિ તમરૂપા, તિનમેં ન ભાસત ભેદ અનૂપા ।
મહત્તત્ત્વાદિક તત્ત્વ કહાંહી, જીવ રું ઈશ્વર સબ તિનમાંહી ॥
જિનમહી સત્ત્વાદિક ગુન તિના, તેહિ પ્રધાન કહે પરમ પ્રવિના ।
કારણ રૂપસેં સોઇ પ્રધાના, અતિ અવ્યક્ત કહે પરમ સુજાના ॥
દોહા - સોઇ વિરાટ સૂત્ર આત્મા, અવ્યાકૃતકે રૂપ ।
સબહિ ભેદ જુત ભાસહિ, તાકે રૂપ અનૂપ ॥
સોરઠા - સત્ય સનાતન જોય, તાકું કહત પ્રધાન કરી ।
નિત્ય કહહિ હમ સોય, ઐસો રૂપ પ્રધાન સોઇ ॥૧૦॥

ચોપાઇ

પાંચ રુ પાંચ ત્યું દશ અરુ ચારા, એહિ સંખ્યાસેં ભેદ ઉદારા ।
સોઇ ચોવિશ તત્ત્વ જિનમાંઇ, ઐસો પ્રધાનકો ગણ જો કહાંઇ ॥
યહ ચોવિશ તત્ત્વગણ જેહા, અધિકારિકે ભેદસેં તેહા ।
ભિન્ન ભિન્ન બ્રહ્મરૂપ કરી એહી, અધિક ઉપાસન જોગ્ય હે તેહી ॥
તત્ત્વદર્શી ઈમિ જાનત જોઇ, સો યહ મર્મ કહતહુ તોઇ ॥૧૧॥

કહે જો પંચ મહાભૂત પ્રકાશા, ભૂ જલ અનલ વાયુ આકાશા ।
ત્યું તનમાત્રા પંચ પ્રબંધા, શબ્દ રું સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધા ॥
પંચ પંચ બરને દોઉ બારા, યું હમ માનેઉ કરી નિરધારા ॥૧૨॥

દોહા - દશ જો કહે સોઇ ઇંદ્રિ દશ, શ્રોત્ર ત્વક્ દેગ તેહૂ ।
રસના ઘ્રાણ સમેત સો, જ્ઞાન ઇંદ્રિ કહે એહુ ॥

ત્યું બાનિ કર ચરણ જુત, મેઢ્રૂ[1] પાયુ હે જોય ।
કર્મ ઇંદ્રિ યહ પંચ ઈમિ, સબ મિલિકે દશ હોય ॥૧૩॥

ચોપાઇ

મન બુદ્ધિ અરુ ચિત્ત અહંકારા, અંતઃકરણ કહત હે ચારા ।
અંતઃકરણ એક જો ભાસે, ક્રિયાદ્વાર ચહુ ભેદ પ્રકાશે ॥૧૪॥
પ્રકૃતિ પ્રધાનરૂપ કહી જેહા, તિનહીસેં ઉપજ્યો હે એહા ।
યું ચોવિસ તત્ત્વગણ એહી, સગુણ બ્રહ્મ કરી બરન્યો તેહી ॥
તિનકી રચના ભિન્ન ભિન્ન જેઉ, જિતનિ હમ બરનિ હે તેઉ ।
તત્ત્વકે જાન યુંહિ ગનિ ગ્રહહી, ત્યું પચિસમા કાલકું કહહી ॥૧૫॥
પ્રકૃતિસેં પર પુરુષ હે જોઉ, યહ સબ જગકો કારણ સોઉ ।
તાહિકો પરાક્રમ કાલ કહાવે, એહિ વિધિ કાલકું કિતનેક ગાવે ॥
દોહા - તનમહિ અતિ અભિમાનસેં, માયિક મૂઢ બેહાલ ।
તેહિ જાસેં ડર હોત હે, તાકો નામ હે કાલ ॥૧૬॥

ચોપાઇ

હે મનુપુત્રી વિમલમતિ માતા, કાલકો રૂપ કહુ સાક્ષાતા ।
શુદ્ધ સત્ત્વાદિક તિહુ ગુણ જેહૂ, જિનમહિ લિન રહત હે તેહૂ ।
મહત્તત્વાદિક ભેદ હે જોઇ, સો જામેં નહિ ભાસત કોઈ ।
ઐસિ પ્રકૃતિ અધિક અવિકારી, જિનસેં તાસ ચેષ્ટા હે ભારી ॥
તિનકુ કાલ કહત હે ધીરા, સો અતિ સમર્થ અતિ ગંભીરા ॥૧૭॥
અપનિ જોગમાયાસેં એહી, સબહી પ્રાણિકે ઉરમહી જેહી ।
અંતરજામિ રુપસેં આઇ, અન્વય વરતત પ્રભુ સુખદાઇ ॥
બાહીર વરતત કાલસ્વરૂપા, લવ નિમેષ આદિ જો અનૂપા ।
દોહા - પુરુષરૂપ અંતર બસે, બાહીર બનિ રહે કાલ ।
વાસુદેવ ભગવાન સો, વિષ્ણુ પરમ દયાલ ॥૧૮॥

ચોપાઇ

દૈવ જો કાલ તિનહિસેં એહા, ઉદય હોન હિત તતપર જેહા ।
સો સત્ત્વાદિક ગુણ જિનમાંહિ, એસિ નિજત્રિય પ્રકૃતિ કહાંહિ ॥

૧ ઉપસ્થ

તિનમેં પ્રકૃતિપર પુરુષ ઉદારા, હરિ ઈચ્છા ધર્યો વીર્ય અપારા ।
જિનમહી અતિશે પ્રબલ પ્રકાશા, એસો મહત્તત્ત્વ આભાશા ॥
તેહિ શુદ્ધ સત્ત્વ દ્વારસેં માયા, પ્રસવત ભઈ સો પ્રગટ જનાયા ॥૧૯॥

સો મહત્તાત્ત્વ આપમહી જેહૂ, સૂક્ષ્મરૂપ વિશ્વ રહ્યો એહૂ ।
તિનકું પ્રગટ કરનકે કાજા, મહત્તાત્ત્વ ભયો પ્રબલ સમાજા ॥
જો માયાતમ અતિ અંધિયારા, પ્રલયમેં આપકું ઢાંકનહારા ।
એસો સઘન માયાતમ જોઈ, વાસુદેવ ઈચ્છાસેં સોઈ ॥
મહત્તાત્ત્વ નિજ તેસેં તબહી, માયાતમ સો પાન કિયો સબહી ॥

દોહા - શુદ્ધરૂપ મહત્તાત્ત્વ સો, એકરૂપ અવિકાર ।
જગકી ઉત્પત્તિકો સદા, કારણ એહી ઉદાર ॥૨૦॥

ચોપાઇ

અબ તેહિ રૂપ જનાવન કાજા, લક્ષણ તાસ કહત મુનિરાજા ।
સુનહુ માત મહત્તાત્ત્વકો રૂપા, શુદ્ધ સત્ત્વ ગુણરૂપ અનૂપા ॥
વિમલ રજોગુણ રહિત હે એહા, વાસુદેવકો સ્થાનક તેહા ।
અક્ષર બ્રહ્મરૂપ હે એહી, વાસુદેવ કરી કહત હે તેહી ॥
એસો મહત્તાત્ત્વ અભિરામા, સબ સુખસદન સો પ્રભુકો ધામા ।
ચિતહુ મહત્તાત્ત્વાત્મક રહહિ, મહત્તાત્ત્વહિ તેહિ આત્મા કહહિ ॥૨૧॥

ભૂમિ અરુ તેહી કાર્યવિશેષા, તિન કરી દોષ જુક્ત નહિ લેશા ।
એસો પરવતકે મધ્ય નીરા, પથ્થરકે કુંડમેં ગહિર[૧] ગંભીરા ॥
સો જલ સ્વચ્છરૂપ જ્યું હોઈ, અતિ અવિકારી શાંતિજુત સોઈ ॥

દોહા - તેહિવિધ ચિત્ત અતિશે વિમલ, નિર્વિકાર અતિ શાંત ।
એહિ વિધિ વૃત્તિસેં કહ્યો, ચિત્ત લક્ષણ વૃત્તાંત ॥૨૨॥

ચોપાઇ

અબ અહંકારકી ઉત્પત્તિ જેહૂ, લક્ષણ સહિત કહત પ્રભુ તેહૂ ।
માત પ્રકૃતિપર પુરુષ કહાવે, તાસ વીર્ય ઉત્પત્તિ હોઈ આવે ॥
ઐસો મહત્તાત્ત્વ હે જેહા, અધિક વિકારકું પાયો તેહા ।
તિનસેં ભયો ત્રિવિધ અહંકારા, ક્રિયા કરનમહી શક્તિ અપારા ॥૨૩॥

૧ ખૂબ ઊંડુ

ત્રિવિધ ભયો અહંકાર અનૂપા, સાત્ત્વિક રાજસ તામસરૂપા ।
તિહુ અહંકારસેં ઉપજત જેહી, મન ઇંદ્રિ પંચ ભૂત હે તેહી ॥૨૪॥
ભૂત ઇંદ્રિ મન જુત જો કહાંહી, ઐસો અહંકાર તિનમાંહી ।
અતિ સાક્ષાતકાર જો રહહી, પુરુષ સંકર્ષણ નામ સો કહહી ॥
એહિ ઉપાસન જોગ્ય ઉદારા, સબ જગજીવન જગ આધારા ॥
દોહા - સહસ્ર સુભગ મસ્તક જેહિ, અતિ બલ અકલ અનંત ।
અક્ષરબ્રહ્મ રૂપ સો, સંકર્ષણ ભગવંત ॥૨૫॥

ચોપાઇ

યહ અહંકાર કહાવત જેહા, દેવકે રૂપસેં કરતા તેહા ।
ઇંદ્રિનરૂપ સો કરણ અનૂપા, પંચ ભૂત સોઇ કાર્યસ્વરૂપા ॥
યું અહંકારકે લક્ષણ જેઉ, ત્રિવિધ ભેદ કરી બરને તેઉ ।
અથવા સાત્ત્વિક રૂપસેં શાંતા, રાજસ રૂપસેં ઘોર વિભ્રાંતા ।
તામસ રૂપસેં મૂઢ અજાના, ત્રિવિધ અહં લક્ષણ સો પ્રમાના ॥૨૬॥

મનકી ઉત્પત્તિ કહિકે અબહિ, મનકો લક્ષણ કહત હે સબહી ।
સુનહુ માત અતિ પાયો વિકારા, ઐસો જો સાત્ત્વિક અહંકારા ॥
તિનસેં ઉપજ્યો મન જોઉ, સબ વિકારકો કારન સોઉ ।
જો સામાન્ય વિષય સુખ ચહહિ, સો સબ મનકે સંકલ્પ કહહિ ।
અધિક વિષયકો ચિંતન હોઇ, મનકે વિકલ્પ કહત હે સોઇ ॥
દોહા - સંકલ્પ વિકલ્પસેં સદા, સબ જીવન ઉર આઇ ।
કામકો સંભવ હોત યું, મન લક્ષણ દુઃખદાઇ ॥૨૭॥

ચોપાઇ

મનમહિ રહે ઉપાસ્ય જેહા, અનિરુદ્ધ નામ પુરુષ હે તેહા ।
અતિ ચંચલ ઇંદ્રિગણ જેહૂ, અનિરુદ્ધ રખત હે નિમમેં તેહૂ ॥
શરદ ઋતુ મહી ઉપજ્યા જોઇ, શ્યામ કમલસમ મૂરતિ સોઇ ।
અતિચંચલ મૂરતિ હે એહી, અતિ બડ જોગી કહાવત જેહી ॥
ધિરે હિ ધિરે ધરિકે ધ્યાના, તેહિ વશ્ય કરત હું જોગ્ય સુજાના ॥૨૮॥

બુદ્ધિકી ઉત્પત્તિ કહિકે દેવા, તેહિ લક્ષણ વરનત તતખેવા ।
હે માતા હે સતી ઉદારા, રાજસ ગુન જબ પાયો વિકારા ॥

તિનસેં બુદ્ધિ તત્ત્વ ભયો ભારી, જો બુદ્ધિમહિ અતિશે અવિકારી ।
પ્રદ્યુમન નામ પુરુષ નિત્ય રહહી, અધિક ઉપાસન જોગ્ય સો કહહી ॥
દોહા - ત્યુંહિ પદારથમાત્રકી, સ્ફૂર્તિરૂપ જો જ્ઞાન ।
સો નિત્ય જિનમેં રહત હે, ઐસિ બુદ્ધિ પ્રમાન ॥
સબ ઇંદ્રિયકો જાહિસેં, અધિક અનુગ્રહ હોય ।
ઐસિ અધિક પ્રકાશ જુત, બુદ્ધિ કહાવત સોય ॥૨૯॥

ચોપાઇ

જો બુદ્ધિમહી સંશય રહે ભારી, ત્યું વિપરીત જ્ઞાન દુઃખકારી ।
નિશ્ચેસ્મૃતિ રહત બુદ્ધિ માંહિ, ત્યું બુદ્ધિમહિ નિદ્રાહુ કહાંહિ ।
એહિ વિધિ વૃત્તિભેદસેં જેહા, બુદ્ધિકે લક્ષણ બરન્યો તેહા ॥
વાસુદેવ સંકર્ષણ ધીરા, પ્રદ્યુમ્ન અનિરુદ્ધ પરમ ગંભીરા ।
એ ચહુ મૂર્તિ કહાવત જોઇ, પુરુષ વિરાટ રું જીવ એ દોઇ ॥
ઇનકું ઉપાસન હિત અવિકારા, ચિત્ત અહંકાર બુદ્ધિ મન ચારા ।
એ ચહુમહિ ચહુ મૂરતિ રહહિ, એહિ વિધિ જાનિ ભજન રતિ ચહહિ ॥૩૦॥

અબ ઇંદ્રિયકી ઉત્પત્તિ જેઉ, નિજમાતાકું કહત પ્રભુ તેઉ ।
કર્મ રું જ્ઞાન ઇંદ્રિયગણ જેહી, ઉભય વિભાગસેં દશ હે તેહી ॥
સો રાજસ અહંકારસેં ભએઉ, પ્રાણહુ રાજસકે સુત કએઉ ।
પ્રાણકી ક્રિયાશક્તિ હે જોઉ, કર્મ ઇંદ્રિમહી વર્તત સોઉ ॥
તાતે કર્મ ઇંદ્રિગણ જેહૂ, રાજસ અહંકારસેં તેહૂ ।
દોહા - બુદ્ધિ રાજસ અહંકારસેં, ઉપજત પરમ સુજાન ।
બુદ્ધિકી શક્તિ વિજ્ઞાન હે, યાતેં કરત પ્રમાન ॥

સોરઠા - જ્ઞાનશક્તિ જુત જોય, ઐસે જ્ઞાન ઇંદ્રિ સબહી ।
રાજસ અહંકારસેં હોય, તાકી વ્યક્તિ કહી અબહી ॥૩૧॥

ચોપાઇ

કહત હે અબ તનમાત્રા દ્વારા, પંચ ભૂત ઉત્પત્તિ વિસ્તારા ।
તેહિ વિધિ તિનકે લક્ષણ જેહૂ, ભિન્ન ભિન્ન બરનિ કહત પ્રભુ તેહૂ ॥
માત શ્રીહરિકી શક્તિ જો કાલા, તેહિ પ્રેર્યો તામસ વિકરાલા ।
તામસ અહંકારસેં ભારી, ઉપજિ શબ્દમાત્રા સુખકારી ॥

સોઈ શબ્દ માત્રાસેં ઉદારા, ઉદે ભયો આકાશ અપારા ।
શ્રોત્ર ઇંદ્રિ ઉત્પન્ન ભઈ જેહા, શબ્દમાત્રકું પાવત એહા ॥૩૨॥

શબ્દમાત્રાકો લક્ષણ જૈસા, નિજમાતાકું કહત પ્રભુ તૈસા ।
અર્થકો આશ્રય શબ્દ કહાંહિ, વિવિધ અર્થ હે શબ્દકે માંહિ ॥
દેષ્ટા દેશ્યકો જ્યુંહિ સ્વરૂપા, ત્યુંહિ જનાવત[1] શબ્દ અનૂપા ।
નભતનમાત્રા[2] શબ્દ હે જોઈ, નભકો સૂક્ષ્મરૂપ હે સોઈ ॥
દોહા - શબ્દ જો માત્રા તાહિકો, એહી વિધિ લક્ષણ જેઉ ।
સો લક્ષણ સબહી વિધિ, જાને વિવેકી તેઉ ॥૩૩॥

ચોપાઇ

અબ આકાશકો લક્ષણ જેહા, નિજમાતાસે કહત પ્રભુ તેહા ।
પ્રાણિમાત્રકો હોત નિવાસા, ત્યું નભ સબકું દેત અવકાશા ॥
બાહીર ભિંતર જો વ્યવહારા, તેહિ સ્થાનક નભ પરમ ઉદારા ।
પ્રાણ ઇંદ્રિગણ મન જુત જેઉ, ઇન સબકો આશ્રય નભ તેઉ ॥
એહિ વિધિ વૃત્તિસેં વિખ્યાતા, નભ લક્ષણ બરન્યો સાક્ષાતા ॥૩૪॥

શબ્દ સોઈ તનમાત્રા જાકું, કાલસેં દઢ વિકાર ભયો તાકું ।
ઐસે નભસેં ભઈ તતકાલા, સ્પર્શરૂપ માત્રા સો વિશાલા ॥
ઐસિ સ્પર્શમાત્રાસેં ભારી, પ્રગટ ભયો વાયુ અવિકારી ।
ત્વચા ઇન્દ્રિ વાયુકી જોઈ, સ્પર્શમાત્રાકું ગ્રહત હે સોઈ ॥૩૫॥

સ્પર્શમાત્રાકો લક્ષણ જેહી, કપિલ દેવ પ્રભુ કહત હે તેહી ।
સુનહુ માત કોમલતા જોઉ, કઠિન રું શીત ઉષ્ણતા સોઉ ॥
વાયુકિ તનમાત્રારૂપા, વાયુકો સુક્ષ્મ રૂપ અનૂપા ॥
દોહા - ઐસે સ્પર્શતનમાત્રાકો, લક્ષણ કહ્યો હે તોય ।
અબ વાયુ લક્ષણ કહુ, સંશય રહે ન કોય ॥૩૬॥

ચોપાઇ

અબ વાયુકો લક્ષણ ભારી, નિજમાતાકું કહત સુખકારી ।
ડાર પાત[1] વૃક્ષાદિક કેરા, તેહિ કંપાવત અધિક ઘનેરા ॥

૧ સમજાવે ૨. આકાશતન્માત્રા

તૃણાદિકકું બટોરિકે[૨] ધરહિ, એકહિ ઠોર સંજોગ સો કરહિ ।
ત્યુંહિ સુગંધિ પદારથ જોઉ, ઘ્રાણ પ્રતિ પહુચાવત સોઉ ॥
શીતોષ્ણાદિક ગુણજુત જેહા, સો દ્રવ્ય ત્વચાકું અર્પત એહા ।
શબ્દકું શ્રવણ ઇંદ્રિ પ્રતિ લાવે, સબ ઇંદ્રિયકો જીવ કહાવે ॥
યું વાયુકી ક્રિયાસેં અબહી, વાયુકો લક્ષણ કહ્યો સબહી ॥૩૭॥

દૈવ જો ઈશ્વર કાલસ્વરૂપા, તેહિ પ્રેર્યો જો મરુત અનૂપા ।
સ્પર્શ સોઈ તનમાત્રા વાકી, ત્વચા દ્વારસેં વ્યક્તિ તાકી ॥
ઐસે વાયુસેં તેહિ કાલા, ઉપજી રૂપમાત્રા જો વિશાલા ।
સોઈ રૂપમાત્રાસેં ભારી, ઉપજ્યો તેજ અધિક તમહારી ॥
દોહા - ચક્ષુ ઇંદ્રિ અતિશે સુખદ, રૂપ હે માત્રા જેહૂ ।
ચક્ષુ રહત નિત્ય રૂપમેં, સદા વિલોકત જેહૂ ॥૩૮॥

ચોપાઇ

રૂપમાત્રાકો લક્ષણ જેહા, નિજ માતાકું કહત પ્રભુ તેહા ।
હે સાધ્વિ હે વિમલમતિ માતા, જો યહ સબ વસ્તુ સાક્ષાતા ॥
તાકી વિગત જનાવનહારા, રૂપ ગૌણ રહે દ્રવ્ય આધારા ।
વિવિધ દ્રવ્યકી રચનારૂપા, ભિન્ન ભિન્ન ભાસત રૂપ અનૂપા ॥
રૂપ તેજતનમાત્રા જેહૂ, તેજકો સૂક્ષ્મ રૂપ હે તેહૂ ।
રૂપમાત્રકી વૃત્તિ જેહી, સબ વિધિ તાકો લક્ષણ એહી ॥૩૯॥

તેજકો લક્ષણ વરતત જૈસા, કપિલ દેવ પ્રભુ કહત હે તૈસા ।
દ્યુતિજુત સબકું પ્રકાશત જોઈ, અન્નાદિકકો પચન જેહી હોઈ ॥
પાન જો સબહી રસકું હરહી, અદન[૩] જો હુતદ્રવ્ય ભક્ષણ કરહી ॥
દોહા - શીત મિટાવત સબહિકી, સબ રસ શોષત જોઈ ।
ક્ષુધા તૃષા જુત સબહિ વિધ, તેજકો લક્ષણ સોઈ ॥૪૦॥

ચોપાઇ

જાસ રૂપમાત્રા હે ઉદારા, દૈવકે પ્રેર્યે પાયો વિકારા ।
ઐસે તેજહિસેં તતકાલા, રસમાત્રા ભઈ અધિક વિશાલા ॥
રસમાત્રામેં ઉદક ભયો ભારી, જિહ્વા સો રસ ચાખનહારી ॥૪૧॥

૧ પાંદડા ૨ ભેગા કરીને ૩ ભોજન

અબ રસમાત્રા લક્ષણ જેઉ, નિજમાતાસો કહત પ્રભુ તેઉ ।
ભૂમિકો કારજ ઔષધિ જોઈ, તિનકે વિકારસેં ભિન્ન ભિન્ન હોઈ ॥
મધુર કષાય રું તિખા ખારા, કડવા ખાટા અનંત પ્રકારા ।
એહિ વિધિ ઔષધિ સંગસેં એહી, એકહિ રસ બહુવિધ ભયો તેહી ॥૪૨॥

અબ જલકો લક્ષણ પ્રભુ કહહિ, જહાં તહાં જલ ભિના કરી રહહી ।
મૃત્તિકાદિક પિંડાકર ધરહી, ત્યું જલ સબહિકું તૃપ્તિ કરહી ॥
જલ સોઈ સબ પ્રાણીકું જીવાવે, જલહિ તૃષાકો કષ્ટ મીટાવે ॥
દોહા - તાપ હરત કોમલ કરત, બહુતસેં બહુત હે જોઈ ।
કૂપાદિકસેં ન ખુટહિ, જલકો લક્ષણ સોઈ ॥૪૩॥

ચોપાઇ

રસમાત્રા જુત જલ હે જેઉ, દૈવસેં પાયો વિકારકું તેઉ ।
ઐસે જલહિસેં તતકાલા, ઉપજિ ગંધમાત્રા સુવિશાલા ॥
સોઈ ગંધમાત્રાસેં ભારી, ભૂમિ ઉદય ભઈ અતિ સુખકારી ।
ઘ્રાણ ઇંદ્રિ સોઈ ગંધકું પાવે, ઘ્રાણકો લક્ષણ એહી કહાવે ॥૪૪॥

ગંધમાત્રાકો લક્ષણ જેહા, નિજમાતાસોં કહત પ્રભુ તેહા ।
મિશ્રિત ગંધ રું દુર્ગંધ જેહૂ, સૌરભ ગંધ કપૂરકો તેહૂ ॥
શાન્ત ગંધ કમલાદિક સોઈ, ઉગ્ર ગંધ લશુનાદિક હોઈ ।
દ્રવ્ય જો ક્ષિતિકે કારજરૂપા, પુષ્પાદિક બહુ ભાતિ અનૂપા ॥
દોહા - ઇનકે વિષમ વિકારસેં, એક જો ગંધ ઉદાર ।
અનંત ભેદ પ્રાપત ભયો, સંગતિકે અનુસાર ॥૪૫॥

ચોપાઇ

પૃથિવિકો લક્ષણ હે જોઈ, કપિલ દેવ પ્રભુ કહત હે સોઈ ।
ભૂમિ બ્રહ્મકે ભાવકો સ્થાના, પ્રતિમારૂપ કરહિ ભગવાના ॥
વિષ્ણુકી પ્રતિમા હે જૈસા, વાસુદેવ શ્રીપતિ પ્રભુ તૈસા ।
યું વિશ્વાસ જનાવન કાજા, પ્રતિમા કિનિ ભજનકો સાજા ॥
સ્થાન જો લોકકી રચનારૂપા, સ્થિર ચર જીવકું ધરત અનૂપા ।
આકાશાદિક ભૂત હે ચારી, તાસ વિભાગકી કરનેહારી ॥
સત્ત્વ જો પ્રાણિમાત્ર કહાવે, સો પૃથિવિસેં પ્રગટ હોઈ આવે ।

નારી પુરુષ વૃંદલ[1] આકારા, ભૂમહી ભાસત ભેદ અપારા ॥
શ્વેત કૃષ્ણ આદિક તનુ જોઈ, એહિ વિધિ ભેદ ભૂમિસેં સોઉ ॥
દોહા - એહિ વિધિ વૃત્તિ ભેદસેં, ભૂમિકો લક્ષણ જેહી ।
સો જૈસે સબ ગુન સહિત, બરનિ સુનાયો તેહી ॥૪૬॥

ચોપાઇ

શ્રોત્રાદિક ઇંદ્રિગણ જોઈ, શબ્દાદિકકું ગ્રહણ કરે સોઈ ।
યું ઇનકો લક્ષણ હે જેઉ, ભૂતકી ઉત્પત્તિ સંગ કહ્યો તેઉ ॥
સોઈ લક્ષણકું કહત પ્રભુ અબહી, જ્યું નિજમાતા સમઝે સબહી ।
નભગુણ શબ્દ કહાવત જોઉ, સો જેહી વિષય શ્રોત્ર હે સોઉ ।
વાયુકો ગુણ સ્પર્શ પ્રમાનો, સો જેહિ વિષય ત્વચા તેહિ પ્રમાનો ॥૪૭॥

તેજકો ગુણ વિશેષ સોઈ રૂપા, સો જેહિ વિષય સો ચક્ષુ અનૂપા ॥
જલગુણ વિશેષ રસ ગાવે, સો જેહિ વિષય સો રસના કહાવે ॥
ભૂમિકો ગુણ ગંધ હે જેહા, સો જેહિ વિષય સો ઘ્રાણ હે તેહા ॥૪૮॥

સબસેં પર આકાશ અપારા, વાયુ આદિ ચહુ અપર ઉદારા ।
ચહુમહી નભકો અન્વય રહહી, તાતેં નભ ગુણ શબ્દ જો કહહી ॥
ચહુમહી શબ્દકો અન્વય ભાસે, ચહુમહી શબ્દકો રૂપ પ્રકાશે ।
ત્યુંહિ વાયુકો અન્વય ભારી, તેજ તોય ભૂમહી અવિકારી ॥
યાતેં વાયુકો સ્પર્શ જો ધર્મા, તિહુમહી ભાસત યું સર્વ મર્મા ।
યું પરકો અન્વય અન્યમાંહી, તાતેં તેહિ તેહિ રૂપ દેખાહી ॥
યાતેં આકાશાદિક એ ચારા, તેહિ ગુણ ભૂમહી ભાસત ન્યારા ॥
દોહા - એક શબ્દ ગુણ નભવિષે, વાયુવિષે ગુણ દોય ।
શબ્દ રુ સ્પર્શ વિવેક જુત, જાનિ લેહૂ તુમ સોય ॥
ત્યુંહિ તેજમેં તિન ગુન, શબ્દ સ્પર્શ અરુ રૂપ ।
એ તિહુ ભિન્ન ભિન્ન ભાસહિ, તેજમેં પરમ અનૂપ ॥
સોરઠા - ત્યું જલમહી ગુણ ચાર, શબ્દ સ્પર્શ અરુ રૂપ રસ ।
ભાસત ભિન્ન પ્રકાર, જલમહી એ ચારૂ સુખદ ॥
ભૂમિવિષે ગુણ પંચ, શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધ ।
ભિન્ન ભિન્ન સબકો સંચ, ભૂમિવિષે વર્તત અચલ ॥૪૯॥

૧. નપુસંક

ચોપાઇ

યું ચોવિશ તત્ત્વકે નામા, ભિન્ન ભિન્ન કહિકે અભિરામા ।
દશ ઇંદ્રિ અંતઃકરણ ચારા, તાસ ચતુર્દશ દેવ ઉદારા ।
ઇનકી ઉત્પત્તિ તત્ત્વકે સંગા, એહિ સ્થલ ના બર્નિ શુભ અંગા ।
તદપિ દેવકી ઉત્પત્તિ જેહા, મુનિ મૈત્રેય પ્રથમ કહિ તેહા ॥
તાતેં એહિ સ્થલ યુંહિ પ્રમાનો, સાત્ત્વિક અહં સુરકારન જાનો ।
યહ જો તત્ત્વ ચોવિસ કહાં કઈ, સાત તત્ત્વ મુખ્ય હે તિનમાંઇ ॥
તાતેં મહત્તત્ત્વાદિક સાતા, સો યહ શ્લોકમેં બરનેઉ માતા ।
જો યહ તત્ત્વકો કિન બખાના, સો સબ દેવ હે મૂરતિમાના ॥
કલ્પ કલ્પમહી સો સબ દેવા, સૃજત વિરાટ દેહ તતખેવા ।
સો સબ દેવ પૃથક રહે જબહી, સ્રજન વિરાટ ન સમર્થ તબહી ॥
પીછે યહ સબ દેવ વિચારી, પ્રભુકો સ્તવન કિન અતિભારી ।
જગકે આદિ નારાયણ સ્વામી, ઇનકી સ્તુતિ સુનિકે બહુનામી ॥
દોહા - કાલ રું કર્મ સ્વભાવ ગુન, ઈન જુત શ્રીભગવાન ।
પુરુષકે રૂપસેં તત્ત્વમહી, પૈઠેઉ પરમ સુજાન ॥
તિનમહી કાલ સો ક્ષોભપ્રદ, કર્મ સો જગ કર્તાર ।
ગુન શબ્દહિસેં પ્રકૃતિ કહી, યું યાકો નિરધાર ॥
સોરઠા - માયસુત ગુણ જોય, સો માયાકે સજાતિ નિત ।
તાતેં પ્રકૃતિ ગુણ સોય, ત્યું સ્વભાવ પરિણામ પ્રદ ॥૫૦॥

ચોપાઇ

તા પિછે યહ તત્ત્વ હે જોઇ, મિલે પરસ્પર આપમેં સોઇ ।
હરિઇચ્છાસેં તત્ત્વ સો તબહી, અતિશે ક્ષોભકું પાએઉ સબહી ॥
સો તત્ત્વનિસેં ઉપજ્યો અંડા, ભૂમિપ્રધાન તાતેં જડ પિંડા ।
ઐસે અંડહિસેં અતિ ભારિ, ઉપજ્યો વિરાટ પુરુષ સુખકારી ॥૫૧॥

પૃથિવિ નામ યહ અંડ ઉદારા, આવરણ જુત તેહિ અતિ વિસ્તારા ।
અનુક્રમસેં આવરણ અતિ ભારી, એક એકસેં એક એક વિસ્તારી ॥
બડે રું સૂક્ષ્મ એકસેં એકા, દશ દશ ગુણ યું અધિક વિવેકા ।
બાહ્ય પ્રધાનસેં આવરિત એહા, ઐસે જલ આદિક ષટ જેહા ॥
દોહા - ઈન ષટ આવરણસેં સદા, આવૃત અંડ હે જોય ।

સમમ ત્યુંહિ પ્રધાન હે, અંડકુ આવરણ સોય ॥
એહી અંડમહી માત, ચૌદ લોક વિસ્તાર સબ ।
હરિ જો વિષ્ણુ સાક્ષાત, તેહિ માયામય રૂપ યહ ॥૫૨॥

ચોપાઇ

એહિ વિધિ અંડ ઉપજાયકે દેવા, ભિન્ન ભએ વાસુદેવ તતખેવા ॥
તબ સો અંડ આવરણ જલમાંહિ, વર્ષ હજારું સોયો તાંહિ ॥
કાલસેં અંડ પક્વ ભયો જબહિ, તામહી પ્રભુ પ્રવેશ કિયો તબહી ।
જલમેં કનકમય અંડ અનૂપા, તિનસેં ઉઠાયે વિરાટ સ્વરૂપા ॥
જબહી વિરાટ પુરુષ ભિન્ન કીના, પુનિ સો વિરાટમેં પૈઠે પ્રવીના ।
તબ વિરાટ તનુમહી અતિભારી, ભએ ઇંદ્રિયકે છિદ્ર સુખકારી ॥૫૩॥

યું વૈરાટકી ઉત્પત્તિ જેહૂ, સબહી ભાતિ બરનિ હે તેહુ ।
જો વિરાટતનકો અભિમાની, સો વૈરાજપુરુષ સુખદાની ॥
તિનકું વિષયકો જોગ કરાવે, સો ઇંદ્રિ અરુ દેવ કહાવે ।
ઇન સબકી ઉત્પત્તિ હે જોઇ, પ્રભુ વિરાટસેં કહત હે સોઇ ॥
સુનહુ માત તોય કહુ સબ બાતા, યહ જો વિરાટ પુરુષ સાક્ષાતા ।
મુખરૂપી તેહી ગોલક જેઉ, પ્રથમ ભેદકું પાયો તેઉ ॥
પીછે વાક્ ઇંદ્રિ ભઈ ભારી, ત્યું ભયો અગ્નિ દેવ તમહારી ॥
દોહા - તા પિછે સો વિરાટકો, નાસિકા ગોલક જેહુ ।
ઘ્રાણ ઇંદ્રિકુ સદનસમ, ભેદકું પાયો તેહુ ॥
સોરઠા : ગોલક નાસારુપ, તિનકે વિષે અતિશે સુખદ ।
ઉપજયા ઘ્રાણ અનૂપ, પ્રાણ સહિત અતિશે પ્રબલ ॥૫૪॥

ચોપાઇ

ઘ્રાણ ઇંદ્રિ ભએ પીછે માતા, વાયુ દેવ ઉપજેઉ સાક્ષાતા ।
ત્યુંહિ વિરાટપુરુષકે દોઉ, નેત્રરૂપ ગોલક ભએ સોઉ ॥
નેત્રરૂપ ગોલકસેં ભારી, ચક્ષુ ઇંદ્રિ ઉપજ્યો સુખકારી ।
ચક્ષુ ઇંદ્રિ ભએ પીછે ઉદારા, સૂરજ ભએ તમમેટન-હારા ॥
ત્યુંહિ વિરાટ પુરુષકે દોઇ, કર્ણ રૂપ ગોલક ભએ સોઇ ।
કર્ણ સો ભેદકું પાએ જબહી, શ્રોત્ર ઇંદ્રિ ઉપજત ભયો તબહી ॥
શ્રોત્ર ઇંદ્રિ ઉપજેકે પાછે, દિશા દેવતા ઉપજેઉ આછે ॥૫૫॥

ત્યુંહિ વિરાટ પુરુષકો એહી, ત્વચારૂપ ગોલક ભયો તેહી ॥
ત્વચા ગોલક ભએ પાછે પ્રવીના, રોમ રું દાઢી મુંછ નવીના ॥
ઈન આદિક ઇંદ્રિ જબ ભએઉ, ઔષધિ રૂપ દેવ ભએ નએઉ ॥

દોહા - તબહિ સો પુરુષ વિરાટકો, શિશ્ન હે ગોલક જોય ।
સોઉ ભેદ પાવત ભયો, અનુક્રમ બરનુ સોય ॥૫૬॥

ચોપાઇ

શિશ્નરુપ ગોલક ભયો જેઉ, પીછે વીર્ય ઇંદ્રિ ભયો તેઉ ।
વીર્ય ઇંદ્રિ ભએ પીછે અનૂપા, જલ સોઇ ભએઉ દેવતારૂપા ॥
એહિ જો પુરુષ વિરાટ કહાયો, તેહિ ગુદ ગોલક ભેદકું પાયો ।
ગુદરૂપિ ગોલક ભએ પાછે, ઇંદ્રિ અપાન ઉદય ભયો આછે ।
યું અપાન ઇંદ્રિ ભયો જબહી, મૃત્યુલોક ભયપ્રદ ભયો તબહી ॥૫૭॥

ત્યુંહિ વિરાટ પુરુષ કો એહુ, હસ્તરૂપ ભયો ગોલક તેહુ ।
હસ્ત ગોલક ભએ પીછે ભારી, બલ ઇંદ્રિ ભયો અતિ જયકારી ।
બલ ઇંદ્રિ ભએ પીછે ઉદારા, ઇંદ્ર દેવ ભયો પ્રબલ અપારા ॥

દોહા - ત્યું યહ પુરુષ વિરાટકે, ચરણ હે ગોલક જોઇ ।
તબ વિરાટકે અંગમેં, ભેદકું પાએ સોઇ ॥
પગ ગોલક પીછે ભયો, ગતિ ઇંદ્રિ અભિરામ ।
ગતિ ઇંદ્રિ પીછે ભએ, વિષ્ણુ દેવ સુખધામ ॥૫૮॥

ચોપાઇ

ત્યુંહિ વિરાટ પુરુષ જો કએઉ, નાડીરૂપ ગોલક તેહિ ભએઉ ।
નાડીરૂપ ગોલક ભયો જબહી, પીછે રુધિર ઇંદ્રિ ભયો તબહી ॥
રુધિર ઇંદ્રિ ભએ પીછે અનૂપા, નદી દેવ ભએ અતિ સુખરૂપા ।
ત્યુંહિ વિરાટ પુરુષકો ભારી, ઉદર ગોલ ભયો અતિસુખકારી ॥
ઉદરરૂપ ગોલક ભયે પાછે, ક્ષુધા તૃષા ઇંદ્રિ ભયો આછે ।
સો ઇંદ્રિમહી અધિક વિશાલા, દેવ સમુદ્ર ભયો તતકાલા ॥૫૯॥

પીછે વિરાટ પુરુષકો એહા, હૃદય ગોલ ભિદ પાયો તેહા ।
હૃદ ગોલ ભએ પીછે ઉદારા, મન ઇંદ્રિ ભયો ચપલ અપારા ॥

મન ભએ પીછે ચંદ્રમા દેવા, ઉપજત ભએઉ તબહી તતખેવા ।
ત્યુંહિ વિરાટ પુરુષ જો કહાંહિ, તાસ હૃદય ગોલક તિનમાંહી ॥
બુદ્ધિરૂપ ઇંદ્રિ ભયો જેહૂ, પીછે અજ ઉપજત ભએ તેહૂ ॥
દોહા - તેહિ વિધિ પુરુષ વિરાટકે, હૃદય કમલમહી માત ।
અહંકાર ઇંદ્રિ પ્રબલ, પ્રગટ ભયો સાક્ષાત ॥
અહંકાર પીછે ભએ, રુદ્ર દેવ તતકાલ ।
અતિ સમર્થ સંહાર હિત, જેહિ જશ પરમ વિશાલ ॥
સોરઠા - પુરુષ વિરાટ હે જેહૂ, તાસ હૃદય ગોલકમહી ।
ચિત્ત ઇંદ્રિ ભયો તેહૂ, પીછે ક્ષેત્રજ્ઞ સુર ભએઉ ॥૬૦॥

ચોપાઇ

વાસુદેવ પ્રભુ અલખ અભેવા[1], એહિ સબ ઉપજાયકે દેવા ।
આપ વિરાટસેં ન્યારે ભએઉ, તબ સબ દેવ વિચારત રએઉ ॥
ગર્ભોદકમહી સોયો એહા, ઐસો વિરાટ દેહ હે જેહા ।
દેવકો વૃંદ ઉદય ભયો જોઇ, તાહિ ઉઠાવન શક્ય ન કોઇ ॥
તાપિછે સબ દેવસમાજા, સોઇ વિરાટ ઉઠાવન કાજા ।
અપને અપને સ્થાનક જોઇ, અનુક્રમ તહાં તહાં પૈઠેઉ સોઇ ॥૬૧॥

બાનિ ઇંદ્રિજુત અગ્નિ દેવા, મુખ ગોલકમેં બસેઉ તતખેવા ।
તોઉ વિરાટ પુરુષ હે જોઉ, જલસેં ઠાઢો[2] ભયો ન સોઉ ॥
દોહા - ઘ્રાણ ઇંદ્રિજુત વાયુ તબ, નાસા પ્રતિ બસે આય ।
તદપિ પુરુષ વિરાટકુ, ઠાઢો ભયો ન જાય ॥૬૨॥

ચોપાઇ

ચક્ષુઇંદ્રિ જુત સૂરજ જેહા, નેત્ર ગોલક પ્રતિ પૈઠેઉ તેહા ।
તદપિ વિરાટ પુરુષ હે જેહૂ, જલસેં ન ઠાઢો ભયો તેહૂ ॥
શ્રોત્રઇંદ્રિ જુત દિશ સોઇ દેવા, કર્ણ ગોલ પૈઠેઉ તતખેવા ।
તોહૂ વિરાટ પુરુષ હે જોઇ, જલસેં ન ઠાઢે ભએ સોઇ ॥૬૩॥
રોમ ઇંદ્રિજુત ઓષધિ સબહી, ત્વચા ગોલ પ્રતિ પૈઠેઉ તબહી ।
તદપિ વિરાટ પુરુષ હે જેહિ, જલસેં ઠાઢે ભએ ન તેહી ॥

૧ અભેદ ૨. ઊભો

वीर्य ईंद्रिजुत जल हे जेउ, शिश्न गोल प्रति पैठे तेउ ।
तोहु विराट पुरुष अति भारी, ठाढे न भएउ परम सुखकारी ॥६४॥
त्युं अपानजुत मृत्यु जोउ, गुद गोलक प्रति आएउ सोउ ।
तदपि विराट पुरुष सुखरूपा, जलसें न उठत भएउ अनूपा ॥
दोहा - बल ईंद्रि जुत ईंद्र तब, हस्त गोलमही आए ।
तोहू पुरुष विराटकुं, जलसें नांहि उठाए ॥६५॥

चोपाइ

गति ईंद्रिजुत विष्णु देवा, पग प्रति आय बसेउ ततखेवा ।
तोहु विराट पुरुष अतिभारी, जलसें न उठत भएे अविकारी ॥
रुधिर ईंद्रिजुत नदी सब जेहा, नाडी गोलमही आएउ तेहा ।
तदपि विराट पुरुष जड होई, सोवत रएउ न उठे सोई ॥६६॥
क्षुधा तृषा जुत जल निधि जेहि, उदर गोल प्रति आएउ तेहि ।
तोहु विराट पुरुषको अंगा, जलमें सोवत रह्यो अभंगा ॥
मन ईंद्रिजुत शशी शुभवेशा, हृदय गोल प्रति किन प्रवेशा ॥
तदपि विराट पुरुष गुनराशी, जलसें न उठत भएे अविनाशी ॥६७॥
बुद्धि ईंद्रिजुत अज सुखदाई, हृदय गोल प्रति पैठेउ आई ।
तदपि विराटपुरुषको रूपा, जलसें न ठाढो भयो अनूपा ॥
दोहा - अहं ईंद्रिजुत रुद्र तब, हृदयमें किन प्रवेश ।
तदपि पुरुष विराट सो, जलसें न उठेउ लेश ॥६८॥

चोपाइ

महत्तत्त्वमही रहत हे जेहा, प्रकृतिके अधिपति हे एहा ।
ऐसे क्षेत्रज्ञ पुरुषके रूपा, वासुदेव प्रभु परम अनूपा ॥
चित्त ईंद्रिजुत प्रभु शुभवेशा, हृदय कमलमही किन प्रवेशा ।
तबही विराट पुरुष ततकाला, गर्भोदकसें उठेउ विशाला ॥
सबहि क्रियामही समर्थ सोई, लगेउ करन सब ततपर होई ।
तातें अग्नि आदि सुरवृंदा, ईंद्रि अंतःकरण स्वच्छंदा ॥
आप विराट पुरुष अति भारी, सबहिके बलसें अधिक बलधारी ॥
दोहा - एसे क्षेत्रज्ञ पुरुषके, रूपसें श्रीभगवान ।

વાસુદેવ પ્રભુ સબહીસેં, અતિ બલ જૂત સબજાન ॥
સોઈ વિરાટસેં હોત હે, બ્રહ્મા સબ જગતાત ।
સ્થિર ચર યહ સબ વિશ્વકું, સોઈ સૃજત સાક્ષાત ॥૬૯॥

ચોપાઇ

જ્યું નિદ્રાવશ સોવે સુજાના, તાસ ઇંદ્રિ મન બુદ્ધિ અરુ પ્રાના ।
વાસુદેવ સબ કર્મફલ દાતા, સોઈ ક્ષેત્રજ્ઞ પ્રભુ સાક્ષાતા ॥
તેહિ બિન ઇંદ્રિ મનાદિક જોઈ, નાંહિ ઉઠાવન સમર્થ કોઈ ।
ત્યું સબ દેવ ઇંદ્રિગન જેહુ, ત્યું વૈરાજપુરુષ હે તેહૂ ॥
એ સબ અપને જોરસેં તાજા, દેહ વિરાટ ઉઠાવન કાજા ।
વાસુદેવ બિન શક્ય ન કોઈ, જિનસેં વિરાટ દેહ ખડો હોઈ ॥૭૦॥

સુનહુ માત તોય કહુ સોઈ બાતા, જોગવિષે પ્રવૃત્તિ સાક્ષાતા ।
એસી બુદ્ધિ અરુ ભક્તિ ઉદારા, ત્યું વૈરાગ્ય જ્ઞાન એ ચારા ॥
એ ચહુ સાધનસેં બુદ્ધિવંતા, જો વિરાટમહી શ્રીભગવંતા ।
ત્યુંહિ જીવાત્મામેં નિત્ય રહહીં, જાહિ ક્ષેત્રજ્ઞ દ્રષ્ટા કહહીં ॥
એસે વાસુદેવ ભગવાના, તાહિકું ખોજિકે જોગિ સુજાના ।
અહર્નિશ તાહિકો ચિંતન કરહીં, ઓર સકલ ચિંતન પરહરહીં ॥
પુરુષ ક્ષેત્રજ્ઞ પ્રકૃતિ જેહિ, ત્યું વૈરાજપુરુષ હે તેહિ ।
અનંત કોટી જીવેશ્વર જોઉ, તાસ ઉદય સ્થિતિ લય કૃત સોઉ ॥
એસે વાસુદેવ જગસ્વામી, સબહિમેં અતિબલ જુત બહુનામી ॥
દોહા - પ્રકૃતિ પુરુષ આદિ સબે, વાસુદેવ બિન સોઈ ।
અપને અપને કાર્યકું, કરન સમર્થ ન કોઈ ।
યું વિવેક કરિકે અચલ, ઐસે શ્રીભગવાન ।
મુક્તાનંદકો પ્રભુ કહે, વાહિકો કરના ધ્યાન ॥૭૧॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં તૃતીયસ્કંધે
કપિલગીતાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકપિલદેવહૂતિસંવાદે સાંખ્યયોગે
મુક્તાનંદમુનિવિરચિત-ટીકાયાં તત્ત્વલક્ષણનિરૂપણનામા દ્વિતીયો અધ્યાયઃ॥૨॥

અધ્યાય-3

ચોપાઇ

દ્વિતીય અધ્યાયમેં કહેઉ પ્રસંગા, માયાપર જો પુરુષ શુદ્ધ અંગા ।
શ્રીહરિકી ઇચ્છાસેં એહૂ, જગ ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લય હિત જેહૂ ॥
કારણરૂપ પ્રકૃતિ સંગ જાઇ, જ્યું મિલિ રહત સો કહ્યો સમુઝાઇ ।
પ્રકૃતિ પુરુષકો જ્યુંહિ સ્વરૂપા, સો સબ બર્ન્યો પરમ અનૂપા ॥
મહદાદિક સબ તત્ત્વ હે જોઉ, તિનહિકે લક્ષણ બરને સોઉ ।
પુરુષકે રૂપસેં શ્રીભગવાના, વાસુદેવ પ્રભુ પરમ સુજાના ॥
તાસ પ્રવેશ વિરાટમેં હોઇ, સબહી ભાતિ બર્ન્યો હે સોઇ ।
અબ ત્રિજે અધ્યાયમેં એહા, માયા કાર્ય અવિદ્યા જેહા ॥
દોહા - તિનમેં અનાદિ કાલસેં, રહ્યો બંધાયકે જંત ।
સાધન માયા તરનકે, કહત હે શ્રીભગવંત ॥

ચોપાઇ

શ્રીભગવાનુવાચ

સુનહુ માત તોય કહુ સબ બાતા, પુરુષ જો જીવાત્મા સાક્ષાતા ।
દેહકે રૂપ અવિદ્યા માયા, તિનમેં અનાદિ જીવ બધાયા ॥
તદપિ દેહકે ગુન હે અપારા, સુખ દુઃખાદિક વિવિધ પ્રકારા ।
તિનસેં જીવકું દેહ જ્યું તબહૂ, ક્ષય વૃદ્ધિ નહિ હોવત કબહૂ ॥
જ્યું જલમેં રહ્યો રવિકો રૂપા, જલકે સ્વભાવસેં ભિન્ન અનૂપા ।
જલકે ગુન કંપાદિ જેઉ, તિનસેં ન લિપ્ત હોત રવિ તેઉ ॥
ત્યું જીવાત્મા દેહમેં જોઇ, દેહકે ગુણસેં લિપ્ત ન હોઇ ।
દેહમેં હોત વિકાર અપારા, જીવાત્મા ચેતન અવિકારા ॥
દોહા - ત્યું હિ અકરતા જીવ હે, નિર્ગુણ અજ અવિકાર ।
યાતેં દેહ જીમિ જીવ નહી, એહિ અચલ નિરધાર ॥૧॥

ચોપાઇ

એસો યહ જીવાત્મા જબહી, સુખ દુઃખ હેતુ વિષય જો સબહી ।
પ્રિય અરુ અપ્રિય માયિક જોઇ, તિનમહી અધિક પ્રીતિ જુત હોઇ ॥
તબ અહં મમત્વ ક્રિયાકું ગ્રહહીં, તિનસેં અધિક મૂઢ ચિત્ત રહહીં ।
દેહ ઇંદ્રિ અંતઃકરણ ચારા, તેહિ કિએ કર્મ જો વિવિધ પ્રકારા ।
તિનમહી આપકું કર્તા જાની, હોત હે જીવ અધિક અભિમાની ॥૨॥
કર્મકો માન સો નિજ શિર લાવે, યાતેં જીવ પરવશ દુઃખ પાવે ।
દેહરૂપ પ્રકૃતિકે સંગા, લગત હે કર્મકે દોષ અભંગા ।
તિનહિસેં પાપ પુણ્ય જુત જેહૂ, અનંત જોનિમહી ભ્રમત હે તેહૂ ॥
દોહા - દેવમનુષ્યાદિક અનંત, જોનિ વિવિધ પ્રકાર ।
તિનમહી જન્મ રું મૃત્યુસેં, પાવત કષ્ટ અપાર ॥૩॥

ચોપાઇ

જીવ ન વસ્તુગત્ય તનરૂપા, દેહસેં ભિન્ન હે પરમ અનૂપા ।
તાતેં દેહ રું વિષય અશેષા, તેહિ સંબંધ નહિ જીવકું લેશા ॥
તોહું જીવ કરે વિષયકો ધ્યાના, યાતેં અચલ રહે તનઅભિમાના ।
તેહિ કારણ યહ જીવ ગમારા, જન્મ મૃત્યુ દુઃખ સહત અપારા ॥
જૈસે સોવત હે નર કોઇ, સ્વપ્નમેં શિર છેદાદિક હોઇ ।
જુઠહું કષ્ટ પ્રાપ્ત ભયો જેહા, બિન જાગે દુઃખ મિટત ન તેહા ॥
ત્યું યહ જીવકું જબલગ ભારી, વિષયકો ધ્યાન રહત દુઃખકારી ।
તોલું જન્મ મરણ દુઃખ જોઉ, મિથ્યા તદપિ મિટત નહી સોઉ ॥૪॥
જીવકું વિષય ધ્યાન હે જેહી, જન્મ મરણકો કારણ તેહી ।
તાતેં મુમુક્ષુ પુરુષ હે તેહા, અધિક દુષ્ટ ઇંદ્રિગણ જેહા ॥
દોહા - સો ઇંદ્રિનકો મગ એહિ, સબહિ વિષયકો ભોગ ।
તિનમહી ચિત્ત અતિ પ્રીતિ જુત, એહિ અચલ ભવરોગ ।
અતિ દૃઢ ભક્તિ જોગ અરૂ, અતિશે દૃઢ વૈરાગ્ય ।
ઉભયસેં ચિત્તકું વશ કરે, સોઇ હરિજન બડભાગ ॥
સોરઠા - ધિરેહિ ધિરે તેહૂ, યું નિજ ચિત સોધન કરત ।
વિષયકો ચિંતન જેહૂ, ચિત્તકું ન કરને દેત પલ ॥૫॥

ચોપાઇ

જેહિ સાધનસેં ચિત્ત વશ હોઇ, નિજ માતાકું કહત પ્રભુ સોઇ ।
અધિક શ્રદ્ધા જુત નર હે જેહા, યમ અરુ નિયમ રખત દૃઢ તેહા ॥
આસન પ્રાણાયામ હે જેહૂ, પ્રત્યાહાર ધારણા તેહૂ ।
ધ્યાન સમાધિ પ્રજંત હે જેહી, યોગ અષ્ટાંગ કે મારગ તેહી ॥
ઈન સાધનસેં મુમુક્ષુ ધીરા, પ્રભુકી મૂરતિ મહી પરમ ગંભીરા ।
વારમવાર ચિત્તકું ધારે, પ્રભુકો ધ્યાન એક પલક ન ટારે ॥
યું મોમહી નિષ્કપટ જો ભાવા, તિનસેં જુક્ત ઉર નહી છલ દાવા ।
ત્યું મમ કથાશ્રવણ રતિ ભારી, ઈન સાધનસેં જુક્ત અવિકારી ॥૬॥
સબહિકે દેહકું સમ કરી જાને, પંચ ભૂતમય અસત્ય પ્રમાને ॥

હરિગીત છંદ -

ત્યુંહિ જાને આતમ સત્ય ચૈતનરૂપ પરમ જનુપ જુ,
નહિ રખત કાહુસેં વૈર દ્વેષકું તજત લખિ દુઃખકૂપ જુ ।
બંધનકે કારણ નારી સુત આદિક પદારથ ત્યાગહી,
ત્રિયત્યાગ નિજ આશ્રમ ઉચિત તિમિ વીરવ્રત અનુરાગહી ॥
દોહા - ગ્રામ્ય કથા સબ વિધિ તજત, સોઇ મૌન વ્રતસાર ।
પ્રભુકું રિઝાવન અતિ બડો, સ્વધર્મ રખત ઉદાર ॥૭॥

ચોપાઇ

મિલત જો અપને ભાગ્ય અનુસારા, હરિ ઈચ્છાસેં વિવિધ પ્રકારા ।
અન્ન વસ્ત્રાદિક જો કછુ હોઇ, તિનહિસેં દૃઢ સંતોષી સોઇ ॥
શુચિ અન્નકો કરે અલપ આહારા, આત્મ અનાત્મકો કરત વિચારા ।
સબહિ ભાતિ ઉપદ્રવ બિન જેહુ, એસે શુચિ સ્થલમેં રહે તેહૂ ॥
કામ ક્રોધ લોભાદિક જેહા, તિનસેં અક્ષોભ શાંત રહે તેહા ।
સબહિ પ્રાણિકો મિત્ર ઉદારા, કઠિન બચન નહિ કરત ઉચારા ॥
સબહિ પ્રાણિપર કરુણા ભારી, આત્મનિષ્ઠ નહિ તન અહંકારી ॥૮॥
ધન ત્રિય પુત્ર કુટુંબિ આદિ, તેહિ જુત તન ભવરોગ અનાદિ ।
સો તનમહી અહં મમતા દોઉ, જુઠો આગ્રહ કરત ન સોઉ ॥

દોહા - પુરુષ પ્રકૃતિ જગહેતુકો, રૂપ જથારથ જોઈ ।
સો દર્શત જેહિ જ્ઞાનમેં, તિનસેં જુક્ત હે સોઈ ॥૯॥

ચોપાઇ

ઈતને સાધનસેં સુખરૂપા, જિનકો ચિત્ત વશ ભયો હે અનૂપા ।
જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ જેહૂ, બુદ્ધિકી અવસ્થા મિટ ગઈ તેહૂ ॥
સ્થૂલાદિક તિહુ દેહ હે જેહા, જીવસેં ભિન્ન વિલોકત તેહા ।
ઐસો જોગી પરમ ઉદારા, આત્મદર્શ પાવત શ્રુતિસારા ॥
જ્યું દ્રગમેં રવિ તિનહિસેં માતા, ગગનકો રવિ દેખત સાક્ષાતા ।
ત્યું યહ દેહ રું ઇંદ્રિ કહાંહિ, અંતઃકરણ ચહુ તિનમાંહિ ॥
મિલ્યો સામાન્ય સત્તાસેં જેહિ, એસો નિજ જીવાત્મા દેહી ।
તિન કરિકે શુદ્ધ આત્મા જેહૂ, સૂક્ષ્મ સ્થૂલસેં ન્યારો તેહૂ ॥
દોહા - કારણ દેહમેં રહત હે, પ્રબલ સત્તાસેં સોય ।
સો નિજ આત્મા પાયકે, આતમદર્શી હોય ॥૧૦॥

ચોપાઇ

એસો શુદ્ધ જીવાત્મા જેહા, તિહુ શરીરસેં મુક્ત હે તેહા ।
તિહું તનરૂપ ઉપાધિ જેહિ, તિનસેં રહિત રહતહે એહિ ॥
અસત જો તન અહંકાર કહાંહી, સત્યરૂપ ભાસત તનમાંહી ।
સત અરુ અસત વિવેક હે જોઉ, તિન જુત બુદ્ધિ જુક્ત હે સોઉ ॥
સત જો અવિદ્યા બંધનકારી, તાસ પ્રવર્તક અજ વિકારી ।
અસત જો દેહ ઈન્દ્રિ ગણ આદિ તાસ પ્રકાશક જીવ અનાદિ ॥
કાર્ય કારણરૂપ હે જોઈ, દેહ અવિદ્યા જાનો દોઈ ।
સબહિ મેં વ્યાપક પરમ અનૂપા, સોઈ નિજ જીવાત્માકો રૂપા ॥
દોહા - અજ અવિનાશિ આતમા, જીવરૂપ અભિરામ[૧] ।
તિનહિસેં પર પરમાતમા, સોઈ સદા સુખધામ ॥૧૧॥

ચોપાઇ

અપનો શુદ્ધ જીવાત્મા જેહી, બુદ્ધિકી જુક્તિસેં પાવત તેહી ।
જોગી આતમા પાવત જ્યુંહિ, તેહિ દૃષ્ટાંતસેં કહત હે ત્યુંહિ ॥
કાચકો પાત્ર કી કાંસા થારી, તિનમેં વિમલ ભરિ રાખ્યો વારી ।

૧ - સુંદર

સો જલમેં રવિ પ્રતિબિંબ જોઈ, તેહિ આભાસ ભિંતપર હોઈ ॥
તબ સોઈ ભીંતકો દેખી આભાસા, તિન કરિ પાત્રમેં દેખે પ્રકાશા ।
પાત્રકે જલમહી પ્રતિબિંબ જેહૂ, રવિસમ રૂપ વિલોકત તેહૂ ॥
પાત્રકે જલમહિ ભાસત જોઉ, સૂરજકો પ્રતિબિંબ હે સોઉ ॥

દોહા - સો રવિકે પ્રતિબિંબસેં, દેખનહાર હે જોય ।
ગગનમેં સૂરજ તાહિકો, યું તેહિ દર્શન હોય ॥૧૨॥

ચોપાઇ

એહિ વિધ કારણ દેહમેં એહા, રહ્યો વિશેષ સત્તાસેં જેહા ।
સોઈ શુદ્ધ જીવાત્માકો રૂપા, ગગનમેં રવિસમ પરમ અનૂપા ॥
ત્રિગુણાત્મક અહંકાર હે જોઈ, તિનકે વિષે પ્રતિબિંબ જો હોઈ ।
સો શુદ્ધ જીવાત્માકો જાનો, જલ પ્રતિબિંબ સમ તાહી પ્રમાનો ॥
દેહ ઇંદ્રિ મન ઇન સબમાંહી, પ્રતિબિંબકો આભાસ કહાંહી ।
તિહુ અહંકારમેં પ્રતિબિંબ જેહા, તેહિ આભાસ સ્થલ પ્રતિબિંબ તેહા ॥
તાતેં શુદ્ધ જીવાત્મસ્વરૂપા, તેહિ પ્રતાપ ભયો જોગી અનૂપા ।
અપને દેહ ઇંદ્રિ મન જેહૂ, તિનમેં રહ્યો આભાસ હે તેહૂ ।
જોગી પ્રથમ તાહિકું પાવે, તા પિછે યું જુક્તિ લગાવે ।
સો આભાસસેં નિજ અહંકારા, તિનમેં રહ્યો પ્રતિબિંબ ઉદારા ॥
તિનકું જોગી પાવત જબહી, પુનિ અંતર દૃષ્ટિ કરે તબહી ।
સત્ય રૂપ અહંકાર હે જોઉ, તિનમેં રહ્યો આભાસ હે સોઉ ॥

દોહા - તિન કરિ કારણ દેહમેં, રહ્યો ક્ષેત્રજ્ઞ જેહૂ ।
અપને શુદ્ધ જીવાત્મકું, જોગી પાવત તેહૂ ॥૧૩॥

ચોપાઇ

અબ યહ જોગિ કહાવત જેહા, શુદ્ધ ક્ષેત્રજ્ઞ પાયો તેહા ।
સો યહ શુદ્ધ ક્ષેત્રજ્ઞ જેહૂ, તિનકો સ્વરૂપ કહત હે તેહૂ ॥
પંચ વિષય ઇંદ્રિગણ સારા, ત્યું મન બુદ્ધિ ચિત્ત અહંકારા ।
નિદ્રાસેં માયામહી જબહી, એ સબ ભિન્ન હોત હે તબહી ॥
અધિક શુદ્ધ જીવાત્મા જોઈ, નિદ્રા અહંવૃત્તિ રહિત હે સોઈ ॥૧૪॥

તાહિ સમે જીવાત્મા એહી, અહંકારમહી રહ્યો તબ તેહી ।
અહંકાર જબ નાશકું પાવે, આપ અનષ્ટ તોહુ મુરઝાવે[1] ॥
નિજ આત્માકું મિથ્યા તોહુ, નાશવંત જિમિ માનત સોહુ ॥

દોહા - જ્યું કોઈ લોભી પુરુષકો, ધન સબ પાયો નાશ ।
આપ ન પાયો નાશ તોહુ, નાશ જ્યું અતિ દુઃખ ત્રાસ ॥

સોરઠા - ત્યું જીવાત્મા જેહિ, આપ ન પાવત નાશ તોહુ ।
નાશ જ્યું માનત એહી, યા કારન અતિ દુઃખ સહત ॥૧૫॥

ચોપાઇ

હે માતા યહ જોગિ પ્રવીના, એહિ વિધ અતિ વિચાર કરી ઝીના ।
અપનો શુદ્ધ જીવાત્મા જોઈ, તાહિકું પાવત તતપર હોઈ ॥
ત્યુંહિ અવિદ્યા પ્રકૃતિસ્વરૂપા, તિનસેં મુક્ત હોય રહત અનૂપા ।
અહંકાર જુત વરતત દેહા, ઈંદ્રિયાદિ સબ કારજ એહા ॥
ઈનકો પ્રકાશક આશ્રય જોઉ, શુદ્ધ જીવાત્મા જાનો સોઉ ॥૧૬॥

ચોપાઇ

દેવહૂતિ માતા સાક્ષાતા, કપિલદેવ પ્રતિ પુછત બાતા ।
હે સમર્થ હે બ્રહ્મ અવિનાશી, તુમ કહ્યો જોગ પરમ સુખરાશી ॥
ભક્તિ વૈરાગ્યાદિક ઉર ધારે, ઈન સાધનસેં સબહિ મલ ટારે ।
અપનિ અવિદ્યારૂપ જો માયા, સો પ્રકૃતિસેં મુક્ત મુનિરાયા ॥
અપને શુદ્ધ આતમકું પાવે, યહ મેરે મનમેં નહિ આવે ।
પુરુષ જો શુદ્ધ જીવાત્મા કહાંહિ, કબહુ પ્રકૃતિ તેહિ છોડત નાંહિ ॥

દોહા - પુરુષહુ ત્યું યહ પ્રકૃતિકો, કબહુ ન છોડત સંગ ।
ઈન દોઉકું પરસ્પર, આશ્રય રહત અભંગ ॥

સોરઠા - એ દોઉ સત્ય સ્વરૂપ, કબહુ ન સો ન્યારે રહત ।
એહિ વિધ સંગ અનૂપ, સો કિમિ ન્યારે હોઈ શકત ॥૧૭॥

---

૧ મુરઝાવે - કરમાવી નાંખે

ચોપાઇ

જ્યું પૃથિવી અરુ ગંધ એ દોઇ, મિલેઇ રહત નહિ ન્યારે હોઇ ।
જ્યું જલ અરુ રસ ન્યારે નાંહિ, ભિન્ન ન હોત કાલ તિહુમાંહિ[1] ॥
ત્યું યહ બુદ્ધિ જો અવિદ્યારૂપા, તિનહિસેં પર જો જીવ અનૂપા ।
ભિન્ન ભાવ નહિ પાવત સોઉ, અતિશે મિલે હે પરસ્પર દોઉ ॥૧૮॥

સહજ અકર્તા પુરુષ જો જીવા, તેહિ યહ કર્મકો બંધ સદૈવા ।
સો પ્રકૃતિકે તિહુ ગુણ જેહૂ, તેહિ આશ્રિત રહે બંધન એહૂ ।
પ્રકૃતિકે ગુન રહત હે જોલુ, જીવ મુક્ત ક્યુ હોવત તોલું ॥૧૯॥

પ્રભુ તુમ કહે સાધનસેં પ્રાની, શુદ્ધ નિજ આત્મ વિચારસેં ધ્યાની ।
કબહુક કામ ક્રોધ અરુ લોભા, મોહ માન ઈર્ષ્યા મૃત્યુ ક્ષોભા ॥
ઈન આદિકકો અતિ ભય ભારી, નિવૃત્તિ ભયો યું ભાસે અઘારી ॥

દોહા - તદપિ ભયકે હેતુ હે, માયા અરુ ગુણ જોય ।
તાસ નિવૃત્તિ નહિ હોત તબ, પુનિ ભય પ્રાપત હોય ॥

સોરઠા - યાતેં કૃપા નિધિ મોય, એહિ બડો સંશય રહત ।
યાકો ઉત્તર જોય, સોઈ કહઉ સંશય હરન ॥૨૦॥

ચોપાઇ

શ્રીભગવાનુવાચ

અબ જેહિ સાધનસેં તતકાલા, પ્રકૃતિ રું ગુણ મિટ જાત જંજાલા ।
ઐસે સુખપ્રદ સાધન જોઈ, કપિલ દેવ પ્રભૂ કહત હે સોઈ ॥
સુનહુ માત પ્રભુ રિઝન કાજા, શુદ્ધ મન સેવત સંત સમાજા ।
હોય નિષ્કામ રખત નિજધર્મા, ધર્મ વિરુદ્ધ કરત નહિ કર્મા ॥
મમ અવતાર કથા હે જોઉ, નિર્મલ મનસેં સુનત નિત્ય સોઉ ।
બહુત કાલ તેહિ શ્રવણસેં ભારી, તીવ્ર ભક્તિ ઉપજત સુખકારી ॥
મોહિમેં અતિ દૃઢ ભક્તિ જેહા, નિર્ગુણ ભક્તિ કહાવત તેહા ॥૨૧॥

વિશ્વકી ઉત્પત્તિ જિનસેં હોઇ, એસે પ્રકૃતિ પુરુષ હે દોઇ ।
તિનકો સ્વરૂપ જથારથ જેઉ, જિનમેં ભાસે દૃઢ જ્ઞાન હે તેઉ ॥

દોહા - તપ જુત યોગ અષ્ટાંગ અરુ, અધિક પ્રબલ વૈરાગ્ય ।
આત્મનિષ્ઠા રૂપ જેહિ, દ્રઢ સમાધિ દ્રઢ ત્યાગ ॥૨૨॥

૧ ત્રિકાળમાં

ચોપાઇ

ઉભય લોકસેં બર્ને જેહા, નિજ ધર્માદિક સાધન એહા ।
અધિક તીવ્ર સાધનસેં તબહી, પુરુષ જો જીવાત્માકી સબહી ॥
ગુણ રું કર્મ વાસના જુત ભારી, પ્રબલ અવિદ્યા અતિ દુઃખકારી ।
સો નિશદિન અતિ જરતિ જાવે, ધિરે હિ ધિરે નાશકું પાવે ॥
અગ્નિકો ઉત્પત્તિ કારણ જેહૂ, અરણિકો કાષ્ઠ મથન કરે તેહૂ ।
મથનસેં આપમેં અગ્નિ જોઈ, પ્રગટ હોય તેહિ જારત સોઈ ॥
ત્યું યહ દેહ ઇંદ્રિકે રૂપા, પ્રકૃતિસેં જો કિએ હે અનૂપા ॥
નિજ ધર્માદિક સાધન જેહિ, અધિક તીવ્ર સુખદાયક તેહી ॥
તિનસેં પ્રબલ પ્રકૃતિ જરિ જાવે, તબ યહ પુરુષ પરમ સુખ પાવે ॥

દોહા - પુરુષકું દેહાદિક વિષે, અહં મમત્વ ટરી જાત ।
તબ યહ બ્રહ્મસેં એક હોઈ, વર્તત હે સાક્ષાત ॥૨૩॥

ચોપાઇ

ભુક્તે હે વિષયરૂપ સુખ જાકે, દેખેહે દોષ નિરંતર તાકે ।
ઐસી પ્રકૃતિ દેહાદિકરૂપા, સબ વિધિ તાકી જાતિ દુઃખકૂપા ।
આત્મ અનાત્મ વિચારસેં ધીરા, અહંમમત્વ સબ ત્યાગી પ્રવીરા ।
યું પ્રવૃત્તિકો કરત હે ત્યાગા, ચૈતનરૂપ રહત બડભાગા ॥
ઈશ્વરકે સાધર્મ્યકું પાયો, બ્રહ્મસ્વરૂપમેં એકતા લાયો ।
એસો જોગિ બ્રહ્મમય જેહિ, વિષયમેં પ્રકૃતિ ન બાંધત તેહિ ॥૨૪॥

નિદ્રાવશ સોયા નર જોઈ, તાહિ સ્વપ્ન બહુ દુઃખપ્રદ હોઈ ।
સોઈ પુરુષ જાગત હે જબહી, સ્વપ્ન મોહ હિત રહત ન તબહી ॥૨૫॥

હરિગીત છંદ

એહિ ભાતિ તત્ત્વકે સબહિ લક્ષણ જ્ઞાનસેં જાગત ભયો
ત્યુંહિ પુરુષ પ્રકૃતિ સ્વરૂપ જ્ઞાનસેં તત્ત્વ જાનીકે ભય ગયો ।
જાને જથારથ જીવ ઈશ્વર બ્રહ્મ તિનકે સ્વરૂપ જુ
આત્મા જો બ્રહ્મસ્વરૂપ તિનકિ સ્થિતિહુ પાયો અનૂપ જુ ॥
પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ મેં તાહિમેં ભક્તિજોગસેં ધીર જુ
જો રહત હે નિજમન મોહિમેં જોગીસોં પરમ ગંભીર જુ ।

સોઈ જોગિકો પ્રકૃતિ સો કબહુ પરાભવ નહી કરત હે
મમ પ્રબલ ભક્તિ પ્રતાપ જુત જોગીસેં માયા ડરત હે ॥

દોહા - સો જોગિકે જ્ઞાનકું, પ્રકૃતિ કરત નહિ બાધ ।
માયા હે તોહુ કહા કરે, મમ જન પરમ અગાધ ॥૨૬॥

ચોપાઇ

અગણિત જન્મકે પુણ્યસેં જબહી, અતિ નિર્મલ મન હોવત તબહી ।
અધ્યાત્મ જો જ્ઞાન શ્રુતિસારા, તિનહિમેં બાઢત પ્રીતિ અપારા ॥
બ્રહ્મલોક પર્યંત કહાંહિ, એ સબ લોકકે સુખ તિન માંહિ ।
જાહિકું ઉપજ્યો દૃઢ વૈરાગા, એસો મુનિવર અતિ બડભાગા ॥૨૭॥

અતિશે મમ કરુણાસેં એહી, બ્રહ્મસ્વરૂપ કહાવત જેહી ।
તેહિ સંગ આપકું એકતા જાની, મેરો ભક્ત જોગી વિજ્ઞાની ॥
કૈવલ્ય પદ હે જાકો નામા, ઐસો મેરો અક્ષર ધામા ।
તિનકું સુખહિસે જોગી પાવે, સોઈ મોક્ષ સાક્ષાત કહાવે ॥
અતિશે આનંદ જિનમહી રહહિં, અક્ષર ધામ તાહિ શ્રુતિ કહહિં ।
મેહિહું અક્ષરકો આધારા, એસો એહિ મમ ધામ ઉદારા ॥

દોહા - આતમજ્ઞાનસેં જાહિકે, સબ સંશય ભએ નાશ ।
એસે નિર્ભય જોગિકો, હોત બ્રહ્મપુર વાસ ॥
તનુ તજિ અક્ષરધામકું, જોગી પાવત જોઈ ।
પુનિ તાકુ સંસારમેં, જન્મ મૃત્યુ નહિ હોઈ ॥૨૮-૨૯॥

ચોપાઇ

સુનહુ માત એહિ ભાતિ ઉદારા, સિદ્ધ ભયો જોગી અવિકારા ।
તેહિ તનુ તજન સમે તતકાલા, અણિમાદિક સબ સિદ્ધિ વિશાલા ॥
અંતરાય કરનેકું આવે, જોગિકું બહુ લોભ દેખાવે ।
તબહિ સો જોગિકો ચિત્ત જોઈ, સિદ્ધિનમહી સકામ નહિ હોઈ ॥
તબ મમ આત્યંતિક ગતિ જેહા, અક્ષર ધામકું પાવત તેહા ।
જેહિ ગતિ પાયકે જોગી સોઉ, જન્મ મૃત્યુ નહી પાવત કોઉ ॥
મેંહિ જો વાસુદેવ ભગવંતા, મેરો હિ ભજન કરત જો સંતા ।
સોઈ મમ ભક્તિજોગસેં માતા, પ્રાપ્ત હોત સિદ્ધિ સાક્ષાતા ॥

દોહા - એહિ મમ ભક્તિ જોગ બિન, સિદ્ધિ ન આવત પાસ ।
આત્મજ્ઞાન આદિક અનંત, કરહિ જો કોટિ અભ્યાસ ।
બિન ઇચ્છે મમ સંત ઢિગ, રિદ્ધિ સિદ્ધિ સબહી જાત ।
મુક્તાનંદકે પ્રભુ કહ્યો, નિજજન બલ સાક્ષાત ॥૩૦॥

ઈતિ શ્રીમદ્‌ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં તૃતીયસ્કંધે
કપિલગીતાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકપિલદેવહૂતિસંવાદે સાંખ્યયોગે
મુક્તાનંદમુનિ વિરચિત-ટીકાયાં પ્રકૃતિપુરુષવિવેકનિરૂપણનામા
તૃતીયો અધ્યાયઃ ॥૩॥

અધ્યાય-૪

ચોપાઇ

તૃતીય અધ્યાયમેં બર્નેઉ ભારી, સ્વધર્મ ભક્તિજોગ સુખકારી ।
દૃઢ વૈરાગ્યકો કિયો હે બખાના, પુરુષ પ્રકૃતિકે રૂપ કો જ્ઞાના ॥
ઈન આદિક સબ સાધન જોઈ, અધિક તીવ્ર કિનેસેં સોઈ ।
નિજ પ્રકૃતિસેં મુક્ત હોય જંતા, બ્રહ્મસ્વરૂપ ભજત ભગવંતા ॥
પરમ મોક્ષ સોઈ પાવત પ્રાની, એ સબ ભિન્ન ભિન્ન કહેઉ બખાની ।
અબ ચૌથે અધ્યાયમેં એહિ, જોગકે શાસ્ત્ર સબીજસેં જેહિ ॥
વાસુદેવ પ્રભુકો કહ્યો ધ્યાના, તિનહિસેં માયા તરત સુજાના ॥
દોહા - જેહિ વિધિ યહ જીવાતમા, બ્રહ્મ સ્વરૂપી હોય ।
પરમ ગતિ જયું પાવહિ, કહત હે મહા પ્રભુ સોય ॥

ચોપાઇ

શ્રીભગવાનુવાચ

અબહિ કપિલ દેવ ભગવાના, દેવહૂતિકું કહત સુજાના ।
હે નૃપપુત્રિ સુનહુ મમ બાતા, જોગ સબીજ કહુ તોય માતા ॥
વાસુદેવકો ધ્યાન હે જોઈ, જિનમહી દૃઢ આલંબન સોઈ ।
એસો જોગ અષ્ટાંગ હે જોઉ, તેહિ લક્ષણ તોય કહિહુ સોઉ ॥
જેહિ જોગ વિધિસેં મન એહા, અતિશે નિર્મલ હોયકે તેહા ।
પ્રથમ ભએ સબ સંત ઉદારા, નારદ અંબરીષ અવિકારા ॥
પ્રહ્લાદાદિક સાધુ સબહી, તેહિ મગ મન બરતત હે અબહી ॥૧॥

અબ યહ જોગકે અંગ હે જેઉ, યમ અરું નિયમ કહત હે તેઉ ।
સુનહુ માત નિજ સામર્થ્ય જોલું, અપના ધર્મ ન તજના તોલું ॥
નિજ તન શક્તિ જુક્ત હે જાકું, ધર્મ ન શિથિલ કરના તાકું ।
ત્યું અધર્મસેં નિવૃત્ત રે'ના, હરિગુન બિન અન્ય બચન ન કે'ના ॥
દોહા - ઈશ્વર ઇચ્છાસેં મિલ્યો, અન્ન વસ્ત્રાદિક જેહૂ ।
તિનહિસેં સંતોષ જુત, રખત અચલ વ્રત એહૂ ॥
આતમદર્શિ સંતકે, ચરણકો પૂજન જોય ।
સો કરના અતિ પ્રેમ જુત, અતિશે તતપર હોય ॥૨॥

ચોપાઇ

ધર્મ અર્થ અરુ કામસ્વરૂપા, પ્રવૃત્તિ ધર્મ તજના દુઃખકૂપા ।
મોક્ષધર્મ જો અતિ નિષ્કામા, સોઈ નિવૃત્તિ ધર્મ સુખધામા ॥
તિનમહી રખનિ પ્રીતિ અપારા, કરના યુક્ત શુચિ અન્નકો આહારા ।
દુષ્ટ વિમુખ જન બિન સ્થલ જેહી, સબહિ ઉપદ્રવ બિન શુચિ તેહિ ॥
એસે સ્થાનક મહી નિત્ય રે'ના, કાહુ પ્રાનિકું દુઃખ નહિ દેના ॥૩॥
મન કર્મ વચનસેં કાહુકું જોઈ, પીર ન કરનિ અહિંસા સોઈ ।
હિંસા રહિત જથારથ જેહૂ, એહિ વિધિ બોલત સત્ય હે તેહૂ ॥
મનહુંસે પર દ્રવ્ય ચોરત નાંહી, સોઈ સબ વિધિ અસ્તેય કહાંહિ ।

હરિગીત છંદ

નિજ દેહકો નિરવાહ જિનસેં સોઈ પદારથ રાખહી,
તિનસેં પદારથ અધિક તિનકું તુરતહિ દે નાખહી ।
બ્રહ્મચર્ય નિજનિજ વર્ણ આશ્રમ ઉચિત શાસ્ત્ર જ્યું કહત હે,
તેહિ ભાતિ ત્રિય સંગ ત્યાગ રાખહિં વીરવ્રત ઈમિ ગ્રહત હે ॥
નિજ વર્ણ આશ્રમ જોગ્ય શાસ્ત્રમેં કહેઉ વિષયકે ભોગ જુ,
તિનહિકો વ્રત આદિકમહી સંકોચ સોઈ તપ જોગ જુ ।
જલ મૃતિકાસેં શુચિ રહત સોઈ બાહ્ય શૌચ કહાવહિં,
અંતરકો શૌચ જો અસદ વાસના ત્યાગિ હરિગુન ગાવહિં ॥

દોહા - સદ્ગ્રંથનકો પ્રેમ જુત, રાખહિ નિત્ય અભ્યાસ ।
સોઈ સ્વાધ્યાયસેં હરિ બિના, ત્યાગત દુજિ આશ ॥

સોરઠા - પુરુષ જો શ્રીભગવાન, વાસુદેવ વિષ્ણુસ્વરૂપ ।
તિનહિકો હોઈ એક તાન, પૂજન કરના પ્રેમ જુત ॥૪॥

ચોપાઇ

ગ્રામ્ય વાર્તા કરત જો ત્યાગા, સોઈ વ્રત મૌન રખત બડભાગા ।
ઈહાંલુ યમ રુ નિયમ કહે દોઈ, આસનાદિ અંગ કહત હે સોઈ ॥
સુનહુ માત સબ આસન જેહી, તિનહિસેં સ્વસ્તિક શ્રેષ્ઠ હે તેહી ।
સ્વસ્તિક આસન જિતત જબહી, અતિ સ્થિર ભાવકું પાવત તબહી ॥
તા પિછે ધીરજ ધરી જોઈ, પ્રાણ જિતના તતપર હોઈ ।
ઈંદ્રિયકું વિષયસેં ધીરા, પીછે ફેરત પરમ ગંભીરા ॥
મન કરિ હૃદયમેં રોકત એહા, વિષયમેં પ્રવૃત્ત ન દેત ન દેહા ॥૫॥

પ્રાણકે સ્થાનક ચક હે જોઉ, મૂલાધારાદિક ષટ સોઉ ।
તિન મધ્ય કોઉ એક ચક્રકે માંહિ, મન જુત પ્રાણકું ધરના તાહિ ।
વૈકુંઠ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાના, લીલા જુત કરના તેહિ ધ્યાના ॥

દોહા - વાસુદેવકે રૂપમહી, તદાકારતા જોઈ ।
આત્મા જો મન તાહિકો, સમાધાન હે સોઈ ॥૬॥

ચોપાઇ

પ્રાણ વાયુ જિત્યો હે જેહિ, એસો જોગિ અનાલસુ એહી ।
અધિક અસાધુકે મગમાંહી, વિષય ભોગ હિત પ્રવર્તત તાંહી ॥
વિષયસેં દૂષિત મન હે જેઉ, પ્રથમહિ કહે ઉપાય સેં તેઉ ।
એહિ બિન અન્ય વ્રત દાન હે જોઈ, સતશાસ્ત્ર શ્રવણાદિક સોઈ ॥
ઈન ઉપાયસેં કરિકે મન જેહૂ, ધિરેહિ ધિરે બુદ્ધિ કરી તેહૂ ॥
શ્રીહરિકી મૂરતિમહી જોરે, પ્રભુ બિન ઓરસેં પ્રીતિ તોરે ॥૭॥

અતિશે આસન જિતે સબહી, એસો જોગી શુચિ દેશમેં તબહી ।
કૃશ મૃગચર્મ રું વસ્ત્રસેં ભારી, આસન કરીકે પરમ સુખકારી ॥
સો આસનમહી બેઠિકે ધીરા, સ્વસ્તિક આસન કરત ગંભીરા ॥

દોહા - સરલ દેહકું રાખિકે, ત્યાગત તન સુખ આશ ।
પ્રાનકું જિતન કારને, કરત હે દૃઢ અભ્યાસ ॥૮॥

ચોપાઇ

પૂરક કુંભક રેચક જેહિ, તિનસેં પ્રાણમગ શોધત તેહિ ।
અથવા સો પ્રતિકુલસેં પ્રાની, પ્રાનકો મગ શુદ્ધ કરત હે ધ્યાની ॥
ઈડાસેં પૂરક કરત હે જબહી, રેચક કરત પિંગલાસેં તબહી ।
સુલટો પ્રાણાયામ હે એહૂ, પ્રાણકો મગ શુદ્ધ કરત હે તેહૂ ॥
પૂરક કરત પિંગલા દ્વારા, ઈડાસેં રેચક કરત ઉદારા ।
એહિ પ્રતિકુલ કરત અભ્યાસા, પ્રાણકો મગ શોધત સોઉ શ્વાસા ॥
યું કરિકે જિમી ચિત સ્થિર રહહી, પુનિ ચંચલતા દોષ ન ગ્રહહી ।
તેહિ વિધ પ્રાણકો મગ શુદ્ધ કરહિ, જ્યું હરિ આજ્ઞા ત્યું અનુસરહી ॥૯॥

પ્રાણવાયુ જિત્યો હે તેઉ, એસે જોગિકો મન જેઉ ।
થોરેહિ કાલમેં રજ તમ રુપા, મલસેં રહિત શુદ્ધ હોત અનૂપા ॥

દોહા - જ્યું વાયુ અરુ અગ્નિસેં, કનક તપાયો અપાર ।
હોત શુદ્ધ અન્ય ધાતુકે, ત્યાગત સબહી વિકાર ॥

સોરઠા - ત્યું યહ જોગી જોઈ, તાકો મન શુદ્ધ હોત તબ ।
રજ તમકે મલ સોઈ, સબહી તજત દૃઢ હરિ ભજત ॥૧૦॥

ચોપાઇ

પ્રાણાયામસેં જોગી એહૂ, વાત પિત્ત કફ હેતૂ તેહૂ ।
એસે કામાદિક હે જોઉ, સબહિ દોષકું જારત સોઉ ॥
ત્યુંહિ ધારણાસેં તતકાલા, જારત હે સબ પાપ વિશાલા ।
પ્રત્યાહારસેં જોગી ઉદારા, વિષયકે બંધન જારે અપારા ॥
ધ્યાનસેં અનઈશ્વર[1] મત જેહા, સમઝિ વિચારીકે જારત[2] તેહા ।
પ્રભુ બિન પ્રકૃતિ કાલ કર્માદિ, જગતકે કારણ એહિ અનાદિ ॥
ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લય ઈનહિસેં હોઈ, એસે કુતર્ક જારત સોઈ ॥૧૧॥

જબ નિજ મન રજ તમ મલ ત્યાગે, શુદ્ધ હોય પ્રભુપદ અનુરાગે ।
જોગસેં નિશ્ચલ મન ભયો જબહી, સાવધાન હોય જોગી તબહી ॥

૧ - નાસ્તિક મત, ૨ - નાશ કરે

દોહા - નિજ નાસાસેં અગ્રકું, દ્રગ કરી દેખે સુજાન ।
વાસુદેવકી મૂરતિકો, કરત નિરંતર ધ્યાન ॥૧૨॥

ચોપાઇ

અબ શ્રીકપિલ દેવ ભગવંતા, જેહિ રૂપસેં આપ અનંતા ।
કર્દમ ઋષિકું દર્શન દીના, પુત્ર હોન વર દિન પ્રવીના ॥
અપનો સોઈ સનાતન રૂપા, વાસુદેવ પ્રભુ પરમ અનૂપા ।
તાકો ધ્યાન કહત સુખકારી, રૂપકો વરણન કહત હે ભારી ॥
સુનહુ માત પ્રભુરૂપ ઉદારા, વાસુદેવ તન તેજ અંબારા ।
અધિક પ્રસન્ન મુખપંકજ રહહી, શોભા સબહી કવન તેહિ કહહી ॥
પદ્મગર્ભ સમ રક્ત રસાલા, અતિ તિખે તેહિ નયન વિશાલા ।
નીલ સરોરુહ[1] દલ જિમી શ્યામા, શ્રીઘનશ્યામ રૂપ છબિધામા ॥
શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ બિરાજે, આયુધધારી અધિક છબિ છાજે ॥૧૩॥

અતિ શોભા જુત પંકજ જેહૂ, તાસ તંતુ અતિ પિરે તેહૂ ।
તેહિ સમ પીત પીતાંબરધારી, વાસુદેવ પ્રભુ ભવભયહારી ॥

દોહા - ઉર બિચ શ્રીવત્સ ચિહ્ન જુત, મૂરતિ અધિક અભિરામ ।
કૌસ્તુભ મણિ જુત કંધરા, પ્રભુ સબ શોભાધામ ॥૧૪॥

ચોપાઇ

મત્ત ભ્રમર સુંદર કરે ગાના, સો જેહિ માલામહી લપટાના ।
એસી બનમાલા છબિધામા, તિન કરી વ્યાપ્ત રૂપ અભિરામા ॥
અધિ અમૂલ્ય રત્નજુત રાજે, સોઈ મોતિનકે હાર ઉર છાજે ।
શિશ મગુટ કર કંકણ શોભે, બાજુબંધ દેખત મન લોભે ॥
નૂપુર આદિ આભૂષણ ધારી, વાસુદેવ પ્રભુ અતિ સુખકારી ॥૧૫॥

રત્ન જડિત કંચનકી જેહા, કટિમેખલા અનુપમ એહા ।
તિનસેં જુક્ત કરી સોહે અપારા, વાસુદેવ સોઈ જગઆધારા ॥
ભક્તકો હૃદયકમલ અવિકારી, સોઈ આસનમહી રહત મુરારી ॥
દોહા - અતિશે દર્શન જોગ અરુ, અધિક શાંત જેહી રૂપ ।
નિજ જનકે મન નયનકું, હર્ષ બઢાવે અનૂપ ॥૧૬॥

૧ - કમળ

ચોપાઇ

સદા જાસ દર્શન અતિ સુંદર, વાસુદેવ ભગવાન વિશ્વંભર ।
સબહિ લોક જેહિ નમત અપારા, સદા તરુણ વપુ રહત ઉદારા ॥
ભક્તકું કરન અનુગ્રહ ભારી, અતિ આતુર હોઈ જાત મુરારી ॥૧૭॥

કીર્તન કરને જોગ્ય અપારા, તીર્થરૂપ જેહિ યશ શ્રુતિસારા ।
અતિ પવિત્ર જેહિ કીર્તિ ભારી, વાસુદેવ પ્રભુ અજ અવતારી ॥
ધ્રુવ અંબરીષ પ્રહ્લાદ ઉદારા, બલિ અરુ પ્રિયવ્રત આદિ અપારા ।
ઈન સબ ભક્તકો જશ અઘહારી, અધિક બઢાવત દેવ મુરારી ॥
ઐસે વાસુદેવ ભગવાના, તેહિ સબ અંગકો કરત યું ધ્યાના ।
તાકો મન હરિ મૂર્તિમાંહી, અતિશે પ્રીતિ જુક્ત રહે તાંહી ॥

દોહા - જોલું મન પ્રભુમેં રહે, તોલું ધરત હરિ ધ્યાન ।
જબ હરિસેં મન ચલત તબ, ધ્યાન ન કરત સુજાન ॥

સોરઠા - તબ કરે આત્મવિચાર, કિ પ્રભુકે કીર્તન કરત ।
કિ કરે કથા ઉચ્ચાર, ઈનસેં રજ તમ ગુન ટરત ॥૧૮॥

ચોપાઇ

જિનમહી હે શુદ્ધ ભાવ અપારા, એસે ચિત્તસેં જોગી ઉદારા ।
નિરખન જોગ્ય હે લીલા જાકિ, અધિક અલૌકિક પ્રભુ તાકિ ॥
ઐસે વાસુદેવ ભગવાના, જોગી કરત તાહિકો ધ્યાના ।
શ્વેતદ્વીપ વૈકુંઠ જો ધામા, દ્વારિકાં મથુરાં વ્રજ અભિરામા ॥
ઈન આદિક સ્થાનકમહિ સ્વામી, પ્રભુ વિચરત જનહિત બહુનામી ।
ઠાઢે રહત ચલત અરુ સોવે, બૈઠે જિમિ ત્યુંહિ ધ્યાનમેં જોવે ॥
કિ નિજહૃદયકમલમહી ધીરા, પ્રભુકો ધ્યાન કરે પરમ ગંભીરા ॥૧૯॥

વાસુદેવકી મૂરતિ એહિ, તિનમહી સ્થિતિ પાયો ચિત્ત જેહી ।
પ્રભુકે સબહિ અંગહે જોઈ, તિન સબમહી સ્થિતિ પાયે સોઈ ।
એસો અપને ચિત્તકું જાની, મુનિવર જુક્તિ કરત સુખદાની ॥

દોહા - યત્ન બિના ભગવાનકે, અંગકી સંસ્મૃતિ હોય ।
તેહિ હિત એક એક અંગમહી, ચિત્તકું જોરત સોય ॥૨૦॥

ચોપાઇ

સુનહુ માત જો જોગી સુજાના, પ્રથમ શ્રીવાસુદેવ ભગવાના ।
તિનકે ચરનકમલ સમ જોઇ, સબ વિધિ તાસ ધ્યાન કરે સોઇ ॥
પ્રભુકે ચરનકમલમહી એહા, ચિહ્ન વજ્ર અંકુશ ધ્વજ તેહા ।
કમલ રુ અષ્ટકોણ જબ જેહૂ, સ્વસ્તિક ઉર્ધ્વરેખા મત્સ તેહૂ ॥
જાંબુ ત્રિકોણ કલશ સુખકારી, ગોપદ અર્ધચંદ્ર અઘહારી ।
વ્યોમ ધનુષ યહ ષટદશ જોઉ, તેહિ જુત પ્રભુપદ સુખપ્રદ સોઉ ॥
ઉજ્જવલ ઉન્નત રક્ત અપારા, કાંતિ સહિત શોભાસેં ઉદારા ।
ઐસે નખમંડલકી કાંતિ, તિનસેં હોત ધ્યાતા ઉર શાંતિ ॥
દોહા - સોઇ કાંતિ હરિભક્તકે, હૃદયકમલસેં માત ।
મેટત અતિબડ સુષુમ્નિ તમ, ધ્યાનકો ફલ સાક્ષાત ॥૨૧॥

ચોપાઇ

પુનિ યહ પ્રભુ પદકમલકો માતા, મહિમા તોય કહુ સાક્ષાતા ।
પ્રભુ પદપંકજ ધોએ વિધાતા, પ્રગટિ દેવસરિતઅતિ સુખદાતા ॥
સબહિ નદીમધ્ય શ્રેષ્ઠ સો ગંગા, સ્પર્શત જલ પાતક કરે ભંગા ।
તીર્થરુપ તાસ જલ જાની, શિવ નિજ શીશ ધર્યો મુદ આની ॥
તિનસેં શિવકું અધિક શિવ ભએઉ, પુનિતસેં અધિક પુનિત હોય રએઉ ।
નારદ સનકાદિકસેં જેહી, સેવન જોગ્ય શંભુ ભએ તેહી ॥
એસે પ્રભુપદ અતિ સુખધામા, પુનિ તેહી મહિમા કહુ અભિરામા ।
ધ્યાનકો કર્તા ભક્ત હે એહૂ, તેહિ ઉર પાપકે પર્વત જેહૂ ॥

દોહા - તિનમહી વજ્ર જ્યું ધરત તબ, તોરત પાપ પ્રહાર ।
એસે પ્રભુપદ જાનિકે, ઉર ધારત કરી પ્યાર ॥
સોરઠા - જોગી પરમ સુજાન, બહુત કાલ ચિંતન કરત ।
યું પ્રભુ પદકો ધ્યાન, ઉરસેં ન ત્યાગત એક પલ ॥૨૨॥

ચોપાઇ

સમર્થ જન્મ મૃત્યુ ભયહારી, વાસુદેવ પ્રભુ અતિ સુખકારી ।
તિનકે જાનુ જો પિંડુરિ દોઇ, જોગિ નિજઉર ધારત સોઇ ॥
સબહી ચરાચર જીવ હે એહા, તિનહિકે કર્તા બ્રહ્મા જેહા ।

અજહુંકિ માતા જગ પ્રતિપાલા, પંકજસમ જેહી નયન વિશાલા ।
ઇંદ્રાદિક સબ સુરગણ જેહૂ, પ્રેમસેં જાહિ નમત હે તેહૂ ।
ઐસિ રમા સો પ્રેમ ઉર આની, નિજઉર ઉપર રાખિ સયાની ॥
નિજ કર કમલ તુલ્યસેં જોઉ, પ્રભુ પદપંકજ ચાંપત સોઉ ॥
દોહા - અતિશે સ્પર્શકી ચાતુરી, તિનસેં સુખદ અપાર ।
પ્રભુકે જાનુ ઉરપર ધરી, શ્રી સેવત કરી પ્યાર ॥
ઐસે પ્રભુકે જાનુકો, જોગી પરમ સુજાન ।
અધિક પ્રેમ ઉર લાયકે, કરત નિરંતર ધ્યાન ॥૨૩॥

ચોપાઇ

પુનિ સોઈ જોગી પ્રેમ ઉર આની, વાસુદેવ પ્રભુ લખિ સુખદાની ।
શ્રીપતિકે સુખદ ઉરુ દોઉ, તિનકો ચિંતન કરત હે સોઉ ॥
સો પ્રભુકે સુંદર ઉરુ દોઈ, ગરુડકે ભુજપર સોહત સોઈ ।
ગરુડારૂઢ હોત પ્રભુ જબહી, ઉરુ દોઉ અતિ સોહત હે તબહી ॥
ઓજ જો બલ તિનકે આધારા, અતસિ કુસુમસમ કાંતિ અપારા ।
શ્યામ તદપિ અતિ શોભા ભારી, ઉરુ દોઉ પ્રભુકે અધિક સુખકારી ॥
પ્રભુકો નિતંબ વસ્ત્ર જુત જેઉ, જોગી ચિંતન કરત હે તેઉ ।
પગકી ઘુટિ પ્રજંત વિશાલા, પીતાંબર પહિર્યો હે દયાલા ॥
દોહા - સોઈ પીતાંબર તાહી પર, બાંધિ હે પરમ ઉદાર ।
કંચનકી કટિમેખલા, શોભા તાસ અપાર ॥
એહિવિધ પ્રભુકે નિતંબકો, કરત નિરંતર ધ્યાન ।
સો જોગીકો ઉરવિષે, લેશ ન રહે અજ્ઞાન ॥૨૪॥

ચોપાઇ

પ્રભુકો નાભિરૂપ હૃદ જેહા, તિનકો ધ્યાન કરત મુનિ એહા ।
ભુવન જો ચૌદ લોકમય એહી, તાહિકો, આશ્રયરુપ હે જેહી ॥
ઐસો પ્રભુકો ઉદર તિનમાંહી, નાભિરૂપ જો હૃદ રહાંહી ।
જો નાભિ હૃદ વિષે અનૂપા, અતિબડ અજકો સ્થાનકરૂપા ॥
સબહિ લોકમય પદ્મ હે જેહુ, અતિ પ્રસિદ્ધ ઉપજત ભયો તેહૂ ।
અધિક શ્રેષ્ઠ મરકત સમ શ્યામા, પ્રભુકે સ્તનકો જુગલ અભિરામા ॥
અતિ ઉજ્જવલ મુક્તાફલ હારા, તિનકી કાંતિસેં ગૌર અપારા ।
ઐસે પ્રભુકે જુગલ સ્તન જોઈ, મુનિ તેહિ ચિંતવન તતપર હોઈ ॥૨૫॥

સબહિ દેવસેં શ્રેષ્ઠ ઉદારા, સબહિ લોક જેહિ નમત અપારા ।
બ્રહ્માદિક સુરગણકે સ્વામી, વાસુદેવ જગ અંતરજામી ॥
તિનકે વક્ષઃસ્થલ સુખદાઈ, મુનિ નિજ મનમેં ધરત હિત લાઈ ॥

દોહા - પ્રભુકો વક્ષઃસ્થલ સદા, શ્રીકો સ્થાનકરૂપ ।
ધાતાકે[1] મન નયનકું, અતિ સુખ દેત અનૂપ ॥
કૌસ્તુભ મણિહુકિ અધિક, શોભા દેત બઢાય ।
ઐસે પ્રભુકે કંઠકો, ધ્યાન કરત હિત લાય ॥૨૬॥

ચોપાઇ

પ્રભુકે સુખદ ચહુ ભુજજેહા, જોગી સબ વિધિ ચિંતવત તેહા ।
ક્ષીરસિંધુ મંથન કિયો જબહી, મંદર ગિરિ રવાઇ કિયો તબહી ॥
વાંસ જ્યું મંદર ફેરત રએઉ, કર ભૂષણ તેહિ ઉજ્જવલ ભએઉ ।
કનકકડાં બાજુબંધ જેઉ, તેહિ જુત કરસરોજ હે તેઉ ॥
લોકપાલ ઇંદ્રાદિક જોઇ, પ્રભુ ભુજબલ આશ્રિત રહે સોઇ ।
જાકો તેજ સહ્યો નહિ જાવે, આરા સહસ્ર જુક્ત સોઇ કહાવે ॥
ચક્ર સુદર્શન પ્રભુકો એહૂ, જોગી ધ્યાનમેં લાવત તેહૂ ।
પ્રભુકે કર સરોજમહી એહી, રાજહંસ જિમિ સોહત જેહિ ॥
દોહા - એસો પ્રભુકો શંખ હે, પાંચજન્ય જેહિ નામ ।
જોગી તેહિ ચિંતન કરે, ઉર બિચ આહુ જામ ॥૨૭॥

ચોપાઇ

જો કમલાપતિકું અતિ પ્યારી, કૌમોદકી ગદા ભયહારી ।
દેવ ધર્મ હરિ ભક્તકે બેરી, ઐસે અસુર જુદ્ધા અતિ ઝેરી ॥
તિનકે રુધિર માંસ સોઇ ગારા, તિનસેં લિપ્ત હે ગદા ઉદારા ।
જોગી તાહિકો ચિંતન કરહીં, એહિ વિધિ પ્રભુ પ્રતાપ ઉર ધરહીં ॥
ભ્રમર સમૂહ તાહિકી બાની, તાહિસેં શબ્દ જુક્ત સુખદાની ।
પ્રભુકે કંઠમહી રહિ બનમાલા, તેહિ ચિંતન કરે જોગી વિશાલા ॥
ચૈતન બ્રહ્મ ક્ષેત્રજ્ઞ જોઇ, પ્રભુકે કંઠમહી કૌસ્તુભ સોઇ ।
અતિશે નિર્મલ બ્રહ્મ અનુપા, સોઇ સદા કૌસ્તુભ મણિરૂપા ॥

---

૧ - બ્રહ્મા

દોહા - સો શ્રીપતિકે કંઠમેં, કૌસ્તુભ મણિ અભિરામ ।
જોગી તાસ ચિંતન કરે, જાની સદા સુખધામ ॥૨૮॥

ચોપાઇ

નિજ ભક્તનમહિ દયા અપારા, તિનસેં જુક્ત જેહી બુદ્ધિ ઉદારા ।
સોઇ બુદ્ધિસેં સુર મુનિરાજા, ભક્તકી રક્ષા કરનકે કાજા ॥
બહુ પ્રકારકી મૂર્તિ જેહા, ધારણ કરત કૃપાવશ તેહા ।
એસે વાસુદેવ ભગવાના, મહામુનિ ધરત સદા જેહી ધ્યાના ॥
સો પ્રભુકો મુખ પંકજ જેહૂ, શોભાધામ કહતહુ તેહૂ ।
કાનમેં કુંડલ મકરાકારા, મીન જ્યું ચંચલ સોહે અપારા ॥
સો કુંડલકી કાંતિ જુત જોઇ, વિમલ કપોલ જુક્ત મુખ સોઇ ।
ઉન્નત મનોહર સુંદર નાસા, તેહિ જુત મુખ મેટત સબ ત્રાસા ॥
દોહા - એહિ વિધ પ્રભુકો મુખકમલ, અતિશે શોભાધામ ।
જોગી તેહિ ચિંતન કરત, હોઇ અધિક નિષ્કામ ॥૨૯॥

ચોપાઇ

શ્રીહરિકો મુખપંકજ જેહી, અતિ શોભાનિધિ કહુ પુનિ તેહી ।
ભ્રમરવૃંદ સેવત કરી પ્યારા, ઉભય મીન જુત અધિક ઉદારા ॥
કમલાકું રહિબેકો સ્થાના, એસો પંકજ રૂપનિધાના ।
હરિમુખ અતિ શોભાનિધિ જોઇ, શ્રી પંકજકું નિંદત સોઇ ॥
કુટિલ કેશવૃન્દનિ ભારી, શ્રીહરિ મુખસરોજ સુખકારી ।
નયન કમલસમ અધિક બિરાજે, તેહિ જુત મુખસરોજ છબિ છાજે ॥
જ્યું જ્યું મનમહિ ચિંતન લાવે, ત્યું ત્યું અધિક પ્રગટ હોઇ આવે ।
એસો પ્રભુ મુખપંકજ જેહા, અતિ સુંદર ભ્રકુટી જુત તેહા ॥
દોહા - એહિ વિધિ રમાનિવાસકો, અતિ સુંદર મુખ જોય ।
જોગી તાસ ચિંતન કરે, અતિશે તતપર હોય ॥૩૦॥

ચોપાઇ

શ્રીહરિકો અવલોકન જેઉ, ચિંતન જોગ્ય કહત હું તેઉ ।
નિજ ભક્તનકે ઉરમહી ઘોરા, વ્યાપત આય અધિક કરી જોરા ॥
અધ્યાત્મ અધિદૈવ હે જેહૂ, અધિભૂત તિહુ પાપ હે એહૂ ।

સો તિહુ તાપ શમાવન કાજા, અતિ કરુણા કરી સુરમુનિરાજા ॥
નિજ નેત્રનસેં પસાર્યો જોઈ, એસો અવલોકન હે સોઈ ।
સુંદર મંદહાસ જુત જેહા, અતિ પ્રસન્નતા જુક્ત હે તેહા ॥
યું હરિકો અવલોકન જેહી, જોગી નિજ ઉર ધારત તેહી ॥
દોહા - જોગી અતિશે ભાવસેં, બહુત કાલ એકતાન ।
પ્રભુકો અવલોકન સુખદ, કરત તાહિકો ધ્યાન ॥૩૧॥

સબહી પાપ મેટન સુખકારી, વાસુદેવ પ્રભુ ભવ ભયહારી ।
તિનકો હાસ અલૌકિક જેઉ, ધ્યાન કરનકે જોગ્ય હે તેઉ ॥
આપકું નમેઉ ભક્તજન જેહા, દર્શન બિન દુઃખ પાવત તેહા ।
પ્રભુકે વિજોગસેં ઉપજ્યો જેહૂ, તીવ્ર શોક દુઃખદાયક તેહૂ ॥
તિનસેં અશ્રુ ઉદધિ ભયો જોઈ, તેહિ અતિશે શોષણ કરે સોઈ ।
એસો પ્રભુકો હાસ ઉદારા, ભક્તકું આનંદ દેત અપારા ॥
હરિકો હાસ યું સંકટ હરહી, જોગી તાહીકો ચિંતન કરહી ॥

હરિગીત છંદ

શ્રીહરિકો સુંદર ભ્રકુટિ મંડલ ભક્ત રક્ષાકાજ જુ,
ત્યુંહિ મદનહિકું મોહકે હિત આપ શ્રીમહારાજ જુ ।
નિજ જોગમાયાસેં રચ્યો નિજ ભ્રકુટિ મંડલ જોય જુ,
કરે જોગી તાહિકો ધ્યાન નિશદિન મગન રહત હે સોય જુ ॥
દોહા - શ્રીપતિકો શોભાનિધિ, ભ્રકુટિમંડલ જોઈ ।
કામદેવ તેહિ દેખિકે, મોહકું પાવત સોઈ ॥
તબ હરિભક્તકું કામરિપુ, ક્ષોભ કરન શક્ય નાંહી ।
હરિજન અધિક નિઃશંક હોઈ, મન જોરત પ્રભુમાંહી ॥
સોરઠા - જોગી પરમ સુજાન, સોઈ ભ્રૂમંડલ ઉર ધરત ।
કરત તાહિકો ધ્યાન, કામાદિક સબ રિપુ ટરત ॥૩૨॥

ચોપાઇ

શ્રીપતિ અધિક હસત હે જેહૂ, ધ્યાનકે જોગ્ય કહત હુ તેહુ ।
અધિક હાસ અતિ સુંદર જોઈ, સ્ફુરત યત્ન બિન ધ્યાનમેં સોઈ ॥

સઘન દંતપંક્તિ સુખકારી, અરુણ અધરકાંતિ અનુસારી ।
સૂક્ષ્મ કુંદ કલિસમ જેહૂ, અધિક હાસમહી સોહત તેહૂ ॥
પ્રેમસેં આર્દ્ર ભક્તિ હે જેહા, તિનહિસેં તતપર હોયકે એહા ।
અધિક હાસ્ય જુત હરિકો રૂપા, તાહિમેં મન ધરિ જોગી અનૂપા ॥
પ્રભુ બિન અન્ય આકાર હે જેહી, કબહુ ન દેખન ઈચ્છત તેહી ।
અપને હૃદય આકાશકે માંઈ, શ્રીહરિ ભાસત પ્રગટકી નાંઈ ॥
દોહા - વાસુદેવ શ્રીવિષ્ણુકો, અધિક હાસ્ય રસ જેહી ।
જોગી પરમ સુજાન સો, ધ્યાન કરત નિત્ય તેહી ॥૩૩॥

ચોપાઇ

એહિ વિધ વાસુદેવ ભગવાના, તાસ મૂર્તિકો કરત જો ધ્યાના ।
ધ્યાનસેં વાસુદેવમહી ભારી, પ્રેમભક્તિ ઉપજત સુખકારી ॥
પ્રેમસેં અધિક દ્રવત મન જાકો, રોમાંચિત તન હોત હે તાકો ।
ગદ ગદ કંઠ પ્રેમવશ ગાવે, અધિક ભાવ બન્યો નહિ જાવે ॥
અંગોઅંગ મિલન ચહે એહા, તાહિસેં નયન શ્રવત મનુ મેહા ।
એહિ વિધ રોવત વારંવારા, યું જોગી ઉર પીર અપારા ॥
હરિકી મૂરતિકું ગ્રહણકે માંહી, મત્સ્ય ગ્રહણ જ્યું બડિશ[1] કહાંહી ।
ત્યું નિજ ચિત્ત કંટકસમ જેહૂ, ગુણસેં ભિન્ન કરત મુનિ તેહુ ॥
દોહા - સત્ત્વ રું રજ તમ એ તિહુ, માયાકે ગુન જોઈ ।
જોગી અપને ચિત્તસેં, ભિન્ન કરત હે સોઈ ॥૩૪॥

ચોપાઇ

ગુનકો આશ્રય છોડ્યો જબહી, પંચ વિષયસુખ ત્યાગેઉ તબહી ।
વિષયકી તૃષ્ણા ટારિ હે તેહુ, એસો અધિક વિમલ મન જેહુ ॥
તબ યહ મુનિવરકો મન સોઈ, હરિકી મૂર્તિમહી રહે સ્થિર હોઈ ।
જબ પ્રભુમહી મન સ્થિર હોઈ જાવે, આત્યંતિક લયકી સ્થિતિ પાવે ॥
જ્યું દીપકકી જ્યોતિ હે જેહા, તૈલ રું બાતિ રહિત ભઈ તેહા ।
તાકું ઔર અવલંબન નાંહી, લીન હોત મહા અગ્નિમાંહી ॥
ત્યું યહ મુનિકો મન હે જેહૂ, શ્રીહરિમહી લય પાવત તેહૂ ।

૧ બડિશ - માછલી પકડવાની જાળ કે કાંટો

ગુન અરુ ગુનકે કારજ જોઉ, અતિશે નિવૃત્તિ પાએહે સોઉ ॥
દોહા - બ્રહ્મરૂપ સો મુનિ ભયો, સો સ્થિતિમાંહી સુજાન ।
દેખે નિરંતર તેજમધ્ય, સદા એક ભગવાન ॥
સોરઠા - શ્રીહરિ બિન અન્ય જેહૂ, માયાકૃત આકાર સબ ।
કબહુ ન દેખત તેહૂ, યું પ્રભુકું નિરખત રહત ॥૩૫॥

ચોપાઇ

ગુણ અરું ગુણકે કારજ જેહા, તિનસેં રહિત સ્થિતિ ભઈ એહા ।
યું પ્રભુમહી દૃઢ સ્થિતિ ભઈ જોઈ, આત્યંતિક લય કહાવત સોઈ ॥
તાહિતે પ્રાકૃત સુખ દુઃખ એહુ, તિનસેં રહિત બ્રહ્મ હે જેહૂ ।
તિનમહી એક ભાવકું પાયો, એસો જોગી સિદ્ધ કહાયો ॥
માયિક સુખ દુઃખ ભુક્તા જોઉ, આપ વિષે માનત રહ્યો સોઉ ।
સો અબ મુક્તાપનકો માના, તન અહંકારમેં લખત સુજાના ॥
આપકે જીવમેં કબહુ ન માને, યું જોગી સબહી ભ્રમ ભાને ॥
દોહા - બ્રહ્મરૂપ નિજ આતમા, તિનમહી સાક્ષાતકાર ।
પ્રાપ્ત ભયો પરમાતમા, જોગી પરમ ઉદાર ॥

સોરઠા - વાસુદેવ ભગવાન, તાસ મૂર્તિ પરબ્રહ્મ લખિ ।
જોગી પરમ સુજાન, બ્રહ્મરૂપ હોઈ હરિ ભજત ॥૩૬॥

ચોપાઇ

એસો જોગી પરમ ઉદારા, પ્રભુકી મૂર્તિમહી પ્રેમ અપારા ।
મનકી આત્યંતિક લયરૂપા, સ્થિતિ પાયો મુનિ પરમ અનૂપા ॥
ઐસો જીવન્મુક્ત હે જોઈ, જોગી સિદ્ધ કહાવત સોઈ ।
તાકો જીવાત્મા હે જેહૂ, ભયો હે બ્રહ્મસંગ એકતા તેહૂ ॥
બ્રહ્મકે પર ભગવાન હે જોઉ, સાક્ષાતકાર વિલોકત સોઉ ।
યા કારન જોગી નિજ દેહા, આસનમેં ઠાઢો ભયો તેહા ॥
સોઈ આસન ઠાઢો રહહી, કિ કછુ સહજ પદાર્થ ગ્રહહી ।
કિ પ્રારબ્ધ કર્મસેં એઉ, આસનસેં અતિ ચલત હે તેઉ ।
કિ પ્રારબ્ધકે વશ હોઈ જાવે, નિજ આસન ઉપર ચલિ આવે ॥

હરિગીત છંદ -

ચલિ આવે કિ નહી આવે અપનો દેહ મુનિ નહિ દેખહી,
ભઈ દેહકી વિસ્મૃતિ અત્યંત સો તનકે ભાવ ન પેખહી ।
જ્યું મદ્યપાનસેં અંધ નર તેહી કછુ ન તન શુદ્ધ રહત હે,
પહિર્યો જો કટિમહી વસ્ત્ર સો રહ્યો ગયો સો ભેદ ન લહત હે ॥
દોહા - ત્યું જોગી ભગવાનકે, સુખસેં મત્ત ભયો જોય ।
સો નિજદેહ ન દેખહિ, પ્રભુમેં રહત ચિત્ત પ્રોય ॥૩૭॥

ચોપાઇ

એસો યહ જોગીકો દેહા, ભયો પ્રારબ્ધ કર્મસેં તેહા ।
સો કર્મનિકો ભોગ હે જોલું, રહે મન ઇંદ્રિ પ્રાણ જુત તોલું ।
કર્મકે ભોગસેં જીવત એહી, બિન પ્રારબ્ધ મરત નહિ તેહી ।
યોગ અષ્ટાંગ સમાધિ પ્રજંતા, સો કિયો સિદ્ધ જોગી બુદ્ધિવંતા ॥
જાન્યો જથારથ[૧] બ્રહ્મસ્વરૂપા, એસો જોગી પરમ અનૂપા ।
પુત્ર કલત્રાદિક જુત સોઇ, સ્વપ્નતુલ્ય નિજ દેહ હે સોઇ ॥
પુનિ અહં મમ તિનમેં નહિ કરહી, પ્રભુકે ચરનકમલ ચિત ધરહી ॥૩૮॥

જ્યું કોઉ અધિક સ્નેહ વશ હોઇ, આત્મભાવ કરી માને હે જોઇ ।
તદપિ પુત્ર ધનાદિક જેહૂ, ઇનસેં મનુષ્ય ભિન્ન ભાસત તેહ ॥૩૯॥

દોહા - દેહ ઇંદ્રિ મન પ્રાણસેં, અપનો જીવાત્મા જોઇ ।
ત્યું જોગીકે ઉર વિષે, અતિ ભિન્ન ભાસત સોઇ ।

ચોપાઇ

જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ જેહા, બુદ્ધિકી વૃત્તિ સબ ગુન કરી તેહા ।
બુદ્ધિકી વૃત્તિસેં જીવ હે જોઇ, અધિક વિલક્ષણ ભાસત સોઇ ॥
સબહિ અવસ્થામેં સાક્ષી એહી, બડે સંત નિશ્ચે કિયો તેહી ।
એહિ વિધ સિદ્ધ જોગીકું ભારી, આત્મા ભાસત અતિ સુખકારી ॥૪૦॥

જરતે કાષ્ઠસેં અગ્નિ જેહૂ, અતિશે ભિન્ન કહાવત તેહૂ ।
તેહિ વિધિ અનલ[૨]સેં ઉપજે જોઉ, વિસ્ફુલિંગ[૩] અરુ ધૂમ એ દોઉ ॥

૧ - યોગ્ય રીતે, ૨ - અગ્નિમાંથી, ૩ - તણખા

ઈનહિસેં અગ્નિ પૃથક અપારા, એ સબ જાનત જાનનહારા ॥
દોહા - ઉલમૂક[1] ધૂમ રું અગ્નિકણ, માને અગ્નિસમ જેહૂ ।
તદપિ એ તિહુસેં પૃથક, અગ્નિ કહાવત તેહૂ ॥૪૧॥

ચોપાઇ

ભૂત ઇંદ્રિ અંતઃકરણ જેહા, ઈનસેં ભિન્ન જીવાત્મા તેહા ।
જીવાત્માસેં વૈરાજ હે જોઈ, દૃષ્ટા પુરુષ ભિન્ન હે સોઈ ॥
ત્યુંહિ પ્રધાન પ્રકૃતિસેં એહી, બ્રહ્મ ક્ષેત્રજ્ઞ પ્રભુ ભિન્ન તેહી ।
એહિ વિધિ જોગી જાની વિવેકા, હોત વૈરાજ પુરુષ સંગ એકા ॥
તેહિ વિધિ બ્રહ્મકે સંગ ઉદારા, જીવાત્માકું કરત એકતારા ॥૪૨॥

હે સાધ્વિ હે વિમલમતિ માતા, દ્રષ્ટારૂપ બ્રહ્મ સાક્ષાતા ।
સો સબ પ્રાણિમાત્રકે માંહી, વ્યાપક અંતરજામી કહાંહી ॥
પ્રાણિમાત્રકે એહિ આધારા, સોઈ બ્રહ્મસંગ જોગી ઉદારા ।
એકભાવકું પાયો જબહી, બ્રહ્મસંગ અનન્ય ભાવ હે તબહી ॥
તાતેં પ્રાણિમાત્રમહી એહી, દેખે નિજાત્મા વ્યાપક તેહી ।
સબહિ પ્રાણિમાત્ર હે જેહૂ, નિજ આત્મામહી દેખત તેહૂ ॥
જ્યું સ્વેદજ ઉદ્ભિજ હે જોઉ, તેસે જરાયુજ અંડજ સોઉ ॥
દોહા - એ ચહુ ખાની કે જીવમહી, પંચભૂત હે જેહૂ, ।
તિનકે દેહરૂપી રહે, તિનકે આધાર હે તેહૂ ॥
ત્યું જોગીકો આત્મા, સબહીમેં વ્યાપક જોઈ ।
પુનિ સબસેં ન્યારો રહે, સબકો આધાર હે સોઈ ॥૪૩॥

ચોપાઇ

જ્યું નિજયોનિ કાષ્ઠ તિનમાંહી, રહ્યો જો અગ્નિ સો એક કહાંહી ।
લંબા ટુંકા ચૌડા જેહૂ, કાષ્ઠકે ગુન બહુ વિધ ભએ તેહૂ ॥
કાર્યકે વિષમ ભાવસેં એહી, બહુવિધ અગ્નિ ભાસત તેહી ।
ત્યું પ્રકૃતિમહી રહત હે જોઉ, એક પુરુષ દ્રષ્ટા બ્રહ્મ સોઉ ॥
માયિક ગુનકી વિષમતા જેહા, દેવ મનુષ્યાદિક બહુ તેહા ।
તિનસેં ફલકે પ્રદાતારૂપા, એક સો ભિન્ન ભિન્ન ભાસે અનૂપા ॥૪૪॥

૧ - મશાલ, ૨ સ્વદેજ -

તાતેં નિજ આત્મા હે જોઈ, બ્રહ્મભાવકું પાયો હે સોઈ ।
તિનમહી પ્રકૃતિ અવિદ્યા જેઉ, બહુવિધ ભેદ દેખાવત તેઉ ॥
શ્રીપતિ વાસુદેવ ભગવાના, તિનકી શક્તિ અતિશે બલવાના ।
પ્રકૃતિ હે કારજ કારણ રૂપા, તેહિ જિતત હરિભક્તિ અનૂપા ॥
તેહિ બિન કોટીક સાધન કરહી, તિનસેં કબહુ ન માયાતરહી ॥
તાતેં પ્રથમ કહ્યો પરમ સુજાના, વાસુદેવ ભગવાનકો ધ્યાના ॥
દોહા - ધ્યાનકે બલસેં પ્રધાનકો, કરત પરાભવ જોય ।
સિદ્ધ જોગી બ્રહ્મરૂપસેં, રહે મમ ધામમેં સોય ॥
એહિ વિધ માયા તરત હે, જોગી પરમ સુજાન ।
મુક્તાનંદકે નાથ યું, કહ્યો કપિલ ભગવાન ॥૪૫॥

ઈતિ શ્રીમદ્‌ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં તૃતીયસ્કંધે કપિલગીતાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકપિલદેવહૂતિસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત-ટીકાયાં અષ્ટાંગયોગનિરૂપણનામા ચતુર્થો અધ્યાયઃ ॥૪॥

અધ્યાય - ૫

ચોપાઇ

કહ્યો ચૌથે અધ્યાયકે માંહી, સુખદ યોગ અષ્ટાંગ કહાંહી ।
સોઈ યોગસેં જોગી જેહી, આત્યંતિક ગતિકું લહે તેહી ॥
અબ પંચમ અધ્યાયમેં એહા, સગુન ભક્તિકો રૂપ હે જેહા ।
નિર્ગુન ભક્તિકો રૂપ હે જોઈ, કાલકો રૂપ કહત હે સોઈ ॥
દેવહૂતિ ઉવાચ - દેવહૂતિ માતા સાક્ષાતા, કપિલ દેવકું પુછત બાતા ।
પ્રભુ મહદાદિક તત્ત્વ હે જેહૂ, પ્રકૃતિ પુરુષકે લક્ષણ તેહૂ ॥
સાંખ્યશાસ્ત્રમહી જ્યું હે ભારી, તેહિ વિધિ તુમ મોય કહે અઘહારી ।
જિનસેં જથારથ સબકો રૂપા, ભિન્ન ભિન્ન ભાસત પરમ અનૂપા ॥
તત્ત્વકે લક્ષણ જાનત જબહી, સબસેં અધિક પ્રભુ ભાસત તબહી ।
યાતેં શ્રીહરિમહી ભક્તિ હોઈ, એહિ પ્રયોજન કહે સબકોઈ ॥
દોહા - એહિ વિધ લક્ષણ જ્ઞાનસેં, પ્રભુકો પ્રતાપ હે જોય ।
સબસેં અધિક તેહિ જાનીકે, હરિમેં ભકતિ દૃઢ હોય ॥
સોરઠા - ભક્તિજોગ હે જોય, તાહિકો મગ વિસ્તાર જુત ।
સબવિધ કહો પ્રભુ મોય, જાહિ સુનત અંતર ઠરત ॥૧॥૨॥

INDEX

ચોપાઇ

હે પ્રભુ જક્તમેં બહુવિધ જંતા, કર્મસેં સંસૃતિ પાવે અનંતા ।
સો સંસૃતિ મોય કહો વિસ્તારી, જેહિ સુનિ યહ જો જીવ સંસારી ॥
દેહાદિકસેં નિઃસ્પૃહ હોઈ, અસત વાસના રહત ન કોઈ ॥૩॥

અતિશે બડ પ્રતાપ જુત એહી, બ્રહ્માદિકકો નિયંતા જેહી ।
પ્રભુ તવ દેહરૂપ જો કાલા, તેહિ સ્વરૂપ મોય કહહુ દયાલા ॥
જેહિ કાલકો ડર ઉર આની, કરત હે પુણ્ય કર્મ સબ પ્રાની ॥૪॥
હે પ્રભુ જીવ અંધ અજ્ઞાની, પશુ જિમિ મિથ્યા તનઅભિમાની ॥

હરિગીત છંદ

અભિમાની મિથ્યા કરત દેહાદિક વિષે અહંકાર જુ,
બહુ કર્મમેં આસક્ત મતિ તિનહીંસેં થાક્યો અપાર જુ ।
સંસારરૂપી અપાર અતિ અંધકાર તિનમહી લોક જુ,
સોએ હે સબ બહુ કાલસેં પાવત હે અતિ દુઃખ શોક જુ ॥
સો લોક સબકું જગાવને દેને જથારથ જ્ઞાન જું,
અજ્ઞાન તમકું મેટન હિત આપ શ્રીભગવાન જુ ।
વૈરાગ્ય જુત શુભ ભક્તિયોગ રું સાંખ્યયોગ અશેષ જુ,
અષ્ટાંગ યોગ એ સબ પ્રકાશક પ્રગટે કપિલ દિનેશ જુ ॥
દોહા - ભક્તિયોગકે આદિ સબ, શાસ્ત્રસેં શ્રીભગવાન ।
ટારત હો અજ્ઞાન તમ, દેત જથારથ જ્ઞાન ॥૫॥

ચોપાઇ

શ્રીમૈત્રેય ઉવાચ

યહ સબ કથા પરમ સુખદાની, વિદુરકું કહત હે મુનિ વિજ્ઞાની ।
હે કુરુશ્રેષ્ઠ વિદુર ઉદારા, મહામુનિ કપિલ દેવ અવતારા ॥
યું નિજમાતકી સુંદર બાની, કપિલદેવ તેહિ અધિક બખાની ।
અતિપ્રસન્ન ભએ દીન દયાલા, નિજ માતાપર કૃપા વિશાલા ।
કરુણાસેં કાયર ભએ ભારી, નિજ માતાસુ કહત મુરારી ॥૬॥

શ્રીભગવાનુવાચ -

હે અતિ પ્રેમવતી હે માતા, ભક્તિયોગ જો અતિ વિખ્યાતા ।

ભક્તિ કરનકે ભેદ હે જેહુ, તિનહિસેં બહુ વિધ ભાસત એહૂ ॥
ભક્તિકે કરનહાર હે જોઈ, તિનકે સ્વભાવ રૂપ ગુન હોઈ ॥
દોહા - તામસાદિ વૃત્તિ ભેદસેં, ભેદત પુરુષકો ભાવ ।
સોઉ અધિક ફિર જાત હે, તબ મન ખેલત દાવ ॥
સોરઠા - ફલ સંકલ્પમહી ભેદ, તિનહીસેં ભેદ હે ભક્તિમહી ।
કહત હે ચારુ વેદ, સો તુમ અબ મોસેં સુનહૂ ॥૭॥

ચોપાઇ

સુનહુ માત અતિ ક્રોધી જેહી, અતિશે ભેદ દૃષ્ટિ જુત તેહી ।
નિજ તન નિજ સંબધિ સબ જેહુ, તિનકું સુખ દુઃખ હોવત તેહૂ ॥
સોઈ ઓરકું સુખ દુઃખ દોઈ, કબહુ ન સમ કરી દેખત સોઈ ।
એસો પુરુષ નિજસુખ હિત ભારી, ઓરકિ હિંસા ઉર બિચ ધારી ॥
પ્રતિમામેં ભક્તિ કરે જેઉ, અધમ તામસી ભક્ત હે તેઉ ।
નારી ધનાદિક પ્રાપ્તિ કાજા, દંભસેં ભક્તિકો કરત સમાજા ॥
યું અતિ કપટ ભાવ ઉર ધરહી, મમ પ્રતિમાકો પૂજન કરહી ।
યું જો ભક્તિમહી કપટ લગાવે, મધ્યમ તામસી ભક્ત કહાવે ॥

દોહા - ઓરકું પૂજન દેખિકે, અતિ મત્સર જુત હોય ।
તિનકિ ઈર્ષ્યાસેં કરત, પ્રતિમા પૂજન મોય ॥
એહિ વિધિ ભક્તિ કરત હે, ઈર્ષ્યાકે વશ જેહી ।
ઉત્તમ તામસી ભક્ત યું, કહત હે મુનિવર તેહી ॥૮॥

ચોપાઇ

આપ વિષે અરું ઓરસેં હોઈ, સુખ દુઃખ સમ નહી દેખત જોઈ ।
એસે રાજસી ભક્ત હે જેહૂ, તિન પ્રકારકે હોત હે તેહૂ ॥
તિનમેં વિષય સુખ પ્રાપ્તિ જેહા, તિન હિત પ્રતિમા પૂજત તેહા ।
એહિ વિધિ ભક્તિ કરત હે જેહી, અતિ લઘુ રાજસી ભક્ત હે તેહી ॥
નિજ જશ જક્ત મેં બઢન અપારા, સોઈ સંકલ્પ ઉર કરી નિર્ધારા ।
પ્રતિમાદિકમહિ પૂજત મોઈ, મધ્યમ રાજસી ભક્ત હે સોઈ ॥
ઈંદ્રાદિકકે લોક હે જેઉ, તિનકે ભોગ એશ્વર્ય હે તેઉ ।
તિનકિ પ્રાપ્તિકો સંકલ્પ જોઉ, ઉરમહી અચલ રાખીકે સોઉ ॥

દોહા - પ્રતિમાદિકમહી મોહિકું, પૂજત લખી ભગવંત ।
ઉત્તમ રાજસી ભક્ત સો, કહત સબહી શ્રુતિ સંત ॥૯॥

ચોપાઇ

આપ વિષે અરુ ઓરનિ માંહી, સુખ અરુ દુઃખ સમ દેખત નાંહી ।
એસે સાત્ત્વિક ભક્ત હે જેહી, તિન પ્રકારકો હોવત તેહી ॥
તિન મધ્ય જો નિજ પાપ અપારા, તેહિ ટારન હિત પરમ ઉદારા ।
પ્રતિમામેં મોય પૂજત જેઉ, અતિ લઘુ સાત્ત્વિક ભક્ત હે તેઉ ॥
યજ્ઞ દાન અરુ તપ વ્રત આદી, પુણ્ય કર્મ કરે હોઇ અપ્રમાદી ।
તાકો અલ્પ ફલ ચહત ન જોઇ, અતિબડ ફલ ઇચ્છત હે સોઇ ॥
પ્રતિમારૂપ જો મેં ભગવંતા, મેરેહિ વિષે ભક્ત બુદ્ધિવંતા ।
પુણ્ય કર્મ જો અર્પત જાવે, સો મધ્યમ સાત્ત્વિક ભક્ત કહાવે ॥
દોહા - મેં હું શ્રીભગવાનકો, બિન મૂલ્યકો દાસ ।
પ્રભુ પૂજન અરું યજનકો, મોહીકું દૃઢ અભ્યાસ ॥
સોરઠા - એહિ વિધિ કરીકે વિચાર, મોય ભજત અતિ પ્રેમ જુત ।
શુભ ગુનકો ભંડાર, ઉત્તમ સાત્વિક ભક્ત સોઇ ॥૧૦॥

ચોપાઇ

સુનહુ માત સબ અંતરજામી, પુરુષોત્તમ સો મેંહિ બહુનામી ।
મોહિમેં મમ શુભ ગુન હે જેહી, સોઇ અવતારચરિત્ર હે એહી ॥
સો ગુન શ્રવણમાત્રસેં ભારી, સબહી ક્રિયામહી અતિ અવિકારી ।
મનકી ગતિ નિરંતર જેહા, મમ સ્વરૂપમહી રહત હે તેહા ॥
જ્યું ગંગાજલકી ગતિ જેહુ, સિંધુહિ સનમુખ રહત હે તેહુ ।
યું મનવૃત્તિ મોહમેં રહહી, નિર્ગુણ ભક્તિ તાહિકું કહહી ॥
નિર્ગુણ ભક્તિજોગકો રૂપા, તેહી લક્ષણ જુત કહ્યો અનૂપા ।
નિર્ગુણ ભક્તિ કહાવત જેઉ, ફલકી કામના રહિત હે તેઉ ॥
દોહા - ઐશ્વર્યાદિક રૂપ અરુ, સિદ્ધિરૂપ હે જોઇ ।
ઐસે વિઘન ન વ્યાપહિ, નિર્ગુણ ભક્તિ સોઇ ॥
એસિ ભક્તિ જાહીકે, ઉરમહી કરત નિવાસ ।
સોઇ નિર્ગુણ મમ ભક્ત હે, સોઇ અનન્ય મમ દાસ ॥૧૧॥૧૨॥

ચોપાઇ

સુનહુ માત મમ નિર્ગુણ દાસા, સેવા બિન ત્યાગત સબ આશા ।
જેહિ લોકમહી મોર નિવાસા, સોઇ વૈકુંઠમેં રહે મમ પાસા ॥
મો સમ ઐશ્વર્યપ્રાપ્તિ નાંહી, સોઇ મુક્તિ સાલોક્ય કહાંહી ।
મમ વૈકુંઠમેં રહત હે જોઇ, મોસમ વૈભવ પાવત સોઇ ॥
મહારાજાધિરાજ મેં જેહુ, મમ ઢિગ જન જુવરાજ હે તેહૂ ।
મમ સમીપ યું પ્રભુતા પાવે, સોઇ સાર્ષ્ટિ મુક્તિ કહાવે ॥
ત્યું વૈકુંઠ જો લોક હમારા, મમ સમીપ તહાં રહત ઉદારા ।
મહારાજાધિરાજ મેં જોઉ, મોર સમીપ સભાસદ સોઉ ॥
સોઇ સામીપ્ય મુક્તિકો રૂપા, સબ વિધ બન્યો પરમ અનૂપા ॥

હરિગીત છંદ

વૈકુંઠ લોકમેં બસત મોસમ રૂપ પાવત જોય જું,
રહે મગન રૂપકિ પ્રાપ્તિસેં સારુપ્ય મુક્તિ સોય જું ।
વૈકુંઠમેં મમ મૂરતિ તામેં પ્રવેશ કરીકે રહત હે,
એકત્વ યાહિકો નામ એહિવિધ પાંચ મુક્તિ કહત હે ॥
યહ પંચ મુક્તિ સ્વરૂપ સુખ બ્રહ્માદિ સબ સુર ચહત હે,
દુર્લભ હે સુખ ઐશ્વર્ય તેહુ એકાંતિક સંત ન ગ્રહત હે ।
મેં દેહુ તદપિ એ પાંચ ભાતકિ મુક્તિમહી મમ દાસ જુ,
કમલા જ્યું મમ સેવા ન હોત તો રહત અધિક ઉદાસ જુ ॥

દોહા - ઐસે નિર્ગુણ ભક્ત સો, એકાંતિક મમ દાસ ।
મમ સેવા બિન પંચ વિધ, મોક્ષકી કરત નહિ આશ ॥
અધિક વિચક્ષણ મોર જન, જાનત સબહિ વિચાર ।
હરિ સેવાસેં મુક્તિફલ, તાહિતેં સેવા સાર ॥

સોરઠા - સાધન કાલમેં સોય, સેવત નવધા ભક્તિ કરી ।
તાહીસેં મુક્તિ હોય, યાતેં હરિસેવા ચહત ॥
મમ સેવા હે જેહૂ, તાહિકું માનત પરમ ફલ ।
નિર્ગુણ ભક્ત હે તેહૂ, મમ સેવા સોઇ સુખ ગિનત ॥૧૩॥

ચોપાઇ

ઐસો ભક્તિજોગ હે જેહી, પંચ મુક્તિ સુખસેં બડ તેહી ।
ભક્તકું સોઈ અધિક સુખકારી, અધિક શ્રેષ્ઠ કહ્યો ભવભયહારી ॥
ભક્તિજોગ કરીકે સબકોઈ, સત્ત્વ રું રજ તમ ગુનપર હોઈ ।
મેરો ભાવ જો બ્રહ્મસ્વરૂપા, તાહીકું પાવત ભક્ત અનૂપા ॥
બ્રહ્મરૂપ હોયકે મમ દાસા, મોય ભજત ત્યાગત સબ આશા ।
જ્યું શુક નારદ અરુ ધ્રુવ ધીરા, સનકાદિક પ્રહ્લાદ પ્રવીરા ॥
અંબરીષ પ્રિયવ્રત સમ સોઈ, મમ ભક્તિકું કરત ચિત્ત પ્રોઈ ॥૧૪॥

અબ યહ નિર્ગુણ ભક્તિ જેહા, જિન સાધનસેં હોત કહે તેહા ।
સુનહુ માત નિકિ વિધ તેઉ, નિજ વર્ણાશ્રમકો ધર્મ જેઉ ।
તેહિ દૃઢ રાખત હોઈ નિષ્કામા, તિનસેં ભક્તિ હોત સુખધામા ॥
દોહા - અતિ હિંસા બિન હોત જો, શ્રદ્ધા સહિત નિષ્કામ ।
ક્રિયાયોગ યું કરત હે, સોઈ સદા સુખધામ ॥
સોરઠા - પ્રભુ પૂજન પંચ કાલ, નિત્ય નિત્ય કરત હે પ્રેમજુત ।
ત્યું ક્રિયાયોગ વિશાલ, વિષ્ણુયાગ આદિક કરત ॥૧૫॥

ચોપાઇ

મમ પ્રતિમાકો દર્શન કરના, સ્પર્શ રુ પૂજાવિધિ વિસ્તરના ।
સ્તવન પ્રકમા વંદન કરહી, તાહીસેં મોહાદિક રિપુ ટરહી ॥
સબહિમેં અંતરજામીરૂપા, રહત હે શ્રીભગવાન અનૂપા ।
યું મમ ભાવના વર્તત ભારી, ઈનસેં મન હોવત અવિકારી ॥
નિર્ભય હોઈ વિષય સબ તજહી, યું વિશુદ્ધ મન હોય હરિ ભજહી ॥૧૬॥

મહત્પુરુષ જો સંત ઉદારા, કરના તેહિ સનમાન અપારા ।
કરના દયા દીનપર ભારી, ના રહેના અતિશે અહંકારી ॥
અપને તુલ્ય સંતકે સંગા, રખની મિત્રતા સદા અભંગા ।
યમ અરુ નિયમ રાખના દોઈ, એક એક દ્વાદશ વિધ હે સોઈ ॥
કરત ન હિંસા જુઠ ન કહહી, ચોરી ન કરત અસંગી રહહી ॥

હરિગીત છંદ

રહહિ સો લજ્જા જુક્ત લોભ ન કરત આસ્તિક્ય રાખહી,
બ્રહ્મચર્ય વ્રત અરું મૌન વ્રત સ્થિરભાવ કબહુ ન નાખહી ।
ત્યુંહિ ક્ષમા અભય પ્રજંત દ્વાદશ યમ કહે હિત લાયકે,
અબ નિયમ દ્વાદશ ભાંતિકે ભિન્ન ભિન્ન દેહૂ બતાયકે ॥

દોહા - શૌચ જો અંતર બાહ્ય અરુ, જપ તપ હોમ હે જોઈ ।
શ્રદ્ધા અતિથિપૂજન, પ્રભુકો પૂજન સોઈ ॥
તીર્થ કરત પરમારથી, રહત સંતોષી તેહૂ ।
આચારજકું સેવહી, દ્વાદશ નિયમ હે એહૂ ॥૧૭॥

ચોપાઇ

સાંખ્ય રુ યોગશાસ્ત્ર હે જેહિ, ભક્તિશાસ્ત્ર અતિ સુખપ્રદ એહી ।
તાકે શ્રવણમહી પ્રીતિ લગાવે, મેરેહિ નામકે કીર્તન ગાવે ॥
સરલ ભાવ મહાસંતકો સંગા, તન અભિમાનકો ત્યાગ અભંગા ॥૧૮॥

મેરે ધર્મ જો ભાગવતધર્મા, તિનસેં જુક્ત જાનત સબ મર્મા ।
પ્રથમ કહે સાધન સુખકારી, નિજ ધર્માદિક ગુણ અઘહારી ॥
ઈન સબ સાધનસેં અવિકારા, જાકો ચિત્ત ભયો શુદ્ધ અપારા ।
સો નર મમ ગુન સુનત હે જબહી, મોહિકું પાવત હે બુદ્ધિ તબહી ।
સદા તાસ ચિત્ત મોહીમેં રહહી, નિર્ગુણ ભક્તિ તાહી હમ કહહી ॥૧૯॥

વાયુ સ્વરૂપી રથ હે જાહિ, ઐસો ગંધ કહાવત તાહિ ।
આપકો રહનકો સ્થાનક જેહુ, પુષ્પાદિક અતિસુંદર તેહૂ ॥
તિનસેં ગંધ નિકસત હે જોઈ, ઘ્રાણ ઇંદ્રિકું પાવત સોઈ ॥

દોહા - પ્રથમ સ્વધર્માદિક કહે, સાધન વિવિધ પ્રકાર ।
તિનમેં પ્રીતિ જુત ચિત્ત સો, રહત સદા અવિકાર ॥
ઐસો ભક્તકો ચિત્ત સો, મોહિકું પાવત આય ।
સાધન નિર્ગુણ ભક્તિકે, સો સબ દિએ હે બતાય ॥૨૦॥

ચોપાઇ

એહિ વિધિ પ્રથમહિ બર્ન્યો જેહી, નિર્ગુણ ભક્ત કહાવત તેહી ।
સો સબ અધર્મસેં અતિ ડરહીં, પ્રાણિમાત્રકો દ્રોહ ન કરહીં ॥
તબ મહાસંત રું બ્રાહ્મણ જેહા, તિનકો દ્રોહ કરત ક્યું તેહા ।
યાહિતેં ઈનકિ ભક્તિમાંહી, વિઘનમાત્ર કોઉ આવત નાંહી ॥
તામસી રાજસી સાત્ત્વિકી જેહૂ, તિન પ્રકારકે ભક્ત હે તેહુ ।
કહે હે પ્રથમ તેહી ગુન વિસ્તારી, તિહુકું ભેદદૃષ્ટિ હે ભારી ॥
સો નિજ નિજ સ્વભાવ અનુસારી, ભક્તિ કરત અરુ ભજત મુરારી ।
કરત સદા પ્રતિમાકી પુજા, તેહિ બિન મર્મ ન જાનત દૂજા ॥
તિનકું પ્રમાદસેં કુમતિ હોઇ, મહાપુરુષ કી બ્રાહ્મણ કોઇ ।
જબ ઐસેકો દ્રોહ બની આવે, તિહુકિ ભક્તિ નિષ્ફલ હોઇ જાવે ॥
નિર્ગુણ ભક્તિ ન પાવત એહી, તાતેં તિનકું વિઘન ભયો તેહી ॥
દોહા - તાતેં એ તિહુ ભક્તકું, પ્રાણિમાત્રકો જોઇ ।
યથાયોગ્ય ત્યું પૂજના, દ્રોહકે યોગ્ય ન કોઇ ॥
હે માતા મેં સબહીકો, અંતરજામી જેહી ।
રહું નિરંતર સબહીમેં, મર્મ અલૌકિક એહી ॥
સો મેરો અપમાન કરી, પ્રતિમા પૂજત જેહુ ।
સો પૂજા નહિ કરત હે, પૂજા મિષ[1] છલ તેહુ ॥૨૧॥

ચોપાઇ

રહું મેં પ્રાણિમાત્રકે માંહી, મોં બિન ખાલી જીવ કોઉ નાંહી ।
ઈશ્વર અંતરજામી રૂપા, સબહિમેં રહત હું સબસેં અનૂપા ॥
સો મેરો કરિકે અપમાના, મૂરખ તાસેં મુઢ અજાના ।
એહી વિધિ પ્રતિમા પૂજત જોઇ, ભસ્મ વિષે હોમત હે સોઇ ॥
પ્રતિમા પૂજનકો ફલ જેહા, નિર્ગુણ ભક્તિ ન પાવત તેહા ॥૨૨॥

સબહીકે દેહમેં અંતરજામી, રહતહું મેંહિ ચરાચર સ્વામી ।
ઐસો મેં તેહિ દ્વેષી જેઉ, ભેદદર્શી અભિમાની તેઉ ॥
પ્રાણિમાત્ર સંગ વૈર અપારા, ઐસો પુરુષ જો કુમતિ ગમારા ॥

---

૧ - પૂજાને બહાને

દોહા - તાકો મન કામાદિસેં, અતિશે વ્યાકુલ હોય ।
કેવલ પ્રતિમા પૂજિકે, શાંતિ ન પાવત સોય ॥૨૩॥

ચોપાઇ

હે નિષ્પાપ હે શુદ્ધ મતિ માતા, ઉત્તમ મધ્યમ દ્રવ્ય સાક્ષાતા ।
વિવિધ ભાતકિ ભિન્ન ભિન્ન જેહી, પૂજાકી સામગ્રી એહી ॥
તિનસેં ભયો પૂજન વિધિ જેહા, તિનહિસેં પ્રતિમા પૂજત તેહા ।
કરત જો સબહીકો અપમાના, તાહિમેં કબહુ ન રીઝુ સુજાના ॥૨૪॥

તાતેં સબહી જો પ્રાણી કહાંહી, સાક્ષિ રૂપ મેં રહુ સબમાંહી ।
ઐસો મેં પરમેશ્વર જોઇ, જબ લગ મમ પદ પ્રીત ન હોઇ ॥
નિર્ગુણ ભક્તિસેં નિજ ઉરમાંહી, મોય પ્રગટ જિમિ દેખત નાંહી ।
તબ લગિ નિજ વર્ણાશ્રમ ધર્મા, તિનકે જોગ્ય કરત સોઇ કર્મા ॥

દોહા - પ્રતિમામેં મોય પૂજહિ, એહિ વિધિ તતપર જેહુ ।
પ્રાણિમાત્રકો દ્રોહ જો, કબહુ કરે નહિ તેહુ ॥

સોરઠા - તાહીમેં રિઝું માત, નિર્ગુણ ભક્ત સો હોત મમ ।
તેહી ઉરમાંહી સાક્ષાત, મમ નિવાસ સંતત રહત ॥૨૫॥

ચોપાઇ

જો નર પૂજા કરનેહારા, ઓરસેં ભેદ જો કરત ગમારા ।
ઓર પ્રાણિકું અતિ દુઃખ કરહી, જોરસેં તાસ ધનાદિક હરહી ॥
નિજ તન નિજકુટુંબિ સુત દારા[૧], ઈનહિકો પોષણ કરત અપારા ।
ભેદદંષ્ટિ ઉરમેં અતિ ભારી, એસો પુરુષ અધિક કુવિચારી ॥
તાહિકું મૃત્યરૂપ મેં જેહૂ, મહાઘોર ભય કરતહુ તેહૂ ॥૨૬॥

તાતેં મેં સબ અંતરજામી, સબહિમેં રહતહુ સબકો સ્વામી ।
દાન માન અરુ કરત મિતાઈ[૨], ભેદ દંષ્ટિ ત્યાગત દુઃખદાઇ ॥

દોહા - એહિ વિધિ પ્રતિમા પૂજહી, મોહિકું પૂજત સોઇ ।
હોત હે નિર્ગુણ ભક્ત સો, તેહિ સમ ઓર ન કોઇ ॥૨૭॥

૧. સ્ત્રી ૨. મિત્રચારી,

ચોપાઇ

અબ સબહીમેં રહત પ્રભુ જેહી, દાનાદિકસેં પૂજત તેહી ।
ભૂતમેં ન્યૂન અધિકતા હોઇ, તાતેં વિવેકસેં પૂજત સોઇ ॥
સો ન્યૂનાધિક ભાવ હે જેહા, સબ વિધિ અબહી કહત હે તેહા ।
હે કલ્યાણરૂપ હે માતા, યહ સબ ભેદ કહુ સાક્ષાતા ॥
બોએસેં ઉગત નહી જેઉ, ઐસો ધાન્ય અજીવ હે તેઉ ।
તિનસેં શ્રેષ્ઠ સજીવ કહાવે, જો બોએસેં ઉદય હોઇ આવે ॥
તિનહિસેં જલ કરી હરિત[1] હે જેહુ, તૃણ આદિક અતિ શ્રેષ્ઠ હે તેહુ ।
તિનહિસેં સચિત કહાવત જોઉ, કમલ કુમોદની શ્રેષ્ઠ હે સોઉ ॥
ત્યુંહિ લજવની આદિક વૃક્ષા, સોઉ હે શ્રેષ્ઠ સચેતકે પક્ષા ।
તિનસેં ઇંદ્રિવૃત્તિ જુત જેતા, વૃક્ષ લત્તાદિક શ્રેષ્ઠ હે તેતા ।
વૃક્ષ વેલી આદિક તરુ સબહી, અનલકે તાપસેં દ્રુજત તબહી ॥
દોહા - રજનીમેં તરુ સોવહી, વાયુ બિના ગિર જાત ।
અતિશે નિદ્રા વૃક્ષકું, સોઇ ભાસત સાક્ષાત ॥
ધૂપાદિકકી સુગંધિસેં, બઢત રું હરિયા હોય ।
દુર્ગંધિસેં સુકહીં, ઇંદ્રિ વૃત્તિ જુત સોઇ ॥
વેલી હોત સો વૃક્ષપર, દેખિકે ચઢત હે જાઇ ।
ઇન સબહીકિ વૃદ્ધિ હિત, ઔષધ કરત હે તાઇ ॥

સોરઠા - કુપથ્ય કિએ સુકાત, એહિ વિધિ વૃક્ષાદિક વિષે ।
સબહી ઇંદ્રિ સાક્ષાત, વૃત્તિ સહિત ભાસત પ્રગટ ॥૨૮॥

ચોપાઇ

ઇંદ્રિકિ વૃત્તિ સહિત જો જંતા, તિનમહી સ્પર્શકે જાન અનંતા ।
વૃક્ષાદિકસેં રસન જુત જોઇ, મત્સાદિક અતિ શ્રેષ્ઠ હે સોઇ ॥
તિનહિસેં ગંધકે જાનનહારા, ભ્રમરાદિક સોઇ શ્રેષ્ઠ અપારા ।
તિનહિસેં શબ્દકો જાનત જેહા, સર્પાદિક અતિ શ્રેષ્ઠ હે તેહા ॥૨૯॥

તિનહિસેં રૂપ ભેદકે જાના, કાકાદિક સોઇ શ્રેષ્ઠ પ્રમાના ।
તિનસે ઉભય તરફ જેહી દંતા, સો અતિ શ્રેષ્ઠ જીવ બલવંતા ॥

૧ લીલું

તિનહિસેં બહુ પગવાન હે જેહૂ, ઐસે જીવ શ્રેષ્ઠ હે તેહૂ ।
તિનમહી ચહુ પગ જુક્ત હે જોઉ, ઐસે જીવ શ્રેષ્ઠ હે સોઉ ॥

દોહા - તિનસેં ઉભય પગવાન સો, મનુષ્ય હે શ્રેષ્ઠ અપાર ।
મનુષ્ય દેહ સબસેં અધિક, એહિ અચલ નિરધાર ॥૩૦॥

ચોપાઇ

ઉભય પાઉ જુત મનુષ્ય હે જેઉ, તિન મધ્ય શ્રેષ્ઠ વર્ણ ચહુ તેઉ ।
ચાર વર્ણકે ધર્મ હે જેહા, તાહિમેં રહત શ્રેષ્ઠ હે તેહા ॥
ચાર વર્ણ મધ્ય બ્રાહ્મણ જેહુ, અતિશે શ્રેષ્ઠ કહાવત તેહૂ ।
સોઉ બ્રાહ્મણ જાતિકે માંહી, વેદકું પઢત શ્રેષ્ઠ કહાંહી ॥
તાહિમેં વેદકે અર્થકો જાના, સો બ્રાહ્મણ અતિ શ્રેષ્ઠ પ્રમાના ॥૩૧॥
વેદકે અર્થ જાનસેં માતા, વેદકો સંશય અતિ વિખ્યાતા ।
સો સંશયકું ટારત જોઈ, અતિશે શ્રેષ્ઠ હે બ્રાહ્મણ સોઈ ॥
તાહીસેં વેદમેં કહે નિજધર્મા, વર્ણાશ્રમકે સબહિ વિધિ મર્મા ।
તિનમેં યથારથ રહત હે જેહી, ઐસો બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ હે એહી ॥
સો દ્વિજ વેદ પઢ્યો નહિ કોઈ, વેદકે અર્થકો જ્ઞાન ન હોઈ ।
વેદકે સંશય ભેદી ન જાને, કેવલ ગાયત્રિ જપ પઢાને ॥
તદપિ સ્વધર્મ જુક્ત હે જોઉ, સબહિસેં શ્રેષ્ઠ હે બ્રાહ્મણ સોઉ ॥

દોહા - તાહીસેં અપને ધર્મકો, ફલ નહિ ઇચ્છત લેશ ।
આત્મનિષ્ઠ અન્ય સંગ તજે, સો દ્વિજ સબસેં વિશેષ ॥૩૨॥

ચોપાઇ

આત્મનિષ્ઠહુંસે અતિ ભારી, મેરો ભક્ત અતિ સુવિચારી ।
નિજ તન મન ધન સર્વસ્વ જેહા, મોહિકું અર્પણ કિનો તેહા ॥
ચિંતવન મોર નિરંતર કરહી, સો બિન વૃથા શ્વાસ નહિ ભરહી ।
એહિ મમ નિર્ગુણ ભક્ત ઉદારા, સો સબહીસેં શ્રેષ્ઠ અપારા ॥
મન અરુ કર્મ સો મોહિકું દેવે, કર્મકો માન ન નિજ શિર લેવે ।
આત્મનિષ્ઠ અકર્તા રહહી, સમદર્શિ હોય ભેદ ન ગ્રહહી ॥
આપકી ઓરકું સુખ દુઃખ હોઈ, તુલ્ય ભાવ કરી દેખત સોઈ ।
યહ મમ ભક્ત એકાંતિક જોઈ, તિનસેં અધિક નહિ દેખુ કોઈ ॥

દોહા - યહ સબ કહે જો તિનહીસેં, માનને જોગ્ય અપાર ।
પૂજન જોગ્ય સો એહી હે, એહિ અચલ નિરધાર ॥

સોરઠા - મમ એકાંતિક ભક્ત, શ્રેષ્ઠસેં અતિશે શ્રેષ્ઠ સોઈ ।
તાહી ન લોપત જક્ત, બ્રહ્મરૂપ હોઈ હરિ ભજત ॥૩૩॥

ચોપાઇ

એકાંતિક મમ જન બિન એહુ, ચાર વર્ણકે મનુષ્ય હે જેહુ ।
તિનમધ્ય જાકુ ઘટિત જ્યું હોઈ, તેહિ વિધિ નમસ્કાર કરે સોઈ ॥
અન્નાદિકકે દાનસેં એહી, કરે સનમાન ઘટિત ત્યું તેહી ।
મનુષ્ય બિના અન્ય પ્રાણી અપારા, પ્રથમ કહેઉ સબ કરી વિસ્તારા ॥
સબ પર દયા અધિક ઉર ધરહિં, મન કર્મ વચનસેં દ્રોહ ન કરહિં ।
જિનમહી જેહી વિધિ ઘટિત હે માતા, તેહિ વિધિ દયા કરત સાક્ષાતા ॥
સબહિ જીવકે અંતરમાંહી, શુભ અરુ અશુભ જો કર્મ કહાંહિ ।
સો કર્મકું જાનન કાજા, તેહી ફલ દેનકે હિત મુનિરાજા ॥
દોહા - અંતર્યામી રૂપસેં, વાસુદેવ ભગવાન ।
સબહિકે ઉરમહી રહત હે, પ્રગટ જ્યું કૃપાનિધાન ॥
તાહિતેં જો કોઉ પ્રાણિકો, દ્રોહ મોસેં હોય જાત ।
તબ મોપર ખિજત પ્રભુ, રમાનાથ સાક્ષાત ॥

સોરઠા - યું પ્રભુકું પહિચાની, કાહુકો દ્રોહ ન કરત તબ ।
સબ ઉર શ્રીહરિ જાની, નમત રુ માનત જોગ્ય તિમિ ॥૩૪॥

ચોપાઇ

હે મનુસુતા હે માત ઉદારા, ભક્તિયોગ બન્યોં શ્રુતિસારા ।
ત્યું અષ્ટાંગયોગ હે જેહુ, સબ વિધિ તોય કહ્યો મેં તેહુ ॥
એ દોઉમેંસેં એક હે જોઈ, આપકું પ્રાપ્ત ભયો હે સોઈ ।
એકહિસેં જીવાત્મા એહા, પરમેશ્વરકું પાવત તેહા ॥
તિન મધ્ય ભક્તિ યોગકે માંહી, શ્રવણ કીર્તનાદિક જો કહાંહી ।
એ નવ વિધકી ક્રિયા પ્રધાના, સોઈ ક્રિયાસેં ભજત ભગવાના ॥
ઈનસે પ્રભુકી મૂર્તિમહી માતા, ચિત્ત એકાગ્ર હોત સાક્ષાતા ।
યોગમેં યમ અરુ નિયમ હે જેઉ, આસન આદિ ક્રિયા હે તેઉ ॥

એ સબ ક્રિયા પ્રધાન કહાવે, ઈનસેં પ્રભુ કી મૂર્તિ ઉર લાવે ।
ક્રિયાસેં ધ્યાન અચલ જબ કરહિં, ધ્યાનસેં શ્રીહરિમેં ચિત્ત ધરહિં ॥
પ્રભુમેં ચિત્ત એકાગ્ર હોઈ, પ્રભુ બિન સુખદ ન ભાસત કોઈ ॥
દોહા - એહિ વિધિ યોગ ઉભય કહે, તિનમેં જાસે બને જેહી ।
સોઈ યોગસેં શ્રીહરિ, પ્રાપત હોત હે તેહી ॥
સાંખ્ય યોગ કહ્યો તાહીસેં, પ્રભુકો મહિમા જોય ।
તાહિ યથારથ જાનિકે, અંતઃકરણ શુદ્ધ હોય ॥

સોરઠા - અહં મમત્વ ટરિ જાત, આત્મનિષ્ઠ હોવત અચલ ।
ઉભય યોગ સાક્ષાત, તાહિ કરન સામર્થી બઢત ॥૩૫॥

ચોપાઇ

સાંખ્ય રું ભક્તિયોગ એ દોઉ, ત્યું અષ્ટાંગ યોગ હે સોઉ ।
એ તિહુ યોગ સિદ્ધ ભએ જબહી, તિહુ યોગકે સાધન સબહી ॥
તિનકો લેશ કરત નહિ ત્યાગા, સાધનહિમેં રખત અનુરાગા ।
ભૂલિકે સાધન ત્યાગ જો કરહી, સિદ્ધ ભયો તદપિ સો ગિરહી ॥
સો સાધનકી રક્ષા કાજા, કાલકો રૂપ કહત મુનિરાજા ।
સુનહુ માત પરબ્રહ્મકો રૂપા, સોઈ પરમાત્મા પરમ અનૂપા ॥
ઐસે વાસુદેવ ભગવાના, અતિ સમર્થ પ્રભુ કૃપાનિધાના ।
સર્વનિયંતા રૂપ હે યાકો, કાલ નામ હમ કહત હે તાકો ॥
એસે કાલકો રૂપ હે જોઉ, પ્રકૃતિ પુરુષકો પ્રેરક સોઉ ।
પ્રકૃતિ પુરુષકો કારજ જેહી, વિશ્વકે રૂપ પ્રગટ હે એહી ॥
વિશ્વકે લય વિક્ષેપ અપારા, તિનસેં રહિત હે કાલ ઉદારા ।
સબહિ જીવકે કર્મ હે જોઈ, તેહિ ફલદાતા કાલ હે સોઈ ॥
દોહા - પ્રકૃતિ પુરુષસેં હોત હે, સ્થિર ચર સબ સંસાર ।
તેહિ શુભ કર્મ કરાવને, કાલકી ચેષ્ટા અપાર ॥
કાલહિસેં પરિણામકું, પાવત સબ સંસાર ।
વાસુદેવ ભગવાનકો, દિવ્યસ્વરૂપ ઉદાર ॥

સોરઠા - વિશ્વકે સ્રષ્ટા જેહુ, મહત્તત્ત્વાદિક તત્ત્વ સબ ।
દેવરૂપ હે તેહૂ, કાલ વ્યાલસેં અતિ ડરત ॥

ભેદદૃષ્ટિ જુત જોય, બ્રહ્માદિક ઈશ્વર અનંત ।
અગણિત જીવ હે સોય, કાલ કરાલસેં[1] ડરિ મરત ॥૩૬॥૩૭॥

ચોપાઇ

પુરુષ પ્રકૃતિ આદિક જગ જેહા, સબહીકો આશ્રય કાલ હે એહા ।
સબહી પ્રાણિમહી પેઠિકે જોઇ, પ્રાણિસેં પ્રાણિ સંહારત સોઇ ॥
સોઇ કાલકો વિષ્ણુનામા, યજ્ઞપ્રવર્તક અતિ અભિરામા ।
ત્યુંહિ યજ્ઞકે ફલકે દાતા, યજ્ઞકે ભુક્તા અતિ વિખ્યાતા ।
જક્તનિયંતા શિવ બ્રહ્માદિ, તિનહિકે ઈશ્વર એહિ અનાદિ ॥૩૮॥

કાલકું વિશ્વમેં પ્રિય નહી કોઇ, ત્યું કોઉ દ્વેષકે જોગ્ય ન હોઇ ।
ત્યું તાકો બંધુ નહિ કોઉ, સબહીકો નાશ કરત હે સોઉ ॥

દોહા - સાંસારિક વ્યવહારસેં, અતિશે ગાફલ જંત ।
સાવધાન હોઇ સબહીકો, કાલ કરત હે અંત ॥૩૯॥

ચોપાઇ

જેહિ કાલકે ભયસેં માતા, વાયુ વહત સબકું સુખદાતા ।
જિનકો ડર અતિશે ઉર ધારી, સૂરજ તપત કાલ અનુસારી ॥
જેહે ડરસેં ઇંદ્ર વર્ષે અપારા, જેહિ ડર ઉડુગણ[2] કરત ઉજારા ॥૪૦॥

બડે બડે તરુ અન્ન ઔષધિ જેહી, બહુ વિધિ બેલિકિ જાતિ હે તેહી ।
એ સબ કાલકો ડર ઉર આની, નિજ નિજ સમયમાંહી સુખદાની ॥
પુષ્પ રું ફલકું પ્રગટ સોઇ કરહિ, યું સબ કાલહિકું અનુસરહિ ॥૪૧॥

ગંગા આદિ નદી સબ જેહા, કાલકે ડરસેં બહત જલ તેહા ।
જેહિ ડર સિંધુ મર્જાદમેં રહહિં, તોરિ મર્જાદ ન બાહિર બહહિં ॥

દોહા - કાલકે ડરસેં અનલહુ, અતિ પ્રકાશ જુત હોય ।
જેહિ ડર ભૂમિ ગિરિ સહિત, જલમેં ન ડુબત સોય ॥૪૨॥

૧ - ભયંકર કાળથી, ૨ - તારા

ચોપાઇ - કાલકી આજ્ઞાસેં આકાશા, સબહિકું દેત અધિક અવકાશા ।
જીવ રું ઈશ્વરકું વિધિ નાના, દેત હે બાહિર ભિંતર સ્થાના ॥
બાહીર ભિતર ક્રિયા જો હોઈ, નભ અવકાશ દેત હે સોઈ ।
કાલકી આજ્ઞાસે અતિ ભારી, મહત્તત્ત્વ હોવત વિસ્તારી ॥
માયાસેં ઉપજ્યો હે અનૂપા, યહ બ્રહ્માંડ કો અંકુરરૂપા ।
જો ઐસો યહ અપનો દેહા, સપ્ત આવરણસેં આવૃત તેહા ॥
ઐસો યહ બ્રહ્માંડ આકારા, કાલકે ડરસેં કરત વિસ્તારા ॥૪૩॥

ગુણ અભિમાની દેવ હે જેહુ, બ્રહ્મ વિષ્ણુ મહેશ્વર તેહુ ।
કાલકે ભયસેં વિશ્વકો જેહી, ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લય કરત હે તેહી ॥
કલ્પ કલ્પ મહી તતપર રહહી, નિજ નિજ ક્રિયા પ્રેમ જુત ગ્રહહી ।
અતિ સમર્થ તિહુ દેવ ઉદારા, જેહિ વશ સ્થિર ચર સબ સંસારા ॥૪૪॥

કાલ હે આપ અખંડ અનંતા, ઓર સબહિકો કરત હે અંતા ॥
દોહા - આપ અજન્મા ઓરકી, ઉત્પત્તિ કરત હે જેહૂ ।
તાતાદિકસેં સુતાદિ બહુ, કાલ કરત હે તેહૂ ॥

સોરઠા - અંતક[1] જો યમરાજ, તાહિકું મારત મૃત્યુ કરી ।
મુક્તાનંદ તેહી કાજ, કાલસેં છુટન હરિ ભજત ॥૪૫॥

ઈતિ શ્રીમદ્‌ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કંધે કપિલગીતાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકપિલદેવહૂતિસંવાદે
મુક્તાનંદમુનિવિરચિત - ટીકાયાં
ભક્તિભેદકાલસ્વરૂપનિરૂપણનામા પંચમો અધ્યાયઃ ॥૫॥

અધ્યાય-૬

ચોપાઇ

કહે પંચમ અધ્યાયમેં ભારી, ભક્તિકે ભેદ પરમ સુખકારી ।
પ્રભુકે ખડગસમ કાલ અનૂપા, કહ્યો યથારથ તાહિકો રૂપા ॥
અબ છઠવેં અધ્યાયમેં જોઈ, જીવકે ઉર વૈરાગ્ય જ્યુ હોઈ ।

૧ અંતક - અંત કરનાર

તેહિ હિત બહુ વિધ સંસૃતિ જેહુ, તાકે દુઃખ બરનત હે તેહુ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ -

અબ શ્રીકપિલ દેવ ભગવાના, દેવહૂતિકું કહત સુજાના ।
સુનહુ માત અતિ બલ જુત કાલા, તિન યહ જીવકું કિન બેહાલા ॥
તદપિ કાલ અતિ બલ જુત જેહી, મૂર્ખ જીવ ન જાનત તેહી ॥

દોહા - જૈસે પ્રબલ ઘનાવલી[૧], વાયુ દેત ચલાય ।
મેઘપંક્તિસેં મરુતકો, પ્રાકમ લખ્યો ન જાય ॥

સોરઠા - ત્યું યહ જીવ ગમાર, કાલકો પ્રાકમ નહી લખત ।
તાતેં મરત બહુવાર, કાલત્રાસ સંતત રહત ॥૧॥

ચોપાઇ

સબહિ પુરુષ નિજસુખકે કાજા, દુઃખસેં કરત દ્રવ્યાદિ સમાજા ।
જ્યું જ્યું પદારથ પુરુષ સંવારે, ત્યું ત્યું કાલ નાશ કરી ડારે ॥
તબ સો પદારથ હિત દિન રાતી, શોક કરત અતિ દાઝત છાતી ॥૨॥

નારી સુતાદિક જુત નિજ દેહા, અતિશે નાશવંત હે તેહા ।
દેહકે ધન ધામાદિક જોઉ, નાશવંત દુઃખદાયક સોઉ ।
તાકું દુર્મતિ જીવ હે જોઈ, મોહસેં અતિ સત્ય માનત સોઈ ।
યાતેં ગૃહાદિકકે હિત મંદા, શોક કરત જિમિ ટરત ન ફંદા ॥૩॥

જીવકું યહ સંસારકે માંહી, શ્વાન શૂકર આદિ જો કહાંહી ।
સો યોનિમેં જન્મત રહહી, સબ યોનિમહી મહાદુઃખ સહહી ॥

દોહા - તદપિ સો યોનિવિષે, સુખ માનત હતભાગ ।
દુઃખહિમેં સુખબુદ્ધિ માનિકે, ના ઉપજત વૈરાગ્ય ॥૪॥

ચોપાઇ

જબ યહ પુરુષ નરકમેં રહહી, નારકી દેહ તજત નહી ચહહી ।
નરકહું મેં કરે નરકકો આહારા, વાહીસેં માનત સુખ અપારા ॥
દૈવકી માયા મોહિની જોઈ, તિનસેં મોહ પ્રાપત ભયો સોઈ ।
તાતેં નરકભોજિ તન જેહા, તાહિકું તજન ન ઈચ્છત એહા ॥૫॥

૧ - વાદળા

નિજતન નારી પુત્ર ધન જેહી, ધામ પશુ બાંધવ જન તેહી ।
ઈનમહી અતિ દૃઢ મૂલ હે જાકું, ઐસો હૃદય નિરંતર તાકું ॥
આપકું આપ કૃતારથ જાને, નિજમુખ આપકું આપ બખાને ॥૬॥

દેહાદિક પોષણકી ચિંતા, તિનસેં જરત સબ અંગ અનંતા ।
દોહા - દુષ્ટ હૃદય જુત મૂઢ નર, કરત નિરંતર પાપ ।
પાપકર્મસેં રેનદીન, પાવત અતિ સંતાપ ॥૭॥

ચોપાઇ

વ્યભિચારિણી જુવતિ બહુ જેહા, તિન એકાંત સમે રચિ તેહા ।
તેહિ સંભોગરૂપ જો માયા, તિન કરીકે યહ જીવ બંધાયા ॥
મધુર વચન જુત બાલક જેહુ, તોતર તોતરે બોલત તેહુ ।
ઈનહિસેં અધિક પ્રેમવશ હોઈ, ગએ હે ખેંચાય ઈંદ્રિ મન સોઈ ॥
ઐસો ગૃહસ્થ પુરુષ હે જોઉ, આપકું અતિ સુખી માનત સોઉ ॥૮॥

લોભાદિક વ્યવહાર અપારા, સોઈ ધર્મ જુત સબ અગારા ।
અતિશે દુઃખ સદા જિનમાંહી, નિશદિન પલકમાત્ર સુખ નાંહી ॥
ઐસે ગૃહમહી તતપર રહહિ, સાવધાન હોય કે દુઃખ સહહિ ॥

દોહા - સો દુઃખ મેટન કારને, કરત ઉપાય અપાર ।
ઐસો ગૃહસ્થ સો આપકું, સુખ જિમિ માને ગમાર ॥૯॥

ચોપાઇ

ઐસો ગૃહસ્થ પુરુષ હે જેહા, અગણિત જીવકું મારિકે તેહા ।
જહાં તહાંસે ધન લાયકે જંતા, નિજ કુટુંબ પોષત અઘવંતા ॥
નિજ કુટુંબકું પોષણ સે પાપી, પાવે અધોગતિ જનપરિતાપી ।
ગૃહી નિજ કુટુંબકું પ્રથમ જીમાવે, શેષ અન્નાદિક આપ સો ખાવે ।
ખાન પાનસેં પુરણ નાંહી, તદપિ સુખ માનત મનમાંહી ॥૧૦॥

નિજ જીવન હિત જુક્તિ બનાવે, પુનિ પુનિ સોઉ નાશ હોઈ જાવે ।
લોભસેં પાયો પરાભવ જોઈ, અતિ પિસ્તાત અસમર્થ હોઈ ॥
ઐસો ગૃહસ્થ પુરુષ હે જેઉ, પરધન ચોરન ઈચ્છત તેઉ ॥૧૧॥
ભયો કુટુંબ પોષણમહી રંકા, ભાગ્ય હીન તેહિ દૈવ હું બંકા ।

દોહા - વૃથા ભએ ઉદ્યમ સબે, કૃપણ મૂઢ ધનહીન ।
ઐસો નર બુદ્ધિહીન સો, મહાદુઃખ સહત મલીન ॥
ઐસો ગૃહી ધન પ્રાપ્તિહિત, ચિંતન કરત અપાર ।
છોડત અતિ નિઃશ્વાસકું, મહાદુઃખ સહત ગમાર ॥૧૨॥

ચોપાઇ

તબ યાકે કુટુંબી સબ જેહુ, નારી પુત્ર આદિક હે તેહૂ ।
અપને પોષણ ભરણમેં સબહી, અધિક અસમર્થ જાન્યો જબહી ॥
તાકો પ્રથમ જ્યું આદર હોઈ, તેસો આદર કરત ન કોઈ ।
બુઢા બેલકું કર્ષુક[1] વિચારી, પ્રથમ જ્યું આદર કરત ન ભારી ॥
તેહિ વિધિ ગૃહી બુઢવા હોઈ જાવે, બેલ જ્યું અતિ અપમાનકું પાવે ॥૧૩॥

આપકો આદર કરત ન લેશા, ઐસે અપને કુટુંબી અશેષા ।
સો સબ ઠગ સંબંધિ તિનમાંહી, તદપિ વૈરાગ્યકું પાવત નાંહી ॥
પ્રથમ આપ પોષણ કિએ જેહા, આપકો પોષણ કરત હે તેહા ॥
દોહા - જરા અવસ્થાસેં ભયો, દેહ કુરૂપ અપાર ।
ગૃહી મરણ સનમુખ ભયો, તોહું ન તજ્યો અગાર[2] ॥૧૪॥

ચોપાઇ

અપને નારી પુત્રાદિક જેહૂ, અતિ અપમાન કરીકે તેહૂ ।
આપકે ઢિગ સો અન્ન ધરી જાવે, શ્વાનકિ નાંઇ સદા તેહિ ખાવે ॥
રોગ જુક્ત જઠરાનલ મંદા, અલ્પ આહાર ન દેહ સ્વછંદા ।
તનમેં અલ્પ ચેષ્ટા સુખ નાંહી, ઐસો ગૃહી રહે નિજ ઘરમાંહી ॥૧૫॥

વેગસેં ઉંચા બહત હે જાઉ, કફસેં નાડી મગ રુંધે હે સોઉ ।
ઐસે પ્રાણ વાયુસેં તબહી, બાહિર નિકસત લોચન તબહી ॥
ખાંસિ શ્વાસસેં હોત પ્રયાસા, કંઠમેં ઘુર ઘુર બાજત શ્વાસા ॥૧૬॥

અતિશે શોક કરત બિલખાઈ[3], નિજકુટુંબી તિન ઘેર્યો આઈ ॥
દોહા - એહિ વિધિ સોવત ગૃહસ્થ સો, કાલ પાશ વશ હોય ।
ટેરે કુટુંબિ નામ લે, તદપિ ન બોલત સોય ॥૧૭॥

૧ - ખેડૂત, ૨ - ઘર, ૩ - વ્યાકુળ થઈને

ચોપાઇ

યું કુટુંબ પોષણકે માંહી, જેહિ મન અતિ આસક્ત હે તાંહી ।
નિજ ઇંદ્રિગણ વશ નહિ કિના, મરણ સમય જબ પાયો મલિના ।
તબ અતિશે દુઃખ ભએ હે પ્રકાશા, તિનહિસેં તાસ બુદ્ધિ ભઈ નાશા ।
ઐસો ગૃહસ્થ પુરુષ હે જોઇ, નિજ સંબંધિ રોવત રહે સોઇ ॥
સો સબ દેખતહિ મરી જાવે, મરીકે મૂઢ મહાદુઃખ પાવે ॥૧૮॥

મરણ સમયમહી અતિ દુઃખકારી, યમકે દૂત આવત દોઉ ભારી ।
અધિક ભયંકર ક્રોધી અપારા, તિનકે નેત્ર મનુ જરત[1] અંગારા ।
ઐસે દેખી યમદૂત કરાલા, અતિ મન ડરપત હોત બેહાલા ।
સબહી બંધ ખુલી જાત હે જબહી, વિષ્ઠામૂત્ર કું છોડત તબહી ॥૧૯॥

તા પિછે યમદૂત જો એહી, સૂક્ષ્મ દેહમેં રુંધિકે તેહી ॥
દોહા - જોરસેં કંઠમેં બાંધિકે, યમ પાપિનકું લેત ।
લંબે યમપુર ડિગરમેં, તેહિ ચલાય દુઃખ દેત ॥
જયું રાજાકે પુરુષ સો, દંડન જોગ્ય જો હોય ।
તાહિકું કંઠમેં બાંધિકે, લેજાવત હે સોય ॥
સોરઠા - ત્યુંહિ અધર્મિ જંત, તેહિ પકરત યમ જોર કરિ ।
જેહિ ન ભજે ભગવંત, સો યમપુર મગ દુઃખ સહત ॥૨૦॥

ચોપાઇ

યમકે દૂત કહે વચન કઠોરા, તાસ હૃદય ભેદત કરી જોરા ।
તન મહી ઉપજ્યો કંપ અપારા, થરથર ધ્રુજત કરત પોકારા ॥
સો યમપુરકે મારગમાંહી, પ્રબલ હજારું શ્વાન રહે ત્યાંહી ।
સો પાપીકું માંસકું ખાવે, તબ સોઇ જીવ મહા દુઃખ પાવે ॥
અપને પાપ સંભારિકે પ્રાની, યમપુર ડગરમેં જાત અજ્ઞાની ॥૨૧॥

ક્ષુધા તૃષા પીડત તન સારા, રવિ અરું દવકો[2] તાપ અપારા ।
તિનકે ઉષ્ણ વાયુસેં પાપી, અધિક તપત સબ જનપરિતાપી ॥
યમકે દૂત જંજિર[3] લે ભારી, પિંડમેં મારત અધિક પોકારી ।

૧ - સળગતા દેવતા, ૨ - અગ્નિનો, ૩ - સાંકળ

ઐસો જીવ ચલન શક્ય નાંહિ, દુઃખસેં ચલત હે સો મગમાંહિ ॥

દોહા - મગમહિ રવિ અરું દવનિસેં[૧], તપત હે વાયુ અપાર ।
તિનસેં રેતી અતિશે તપત, સો મનુ જરત અંગાર ॥
મગમેં નહી વિશ્રામ સ્થલ, પીવનકું જલ નાંહી ।
સબહિ ઠોર મહા કષ્ટ હે, યમપુર કે મગ માંહી ॥૨૨॥

ચોપાઇ

સો મગહિમેં પાપી ગિર જાવે, થાકકે કષ્ટસેં મૂર્છા પાવે ।
અતિ દુઃખદાયક મારગ જાંહી, યમકે દૂત ચલાવત તાંહી ॥
ઠાઢો રહતકું ઇચ્છત જબહી, જોરસેં યમગણ ખેંચત તબહી ।
જીવકું અતિશે શીઘ્ર ચલાવે, યું યમપુરમહી યમ લે જાવે ॥૨૩॥

યમપુર મગ પ્રમાણ હે જોઇ, જોજન સહસ્ર નવાંણુ સોઇ ।
તિનમહી છ ઘટિકાસેં જાવે, અથવા ચાર ઘટીમહી પહુંચાવે ।
ઐસો જીવ સો વિવિધ પ્રકારા, યમપુરકે દુઃખ પાવે અપારા ॥૨૪॥

યમયાતના અનંત વિધિ જેહી, અતિ સંક્ષેપસેં કહત હે તેહી ।
હે માતા યમદૂત કઠોરા, જરત કાષ્ઠ ધરીકે ચહુ ઓરા ।
એહિવિધિ જીવકે દેહકું જારે[૨], તબ અતિ દુઃખસેં પાપી પોકારે ॥

દોહા - કબહુક આપ કી ઓર કોઉ, નિજતન માંસ હે જેહૂ ।
કાટિકે તાહી ખવાવહી, અતિ દુઃખ પાવત તેહુ ॥૨૫॥

ચોપાઇ

સો યમપુરમેં શ્વાન અતિ ભારી, ગૃધ્ર[૩] પક્ષિ અતિશે દુઃખકારી ।
જીવત નરકે શ્વાન ખગ[૪] જોઇ, આંત[૫] ઉખારિકેં ખેંચત સોઇ ॥
તબ અતિ પીરકું[૬] પાવત પ્રાની, હાહાકાર કહત મુખબાની ।
સર્પ બિછું ડંસાદિક જંતા, પ્રથમ પાપી તેહિ પીડે અનંતા ॥
સો સબ પીર સંભારિકે એહી, સર્પાદિક અતિ કાટત તેહી ।
પ્રભુપદ વિમુખ અધર્મી જેહૂ, યું દુઃખ પાવે નિરંતર તેહૂ ॥૨૬॥

૧ - દાવાનળથી, ૨ - બાળે, ૩ - ગીધ, ૪ - પક્ષિ, ૫ - આંતરડા, ૬ - પીડાને

યમકે દૂત હે નિર્દય જેહા, જીવકે સબહી અંગકું તેહા ।
કાટિકાટિ ટુકડા કરી ડારે, ત્રાહિ ત્રાહિ તબ જીવ પોકારે ॥
કબહુ ગજાદિ ઢિગ લે જાવે, યમગણ જીવકે અંગ ચિરાવે ।
ગિરિકે શિખરસેં કબહુ પછારે, તિલતિલ સમ તન ફેરે સુધારે ॥

દોહા - કબહુક જલકે દ્રોહમેં, અતિ ડુબાય દુઃખ દેત ।
કબહુક કિચડકે ગર્તમેં[1], રુંધત પ્રાણ સમેત ॥
સોરઠા - એહિ વિધિ કષ્ટ અપાર, યમપુરમહી પાપી સહત ।
કબહુ ન પાવત પાર, અગણિત કુંડકે દુઃખ અનંત ॥૨૭॥

ચોપાઇ

પ્રથમ કુંડ તામિસ્ર હે નામા, અંધતામિસ્ર અધિક દુઃખધામા ।
રૌરવ અરુ મહા રૌરવ ભારી, કુંભીપાક નરક દુઃખકારી ॥
કાલસૂત્ર શૂકરમૂખ જેહૂ, અસિપત્રવન દુઃખપ્રદ તેહુ ।
અંધકૂપ કૃમિભોજન જેહી, સંદશ તપ્તભૂમિ હે તેહી ॥
શાલ્મલી વૈતરણી દોઉ, ત્યું વજ્રકંટક નરક હે સોઉ ॥
પ્રાણરોધ પુયોદ હે જેઉ, વિસશન લાલાભક્ષ હે તેઉ ।
સારમેયાદન અવિચી નરકા, ત્યુંહિ ક્ષારકર્દમ કરે ગરકા ।
રક્ષોગણભોજન હે જૈસા, શૂલપ્રોત દંદશૂક હે તૈસા ॥
પર્યાવર્તન શુચિમુખ જેહા, અયઃપાન[2] અતિ દુઃખપ્રદ તેહા ।
અવટનિરોધકે આદિક જોઈ, નરકકે કુંડ હજારું સોઈ ॥
એ સબ કુંડકી પીર અપારા, નર અરું નારી સહત દુઃખસારા ॥

દોહા - મરદકું વનિતા સંગસેં, પાતક ભએ પ્રચંડ ।
તેહિ પાપસેં પુરુષકું, યમગણ દેવત દંડ ॥
ત્યું વનિતાકું પુરુષકે, સંગસેં પાતક હોય ।
સોઈ પાપસેં સુંદરી, પરત નરકમેં સોય ॥૨૮॥

ચોપાઇ

સુનહુ માત યમપુર દુઃખ જેહૂ, કેવલ કથનમાત્ર નહી તેહૂ ।
ભય ઉપજાવનકે હિત એહી, કેવલ જુક્તિ ન જાનો તેહી ॥

૧ - ખાડામાં ૨. લોખંડને ઓગાળીને બનાવેલ રસનું પાન

યહ સબ બાત સત્યહિ જાનો, પાપકર્મફલ નરક પ્રમાનો ।
ત્યું યહ મૃત્યુ લોકકે માંહી, સ્વર્ગ નરકસમ પ્રગટ દેખાહી ॥
એહિ વિધિ કહત વિવેકી સબહી, સોઇ પ્રસંગ કહત હું અબહી ।
પાપી નરકું યમપુર મહી ભારી, જ્યું નરકનમહી હોવત ખ્વારી ॥
ત્યું યા જગમહી પાપી જેહા, નરકતુલ્ય દુઃખ ભુક્તત તેહા ।
પુણ્યવાન યા લોકમેં જેઉ, સ્વર્ગતુલ્ય સુખ ભુકતત તેઉ ॥
દોહા - તાતેં પાપી જીવકું, મગમહી દુઃખ જો કહાંહી ।
મગકે દુઃખસેં અતિ અધિક, કષ્ટ હે યમપુર માંહી ॥
તેહિ વિધિ સબ પુણ્યવાનકું, મગમહી અતિ સુખ હોય ।
મગહુસેં યમપુર વિષે, અતિ સુખ પાવત સોય ॥૨૯॥

ચોપાઇ

સુનહુ માત હરિવિમુખ જો પ્રાની, કેવલ પાપ કરત મુદ આની ।
પાપસેં નિજપરિવારકું પોષે, પાપહિસેં નિજદેહ સંતોષે ॥
જો એસો અતિ પાપી કહાવે, દેહ કુટુંબ યાહિ તજિ જાવે ।
મરિકે યમપુર પહુંચત જબહી, પાપકે ફલ સંગ આવત તબહી ॥
દેહ કુટુંબિ પોષણ કાજા, પ્રબલ પાપકો કિન સમાજા ।
સો પાતકકો ફલ અતિ ઘોરા, તામિસ્રાદિક નરક કઠોરા ॥
દુઃખપ્રદ કુંડ હજારું માંહી, પાપી પરત સહત દુઃખ વાહી ।
પાપકે ફલમેં કુટુંબી સોઇ, તિલભર બાંટી ન લેવત કોઇ ॥૩૦॥

પાપ પ્રચંડ કિએ મુદ પાઇ, મગમેં જિમન હિત એહી મિઠાઇ ॥
દોહા - પ્રાણિમાત્રકે દ્રોહસેં, નિજતન પોષત જેહુ ।
સોઇ સ્થૂલ વપુ ત્યાગિકે, નરકમેં જાવત તેહૂ ॥૩૧॥

ચોપાઇ

જીવકું ઈશ કર્મફલદાતા, તિનહિ જો પ્રાપ્ત કિયો સાક્ષાતા ।
નિજકુટુંબ પોષણકો પાપા, સૂક્ષ્મ દેહસેં દુઃખ પરિતાપા ॥
પાપી નરકમેં ભુક્તત જબહી, અતિશે આતુર હોવત તબહી ।
જ્યું કોઉ પુરુષકો ધન ભયો નાશા, સો અતિ આતુર રહત ઉદાસા ।
ત્યું અતિશે આતુરતા હોઇ, જીવ પાપફલ ભુક્તત સોઇ ॥૩૨॥

સુનહુ માત અધર્મી જેહી, કેવલ અધર્મસેં નિત્ય એહી ।
નિજ કુટુંબકું પોષત જેહા, તાહિમેં મગન રહત તેહા ॥
નરકકો શેષ નરક હે જેહૂ, અંધતામિસ્રકું પાવત તેહૂ ॥૩૩॥

સુનહુ માત યમપુરકે માંહી, જિતનિક યમયાતના કહાંહી ।
સો સબ દુઃખકું ભુક્તિકે જંતા, પિછે ભ્રમત ચોરાશિ અનંતા ॥
દોહા - સ્વેદજ અરુ ઉદ્ભિજ અંડજ, ત્યુંહિ જરાયુજ જેહી ।
ચતુરાશિ લક્ષ યોનિમહી, અતિ સંકટ સહે તેહી ॥
અનંત જાતિકે દેહમેં, જન્મ મરણ દુઃખ જોઈ ।
અનુક્રમસેં તેહિ ભુક્તિકે, પાપસેં છુટત સોઈ ॥
સોરઠા - યું જંતુ શુદ્ધ હોય, પુનિ સોઈ પાવત મનુષ્યતન ।
મુક્તાનંદ કહે સોય, કથા સબહી મમ નાથ કહી ॥૩૪॥

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં તૃતીયસ્કંધે
કપિલદેવહૂતિસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત-ટીકાયાં
વૈરાગ્યહેતુકસંસારદુઃખનિરૂપણનામા ષષ્ઠો અધ્યાયઃ ॥૬॥

અધધ્યાય - ૭

ચોપાઇ

આગે છઠવેં અધ્યાયમેં જેહી, જીવકું વિરતિ હોન હિત તેહી ।
યહ સંસારકે મહાદુઃખ જેહૂ, ત્યું યમપુરકે તીવ્ર દુઃખ તેહુ ॥
લખ ચોરાશિકે દુઃખ જેહા, સબ સંક્ષેપસેં બર્નેઉ તેહા ।
અબ સપ્તમ અધ્યાયમેં સોઈ, જીવનકું વૈરાગ્ય જ્યું હોઈ ॥
તેહિ હિત ગર્ભવાસ દુઃખ જેઉ, બાલકકે દુઃખ કહત હે તેઉ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ -

અબ શ્રીકપિલ દેવ ભગવાના, નિજમાતા પ્રતિ કહત સુજાના ।
સુનહુ માત અબ કહુ તોય બાતા, જીવનકું જો કર્મફલદાતા ॥
સો ઈશ્વર પ્રેરક હે જાહિ, જીવકે પાપપુંજ હે તાહી ।
મિશ્રભાવ આવત હે જબહી, ઐસે રાજસી કર્મસેં તબહી ॥

જંતુ પૂર્વ કર્મવશ જોઉ, મનુષ્ય દેહ પ્રાપ્તિ હિત સોઉ ॥
દોહા - પ્રથમ પુરુષકો વીર્યકણ, તામહી કરત આવેશ ।
તાપિછે ત્રિયા ઉદરમેં, કરત હે જીવ પ્રવેશ ॥૧॥

ચોપાઇ

એક રાત્રી બીતત હે જબહી, વીર્ય રુધિર સંગ મિલત હે તબહી ।
એહિ વિધિ પંચરાત્રિ જબ જાવે, ગોલ બુદબુદ સમ બની આવે ॥
દશ દિનકે બીતેસેં સોઈ, પાકે બદરીફલ સમ હોઈ ।
તાપિછે પેશિ હોય રહહિ, એહિ વિધિ ગર્ભકો અનુક્રમ કહહિ ॥
અથવા ખગકિ યોનિમાંહી, ઈંડાસમ બની જાત હે તાંહી ॥૨॥

એક માસસેં મસ્તક હોવે, માંસપિંડ સમ ઉદરમેં સોવે ।
કર ચરણાદિક અંગ સબ જેહૂ, ઉભય માસ કરી હોવત તેહૂ ॥
અસ્થિ કેશ નખ મર્મકે સ્થાના, તિન માસ કરી હોત સુજાના ॥
દોહા - તૃતીય માસ નારી પુરુષ, ચિહ્ન અંગમહી હોય ।
ત્યું ઈંદ્રિનકે છિદ્ર સબ, પ્રગટ હોત હે સોય ॥૩॥

ચોપાઇ

ચાર માસ હોવત હે જબહી, સપ્ત ધાતુ જુત હોવત તબહી ।
પંચ માસકો હોવત સોઈ, ક્ષુધા તૃષાકી ઉત્પત્તિ હોઈ ॥
સોઈ ષટ માસકો હોવત જબહુ, જરહિસેં વેષ્ટિત જંતુ તબહૂ ॥
દક્ષિણ કુક્ષ માતુકી જેહી, તાહીમેં ભ્રમત હે જંતુ તેહી ॥૪॥

નિજમાતા ભુક્તે હે જેઉ, અન્ન જલાદિક સુંદર તેઉ ।
ઈનસેં સપ્ત ધાતુ હે જેહા, દેહમેં વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત ભએ તેહા ॥
જંતુકો સંભવ જિનમાંહી, વિષ્ઠા મૂત્ર ભરેહે તાહી ।
અધિક બુરો દુર્ગંધિ જોઉ, ઐસે ખાડમેં સોવત સોઉ ॥૫॥

સો માતાકે ઉદરમહી ભએઉ, કૃમિગણ અતિ ભુખે હોઈ રએઉ ।
અતિ સુકુમાર જાનિકે તાઈ, કમીસમૂહ તેહિ કાટત ધાઈ ॥
દોહા - એહીવિધ અતિશે ક્લેશસેં, ક્ષણ ક્ષણમેં બહુવાર ।
મૂર્ચ્છા પાવત ગર્ભમેં, દુઃખકો ન પામત પાર ॥૬॥

ચોપાઇ

જનની જિમત રસ વિવિધ પ્રકારા, રુક્ષ ઉષ્ણ કટુક અરુ ખારા ।
તિખા ખાટા આદિક જેહી, આહાર દુઃખદ સહે જાત ન તેહી ॥
સો અન્ન અંગકુ સ્પર્શત જબહી, તીવ્ર વેદના હોવત તબહી ।
એહિ વિધિ જીવ મહાદુઃખ સહહી, નિજમાતાકે ઉદરમહી રહહી ॥૭॥

સો માતાકે ઉદરમહી પ્રાની, ઉલ્બસેં[1] બાંધ્યા રહત અજ્ઞાની ।
બાહિર માતુકે આંત હે જેહૂ, તિનહિસેં વેષ્ટિત રહત હે તેહૂ ॥
ટેઢે પિઠ કંધરા દોઇ, માતુ કુક્ષિ શિર ધરી રહે સોઇ ॥૮॥

પક્ષિ પિંજરેકે મધ્ય જોઇ, અંગચેષ્ટા કરી શકત ન કોઇ ।
ત્યુંહિ અસમર્થ જીવ હે જેઉ, નિજમાતાકે ઉદરમહી તેઉ ॥

દોહા - કર્મકે ફલદાતા સદા, પરમેશ્વર હે જોય ।
તિનકિ કૃપાસેં ગર્ભમેં, સંસ્મૃતિ પ્રાપ્ત ભયો સોય ॥
પ્રથમ ભએ શત જન્મમેં, કર્મ જો અનંત અપાર ।
તાહિ સંભારિકે બડે બડે, શ્વાસ ભરત બહુવાર ॥

સોરઠા - ઐસો જીવ હે જેહૂ, સો કબહુ સુખ ના લહત ।
મહાદુઃખ પાવત તેહૂ, કર્મ સંભારિકે અતિ ડરત ॥૯॥

ચોપાઇ

સાતમેં માસસે પ્રાની એહા, સ્મૃતિ જ્ઞાન પ્રાપત ભયો તેહા ।
તદપિ પ્રસવકો મારુત જોઇ, સમયકું જાની કંપાવત સોઇ ॥
નિજ માતાકે ઉદરમહી દેહી[2], નરકકે ક્રમિસમ[3] ભ્રમત હે તેહી ॥૧૦॥

ગર્ભવાસકે સંકટ જેઉ, તાસ નિવારણકે હિત તેઉ ।
પ્રભુકી પ્રાર્થના કરત હે ભારી, પ્રભુકે જ્ઞાન જુત અતિ સુવિચારી ॥
સપ્ત ધાતુ જો બંધનકારી, તિનહિસેં યુક્ત જીવ સંસારી ।
ગર્ભવાસસેં ડરત અપારા, જુગ કર જોરી નમત બહુવારા ॥
આપકું ગર્ભમેં અર્પન હારા, ઐસે પ્રભુ સબહીકે આધારા ॥

૧ - ગર્ભ આસપાસ વિંટળાયેલ ચીંકણુ પડ ૨ જીવાત્મા ૩. જંતુની જેમ

દોહા - ગર્ભવિષે સબહિ વિધિ, જ્ઞાનકે દાતા જોય ।
ગદગદ સ્વર સો દેવકી, સ્તવન કરત લઘુ હોય ॥૧૧॥

ચોપાઇ

જીવ ઉવાચ ।

આપકે શરણ આયો જગ જેહૂ, તિનહિકી રક્ષાકે હિત તેહૂ ।
નિજ ઇચ્છાસેં વિવિધ પ્રકારા, જો પ્રભુ ગ્રહત હે મૂર્તિ અપારા ॥
ઐસે વાસુદેવ ભગવાના, ભૂમિ વિષે વિચરત વિધિ નાના ।
તાકે ચપલ ચરન સુખકારી, તાકે શરણમેં ભયો હું વિચારી ॥
કાલ રું માયાદિક ડર જોઇ, પ્રભુપદ આશ્રિતકું નહી સોઇ ।
અસત જો મેં તેહિ જોગ્ય હે જેહિ, ઐસિ ગર્ભવાસ ગતિ એહિ ॥
તાહિ દેખાવનહાર અનંતા, ઐસે વાસુદેવ ભગવંતા ॥૧૨॥

પંચ ભૂત ઇંદ્રિગણ જેહા, ત્યું અંતઃકરણરૂપી તેહા ।
અતિ પરિણામ પ્રાપ્ત ભઇ જેઉ, દેહરૂપી માયા હે તેઉ ॥
સોઇ તનઆશ્રિત રહ્યો મેં અનૂપા, કર્મસેં આવૃત ભયો હે સ્વરૂપા ॥

હરિગીત છંદ -

ઐસો મેં તનમેં બંધાયકે જનનિકે ઉદરમેં રહતહું,
પ્રભુકું નમન કરું પ્રેમસેં ગર્ભવાસકે દુઃખ સહતહું,
જિમિ પંચ ભૂતકે તનવિષે મેં રહતહું બંધાયકે,
તેહિ ભાતિ પ્રભુ વૈરાટમહી અતિ શુદ્ધ રહે મુદ પાયકે ॥
દોહા - જદપિ પ્રભુ વૈરાટમહી, તદપિ રહત અવિકાર ।
અખંડ જ્ઞાન જુત શ્રીહરિ, કરુણાનિધિ કરતાર ॥
શુદ્ધ મુમુક્ષુકો હૃદય, પ્રભુકું મિલન અકુલાત[1] ।
તિનમહી પ્રગટ જ્યું શ્રીહરિ, ભાસત હે સાક્ષાત ॥૧૩॥

ચોપાઇ

દશ ઇંદ્રિગુન તિન કહાંહિ, તેહિ વિધ પંચ વિષય તિનમાંહી ।
જાકિ ચૈતન શક્તિ ભારી, એસો મેં ચૈતન અવિકારી ॥

૧ - આકુળ વ્યાકુળ

પંચભૂત નિર્મિત તન જોઇ, તિનમહી મેં રહ્યો આવૃત હોઇ ।
ત્યું ભગવાન વિરાટમેં રહહી, તદપિ વિરાટકે ગુન નહી ગ્રહહી ॥
તેહિ ન વિરાટસેં આવરણ લેશા, દેહ વિરાટસેં રહિત વિશેષા ।
ઐસે શ્રીભગવાન ઉદારા, તાહિકું નમત હું વારમવારા ॥
સો વિરાટમહી રહત હે જબહુ, કુંઠિત જ્ઞાન ન હોવત તબહુ ।
ઐશ્વર્યાદિક મહિમા જેહુ, તિલભર ન્યૂન ન હોવત તેહૂ ॥
દોહા - પ્રકૃતિ પુરુષસેં પર સદા, સબહિ જાનત ભગવાન ।
પુરુષાકૃતિ સાકાર મેં, મોય લગ્યો દૃઢ તાન ॥૧૪॥

ચોપાઇ

પ્રભુકી માયાસેં ભએ ભારી, અગણિત કર્મ જો ગુણઅનુસારી ।
સો કર્મનિસેં બંધન જામે, ઐસો યહ જો વિશ્વમગ તામેં ॥
નિશદિન ભ્રમત રહત યહ પ્રાની, ભ્રમણકે ક્લેશસેં બુદ્ધિ હરાની ।
આત્મસ્વરૂપકી સ્મૃતિ જેહી, અતિશે નાશ ભઇ હે તેહી ॥
અતિબડ વાસુદેવ પ્રભુ જેહુ, તાસ અનુગ્રહ અતિબડ તેહુ ।
તેહિ બિન ઓર જુક્તિસેં જંતા, પ્રભુકો ધામ નહિ પાવે અનંતા ॥૧૫॥

યહ જો ત્રિકાલ સંબંધિ જ્ઞાના, તાહિકો દેત બિના ભગવાના ।
ઐસે જ્ઞાનકું દેવનહારા, વાસુદેવ પ્રભુ પ્રબલ અપારા ।
તેહિ બિન બ્રહ્માદિક સુર જોઉ, જ્ઞાન દેન સમર્થ નહી કોઉ ।
જીવકો કર્મ ડગ રહે જેઉ, તેહિ અનુવર્તિ નિરંતર તેઉ ॥
દોહા - ઐસે હમ સબ જીવ તિહુ, તાપ નિવર્તિ કાજ ।
વાસુદેવકું ભજત હે, જાની સદા મહારાજ ।
સ્થાવર જંગમ જીવમેં, પ્રવર્તાયો હે જેહુ ।
અંતર્જામી પુરુષ કો, આપકો અંશ હે તેહૂ ॥૧૬॥

ચોપાઇ

હે પ્રભુ જનની જઠર હે જેહા, ઉદરરૂપ કંદરા[1] એહા ।
વિષ્ઠા મૂત્ર કૂપ તિનમાંહિ, પર્યો હે જીવ નિકસન બલ નાંહિ ॥
જઠર અગ્નિકી ઝાલસેં એહી, અતિશે તપ્યો દેહ જુત તેહી ।

૧ - ગુફા

અતિશે કૃપણ બુદ્ધિ જુત જોઈ, ઉદરસેં નિકસન ઈચ્છત સોઈ ॥
નિજમાતાકે ઉદરમહિ એહૂ, અપને માસ ગિનતહું તેહુ ।
ઐસો દેહી મેં દેવ મુરારી, ઉરસેં કબ કાઢિહો સુખકારી ॥૧૭॥

હે સમર્થ હે અધિક કૃપાલા, તુમ જૈસે એક તુમહિ દયાલા ।
તાતેં ઓરકી ઉપમા જેઉ, તુમકું દેને જોગ્ય ન તેઉ ॥
મેં દશ માસકો જીવ અજાના, તેહિ તુમ દિયો ત્રિકાલિક જ્ઞાના ।
જ્ઞાનરૂપ ગતિ ગ્રહણ કરાઈ, ઐસે દીનબંધુ સુખદાઈ ॥
દોહા - પ્રભુ તુમ અપની બડાઈકું, દેખિકે રિઝત દેવ ।
અપનો બિરુદ વિચારીકે, દેત અભય તતખેવ ॥
જ્ઞાનકું દેવે રૂપ તુમ, કિયો અધિક ઉપકાર ।
તાકે પ્રતિ ઉપકાર હિત, ના હોવત નિરધાર ॥
અંજલિમાત્ર જોરે બિના, કરન ન સમર્થ કોય ।
તવ ઉપકારકું દેખિકે, ઉરીન કોઉ નહિ હોય ॥૧૮॥

ચોપાઇ

સાત ધાતુ જેહિ બંધન કારી, ઐસે પશુ આદિકકું વિચારી ।
સો કેવલ અપને તનમાંહિ, સુખ દુઃખ દેહસંબંધિ કહાંહિ ॥
તાહિકું દેખત હે અજ્ઞાની, ના પરલોકકું દેખત પ્રાની ।
જ્યું સુખ દુઃખ પરલોકમેં હોઈ, મુક્તિકે સાધન લખત ન સોઈ ॥
મોય દિનિ પ્રભુ મતિ સુખકારી, બુદ્ધિ વિવેક જ્ઞાન જુત ભારી ।
તાહિસેં શમ દમ અરું તપ જેહા, ઈન આદિક સાધન જુત દેહા ।
યું મેં શુદ્ધ ભયો મનમાંઈ, સાક્ષી ક્ષેત્રજ્ઞ જીવકી નાંઈ ।
પુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મ હે જેહુ, પ્રગટ પ્રમાણ જ્યું ભાષત તેહૂ ॥
દોહા - ઐસે શ્રીભગવાનકું, બાહ્ય રુ હૃદયકે માંહી ।
દેખતહું પ્રત્યક્ષ જ્યું, આડ્ય અટક કોઉ નાંહિ ॥૧૯॥

ચોપાઇ

હે સમર્થ હે દેવ ગોંસાઇ, અતિ દુઃખસેં બસવો જિનમાંઇ ।
ઐસે ગર્ભમેં બસતહું જબહૂ, બાહિર નિકસત ડરત હું તબહૂ ॥
અંધકૂપરૂપિ સંસારા, તિનમેં બાસ નહિ ચાહુ ઉદારા ।

જો સંસાર કૂપ માંહિ આવે, તેહિ સંગ તબ માયા લપટાવે ॥
તાપિછે યહ જીવ હે જોઈ, તનમેં તાહી અહંબુદ્ધિ હોઈ ।
નારી સુતાદિ સંબંધસે ભારી, મમતા હોત અધિક દુઃખકારી ॥
તિનસેં અનંત દેહમહી જંતા, જન્મ મૃત્યુ દુઃખ સહત અનંતા ॥૨૦॥
તાતેં ગર્ભવાસકે માંહી, અતિ દુઃખ જુક્ત રહતહું તાંહિ ॥

હરિગીત છંદ -

દુઃખ જુક્ત રહતહું તદપિ પ્રભુ મમ સબ હિ વ્યાકુલતા ગઈ,
તુમ દિની સુખદ વિવેક અરું વિજ્ઞાન જુત બુદ્ધિ નઈ ।
સો બુદ્ધિસેં મમ આત્મકું અજ્ઞાન સંસૃતિ ટારિહુ,
યહ અનંત જન્મ રું મરણ ગર્ભકે કષ્ટસેં ઉદ્ધારિહું ॥
દોહા - જન્મ મરણકે કષ્ટ સો, પુનિ મોકું નહિ હોય ।
સાવધાન દૃઢ હોયકે, કરિહું યત્ન મેં સોય ॥
સોરઠા - હૃદયકમલકે માંહી, ધરેહે વિષ્ણુપદ પ્રેમ જુત ।
સો પલ છોડુ નાંહી, એહિ અચલ સિદ્ધાન્ત મમ ॥૨૧॥

ચોપાઇ

શ્રીભગવાનુવાચ ।

અબ શ્રીકપિલ દેવ ભગવાના, દેવહૂતિ પ્રતિ કહત સુજ્ઞાના ।
સુનહુ માત એહિ વિધિ મતિ કીના, દશ મહિનેકો જીવ પ્રવીના ॥
યું ભગવાનકી સ્તુતિ નિત્ય કરહિં, ગર્ભમેં રહત ભક્તિ અનુસરહિં ।
તાપિછે નીચે શિર હોઈ, પ્રસવ કાલકો મારુત જોઈ ॥
તબ તતકાલ પ્રસવ હિત આઈ, પ્રેરત હે અતિ જોર જનાઈ ॥૨૨॥

પ્રસવ કાલકો વાયુસેં જંતા, નીચે પ્રેર્યો જીવ અનંતા ॥
નીચો શિર કરિકે તતકાલા, શ્વાસ ઉચ્છવાસસેં રહિત બેહાલા ॥
અતિ આતુર સ્મૃતિ ભઈ નાશા, મૃતક સમાન ખિન્ન ભયો શ્વાસા ॥
દોહા - અધિક કષ્ટ કરી ગર્ભસેં, બાહિર નિકસત જંત ।
હરિમાયા મોહિતમતિ, ભુલિ ગયો ભગવંત ॥૨૩॥

ચોપાઇ

વિષ્ઠા મૂત્ર જુક્ત ભુવિમાંહિ, જીવ બેહાલ પર્યો હે તાંહિ ।

વિષ્ઠામેં ભએ કીટ જ્યું પ્રાની, મલ રું મૂત્રમહી લોટે અજ્ઞાની ॥
ગર્ભમેં ભયો જો ત્રિકાલકો જ્ઞાના, સો ભયો નાશ બઢ્યો અજ્ઞાના ।
અતિ વિપરીત ગતિ જબ પાઇ, અતિ રોવત શ્રીપતિ વિસરાઇ ॥૨૪॥

બાલકકો અભિપ્રાય હે જેહા, પોષનહાર ન જાનત તેહા ।
ઐસે માત-પિતાદિક જેઉ, નિશદિન પોષણ કરત હે તેઉ ॥
તાતે આપકું ગમત ન જોઇ, સોઇ પદારથ પ્રાપત હોઇ ।
તદપિ બાલ ના કહનકે કાજા, સમર્થ નાંહિ રોવત બિન લાજા ॥૨૫॥

જુકા[૧] પિશુ[૨] ષટ્મલ[૩] જિનમાંહી, અધિક અશુચિ પર્યંક કહાંહી ।
સો પર્યંકમેં સોવત બાલા, દુઃખ દુર્ગંધ સો સહત વિશાલા ॥
દોહા - અપને અંગ સુજાનમેં, બેઠન ઉઠન માંહી ।
ફિરન વિષે સમર્થ નહી, અતિ રોવત શુદ્ધ નાંહી ॥૨૬॥

ચોપાઇ

મચ્છર ષટમલ આદિક જોઇ, કાટનહાર જંતુ હે સોઇ ।
ગર્ભમેં રહ્યો જો ત્રિકાલકો જ્ઞાના, સોઉ મિટ ગયો બઢ્યો અજ્ઞાના ॥
તાકિ ત્વચા અતિ કોમલ જાની, કાટત જંતુ અધિક રુચિ જાની ।
જ્યું એક કૃમિકું બહુત કૃમિ ખાવે, તેહિ વિધિ બાલ રોત દુઃખ પાવે ॥૨૭॥

સુનહુ માત યહ જીવ હે જેહી, એહિ વિધ અનંત કષ્ટ સહે તેહી ।
પાંચ વર્ષલું બાલ કહાવે, તબલું બાલપનકે દુઃખ પાવે ॥
ત્યું દશ વર્ષ પ્રજંત હે જેઉ, પૌગંડ દુઃખદ અવસ્થા તેઉ ।
આપકું વાંછિત મિલત ન લેશા, સોઇ પદારથ હિત સહે ક્લેશા ॥
દોહા - યા કારન અતિ શોક જુત, અતિ અજ્ઞાનસેં જંત ।
પ્રબલ ક્રોધ જુત રહે સદા, ઉરમહી કષ્ટ અનંત ॥૨૮॥

ચોપાઇ

તાપિછે જોબન મદમાંહિ, કામકે વશ કછુ સુધ બુધ નાંહિ ।
દેહકે સંગ બઢ્યો અભિમાના, ક્રોધસેં વૈર કરત વિધિ નાના ॥
અપને નાશ હિત મૂઢ અભંગા, કરત વિરોધ કામિકે સંગા ॥૨૯॥

પંચ ભૂત કરીકે ભયો દેહા, તિનમેં અસત આગ્રહ જુત જેહા ।

૧. લીખ ૨. જંતુ ૩. માંકડ

અજ્ઞ જીવકું કુમતિ અપારા, અહં મમત્વ મતિ વારમવારા ॥૩૦॥

યહ જો જીવ તન પોષણ કાજા, પાતક કરત ત્યાગી સબ લાજા ।
જેહી પાતક વશ હોયકે જંતા, સંસૃતિકેં દુઃખ સહત અનંતા ॥
જેહિ તનકું પોષત હે પ્રાની, સો વપુ હોત પરમ દુઃખદાની ॥
દોહા - જહાં જહાં જાવત જીવ યહ, તિન પિછે વયુ જાત ।
હોત અવિદ્યા કર્મસેં, દેહ દુઃખદ સાક્ષાત ॥૩૧॥

ચોપાઇ

સુનહુ માત યહ જીવ હે જોઇ, વેદકે મગમહી રહત હે સોઇ ।
તદપિ શિશ્ન જિહ્વા સુખ જેઉ, તેહિ હિત ઉદ્યમ કરત હે તેઉ ।
એસે અધર્મ સર્ગમે રહહિં, અસત પુરુષ હમ તાહિકું કહહિં ।
ઈનકેં સંગમેં રહિકે પ્રાની, અસતપુરુષ કિયો મગ દુઃખદાની ॥
સબ ઇંદ્રિયકે વિષયસુખ જેહા, તાસ પ્રાપ્તિ હિત મારગ તેહા ।
તિનમહી જીવ રમત હે જેહુ, પ્રથમ જ્યું સંસૃતિ પાવત તેહૂ ।
નરક ચોરાસિકે દુઃખ જેહી, પ્રથમ કહે પાવત હે તેહી ॥૩૨॥

સત્ય શૌચ દયા મૌન હે ભારી, શોભા લાજ બુદ્ધિ સુખકારી ।
કીરતિ ક્ષમા શમ દમ પ્રભુતાઇ, ઈન આદિક શુભ ગુન સુખદાઇ ॥
દોહા - અસત પુરુષકે સંગસેં, મોક્ષદાઇ ગુન એહુ ।
સબહી ભાતિ જડ મૂલ જુત, નાશકું પાવત તેહુ ॥૩૩॥

ચોપાઇ

તાતેં અસત પુરુષકો સંગા, તજત મુમુક્ષુ જીવ અભંગા ।
મૂઢ અશાંત રું લોલુપ ભારી, ઉલટે જ્ઞાન જુક્ત અહંકારી ॥
દેહમેં આતમ બુદ્ધિ અપારા, શોક કરનકે જોગ્ય ગમારા ।
ક્રીડામૃગ જિમિ નારી આધિના, ઐસે અસત પુરુષ મતિહીના ॥૩૪॥

જીવકું ત્રિયકો પ્રસંગ હે જેહા, ત્યું ત્રિયસંગિ પ્રસંગ હે તેહા ।
ઉભય પ્રસંગસેં બંધન હોઇ, ઐસો મોહપ્રદ ઓર ન કોઇ ।
અન્ન દ્રવ્ય આદિ પદારથ જોઉ, તેહિ સમ બંધન કરત ન સોઉ ।
લોભ રું દ્રવ્ય ઉપાર્જન જેહી, સિખેસેં આવત હે તેહી ॥

દોહા - ત્યું નારીકી કામના, મનુષ્ય ન સિખત કોઈ ।
ત્યું પશુ આદિક દેહમેં, ભેદુ કહે બિન હોઈ ॥
સોરઠા - તાહિતેં નારી પ્રસંગ, અતિબંધન કારી લખત ।
તેહિ વિધિ સ્ત્રૌણ પ્રસંગ, વનિતા જ્યું બંધન કરત ॥૩૫॥

ચોપાઇ

સુનહુ માત પ્રજાપતિ જેહા, બ્રહ્મા દેવ તપસ્વી તેહા ।
અતિશે રૂપ જુક્ત સકુમારી, નિજ પુત્રી સરસ્વતી અવિકારી ॥
તાકો રૂપ દેખિ લલચાએ, બ્રહ્મા અધિક પરાભવ પાએ ।
અપનિ બ્રહ્મસ્થિતિસેં જોઇ, શિવકિ નાંઇ[૧] ગિરત ભએ સોઇ ॥
સો પુત્રીકે અંગકો સંગા, કરનકું ઇચ્છત ભએ અભંગા ।
તબ સરસ્વતી મૃગી હોય ભાગી, તાપિછે અજ ચલે અનુરાગી ॥
મૃગસ્વરૂપ ધરિ નિર્લજ હોઇ, શંભુ આદિ દેખે નહિ કોઇ ।
શિવ મરીચ્યાદિક નિજ સુત જેઉ, તેહિ દેખત દોરત ભએ તેઉ ॥૩૬॥

સુનહુ માત ત્રિયરૂપ લોભાઇ, અજહુકિ[૨] મતિ મોહકું પાઇ ।
તબ બ્રહ્માસેં ઉપજે જેહી, શિવ મરીચિ આદિક હે તેહી ॥
ત્યું મરીચ્યાદિકસેં ભએ જેહુ, કશ્યપ આદિ પ્રજાપતિ તેહૂ ।
તિન કિયો દેવાદિક જગ એહી, તિનમેં નારાયણ ઋષિ બિન જેહિ ॥
નારીરૂપ માયાસેં સોઉ, મોહ ન પાવે ઐસો નહિ કોઉ ॥

દોહા - શ્રીનારાયણ મુનિ બિના, બ્રહ્માદિક સબ જેહૂ ।
ત્રિયકો રૂપ વિલોકિકે, મોહકું પાવત તેહૂ ॥
સોરઠા - નારી નયન શર જોઇ, જાહિ ન લાગત વેગ જુત ।
ઐસો ઓર ન કોઇ, શ્રીનારાયણ દેવ બિન ॥૩૭॥

ચોપાઇ

નારીરૂપ મમ માયા જેહૂ, માત તાસ બલ દેખો એહુ ।
જિન દશ દિશ જીતિ વશ કીના, ઐસો ઐલ યયાતિ નરેશ પ્રવીના ॥
દશરથ રાવણાદિ અતિશૂરા, તિનહિકું નારી કિએ ચકચૂરા ।
કેવલ ભ્રકુટી વિલાસસેં નારી, પગકી લાત સબકે શિર ધારી ॥

૧ . શંકરની જેમ, ૨ - બ્રહ્માની

ઐસે અતિ સમર્થ નૃપ જેહી, જુવતી પાઉંસેં ખુંદત તેહી ।
નારીરૂપ મમ માયા ભારી, તેહિ બલ આગે જાત સબ હારી ॥૩૮॥

મમ સેવાસેં પરમ સુખકારી, આત્મલાભ પાયો અવિકારી ।
યોગ અષ્ટાંગકો પાર હે જોઈ, સુખદ સમાધિ ઈચ્છત સોઈ ॥
ભક્તિયોગ અરુ સાંખ્ય ઉદારા, ત્યું અષ્ટાંગ યોગ અવિકારા ।
એ તિહુ યોગમેં રહત હે જોઉ, ઐસો યોગી વિચક્ષણ સોઉ ॥
નારી પ્રસંગ કરત નહિ જબહી, યોગકે પારકું પાવત તબહી ॥

દોહા - ભક્તિયોગ આદિક વિષે, રહત હે યોગી ઉદાર ।
સો યોગીકું કહત હે, ત્રિય સોઈ નરકકો દ્વાર ॥
જોગીકું યમપુર વિષે, નારી તુરત લે જાત ।
કર બજાયકે મહામુનિ, યુંહિ કહત સાક્ષાત ॥૩૯॥

ચોપાઇ

દેવ શ્રીહરિ તેહિ નિર્મિ વિચારી, નારીરૂપ માયા અતિ ભારી ।
દૃઢ પતિવ્રતા ધર્મ જુત જોઈ, ભગવદ્‌ભક્તિ દેખાયકે સોઈ ॥
ધિરજસેં સેવા મિષ ધારી, યોગીકે ઢીગ જાત ઠગારી ।
એસિહુ નારીકું યોગી જેહૂ, નિજ મૃત્યુ સમ દેખત તેહુ ॥
સો વનિતાકું શુદ્ધ હરિદાસા, કબહુ ન આવત દેવત પાસા ।
જુવતિકે ગુનકું દેખિકે જોગી, નાંહિ લોભાત બ્રહ્મરસ ભોગી ॥
જ્યું અતિ નીલે તૃણ[1]સેં માતા, ઢંક્યો હે કૂપ ભાસત સુખદાતા ।
નીલે તૃણકે લોભી પશુ જેહા, તિનકો મૃત્યુ કૂપ હે એહા ॥

દોહા - ત્યું પતિવ્રતાદિ ગુન જુત, અન્નાદિકસેં સોય ।
સેવા કરત શુદ્ધ ભાવસેં, અતિશે તતપર હોય ॥
સોરઠા - તદપિ વનિતા સોઈ, જોગી નિજ મૃત્યુ ગીનત ।
જન્મ મૃત્યુપ્રદ હોઈ, યું જાની તેહિ સંગ તજત ॥૪૦॥

ચોપાઇ

એહિ વિધિ ઈચ્છત નિજ કલ્યાના, જેહિ દૃઢ ભક્તિ જ્ઞાન અરુ ધ્યાના ।
દૃઢ વૈરાગ્ય ધર્મ જુત જેહી, એસો મુમુક્ષુ યોગી તેહી ॥

૧ - ઘાસ

યુવતી કે દેહરૂપ જો માયા, અતિ દૃઢ બંધનકારી જનાયા ।
અબ જો નારી પતિવ્રતા સુજાના, જ્ઞાન વૈરાગ્ય ભક્તિ અરુ ધ્યાના ॥
ઈન સબ જુક્ત જો વનિતા હોઈ, નિજ કલ્યાનકું ઈચ્છત સોઈ ।
સોઉ ત્રિયાકું નરતન રૂપા, માયા બંધન હિત દુઃખરૂપા ॥
યુવતીકું જન્મ મૃત્યુપ્રદ એહા, કહત હે કપિલ દેવ પ્રભુ તેહા ।
સુનહુ માત યહ કથા પુરાની, જુવતીકે દેહમેં રહત જો પ્રાની ॥
પુરુષકે રૂપ જનાત હે જેઉ, અતિ ઠગની મમ માયા તેઉ ।
તાહિકું મોહસેં પતિ કરી માને, ગૃહ સુત ધનપ્રદ તાહિ પ્રમાને ॥
યુવતીકે દેહમેં જીવ હે જેહૂ, એહિ વિધિ ભુલ્યસેં માનત તેહૂ ॥

હરિગીત છંદ -

જુવતીકે દેહમેં જીવ હે સો પ્રથમ નર તનમેં રયો,
જુવતીકે સંગકો ધ્યાન દૃઢ તેહિ કારન જુવતી ભયો ।
ત્યું નરકે દેહમેં જીવ સો રહ્યો પ્રથમ ત્રિયકે દેહમેં,
તેહિ પુરુષકો રહ્યો ધ્યાન યાહિતે નર ભયો તેહિ નેહમેં ॥

દોહા - તાતેં પુરુષ અરુ નારીકે, દેહ સો માયારૂપ ।
પ્રભુ બિન તેહિ ચિંતન તજે, જાનિ સદા દુઃખકૂપ ॥૪૧॥

ચોપાઇ

તાતેં પુરુષકે દેહ જયું એહૂ, માયા વેશ બનાવત તેહૂ ।
તાહિ મુમુક્ષુ માનિની જેહા, દૃઢ નિજ મૃત્યુ જાનત તેહા ॥
પતિ પુત્ર ગૃહકે આકારા, મૃત્યુ સોઈ ભયો વિવિધ પ્રકારા ।
દૈવ જો સબકું કર્મ ફલદાતા, તેહિ પ્રેર્યો મમ ઢિગ સાક્ષાતા ॥
જ્યું કિરાતકો સુંદર ગાના, મૃગકું સુખદ સોઈ મૃત્યુ સમાના ॥
ત્યું પતિ પુત્ર અરુ ગૃહરૂપા, યહ માયા પ્રિય લગત અનૂપા ॥
તદપિ તાહિ મૃત્યુ સમ જાની, શ્રી સમ પ્રભુપદ સેવે સયાની ।
ત્યું નરદેહમેં જીવ જો રહહી, યુવતિ પ્રસંગસેં મહા દુઃખ સહહી ॥
ત્રિય તનરૂપ હે માયા જેઉ, તેહિ પ્રસંગ તેહી ધ્યાન હે તેઉ ।
પુરુષકું અતિશે બંધનકારી, લખ ચોરાશી ભ્રમાવત ભારી ॥

હરિગીત છંદ -

એહિ ભાતિ યુવતિકે દેહમેં રહ્યો જીવ તાહીકું એહિ જુ,
નર દેહકે આકાર માયા કરત બંધન તેહિ જુ ।
નારીકું પુરુષ પ્રસંગ અરું તેહી ધ્યાન અતિ બંધન કરે,
ચોરાશી લખ યોની ભ્રમાવત તદપિ સો અઘ ના ટરે ॥
ત્યુંહિ મુમુક્ષુ પુરુષ યુવતિ પ્રસંગ સબ વિધિ ત્યાગીકે,
નિજ વર્ણાશ્રમ ધર્મ જુત રહે પ્રભુચરણ અનુરાગીકે ।
તેહિ વિધિ મુમુક્ષુ માનિની સબ નર પ્રસંગકું ત્યાગહિ,
નિજ વર્ણાશ્રમ ધર્મજુત શ્રીકાંત સંગ અનુરાગહિ ॥
દોહા - વાસુદેવ વિષ્ણુ સુખદ, નારાયણ ભગવાન ।
નરનારી હરિજન કરે, તેહિ પ્રસંગ તેહિ ધ્યાન ॥
પુરુષકે જીવકું દૃઢ લગી, માયા યુવતિરૂપ ।
ત્યું યુવતિકે જીવકું, નરપ્રસંગ ભવકૂપ ॥
વાસુદેવકે ધ્યાનસેં, દોઉ માયા ટર જાત ।
સત્તારૂપી જીવ સો, બ્રહ્મ હોત સાક્ષાત ॥
સોરઠા - વાસુદેવ ભગવાન, તેહિપાર્ષદ હોવત અચલ ।
હરિજન પરમ સુજાન, બ્રહ્મરૂપ હોઈ હરિ ભજત ॥૪૨॥

ચોપાઇ

અબ ત્રિય પુરુષ પરસ્પર જોઉ, દૃઢ પ્રસંગ ત્યાગત નહિ સોઉ ।
તબ યહ જીવકું સંસૃતિ જેહૂ, જન્મ મરણ દુઃખ મિટત ન તેહૂ ॥
સુનહુ માત યહ જીવ હે જેહા, સ્થૂલ દેહકુ ત્યાગીકે તેહા ।
સૂક્ષ્મ વપુસેં કર્મ અનુસારી, ઓર દેહ પાવત અવિકારી ॥
સો તનમેં રહ્યો સુખ દુઃખ પાવે, તોહુ સદા કર્મનિ ઉપજાવે ॥૪૩॥

જીવકો લિંગ શરીર હે જેહી, જીવ જહાં જહાં જાવત એહી ।
તહાં તહાં લિંગ શરીર હે જોઈ, જીવકે પિછે જાવત સોઈ ॥
પંચ ભૂત ઇંદ્રિ મનરૂપા, સ્થૂલ દેહ યહ પ્રગટ અનૂપા ।
સો તો નયો નયો વિવિધ પ્રકારા, પ્રાપ્ત હોત હે વારંવારા ॥
દોહા - સ્થૂલ દેહકો નાશ સો, જીવકું મરણ કહાત ।
સ્થૂલ દેહ પ્રગટત જબહી, એહિ જન્મ સાક્ષાત ॥૪૪॥

ચોપાઇ

પુનિ યહ જન્મ મરણ હે જેહા, અધિક પ્રગટ કરી કહત હે તેહા ।
સુનહુ માત તોય કહુ સબ બાતા, ભોગકે યોગ્ય વિષય સાક્ષાતા ॥
તિનકિ પ્રાપ્તિકો સ્થાનકરૂપા, સ્થૂલ શરીર હે પરમ અનૂપા ।
ચક્ષુ આદિક ઇંદ્રિય જેહૂ, નિજનિજ વિષયકું ગ્રહત હે તેહૂ ॥
તબ યહ જીવકો મરણ કહાવે, એહિ વિધિ જીવ અમર મરી જાવે ।
તબ યહ સ્થૂલ શરીર હે જેહી, ફેર ઉદે હોઇ આવત તેહી ॥
તબ યહ સ્થૂલ શરીરમેં ભારી, યહમેં યું હોવત અહંકારી ।
વિષયકો ગ્રહણ સબહિ વિધિ હોઇ, જીવકું જન્મ કહાવત સોઇ ॥૪૫॥

નેત્રરૂપ ગોલ કહે જેઉ, કોઉ રોગાદિક કરીકે તેઉ ।
રૂપ વિષયકે દર્શન માંહિ, દેખનકિ શક્તિ રહે નાંહિ ॥
તિનમહી ચક્ષુ ઇંદ્રિ હે જોઉ, રૂપ ગ્રહણમહી જોગ્ય ન સોઉ ॥

હરિગીત છંદ -

જબ નેત્ર ગોલક ચક્ષુ ઇંદ્રિય રુપકું નહિ જોત હે,
તબ જીવ દેખનહાર દ્રષ્ટા સાક્ષિ ભાવકું ખોત હે ।
એહિ ભાતિ સ્થૂલકે નાશસેં સૂક્ષ્મકો નાશ ન હોય જુ,
તદપિ કહાવત નાશ સમ કારજ ન હોવત કોય જુ ॥
દોહા - સ્થૂલ દેહ બિન કેવલ હિ, સૂક્ષ્મ દેહ હે જોઇ ।
વિષય ભોગકે ગ્રહણમેં, સમર્થ હોત ન સોઇ ॥
તાતેં સ્થૂલ તન નાશ જો, જીવકું મરણ હે એહી ।
સ્થૂલ દેહ ઉત્પતિ ભઇ, જીવકું જન્મ હે તેહી ॥૪૬॥

ચોપાઇ

જીવકું વસ્તુગતસેં જોઇ, જન્મ રુ મરણ કબહુ નહિ હોઇ ।
સ્થૂલ શરીર પ્રગટ હોઇ આવે, પુરન સોઇ સ્થૂલ નાશકું પાવે ॥
તાકે માન જુક્ત હે દેહી, જીવકું જન્મ મરણ હે એહી ।
તાતેં મરણકો ત્રાસ ન ધરના, જીવન હિત ન દીનતા કરના ॥
નિર્ભય હોય જીવગતિ જાનિ, વિમલ વિવેક ન તનઅભિમાનિ ।

ધીરજવાન પુરુષ હે જેહા, સબહિ સંગકું ત્યાગીકે તેહા ॥
એહિ વિધિ બંધન રહિત હે જેહુ, મગન હોય ભુવિ વિચરત તેહૂ ॥૪૭॥

નિજ સ્વરૂપકો સાક્ષાતકારા, જામહી દર્શન હોત ઉદારા ।
ત્યું અષ્ટાંગ યોગ જુત જેહી, ભક્તિયોગ વિરતિ જુત તેહિ ॥
ઐસિ સુબુદ્ધિ જુક્ત બુદ્ધિવંતા, શુદ્ધ મુમુક્ષુ વિમલમતિ સંતા ॥

દોહા - પ્રકૃતિ રચિત યહ લોકમેં, અપનો કલેવર જોય ।
તાહિમેં પ્રીતિ ત્યાગકે, મુનિવર વિચરત સોય ॥
જેહી વિધિ સંસૃતિ ચક્રસેં, છુટત પ્રાની એહી ।
મુક્તાનંદકે નાથ સબ, મર્મ કહ્યો હે તેહી ॥૪૮॥

ઈતિ શ્રીમદ્‌ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં તૃતીયસ્કંધે
કપિલગીતાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકપિલદેવહૂતિસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત-
ટીકાયાં વૈરાગ્યહેતુકકર્મસંસૃતિનિરૂપણનામા સપ્તમોધ્યાયઃ ॥૭॥

અધ્યાય-૮

ચોપાઇ

ષષ્ટમ અરુ સપ્તમ હે જેહા, દોઉ અધ્યાયવિષે હે એહા ।
પાપ કર્મ જુત જીવ હે જેહુ, તિનકિ ગતિ બરની હે તેહુ ॥
અબ અષ્ટમ અધ્યાયમેં ભારી, પ્રથમ વૈરાગ્ય હોત સુખકારી ।
પુણ્યરૂપ શુભ કર્મ હે જોઈ, તાહિકું કરત સકામિ હોઈ ।
પ્રવૃત્તિ ધર્મજુત જીવ હે જેઉ, તિનકિ ગતિ બરનત હે તેઉ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ -

અબ શ્રીકપિલ દેવ ભગવંતા, દેવહૂતિ પ્રતિ કહત અનંતા ।
સુનહુ માત પ્રવૃત્તિ ધર્મવાના, ઘરહિમેં રહતહે હોય સુજાના ॥
ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધિ નિજધર્મા, કરત હે યજ્ઞાદિક શુભ કર્મા ।
સ્વર્ગાદિકકે ભોગસુખ જોઉ, તેહિ હિત કર્મ કરત હે સોઉ ॥
પ્રભુકિ પ્રાપ્તિ હિત કર્મ ન કરહી, યાતેં સકામ સદા ભવ ફરહી ॥
દોહા - ધર્મકે ફલકું સ્વર્ગમેં, ભુક્તત હે કછુ કાલ ।
ફિર આવત નરલોકમેં, એહિ વિધિ રહત બેહાલ ॥

INDEX

સોરઠા - ફેર સ્વર્ગ ફલ કાજ, ધર્મ સકામી હોઈ કરત ।
નિર્લજજકું નહી લાજ, પ્રભુ તજિ યું વિલખત[1] ફિરત ॥૧॥

ચોપાઇ

કામસેં અધિક મૂઢ ભયો જેહૂ, પ્રવૃતિ ધર્મ જુત પુરુષ હે તેહૂ ।
પ્રભુકે આરાધન જુક્ત હે જેહી, એસે ધર્મસેં વિમુખ હે તેહી ॥
તાહિતેં શ્રદ્ધા જુક્ત હે જોઇ, વિવિધ ભાતિકે યજ્ઞસેં સોઇ ।
દેવ રું પિતરકું યજત અજાના, તદપિ ન જાનત શ્રીભગવાના ॥૨॥

દેવ રું પિતર યજનકી જેહા, સોઇ શ્રદ્ધાસેં વ્યાપ્તમતિ તેહા ।
દેવ રું પિતરનિકે હિત ભારી, વ્રત અરું નિયમ રખત દુઃખકારી ॥
ઐસો પ્રવૃત્તિ ધર્મ જુત જેઉ, ચંદ્રકે લોકકું પાયકે તેઉ ।
ભુક્તિકે ચંદ્રલોક સુખ નાના, પ્રેમસેં કરીકે સુધારસ પાના ॥

દોહા - સોઇ પિછે મૃત્યુલોકમેં, આવત હે મતિમંદ ।
ઐસે કામી પુરુષકું, નાંહિ ટરત ભવફંદ ॥૩॥

ચોપાઇ

શેષનાગ જેહી આસનરૂપા, ઐસે વિરાટકે રૂપ અનૂપા ।
રાત્રિ પ્રલયમહી સોઇ ભગવાના, શેષશૈયા મહી સોત સુજાના ॥
તબ યહ પ્રવૃત્તિ ધર્મ જુત જોઉ, ઐસે ગૃહસ્થકે લોક હે સોઉ ।
પુણ્યસેં પાએ સ્વર્ગાદિક જેહા, સબહિ લોક લય પાવત તેહા ॥૪॥

એહિ વિધિ વેદમેં બર્ન્યો જેહી, ગૃહસ્થકો પ્રવૃત્તિ ધર્મ હે તેહી ।
તિનમેં રહત ઐસો નર જેહુ, તાકિ ગતિ બર્નિ હે તેહૂ ॥
વેદમેં નિવૃત્તિ ધર્મ કહે ભારી, તાહિમેં રહત જાનિ સુખકારી ।
વાસુદેવ ભગવાન હે જોઇ, તિનકું વિરાટ રૂપ લખિ સોઇ ॥
જોગી કરત ઉપાસન જેઉ, ઈનહિકિ ગતિ કહત હે તેઉ ।
સુનહુ માત જોગી અતિધીરા, નિવૃત્તિ ધર્મ જુત પરમ ગંભીરા ॥
વરણાશ્રમ સંબંધિ જો ધર્મા, તેહિ ફલ કછુ ન ચહત લખિ મર્મા ।
ફલ જો અર્થ રું કામ સ્વરૂપા, તાહિ ન ચહત જાનિ દુઃખરૂપા ॥

૧. વલખાં મારતો

દોહા - મોક્ષકે હિત નિષ્કામ હોઈ, સ્વધર્મ કરત ઉદાર ।
સો સ્વર્ગાદિકમહી, પ્રીતિ રહિત અવિકાર ॥
સોરઠા - સબહિ કર્મફલ જોય, ત્યાગ કિએ અતિ દુઃખદ લખિ ।
અધિક શાંત મુનિ સોય, આત્મનિષ્ઠ અતિ વિમલમન ॥૫॥

ચોપાઇ

ઐસે યોગી પરમ સુજાના, નિવૃત્તિ ધર્મમહી પ્રીતિવાના ।
તનમહી અહં મમત્વ બિન જેહી, દૃઢ નિષ્કામ હે યોગી તેહી ॥
ફલ ઇચ્છા બિન સ્વધર્મ જેહા, તાહિકે બલસેં યોગી જનએહા ।
યહ જો વિરાટપુરુષકે રૂપા, વાસુદેવ પ્રભુ પરમ અનૂપા ॥
તિનકો ઉપાસન કરિકે ભારી, અતિ શુદ્ધ ભયો ચિત્ત અવિકારી ।
યાહિમેં રવિમંડલકે દ્વારા, પુરુષ વિરાટકું પાવે ઉદારા ॥
સબ દિશમાંહિ મુખ જાહિ અનંતા, ઐસે વિરાટ પુરુષ ભગવંતા ।
બ્રહ્માદિક સ્થિર ચર જગ જેહુ, સબકે નિયંતા હે પ્રભુ તેહૂ ॥

દોહા - નામરૂપ સબ વિશ્વકે, આદિ કારણ એહી ।
ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અરુ પ્રલયકે, કરનહાર હે તેહી ॥૬॥૭॥

ચોપાઇ

સુનુહુ માત તોય કહુ સબ બાતા, યહ જો વિરાટ પુરુષ સાક્ષાતા ।
તાહિકો ચિંતન કરત હે જેહા, નિજ તન ત્યાગીકે યોગી તેહા ॥
સૂર્ય દ્વારસેં સાક્ષાતકારા, પુરુષ વિરાટકું પાએ ઉદારા ।
તેહિ દ્વિપરાર્ધ કાલ જબ હોઈ, નામ રુપ જગ રહત ન કોઈ ॥
તબ વિરાટ પુરુષહું મિટ જાવે, યાકો નામ મહાપ્રલય કહાવે ।
સો મહાપ્રલય હોત નહિ જોલું, લોક સનાતન રહત હે તોલું ॥
ઐસે વિરાટકે લોકમેં જાઈ, યોગી રહત પરમ સુખ પાઈ ।
કરત વિરાટ પુરુષકો ધ્યાના, સુખ ઐશ્વર્ય વિરાટ સમાના ॥
ઐસે ભોગકું ભુક્તત જેહુ, રાત્રિ પ્રલયસેં ટરત ન તેહૂ ॥

દોહા - રાત્રિ પ્રલયમહી યોગીકે, દેહ ભોગ અરુ લોક ।
તાકો નાશ ન હોત હે, સુખહીસેં રહત અશોક ॥૮॥

ચોપાઇ

સત્ત્વ રું રજ તમ ગુન હે જેહી, તાહિકે આત્મ કહાવત એહી ।
બ્રહ્મા આદિ પ્રજાપતિ જેહુ, સબકે નિયંતા સમર્થ તેહૂ ॥
ઐસે જો વિરાટ હે જોઇ, અપનો આયુષ ભુક્તિકે સોઇ ।
તબ દ્વિપરાર્ધ કાલકે અંતા, ભૂમિ આદિ પંચભૂત પ્રજંતા ॥
મન અરુ દશ ઇંદ્રિ હે જેઉ, પંચ વિષય શબ્દાદિક તેઉ ।
અહંકાર મહત્તત્ત્વ પ્રધાના, ઈન સબ જક્ત વિરાટ પ્રમાના ॥
સો નિજદેહ વિરાટ હે જેહા, જબ તેહિ ત્યાગ કરત હે તેહા ।
તબ સૂત્રાત્મા દેહસેં દેહી, તનુ જો વિરાટ ત્યાગીકે તેહી ॥
અપનો અવ્યાકૃત[1] દેહ હે જેહા, તિનમેં પ્રવેશ કરત હે એહા ।
દેહ અવ્યાકૃતકે કરી ત્યાગા, શુદ્ધ સ્વરૂપ રહત બડભાગા ॥
દોહા - માયા અરુ પ્રકૃતિ પુરુષ, સબકે નિયંતા જોઇ ।
ઐસે શ્રીભગવાનકું, પાવત હે તબ સોઇ ॥૯॥

ચોપાઇ

જીતે હે પ્રાણ વાયુ મન જેહી, વિષયમેં પ્રીતિ રહિત હે તેહી ।
ઐસે વિરાટ ઉપાસક ધીરા, સિદ્ધ દેહ જુત જોગી ગંભીરા ॥
સોઉ વિરાટ પુરુષકિ નાંઇ, નિજ તન કારણ સૂક્ષ્મ કહાંઇ ।
ઉભય દેહ તેહિ તજિકે અશેષા, પુરુષ વિરાટમેં કરીકે પ્રવેશા ।
સોઇ વિરાટ પુરુષકે સંગા, શ્રીપતિકું પાવત શુદ્ધ અંગા ।
તદપિ વિરાટ પુરુષ હે જોઇ, તિનસેં પ્રથમ નહિ પાવત કોઇ ॥
મહા પ્રલયસેં પ્રથમ અપારા, રાત્રિ પ્રલય ભએ વિવિધ પ્રકારા ।
તિનમેં વિરાટ પુરુષસેં સોઇ, ભિન્ન રહે તેહિ સેવક હોઇ ॥
યાતેં વિરાટકે ભક્ત અનંતા, પાવે વિરાટ પીછે ભગવંતા ॥
દોહા - અવિનાશિ સબસેં બડે, પરબ્રહ્મ પુરુષ પુરાન ।
સોઇ સબસે ઉત્કૃષ્ટ હે, વાસુદેવ ભગવાન ॥૧૦॥

ચોપાઇ

મોહિમેં પ્રેમવતિ હે માતા, તુમ યહ બાત જાનિ સાક્ષાતા ।

૧. અગમ્ય

INDEX

ઐસી વિરાટકિ ભક્તિ પ્રમાના, તાહીસેં પાવત પદ નિર્વાના ॥
યહ મારગ અતિ કઠિન હે માઈ, તાતેં સુગમ અબ દેહુ બતાઈ ।
સબહિકે હૃદય કમલમહી દેવા, કિયોહે નિવાસ અખંડ અભેવા[૧] ॥
ભક્તિયોગ અતિશે સુખકારી, ત્યું અષ્ટાંગ યોગ અઘહારી ॥
ઉભયસેં જીવકો માહાત્મ્ય અપારા, સુન્યો હે સબહિ વિધિ વારંવારા ॥
ઐસો વાસુદેવ ભગવાના, કમલાપતિ પ્રભુ પરમ સુજ્ઞાના ।
તુમ તેહિ શરણ રહો મુદ પાઈ, સો પ્રભુ સદા પરમ સુખદાઈ ॥
દોહા - વાસુદેવ ભગવાનકું, પ્રેમ ભક્તિસેં માત ।
સબવિધિ જાનિકે સુખસદન, સેવો સદા સાક્ષાત ॥
તુમકું પુરુષ વિરાટકી, કહિ ઉપાસના જોઈ ।
સબ વિધિ સમઝિ વિચારી તુમ, કરન જોગ્ય નહી સોઈ ॥૧૧॥

ચોપાઇ

દ્વિપરાર્ધ આયુષ હે જાકું, ઐસે વિરાટકે ભક્ત હે તાકું ।
જેહિ વિધિ ગતિ હોવત સુખકારી, સો સબ વાત કહી વિસ્તારી ॥
પુરુષ વિરાટકો એક દિવસ જેહી, તબ લગ આયુષ્યવાન હે તેહી ।
સો વિરાટરૂપી ભગવંતા, તાસ ઉપાસક શુભમતિ સંતા ॥
બ્રહ્મા આદિ પ્રજાપતિ સબહી, ઈન સબકી ગતિ કહત હે અબહી ।
સુનહુ માત સ્થિર ચર સંસારા, ઈન સબકુ ઉપજાવનહારા ।
ઐસે વેદગર્ભ[૨] અજ જોઈ, પ્રવૃતિ ધર્મમહી રહત હે સોઈ ।
ઋષિગણ પ્રવૃત્તિધર્મ જુત જેહા, સબહિ વિરાટ ઉપાસક તેહા ॥
મરીચ્યાદિક નવ પ્રજા અધીશા, ભજત વિરાટરૂપ જગદીશા ।
એહી ભક્તિ પ્રવર્તાવત ભારી, પ્રવૃત્તિ ધર્મકે એહિ અધિકારી ॥

હરિગીત છંદ -

અધિકારી ત્યુંહી નિવૃત્તિ ધર્મકે નિવૃત્તિ મગમહિ રહત હે,
વિરાટ પુરુષ દૃઢ ઉપાસક જોઈ પ્રવર્તક કહત હે ।
સનકાદિ સિદ્ધ શિવ આદિ યોગેશ્વર સહિત વિધિ દેવ જુ,
સબ પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિકે ધર્મજુત તેહિ સંગ લે તતખેવ જુ ॥

૧ - અભેદ્ય, ૨ - વેદોના રચનાર

સબ પુરુષકે મધ્ય શ્રેષ્ઠ પુરુષ વિરાટકે ગુણ ગાયકે,
સો સગુન બ્રહ્મ વિરાટરૂપી વાસુદેવકું પાયકે ।
પુનિ રાત્રિ પ્રલયકે અંત ઈશ્વરમૂર્તિ કાલ હે જોય જૂ,
સો પુરુષ અરુ પ્રકૃતિકે પ્રેરક અધિક સમર્થ જોય જુ ॥
સો કાલસેં સૃષ્ટિકો કારન જો ગુન હે જેહિ જુ,
તેહિ ક્ષોભ ભએસેં વિરાટ પુરુષ હે તુરત જાગ્રત તેહિ જુ ।
સબ ઋષિ યોગેશ્વર સહિત બ્રહ્મા કરત કર્મ નિઃસંગ જુ,
સોઈ શુદ્ધ સાત્ત્વિક કર્મ તાહિકે કરનહાર અભંગ જુ ॥
તાતે જો પૂર્વ કલ્પમેં રહ્યો જાહિ જો અધિકાર જુ,
તિન સહિત પુરુષ વિરાટકું પ્રાપત ભએ કરી પ્યારજુ ।
અબ પ્રથમ સોઈ અધિકાર લેકર પુનિ વિરાટસેં હોવહી,
સબ વિશ્વકે વ્યવહાર હિત સંસારમેં ચિત્ત પ્રોવહી ॥
દોહા - ઋષિ અરુ યોગેશ્વર સહિત, વેદગર્ભ અજ જેહૂ ।
ભેદદૃષ્ટિ અભિમાનમેં, પુનિ પુનિ ઉપજત તેહૂ ॥
સમર્થ પુરુષ વિરાટકે, દેહ આત્મા જોય ।
તિનસેં પૃથક નિજ દેહ અરુ, આત્મકું દેખત સોય ॥
સોરઠા - ત્યું કરતાપન માન, સોઉ વિરાટસેં ભિન્ન રહત ।
યું વર્તત હે સુજાન, તાતેં સબ ઉપજત રહત ॥૧૨-૧૪॥

ચોપાઇ

સ્વધર્મસેં પ્રાપ્ત ભયો જેઉ, બ્રહ્મલોક વૈભવ સુખ તેઉ ।
સો સુખ ભુક્તિકે બ્રહ્મા સંગા, પુરુષ વિરાટકું ભજત અભંગા ॥
તબ સોઈ પુરુષરૂપ ભગવાના, વાસુદેવ પ્રભુ પરમ સુજાના ।
તિનકું પ્રાપ્ત ભએ હે જોઈ, ઋષિ અરુ યોગેશ્વર હે સોઈ ॥
તેઉ જબ આવત ઉત્પત્તિ કાલા, લે લે નિજ અધિકાર વિશાલા ।
બ્રહ્માકે સબ અંગસેં ભારી, પુનિ પુનિ ઉપજત હે સુખકારી ॥
એહિ વિધિ શિવ બ્રહ્મા મરીચ્યાદી, સનકાદિક સબ મુનિ બ્રહ્મવાદી ।
એ સબ સિદ્ધ હે પૂરણકામા, મુક્ત રું બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુનધામા ॥
કહે દ્વિપરાર્ધ આયુ જુત જેહા, સો યોગિનકે તુલ્ય હે એહા ।
તદપિ શ્રીવાસુદેવ ભગવંતા, તેહિ ઈચ્છા કરિકે બુદ્ધિવંતા ॥

વિશ્વકી ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લય કાજા, જીવકું મોક્ષકે હિત મુનિરાજા ।
વૈદિક ધર્મ પ્રવૃત્તિરૂપા, ત્યું હિ નિવૃત્તિ ધર્મ અનૂપા ॥
દોહા - ઉભય ધર્મકિ પ્રવૃત્તિ હિત, જબ જબ રાત્રિ હોય ।
તબ તબ પુરુષ વિરાટમેં, લીન હોયકે સોય ॥
રાત્રિ પ્રલયકે અંતમેં, પુરુષ વિરાટસેં એહુ ।
ઉપજત સબહિ સ્વતંત્ર જિમિ, કર્મકે વશ નહિ તેહૂ ॥
સોરઠા - અજ્ઞ જીવ જિમી એહિ, પુરુષ વિરાટમેં લીન નહિ ।
અતિશે સમર્થ તેહિ, હરિ ઈચ્છા ઉપજત રહત ॥૧૫॥

ચોપાઇ

કહે જો વિરાટ પુરુષકે રૂપા, વાસુદેવ પ્રભુ પરમ અનૂપા ।
તિનકે ભક્ત જો ઉભય પ્રકારા, સો સબ વિધિ કહેઉ ઉદારા ॥
અબ સો પ્રભુસેં વિમુખ હે જેહી, ધર્મ રું અર્થ કામપર તેહી ।
કેવલ ધર્મ સકામિક જેહા, નિંદત તાહિ દુઃખદ લખિ એહા ॥
સુનહુ માત જો નર મતિહીના, કર્મમેં મન આસક્ત મલીના ।
કર્મમેં શ્રદ્ધા જુકત હે ભારી, વેદવિહિત સબ કર્મ વિચારી ॥
નિત્ય નૈમિત્તિક સકામ જો કર્મા, સો સબ કરત ન જાનત મર્મા ॥૧૬॥

અધિક રજોગુન જુત મન જાકે, ઇંદ્રિસમૂહ નાંહિ વશ તાકે ।
કામી ગૃહાસક્ત મતિમંદા, જોરસેં મૂઢ ફસેં ભવફંદા ॥
દોહા - ઐસે પુરુષ દિનદિન પ્રતિ, પિતરકું યજત અપાર ।
પ્રભુ પદપંકજ વિમુખકું, રહત એહી નિરધાર ॥૧૭॥

ચોપાઇ

જાહિ સંબંધિ બુદ્ધિ હે જોઇ, હરે સંસારપાશકું સોઇ ।
ગાન કરનકે જોગ્ય ઉદારા, જાકે પ્રાકમ અનંત અપારા ॥
એસે મધુસૂદન ભગવાના, વાસુદેવ ગુનરૂપનિધાના ।
તિનકી કથાસેં વિમુખ નર જેહી, ધર્મ રું અર્થ કામપર તેહી ॥૧૮॥

ઐસે વિમુખ પુરુષ મતિહીના, સો હરિદાસ ન હોત મલીના ।
અચ્યુત વાસુદેવ પ્રભુ જેહા, તિનકી કથા અમૃતરસ એહા ॥
તિનકું ત્યાગીકે નર મતિમંદા, અસત કથા સુની હોત આનંદા ।

ગ્રામ શૂકર જ્યું વિષ્ઠા ખાવે, અતિ મલ મૂત્રમેં આનંદ પાવે ॥
ત્યું પ્રભુ બિન અન્ય દેવકિ બાતા, અસત કથા સો સુનત સાક્ષાતા ॥
દોહા - વાસુદેવ ભગવાનકી, કથા સુધાસમ જોય ।
તિનસેં વિમુખ મતિમંદ નર, હને હે દૈવને સોય ॥૧૯॥

ચોપાઇ

રવિકે દક્ષિણ મગસેં પ્રાની, પિત્રલોક પાવત અજ્ઞાની ।
પિત્રલોકમહી પુણ્ય ફલ જોઇ, કછુક કાલસેં ભુક્તિકે સોઇ ॥
પુનિ અપને પુત્રાદિક જેહા, તિનમહી જન્મ ધરત હે એહા ।
ગર્ભાધાન આદિ સંસ્કારા, સો સ્મશાન પ્રજંત અપારા ॥
ઐસિ ક્રિયા અપરિમિત જેઉ, યથાશાસ્ત્ર સબ કરત હે તેઉ ॥૨૦॥

સો નર પિતૃલોકસે જૈસે, ગિરત હે સબહિ કહત હે તૈસે ।
હે પતિવ્રતા વિમલમતિ માતા, પુણ્યસેં પિત્રલોક સાક્ષાતા ॥
તિનકું પાય પુણ્ય ફલ ખાવે, ભોગસેં ક્ષીણ સુકૃત હોઇ જાવે ।
ઐસે પુરુષ પરવશકિ નાંઇ, ગિરત હે મૃત્યલોકકે માંઇ ॥
દોહા - દેવનિ મિલ તતકાલ તેહી, વૈભવ કિને નાશ ।
યું સુર ડાર્યો ધકેલિકેં, પાવત અતિ દુઃખ ત્રાસ ॥૨૧॥

ચોપાઇ

યાહિતેં માત સુનો તુમ બાતા, બ્રહ્માદિકકિ નાંઇ સાક્ષાતા ।
પુરુષ વિરાટરૂપ જો કહાવે, ઐસે વાસુદેવકું પાવે ॥
યહ મગ અતિશે કઠિન અનૂપા, પુરુષ વિરાટ સો માયિકરૂપા ।
વિશ્વકો ઉત્પત્તિ સ્થિતિ સંહારા, તેહિ હિત પ્રભુકો સગુન અવતારા ॥
કરત સકામ કર્મ નર જેહી, ત્યું અન્ય દેવ ઉપાસક તેહી ।
કમલાકાંતસેં વિમુખ હે જોઇ, પુનિ પુનિ સંસૃતિ પાવત સોઇ ॥
યાતેં માત તુમતો ધરી ધીરા, પુરુષ વિરાટકે હેતુ ગંભીરા ।
ત્યુંહિ વિરાટકે પ્રેરનહારા, ભજન જોગ્ય જેહી ચરન ઉદારા ॥
ઐસે વાસુદેવ ભગવાના, શ્રીનારાયણ પ્રગટ પ્રમાના ॥
દોહા - શ્રીપતિ પુરુષોત્તમ પ્રગટ, વિષ્ણુ સકલ ગુનધામ ।
તિનકિ ભક્તિ અતિપ્રેમ જુત, કરની હોય નિષ્કામ ॥

વાસુદેવકે ગુન સહિત, નવધા ભક્તિ જોઇ ।
સો ભક્તિસેં શ્રીપતિ, ભજો સદા દૃઢ હોઇ ॥
સોરઠા - તેહિ કારન તુમ માત, પુરુષ વિરાટકો ભજન તજિ ।
વાસુદેવ સાક્ષાત, તાહિ ભજો અતિ પ્રેમજુત ॥૨૨॥

ચોપાઇ

સુનહુ માત સોઇ શ્રીભગવાના, વાસુદેવ પ્રભુ પરમ સુજાના ।
તિનમહી જોર્યો અધિક સુખકારી, ઐસો ભક્તિયોગ ભવભયહારી ॥
એહિ સદ્ય વૈરાગ્ય ઉપજાવે, સોઇ બ્રહ્મ સાક્ષાત દેખાવે ।
જીવકું સહજસેં બ્રહ્મકે સંગા, એક ભાવ હોઇ રહત અભંગા ।
ઐસો નિજ આતમજ્ઞાન હે જોઇ, ભક્તિ તુરત ઉપજાવત સોઇ ॥૨૩॥

જબ યહ ભક્તકો ચિત્ત હે જેહા, હરિ ગુણમહી અનુરાગિકે તેહા ।
અધિક પ્રેમસેં પ્રભુકે માંહી, અતિ નિશ્ચલ હોય ઠેરીકે તાંહી ॥
પંચ ભૂતકી દૃષ્ટિ જેહૂ, તિનસેં તુલ્ય ભાસત હે તેહુ ।
એસે વિષય શબ્દાદિક જેઉ, ઇંદ્રિયકિ વૃત્તિસેં તેઉ ॥
દોહા - પ્રિય અરુ અપ્રિય એહી વિધિ, વિષમ ભાવ હે જેહુ ।
પ્રભુમેં સ્થિર ભયો ચિત સો, ગ્રહણ કરત નહી તેહૂ ॥૨૪॥

ચોપાઇ

તબહિ સો ભક્ત નિજાત્મા સંગા, બ્રહ્મકું એક કરી દેખે અભંગા ।
સો બ્રહ્મ પ્રકૃતિ પ્રસંગસેં ન્યારા, નભ જિમિ પૂરણ પરમ ઉદારા ॥
તજને યોગ્ય અવિદ્યા માયા, વિદ્યાગ્રહણકે યોગ્ય કહાયા ।
ઉભયસેં રહિત બ્રહ્મ એકરૂપા, નિજાનંદમય પરમ અનૂપા ॥૨૫॥

જ્ઞાનમાત્ર પ્રકૃતિપર જેહિ, બ્રહ્મ પુરુષ પરમાત્મા તેહિ ।
સબકે નિયંતા ઇશ્વર જેઉ, પ્રકૃતિકે અધિપતિ હે તેઉ ॥
ત્યું ષટ ગુન ઐશ્વર્ય સમેતા, એક બ્રહ્મ સબ શક્તિનિકેતા ।
તત્ત્વ ચોવિશ પ્રકૃતિ જુત જોઉ, પુરુષ વિરાટકે રૂપસેં સોઉ ॥
દોહા - વિશ્વકી ઉત્પત્તિ સ્થિતિ પ્રલય, ઇનકે કાર્ય હિત જોય ।

પૃથક્ પૃથક્ જિમિ ભાસહિ, તદપિ અખંડ હે સોય ॥૨૬॥

ચોપાઇ

યું ભક્તિસે બ્રહ્મકે સંગા, એક ભાવ પાયો હે અભંગા ।
ઐસો દૃઢ યોગી હે જેહી, સબહિ ભક્તિયોગસેં તેહી ॥
અતિશે વાંછિત અર્થ હે એહા, વાસુદેવ મહી પરમ સનેહા ।
એહિ બિન અન્ય પદારથ સારા, રહના તિનમેં અસંગી અપારા ॥૨૭॥

બ્રહ્મસેં રહત બહિર્મુખ જેહા, બાહ્ય વિષયમહી વર્તત તેહા ।
ઐસે ઇંદ્રિયગણસેં તતકાલા, યોગીકું હોવત ભ્રાંતિ વિશાલા ॥
દેહાદિક આકારમેં ભારી, સત્યરૂપ ભ્રાંતિ દુઃખકારી ।
સોઈ ભ્રાંતિસેં જ્ઞાનસ્વરૂપા, નિર્ગુણ બ્રહ્મ જો એક અનૂપા ॥
સો જોગીકું કબહુ ન ભાસે, પંચ વિષય નિજરૂપ પ્રકાશે ।
જબ યોગિકો ઇંદ્રિગણ સબહી, બ્રહ્મકે સનમુખ વર્તત તબહી ॥
વિષયમાત્ર નહિ ભાસત કોઈ, બ્રહ્મ સ્વરૂપકો દર્શન હોઈ ॥
દોહા - તાહીતે દેહાદિક અરુ, વિષયસેં હોય અસંગ ।
બ્રહ્મકે સનમુખ ઇંદ્રિ સબ, રખના અચલ અભંગ ॥૨૮॥

ચોપાઇ

યહ જોગિકો ઇંદ્રિગણ સબહી, બ્રહ્મસેં હોત બહિર્મુખ જબહી ।
તબ સબ વિષય દેખત હે જેહુ, કપિલ દેવ પ્રભુ કહત હે તેહુ ॥
હે માતા મહત્તત્ત્વ હે જોઉ, ત્યું અહંકાર કહાવત સોઉ ।
ત્રિગુણરૂપ તિહુ વિધ અહંકારા, સોઉ ત્રિવિધ ભયો વિવિધ પ્રકારા ॥

હરિગીત છંદ -

જો બહુત વિધ અહંકાર સો ભયો પંચ ભૂતકે રૂપ જુ,
અગ્યાર ઇંદ્રિય વિષય પંચ રુ દેવતા સો અનૂપ જુ ।
તેહિ ભાતિ પુરુષ વિરાટ અરુ મહત્તત્ત્વ આદિક જેહ જુ,
ઇનસેં ભયો હે વિરાટપુરુષકો વિશ્વરૂપી દેહ જુ ॥

દોહા - મહત્તાત્ત્વાદિક વૃંદસેં, ઉપજ્યો સબ સંસાર ।
બ્રહ્મા કીટ પ્રજંત સબ, ભિન્ન ભિન્ન અનંત પ્રકાર ॥
બ્રહ્મસેં ઈંદ્રિ બહિરમુખ, ઐસો જોગી જેહિ ।
તાકું યહ સંસાર સબ, અતિ સત્ય ભાસત એહિ ॥
જબ યોગિકો ઈંદ્રિગણ, બ્રહ્મકે સનમુખ હોય ।
તબ સો યોગી અખંડ એક, બ્રહ્મકું દેખત સોય ॥
સોરઠા - મહત્તાત્ત્વાદિક જેઉ, ના ભાસત આકાર કોઉ ।
મગન રહત મુનિ તેઉ, અખંડ બ્રહ્મ દર્શન કરત ॥૨૯॥

ચોપાઇ

સુનહુ માત તોય કહુ સોઈ બાતા, શ્રદ્ધા ભક્તિ નિત્ય નિત્ય સાક્ષાતા ।
ત્યું અષ્ટાંગ યોગ હે જેહુ, સાંખ્ય યોગ અભ્યાસ હે તેહૂ ॥
ઈન સાધનસેં અચલ મન જાકો, ત્યું અતિ દૃઢ વૈરાગ્ય હે તાકો ।
ત્યું દેહાદિ પદારથ જેહા, તિનમેં આસક્તિ રહિત હે તેહા ॥
ઐસો અતિદૃઢ યોગી જોઈ, બ્રહ્મકું પ્રગટહિ દેખત સોઈ ॥૩૦॥

હે ગુર્વિ હે પૂજ્ય હે માતા, બ્રહ્મસ્વરૂપ અધિક વિખ્યાતા ।
યોગી બ્રહ્મ સંગ એક રહાંહિ, યું સાક્ષાત દર્શ જિનમાંહિ ॥
એસો જ્ઞાન પરમ સુખકારી, તુમકું કહ્યો સબ સંશયહારી ॥
દોહા - જેહી જ્ઞાનસેં પ્રકૃતિ અરુ, પુરુષકો તત્ત્વ હે જેહૂ ।
રૂપ જથારથ ઉભયકો, તત્ત્વસેં જાનત તેહૂ ॥૩૧॥

ચોપાઇ

માત પ્રકૃતિ અરુ પુરુષ હે જેહા, તેહિ લક્ષણકે જ્ઞાનસેં એહા ।
પ્રકૃતિ પુરુષસેં પર અવિકારી, પુરુષોત્તમ મેં પ્રગટ અઘહારી ॥
સો મોમહી એક નિષ્ઠા જાકું, ઐસો જ્ઞાનજોગ હે તાકું ।
નિર્ગુણ ભક્તિયોગ તિમિ જેહુ, ઉભયકો એક અર્થ હે એહૂ ॥
અર્થ સો વાસુદેવ ભગવાના, નારાયણ વિષ્ણુ સબ જાના ।
પરમાત્મા પુરુષોત્તમ જેહિ, પરમેશ્વર પરબ્રહ્મ હે તેહી ॥
જ્ઞાનમાત્ર નિર્ગુણ અવિકારા, આત્મતત્ત્વ સદ્ગ્રંથકો સારા ।

ઈત્યાદિક શુભ શબ્દ હે જોઈ, શ્રીપતિ તાહિ જનાવત સોહી ॥
જ્ઞાનજોગ અરુ ભક્તિજોગા, ઉભયસેં બનત એહિ સંજોગા ।
અનંત કોટિ અગ્નિ શશિ સૂરા, તિનહિસેં અતિ પ્રકાશ ભરપૂરા ॥
ઐસે તેજસમૂહકે માંહિ, સચ્ચિદાનંદ મૂર્તિ રહે તાંહિ ॥
દોહા - વાસુદેવ ભગવાન જો, જાનન જોગ્ય હે સોઈ ।
ભક્તિ જ્ઞાન એકહી કહે, એહિ વિધિ એક હે દોઈ ॥૩૨॥

ચોપાઇ

સુનહુ માત યહ બાત ઉદારા, જ્યું બહુ ગુનકો એક આધારા ।
શબ્દ રુ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધા, સબહિકું ભૂમિ સંગ સંબંધા ॥
સબહિકો આશ્રય પૃથવીરૂપા, એક પદારથ ભૂમિ અનૂપા ।
અગણિત ભાતિ ક્રિયામગ જેહૂ, તિનમહી પ્રવર્ત્યો ઇંદ્રિગણ એહૂ ॥
સો ઇંદ્રિયસેં અનંત પ્રકારા, એકમેં ભાસત ભેદ અપારા ।
એક ભૂમિકું નેત્રસેં દેખે, શ્વેત રક્ત પીત કૃષ્ણ યું પેખે ॥
શ્રોત્ર ઇંદ્રિસેં ભૂમિ એહા, વિવિધ શબ્દ જુત ભાસત તેહા ।
નાસિકા ઇંદ્રિસેં ક્ષિતિ એહિ, વિવિધ ગંધ જુત ભાસત તેહિ ॥
ત્વચા ઇંદ્રિસેં ભૂમિકે માંહી, શીત ઉષ્ણ મૃદુ કઠીન કહાંહી ।

હરિગીત છંદ -

તેહિ ભાતિ જિહ્વા ઇંદ્રિસેં તીખો રુ ખારો અપાર જુ,
મધુરાદિ બહુ રસ જુક્ત એકમેં ભાસે વિવિધ પ્રકાર જુ ।
ત્યુંહિ એક શ્રીભગવાન વિષ્ણુ વાસુદેવ હે જેહિ જુ,
સબ ભક્તિશાસ્ત્ર રું યોગશાસ્ત્ર સો સાંખ્યશાસ્ત્ર તેહિ જુ ॥
ઈતિહાસ વેદ પુરાણ ઈન આદિક હે શાસ્ત્ર અનેક જુ,
સોઈ શાસ્ત્રકે મગસેં અનંતવિધિ ભાસે સો પ્રભુ એક જુ ।
તેહિ ભક્તિ શાસ્ત્રકો જાન શ્રીભગવાન કહે વાસુદેવ જુ,
ત્યુંહિ યોગ શાસ્ત્રકે જાન કહે પરમાત્મા કરે સેવ જુ ॥
દોહા - સાંખ્યશાસ્ત્રકે જાન તેહિ, કહત ક્ષેત્રજ્ઞરૂપ ।
વેદકે જાન સો વિષ્ણુ કહી, વરણન કરત અનૂપ ।
સોરઠા - ત્યું ઉપનિષદ જાન, અક્ષરબ્રહ્મ યું સબ કહત ।
યું ઈતિહાસ પુરાણ, શ્રીનારાયણ તેહિ કહત ॥૩૩॥

ચોપાઇ

અબ તેહિ શાસ્ત્રકે મગ હે જેઉ, કપિલ દેવ પ્રભુ કહત હે તેઉ ।
માત ક્રિયાજુત જન હે જોઇ, વાપી કૂપ સર કરત હે સોઇ ॥
બહુ વિધિ યજ્ઞ કરત અતિભારી, તપ અરુ દાન કરત સુવિચારી ।
વેદાધ્યયન કરત રુચિ લાઇ, શુદ્ધ વિચાર કરત સુખદાઇ ॥
મન ઇંદ્રિકું જિતીકે ધીરા, ત્યુ સબ કર્મકું ત્યાગી ગંભીરા ॥૩૪॥

વિવિધ પ્રકારકે અંગ હે જાકું, સો અષ્ટાંગ યોગ સિદ્ધ તાકું ।
તેહિ વિધિ ભક્તિયોગસેં વીરા, શ્રીપતિકું સેવત ગંભીરા ।
તેહિ વિધિ પ્રવૃત્તિ રું નિવૃત્તિ રૂપા, ઉભય ધર્મ દઢ રખત અનૂપા ॥૩૫॥

જામે આત્મસ્વરૂપકો જ્ઞાના, ઐસે સાંખ્ય જુત પરમ સુજાના ।
તેહિ વિધિ દઢ વૈરાગ્ય અપારા, ઈન આદિક બહુ વિવિધ પ્રકારા ।
શાસ્ત્રકે મગસેં એક પ્રભુ જોઇ, સ્વયંપ્રકાશ સર્વજ્ઞ હે સોઇ ।
ઐસે વાસુદેવ ભગવંતા, સગુણ રું નિર્ગુણ ભાસે અનંતા ॥
દોહા - પુરુષ વૈરાજકે રૂપસેં, સગુન ભાસે ભગવાન ।
અક્ષરબ્રહ્મ સ્વરૂપસેં, નિર્ગુણ સોઇ સુજાન ॥
સગુણ નિર્ગુણ ઉભય વિધ, રૂપકે ધારણહાર ।
સોઇ અક્ષરપર શ્રીહરિ, વાસુદેવ કરતાર ॥
શબ્દ રું સ્પર્શ રૂપ રસ, ગંધકો ભૂમિ આધાર ।
ત્યું સબ શાસ્ત્રકે મતનિકો, આશ્રય એક ઉદાર ॥
સોરઠા - સબહિ શાસ્ત્ર હે એહિ, સગુન રું નિર્ગુન ભેદ કરી ।
વાસુદેવ પ્રભુ જેહિ, તાહિકો પ્રતિપાદન કરત ॥૩૬॥

ચોપાઇ

ભક્તિયોગકો રૂપ જો માતા, ચહું વિધિ પ્રથમ કહ્યો સાક્ષાતા ।
ત્યું અવ્યક્ત ગતિકાલ હે જોઇ, તાકો રૂપ કહ્યો મેં તોઇ ॥
સબહિ પ્રાણિમાત્રમહી કાલા, શીઘ્ર ગમન જુત પરમ વિશાલા ।
પ્રાણિમાત્ર ઉપજાવત એહિ, કાલહિ નાશ કરત પુનિ તેહિ ॥૩૭॥

સુનહુ માત અવિદ્યા ભારી, તેહિ વિધિ કર્મ પરમ દુઃખકારી ।
ઉભયસેં જીવકું સંસૃતિ હોઇ, વિવિધ ભાતિ બર્નિ હે સોઇ ॥
સો સંસૃતિમેં પરત જબ જંતા, નિજ આત્માકું ન લખત અનંતા ॥૩૮॥

સુનહુ માત ભક્તિ હે જેઉ, સાંખ્ય યોગ સ્વધર્મ જુત તેઉ ।
યોગ અષ્ટાંગ વૈરાગ્ય ઉદારા, ઈન સબ જુક્ત શાસ્ત્ર શ્રુતિસારા ॥
તુમકું કહ્યો સોઈ શાસ્ત્ર અશેશા, ખલકું ન કરના સો ઉપદેશા ॥
સબહિ પ્રાણિકું પીડત જેહા, યહ ઉપદેશકે યોગ્ય ન તેહા ॥
સદ્‌ગુરુ સંતકું નમત ન જોઉ, શાસ્ત્ર સુનાવન જોગ્ય ન સોઉ ॥
દોહા - અતિ અનમ્ર અતિમાન જુત, દુષ્ટ કર્મ જુત જોઈ ।
યહ જો શાસ્ત્ર સિદ્ધાન્ત મત, સુનન યોગ્ય નહિ સોઈ ॥
સાધુનકે આચારસેં, રહિત વિમુખ નર જેહુ ।
એહિ શાસ્ત્ર ઉપદેશકું, ગ્રહણ જોગ્ય નહિ તેહુ ॥
સોરઠા - અપનિ જીવિકા કાજ, કિ નિજપ્રબલ બડાઈ હિત ।
કપટસેં ભક્તિ સમાજ, ધર્મ રખત સોઉ કપટ જુત ॥
ઐસે પુરુષ હે જોય, તાહિ ન કહનો શાસ્ત્ર યહ ।
ધર્મ ભક્તિ મિષ સોય, સબ જીવનકું છલ કરત ॥૩૯॥

ચોપાઇ

અતિ કામીકું શાસ્ત્ર શુભ એહા, ભુલિકે કબહુ ન કહના તેહા ।
ગૃહમહી અતિ આસક્ત હે જેહિ, યહ જો શાસ્ત્ર કહના નહિ તેહિ ।
મોસેં વિમુખ રહત નર જેહુ, કહને જોગ્ય કબહુ નહિ તેહુ ।
મમ ભક્તનકે દ્વેષી જોઈ, શાસ્ત્ર સુનાવન યોગ્ય ન સોઈ ॥૪૦॥

સુનહુ માત શ્રદ્ધાજુત જેહી, મેરો ભક્ત અચલ હે તેહી ।
સંત રુ ગુરૂકો કરત સનમાના, ઈર્ષ્યા રહિત સો પરમ સુજાના ॥
સબહિ પ્રાણિમહી પ્રીતિ અપારા, સબહિકો મિત્ર સો પરમ ઉદારા ॥
દોહા - મેરી કથામહિ પ્રીતિજુત, રહત નિરંતર જેહી ।
ઐસે પુરુષકું શાસ્ત્ર શુભ, કહને યોગ્ય હે એહી ॥૪૧॥

ચોપાઇ

મો બિન સબહિ પદારથમાંહિ, જાકું પ્રીતિ રંચભર નાંહિ ।
એહિ વિધિ શાંતચિત્ત અવિકારા, મત્સર રહિત પવિત્ર ઉદારા ॥
જિનકું તન ધન સુત અરુ નારી, સબહિસેં મોહિમેં પ્રીતિ ભારી ।
એસે પુરુષકું શાસ્ત્ર જો એહુ, પ્રેમ મગન હોઇ દેના તેહુ ॥૪૨॥

સુનહુ માત સો નર વિખ્યાતા, મોહિમેં ચિત્ત જોર્યો સાક્ષાતા ।
શ્રદ્ધાસેં જુક્ત હોઇ એકવારા, સુનત જો એહિ શાસ્ત્ર શ્રુતિસારા ॥
અથવા પ્રેમસેં કહત હે જોઇ, પાવત અચલ પરમ પદ સોઇ ॥
દોહા - મમ પદવી જો બ્રહ્મગતિ, અતિ દુર્લભ હે એહી ।
શ્રવણ પઠન એહિ શાસ્ત્રકે, નિશ્ચે પાવત તેહી ॥
યાહિકે શ્રવણ રુ પઠનમેં, અધિક પ્રીતિ જુત જોય ।
મુક્તાનંદકો નાથ કહે, સો નર અતિ પ્રિય મોય ॥૪૩॥

ઇતિ શ્રીમદ્‌ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં તૃતીયસ્કંધે
કપિલગીતાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકપિલદેવહૂતિસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત-ટીકાયાં
સકામનિષ્કામકર્મભગવદ્ધર્મફલનિરૂપણનામા અષ્ટમો અધ્યાયઃ ॥૮॥

અધ્યાય-૯

ચોપાઇ

શ્રીમૈત્રેય ઉવાચ

મુનિ મૈત્રેય કથા શુભ એહા, વિદુરકું કહત પ્રેમ જુત તેહા ।
સુનહુ વિદુર યહ વિમલ વિચારા, કપિલકી જનની પરમ ઉદારા ॥
પ્રજાપતિ કર્દમકી નારી, દેવહૂતિ સતી સાધ્વી ભારી ।
એહિ વિધિ કપિલકે વચન હે જેહુ, અતિ શુદ્ધ ભાવસેં સુનિકે તેહુ ॥
મોહ જો અહં મમત્વકે રૂપા, મિટ્યો એહી આવરણ દુઃખકૂપા ।
સાંખ્ય રું યોગ ભક્તિ વૈરાગા, ઈનકે સ્વરૂપકો વિમલ વિભાગા ॥
ત્યું તિનકો નિર્ણય જિનમાંહી, ઐસો અનુપમ શાસ્ત્ર કહાંહી ।
કપિલગીતા જેહિ શાસ્ત્રકો નામા, તાસ પ્રવર્તક પ્રભુ સુખધામા ॥
દોહા - ઐસે નિજસુત કપિલકું, પ્રેમસેં કરીકે પ્રણામ ।
સ્તવન કરત અતિ પ્રેમ જુત, જાની સદા સુખધામ ॥૧॥

ચોપાઇ

દેવહૂતિરુવાય

પ્રકૃતિ પુરુષસેં પર હે જેહી, પ્રકૃતિ પુરુષકે પ્રેરક તેહી ।

ઐસે વાસુદેવ ભગવંતા, પુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મ અનંતા ॥
નારાયણ શ્રીકપિલ ઉદારા, પ્રથમ હે તાસ પુરુષ અવતારા ।
યાતેં પુરુષ અવતારસ્વરૂપા, માતા કપિલકું સ્તુવત અનૂપા ॥
પ્રભુ તવ નાભિકમલ હે જેહા, તિનસેં ઉદય ભએ અજ એહા ।
સૃષ્ટિ કરનકી સામર્થિ જોઈ, તાસ પ્રાપ્તિ હિત બ્રહ્મા સોઈ ॥
તબ જો વિરાટસ્વરૂપ ધ્યાના, કરત ભએઉ અજ પરમ સુજાના ।
પ્રભુ તવ વિશ્વરૂપ તનુ જેઉ, જલકે મધ્ય સોયા હે તેઉ ॥
પંચ ભૂત દશ ઇંદ્રિ જોઉ, પંચ વિષય અંતઃકરણ સોઉ ।
યહ ચોવિશ તત્ત્વ હે જેહુ, તિનહિસેં જુક્ત વિરાટ હે એહુ ॥
દોહા - બ્રહ્મા વિષ્ણુ રુદ્રકે, રૂપસેં દેહ તુમાર ।
વિશ્વકો ઉત્પત્તિ સ્થિતિ પ્રલય, કરનહાર કરતાર ॥
સોરઠા - સબહિ સ્થૂલમેં સ્થૂલ, સ્થિર ચર યહ સંસાર સબ ।
તેહિ ઉત્પત્તિકો મૂલ, તબ બપુ વિશ્વાધાર દઢ ॥૨॥

ચોપાઇ

બ્રહ્મા વિષ્ણુ રુદ્રકે રૂપા, તુમ નિજ સામર્થ્ય બાઢ્યો અનૂપા ।
ઐસે વિરાટ પુરુષ તુમ જોઈ, વિશ્વ ઉદય સ્થિતિ લય કૃત સોઈ ॥
જગ ઉત્પત્તિ આદિક કરો દેવા, તદપિ અકર્તા રહત અભેવા ।
સત્યસંકલ્પ સદા સુખકારી, સબકે નિયંતા તુમ અઘહારી ॥
વિશ્વકો ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લય જેહુ, તવ શક્તિસેં હોત પ્રભુ તેહુ ।
ઐસિ અનંત શક્તિ જેહી દાસી, ઐસે તુમ હો દેવ અવિનાશી ॥૩॥
હે ભગવાન હે નાથ ઉદારા, રાત્રિ પ્રલયમહી યહ સંસારા ।
જાકે ઉદરમહી રહત હે સબહી, ઐસે વિરાટ પુરુષ તુમ તબહી ॥
એહી વિધિ અધિક બડે તુમ જેહા, મેરે ઉદર સમાત ક્યું તેહા ।
તુમ કહીહો તવ સુત સાક્ષાતા, ઈતનિ બડાઈ દેત ક્યું માતા ॥
હે પ્રભુ યાકો ઉત્તર જેઉ, સબ વિધિ બર્નિ કહતહું તેઉ
ઐસે વિરાટરૂપ તુમ જોઉ, શિશુ બની ચરણકું ધાવત સોઉ ॥
દોહા - રાત્રિ પ્રલયમહી આપકી, માયાસેં તતખેવ ।
બાલ હોઈ વટપત્રમહી, સોવત અકેલ જ્યું દેવ ॥

ત્યુંહિ વિરાટ સ્વરૂપ તુમ, નિજ માતાસેં તાત ।
મેરે ઉદરમહી આયકે, મમ સુત ભએ સાક્ષાત ॥૪॥

ચોપાઇ

હે પ્રભુ તવ જો કપિલ અવતારા, અધર્મ મૂલ ઉખારનહારા ।
અધર્મસર્ગ પુષ્ટ કરે જેહી, તિનકે નાશ હિત મૂર્તિ એહી ॥
તવ આજ્ઞા અનુવર્તિ જંતા, ધર્મસર્ગમહી રહે બુદ્ધિવંતા ।
ઐસે સંતકી વૃદ્ધિ કાજા, પ્રગટ ભએ તુમ સુરમુનિરાજા ॥
જેહી વિધિ તવ અવતાર ઉદારા, વારાહાદિક અનંત અપારા ।
દૈત્યકો નાશ કરન હિત જોઈ, સાધુકી રક્ષા હિત સોઈ ॥
તવ ઈચ્છા અવતાર સો હોઈ, તેહિ બિન કારન ઓર ન કોઈ ।
તબ ઈચ્છા અવતાર હે એહા, કપિલ રૂપ અતિ સુખપ્રદ તેહા ॥
દોહા - નિજ પ્રાપ્તિ સાધન સુખદ, સાંખ્ય યોગ શ્રુતિસાર ।
ભક્તિ વિરતિ પ્રવર્તાવને, પ્રભુ તવ યહ અવતાર ॥૫॥

ચોપાઇ

પ્રભુ તવ નામ કો શ્રવણ હે જેહા ત્યું તવ નામકો કીર્તન જેહા ।
ત્યું તવ સ્મરન નમનસેં તાતા, હોંહિં કદાપિ શ્વપચ સાક્ષાતા ॥
તદપિ સોમયાગ હિત એહૂ, યોગ્ય હોવત તતકાલ હિ તેહૂ ।
તાકે પાપ સદ્ય જરિ જાવે, અતિ પવિત્ર હોઇ હરિગુન ગાવે ॥
જનમાંતર હોવત હે જબહી, દ્વિજકુલ જન્મ ધરત હે તબહી ।
તબ તુમ દર્શન સાક્ષાતકારા, તિનસેં પવિત્ર હોત સંસારા ॥
તિનમહી કહા કહનો જગસ્વામી, પતિતકે પાવન તુમ બહુનામી ।
દોહા - યાતેં મેં તવ દર્શસેં, ભઈહું કૃતારથ દેવ ।
તબ તવ ચરનસરોજકી, કરું નિરંતર સેવ ॥૬॥

ચોપાઇ

અહો અધિક અચરજ હે ભારી, અતિ બડ હરખ પરમ સુખકારી ।
પ્રભુ તવ નામ સકલ શ્રુતિસારા, જો તાકો નિત્ય કરત ઉચ્ચારા ॥
સો નર જદપિ શ્વપચ કુલમાંહી, તદપિ સો અતિ શ્રેષ્ઠ કહાંહિ ।
જો તવ નામકું જપત પ્રવીના, તિન સબ ભાતિ સબહિ તપ કીના ॥
ત્યું તવ નામ જપત હે જેહી, સબ વિધિ યજ્ઞ કીએ હે તેહી ।
ત્યું તવ નામ જપત હે જોઉ, સબ તીરથમેં સ્નાન કિયો સોઉ ॥

ત્યુંહિ તવ નામ ઉચ્ચારત જેહુ, સબહિ વેદ પઢત ભએ તેહૂ ॥
દોહા - અધિક પૂજ્ય અતિશે બડે, સોઈ સબ શુભ ગુનધામ ।
જો નર અતિશે પ્રેમ જુત, જપત તુમારો નામ ॥૭॥

ચોપાઇ

જિનકે નામ ઉચ્ચારકો ભારી, ઐસો મહિમા અતિ સુખકારી ।
ઐસે કપિલ દેવ તુમ જોઈ, નમતહું તુમકું જોરી કર દોઈ ॥
પુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મ ઉદારા, પ્રભુ તવ નિગમ ન પાવત પારા ।
અંતર સનમુખ મન તિનમાંઇ, ચિંતન કરનકે યોગ્ય ગોસાઈ ॥
ગુન અરુ ગુનકે કારજ જેહા, આપકે તેજસેં ટારે હે તેહા ।
માયા અરુ માયિક ગુન જેહી, તિનકો કારજ કહાવત એહી ॥
તિનમહી વ્યાપક તુમ દેવા, તદપિ ન સો જાનત તવ ભેવા ।
વેદગર્ભ તુમ પરમ ઉદારા, મેં તોય નમતહું વારમવારા ॥૮॥

શ્રીમૈત્રેય ઉવાચ

મુનિ મૈત્રેય કહત ભએ બાતા, સુનહુ વિદુર એહિ વિધિ સાક્ષાતા ।
દેવહૂતિ જેહી સ્તવન યું કીના, ઐસે કપિલ પ્રભુ પરમ પ્રવીના ॥
દોહા - પુરુષોત્તમ ભગવાનકું, નિજ માતાપર તાત ।
અધિક કૃપા ઉપજત ભઈ, યું બોલે સાક્ષાત ॥૯॥

ચોપાઇ

શ્રીભગવાનુવાચ

સુનહુ માત તુમકું સુખરૂપા, સુખહિસેં સેવન જોગ્ય અનૂપા ॥
ઐસો હમ બન્યો મગ જોઈ, સો મગમેં રહેના સજજ હોઈ ॥
ઈન કરી અલ્પ કાલસેં માતા, બ્રહ્મગતિ પૈહો સાક્ષાતા ॥૧૦॥

સુનહુ માત ભક્તિમગ જેહા, સાંખ્ય અષ્ટાંગ યોગ હે તેહા ।
દઢ વૈરાગ્ય ઈનહિસેં જંતા, બ્રહ્મસંગ એક હોત બુદ્ધિવંતા ॥
યહ મમ મત અતિશે સુખકારી, તેહી સેવત નિત્ય અજ ત્રિપુરારી[૧] ।
સનકાદિક અરુ નારદ આદિ, મમ મત સેવત ભએ બ્રહ્મવાદી ॥
સોઈ મત મોર શ્રદ્ધાસેં ધરના, ઈનમહી દઢ વિશ્વાસકું કરના ॥
દોહા - જીવકું જન્મ રું મૃત્યુકો, ભયહારી મેં જોય ।

૧ - શિવજી

યહ મમ મતસેં માત તુમ, સહજમેં પૈહો મોય ॥
સોરઠા - એહિ મમ મત શ્રુતિસાર, તાહિ ન જાનત મૂઢ નર ।
સોઈ સહત જમમાર, જન્મ મૃત્યુ પાવત રહત ॥૧૧॥

ચોપાઇ

શ્રીમૈત્રેય ઉવાચ

મુનિ મૈત્રેય કહત ભએ બાની, સુનહુ વિદુર પ્રભુ અતિ સુખદાની ।
ઐસે કપિલ દેવ ભગવાના, નિજ માતા પ્રતિ પરમ સુજાના ॥
આપકું મિલનકો મારગ જોઈ, અધિક શ્રેષ્ઠ સમઝાયકે સોઈ ।
તાપિછે બ્રહ્મવાદિની જેહા, દેવહૂતિ નિજ માતા તેહા ॥
તિનકિ આજ્ઞા પાય ઉદારા, ચલત ભએઉ તજી સબ પરિવારા ॥૧૨॥

દેવહૂતિ માતા હે જેહુ, નિજ સુત કપિલદેવ કહ્યો તેહુ ।
યહ જો યોગશાસ્ત્ર ઉપદેશા, તિનહિસેં યોગમેં કીન પ્રવેશા ॥
સરસ્વતીકે તટ અતિ સુખરૂપા, પુષ્પકે મુગટ જ્યું રહ્યો અનૂપા ॥
દોહા - સો અપના આશ્રમ સુખદ, બિંદુસર જેહી નામ ।
તિનમહી નિશ્ચલ હોય રહે, ભજત હે પ્રભુ સુખધામ ॥૧૩॥

ચોપાઇ

સરસ્વતીમહી તિહુ કાલ જો સ્નાના, નિયમસેં નિત્ય પ્રતિ કરત સુજાના ।
તિનસેં પીતવર્ણ ભએ કેશા, જટારૂપ સુરઝત નહિ લેશા ॥
ત્યું અતિ કુટિલ કેશ ભએ જેહુ, તિનકું ધારી રહે હે એહુ ।
અધિક ઉગ્ર તપસેં કૃશ દેહા, જિરણ બસન જુક્ત ધરે તેહા ॥
ઐસે દેવહૂતિ હે જોઈ, નિજ આશ્રમમેં રહત ભએ સોઈ ॥૧૪॥

પ્રજાપતિ કર્દમ ઋષિ જેહિ, તિનકે તપ અરુ યોગસે એહી ।
અતિશે સમૃદ્ધિ જુક્ત સુખરૂપા, સબસેં અધિક ગૃહ પરમ અનૂપા ॥
વિબુધ[1] વિમાનકે બેઠનહારા, ઇંદ્રાદિક સુર ચહત અપારા ॥

દોહા - ઐસે નિજગૃહ અતિ સુખદ, દેવહૂતિ કિયો ત્યાગ ।
કપિલકે દુઃસહ વિયોગસેં, વ્યાકુલ ભએ બડભાગ ॥૧૫॥

૧ - દેવ

ચોપાઇ

દેવહૂતિ તજે વૈભવ જેહૂ, કરી સંક્ષેપ કહત હે તેહૂ ।
દૂધકે ફેન સરિસ અતિ શ્વેતા, કોમલ સજ્યા અનંત સમેતા ।
હાથીદાંત કે પલંગ અપારા, કનક સાજ સબ વિવિધ પ્રકારા ।
કનકકે આસન સબ ઘરમાંહી, અતિ કોમલ બિછાન હે તાંહી ॥૧૬॥

નિર્મલ સ્ફટિક મનિ અતિભારી, તિનકી દીવાલ સોહે સુખકારી ।
બડે બડે મરકત મનિ હે જોઉ, તિનકી દિવાલ વિરાજત સોઉ ।
તિનમહી રત્નકે દીપક જેહા, વિવિધ ભાતિ અતિ સોહત તેહા ।
અતિશેં રૂપવાન બહુ નારી, સદનમેં અતિ સોહત સુકુમારી ॥૧૭॥

જામહી કુસુમ ફુલે બહુ રંગા, ઐસે દેવતરુ સોહે અભંગા ।
તિન જુત ગૃહ સમીપ વન જેઉ, સબહી ભાતિ અતિ સોહત તેઉ ॥

ચોપાઇ

વિવિધ ભાતિકે વિહંગવર[1], તિનકિ જોરી જિનમાંહિ ।
અતિ સુગંધસેં મદોન્મત્ત, ભૃંગ ગાન કરે તાંહિ ॥
ઐસે ગૃહ ઉદ્યાન જુત, નિજ ગૃહસ્થાશ્રમ જેહૂ ।
સબ સામગ્રી અતિ સુખદ, કહાં લગ બર્નુ તેહૂ ॥૧૮॥

ચોપાઇ

દેવહૂતિ જબ વનમાંહિ જાવે, તબ તેહિ ગુન સુર ગંધર્વ ગાવે ।
ઈંદ્ર રુ શચી દ્વિગ ગાવનહારા, સો ગાંધર્વ ગુન ગાત અપારા ॥
જિનમહી પદ્મસુગંધિ ભારી, એસિ વાપીમહી અતિ સુખકારી ।
અપને પતિ કર્દમ મુદ પાઇ, જલક્રીડા કરી જાહિ લડાઈ ॥૧૯॥

ઈંદ્રકી શચી આદિક ત્રિય જેહા, તેહિ અતિ ઇચ્છન જોગ્ય હે એહા ।
ઈંદ્રકે સુખસેં અધિક કહાંહિ, ઐસે વૈભવ હે જિનમાંહિ ॥
ઐસો અપનો ગૃહસ્થાશ્રમ જેહી, સબહિ વૈરાગ્યસેં ત્યાગ્યો તેહિ ।
ઐસે દેવહૂતિ બુદ્ધિમાના, અપને પુત્ર કપિલ ભગવાના ॥
તિનકે વિયોગસેં ઝુરે પ્રવીના, શોકસેં અતિ વ્યાકુલ મુખ કીના ॥

૧ - ઉત્તમ મોટા પંખી

દોહા - ઐસો ગૃહસ્થાશ્રમ તજ્યો, તાકો શોક ન લેશ ।
નિજસુત કપિલ શ્રીહરિ ચલે, સો દુઃખ ભયો હે વિશેષ ॥
સોરઠા - પુત્ર વિયોગસેં સોય, બુડેઉ શોકસમુદ્ર મહી ।
અધિક શોક જુત હોય, કપિલ દેવ પ્રભુકું ભજત ॥૨૦॥

ચોપાઇ

પ્રજાપતિ કર્દમ બિન એઉ, કપિલકે વિરહસેં આતુર ભએઉ ।
ઐસે દેવહૂતિ હે જેહુ, આતમતત્ત્વકું જાનત તેહૂ ॥
તદપિ તુરતકિ વ્યાઇ જો ગાઇ, તુરત તાસ બછિયાં મર જાઇ ।
સો ગૌ જેહિ વિધિ વ્યાકુલ હોઇ, તેહિ વિધિ વ્યાકુલ રહત હે સોઇ ॥
નિજપતિ વનમહી કિન પ્રવેશા, તિનસેં શોક ન પાએઉ લેશા ।
સમૃદ્ધિ જુક્ત ગૃહ ત્યાગ્યો જેહા, તિલભર શોક ન કિનો તેહા ॥
જિનમહી નર ત્રિય ભેદ ન કોઉ, ઐસે બ્રહ્મ પ્રાપ્ત ભઈ સોઉ ।
તદપિ પુત્રરૂપ ભગવાના, વાસુદેવ સોઇ કપિલ સુજાના ॥
દોહા - તાકો વિરહ ન સહિ સકત, અતિશે વ્યાકુલ હોય ।
કપિલ દેવ ભગવાનકો, ભજન કરત હે સોય ॥૨૧॥

ચોપાઇ

સુનહુ તાત વિદુર યહ બાતા, પુત્રરૂપ શ્રીહરિ સાક્ષાતા ।
ઐસે કપિલકો કરત હે ધ્યાના, દેવહૂતિ અતિ પરમ સુજાના ।
પ્રથમ કહ્યો અપનો ગૃહ જોઇ, તિનસેં તુરત નિઃસ્પૃહ ભએ સોઇ ॥૨૨॥

નિજ સુત કપિલ દેવ હે જેહૂ, તિન કહ્યો પ્રભુકો ધ્યાન શુભ એહૂ ।
યોગાધ્યાસ[1] વિષે અઘહારી, કહત ભએઉ પ્રભુ જનસુખકારી ॥
અતિ પ્રસન્નમુખ જુત પ્રભુ જેઉ, અપને ધ્યાનમહી ભાસત તેઉ ।
ઐસો પ્રભુકો સ્વરૂપ હે જેહા, કપિલકો આદિ સ્વરૂપ હે તેહા ॥
એહિ વિધિ જાનિકે સબહી અંગા, એક સંગ કરના ધ્યાન અભંગા ।
તેહિ વિધિ ભિન્ન ભિન્ન અંગકો જોઉ, સમઝિકે ચિંતન કરના સોઉ ॥
દોહા - ઉભય ભાતિ કરે ધ્યાનકું, દેવહૂતિ સબજાન ।
યું તતપર રહે પ્રેમ જુત, ભજત કપિલ ભગવાન ॥૨૩॥

૧ - યોગનો ઊંડો અભ્યાસ

ચોપાઇ

નવધા[1]કો પ્રવાહ જિનમાંહી, ઐસી નિર્ગુણ ભક્તિ કહાંહી ।
અતિશે બલ જુત દૃઢ વૈરાગા, જુક્ત આહાર વિષયસુખ ત્યાગા ॥
જુક્ત વિહાર રું ચેષ્ટા જાકું, જુક્ત જાગ બોલવો સોઈબો તાકું ।
ઈનસેં ઉદય ભયો પરમ વિશાલા, જીવકું બ્રહ્મસંગ તતકાલા ॥
એક ભાવ કરી ડારત જોઈ, ઐસો સાંખ્ય જ્ઞાન હે સોઈ ।
એ સબ બલ જુત સાધન જેહા, તિનસેં અતિ શુદ્ધ નિજમન એહા ॥
તાહિસેં દેવહૂતિ જો માતા, અપને જીવાત્માકું સાક્ષાતા ।
પરિપૂરણ સોઈ બ્રહ્મકે સંગા, એક ભાવ નિત્ય કરત અભંગા ॥
દોહા - અપને સ્વરૂપ પ્રકાશસેં, માયા અરું ગુન જોઈ ।
ટારેહે સોઈ ભેદ સબ, બ્રહ્મસ્વરૂપ હે સોઈ ॥૨૪॥૨૫॥

ચોપાઇ

બ્રહ્મસંગ નિજ આત્મા જેઉ, એક હિ ભાવ વિચારીકે તેઉ ।
જીવ રૂપ અહંકાર હે જેહા, સબ વિધિ નિવૃત્તિ પ્રાપ્ત ભયો તેહા ॥
તાતેં તિનકે ક્લેશ સબ જેહુ, સબ વિધિ નાશ ભએ હે તેહૂ ।
પરમાનંદરૂપ સુખ જેહી, દેવહૂતિ પાવત ભએ તેહી ॥
વાસુદેવ ભગવાનમેં ભારી, અચલ મતિ કીનિ અવિકારી ।
સો પ્રભુ સબહીકે આશ્રય રૂપા, સબસેં બડે ભગવંત અનૂપા ॥૨૬॥

શ્રીપતિ વાસુદેવ ભગવાના, તિનમેં આરૂઢ સમાધિ સુજાના ।
જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ જોઉ, મિટ્યો હે ધ્યાનબલ ગુણભ્રમ સોઉ ॥
દોહા - દેવહૂતિ એહિ વિધિ ભએ, પ્રગટ જો અપનો દેહ ।
તાકું નાંહી સંભારહિ, સબવિધિ ભએઉ વિદેહ ॥
સોયકે ઉઠ્યો પુરુષ સો, સ્વપ્નમેં દેખ્યો તેહુ ।
અપનો સૂક્ષ્મ દેહકું, પુનિ ન સંભારત તેહૂ ॥
સોરઠા - ત્યું દેવહૂતિ માત, નિજવપુ સુખ ભુલત ભએઉ ।
ભએ વિદેહ સાક્ષાત, ફિર ન સંભાર્યો સ્થૂલ તન ॥૨૭॥

૧ નવ પ્રકારની

ચોપાઇ

દેવહૂતિ માતાકો દેહા, પરહિસેં પોષણ હોત હે તેહા ।
કર્દમ સ્રજિ શતકો શત જેહિ, વિદ્યાધરી સંગ રહે તેહિ ॥
સમય વિના પોષણ કરે સોઈ, તદપિ દેહ દુર્બલ નહિ હોઈ ।
વાસુદેવ ભગવાનકો ધ્યાના, સો સુખસેં અતિ મગન સુજાના ॥
ત્રિવિધ તાપકિ પીડા જોઈ, રંચમાત્ર તેહિ હોત ન કોઈ ॥
તાતેં મલ કરી ઢંક્યો શરીરા, તદપિ સોહત પરમ સુધીરા ॥
ધૂમ સહિત અગ્નિ હે જૈસા, દેવહૂતિ વપુ સોહત તૈસા ॥૨૮॥

તપ અરુ યોગ જુક્ત તન જેઉ, છુટે કેશ સહિત હે તેઉ ।
તનસેં વસ્ત્ર ગિરેહે સબહી, દૈવાધિન તાસ વપુ તબહી ॥
દૈવ જો સબકું કર્મફલ દાતા, સોઈ ઈશ્વર રક્ષક સાક્ષાતા ॥
દોહા - વાસુદેવ ભગવાનમેં, બુદ્ધિકું કરાયો પ્રવેશ ।
દેવહૂતિ નિજદેહકું, ના જાનત લવ લેશ ॥૨૯॥

ચોપાઇ

એહિ વિધિ દેવહૂતિ હે જેહા, કપિલદેવ કહ્યો મારગ એહા ।
ઈન કરી અલ્પ કાલકે માંહી, પ્રકૃતિ પુરુષસેં પર જો કહાંહિ ॥
સબહીકે અંતરજામી જેહી, બ્રહ્મગતિકે દાતા તેહિ ।
ઐસે વાસુદેવ ભગવાના, કપિલદેવ પ્રભુ પરમ સુજાના ॥
તબ જલ તત્ત્વ ધારણ કીના, દેહકું તજિ તેહિ પાએ પ્રવીના ॥૩૦॥

સુનહુ પ્રવીન વિદુર મમ બાતા, જેહિ સ્થાનકકે મધ્ય વિખ્યાતા ।
કપિલકે પ્રબલ પ્રતાપસેં માતા, બ્રહ્મગતિ પાએઉ સાક્ષાતા ॥
સો સ્થાનક ત્રિભુવનમહી ભારી, અતિ પ્રસિદ્ધ ભયો અતિ સુખકારી ॥
દોહા - નામ સિદ્ધપદ અતિ સુખદ, અતિ પવિત્ર હે એહૂ ।
દરશ સ્પરશ પાતક હરે, તીરથ ક્ષેત્ર ભયો તેહૂ ॥૩૧॥

ચોપાઇ

હે અતિ સૌમ્ય વિદુર સુનુ એહા, દેવહૂતિ માતાકો દેહા ।
યોગ અષ્ટાંગ ક્રિયાસેં એહી, વાત પિત્ત કફ આદિક જેહી ॥

સો સબમિટ ગયેઉ મલિન વિકારા, એહિ વિધિ શુદ્ધ ભયો દેહ ઉદારા ।
ઐસી દેવહૂતિ તનુ જોઈ, નદીરૂપ હોવત ભયો સોઈ ॥
સબહી નદીમહી શ્રેષ્ઠ હે જેહા, સિદ્ધિદાયક સિદ્ધ સેવિત તેહા ॥૩૨॥

સુનહુ વિદુર પરમ સુજાના, મહાયોગી શ્રીકપિલ ભગવાના ।
નિજ માતાકિ આજ્ઞા પાઈ, પ્રથમહિ ચલત ભએઉ સુખદાઈ ॥
અપને તાત કર્દમ ઋષિ જોઉ, તેહિ આશ્રમ વિદુર સોઉ ॥
દોહા - સો બિંદુસરસેં ચલે, કપિલદેવ ભગવાન ।
ગએઉ કોણ ઈશાનમહી, સંગ લીએ સિદ્ધ સુજાન ॥૩૩॥

ચોપાઇ

તાપિછે સો કપિલ ભગવંતા, પૂરવ દિશ મહી ગએઉ અનંતા ।
ગંગાસાગર સંગમ જેઉ, સો સ્થલમહી પહુંચત ભએ તેઉ ॥
સિંધુ કિયો તેહિ પૂજન ભારી, રહનકું સ્થાન દિયો સુખકારી ।
સિદ્ધ ચારણ ગંધર્વ મુનિ જેહા, સ્તુવત અપસરા ગણજુત એહા ॥
આસૂરિ પંચશિખાદિક જેહુ, સાંખ્ય આચારજ સ્તુવત હે તેહુ ।
ઐસે કપિલ દેવ હે જોઈ, ધ્યાન યોગ્ય આશ્રિત ભએ સોઈ ।
દોહા - ત્રિભુવનકે કલ્યાન હિત, નિશ્ચલ હોય રહે દેવ ।
જ્ઞાન ધ્યાન જુત નિત્ય રહત, કરત સિદ્ધ મુનિ સેવ ॥૩૪॥૩૫॥

ચોપાઇ

હે નિષ્પાપ વિદુર હે તાતા, જ્યું તુમ મોય પુછત ભએ બાતા ।
સો સબ કથા કહી સમુઝાઈ, કપિલ દેવકે ગુન સુખદાઈ ॥
કપિલ રુ દેવહૂતિકો જોઈ, કહ્યો પુનિત સંવાદ હે જોઈ ॥૩૬॥

સુનહુ વિદુર ગરુડધ્વજ સ્વામી, વાસુદેવ વિષ્ણુ બહુનામી ।
કમલાપતિ ભગવાન હે જેહુ, ઐસે પ્રભુ મેં અચલ મતિ તેહૂ ॥
ઐસો પુરુષ પરમ બુદ્ધિમાના, ભજત નિરંતર શ્રીભગવાના ।
વાસુદેવ ભગવાન હે જેઉ, સર્વાત્મા સર્વેશ્વર તેઉ ॥
ઐસે પ્રભુકી પ્રાપ્તિકે કાજા, અનંત પ્રકારકે યોગ સમાજા ॥
દોહા - તિનમહી અતિશે ગોપ્ય યહ, કપિલકો મત શ્રુતિસાર ।
ભક્તિ સાંખ્ય અરુ યોગ જુત, દૃઢ વૈરાગ્ય ઉદાર ॥

એ ચહુ જુત શ્રીકપિલ મત, સુનત કહત નર જોય ।
વાસુદેવ પદપદ્મકું, પાવત હે બુધ સોય ॥
એહિ વિધિ શ્રીમૈત્રેય મુનિ, વિદુરકું પાત્ર પ્રમાની ।
સબહિ કપિલ ગીતા કહી, પઢત સુનત સુખદાની ॥
શ્રુતિ પુરાન સદ્ગ્રંથકો, સાર અર્થ હે જોઈ ।
નિજમાતાકું કપિલ મુનિ, કહ્યો સબહી વિધિ સોઈ ॥
સોરઠા - યહ ગીતાકો જ્ઞાન, વિવિધ ભાતિ સંશય હરત ।
કરત પરમ કલ્યાન, યાહિતેં પઠને જોગ્ય નિત ॥૩૭॥

દોહા - નિજગુરુ ઢિગ ટીકા ભઈ, ઉદ્ધવ મત અનુસાર ।
જો યાકું ચિત્તદે પઢે, પાવત ભવ જલપાર ॥
પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણમહીં, ભક્તિ એકાંતિક હોય ।
દેહાદિકમહી અહં મમત, નાશકું પાવત સોય ॥
પ્રકૃતિ પુરુષસેં ઉપજ્યો, સ્થિર ચર સબ સંસાર ।
તિનમેં હોત વૈરાગ્ય દઢ, જાનત સાર અસાર ॥
સોરઠા - જન્મ મૃત્યુ દુઃખ જોય, જમકી જાતના અતિ વિકટ ।
તાસ નિવૃત્તિ હોય, સુનત કપિલગીતા સુખદ ॥
અન્ન વસ્ત્રાદિક જેઉ, તિનસેં હરિજન સુખિ રહત ।
દેહ ત્યાગીકે તેઉ, પ્રભુકો ધામ અવિચલ લહત ॥
દોહા - યા ગીતાકી પ્રેમજુત, કથા કરત હરિદાસ ।
મુક્તાનંદકો નાથ તેહિ, ઉરમહી કરત નિવાસ ॥
સંવત અઠાર રુ ત્રયાસીયો, જન્મ અષ્ટમી જેહૂ ।
રવિવાર પૂરન ભઈ, સુખપ્રદ ગીતા એહૂ ॥
દુર્ગ નામ પુરકે વિષે, ઉન્મત્તા સરિતા તીર ।
હરિ આજ્ઞા ભાષા ભઈ, તરત સબહી ભવપીર ॥

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં તૃતીયસ્કંધે કપિલગીતાયાં યોગશાસ્ત્રે શ્રીકપિલદેવહૂતિસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિત-ટીકાયાં દેવહૂતિસિદ્ધદશાનિરૂપણનામા નવમોઅધ્યાયઃ ॥૯॥

કપિલગીતા સંપૂર્ણા ॥

॥वृत्तालये स भगवान् जयतीह साक्षात् ॥

મુક્તાનંદમહામુનિકૃત-કાવ્યસંગ્રહે-

ગુણવિભાગ

દોહા - શ્રીહરિ ભક્તિ ધર્મ સુત, નારાયણ અવતાર ।
તેહિ પદપંકજ પ્રેમ જુત, વંદુ વિવિધ પ્રકાર ॥૧॥
ગુણાતીત વર્તત સદા, જેહી વશ ગુણકો વૃંદ ।
જેહિ પદ સ્પરશત જીવ સબ, ગુણ તજિ હોઈ સ્વચ્છંદ ॥૨॥
સોઈ કૃષ્ણ પાખંડ તમ, મેટન ભાનુ પ્રચંડ ।
કૃપાસિંધુ કલિ કલુષહર[1], મમ ઉર બસહુ અખંડ ॥૩॥
શ્યામ સરોરુહ[2] તનરુચિ, અરુન કમદલ નેન ।
સોઈ કૃષ્ણ મમ ઉર વિષે, બસહુ સદા સુખદેન ॥૪॥
મિલે પરસ્પર તિન ગુન, તિનકે લક્ષણ જેહૂ ।
ગુણ વિભાગમહિ સબ કહે, ભિન્ન ભિન્ન કરી તેહૂ ॥૫॥

ચોપાઇ

પુરુષ પ્રકૃતિસેં ઉપજ્યા જેહા, જડ ચિદ્રુપ સબહિ જગ એહા ।
ત્રિગુણાત્મક કરી કહ્યો અશેષા, ગુણસેં ભિન્ન વિશ્વ નહિ લેશા ॥૬॥
રુક્મિણીકાંત શ્રીકૃષ્ણ મુરારી, સોઈ નિર્ગુણ ઈમિ કહ્યો પોકારી ।
ત્રિગુણાત્મક જડ ચેતનરૂપા, વસ્તુ અપરિમિત પરમ અનૂપા ॥૭॥
તિનમેં શ્રીકૃષ્ણ સંબંધ જુત જોઈ, નિર્ગુણ વસ્તુ કહાવત સોઈ ।
કૃષ્ણકે સંગ મિલે સાક્ષાતા, સો નિર્ગુણ ભયે જગ વિખ્યાતા ॥૮॥
ગુન જિતન જો જો ઉપાયા, સો સબ કહેઉ અધિક મનભાયા ।
યાહિકે શ્રવણસેં ગુનબશ હોઈ, તેહિ બિન અન્ય ઉપાય નહિ કોઈ ॥૯॥
દોહા - ગુણવિભાગ અધ્યાયસો, સુખદ સબહિ શ્રુતિસાર ।
મુક્તાનંદ કહે તેહિ લિખું, વ્રજભાષા અનુસાર ॥૧૦॥

૧ - પાપ દૂર કરનાર, ૨ - કમળ

ચોપાઇ

શ્રીભગવાનુવાચ ।

અબ શ્રીકૃષ્ણ સમર્થ સાક્ષાતા, નિજજન ઉદ્ધવકું કહે બાતા ।
હે સબ નર મધ્યે શ્રેષ્ઠ પ્રવીના, ઉદ્ધવ તોય મર્મ કહું ઝીના ॥
લેશ ન મિલે પરસ્પર જેહિ, અપને સ્વરૂપસેં ભિન્ન ભિન્ન તેહી ।
ઐસે સત્ત્વ રજ તમ ગુન તીના, ઈન સબકે ઉર સ્થાનક કીના ॥
જેહિ ગુણસેં નર જેસા હોઈ, મોસેં બાત સુનો તુમ સોઈ ॥૧॥

ઉદ્ધવ પરમ એકાંતિક જાની, તબ શ્રીકૃષ્ણ બોલત ભયે બાની ।
સત્ત્વાદિક તિહુ ગુનકો સાજા, ભિન્ન ભિન્ન તાહિ જનાવન કાજા ॥
એ તિહુ ગુનકી વૃત્તિ સબ જેહુ, અનુક્રમસેં પ્રભુ કહત હે તેહુ ।
તિનમેં સત્ત્વ ગુણ વૃત્ત જેહા, પ્રથમ કહત વિસ્તારિકે તેહા ।
હે ઉદ્ધવ શમ કહત અનૂપા, સો અંતઃકરણ નિગ્રહરૂપા ॥
દોહા - બાહ્ય ઇંદ્રિગણ વશ કરે, દમ હે સોઈ સુખધામ ।
સુખ દુઃખ સહત હે સમ લખિ, તાસ તિતિક્ષા નામ ॥

ચોપાઇ

આત્મ અનાત્મ વિવેક હે જેહા, ઈક્ષા નામ કહત હે તેહા ।
શાસ્ત્ર કહ્યો તેહુ કામ કો ત્યાગા, તાહિકો નામ હે તપ બડભાગા ॥
કાહુકો દ્રોહ લેશ નહિ હોઈ, કહત જથારથ સત્ય હે સોઈ ।
અન્ન દ્રવ્યાદિક દાનસેં જેહી, ઓરકું પોષત દયા હે તેહી ॥
પૂર્વાપર રહે અનુસંધાના, સ્મૃતિ તાહિ કહે પરમ સુજાના ।
ભાગ્યસેં મિલ્યો તાહિમેં જોઉ, રહે સંતોષી તુષ્ટિ હે સોઉ ॥
વિપ્ર સંત હિત કરત જો દાના, તેહિ ન સંકોચ સો ત્યાગ પ્રમાના ।
દેહાદિકમહિ દૃઢ વૈરાગા, સો અસ્પૃહા કહત બડભાગા ॥
ત્યું સત્શાસ્ત્રકે બચન હે જેઉ, તહાં વિશ્વાસ શ્રદ્ધા હે તેઉ ।
લોક વેદમહિ નિંદિત જેહુ, સો ન કરત લજ્જા હે તેહૂ ॥
અન્ન દ્રવ્યાદિક દાન જો કરહી, સોઉ દયાદિક ગુન અનુસરહી ॥
દોહા - અતિ કોમલતા રાખહિ, વિપ્ર સાધુ ગુરુ પાસ ।
અધિક વિનય જુત વર્તહિં, જ્યું કોઉ દાસકો દાસ ॥

સોરઠા - આપ હે આત્મારૂપ, તેહિ સુખસે નિત્ય સુખી રહત ।
ઐસે ભાવ અનુપ, વૃત્તિ સત્ત્વ ગુનકી સબહિ ॥૨॥

ચોપાઇ

અબ રાજસકી વૃત્તિ જેહા, હે ઉદ્ધવ તોય કહત હું તેહા ।
વનિતાદિક સબ ભોગ હે જોઇ, તેહિ સુખ ઈચ્છા કામ હે સોઇ ॥
ત્યું વ્યવહારિક ક્રિયા જેહી, ઈહા નામ પ્રવૃત્તિ હે તેહી ।
દ્રવ્યાદિકસેં મદોન્મત્ત રહહીં, યાહિકો નામ હે મદ યું કહહી ॥
ધન વનિતાદિ લાભ મિલે જોઉ, તોહુ ન તોષ તૃષ્ણા હે સોઉ ।
અતિ અનમ્રતા નમત ન લેશા, યાકો નામ હે સ્તંભ વિશેષા ॥
ત્યું હિ ધનાદિકકે હિત જેહૂ, દેવ પ્રારથના આશિષ તેહૂ ।
ભેદદૃષ્ટિ વર્તત અતિ ભારી, વિષયભોગ ભાષત સુખકારી ॥
તન મન યુદ્ધાદિક અઘ ભાવે, મદ ઉત્સાહ સો એહિ કહાવે ।
આપકે જશમહિ અતિ હિત જાકું, યશ પ્રીતિ હમ કહત હે તાકું ॥
દોહા - હાંસિ ઠઠા કરનકો, જાકું સહજ સ્વભાવ ।
નિજબલ પ્રગટ દેખાવહિં, વીર્યકો એહિ પ્રભાવ ॥
બલહિસેં કરત જો ન્યાય બિન, સોઇ બલોદ્યમ નામ ।
એ સબ વૃત્તિ રાજસી, અધિક તુચ્છ દુઃખધામ ॥૩॥

ચોપાઇ

અબ તામસકી વૃત્તિ જેઉ, હે ઉદ્ધવ તોય કહત હું તેઉ ।
પર પીડાકો ઘાટ મનમાંહિ, ક્રોધકો રૂપ સો એહિ કહાંહિ ॥
આપકિ પર હિત ખરચ જો આવે, જો ખરચે બિન લજ્જા જાવે ।
તોહુ દ્રવ્યાદિક પદાર્થ જેહા, ખર્ચિ ન શકત લોભ હે તેહા ॥
અનૃત અસત્ય બચન ઉચ્ચરહિ, હિંસા પરકું પીડા કરહી ।
જહાં ન ઘટે તહાં જાચત જોઈ, યાંચાકો લક્ષણ હે સોઈ ॥
અપનો માન અરુ જશ હિત જોઉ, ધર્મ આચરત દંભ હે સોઉ ।
મૂઢભાવ શ્રમ કરત અપારા, કલહમેં આયુષ ખોવત સારા ।
વૃથા શોક સોઈ શોકકો રૂપા, મોહ જો ઉલટી ક્રિયા દુઃખરૂપા ।
અતિ દુઃખ જુત વિષાદ સોઈ જાનો, અધિક દીનતા આર્તિ પ્રમાનો ॥

દોહા - આલસ ઉંઘ જો અંગમેં, નિદ્રા તાહિકો નામ ।
અતિ અપ્રાપ્ય વસ્તુ ચહે, સોઈ આશા દુઃખધામ ॥
અતિ ભય જુત અતિ જડ મતિ, ઉદ્યમ સુજત નાંહી ।
એહિ સબ વૃત્તિ તામસી, રહત તામસિ માંહી ॥૪॥

ચોપાઇ

હે ઉદ્ધવ હે પરમ પ્રવીના, સત્ત્વ રું રજ તમ ગુન જો તીના ।
તિહુ ગુણકી વૃત્તિ હે જેહુ, અનુક્રમસેં વર્ણન કરી તેહુ ॥
ઈનસેં અપર એહિ તુલ્ય હે જેહા, તિહુ ગુણવૃત્તિ કહાવત તેહા ।
તેહુ વિચારસેં જાનત તાતા, અબ કહુ સંનિપાત સાક્ષાતા ॥
મિલે પરસ્પર તિહુ ગુન જોઈ, તામસ વૃત્તિ કહુ સુનુ તુમ સોઈ ॥૫॥

મેં હું શાન્ત મેં કામી અપારા, મેં ક્રોધી મતિમંદ ગમારા ।
મેરે હિ શાંતિ રું મેરે હિ કામા, મેરે હિ ક્રોધ હે અતિ દુઃખધામા ॥
યું અહં મમ જુત મતિ હે જોઉ, ઉદ્ધવ સંનિપાત હે સોઉ ।
મિલે પરસ્પર તિહુ ગુન જ્યુંહીં, તિન કી વૃત્તિ સદા હે યુંહી ॥
દોહા - અહંમમત્વ સંકલ્પ જુત, ઐસિ મતિ જેહિ મૂલ ।
વિષય ઈન્દ્રિ મન પ્રાન સે, ક્રિયા હોત પ્રતિકૂલ ॥
મિલે પરસ્પર તિન ગુન, તિનકો કારજ એહુ ।
સબવૃત્તિ વિભ્રાંત જિમિ, સંનિપાત હે તેહુ ॥૬॥

ચોપાઇ

ધર્મ અર્થ અરુ કામ એ તિના, તિનમહિ નિષ્ઠા જાહિ મલિના ।
ઐસે ભાવ જુક્ત નર જબહી, ગુનકો સંનિપાત હે તબહિ ।
મિલે પરસ્પર તિહુ ગુન જેહી, તિનહિકો કારજ ભાસત એહી ॥
ધર્માદિકમહિ નિષ્ઠારૂપા, સો હે સંનિપાત દુઃખકૂપા ।
ઐસો સંનિપાત હે જેઉ, શ્રદ્ધા રતિ ધન દેવત તેઉ ॥
ધર્મકી નિષ્ઠાસેં અતિ ભારી, પુરુષકું શ્રદ્ધા દેત સુખકારી ।
કામકી નિષ્ઠાસેં રતિભોગા, પુરુષકું દેત બઢન ભવરોગા ॥
ધનનિષ્ઠા કરિ ધનકું દેહી, પુરુષકું પાપકો કારન એહી ॥૭॥

પ્રવૃત્તિરૂપ લક્ષણ હે જામેં, ઐસો સકામ ધર્મ હે તામેં, ।
જબ યહ પુરુષકું નિષ્ઠા હોઈ, ગૃહસ્થાશ્રમમહિ રહે ચિત્ત પ્રોઈ ॥
નિત્ય નૈમિત્તિક સ્વધર્મ જોઉ, તિનમહિ રહત નિરંતર સોઉ ॥
દોહા - મિલે પરસ્પર તિન ગુન, તિનકો કારજ જેહી ।
સો પ્રવૃત્તિમહિ પ્રેમ જુત, સંનિપાત હે તેહી ॥
તાતેં સકામ જો ધર્મ અરુ, ગૃહરતિ સ્વધર્મ જેહૂ ।
રજ તમ સત્ત્વ એ તિન ગુન, ઈનહિકો કારજ એહુ ॥૮॥

ચોપાઇ

યુંહિ પરસ્પર ન મિલે એહુ, ત્યુંહિ પરસ્પર મિલે હે તેહૂ ।
ઐસે ત્રિગુણકી વૃત્તિ જેહા, સબહિ વિવેકસેં કહિકે તેહા ॥
અબ જેહિ ગુનસેં પુરુષ જિમિ હોઈ, ભિન્ન ભિન્ન લક્ષણ કહત હે સોઈ ।
ઉદ્ધવ સત્ત્વ જુક્ત નર જેહી, શમ દમાદિ વૃત્તિ કહિ તેહી ॥
તિનસેં મુમુક્ષુ મનુષ્ય હે જેઉ, દૃઢ અનુમાન કરત હે તેઉ ।
ત્યુંહિ રજોગુણ જુત નર જેતા, કામાદિક તેહિ વૃત્તિસમેતા ॥
પ્રથમહિંસે તોય કહેઉ સુજાના, જિનસેં મુમુક્ષુ કરત અનુમાના ॥
ત્યુંહિ તમોગુણ જુત નર જોઉ, પ્રથમ કહી ક્રોધાદિક સોઉ ।
ઈન વૃત્તિનસેં મુમુક્ષુ સબહી, દૃઢ અનુમાન કરત હે તબહી ॥૯॥

હે ઉદ્ધવ પુરુષ ઉદારા, આતમનિષ્ઠાસેં અવિકારા ।
ફલઈચ્છા બિન કરત હે કર્મા, વર્ણાશ્રમકે જોગ્ય જો ધર્મા ॥
તેહિ જુત ભક્તિ કરત અતિ ભારી, પ્રતિમારૂપ મોય લખિ સુખકારી ॥
દોહા - પ્રતિમારૂપ મેં તાહિકું, ભજત પ્રેમ લેલિન ।
સો નર સાત્ત્વિક પ્રકૃતિ જુત, જાનહુ પરમ પ્રવીન ॥
એહિ વિધિ વનિતા તાહિકું, જાનિ લેહુ તુંમ તાત ।
સત્ત્વગુણી પ્રકૃતિ સહિત, સોઈ ભાસત સાક્ષાત ॥૧૦॥

ચોપાઇ

જબ નર મૃત્યુ લોકે જોઉ, વિષયભોગ સુખ ઈચ્છત સોઉ ।
નિજ વર્ણાશ્રમ જોગ્ય જો ધર્મા, તિનહિસેં મોય ભજત લખિ મર્મા ॥
પ્રતિમા રૂપસેં પૂજત મોઈ, રાજસ પ્રકૃતિ જુક્ત નર સોઈ ।

રિપુમરણાદિક ઈચ્છત એહુ, વર્ણાશ્રમકે જોગ્ય ધર્મ જેહુ ॥
તિનહિસેં પ્રતિમા પૂજત મેરી, તમ પ્રકૃતિ તેહિ જાનો ઘનેરી ॥૧૧॥

હે ઉદ્ધવ તિહુ ગુણ હે જેહિ, સબહિ જીવમેં રહત હે તેહિ ।
જીવકું અતિ દૃઢ બંધન કરહી, સોઈ ગુન મમ ઢિગ આવત ડરહી ॥
મોમહિં તિહુ ગુન કબહુ ન હોઈ, ગુણ મોય બંધન કરત ન કોઈ ।
સત્ત્વાદિક તિહુ ગુન હે જેઉ, ચિત્તમહિસેં ઉપજત હે તેઉ ॥
ચિત્તકો જીવકું નિત્ય સંબંધા, તાહિતેં ગુણ કરી જીવકું બંધા ॥
દોહા - ચિત્ત સંબંધ તિહુ કાલમેં, મોકું નહિ લવ લેશ ।
યાતેં ન બાંધત મોહિ ગુન, મેરો એહિ વિશેષ ॥
પંચ ભૂતકે બહુત વિધ, દેહાદિક આકાર ।
તિનમહિ અતિ આસક્ત સો, જડમતિ જીવ ગમાર ॥૧૨॥

ચોપાઇ

તિહુ ગુણ જુક્ત સદા નર એહા, તિનમહિ જાહિ સમે ગુણ જેહા ।
અધિક ભાવ જુત વર્તત તબહી, તેહિ ગુન કાર્ય દેખાવત સબહી ॥
હે ઉદ્ધવ પ્રકાશમય ભારી, સ્વચ્છ રું શાંત સત્ત્વ અવિકારી ।
સો જબ રજ તમકો બલ હરહીં, આપકો જોર અધિક વિસ્તરહીં ॥
તબ સુખ ધર્મ જ્ઞાન ઈન આદિ, સત્ત્વકે કાર્ય સુખદ અનાદિ ।
તેહિ સંગ જીવકો હોત પ્રસંગા, સત્ત્વ પ્રધાન હે સોઈ શુભ અંગા ॥૧૩॥

વિષયમેં પ્રીતિકો કારન એહી, ભેદદૃષ્ટિકો હેતુ તેહિ ।
પ્રવૃત્તિ સ્વભાવકો હેતુ અખંડા, ઐસો રજોગુણ બઢત પ્રચંડા ॥
તમ અરુ સત્ત્વકો સબ બલ ટારે, આપકે જોર અધિક વિસ્તારે ॥
દોહા - તબ યહ નર દુઃખકર્મ અરુ, યશ સંપતિ વિસ્તાર ।
ઈન આદિક રજકાર્યમેં, મન જોરત કરિ પ્યાર ॥૧૪॥

ચોપાઇ

વિરતિ વિવેક નાશ કરિ ડારે, અતિ આવરણ કરી તમ વિસ્તારે ।
ત્યું જડ ભાવકો હેતુ ભારી, એહિ વિધ તામસ અતિ દુઃખકારી ॥
સો રજ સત્ત્વ પરાભવ કરહીં, તામસ નિજબલ અતિ વિસ્તરહીં ।
શોક મોહ નિદ્રા દુઃખરૂપા, હિંસા આશા અતિ દુઃખકૂપા ॥

ઈન આદિક તમ કારજ જોઈ, તેહિ સંગ પુરુષ પ્રીતિ જુત હોઈ ॥૧૫॥

હે ઉદ્ધવ યહ જીવકો જબહી, અતિ નિર્મલ ચિત્ત હોવત તબહી ।
ઇંદ્રિનકું જો વિષય સુખઆશા, સો સબ મિટત હે બિનહિ પ્રયાસા ॥
એહિ વિધ દેહમેં ભય નહિ કોઈ, દેહાદિક રતિ બિન મન સોઈ ॥
દોહા - તન ગેહાદિકકે વિષે, પ્રીતિ રહિત મન હોય ।
તબ સો પુરુષકે ઉરવિષે, સત્ત્વકી વૃદ્ધિ સોય ॥
સોઈ સત્ત્વ ગુણ રૂપ હે, મમ પ્રાપ્તિકો સ્થાન ।
ઈન લક્ષણ કરી સત્ત્વ ગુણ, બઢ્યો યું જાનો સુજાન ॥૧૬॥

ચોપાઇ

જબ યહ પુરુષવિષે સુખકાજા, વિવિધ ભાતિ જો ક્રિયા સમાજા ।
તિન કરી અધિક વિકારકું પાવે, અતિ વિક્ષિપ્ત બુદ્ધિ જાવે ॥
પુરુષ કી જ્ઞાન ઈન્દ્રિ હે જોઈ, તાહિ વિષે સુખ તૃષ્ણા હોઈ ।
તબ તેહિ કર્મ ઈન્દ્રિગણ જેઉ, અધિક વિકારકું પાવત તેઉ ॥
તબ તાકો મન હોત વિભ્રાંતા, ઈત ઉત દોરત રહત અશાંતા ।
ઈતને લક્ષણ જુત નર જેહી, બઢ્યો રજોગુણ જાનો તેહી ॥૧૭॥

જબ યહ પુરુષકો ચિત્ત હે જોઉ, કષ્ટસેં હોત હે જડ જિમિ સોઉ ।
સત અરુ અસત વિવેક કહાંહી, તિનકે ગ્રહણમહિ સમર્થ નાંહી ॥
સંકલ્પ વિકલ્પ મન ઉપજાવે, સોઉ મન આપસેં નાશકું પાવે ।
અતિ અજ્ઞાન બઢત હે તબહી, ખેદ રું કુતર્ક બાઢત સબહી ॥
દોહા - ઈન લક્ષણસેં પુરુષમહિ, અધિક તમોગુણ જેહુ ।
સો વર્તત અતિ જોરસેં, જાની લેહુ તુમ તેહૂ ॥૧૮॥

ચોપાઇ

હે ઉદ્ધવ યહ જીવકો દેહા, તિનમહિ વર્તત તિહુ ગુણ એહા ।
ત્યું વૈરાજ પુરુષ હે જેહી, તાકો દેહ વિરાટ હે એહી ॥
તિનમહિ વર્તત તિહુ ગુણ જોઈ, તિનકિ ભેદ બતાઉં તોઈ ।
સત્ત્વકી વૃદ્ધિ હોવત જબહી, બેઠે ઇંદ્રાદિક દેવ બલ તબહી ।
રાજસ ગુણ જવ વૃદ્ધિ પાવે, તબ અસુરનકો બલ બઢિ જાવે ॥
ત્યું તામસ બાઢત જેહિ કાલા, તબ રાક્ષસ બાઢત વિકરાલા ॥૧૯॥

હે ઉદ્ધવ યહ જીવમેં આઈ, અધિક સત્ત્વ વર્તત સુખદાઈ ।
સત્ત્વસેં અતિશે જાગ્રણ હોઈ, જાગ્રત રૂપ અવસ્થા સોઈ ॥
રાજસ અધિક હોત હે જાકું, સ્વપ્ન અવસ્થા વર્તતતાકું ।
તામસ અતિશે બાઢત જાહી, ઘોર સુષુપ્તિ વર્તત તાહી ॥
દોહા - તુરીય બ્રહ્મ યહ જીવકી, તિન અવસ્થા જેહૂ ।
તેહિ સાક્ષી વ્યાપક સદા, એહિ વિધ જાનો તેહુ ॥
સોરઠા - તિન અવસ્થા જોય, તાસ જથારથ જ્ઞાન સબ ।
જીવકું દેવત સોય, સાક્ષી બ્રહ્મ તેહિ જાનો તુમ ॥૨૦॥

ચોપાઇ

હે ઉદ્ધવ વેદોક્ત હે એહા, ઐસે સ્વધર્મ મેં રહે જેહા ।
ઐસે બ્રાહ્મણ સાત્ત્વિકી જોઈ, સત્ત્વસેં અધિક વિમલ મતિ સોઈ ॥
એક એકસેં ઉપર રહે ભારી, મહર્લોક આદિ સુખકારી ।
તિનમેં રહત જો દેવકે વૃંદા, તેહિ સમ આકૃતિ અધિક સ્વચ્છંદા ॥
અનુક્રમસેં ઈમિ પાવે બડાઈ, સાત્ત્વિક ફલ યું કહ્યો સમુઝાઈ ।
તામસ ગુણસેં સ્થાવર દેહા, તિનહિસેં નીચ હે તેહા ॥
અનુક્રમસેં પાવત અવતારા, તામસસેં દુઃખ અનંત અપારા ।
રાજસસેં મધ્ય લોકમેં પ્રાની, મનુષ્યાદિક તનુ લહે સુખદાની ॥૨૧॥

હે ઉદ્ધવ યહ જીવકું જબહી, મરણ સમય આવત હે તબહી ।
સત્ત્વકિ વૃદ્ધિ અધિક હોય જાવે, સો નર તનુ તજિ સ્વર્ગકું પાવે ॥
રાજસ અધિકમેં મરત હે જેહુ, મનુષ્યલોકકું પાવત તેહુ ।
તામસ અધિકમેં મરત જો જંતા, નરકયોનિમેં દુઃખ પાવે અનંતા ॥
દોહા - પ્રગટ રૂપ મેં તાહિકું, આપ મિલે સાક્ષાત ।
સો મમ નિર્ગુણ ભક્ત હે, મોહિકું પાવત તાત ॥૨૨॥

ચોપાઇ

હે ઉદ્ધવ મેં પ્રિતમારૂપા, સો મોમહિ ધરી ભાવ અનૂપા ।
અતિ બડ ફલકી ઈચ્છા ધારી, અર્પત મોય કર્મ સુખકારી ॥
અથવા ફલઈચ્છા કરી ત્યાગા, દાસભાવ કરિકે બડભાગા ।
પ્રતિમા પૂજત તતપર હોઈ, સાત્ત્વિક કર્મ જાનિબો સોઈ ॥

જો તુચ્છ ફલ હિત કર્મકું કરહીં, પ્રતિમા અર્ચનાદિ વિસ્તરહીં ।
ઐસો કર્મ રાજસી જાનો, સદા દુઃખદ ફલ તાસ પ્રમાનો ॥
રિપુમરણાદિક હિંસા જેહા, સોઈ સંકલ્પસેં કિના તેહા ।
પ્રતિમા પૂજન આદિક જેહી, તામસી કર્મ જાનો તુમ તેહી ॥
દોહા - મમ સંબંધ સાક્ષાતસેં, કર્મ કરત જો જોઈ ।
સો નિષ્કામ સકામહુ, નિર્ગુણ જાનો સોઈ ॥૨૩॥

ચોપાઇ

હે ઉદ્ધવ કૈવલ્ય પદ જેહા, રહત સદા પ્રકૃતિપર તેહા ।
માયિક કારજસેં વ્યતિરેકા, જો અદ્વૈત બ્રહ્મ હે એકા ॥
તેહિ સંબંધિ જાકું દૃઢ જ્ઞાના, સોહે સાત્ત્વિક જ્ઞાન સુજાના ।
કહે જો શાસ્ત્રમહિ પરમ પ્રવીના, ધર્મ અર્થ અરુ કામ એ તીના ॥
તેહિ સબંધિ દૃઢ જ્ઞાન હે જેહુ, રાજસ જ્ઞાન કહત હે તેહુ ।
શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ અધિક દુઃખધામા, ઐસે ધર્મ અર્થ અરુ કામા ॥
તેહિ સંબંધિ દૃઢ જ્ઞાના હે જાકું, તામસી જ્ઞાન કહત હે તાકું ।
પ્રગટ મોહિમેં નિષ્ઠા જાહી, નિર્ગુણ જ્ઞાન કહત હે તાહી ॥૨૪॥

હે ઉદ્ધવ જો ગ્રામ્ય સુખ ત્યાગી, વનમહિ બસત પરમ બડભાગી ।
જાહિ ઠોર તપસિ મુનિ રહહીં, સાત્ત્વિક વાસ તાહિકું કહહીં ।
ગ્રામ્ય સુખનિમહિ પ્રીતિ અપારા, ઐસે મનુષ્ય જહાં રહત ગમારા ।
વિષયાસક્તકો સ્થાનક જેહું, રાજસી વાસ કહત હે તેહુ ॥

છંદ હરિગીત -

જેહિ ઠોર ખેલત જુવા દારુ પીત માંસહુ ખાવહિં,
વ્યભિચાર પરત્રિય સંગ જેહિ સ્થલ નાયકાહુ નચાવહિં ।
જેહિ ઠોર મારત જીવ વિટલત પિશુન પાપી રહત હે,
ઐસો નિવાસકો ઠોર તાહિકું તામસી સ્થલ કહત હે ॥
દોહા - મેં પ્રત્યક્ષ જેહી સ્થલ રહું, નિર્ગુણ સ્થાનક સોઈ ।
પરમ ધામ તેહિ સ્થલ સદા, તેહિ સમ ઓર ન કોઈ ॥૨૫॥

ચોપાઇ

ઉદ્ધવ આત્મજ્ઞાનસેં કોઈ, ફલ આસક્તિ રહિત જો હોઈ ।

યજ્ઞાદિક કર્મનિ કરે જેઉ, સાત્ત્વિક પુરુષ કહત હે તેઉ ॥
ફલકી ઇચ્છા ઉરમહી ભારી, વિષયાસક્ત રું અધિક વિકારી ।
કર્મ કરત યજ્ઞાદિક જેહા, રાજસી પુરુષ કહત હે તેહા ॥
યજ્ઞાદિક જો કર્મ સુખદાની, શાસ્ત્ર કહત તેહિ વિધિહિ બખાની ।
તેહિ પૂર્વાપર સ્મૃતિ જેહૂ, તિનસેં રહિત સદા નર તેહૂ ॥
યજ્ઞાદિક કર્મનિ કરે જેહી, તામસ પુરુષ કહત હે તેહી ।
મેં પ્રત્યક્ષરૂપ જગમાંહિ, મેરો હિ આશ્રિત અનન્ય કહાંહી ।
મમ હિત યજ્ઞાદિક કરે જોઇ, નિર્ગુણ પુરુષ કહત હે સોઇ ॥૨૬॥

હે ઉદ્ધવ ઉપનિષદ જોઉ, વ્યાસસૂત્ર આદિક હે સોઉ ।
એહિ અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર શ્રુતિસારા[1], તાસ શ્રવણ મનનાદિ વિચારા ।
તિનમહિ શ્રદ્ધા રહત હે જાકું, સાત્વિકી શ્રદ્ધા કહત હે તાકું ॥
દોહા - કર્મકાંડકું કહત હે, ધર્મશાસ્ત્ર સબ જેહૂ ।
તેહિ શ્રવણાદિકમેં શ્રદ્ધા, રાજસી શ્રદ્ધા એહૂ ॥
અતિ વિરુદ્ધ સદ્ગ્રંથસેં, અધર્મ સ્થાપત જોઇ ।
સોઇ શાસ્ત્રમહિ દૃઢ શ્રદ્ધા, તામસી શ્રદ્ધા સોઇ ॥
સોરઠા - મેં ભુવિ પ્રગટસ્વરૂપ, મમ સેવામહિ પ્રીતિ દૃઢ ।
સો શ્રદ્ધા હે અનુપ, નિર્ગુણ શ્રદ્ધા નામ તેહિ ॥૨૭॥

ચોપાઇ

હે ઉદ્ધવ અતિ પથ્ય જો હોઇ, દેહકું સુખ ઉપજાવત સોઇ ।
બિન પ્રયાસ પ્રાપત ભયો જેઉ, અતિ પવિત્ર નિંદિત નહિ તેઉ ॥
એસો આહાર કરત હે જેહા, સાત્ત્વિક આહાર કહત હે તેહા ।
જિહ્વાદિકકું અતિ પ્રિય જોઉ, રાજસી આહાર કહત હે સોઉ ॥
અશુચિ દેહકું પીડનહારા, ઐસો કહત તામસી આહારા ।
મેં પ્રત્યક્ષ સબ જન સુખદાતા, અન્ન ફલાદિક લે સાક્ષાતા ।
મોય નિવેદન કરત હે જેહુ, મમ પ્રસાદ નિર્ગુણ હે તેહુ ॥૨૮॥

ઉદ્ધવ આત્મા બ્રહ્મ કહાવે, તેહિ વિચારસેં સુખ હોઇ આવે ।
સત્ત્વગુણિ સુખ કહત હે એહા, તામેં લેશ નહિ સંદેહા ॥

૧ - વેદોનો સાર

વનિતાદિકસેં ભોગસુખ જેહિ, રાજસગુણિ સુખ કહત હે તેહી ॥
દોહા - મદ્યાદિકકે કેફસેં, મોહજનિત સુખ જોઉ ।
ત્યું વનિતાદિક બચનસેં, તામસી સુખ કહે તેઉ ॥
મેં પ્રત્યક્ષ તેહિ શરણસે, જો સુખ પાવત સંત ।
સો નિર્ગુણ સુખ કહત હે, સબ વિધિ અચલ અનંત ॥૨૯॥

ચોપાઇ

ઉદ્ધવ દ્રવ્ય સો આહાર અનૂપા, દેશ કહ્યો સો સ્થાનકરૂપા ।
ફલ જો કહ્યો સુખરૂપ માનો, ગુણ અનુવૃત્તિ કાલકું જાનો ॥
દેવાદિક બલવૃદ્ધિ જોઈ, ગુણ અનુસારી કાલસેં હોઈ ।
જ્ઞાન જો કૈવલ્યાદિક મર્મા, કર્મ જો મોય સમર્પત કર્મા ॥
કારક કર્મકો કરનેહારા, શ્રદ્ધા આધ્યાત્મિક આદિ ઉદારા ।
જાગ્રત આદિ અવસ્થા જેહા, દેવાદિક આકાર હે તેહા ॥
મરણ સમે સત્ત્વાદિક તીના, તિનમહિ સ્થિતિ નિષ્ઠા સો પ્રવીના ।
સબ પ્રથમ કએહે જેહુ, સબ ત્રિગુણાત્મક વર્તત તેહૂ ॥૩૦॥

હે સબ નરમધ્ય શ્રેષ્ઠ ઉદારા, હે ઉદ્ધવ સુનુ બચન હમારા ।
પ્રકૃતિ પુરુષ આશ્રિત હે જેતા, જડ અરુ ચૈતન વસ્તુ તેતા ।
ત્રિગુણાત્મક સો સબહિ કહાવે, ગુનકે પાર કોઉ રહન ન પાવે ।
ઉદ્ધવ બોત કહે કહા હોના, મૃત્યુ લોકમહિ જો કછુ જોના ॥
દોહા - ત્યુંહિ સુન્યો પરલોકમેં, બુદ્ધિસેં નિશ્ચે હોઈ ।
નામ રૂપસેં સબ વિશ્વમહિ, ત્રિગુણાત્મક હે સોઈ ॥૩૧॥

ચોપાઇ

હે ઉદ્ધવ હે સૌમ્ય ઉદારા, જીવકું સંસૃતિ અનંત અપારા ।
દેવ મનુષ્યાદિકકે રૂપા, જનમત મરત ભ્રમત ભવકૂપા ॥
ત્રિગુણ સંબંધિ કર્મ હે જેહા, જન્મ મરણકો કારણ તેહા ।
તાતેં ચિત્તસેં ઉદે ભએ જેહી, ઐસે સત્ત્વાદિક ગુન એહી ॥
જેહી પ્રાણી નિજ વશ ગુન કીના, સોઈ પ્રાણી મમ ભક્ત પ્રવીના ।
સબ વિક્ષેપ રહિત અતિ ભારી, મોહિમેં ભક્ત જોગ સુખકારી ॥
તીનહિસેં મોહિમેં નિષ્ઠા જેહૂ, ઐસો દૃઢ મમ ભક્ત હે તેહૂ ।
મેરો ભાવ જો બ્રહ્મસ્વરૂપા, તાસ પ્રાપ્તિ તેહિ હોત અનૂપા ॥૩૨॥

હે ઉદ્ધવ એહિ કારણ અબહી, શ્રુતિસિદ્ધાંત કહતહું સબહી ।
જ્ઞાન જો આત્મસ્વરૂપકું જાને, આત્મરૂપ મમ ભક્તિ ઠાને ॥
મમ સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ હે જોઈ, તેહિ જાનત વિજ્ઞાન હે સોઈ ॥
દોહા - એ દોઉકી ઉત્પત્તિ સદા, મનુષ્ય દેહમહિ હોય ॥
તાતેં બુદ્ધ ગુનસંગ તજિ, ભજહું નિરંતર મોય ॥૩૩॥

ચોપાઇ

હે ઉદ્ધવ જો અધિક અસંગા, વિષયમેં વિરતિ જુક્ત શુભ અંગા ॥
સબહિ ઇંદ્રિગુણ જિતિકે લીના, સાવધાન એહિ ભાતિ પ્રવીના ॥
આત્મ અનાત્મ વિવેક હે જેહા, તિનહિસેં જુક્ત વિવેકી તેહા ।
ઐસો પુરુષ ભજત હે મોઈ, સત્ત્વગુણી વૃત્તિ જુત સોઈ ॥
સત્ત્વમેં રહિકે વિવેકી જોઉ, રજ તમકું જિતતહે સોઉ ॥૩૪॥
અતિશેં શાંત બુદ્ધિ હે જાકી, મમ ભક્તિમેં અચલ મતિ તાકી ।
ઐસો નર નિરપેક્ષ કહાવે, મમ સેવા બિન ઓર ન ભાવે ॥
સબ ઇચ્છા તજિ મમ ગુન ગાવે, એહિ વિધ સત્ત્વ જિતિ બશ લાવે ।
યું મમ સેવાબલસેં એહી, ગુનસેં મુક્ત હોયકે તેહી ॥
જીવ ભાવકો કરિકે ત્યાગા, બ્રહ્મ હોઈ મોય પાવત બડભાગા ॥૩૫॥
હે ઉદ્ધવ યું ચિત્તસેં ભએઉ, સત્ત્વાદિક તિહુ ગુન ઈમિ કએઉ ।
ગુનસેં મુક્ત હોત હે જબહી, જીવભાવસેં મુક્ત હે તબહી ॥
દોહા - તેહિ કારન યહ જીવ સો, બ્રહ્મરૂપ હોય જાત ।
પુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મ લખી, મોય ભજત સાક્ષાત ॥
સોરઠા - મોહિસે પૂરનકામ, પંચ વિષય સંગતિ તજત ।
ત્યુંહિ જાની દુઃખધામ, ઉરસેં વિષય ચિંતન તજત ॥
દોહા - જેહિ વિધિ ગુનપર હોત હે, હરિજન પરમ સુજાન ।
મુક્તાનંદકે નાથ તિમિ, ઉદ્ધવકું કહ્યો જ્ઞાન ॥
ગુણવિભાગ જેહિ નામ સો, પરમ સુખદ શ્રુતિસાર ।
જો યાકું ચિત્ત દે પઢે, સોઈ પાવત ભવપાર ॥
જો યાકો નિત્ય નેમસેં, પાઠ કરત બુદ્ધિમાન ।
કૃષ્ણ કમલદલનયન તેહિ, રિઝત શ્રીભગવાન ॥૩૬॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં એકાદશસ્કંધે
શ્રીકૃષ્ણોદ્ધવસંવાદે મુક્તાનંદમુનિવિરચિતા ગુણવિભાગટીકા સંપૂર્ણા ॥

॥वृत्तालये स भगवान् जयतीह साक्षात् ॥

મુક્તાનંદમહામુનિકૃત-કાવ્યસંગ્રહે-

શ્રી નારાયણ ગીતા

દોહા - શ્રીગુરુ સહજાનંદકું, પુનિ પુનિ કરું પ્રણામ ।
જાસ કૃપાબલ પાય નર, હોત સુખદ ગુણધામ ॥૧॥
નીલકંઠ મુનિવર કહે, વચન પ્રથમ ગિરબાન ।
સો અબ ભાષા કરી કહુ, હરન મોહ અજ્ઞાન ॥૨॥

ચોપાઇ

પ્રસન્ન હોય પ્રભુ કહિ શુભ બાની, સો નિજ સંતનકું સુખદાની ।
સો બચનનિ અનન્ય તેહિ દાસા, લહે સમાધિ બિન જોગ અભ્યાસા ॥૩॥
દેખે સમાધિમહિ તેહિ રૂપા, કોટિ અર્કસમ તેહિ અનૂપા ।
નિજ સ્વરૂપ અતિ નિર્મલ જોઇ, પ્રગટ અર્કસમ ભાસત સોઇ ॥૪॥
સો નરનારાયણ પ્રભુ જેહા, પુરુષ પુરાતન તપસ્વી તેહા ।
નિજ આતમમેં ધરુ તેહિ ધ્યાના, જો જગ હિત તપ કરત સુજાના ॥૫॥
મમ ગુરુ રામાનંદમુનિ જેહિ, ભક્તિસહિત વંદન કરુ તેહિ ।
જિનહિસેં નારાયણ કહે જેહુ, પાયો ધર્મ સંગ્રહ શુભ તેહુ ॥૬॥
દોહા - નારાયણગીતા સુખદ, નિજગુરૂમુખ સુનિ જોય ।
યથાયોગ્ય સબ રહસ્ય જુત, બરની સુનાઉ સોય ॥૭॥

ચોપાઇ

એક સમય નારાયણ સ્વામી, સુખ આસન રાજત બહુનામી ।
મુકુંદવર્ણી આદિક દાસા, પૂછત ભયેઉ સુનન અતિપ્યાસા ॥૮॥

શિષ્યા ઉચુ :

પ્રભુ તુમ સર્વ ભૂત સુખદાઇ, સબકી પરમ ગતિ મનમાઇ ।
નિજ આશ્રિતકું અતિસુખદાતા, તુમહિ ગુરુ ઈશ્વર સાક્ષાતા ॥૯॥

યાતેં તવ આશ્રિત હમ જોઉ, ગૃહી અરુ ત્યાગી દાસ તવ સોઉ ।
નારી સબહિ તવ ચરન ઉપાસી, સબકે ધર્મ કહહું સુખરાસી ॥૧૦॥
પ્રથમ ઋષિનકે રૂપ મુરારી, કહે તુમ ધર્મ અનંત સુખકારી ।
તુમહિ કિએ તેહિ ગ્રન્થ અપારા, સો અબલું વર્તત શ્રુતિસારા ॥૧૧॥
દોહા - તદપિ કાલકે વેગ કરી, અલ્પબુદ્ધિ નર જેઉ ।
અલ્પ આયુષકે જોગસેં, જાનિ શકે નહિ તેઉ ॥૧૨॥
સોરઠા - પઠન શકત નર કોય, અલ્પબુદ્ધિ અતિ ગ્રંથ બડ ।
ધર્મ દુષ્કર સોય, કરત ન શકત તેહિ જીવ કોય ॥૧૩॥

ચોપાઇ

તાતેં તિનકે સાર ધર્મ જેહા, અતિ આવશ્યક કહો પ્રભુ તેહા ।
જ્ઞાન વૈરાગ્ય ભક્તિજુત ભારી, કહહુ સો ધર્મ સબહિ સુખકારી ॥૧૪॥
જિન કર્મનકે કિયે તતકાલા, પ્રસન્ન હોઉ તુમ દીનદયાલા ।
જિન કરી કર્મ હોહિ નિષ્કર્મા, જન સુખકારી કહહુ તેહિ મર્મા ॥૧૫॥
યું પુછ્યા નિજ શિષ્યનિ જબહિ, કૃપાસિન્ધુ બોલેઉ હસી તબહી ।
વેદાદિકકે સાર સુખરૂપા, કહત સનાતન ધર્મ અનૂપા ॥૧૬॥

શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ

સુનહુ મોર સેવક સબ કોઈ, નર અરુ નારી વિમલમતિ જોઈ ।
મુકુંદવર્ણી સુનહુ સુજાના, કહુ હિતકારી ધર્મ વિધિ નાના ॥૧૭॥
દોહા - પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ સો, ઉદ્ધવ રામાનંદ ।
વંદુ ઈષ્ટ ગુરુદેવકી, પરંપરા સુખકંદ ॥૧૮॥
શ્રુતિ અરુ સ્મૃતિ પુરાન સબ, ઈતિહાસનજુત એહિ ।
તિનમેં અતિવિસ્તારસેં ધર્મ નિરૂપણ જેહિ ॥૧૯॥
સોરઠા - ગૃહી ત્યાગિનકે ધર્મ, તિન તિન ગ્રંથનમહિ કહેહુ ।
અતિ વિસ્તાર સમર્મ, અતિ સુખદ સબ કષ્ટહર ॥૨૦॥

ચોપાઇ

તિનકો સાર સબહિ ઉર ધારી, તુમ સબહિકું પરમ સુખકારી ।
જ્ઞાન વૈરાગ્ય ભક્તિજુત બાની, કહુ સંક્ષેપ યુક્ત સુખદાની ॥૨૧॥
નિશા પ્રહર ચૌથે ગુનવંતા, બ્રાહ્મ મુહૂર્ત ઉઠિકે મમ સંતા ।

મમ જન ગાન કરહિ મમ નામા, અતિહિ મુદિત મન અધિક અકામા ॥૨૨॥
નિત્ય મમ જનકે નામ તેહિ ગાના, હરિ હરિજન બિન બિસરાના ।
દૃઢ મન કરિ ધરનો મમ ધ્યાના, મૂહૂર્ત એક ઘડી એક પ્રમાના ॥૨૩॥
તા પીછે કરી દંડ પ્રણામા, મમ મૂર્તિ ઉર ધરી ગુણધામા ।
શુદ્ધ હૃદય સુમરત મમ રૂપા, કરન જોગ્ય તનક્રિયા અનૂપા ॥૨૪॥
દોહા - સ્નાન રુ સંધ્યા હોમ જપ, પિતૃતર્પણ સ્વાધ્યાય ।
દેવકો પૂજન આદિ નિત્ય, દ્વિજ કરહિ ચિત્ત લાય ॥૨૫॥

ચોપાઇ

સ્નાન રુ માનસી પૂજા મેરી, દિન પ્રતિદિન કિને સો ઘનેરી ।
રોગાદિક પીડિત બિન એકા, સબહિ ન અન્ન લેના ગ્રહિ ટેકા ॥૨૬॥
રસ આસક્તિ ન કરના ભાઇ, સબહિ કાલ સબ દેશમેં જાઇ ।
જેસે કાલ મિલ્યો જો આઇ, અન્ન ફલાદિ લેનો સુખદાઇ ॥૨૭॥
જો જિનમેં કછુ મુખ્ય કહાવે, સબહિ જિમાય આપ સો પાવે ।
પંક્તિભેદ કબહુ નહિ કરહી, મમ જન અધર્મસેં અતિ ડરહી ॥૨૮॥
એકાદશી સબકીહે માંઇ, જો મમ જન્મ દિવસકે કહાંઇ ।
શિવરાત્રી ઇતને દિન વીરા, મમ જન અન્ન ન જિમત હોઇ ધીરા ॥૨૯॥
દોહા - લશુન પલાણ્ડુ[1] માંસ મદ્ય, ગાંજા ભંગા જેઉ ।
મમ જન ત્રિવિધ તમાલ સબ, તજત ન છિવત તેઉ ॥૩૦॥

ચોપાઇ

જિન ગ્રંથનમેં મોર અવતારા, સ્થાપન કિયે અધિક કરી પ્યારા ।
મમ ભક્તિ જુત જ્ઞાન હે જામે, પઠન યોગ્ય સંશય નહિ તામેં ॥૩૧॥
સાંખ્ય રુ જોગ શાસ્ત્ર દ્વય જોઇ, સુનન યોગ્ય શુદ્ધમતિ મુખ સોઇ ।
કામાદિકસેં દગ્ધ નર જેઉ, મમ પદવિમુખસેં સુનત ન તેઉ ॥૩૨॥
નિર્ગુણ બ્રહ્મ જ્ઞાનકે માંહિ, દિવ્યરૂપ મમ સ્થાપન નાંહિ ।
સો નહિ સુનન જોગ્ય તિહુ કાલા, જાનિ લેહુ મત મોર વિશાલા ॥૩૩॥
સબહિ નિયમ કરી જુક્ત હે નારી, બ્રહ્મમેં પ્રાપ્ત ભઇ સ્થિતિ ભારી ।
તદપિ નારી મુખસેં નર જ્ઞાના, સુનન જોગ્ય નહિ સુનહુ સુજાના ॥૩૪॥

૧ - ડુંગળી

દોહા - મમ જશ અરુ મમ ભક્તજશ, પ્રેમ ભક્તિ ઉર લાય ।
ગાન કરનકું જોગ્ય નિત્ય, ઓર ન તરન ઉપાય ॥૩૫॥
સોરઠા - સતપુરુષનકો સંગ, સદા કરનકું જોગ્ય સોઈ ।
મમ પદવિમુખ અભંગ, તજન જોગ્ય સબ શ્રુતિ કહત ॥૩૬॥

ચોપાઇ

દાસ જ્યું હોય અધિક નિર્માની, રહત જોગ્ય મહામુનિ ઢિગ પ્રાની ।
ગ્રહન જોગ્ય તેહિ બચન અનૂપા, કરી એકાગ્રહ ચિત્ત તદ્રૂપા ॥૩૭॥
કરન જોગ્ય નહિ વૃથા વિવાદા, ગ્રામ્યકથા ન સુનહુ સંવાદા ।
તજી અપશબ્દ ગારી નહિ દેના, આપત બિન જુઠા નહિ કે'ના ॥૩૮॥
જેહિ સંગ નિજબ્રત અતિ દૃઢ હોઈ, મમ પદ પ્રેમ બઢત અતિ સોઈ ।
તેહિ આજ્ઞામહિ અધિક વિચારી, સ્થિર હોઈ રહહુ સદા નરનારી ॥૩૯॥
અધિક સમાધિનિષ્ઠ મુનિ જેહા, ઐસો સંગ તજત પુનિ તેહા ।
કામાદિક પીડન ઉરમાંહી, ભ્રષ્ટ હોહી કછુ સંશય નાંહી ॥૪૦॥
દોહા - મુનિમંડલમેં બસત કોઉ, આપકું નિંદત આય ।
કરન જોગ્ય નહિ બચનસેં, ક્ષોભ રંચ મુનિરાય ॥૪૧॥

ચોપાઇ

યદિ મમ જન અતિ ઉન્મત્ત કોઉ, નિજવ્રતહીન ભ્રષ્ટ હે સોઉ ।
કરન જોગ્ય તેહિ સંગ ન કબહુ, તજન જોગ્ય પાપી ખલ સબહુ ॥૪૨॥
પ્રાપ્ત નિજાતમ બ્રહ્મકો જ્ઞાના, જગદીશ્વર હીન ભજત અજ્ઞાના ।
મમ અવતારમેં શ્રદ્ધા હીના, દૂરસેં ત્યાગન જોગ્ય મલીના ॥૪૩॥
બ્રહ્મચર્યાદિક નિયમ શુદ્ધ જેહુ, ત્યાગિવેષ ધરી રખત ન તેહુ ।
ત્યજન જોગ્ય સો શ્વપચકિ નાંઈ, યહ મમ મત સમજહું મનમાંહિ ॥૪૪॥
મમ સંપ્રદાય ચિન્હ હે જોઉ, બાહિર ઉત્તમ રાખત સોઉ ।
ગુપ્ત જુવતિ આદિક રત જેહી, દૂરસેં ત્યજન જોગ્ય હે તેહી ॥૪૫॥
દોહા - શમ દમાદિ ષટ્ સંપતિ, ઈન્દ્રાદિક ચહે જાહી ।
મમ જન તેહિ જુત રહહુ નિત્ય, કબહુ ન તજનિ તાહી ॥૪૬॥

ચોપાઇ

નિજ સ્વરૂપ અરુ પરબ્રહ્મરુપ, ભયે તેહિ પ્રગટ પ્રમાણ અનૂપ ।

તદપિ પંચ વિષયનકો સંગા, ત્યજન જોગ્ય મમ દાસ અભંગા ॥૪૭॥
આગે સિદ્ધ ભયેઉ મુનિ ભારી, તેહિ ધર્માચરણ કિયે વિચારી ।
સો સબ ગ્રહન યોગ્ય સુનુ ભ્રાતા, તાસ અધર્મ ન ગ્રહો દુઃખદાતા ॥૪૮॥
બ્રહ્મચર્યાદિ નિયમ બિન જેહા, સાધન હીન ભક્તિ મગ તેહા ।
સદ્ય મહા ફલદાયક તાઈ, હો ખલ ગુરુ કોઈ દેત બતાઈ ॥૪૯॥
તબ તેહિ ભક્તિ સહિત તતકાલા, તજત તાહિ અતિ જાની બેહાલા ।
નિજ નિયમનકું કબહુ નહિ ત્યાગે, સો મમ પદસરોજ અનુરાગે ॥૫૦॥
દોહા - ધર્મપ્રતિજ્ઞા પ્રથમ જો, કરત ન પાલત જેહુ ।
શ્વપચ તુલ્ય નર નારી અબ, ગનન જોગ્ય હે તેહુ ॥૫૧॥

ચોપાઇ

મમ મૂર્તિ પૂજત ધન કાજા, લોભસેં ગ્રંથ પઠત કવિરાજા ।
યદિ મમ ભક્ત તદપિ તેહિ પાસા, દીક્ષા ગ્રહન જોગ્ય નહિ દાસા ॥૫૨॥
સબવિધિ પ્રાપ્ત તીવ્ર વૈરાગા, જ્ઞાન ધ્યાન સબવિધિ બડભાગા ।
મમ પદપંકજ પ્રેમ અનૂપા, સો ગુરુદેવ સેવ્ય મમ રૂપા ॥૫૩॥
માયા પ્રધાન જીવેશ્વર બ્રહ્મ, ઈનકે રૂપ નિર્ણય સબ મર્મ ।
જાનન જોગ્ય સો ગુરુ મુખ્ય જ્ઞાના, ક્ષેત્ર રુ ક્ષેત્રજ્ઞ જ્ઞાન પ્રમાના ॥૫૪॥
યું મોય જ્ઞાનસેં પરબ્રહ્મ જાની, યથાયોગ્ય મહિમા પહિચાની ।
તુચ્છ વસ્તુમહિ અતિ વૈરાગી, સો મમ ભક્તિ કરહુ બડભાગી ॥૫૫॥
દોહા - પ્રકૃતિ પુરુષ તેહિ કાર્ય પુની, ભુવન કોટિ અગણિત ।
અક્ષર અરુ તેહિ ધામમેં, મુક્ત કોટિ સુપુનિત ॥૫૬॥
અન્વય[1] અરુ વ્યતિરેક[2] કરી, ઈન સબમહિ ગુનવંત ।
પુરુષોત્તમ મેં સ્થિત રહુ, કોઉ ન પાવત અંત ॥૫૭॥
સોરઠા - એહિ વિધિ જાનત જોય, સબહિ ભાતિ સંશય રહિત ।
જાન કહત મુનિ સોય, શ્રુતિ ભાષિત જાનહુ સબહી ॥૫૮॥

ચોપાઇ

નિજ શરીર આરભ્યકે તાતા, પ્રકૃતિ પુરુષ કાર્ય જગજાતા ।
તિન મધ્ય અનાસક્તિ અતિ જેહુ, સો વિરક્તિ જાનહુ તુમ તેહુ ॥૫૯॥
મૃત્યુલોકકે ભોગ હે જેતા, રાજ્યાદિક નાનાવિધ તેતા ।

૧ અન્વય - સમાન ગુણો, ૨ વ્યતિરેક - વિશિષ્ટ ગુણો

તિન હિત તૃષ્ણા કરની નાંહિ, ક્ષણ ભંગુર જાની મનમાંહી ॥૬૦॥
ઈન્દ્રાદિક દેવની આધીના, સ્વર્ગાદિ વૈભવ સો નવીના ।
લોભ ન કરના સુની તેહિ કાજા, કાલગ્રસિત જાનહુ સુખસાજા ॥૬૧॥
શ્વેતદ્વીપ વૈકુંઠ ગોલોકા, અતિહિ મનોહર અધિક વિશોકા ।
બ્રહ્મનગર સૂખ ઐશ્વર્ય ભારી, કહત રુ સુનત યોગ્ય સુખકારી ॥૬૨॥
દોહા - તેહિ લોકનસેં ઈશ સબ, પાર્ષદ જુત મમ રૂપ ।
નિવૃત્તિ ધર્મ રત મુક્ત સબ, તેહિ ધામનિમેં અનૂપ ॥૬૩॥
સો સબ નિજ ઉરકમલમેં, સદા સંભારત દાસ ।
અંત સમે સો સ્મૃતિ તેહી, દેત મુક્તિપદ વાસ ॥૬૪॥

ચોપાઇ

શ્વેતદ્વીપ વૈકુંઠ કહાંઈ, બ્રહ્મનગર ગોલોકકે માંહિ ।
જિતનેક ઐશ્વર્ય પાર્ષદ જેતા, પ્રભુ નરતન ધરે તિનહિ સમેતા ॥૬૫॥
સો પ્રભુ રહત ભૂમિપર આઈ, દિવ્ય ભાવ જેહિ ઉર રહ્યો છાઈ ।
સ્નેહસેં યું મમ સેવન જેહા, ભક્તિ સમાશ્રિત જાનહુ તેહા ॥૬૬॥
મમ સ્વરૂપમહિ વૃત્તિ લોભાની, તહાં દૃઢ સ્થિતિ પાવત કોઈ ધ્યાની ।
અથવા અવસ્થા તિનસેં ન્યારા, નિજસ્વરૂપ જાન્યા શ્રુતિસારા ॥૬૭॥
એસેઉ ઉભય ભાતિ જન જેહી, તજન જોગ્ય મમ ભક્તિ ન તેહી ।
શ્રવણાદિક નવધા મમ જેહા, ઓરકો ત્યજન યોગ્યહુ તેહા ॥૬૮॥
દોહા - નિત્ય કીર્તન મમ નામકો, કથાસુધા કરી પાન ।
મમ જન હરખન જોગ્ય હે, સુનીયો સંત સુજાન ॥૬૯॥

ચોપાઇ

ગોપીચંદન નામ હે જાકા, ઉર્ધ્વપુણ્ડ્ર કરના શુભ તાકા ।
મમ પ્રસાદ ચંદન મિલે જબહિ, કરન જોગ્ય ટીકા[1] તેહિ તબહિ ॥૭૦॥
તુલસીકાષ્ઠ સંભવ શુભ માલા, ધરની કણ્ઠસમ અતિ ન વિશાલા ।
દંભ માન વર્જિત મમ દાસા, નિત્ય ઉર ધરહી ભક્તિરસ પ્યાસા ॥૭૧॥
શુદ્ધ ઉપચાર મીલત જબ જેહિ, નિજ અધિકાર મંત્ર કરિ તેહિ ।
મમ મૂર્તિ પૂજહુ દૃઢ ભાવા, ત્યજહુ ઓર મિથ્યા સુખ ચાવા ॥૭૨॥
દુરાચાર પ્રાકૃત નર કોઈ, તાસ સદન મૂર્તિ મમ હોઈ ।

૧ ચાંદલો

તેહિ દર્શન હિત મમ જન સબહુ, જાને યોગ્ય ન નર ત્રિય કબહુ ॥૭૩॥
દોહા - શીલાબુદ્ધિ મમ મૂર્તિમેં, ત્યું ગુરુમહિ નરભાવ ।
જાતિબુદ્ધિ મમ જનવિષે, કબહુ ન કરનો કુભાવ ॥૭૪॥

ચોપાઇ

મમ પાદોદકમેં મમ દાસા, અંબુબુદ્ધિ નહિ કરત પ્રકાશા ।
મમ નામનીમેં મમ જન જ્ઞાની, અક્ષરસમ મતિ કરત ન ધ્યાની ॥૭૫॥
પાદોદક પ્રસાદ મમ જોઈ, નિજ જ્ઞાતિકું જોગ્ય જો હોઈ ।
સો મમ દાસ ગ્રહત અતિ પ્યારા, ઓર ન ગ્રહન જોગ્ય અધિકારા ॥૭૬॥
મમ પ્રસાદ ચરણામૃત જેહુ, વિન માગે દેના નહિ તેહુ ।
અતિ અભક્તકું દેન ન કેના, ભક્તિ સહિત જાચે તેહિ દેના ॥૭૭॥
જન્મસેં બ્રાહ્મણ જાતિ જોઉ, જ્ઞાનનિષ્ઠ મમ આશ્રિત સોઉ ।
બ્રહ્મચર્યાદિ નિયમ કરી પૂરા, શુદ્ધમતિ હરિ ભજનમેં શૂરા ॥૭૮॥
દોહા - તેહિ પાદોદક ભક્તિ જુત, ગ્રહન જોગ્ય મમ દાસ ।
જ્ઞાનનિષ્ઠ અન્ય જાતિકો, કબહુ ન ગ્રહો કરી પ્યાસ ॥૭૯॥

ચોપાઇ

મમ દાસનકે દ્રોહિકે સંગા, મમ જન મૈત્રી તજત અભંગા ।
કરત સદા મમ કથા વિચારી, પુરુષમેં પુરુષ નારીસંગ નારી ॥૮૦॥
મોર દાસ અતિ રંકહુ જેહા, તિરસ્કારકે જોગ્ય ન તેહા ।
તેહિ અપમાન કિયે ભય ભારી, જન્મ મરણ મુક્તહિ નરનારી ॥૮૧॥
મમ જન રોગવિવશ જબ હોઈ, સો મમ સેવન જોગ્ય હે સોઈ ।
અન્નાદિક તેહિ રુચિ અનુસારા, પ્રેમસહિત દેવત બહુવારા ॥૮૨॥
સંત મહંતકે આગે જાઈ, દેને સબહિ નિજ દોષ દેખાઈ ।
નિજ ગુન અધિક પ્રશંસા જેહુ, નિજ મુખ કહન જોગ્ય નહિ તેહુ ॥૮૩॥
દોહા - વૃદ્ધ શિશુ મમ ભક્ત પુનિ, લૌકિક મહાજન જોય ।
એક વચન અપમાન સમ, તાહિ ન કહનો સોય ॥૮૪॥

ચોપાઇ

દેવ ગુરુ રાજા મમ દાસા, પગ પસારી સન્મુખ તેહિ પાસા ।
બેઠન જોગ્ય ન મમ જન જ્ઞાની, ત્યુંહિ સભામધ્ય વર્તત ધ્યાની ॥૮૫॥
તિનહિકે આગે અધિક વિચારી, તાસ પ્રિય કહના સત્ય ધારી ।

તાસ ગુહ્ય યત્કિંચિત જેહા, કિતહુ પ્રકાશન જોગ્ય ન તેહા ॥૮૬॥
કરહુ ન કાહુકો દ્રોહ ઠગોરી, સબહિ ભાતિ તજિ દેના ચોરી ।
અતિ હિતકારી સબનકો જોઈ, કરન યોગ્ય સત્ય ભાષણ સોઈ ॥૮૭॥
પ્રાણિમાત્રકો હનન હે ઘોરા, કરન જોગ્ય કોઉ નહિ કહિ ઠોરા ।
પરકે મર્મ ભેદ જો બાની, કહન જોગ્ય નહિ દુઃખપ્રદ જાની ॥૮૮॥
દોહા - ત્યાગી ભક્ત કોઉ આવતે, જબ દેખત મમ દાસ ।
અભ્યુત્થાનન કરી નમત તેહિ, ઉર અતિ પ્રેમ પ્રકાશ ॥૮૯॥
સ્વામિનારાયણ જય સહિત, કહત પરસ્પર સંત ।
મીલત પ્રેમમેં મગન હો, હરિસમ ગિનિ ગુનવંત ॥૯૦॥

ચોપાઇ

જોરિ પાની તેહી પાસ હજુરા, દીન જવું વચન કહત જબ પુરા ।
જથા યોગ્ય તેહી કરી સન્માના, ભક્તિભાવ કરી નમત શયાના ॥૯૧॥
સદ્‌ગુરુ આવત જાને જબહી, તેહિ કરી સન્મુખ જાવે ઉઠી તબહી ।
જબ સદ્‌ગુરુ અન્ય ગામ સધાવે, પુર બાહિર પહુચાવન જાવે ॥૯૨॥
નૈષ્ઠિક વ્રતધારી મમ સંતા, તેહિ દેખત મમ જન ગુનવંતા ।
પરઈર્ષ્યા અરુ ગાલીદાના, પરઅપમાન ન કરત સુજાના ॥૯૩॥
જો મમ જન અતિ ગુણગંભીરા, લૌકિક બડે પુરુષ મતિધીરા ।
સભા મધ્ય તેહિ ગુણ કહે ભારી, મમ જન અવગુણ ન કહે વિચારી ॥૯૪॥
દોહા - બ્રાહ્મણકું મમ રૂપસમ, જાનીકે માનત જેહુ ।
સો મમ જન શુભગન[1] સદન, મોય અધિક પ્રિય તેહુ ॥૯૫॥
સોરઠા - દેવાલય શુભ જોય, દૂરસેં દેખત દાસ મમ ।
નમત કરત સદ્ય સોય, જોરિ પાની અતિ વિનય જુત ॥૯૬॥

ચોપાઇ

શિવ વિષ્ણુ ગણપતિ રવિ જેહા, દેવી સહિત પંચાંગ[2] હે તેહા ।
એહિ મમ રૂપ જાની ગુનવંતા, પૂજત નમત સ્તુવત તેહિ સંતા ॥૯૭॥
પંચ દેવ કીર્તનરત દેખી, હોવત મમ જન હરખ વિશેખી ।
કાઉકું ભજત દેખી હરખાઈ, તેહિ મધ્ય વિઘ્ન કરત કછુ નાંહિ ॥૯૮॥

૧ શુભગન - સારા ગુણોનું ધામ, ૨ - પાંચ અંગો, પાંચ દેવ

જૈન અપાશ્રય નાસ્તિક પાસા, કબુ ન પ્રવેશ કરત મમ દાસા ।
તેહિ આચારજસું નહિ બોલે, નાસ્તિક ગ્રન્થ સુનત નહિ ભોલે ॥૯૯॥
જો મમ વચન ત્યાગી કોઈ ગંદા, એ તિનુ કરી હહિં મતિમંદા ।
સો મહાપાપ પંચ તતકાલા, પ્રાપ્ત હોય અતિ હોત બેહાલા ॥૧૦૦॥
દોહા - ગૃહી ત્યાગી મમ દાસકે, સાધારણ ધર્મ જોય ।
કહે સબહિ સંક્ષેપસું, અબ વિશેષ કહુ તોય ॥૧૦૧॥

ચોપાઇ

વેદપાઠ ગુરુસેવા જેહુ, બ્રહ્મચારિકું કરની તેહુ ।
વાનપ્રસ્થકું તપ અધિકારા, હિંસારહિત યજ્ઞ વિસ્તારા ॥૧૦૨॥
સંન્યાસીનકું અધિક વિચારી, અતિ ત્યાગી રે' ના સુખકારી ।
હરિપૂજન પ્રણવજપ જોઇ, કરન યોગ્ય તાકું નિત્ય સોઇ ॥૧૦૩॥
કનક રજત આદિક ધન જેહા, ગૃહી વિન મમ આશ્રિત જન તેહા ।
આશ્રમી તજન જોગ્ય સબ તેહિ, મમ પદપંકજ પ્રીતિ દૃઢ જેહિ ॥૧૦૪॥
અષ્ટ ભાંતિ વનિતાકો સંગા, ગૃહી બિન સબહુ ત્યાગ અભંગા ।
વિધવા ત્યાગી મમાશ્રિત નારી, નરકું ત્યજત ત્યું સમજી વિચારી ॥૧૦૫॥
દોહા - પંચ હાથ ત્રિય માત્રસેં, દૂર ચલે મમ સંત ।
મમ ઉત્સવ આદિક વિષે, સ્પર્શ તજત ગુનવંત ॥૧૦૬॥

ચોપાઇ

જેહિ જેહિ સ્થલ [1]યોષિત સબ જાઇ, જો કછુ ક્રિયા કરત દુઃખદાઇ ।
તેહિ તેહિ સ્થલ નૈષ્ઠિક મમ દાસા, કરન જોગ્ય સો નાંહિ પ્રકાશા ॥૧૦૭॥
એક ભીંત અંતર પટ નારી, સો સ્થલ મુનિ જાનત દુઃખકારી ।
ત્યાગી ન શયન કરત તેહિ ઠામા, નિશિ તેહિ ઠોર જાની દુઃખધામા ॥૧૦૮॥
ત્યાગી મમાશ્રિત વનિતા જોઇ, તેહિ પૂજિત મૂર્તિ મમ હોઇ ।
તેહિ મંદિર નૈષ્ઠિક મમ સંતા, દર્શન હિત ન જાહિ ગુનવંતા ॥૧૦૯॥
જલ કરી પૂનિત મિશ્ર અન્ન જોઉ, એક વખત લેના નિત્ય સોઉ ।
રસ આસક્તિ કરત બુધ જબહિ, ભ્રષ્ટ હોત નિજ ધર્મસેં તબહિ ॥૧૧૦॥
દોહા - ભિક્ષા હિત કિ સભા વિના, ગૃહસ્થકે ઘર મમ દાસ ।
જાને જોગ્ય ન ત્યાગિ સો, જેહિ મમ ચરન નિવાસ ॥૧૧૧॥

૧ યોષિત - નારી

ચોપાઇ

જો મમ સંત ત્યાગી સુખદાઈ, એકાકી ન ફિરત કછુ જાઈ ।
રોગી બિન અન્ય ત્યાગી જેહા, ખટવા પર સોવત નહિ તેહા ॥૧૧૨॥
નેષ્ઠિક વ્રત વિન અધિક અકામા, આપત ધર્મ ગ્રહત અન્ય ઠામા ।
અષ્ટમ બ્રહ્મચર્ય વ્રત જોઈ, પ્રાણ ગએ તજના નહિ સોઈ ॥૧૧૩॥
ઋષભદેવ જડભરતકિ નાંહિ, માન તજો સમજી મનમાંહિ ।
બ્રહ્મરૂપ મમ જન તનપ્રીતિ, તજહુ દધીચિસમ યહ રીતિ ॥૧૧૪॥
નિવૃત્તિ ધર્મરત જો નરનારી, ઈશ કહે ગુરુ કહે સો વિચારી ।
પ્રવૃત્તિ રાહપર વચન હે જેહુ, ગ્રહન જોગ્ય કબહુ નહિ તેહુ ॥૧૧૫॥
દોહા - વિધવા ત્યાગિની નારીકે, ધર્મ હે ત્યાગી સમાન ।
તીર્થાટન દ્રવ્ય ત્યાગ બિન, ભિક્ષા બિન સો પ્રમાન ॥૧૧૬॥
ધર્મકો કારજ આવત કોઈ, નિજ નિર્વાહ જોગ્ય ધન જોઈ ।
સો જુવતિનકું જોગ્ય નહિ દેના, યહ મમ વચન શિર ધરી લેના ॥૧૧૭॥
જુવતિમાત્રકો ધર્મ હે સોઈ, નિજ સંબંધી બિન મનવશ હોઈ ।
તીર્થાટન તેહિ કરનો નાંહિ, યહ મમ વચન ગ્રહો મનમાંહિ ॥૧૧૮॥
સુવાસિની મમ આશ્રિત ત્રિય જેહા, પતિવ્રત ધર્મ પાલે સબ તેહા ।
નિજપતિ અંધ રોગી વૃદ્ધ જોઉ, સેવન જોગ્ય ઈશસમ તોઉ ॥૧૧૯॥
રખન જોગ્ય ત્રિય શીલ સદાઈ, તજિકે ચપલતા મન કુટિલાઈ ।
નિજપિતૃ અરુ પતિ કુલ જોઈ, લાંછન દેન જોગ્ય નહિ દોઈ ॥૧૨૦॥
દોહા - નિજનારી બિન ગૃહસ્થકું, ગીનની ઓર ત્રિય માત ।
નિકટ સંબન્ધી નારીસેં, લેન દેન કહે બાત ॥૧૨૧॥

ચોપાઇ

નિકટ સંબંધી જુવતી સંગા, ગૃહી મમ જન કરે કથા પ્રસંગા ।
કરન જોગ્ય સો દૂરસેં બાતા, નહિ સબ ઠોરે સદા સોઈ તાતા ॥૧૨૨॥
માતા ભગિની સુતા નિજ જબહુ, ગૃહી એકાંત તાસ સંગ તબહુ ।
બેઠન જોગ્ય સો મમ જન નાંહી, સમજી વિચારી સદા મનમાંહિ ॥૧૨૩॥
પંચ મહાયજ્ઞ ગૃહસ્થ અભંગા, કરન જોગ્ય મમ જન શુદ્ધ અંગા ।
પૂજન જોગ્ય અતિથિ તેહિ, ત્યું નિત્ય દાન શક્તિસમ દેહી ॥૧૨૪॥

અપનો પદાર્થ અતિ પ્રિય જેહા, પાત્રકું અર્પે નારી બિન તેહા ।
ઈર્ષ્યા માન ક્રોધ ઉર નાવે, સમજહુ તાત સો દાન કહાવે ॥૧૨૫॥
ઈષ્ટાપૂર્ત આદિ કર્મ જેહુ, કરન જોગ્ય ગૃહી ધનપતિ તેહુ ।
પુણ્ય ક્ષેત્રમહિ દાન અનંતા, કરન જોગ્ય બ્રહ્મ ભોજ પ્રજંતા ॥૧૨૬॥
સામ દામ દણ્ડ ભેદસેં, નૃપતિ મમાશ્રિત જોઈ ।
વિન પ્રાણીવધ કાર્ય સબ, કરત નીતિ શુદ્ધ સોઈ ॥૧૨૭॥

ચોપાઇ

કહે શુભ વચન રાજધર્મ માંહિ, નૃપહિ પ્રાણિવધ દૂષણ નાંહિ ।
જુદ્ધ વિન ઓર ઠોર યહ વાની, ગૃહણ જોગ્ય નહિ નીતિ પિછાની ॥૧૨૮॥
પિતૃસમ પ્રજા રખત ચિત્ત લાઈ, હિંસક ધર્મ તજન દુઃખદાઈ ।
દીનપર જેહિ દયા અપારા, સો મમ જન નૃપ લહે ભવપારા ॥૧૨૯॥
જો દિગ્વર્ણ અત્યષ્ટિ વરણા, ગૃહી નરનારી પઠન સોઈ કરણા ।
જપન જોગ્ય ત્યાગીનકું દોઉ, જો રવિવર્ણ દેવવર્ણ સોઉ ॥૧૩૦॥
મેરે કહે નિયમ શુભ જોઈ, તેહિ મધ્ય લોપ જાહિકો હોઈ ।
કરન યોગ્ય તેહિ પ્રાયશ્ચિત તબહી, યથાજોગ્ય નર ત્રિય જન સબહિ ॥૧૩૧॥
દોહા - જો મમ વચનમેં રહત નિત્ય, તજત ઈર્ષ્યા અભિમાન ।
મોય ભજત નિષ્કપટ હો, સો મમ પ્રાણ સમાન ॥૧૩૨॥

ચોપાઇ

સુનહુ સંત યહ ધર્મ ઉદારા, કહેઉ મેં સુખદ સબહિ શ્રુતિસારા ।
નિજ અધિકાર દંભ કરી દૂરા, મમ વચનિમેં રહત હજુરા ॥૧૩૩॥
તજિ સબ કપટ ભક્તિ જુત હોઈ, મોય રુ સંતકું સેવત જોઈ ।
દયા સબહિ પ્રાની પર લાઈ, ક્રોધ માન તજને દુઃખદાઈ ॥૧૩૪॥
મમ સન્મુખ કોઉ જીવકુ કરહિ, એહિ વિધિ જો મમ જન અનુસરહિ ।
ઈન કરી પ્રસન્ન હોઉ તતકાલા, જાની લેહુ દૃઢ બુદ્ધિવિશાલા ॥૧૩૫॥
અતિ દુર્લભ નરતનકું પાઈ, સંતકે બચન ગ્રહત હિતલાઈ[1] ।
મમ સન્મુખ હોવત જો જંતા, સો ભવસિન્ધુ તરત બુદ્ધિવંતા ॥૧૩૬॥
દોહા - ચિંતામણિ સમ મનુષ્યતન, જાનન જોગ્ય સુજાન ।

૧ - હિત સમજી

સ્વર્ગ મોક્ષ વાંછિત સબ, ઈન કરી લહે ગુણવાન ॥૧૩૭॥

ચોપાઇ

ભવવારિધિકો નાવ નરદેહા, સદ્‌ગુરુ કર્ણધાર શુભ તેહા ।
મેં અનુકુલ મરુત સુખકારી, કો ન અર્થ સાધત નહિ ભારી ॥૧૩૮॥
વિષયસંબંધી અલ્પ સુખ જેહી, સબહિ દેહમહિ તુલ્ય હે તેહી ।
નરતનુ પાય અધિક ગુનવંતા, મોય ભજહિ નિર્મલમતિ સંતા ॥૧૩૯॥
કાલરૂપી અજગર મુખમાંહિ, નરતન ક્ષણભંગુર સ્થિર નાંહી ।
યું બુદ્ધિમાન જાનિ યહ લોકા, જ્ઞાન ભક્તિગ્રહી હોત વિશોકા ॥૧૪૦॥
દેહસેં પૃથક જાની નિજરૂપા, બ્રહ્મરૂપ અતિ પરમ અનૂપા ।
ઉર બિચ ધરત સદા મમ ધ્યાના, મોય સમર્પત તન ધન પ્રાના ॥૧૪૧॥
દોહા - હો અનન્ય નિષ્કામવ્રત, જજ્ઞ દાન તપ જોય ।
નવધા ભક્તિ સહિત સબ, કર્મ હૈ નૈષ્કર્મ્ય સોય ॥૧૪૨॥

ચોપાઇ

ભવ બ્રહ્મા સુર જાચત જોઈ, મિલ્યો મનુષ્યતન સબકુ સોઈ ।
યહ મમ કૃપા વિચક્ષણ જાની, મમ પદ પ્રીતિ કરહુ સુખદાની ॥૧૪૩॥
સો તન પાય ભક્તિ મમ નાંહિ, નિયમ ધર્મ પાલત સકુચાંહિ[1] ।
કાલ રુ કર્મ કૃપા મમ જેહુ, તિન મધ્ય હેતુ બતાવત તેહુ ॥૧૪૪॥
પુરુષ પ્રયત્નહીન સોઈ મૂઢા, અનન્ત જન્મ મોય લહત ન ગૂઢા ।
ભ્રમત ભ્રમત તેહિ અંત ન આવે, મમ પદવિમુખ ન કબહુ સુખ પાવે ॥૧૪૫॥
યા કરન તુમ તત્પર હોઈ, સ્વધર્મ નિયમ જુક્ત સબ કોઈ ।
આનંદ સહિત ભક્તિ મમ જેહા, કરન જોગ્ય શ્રદ્ધા જુત તેહા ॥૧૪૬॥
તનસ્મૃતિ તુમકું રહે જોલુ, મમ ભાષિત નિજધર્મસેં તોલુ ।
ના તજને તનપાત પ્રજંતા, યહ મમ વચન ગ્રહો દૃઢ સંતા ॥૧૪૭॥
દોહા - સ્નાન ધ્યાન મમ ગુણકથન, મમ પૂજા જપ જોઈ ।
સંતસમાગમ સાંઝકું, દિનદિન ષટ્ કર્મ સોઈ ॥૧૪૮॥
સોરઠા - યહ ન કરત અલસાય, તાકિ બુદ્ધિ મલજુત રહત ।
કબહુ કુસંગતિ પાય, ભ્રષ્ટ હોત સો નારી નર ॥૧૪૯॥

૧ - સંકોજ પાતી

ચોપાઇ

જ્ઞાન વિરતિ ભક્તિ જુત જેહિ, સબ શ્રુતિસાર ધર્મ શુભ તેહિ ।
એહિ વિધિ કહે સંક્ષેપસું તાતા, સબહિ ભાતિ સબકુ સુખદાતા ॥૧૫૦॥
સુનહુ સંત યહ ધર્મ પસારી, કહનકુ શક્તિ નાંહિ હમારી ।
મન ઇન્દ્રિયકિ વૃત્તિ મમ જોઇ,અતિ પ્રતિ લોભ પ્રાણજુત સોઇ ॥૧૫૧॥
નિજસ્વરૂપ જ્યોતિ સુખકારી, પ્રણવધ્વનિ ગર્જત અતિ ભારી ।
ઇન કરી ભ્રાંત ઇંદ્રિ સબ મેરી, કહન સુનન નહિ શક્તિ ઘણેરી ॥૧૫૨॥
ભક્તિ જ્ઞાન વિરતિ જુત સારા, ધર્મકે સબહિ ભાતિ વિસ્તારા ।
તાતેં ગ્રહો ગ્રંથનસેં ભાઇ, તિનકે નામ અબ દેહુ બતાઇ ॥૧૫૩॥
દોહા - સાંગવેદ વેદાન્ત જુત, વ્યાસસૂત્ર હે જેહુ ।
ભગવદ્ગીતા શ્રીભાગવત, વિષ્ણુસહસ્રનામ તેહુ ॥૧૫૪॥
વિદુરકી નીતિ અરુ, વાસુદેવમાહાત્મ્ય જેહુ ।
યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિ એહિ, અષ્ટ શાસ્ત્ર મમ ઇષ્ટ તેહુ ॥૧૫૫॥

ચોપાઇ

આત્યંતિક મુક્તિ સુખદાઇ, અધિકારિનકું દેત બતાઇ ।
નિજ હિત ઇચ્છત શિષ્ય હમારે, ઇન ગ્રંથ પઢે સુને વિચારે ॥૧૫૬॥
રામાનુજભાષ્ય સહિતા, વ્યાસસૂત્ર અરુ ભગવદ્ગીતા ।
સો આધ્યાત્મિક ગ્રંથ હમારા, મમ જન પઠિ સુનિ કરહુ વિચારા ॥૧૫૭॥
ધર્મકે નિર્ણય કારન જેહિ, યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિ હે તેહિ ।
મિતાક્ષરા ટીકાજુત સોઉ, ગ્રહન કરહુ મમ જન સબ કોઉ ॥૧૫૮॥
દોહા - તિનમેં શ્રીભાગવતકો, સ્કન્ધ અધિક હે હોય ।
જાવન મહિમા શ્રીકૃષ્ણકો, દશમ પંચમ સોય સોય ॥૧૫૯॥
દશમ પંચમ સ્કન્ધ સો, યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિ હે જેહી ।
ભક્તિ યોગ અરુ ધર્મકે, ગ્રન્થ માને હમ તેહી ॥૧૬૦॥

ચોપાઇ

યહ સદ્ગ્રંથમેં વચન હે જેહા, જો ઉત્કર્ષ કહે કૃષ્ણકો તેહા ।
ધર્મ ભક્તિ વૈરાગ્ય કહાવે, તિનકો અતિ ઉત્કર્ષ બતાવે ॥
તિનકું અન્ય વચનસેં પ્રધાના, મમ જન માનહુ પરમ સુજાના ॥૧૬૧॥

ઈન ગ્રન્થનસેં ધર્મ વિધિ નાના, જ્ઞાનાદિક જુત ગ્રહહું સુજાના ।
ઈન અનુસારી ગ્રન્થ અન્ય જેહિ, તિનસેં ગ્રહો ધર્માદિક તેહહિ ॥૧૬૨॥
મોર વચન અનુસારી જોઉ, નિર્ણય કરન જોગ્ય શુભ સોઉ ।
સબ ગ્રન્થનકો તાત્પર્ય વીરા, ઈતનોહિ જાની લેઉ મતિ ધીરા ॥૧૬૩॥
યહ ગીતા સબ ગ્રન્થકો સારા, મોહ હરન મેં કીન ઉચ્ચારા ।
તુમ સબકુ અધિકારી જાની, ગીતા બરની પરમ સુખદાની ॥૧૬૪॥
દોહા - યહ ગીતા દુર્લભ અતિ, મહા જોગીનકું તાત ।
તાતેં તુમ ઉરમેં ધરો, શ્રદ્ધા સહિત સાક્ષાત ॥૧૬૫॥

ચોપાઇ

શ્રદ્ધાહીન અતિ ધૂર્ત જે પ્રાની, મોર ભક્તિ બિન અતિ અભિમાની ।
નાસ્તિક દૂરાચાર વિપરીતા, તિનહિ ન દેન જોગ્ય યહ ગીતા ॥૧૬૬॥
જો નિષ્કપટ જાચે જોઇ દીના, નિર્મદ શુદ્ધ મુમુક્ષુ પ્રવીના ।
જો મમ ભક્તહિતાર્થી જેહા, દેન જોગ્ય તેહિ અવશ્ય હે એહા ॥૧૬૭॥
પઠન રુ શ્રવન માત્રસે તેહિ, સબ અઘ નાશ કરે સદ્ય એહિ ।
મમ જનકુ નિત્ય પરમ પુનીતા, જત્નસું પઠન જોગ્ય યહ ગીતા ॥૧૬૮॥

છંદ હરિગીત

નિત્ય પઠહુ ગીતા પ્રેમજુત નિજધર્મ દૃઢ કરી રાખના,
અભિમાન ઈર્ષ્યા સહિત કોધકું દૂર કરી સદ્ય નાખના ।
કોઉ જીવકું સતધર્મ મારગ મધ્ય ખેંચિકે લાવના,
મમ રૂપ ઉર બિચ ધરઉ નિશદિન મોર જશ મુખ ગાવના ॥૧૬૯॥
દોહા - યું કહિ શ્રીભગવાન તબ, મૌન ભયેઉ જગદીશ ।
તેહિ આશ્રિત ભયે મગન સબ, બચન ચડાએ શીશ ॥૧૭૦॥

ચોપાઇ

પ્રગટ શ્રીપુરુષોત્તમ સુખદાઇ, નિજમુખ ગીતા બરની સુનાઇ ।
જો પઠહિ સુનહિ એહિ જંતા, નિજવાંછિત પાવહિ ગુનવંતા ॥૧૭૧॥
બ્રાહ્મણ બ્રહ્મતેજ અતિ પાવે, ક્ષત્રિય ઉત્તમ રાજ્ય બઢાવે ।
વૈશ્ય લહે ધન સંપત્તિ જેહિ, શૂદ્ર લહત સુખ નિત્ય પઢી એહિ ॥૧૭૨॥

રોગી પઠત પ્રેમ જુત એહા, રુજ[1] ભયસેં છૂટત સદ્ય તેહા ।
પુત્ર રુ ધન અર્થી યહ ગાવે, સો સુત ધન મનવાંછિત પાવે ॥૧૭૩॥
વિદ્યા અર્થી પાવે જો ચહહી, કામકે અર્થી કામ સબ લહહી ।
ભગવદ્ પ્રીતિકામ મન ધરહી, સો પ્રભુ સદ્ય રિઝાય ભવ તરહી ॥૧૭૪॥
યહ મહા કલ્પલતા સુખકારી, મનવાંછિતકી પુરનહારી ।
સેવન જોગ્ય સબનકું એહિ, અધિક સેવ્ય નિજહિત ચહે તેહી ॥૧૭૫॥
દોહા - યહ ગીતા સબ શાસ્ત્રસેં, અતિ બડ જાનન જોગ્ય ।
પ્રગટ શ્રીપુરુષોત્તમ કહિ, કરન સબહિ આરોગ્ય ॥૧૭૬॥

ચોપાઇ

નારાયણમુનિ શ્રીભગવાના, તેહિ મુખ ગીતા સુનિ વિધિ નાના ।
ગીતા અર્થ સો પદ્યમેં અબહી, તાસ કૃપા ગ્રન્થન કીયો સબહી ॥૧૭૭॥
શ્રીનારાયણગીતા નામા, પઠત પઢત જન હોત અકામા ।
અક્ષર દેખીકે વંદન કરહી, સો નર ભક્તિ પાય ભવ તરહી ॥૧૭૮॥
દોહા - ગ્રન્થ પ્રથમ ગીર્વાણ યહ, સમજી શકત નહિ જંત ।
સો અબ ભાષા કરી કહ્યો, જાની લેઉ ગુણવંત ॥૧૭૯॥
ઉન્મત્ત ગંગાતીર, પુર દુર્ગ નામ શુભ ઠામ ।
વાસુદેવ પ્રભુ ચરન ઢિગ, ભઈ ભાષા સુખધામ ॥૧૮૦॥
નિર્મલમતિકું સુખસદન, હરન સબહિ ભવફંદ ।
ભાષા કરી કહિ સુગમ હિત, ગીતા મુક્તાનંદ ॥૧૮૧॥
છન્દ ચોપાઈ સોરઠા, દોહા તાસ નિર્ધાર ।
એકસો બ્યાસી સબહિ મિલ, મેટન મોહ વિકાર ॥૧૮૨॥

ઈતિ શ્રીમદ્ધર્મમર્યાદાપાલનધુરંધર-પ્રથિતપ્રતાપ-શ્રીનારાયણમુનિ-
શિષ્યાગ્રગણ્યશ્રીમુક્તાનન્દમુનિવિરચિતા સકલધર્મપ્રકાશિકા
શ્રીનારાયણગીતા સમ્પૂર્ણા ॥

---

૧ રુજ - રોગાના ભયથી

॥વૃત્તાલયે સ ભગવાન્ જ્યતીહ સાક્ષાત્ ॥

મુક્તાનંદમહામુનિકૃત-કાવ્યસંગ્રહે-

રુક્મિણીવિવાહ

રાગ ધોળ - પદ ૧

કુંદનપુર વિવા' રચ્યો, ભૂપતિ ભીમકરાય ।
કન્યા તે દેવા શ્રીકૃષ્ણને, આનંદ ઉર ન સમાય ॥૧॥
રુકમૈયે તે જાણીયું, ઉર વ્યાપ્યો અતિશે કાળ ।
કન્યા ન આપું શ્રીકૃષ્ણને, એ છે ગાયોતણો ગોવાળ ॥૨॥
રુકમૈયાનું મન મેલું ને, તેડાવ્યો શિશુપાળ ।
રુક્મિણીએ તે ખબર જાણી, ને અંતર ઉઠી ઝાળ ॥૩॥
દૂર ઘણી દ્વારામતિ, રહ્યો લગન વચ્ચે દિન એક ।
અંતરજામી આવજો, રાખજો મારી ટેક ॥૪॥
એવું તે કહીને કુંવરી, કરી કાગળ લખવા આશ ।
મુક્તાનંદ કહે માનિની, થઈ જગથકી ઉદાસ ।૫॥

પદ-૨

મારી સાર લેજો અવિનાશી રે, જાણી જનમો જનમની દાસી રે ॥૧॥
વાંચી કાગળ વે'લેરા આવો રે, મારા તનના તે તાપ બુઝાવો રે ॥૨॥
દિન એક લગન વચ્ચે જાણી રે, વ્હેલા આવજો સારંગપાણી રે ॥૩॥
મેં તો તમ અર્થે તન કરીયું રે, મેં તો તમ ચરણે ચિત્ત ધરીયું રે ।૪॥
જો નાથ નહિ આવો વ્હેલા રે, તજું પ્રાણ લગન પહેલા રે ॥૫॥
કહે મુક્તાનંદ મુરારી રે, વ્હાલા રાખજો ટેક અમારી રે ॥૬॥

પદ-૩

લઈને કાગળ વિપ્ર સીધાવ્યા, હરિની કરુણાથી દ્વારકાં આવ્યા ॥૧॥
દેખી દ્વારકાં મહાસુખધામ, જેના રાજા છે સુંદર શ્યામ ॥૨॥

વ્હાલો વિપ્રને આવતા જાણી, ઉઠ્યા સન્મુખ સારંગપાણી ॥૩॥
પુછી ક્ષેમને કાગળ લીધો, વાંચી પત્ર હેયે દૃઢ કીધો ॥૪॥
પૂજ્યા વિપ્રને દઈ ઘણું માન, જાવા તૈયાર થયા ભગવાન ॥૫॥
સાથે વિપ્રને રથમાં બેસારી, ચાલ્યા કુંદનપુર શ્રીમુરારી ॥૬॥
એવા ભક્તવત્સલ શ્રીગિરિધારી, જાય મુક્તાનંદ બલિહારી ॥૭॥

પદ-૪

માનિની મનમાં ચિંતવે, કેમ ના'વ્યા સુંદર શ્યામ ।
વાર થઈ કેમ વિપ્રને, નવ સરીયું મારું કામ ॥૧॥
જો નહિ આવે જદુપતિ, તો તજીશ મારા પ્રાણ ।
એવામાં દ્વિજ આવીયો, જેમ આવે રામનું બાણ ॥૨॥
વિપ્ર વદન જોઈ વનિતા, મન આનંદ વાધ્યો અપાર ।
પ્રાણજીવન પધારીયા, જગજીવન જગદાધાર ॥૩॥
કુંદનપુર હરિ આવીયા, સુણી ભૂપતિ ભીમકરાય ।
સામા જઈ સનમાન કીધું, આનંદ ઉર ન સમાય ॥૪॥
ત્રિકમ તોરણ આવીયા, વરત્યો તે જયજયકાર ।
મુક્તાનંદ કહે માનિનીના, પુણ્યતણો નહિ પાર ॥૫॥

પદ-૫

દેવીપુજાનું મિષ લઈ પ્યારી રે, ચાલી નિરખવા કુંજવિહારી રે ॥૧॥
સાથે લીધો પૂજાનો સામાન રે, નેણે નીરખવા શ્રીભગવાન રે ॥૨॥
હરિના ભક્ત અનાદિનાં માની રે, ભાવે પુજીયાં ભવ ને ભવાની રે ॥૩॥
વળતાં રૂપ પ્રકાશીયું બાળી રે, પ્રેમે પામવા શ્રીવનમાળી રે ॥૪॥
સંગે અસુર હતા રખેવાળ રે, દેખી રૂપ પડ્યા તત્કાળ રે ॥૫॥
વેગે આવીયા અંતરજામી રે, મળીયા મુક્તાનંદના સ્વામી રે ॥૬॥

પદ-૬

કર સાઈને રથપર લીધાં, મનવાંછિત કારજ સીધાં ॥૧॥
કન્યાહરણ કરીને હરિ વળીયા, સૈન્યસેતા ત્યાં બળભદ્ર મળીયા ॥૨॥
વાંસે રુકમૈયો ચડ્યો શિશુપાલ, લેશે કેમ કરી કન્યા ગોપાળ ॥૩॥
બાંધી દ્વારિકામાંહીથી લાવુ, નહિ તો પુરમાંહી પાછો ન આવું ॥૪॥

જઈને જદુપતિ સંગ જુદ્ધ કરીયો, વ્હાલે સર્વતણો મદ હરીયો ॥૫॥
રુકમૈયાની વાઢી છે દાઢી, કાપી કેશ ને મુક્યો છે કાઢી ॥૬॥
રુક્મિણીનો શોક નિવારી, મુક્તાનંદ કહે પધાર્યા મુરારી ॥૭॥

પદ-૭

માધવપુરનો માંડવો, આવે જાદવકુળની જાન ।
પરણે તે રાણી રુક્મિણી, વર વાંછિત શ્રીભગવાન ॥૧॥
જાદવ જાનૈયા થયા, વળી માંડવીયા પણ સોય ।
વિધિસહિત વિવા' રચ્યો, કસર ન રાખી કોય ॥૨॥
માણેકસ્થંભ મંડપ રચ્યો, મધ્યે ચોરી બાંધી સાર ।
મોહન આવ્યા માયરે, કોટી ભુવનના કરતાર ॥૩॥
માથે તે મુગટ જડાવનો, કાને કુંડલ મકરાકાર ।
બાંયે બાજુબંધ બેરખા, કોટે કૌસ્તુભ મણિનો હાર ॥૪॥
શોભે ઘણા શણગારમાં, પીતાંબર અતિ ઉદાર ।
હેમકડાં બેઉ હાથમાં, પાયે ઝાંઝરનો ઝમકાર ॥૫॥
વ્હાલાનું વદન સોહામણું, જાણું ઉગ્યો પુનમ ચંદ ।
મુક્તાનંદ કહે મોહન વરને, જોઈ થયો આનંદ ॥૬॥

પદ-૮

વળતી લાડડીને શણગારી રે, પીઠી ચોળી ને પાટ બેસારી રે ॥૧॥
નીલી સાડી ધરી તન સારી રે, જેણે રીઝે તે શ્રીગિરિધારી રે ॥૨॥
સોળે શણગાર અંગઅંગ ધારી રે, ચાલી ભેટવા દેવ મુરારી રે ॥૩॥
સંગે માનિની મંગળ ગાય રે, તેની શોભા તે વર્ણવી ન જાય રે ॥૪॥
એવી રીતે મંડપ મધ્ય આવ્યાં રે, તેડી પીયુજી પાસ પધરાવ્યાં રે ॥૫॥
કર સાહ્યો ચરાચર સ્વામી રે, નારી માયરે મહાસુખ પામી રે ॥૬॥
શોભે માયરે મહાસુખકારી રે, જાય મુક્તાનંદ બલહારી રે ॥૭॥

પદ-૯

વર કન્યાની જોડ વિરાજે, જોતાં કોટી કામછબી લાજે ।
વાજે દેવનાં વાજાં અપાર, પરણે અખિલ ભુવનના આધાર ॥૧॥
બ્રહ્મા ઉચ્ચરે વેદ વચન, જયજયકાર થયો ત્રિભુવન ॥૨॥

ચારે ફેરા હરિસંગ ફરિયા, નારી જગના જીવનજીને વરીયાં ॥૩॥
શોભે અખંડ અલૌકિક જોડ, માથે બત્રીશ ભમરીનો મોડ ॥૪॥
લાડો લાડી જમે રે કંસાર, જેનો નિગમ ન પામે પાર ॥૫॥
મુક્તાનંદ કહે મહાસુખકારી, એવાં ચરિત્ર કરે ગિરિધારી ॥૬॥

પદ-૧૦

કંસાર જમતાં કામિની, બોલે વિવિધ વચન રસાળ ।
શ્યામ સુંદર તેને સાંભળે, હસતા તે દીનદયાળ ॥૧॥
બંદીજન જયજય કરે, ગાય ગાન્ધર્વ મધુર ગાન ।
અનંત નાચે અપસરા, સુર આવ્યા ચડી વિમાન ॥૨॥
બ્રહ્માદિક સુર પુષ્પવૃષ્ટિ, કરે તે વારમવાર ।
ઢોલ નગારાં ગડગડે, વાજિંત્રોનો નહિ પાર ॥૩॥
ચારે મંગલ વરતીયાં, વર કન્યા ભલી જોડ ।
રુક્મિણી લઈને આવીયા, દ્વારકા શ્રીરણછોડ ॥૪॥
દીન જાણીને દયા આણી, પુરી મનની આશ ।
મુક્તાનંદ કહે ચરણસેવા, દઈને રાખ્યાં પાસ ॥૫॥

પદ-૧૧

શ્રીકૃષ્ણ પરણ્યા રુક્મિણીને, આવ્યા તે નગર મોઝાર ।
જેણે એ વિવા' નીરખીયો, તેના પુણ્યતણો નહિ પાર ॥૧॥
પ્રેમેસું માતાએ પોંખીયા, જગજીવન જગદાધાર ।
લિયે ઉમંગે શ્યામનાં, વારણાં વારમવાર ॥૨॥
પુરવાસી સહુ પ્રેમશું, નીરખતાં નટવર નાથ ।
જન્મ સુફલ કરી જાણીયો, મહાસુખી થયો સર્વ સાથ ॥૩॥
રુક્મિણીએ જે ધારીયું, તે સાચું કીધું શ્યામ ।
ભક્તજનના લાડ પાળે, એવા છે કરુણાના ધામ ॥૪॥
અધમ જન ઉદ્ધારવા, થયા મનુષ્યરૂપ મહારાજ ।
પાવન જશ વિસ્તારીઓ, સુણતાં તે સીજે કાજ ॥૫॥
નરનારી જે રુક્મિણીનો, વિવા' શીખે ને ગાય ।
તેને તે રીઝે શ્રીહરિ, સર્વે પાતક પ્રલય થાય ॥૬॥

INDEX

શેષજી પાર ન પામીયા, કહેતાં તે હરિજશ સાર ।
તોય તેના ગુણ ગાવતાં, જાણીને અધમ ઉદ્ધાર ॥૭॥
મુક્તાનંદ કહે મહાપ્રભુની, અચળ જુગ જુગ જોડ ।
શ્રોતા જન જે સાંભળો, તે બોલો જય રણછોડ ॥૮॥

ફટાણાંના ઘોળ -

પદ ॥૧॥

અવિદ્યા છે નકટી નાર્ય, પ્રભુથી પાછી ભાગે જો ।
એનું કહ્યું કરે તેને સાથ, જમનું લા'રું લાગે જો ॥૧॥
જમનું છે જબરું જોર, મારશે મોઢું બાંધી જો ।
બોલો છો ફાટ્યા બોલ, આવડી શું આવી આંધી જો ॥૨॥
બુડી મરો લાગે છે લાજ, વેણ શું વાંકાં કાઢો જો ।
પ્રભુ વિના કાઢો છો બોલ, જીભડીને ઘસી વાઢો જો ॥૩॥
હરિ ભજે લાગે છે લાજ, કુડમાં કેવા રાજી જો ।
મુક્તાનંદ કે' મૂરખ લોક, પાધરાં દીસે પાજી જો ॥૪॥

ઢાળ બીજો -

પદ ॥૨॥

નાનિ મોટિ વરતિયો, સંભાળિને લેજો ।
જગના જીવનને, કોઈ દોષ મ દેજો ॥૧॥
સુરતેં સંભાળ્યા વિના, ભ્રષ્ટ મતિ થાશે ।
વિમુખ થઈને, ઘણાં ખાસડાં ખાશે ॥૨॥
સમઝુને શિખ લાગે, ભજે અવિનાશિ ।
મૂરખ ન માને, ગળે પડે જમ ફાંસિ ॥૩॥
પ્રભુને જે ભજે તેને સઘળો છે સારું,
મુક્તાનંદ કહે, મૂરખને સઘળો અંધારું ॥૪॥

પદ ॥૩॥

દુર્લભ અવસર આવ્યો, ભજી લીયો અવિનાશી ।
પ્રગટ થયા છે વાલો, વૃન્દાવનના વાસી ॥૧॥
દરશન દઈને દુઃખડાં, કાપે શ્રી ગિરિધારી ।

શ્વાસે ને ઉચ્છવાસે ભજો, દેવ મુરારી ॥૨॥
આ અવસર નહિ ચેતે, તેતો ઘણું દુઃખ સે'શે ।
ઉંટ ને ગધેડા થઈને, ભાર ઘણો વે'શે ॥૩॥
પ્રભુને વિસારી, જે કોઈ બીજે ચાળે ચડશે ।
મુક્તાનંદ કે' મૂઢમતિ, નરકમાં પડશે ॥૪॥

ટાળ ત્રીજો

પદ ॥૪॥

આજ ભવજળ પાર ઉતરિયાં રે, આનંદભર ।
મારાં સહજે તે કારજ સરિયાં રે ॥આનંદ૦॥ ॥૧॥
મેંતો લોકની લજ્જા ત્યાગી રે ॥આનંદ૦॥
મારી મતિ મોહન સંગ લાગી રે ॥આનંદ૦॥ ॥૨॥
મદમોહને રોતાં કરિયાં રે ॥આનંદ૦॥
મેંતો સુંદરવર ઉર ધરિયા રે ॥આનંદ૦॥ ॥૩॥
મુક્તાનંદ કહે મોહન ઉર ધારી રે ॥આનંદ૦॥
મેંતો દુર્મતિ દુબધા[1] વિસારી રે ॥આનંદ૦॥ ॥૪॥

ઇતિ શ્રીમુક્તાનન્દમુનિવિરચિત રુકિમણીવિવાહ સમ્પૂર્ણ ॥

૧ દુબધા - પીડા

॥वृत्तालये स भगवान् जयतीह साक्षात् ॥

મુક્તાનંદમહામુનિકૃત-કાવ્યસંગ્રહે-

રાસલીલા

પદ ૧ (રાગ : હરિ હૈયાના હાર છો - ગરબી)

વંસી વજાડી ગિરધારી વૃંદાવન, વંસી વજાડી ગિરધારી;
અનુપમ શબ્દ ઉચ્ચારી ટેક૦
શરદપુનમનો ચંદ્ર જોઈને રે; મન હરખ્યાં મોરારી વૃંદાવન. ૧
શબ્દ સુણીને ચૌદભુવનમાં રે, ચક્તિ થયા નરનારી વૃંદાવન. ૨
ગોપી જનનું ગમતું કરવા રે, રસિયે રજનિ વધારી વૃંદાવન. ૩
મુક્તાનંદ મોહનની લીલા રે; ન શકે વેદ વિચારી વૃંદાવન. ૪

પદ ૨

બંસી સુણી વૃજનારી મગન થયા, બંસી સુણી વૃજનારી,
લોકની લાજ વિસારી ટેક૦
અવળાં આભૂષણ અંગે પેર્યા રે, અવળાં વસન તનધારી મગન. ૧
જે જ્યાંથી તે ત્યાંથી ચાલી રે, ન રહિ કોઈની વારી મગન. ૨
મોહનવરને મળવા સારૂ રે, વિરહની તે વેદના ભારી મગન. ૩
મુક્તાનંદ કહે ગઈ તીહાં ગોપી રે, જ્યાં હતા કુંજવિહારી મગન. ૪

પદ ૩

ગિરધર કહે સુણો ગોપી આવ્યા કેમ ગિરધર કહે સુણો ગોપી,
કુળ મરજાદા લોપી ટેક૦
વન જોઈને જાઓ, ઘેર વિનતા રે, રૈયુ શરદ રાતે ઓપી આવ્યા. ૧
પતિવૃતાને પીયુજીને ભજવો રે, તન, મન ધન સર્વે સોંપી આવ્યા. ૨
કઠણ વચન કહી કહી હાર્યા રે, રહી અચળ પગ રોપી આવ્યા. ૩
મુક્તાનંદ અધર ડસી[1] અબળા રે, કાન સંગ બોલીયા કોપી આવ્યા. ૪

૧ અધર ડસી- દાંતમાં ઓઠ પીસીને

પદ ૪

કોને વાલમ ક્યા જઈએ ચરણ તજી, કોને વાલમ ક્યાં જઈએ,
ક્યાં જઈ સુખીયા થઈએ ટેક૦
મનમોહન તમ સંગ મન માન્યું રે, કહો ઘરમાં કેમ રહિએ ચરણ. ૧
શૂર તણી પેરે સન્મુખ ચાલ્યા રે, પાછા તે પગ કેમ દઈએ ચરણ. ૨
સર્વાતીત સરવનાં સ્વામી રે, કહો કેમ પરનાર કહીએ ચરણ. ૩
કાંતો પ્રાણ તજી શું પ્રીતમ રે, નહીં તો મહાસુખ લઈએ ચરણ. ૪
મુક્તાનંદ કહે મોહન સંગેરે, વિરહનું તે દુઃખ કેમ સહીએ ચરણ. ૫

પદ ૫

મગન થયા મુરારી, વચન સુંણી મગન થયા મુરારી;
રાસ રચ્યો સુખકારી ટેક૦
પ્રેમપરીક્ષા પૂરણ કીધિ રે, હરિસંગ હેતમાં ન હારી વચન. ૧
વચ્ચે વચ્ચે વ્રજરાજ વિરાજે રે, બે પાસે વ્રજનારી વચન. ૨
મોર મુગટ ધરી મોહન નાચે રે, થેઈ થેઈ શબ્દ ઉચ્ચારી વચન. ૩
મુક્તાનંદ મોહનની શોભા રે, નિરખિ નિરખિ જાઉં વારી વચન. ૪

પદ ૬

માનિની તાન મિલાવે, મોહનસંગ માનિની તાન મિલાવે,
રાસમાં રંગ જમાવે ટેક૦
તાથેઈ તાથેઈ શબ્દ સુંણાવે રે, કોઈ નાચે કોઈ ગાવે મોહન. ૧
જળકે ઝાલ્ય ને ખળકે ચુડી રે, શોભા વર્ણવી ન જાવે મોહન. ૨
અતિશે માન વધ્યું અબળાને રે, કહેતાં તે પાર ન આવે મોહન. ૩
મુક્તાનંદ ગયા તજી ગિરધર રે, વનિતા વન વન ધાવે મોહન. ૪

પદ ૭

પુછતી ફરે છે વ્રજનારી, વનોવન પુછતી ફરે છે વ્રજનારી,
કોઈ દેખાડો સુખકારીરી ટેક૦
હે તુલસી હે જાય ચમેલી રે, તમે છો પ્રભુજીને પ્યારી વનોવન. ૧
ચંપક હે બકુળ કેતકી રે, પીડા તે ટાળજ્યો અમારી વનોવન. ૨

વડ, પિંપળ, આંબને પૂછે રે, દિઠડા દેવ મુરારી વનોવન. ૩
મુક્તાનંદ મોહનવર કેડે રે, ડોલતાં દેહ વિસારી વનોવન. ૪

પદ ૮

શ્યામનાં ચરણ નિહાળી, મગન થયાં શ્યામનાં ચરણ નિહાળી;
અહિ ગયા છે વનમાળી ટેક૦
આ પગલાં સખી નંદનંદનનાં રે, સંગે છે નારી મર્માળી મગન. ૧
એ તો એકલડી મહાસુખ માણે રે, રસિયાસંગ રૂપાળી મગન. ૨
ત્યાં સખી પુષ્પ વિણ્યા પંચરંગી રે, ગુંથી છે વેણી સંભાળી મગન. ૩
મુક્તાનંદ દુઃખિત થયાં દિલમાં રે, શોક્યને સંભારી વ્રજવાળી મગન. ૪

પદ ૯

માનિની મનમાં ફુલાણી, મોહનસંગ માનિની મનમાં ફુલાણી;
હું તો હરિની પટરાણી ટેક૦
સૌ ગોપીનો સંગ તજીને રે, મુજસંગ પ્રીતિ બંધાણી મોહન. ૧
કાંધે ચઢાવીને ચાલ્યા મોહન રે, હરિ હસીયા સુણી વાણી મોહન. ૨
અંતરધાન થયા અવિનાશી રે, માનિની મન પસ્તાણી મોહન. ૩
મુક્તાનંદ કહે નારીતણા ગુણ રે; સૂચવ્યા શારંગપાણી મોહન. ૪

પદ ૧૦

વનિતા વનમાં પોકારે, વાલમ વિના વનિતા વનમાં પોકારે;
ત્રાહિ ત્રાહિ શબ્દ ઉચ્ચારે ટેક૦
ત્રણ્ય ભુવનમાં તમ વિના બીજો રે, નથી આધાર અમારે વાલમ ૧
તમ વિના પુરૂષોત્તમ પ્યારા રે, દુઃખસાગર કોણ તારે વાલમ ૨
વનિતાના વૃંદને વાત સુંણાવી રે, સાંભળી શ્યામને સંભારે વાલમ ૩
મુક્તાનંદ મળી સઉ ગોપી રે, ગુણ સુણી સુણી મન ધારે વાલમ ૪

પદ ૧૧

ઉન્મત્ત થઈ અલબેલી, વાલમ વિના ઉન્મત થઈ અલબેલી;
દેહ દશાને મેલી ટેક૦
શ્યામ સુંદરનું ચિંતન કરતાં રે સઉની દશા થઈ છેલ્લી વાલમ. ૧

કોઈ થઈ કૃષ્ણ લલીત ગતી ચાલે રે, કોઈ પાડે તરૂને ઠેલી વાલમ. ૨
વંસી વજાડી મેં મોહ પમાડ્યાં રે, પશુ પક્ષી વનવેલી વાલમ. ૩
મુક્તાનંદ કોઈ ગિરિ કર ધારે રે, કોઈ તો કરે છે જળએલી વાલમ. ૪

પદ ૧૨

વદન દેખાડો વનમાળી, વિરહણીને (૨) લાગી છે તમસંગ તાળી ટેક૦
જનમ ધરી તમે જય કર્યો વ્રજનો રે, સહુને તે રાખ્યાં સંભાળી વિરહ. ૧
કમળા તમકારણ વ્રજ વસિયાં રે, રંગભીની રુપાળી વિરહ. ૨
જમનાનું જળ નિર્વિષ કરીયું રે, કાઢિયો વશ કરી કાળી વિરહ. ૩
અનંત વિઘ્નથી વ્રજને ઉગાર્યું રે, દુઃખડાં તે નાખ્યાં ટાળી વિરહ. ૪
મુક્તાનંદ કહે રાસ રમાડ્યો રે, પ્રેમશું પળવટય વાળી વિરહ. ૫

પદ ૧૩

પ્રેમ જોઈ પ્રગટ્યા મુરારી ગોવાળણિનો (૨) ઉમંગશું ઉઠી વ્રજનારી ટેક૦
કોઈ સખી ચરણગ્રહી સુખ પામી રે, કોઈ ઉરપર કર ધારી પ્રેમ. ૧
કોઈ આલિંગન કરવા ધાંખે રે, કોઈ તો ચુંબન કરે પ્યારી પ્રેમ. ૨
ભૃકુટી ચઢાવી રહી કોઈ ભામા રે, કોઈ રહી દેહ વિસારી પ્રેમ. ૩
મુક્તાનંદ નટવરની લીલા રે, નિરખી નિરખી બલિહારી પ્રેમ. ૪

પદ ૧૪

ગોપીકા મધ્ય ગિરિધારી શોભે છે ઘણા (૨) ચરણ સેવે છે વ્રજનારી ટેક૦
જેમ તારામાં ચંદ વિરાજે રે, માનીનીમાં તેમ મુરારી શોભે. ૧
ચરણગ્રહીને ચરણે શિર નામી રે, પુછિયા પ્રશ્ન વિચારી શોભે. ૨
શા માટે ન ભજો ભજતાંને રે, શી તકસીર[1] અમારી શોભે. ૩
મુક્તાનંદ કહે મર્મવચન સુણી રે, કામિનીને કહે સુખકારી શોભે. ૪

પદ ૧૫

સુંદરી કહું સત્ય વાણી કપટ તજી (૨) પ્રેમની રીતિ પ્રમાણી ટેક૦
ભજતાંને જો ભજું નહિ અબળા રે; પતિત તરે કેમ પ્રાણી કપટ. ૧
ભક્ત આધીન સદા વ્રત મારૂં રે, ગાય છે વેદ વખાણી કપટ. ૨
મુજને ભજે તેને હું ન વિસારૂં રે, જન પોતાના જાણી કપટ. ૩

૧ તકસીર - ભૂલ

મુક્તાનંદ મોહનની વાણી રે, સુણતાં સર્વે લોભાણી કપટ. ૪

પદ ૧૬

રાસ રચ્યો વનમાળી વૃંદાવન (૨) પ્રેમે શું પળવટયવાળી ટેક૦
કોઈ સખી તાળ મૃદંગ બજાવે રે, કોઈતો બજાવે કરતાળી વૃંદાવન. ૧
કરનાં લટકાં કરી કોઈ નાચે રે, કોઈ ફરે ફુદડી રૂપાળી વૃંદાવન. ૨
રાધા રાસમાં રંગ જમાવે રે, મોહન સંગ મર્માળી વૃંદાવન. ૩
ગોપીદીઠ બન્યા ગિરિધારી રે, વ્યવહારિક હદ ટાળી વૃંદાવન. ૪
મુક્તાનંદ મોહન સંગ રમતાં રે, ન શકી આપ સાંભળી વૃંદાવન. ૫

પદ ૧૭

માનિનીને મહાસુખ દીધું, કૃપા કરી (૨) અધર અમૃતપાન કીધું ટેક૦
કોટી કંદર્પના દર્પ હરવાને રે, ભૂતલ ભોગીનું રૂપ લીધું કૃપા. ૧
સફળ મનોરથ કર્યા શ્યામળિયે રે, કામિનીનું કારજ સીધું કૃપા. ૨
જાળવિયું જોબન હરિ સારૂં રે, પ્રેમે પાતળિયે પીધું કૃપા. ૩
મુક્તાનંદ વદન વિધુ[1] જોઈને રે, શ્યામ થયા સુખસિંધુ કૃપા. ૪

પદ ૧૮

થક્તિ થયાં સર્વ નારી, મોહનસંગ (૨) કેશ દુકુળ પડયાં ભારી ટેક૦
રસિયો રણ સંગ્રામ ન છોડે રે, બ્રહ્મચર્ય વ્રતધારી મોહન. ૧
માનિનીના મુખ થકી શ્રમજળ લું છે રે, રસિયો રસ વિહારી મોહન. ૨
જુવતી સહીત જઈ જમુનામાં રે, શ્રમ નિવાર્યો સુખકારી મોહન. ૩
મુક્તાનંદ કરી જમુનામાં રે, જળક્રીડા મુરારી મોહન. ૪

પદ ૧૯

શુ કર્યું વીઠલ વનમાળી, કહો મુને (૨) ધર્મસેતુ કેમ ટાળી ટેક૦
પરદારા, પરસંગ જગતમાં રે, સૌ નિંદે ગુણશાલી વનમાળી. ૧
સંશય છેદ કરો ગુરુ મારો રે, અનુપમ ઉત્તરવાળી વનમાળી. ૨
સમૃથ શુદ્ધ, કરે કોણ તમ વીનાં રે, અંત્તરના મળ ટાળી વનમાળી. ૩
મુકતાનંદ પરીક્ષિતે પુછયું રે, નર નાટકને ભાળી વનમાળી ૪

૧ વદન વિધુ - મુખ ચંદ્ર

શ્રી મુક્તાનંદમુનિકૃત હનુમત્કવચાદિ પઞ્ચકે

શ્રી હનુમત્કવચમ્

નમસ્કૃત્ય હનૂમન્તં હરિકૃષ્ણાતિવલ્લભમ્ ।
રામદૂત બ્રુવે તસ્ય કવચાદીપ્સિતપ્રદમ્ ॥

અસ્ય શ્રીહનુમત્કવચસ્ય નારદ ઋષિઃ । અનુષ્ટુપ્ છંદઃ । મહાવીરઃ શ્રીહનૂમાન્ દેવતા । હરિપ્રિય ઇતિ બીજમ્ । ધર્મસંકટનાશન ઇતિ શક્તિઃ । ધર્મકુલેષ્ટદેવતા ઇતિ કીલકમ્ । મમ સકલ મનોરથસિદ્ધયર્થે જપે વિનિયોગઃ।

અથ કરન્યાસ : - ૐ હાં અંગુષ્ઠાભ્યાં નમઃ । ૐ હીં તર્જનીભ્યાં નમઃ । ૐ હૂં મધ્યમાભ્યાં નમઃ । ૐ હૈં અનામિકાભ્યાં નમઃ । ૐ હૌં કનિષ્ઠિકાભ્યાં નમઃ । ૐ હઃ કરતલકરપૃષ્ઠાભ્યાં નમઃ ।

અથ અંગન્યાસઃ - ૐ હાં હૃદયાય નમઃ । ૐ હૌ શિરસે સ્વાહા । ૐ હૂં શિખાયૈ વષટ્ । ૐ હૈં કવચાય હુમ્ । ૐ હૌં નેત્રાભ્યામ્ વૌષટ્ । ૐ હઃ અસ્ત્રાય ફટ્ ।

: અથ ધ્યાનમ્ :

મહાબલં રાક્ષસભીષણાઽ્ગં સ્વભક્તસર્વાપદમુદ્ધરન્તમ્ ।
કપીશ્વરં ધર્મકુલેષ્ટદેવં ધ્યાયામિ ભક્ત્યા હૃદિ વાયુસૂનુમ્ ॥૧॥

હનુમાન્મે શિરઃ પાતુ લલાટં મરુતાત્મજ ।
અક્ષિણી અંજનીસુનુઃ કર્ણૌ પાતુ મહાબલઃ ॥૨॥
મુખં સુગ્રીવસચિવઃ કંઠં મેં પાતુ મારુતિઃ ।
હરિપ્રિયો હૃદયં પાતુ વીરો ભુજદ્વયમ્ ॥૩॥
નાભિં મેં રાવણારિશ્ચ કટિં પાતુ કપીશ્વરઃ ।
ગુહ્યં મે નૈષ્ઠિકઃ પાતુ મમોરુઃ ધર્મરક્ષકઃ ॥૪॥
જાનુનિ સર્વજિત્ પાતુ પાદૌ મે ભક્તિપોષકઃ ।
પૃષ્ઠં મે વજ્રકવચઃ સર્વાઽ્ગં જિતમન્મથઃ ॥૫॥
પૂર્વતો રામદૂતશ્ચ પાતુ માં દક્ષિણેઽનઘઃ ।
દ્રોણાદ્રિહારકઃ પશ્ચાદુદીચ્યાં રાક્ષસાંતકઃ ॥૬॥

ઉર્ધ્વં પાતુ મહાવીરઃ પાત્વધઃ પરવીરહા ।
સર્વતઃ સર્વદા પાતુ સીતાશોકવિનાશનઃ ॥૭॥
ઈત્યેતત્ કવચં પુણ્યં યઃ પઠેન્મારુતેઃ પુમાન્ ।
શ્રૃણુયાદ્વા સ સર્વેભ્યો ભયેભ્યો મુચ્યતે ધ્રુવમ્ ॥૮॥
ભૂર્જપત્રે લિખિત્વા યઃ મંત્રં ચ કવચં પુમાન્ ।
ધારયેદ્દક્ષિણે બાહૌ સર્વાપદ્ભ્યઃ સ મુચ્યતે ॥૯॥

॥ ઈતિ શ્રીહનુમત્કવચં સમાપ્તમ્ ॥

શ્રી હનુમન્મંત્રઃ સવિધિઃ

અસ્ય શ્રીહનુમન્મંત્રસ્ય નારદ ઋષિઃ । અનુષ્ટુપ્ છંદઃ । મહાવીર : શ્રીહનુમાન્ દેવતા । હરિપ્રિય ઈતિ બીજમ્ । ધર્મસંકટનાશન ઈતિ શક્તિઃ । ધર્મકુલેષ્ટદેવ ઈતિ કીલકમ્ । મમ સકલમનોરથ સિદ્ધ્યર્થે જપે વિનિયોગઃ ।

અથ કરન્યાસઃ - ૐ હ્રાં અંગુષ્ઠાભ્યાં નમઃ । ૐ હ્રીં તર્જનીભ્યાં નમઃ । ૐ હ્રં મધ્યમાભ્યાં નમઃ । ૐ હ્રૈં અનામિકાભ્યાં નમઃ । ૐ હ્રૌં કનિષ્ઠિકાભ્યાં નમઃ। ૐ હ્રઃ કરતલકરપૃષ્ઠાભ્યાં નમઃ ।

અથ અંગન્યાસઃ - ૐ હ્રાં હૃદયાય નમઃ । ૐ હ્રીં શિરસે સ્વાહા । ૐ હ્રૂં શિખાયૈ વષટ્ । ૐ હ્રૈં કવચાય હુમ્ । ૐ હ્રૌં નેત્રાભ્યામ્ વૌષટ્ । ૐ હ્રઃ અસ્ત્રાય ફટ્ ।

અથ ધ્યાનમ્

ઉદ્યદ્ભાસ્વરકાંતિમદ્ભુતકપિં સ્વોપાસકાનાં નૃણાં
સર્વાપદ્ગણહારકં ચ સકલાભીષ્ટાર્થસિદ્ધિપ્રદમ્ ।
હર્યેકાંતિકભક્તવર્યમખિલબ્રહ્માંડવીરં વિભું
બ્રહ્માસ્ત્રાક્ષતમંજનીસુતમહં સંચિંતયે નૈષ્ઠિકમ્ ॥૧॥

અથાષ્ટોત્તરશતાર્ણઃ શ્રીહનુમન્મંત્રઃ

ૐ હ્રાં હ્રીં હ્રં નમો હનુમતે ધર્મકુલેષ્ટદેવ જય જય મમ સકલવૈરિભયં નાશય નાશય સર્પગોધાવૃશ્ચિકાદિવિષં નિવારય નિવારય ખલરોગોપદ્રવમુત્સાદયોત્સાદય ભૂતડાકિની બ્રહ્મરાક્ષસાદિપીડાં ગ્રસ ગ્રસ પરમંત્ર યંત્રકૃત્યાં શ્છિન્ધિ છિન્ધિ ધે ધે હું હું હું ફટ્ ફટ્ સ્વાહા ॥

અષ્ટોત્તરશતાર્ણં યો મારુતેઃ પ્રજપેન્મનુમ્ ॥
સ વૈરિ વિષરુગ્ભૂતભયાદ્વૈ મુચ્યતે દ્રુતમ્ ॥૧॥

અથ ચતુઃપંચાશદર્ણઃ શ્રીહનુમન્મંત્રઃ ॥

ૐ જય જય હનુમન્મહાવીર હરિપ્રિય મમ દારિદ્રય દુઃખમુત્સારયોત્સારય વંશવૃદ્ધિં કુરુ કુરુ મનોભીષ્ટકાર્યં સાધય સાધય ૐ ફટ્ સ્વાહા । ચતુઃ પંચાશદર્ણં યો જપેન્મંત્રં હનુમતઃ ॥ સ લભેત ધનં પુત્રં યદ્યચ્ચાભીષ્ટમાત્મનઃ । અસ્ય ન્યાસાઃ ધ્યાનં ચ પૂર્વવત્ ॥

અથ સપ્તવિંશત્યર્ણઃ હનુમન્મંત્રઃ ॥

ૐ નમો હનુમતે ભક્તિધર્માનંદકાય શ્રીહરિપ્રિયાય હું ફટ્ સ્વાહા । ગૃહસ્થો વાવિરક્તો વા સપ્તવિંશતિવર્ણકમ્ । યો જપેન્મારુતેર્મંત્ર સ સ્વાભીષ્ટમવાપ્નુયાત્ ॥ અસ્યાપિ ન્યાસાઃ ધ્યાનં ચ પૂર્વવત્ ॥

એતે શ્રીહનુમન્મંત્રાઃ સન્તિ સ્વેપ્સિતસિદ્ધિદાઃ ॥૧॥
પ્રાપ્યાસ્તે કાલરાત્ર્યાં વા સૂર્યચંદ્રગ્રહે ગુરોઃ
ઉદ્ધવાધ્વન આચાર્યો ગુરુમુખ્યોઽત્ર કીર્તિતઃ ॥૨॥
તત એવાપ્તમંત્રો વા ધર્મસ્થઃ નૈષ્ઠિકઃ પુમાન્
ગુરૂભક્તઃ સ્વધર્મસ્થઃ શ્રીહરેઃ સમુપાષકઃ ॥૩॥
એતન્મંત્રગ્રહે પ્રોક્તઃ સોઽધિકારી પુમાનિહ
લબ્ધ્વા મંત્રં ગુરોસ્તં ચ હનુમત્પ્રતિમાન્તિકે ॥૪॥
ઈષકૃષ્ણચતુર્દશ્યાં સાધયેત્ પ્રયતો નિશિ
હનુમત્પ્રતિમા ન સ્યાદ્યદિ બદ્ધમિણસ્તદા ॥૫॥
સાધોઃ સમીપે નદ્યા વા તટે વાન્યશુચિસ્થલે
ઉપવિશ્ય હનુમંતં ધ્યાત્વા મંત્રં જપેચ્છુચિઃ ॥૬॥
ઉદઙ્મુખઃ પ્રાઙ્મુખો વા પ્રતિમાયાસ્તુ સન્મુખઃ
આદૌ પઠિત્વા કવચં ધૂપં કુર્વશ્ચ ગુગ્ગુલોઃ ॥૭॥
સહસ્ત્રકૃત્વઃ પ્રજપેત્તતો મંત્રં સ્થિરસનઃ

ततः स्तोत्रं वदेदित्थं कृते सिद्धो भवेन्मनुः ॥८॥
सिद्धमंत्र च कार्येषु नियुंजीत यथोचितम्
परांगनाप्रसंगाद्यो गृहस्थः विमुखो भवेत् ॥९॥
स्वधर्मस्यश्चतस्यैषा सिद्धि स्यान्नेतरस्य तु
अष्टांगब्रह्मचर्यादिन् यमान्यः पालयेद् द्रढम् ॥१०॥
तस्य च त्यागिनः सिद्धो भवेद्वै हनुमन्मनुः
चंद्रसूर्योपरागे वा य एवं साध्येन्मनुम् ॥११॥
तस्यापि सिद्धः स भवेदित्याह हरिरीश्वरः
क्वचित्प्रमादतः पापं कृतं चेद्धधु वा गुरुः ॥१२॥
तर्ह्याशु तस्य कृत्वैवं प्रायश्चितं यथाविधि
मंदवारे ततः कुर्याद्धनुमत्प्रतिमान्तिके ॥१३॥
अष्टोत्तरशतावृतिं मंत्राणां प्रयतः पुमान्
मंत्र शुद्धस्तदा पुंसो भवेन्नत्वन्यथा क्वचित् ॥१४॥
शुद्धो मंत्रश्च कार्याणि साधयत्यखिलानि हि
अहिदंष्टो य आगच्छेत् स्वांतिके तस्य तद्विषम् ॥१५॥
मंत्रेणोत्तार्य हनुमत्पूजनं तेन कारयेत्
सपादद्विपल स्नेहसिंदूरार्कप्रसूनकैः ॥१६॥
पूजा हनुमतस्तेन कारणीया शनेर्दिने
यः सर्पदंष्टो भूतादिपीडितो वा निजान्तिकम् ॥१७॥
आग्च्छेत्तस्य तद्बाध्यं हनुमन्मंत्रतो हरेत्
स चेद् गृहस्थः स्यात्तर्हि तस्य शक्त्यनुसारतः ॥१८॥
कारयेत् हनुमत्पूजां महानैवेद्यसंयुताम्
भक्तान्भगवतः साधून् ब्राह्मणांश्च सुभोजयेत्
येन प्रीतो मरुत्सूनुः पाति तान् सर्वतो भयात् ॥१९॥

॥ईति हनुमन्मंत्रविधि समाप्तः ॥

શ્રી હનુમદષ્ટોત્તરશતનામાવલિઃ

(૧) શ્રીહનુમતે નમઃ
(૨) વીરાય નમઃ
(૩) મહાવીરાય નમઃ
(૪) મહાબલાય નમઃ
(૫) રાવણ ત્રાસદક્રોશાય નમઃ
(૬) સીતાશોકવિનાશનાય નમઃ
(૭) સુધીરાય નમઃ
(૮) અક્ષકુમારઘ્નાય નમઃ
(૯) રાક્ષશૌઘવિનાશકૃતે નમઃ
(૧૦) લંકાદહનકૃતે નમઃ
(૧૧) રામપ્રીતિવિવર્ધનાય નમઃ
(૧૨) દાસ્યભક્તિપ્રિયાય નમઃ
(૧૩) ઉર્જસ્વિને નમઃ
(૧૪) સંકટભંજનાય નમઃ
(૧૫) મારુતયે નમઃ
(૧૬) ભરતાનંદાય નમઃ
(૧૭) દ્રોણાદ્રિહારકાય નમઃ
(૧૮) સુગ્રીવામાત્યાય નમઃ
(૧૯) સૌમિત્રિપ્રાણદાય નમઃ
(૨૦) અવિતવાનરાય નમઃ
(૨૧) રૌદ્રમૂર્તયે નમઃ
(૨૨) સૌમ્યમૂર્તયે નમઃ
(૨૩) અમિતપરાક્રમાય નમઃ
(૨૪) નૈષ્ઠિકેન્દ્રાય નમઃ
(૨૫) મહાસત્વાય નમઃ
(૨૬) ગ્રહપીડાહારકાય નમઃ
(૨૭) સીતાર્પિતમહાહારાય નમઃ
(૨૮) ચિરાયુષે નમઃ
(૨૯) સન્મૂર્તયે નમઃ
(૩૦) સુવર્ણવર્ણાય નમઃ
(૩૧) રક્તાક્ષાય નમઃ
(૩૨) રક્ષઃસૈન્યભયંકરાય નમઃ
(૩૩) દ્રૌણિશાપભયત્રાત-
ભક્તિધર્માય નમઃ
(૩૪) અંજનીસુતાય નમઃ
(૩૫) કોટારાદ્રાવણાય નમઃ
(૩૬) અનેકભૂતતાડનાય નમઃ
(૩૭) સુવ્રતાય નમઃ
(૩૮) મન્મથદર્પઘ્નાય નમઃ
(૩૯) આપન્નાશનાભિધાય નમઃ
(૪૦) ધર્મસંકષ્ટહૃતે નમઃ
(૪૧) ધર્મકુલદેવાય નમઃ
(૪૨) કપીશ્વરાય નમઃ
(૪૩) લત્તાહતપિશાચૌઘાય નમઃ
(૪૪) મુષ્ટિતાડિતભૈરવાય નમઃ
(૪૫) હરિકૃષ્ણાવનાય નમઃ
(૪૬) હરિપ્રિયાય નમઃ
(૪૭) સિંદૂરચર્ચિતાય નમઃ
(૪૮) હર્યર્પિતસ્વાદુફલાય નમઃ
(૪૯) હરિસેવનતત્પરાય નમઃ
(૫૦) બ્રહ્માસ્ત્રવારણાય નમઃ
(૫૧) હરયે નમઃ
(૫૨) વજ્રાંગાય નમઃ
(૫૩) વૈષ્ણવાય નમઃ
(૫૪) મુષ્ટ્યાયુધાય નમઃ
(૫૫) મહાવેગાય નમઃ

(૫૬) તાપસાય નમઃ
(૫૭) પાવનેયાય નમઃ
(૫૮) રામનામજપાનંદાય નમઃ
(૫૯) રામદૂતાય નમઃ
(૬૦) મહારવાય નમઃ
(૬૧) દીર્ઘલાંગૂલાય નમઃ
(૬૨) નિષ્પાપાય નમઃ
(૬૩) વાનરયૂથપાય નમઃ
(૬૪) રુદ્રાવતારાય નમઃ
(૬૫) રામાત્મને નમઃ
(૬૬) રામવાહનાય નમઃ
(૬૭) રામદ્રશે નમઃ
(૬૮) કાલનેમિઘ્નાય નમઃ
(૬૯) કામારયે નમઃ
(૭૦) કામદાય નમઃ
(૭૧) રોમશાય નમઃ
(૭૨) વિક્રાંતજલધયે નમઃ
(૭૩) રાવણોદ્યાનભાજનાય નમઃ
(૭૪) દારિદ્રદુઃખહર્ત્રે નમઃ
(૭૫) દેવાય નમઃ
(૭૬) સત્યપ્રિયાય નમઃ
(૭૭) અવ્યાય નમઃ
(૭૮) અખંડિતબ્રહ્મચર્યાય નમઃ
(૭૯) બ્રહ્મચારિપ્રિયાય નમઃ
(૮૦) પ્રભવે નમઃ
(૮૧) અર્કપુષ્પસંપૂજ્યાય નમઃ
(૮૨) વંશવિવર્ધનાય નમઃ
(૮૩) તૈલસ્નાતાય નમઃ
(૮૪) અનંતકીર્તયે નમઃ
(૮૫) કલ્મષનાશનાય નમઃ
(૮૬) શૂરાય નમઃ
(૮૭) રામકથોત્કંઠાય નમઃ
(૮૮) ધર્મસ્થિરાય નમઃ
(૮૯) દયાનિધયે નમઃ
(૯૦) સર્વરોગાપહૃતે નમઃ
(૯૧) સર્વશત્રુઘ્નાય નમઃ
(૯૨) સકલાર્તિહૃતે નમઃ
(૯૩) દંષ્ટ્રિત્રાસદાય નમઃ
(૯૪) સર્પાદિવિષઘ્નાય નમઃ
(૯૫) વિષયોજ્ઝતાય નમઃ
(૯૬) સાધુજનત્રાત્રે નમઃ
(૯૭) સજ્જનવલ્લભાય નમઃ
(૯૮) સત્યવાક્યાય નમઃ
(૯૯) સદાશુદ્ધાય નમઃ
(૧૦૦) મદ્યમાંસાશિભીષણાય નમઃ
(૧૦૧) શનિપીડાહરાય નમઃ
(૧૦૨) શ્રીદાય નમઃ
(૧૦૩) સાધવે નમઃ
(૧૦૪) સાધુપ્રિયંકરાય નમઃ
(૧૦૫) વરદાય નમઃ
(૧૦૬) અભયદાય નમઃ
(૧૦૭) શ્રીમતે નમઃ
(૧૦૮) ભક્તેષ્ટદાયકાય નમઃ

॥ ઈતિ શ્રી મુક્તાનંદમુનિકૃત શ્રીહનુમત્પંચકાન્તર્ગતા
શ્રી હનુમદષ્ટોત્તર શતનામાવલિઃ સમાપ્તા ॥

અથ શ્રીહનુમન્મંત્ર પુરશ્ચરણવિધિઃ ॥

દેશકાલવશાત્ક્વાપિ નિજપ્રાક્કર્મદોષતઃ
સ્યાચ્ચેત્કષ્ટં મમદેહે પુત્રરાજયધનારિજમ્ ॥૧॥
તદા તસ્ય નિવૃત્યર્થં યો વિધિર્હનુમન્મનોઃ
જપસ્ય વર્તતે સોપિ સંક્ષેપેણ નિરૂપ્યતે ॥૨॥
સાર્ધમાસત્રયં કુર્યાન્મંત્રજાપમતંદ્રિતઃ
મંદવારાશ્ચ તત્રૈવ વર્જ્યેયુર્વૈ ચતુર્દશ ॥૩॥
પાલનીયં બ્રહ્મચર્યં સર્વથા હનુમત્પ્રિયમ્
ઈષકૃષ્ણચતુર્દશ્યાં કાર્યં તસ્ય સમાપનમ્ ॥૪॥
ફલમૂલાદિકં ભક્ષ્યં યવાભક્ષ્યાશ્ચ વાન્વહમ્
ભૂમિશાયી સત્યવાદી સ્યાદહિંસાપરઃપુમાન્ ॥૫॥
બ્રાહ્મે મુહુર્તે ચોત્થાય કૃત્વા નિત્યવિધિં તતઃ
ધૌતશુક્લાંબરધરઃ શુચિરર્ચેત્ સ મારુતિમ્ ॥૬॥
સ્નાનં તૈલેનાંગરાગં સિંદુરેણ હનુમતઃ
કુર્યાત્પૂજામર્કપુષ્પૈરષ્ટોત્તરશતેન ચ ॥૭॥
પ્રતિપુષ્પં નામમંત્ર પઠનીયો હનુમતઃ
તતોઽર્ચકઃ સ કુર્વીત ધૂપં ચ ઘૃતગુગ્ગુલઃ ॥૮॥
લડ્ડુકાન્માષવટકાંશ્ચણકાંશ્ચ સુસંસ્કૃતાન્
ગુડધાનાંશ્ચ નૈવેદ્યે કલ્પયેત્ પ્રત્યહં પુમાન્ ॥૯॥
અશક્તો મંદવારે તુ કુર્યાદેતન્નિવેદકમ્
નીરાજનં તતઃ કૃત્વા કુર્યાત્સાષ્ટાંગવંદનમ્ ॥૧૦॥
હનુમત્સંમુખે તિષ્ઠન્નૈકેનૈવપદા જપેત્
તન્મંત્રંપ્રત્યહં ધીરો મધ્યાન્હાવધ્યાનકુલઃ ॥૧૧॥
અશક્તસ્તુ જપેત્તિષ્ઠન્દ્વાભ્યાં પદ્ભ્યામતંદ્રિતઃ
સમાપ્તૌ મહતીં પૂજાં ભક્ત્યા કુર્વીત મારુતેઃ ॥૧૨॥
હોમો દશાંશતઃ કાર્યો જપો વા તદસંભવે
તદૃશાંસેન કર્તવ્યં તર્પણં વિપ્રભોજનમ્ ॥૧૩॥
મિષ્ટાન્નૈસ્તર્પયેદ્વિપ્રાન્નૈષ્ઠિકાંસ્તુ વિશેષતઃ
દદ્યચ્ચ દક્ષિણાં શક્ત્યા ધેનુસ્વર્ણતિલાદિ ચ ॥૧૪॥

ભોજયિત્વા નૈષ્ઠિકાંસ્તુ સાધૂન્સંપૂજયેત્સ ચ
ગંધેન પુષ્પસ્રગ્ભિશ્ચ તદૈર્વનૈસ્તથા ॥૧૫॥
અવં કૃતે સુપ્રસન્નો હનુમાન્ સર્વસંકષ્ટમ્
ક્ષણેન નાશયત્યેવ ભાસ્કરસ્તિમિરં યથા ॥૧૬॥
યેન યેન ચ કામેન યઃ કરોતિ યથાવિધિઃ
પુરુષો હનુમન્મંત્રપુરશ્ચરણમાદ્રતઃ ॥૧૭॥
તં તં સંપ્રાપ્નુયાન્નૂનં બ્રહ્મચર્યવ્રતસ્થિતઃ
બ્રહ્મચર્યસ્ય વૈકલ્યે ન સિદ્ધિર્જાયતે દ્રુતમ્ ॥૧૮॥
મહાવ્યાધિયુતોઽપ્યેતત્ કૃત્વા વાઽન્યેન ધીમતા
કારયિત્વા બ્રાહ્મણેન સર્વરોગૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥૧૯॥
વિદ્યાં પ્રાપ્નોતિ વિદ્યાર્થી ધનાર્થી લભતે ધનમ્
રાજ્યાર્થી પ્રાપ્નુયાદ્રાજ્યં સુતાર્થી પુત્રમાપ્નુયાત્ ॥૨૦॥
ભાર્યાર્થી લભતે ભાર્યામનેનૈવ મનોરમામ્
રિપુરાજભયં મારીભયં ચાનેન નશ્યતિ ॥૨૧॥
ભૂતપ્રેતપિશાચાનાં ડાકિની બ્રહ્મરક્ષસામ્
બાલવૃદ્ધગ્રહાદીનાં પીડાનેનાશુ નશ્યતિ ॥૨૨॥
કારાગારે સ્થિતં કિંચિદ્યો મોચયિતુમાદરાત્
આરાધયત્યાંજનેયં તમો મુચ્યેત સ દ્રુતમ્ ॥૨૩॥
મંત્રયંત્રાભિચારાશ્ચ કૃત્યા વીરાઃ પરેરિતાઃ
હનુમન્મંત્રજાપેન સદ્યો નશ્યતિ નિશ્ચિતમ્ ॥૨૪॥
નિષ્કામવ્રતરક્ષાયૈ યો જપેદ્ધનુમન્મનુમ્
તસ્ય તાં સ કરોત્યેવ નૈષ્ઠિકેન્દ્રો ન સંશયઃ ॥૨૫॥
એકાંતભક્તિસિદ્ધિ યો હરાવિચ્છન્ હનુમતઃ
જપેન્મંત્રં સ તામાશુ પ્રાપ્નુયાદ્ધિ હરિપ્રિયાત્ ॥૨૬॥
ગૃહિભિસ્ત્યાગિભિશ્ચાતઃ સ્વમનોરથસિદ્ધયે
રામૈકાંતિકભક્તોઽસાવારાધ્યો દૃઢભાવતઃ ॥૨૭॥

ઈતિ શ્રીહનુમન્મંત્રપુરશ્ચરણવિધિઃ સમાપ્તઃ

अथ श्रीहनुमदष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम्

अस्य श्रीहनुमत्स्तोत्रस्य नारदः ऋषिः । अनुष्टुप छंद : । महावीरः श्रीहनुमान्देवता । हरिप्रिय ईति बीजम् । धर्मसंकष्टनाशन ईति शक्तिः । धर्मकुलेष्टदेव ईति कीलकम् । मम सकलमनोरथसिध्यर्थे जपे विनियोगः ।

अथ करन्यासः ॐ ह्रां अंगुष्ठाभ्यां नमः । ॐ ह्रीं तर्जनीभ्यां नमः । ॐ ह्रूं मध्यमाभ्यां नमः । ॐ ह्रैं अनामिकाभ्यां नमः । ॐ ह्रौं कनिष्ठिकाभ्यां नमः। ॐ ह्रः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ।

अथ अंगन्यासः ॐ ह्रां हृदयाय नमः । ॐ ह्रीं शिरसे स्वाहाः । ॐ ह्रूं शिखायै वषट् । ॐ ह्रैं कवचाय हुम् । ॐ ह्रौं नेत्रयाय वौषट् । ॐ ह्रः अस्त्राय फट् ।

अथ ध्यानम्

ध्यायामि भक्त्या हनुमंतमिष्टं कपीश्वरं श्रीहरिभक्तवर्यम् ।
सर्वापदुच्चाटननामधेयं श्रीरामदूतं प्रथितप्रतापम् ॥१॥

जय श्री हनुमन्वीर महावीर महाबल ।
रावणत्रासदाकोशसीता शोकविनाशकृत ॥२॥
सुधीराक्षकुमारघ्न राक्षसौघविनाशकृत् ।
जय लंकादहनकृद्रामप्रीतिविवर्धन ॥३॥
दासभक्तिप्रियोर्जस्विन् जयसंकटभंजन ।
मारुते भरतानंद जयद्रोणाद्रिहारक ॥४॥
सुग्रीवामात्य सौमित्रिप्राणदावितवानर ।
रौद्रमूर्ते सौम्यमूर्ते जयामितपराक्रम ॥५॥
नैष्ठिकेन्द्र महोत्सव ग्रहपीडापहारक ।
सीतार्पितमहाहार चिरायुष्य सन्मते ॥६॥
सुवर्णवर्णरक्तताक्ष रक्षःसैन्यभयंकर ।
द्रौणिशापभयत्रात भक्तिधर्माञ्जनीसुत ॥७॥
कोटरादावणानेक भूततांडवनसुव्रत ।
जय मन्मथदर्पघ्न जयापन्नाशनाभिध ॥८॥

શ્રીજી મહારાજે મુક્તાનંદસ્વામીને કહ્યું જે, તમે પણ પોતાના સંપ્રદાય સંબધી ને પોતાના ઈષ્ટ દેવ સંબંધી જે વાણી તથા શાસ્ત્ર તે જ દેહપર્યંત કર્યા કરજ્યો ને તમારો દેહ રહે ત્યાં સુધી તમને એ જ આજ્ઞા છે. પછી એ જે શ્રીજી મહારાજનું વચન તેને મુક્તાનંદ સ્વામીએ અતિ આદર કરીને માથે ચડાવ્યું.

– ગ.મ. મ. ૫૮

